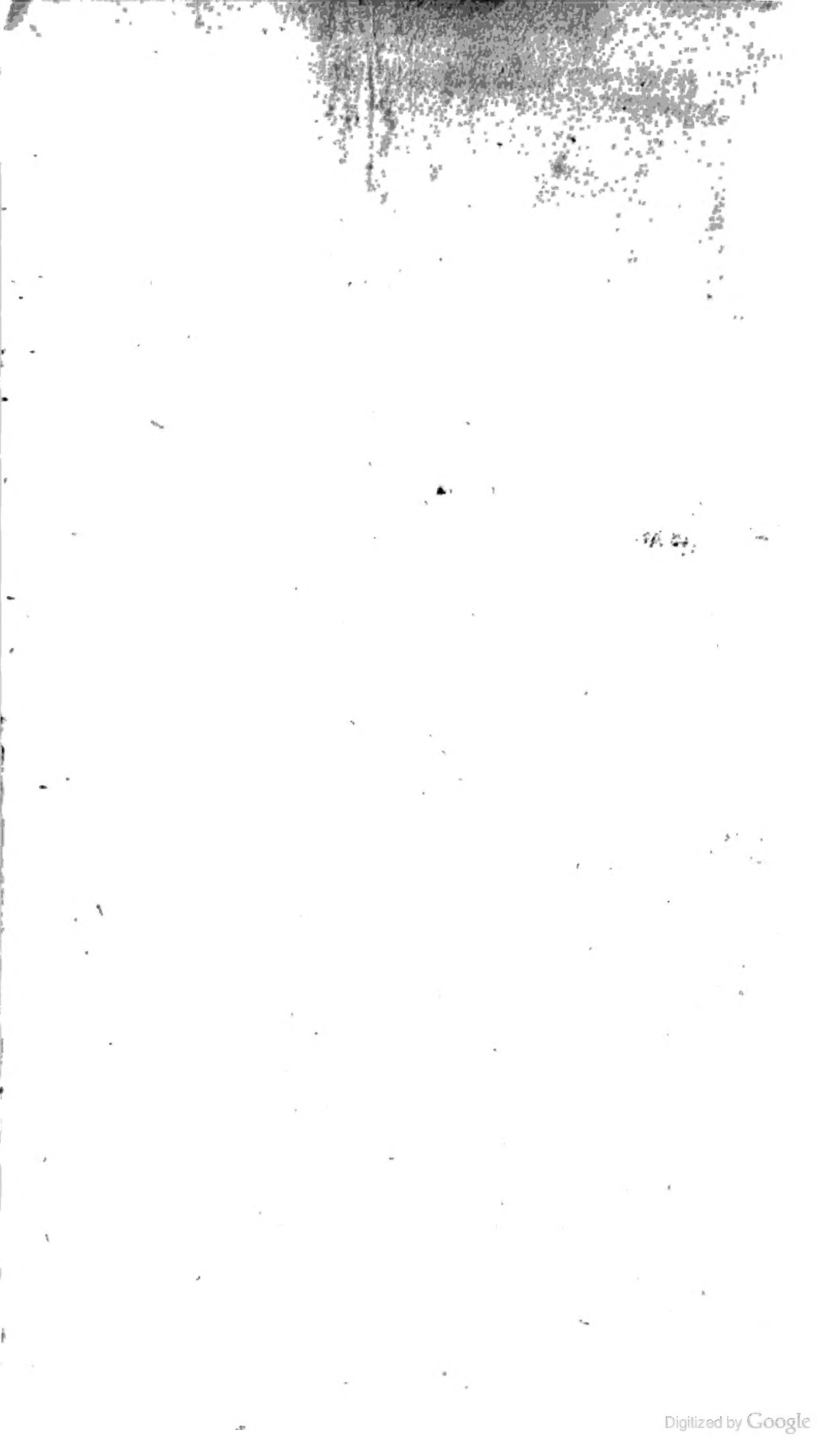

BIBLIOTHECA

Historico-Philologico-

THEOLOGICA.

Classis *Quartæ*

FASCICULUS PRIMUS.

B R E M Æ,

Sumptibus JOHANNIS ANDREÆ GRIMMII.

Typis HERMANNI BRAUERI, MD CCXX.

VIRO

Amplissimo, nobilissimoque

ZACHARIÆ CONRADO

ab

UFFENBACH,

Jurisconsulto praeclarissimo,

Nostri aevi PEIRESCIO,

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΙ ΕΜΨΥΧΩΙ

ΚΑΙ ΜΟΥΣΕΙΩΙ ΠΕΡΙΠΑΤΟΥΝΤΙ,

Non suae solum Francofurti, sed & Germaniae ornamento,

Unde-

Undevicesimum hunc

BIBLIOTHECAE

hujus

FASCICULUM,

Nostram ut illi declararemus insignem observantiam,

DICAMUS ATQUE INSCRIBIMUS,

Et, ut ex incomparabili, & vel regibus invidendo tam exscriptae typis, quam manu exaratae BIBLIOTHECAE, quam possidet, thesauro,

Nonnullorum, quibus huic BIBLIOTHECAE decus accedat, atque incrementum, plena manu

nos placeat facere participes,

Magna contestatione petimus

EDITORES.

Exhibet hic Fasciculus,

Lecto-

Lectori benevolo

ac ſublimioris diſciplinae ſtudioſo

FRIDERICUS ADOLPHUS LAMPE,

&

THEODORUS HASAEUS,

Sacrarum literarum in Academia *Ultrajectina*, & eccleſia *Bremenſi* *Doctores*

ΥΓΙΑΙΝΕΙΝ ΚΑΙ ΕΥΠΡΑΤΤΕΙΝ.

FOrtunante Deo quartam Bibliothecae noſtrae claſſem auſpicamur. Cumque illi faventium numerum augeri quotidie animadvertimus, faces nobis ac ſtimulos ſubjectos eſſe ad ſtrenue in in hoc ſtadio pergendum profitemur. Cum autem nondum ra-

tiones

tiones ſint, propter quas illius nos methodi qua uſi fuimus hactenus, paenitere debeat, eandem porro ſequemur accurate, donec, qua ratione emendari illa ac perpoliri queat, quisquam, quod in maximi beneficii loco ponemus, nobis oſtenderit. Si cuiquam autem videbitur, nonnulla in illa apparere, quibus eruditus orbis carere quiviſſet facile, neque eandem ubivis elucere vel ingenii ubertatem, vel judicii acrimoniam, vel ſtyli elegantiam, is nos quidem ſibi prorſus adſentientes habet.

Sed & illum velimus in memoriam ſibi revocare in ejuſcemodi operibus, quae a diverſis ingeniis proficiſcuntur, perfectam ac plenam per omnia ſimilitudinem locum habere non poſſe. Cogitet is porro, quod ille ait, NON OMNIBUS IDEM ESSE, QUOD PLACET. *In ratione conviviorum,*

verba

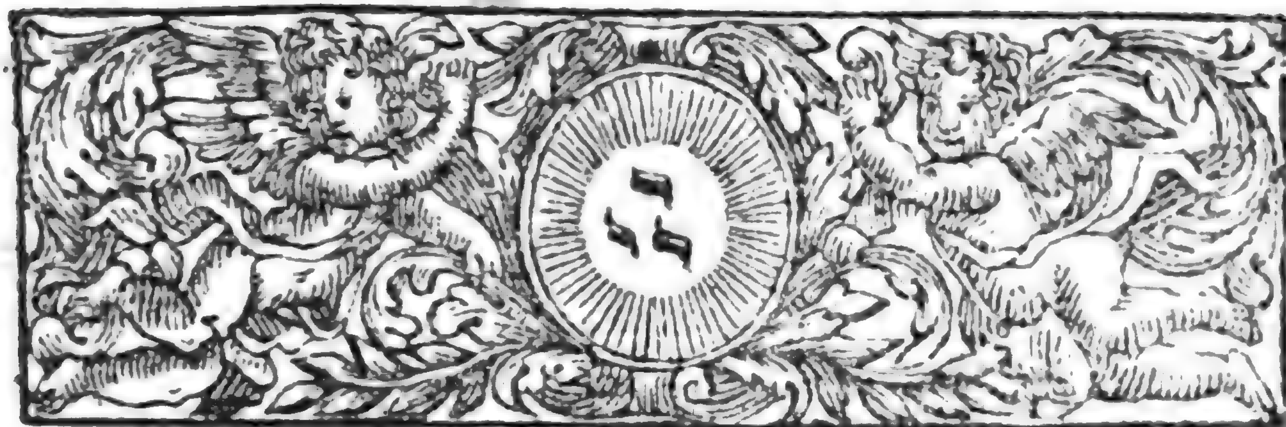
verba sunt Plinii, *quamvis a plerisque cibis singuli temperemus, totam tamen cœnā laudare solemus, nec ea, quae stomachus noster recusat, adimunt gratiam illis, a quibus capitur.* Non solum iis, qui primas tenent in republica literaria haec opera dicata est, sed & illis, qui secundas, qui tertias & sequentes. Interim ipsa illa varietas non parum habet delectationis. Accidit saepe, ut huic videatur res esse levioris momenti, & vix digna eruditorum hominum cognitione, quam alius sibi reperisse, in magna felicitatis parte ponit. Et ut pro captu lectorum sua fata habent libelli, ita & pro diversitate loci, nationum, aetatis, & circumstantiarum, in quibus positi sumus, ingeniorum monimentis suum pretium statuitur. Rogatos tamen simul atque admonitos omnes volumus, qui symbolas suas ad nos allegare volunt, ut non perfunctorie, ac quasi aliud agentes, meditationes suas in chartam conjiciant, centiesque ab aliis dicta repetant.

Quo magis illae arrosos ungues sapient lucernamque olebunt, eo certior

no-

nobis ſpes affulgebit, totum hunc labo-rem noſtrum aequorum rerum arbi-trorum benevolentia comitatum iri,&, quæ omnium noſtrorum votorum ſum-ma eſt, cum aliqua utilitate Chriſtianae eccleſiæ fore conjunctum. Monere hoc unum liceat & orare eos, qui Amſte-laedami iteratam horum faſciculorum editionem ſuſceperunt, id quod ſane nobis inſciis fieri non oportuiſſet, id operam dent, ne operarum menda, quae, ita ut fit, ſubrepunt aliquando, novis fœdiſſimisque erroribus immane quantum augeantur. Non addimus nunc plura. Conſerva nobis conatibus-que his noſtris propenſam tuam volun-tatem, Lector humaniſſime, & per-ſuade ſibi firmiter, quidquid tui cauſa vel publice vel privatim a nobis pote-rit fieri, id cupidiſſime nos facturos & ſtudioſiſſime. Ita valeas, Deoque uta-ris propitio, ut & nunc ſoſpes & æter-num vivas beatus. Scriptum Bremae Saxonum ad d. IIX. Kal. Sept. qui in faſtis ob triſtem illam lanienam Pariſi-enſem commemorabilis eſt, Anno a vir-ginis partu MDCCXX.

I. LUD.

I.

LUD. GEORGII TRE-VIRANI,

In Eccl. Bremensi V. D. M.

Dissertatio Typica

De

Conspectu Gloriæ Dei à Posteriori,

ad locum insignem Exod. XXXIII: 21. 22. 23.

Breviarium.

Usus typorum, & quomodo in illis tractandis procedendum §. 1. 2. locus noster typum continet §. 2. 4. ejus nexus cum antecedentibus §. 5. Sensus petitionis *M*osis gloriam Dei videre desiderantis §. 6. responsio Dei generalis §. 7. Sensus textus nostri literalis

§. 8. 9. 10. 11. 12. Sensus mysticus ab aliis prolatus §. 13. Summa sententiæ hic indicatæ §. 14. quæ fusius exponitur §. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. & ulteriùs defenditur §. 22. viæ Dei commendantur. §. 23.

§. 1.

CUm *lex umbram habeat bonorum futurorum* Hebr. 10: 1. eos, qui in typis versantur sacris detegendis, eorumque corpore indicando, non inutilem Ecclesiæ Dei operam navare, seque Novo Testamento dignos gerere, apertum est. Quid enim jucundius, quàm quòd fideles sub Evangelio quatuor instar animantium oculis ante & retrò pleni, Christum ejusque regnum in figuris simul atque re ipsâ contemplari, & vetera cum novis comparare possint? Quid magis divinam commendat sapientiam, veracitatem & constantiam, quid divinam sacrarum literarum originem, quàm si illa, quæ in οἰκονομίᾳ τοῦ πληρώματος τῶν καιρῶν per Christum facta sunt, tam multis antea seculis tam accuratè à Deo delineata detracto Mosis velamine conspicias? Non minor sanè hic est typorum, quàm prophetiarum usus Jes. 43: 9.

§. 2. Ast si in eruendo vero Scripturæ sensu illuminati requiruntur oculi, si succincti mentis lumbi atque sobrietas, si timor Domini, hic ea omnia probè adhibeas, necesse est. Non enim hic aliquam tantùm inter res divinas

nas

nas convenientiam, ſed talem indicare laboras, quæ mens ſit Spiritus Sancti, Deique intentio, quam in hac vel illa olim re habuerit. Multum ſanè eſt tale quid profiteri, vel coram Eccleſia pronunciare. Si Spiritu Sancto Duce in hoc negotio incedas, Dei promovebis laudes, ſacrasque ejus literas commendabis; Si temerarius ſis, & quamlibet rerum ſpeciem divinam veritatem eſſe velis, ſanctiſſimum Dei verbum dubium reddes, & irriſoribus inſervies.

§. 3. Præſens, quam tractamus, hiſtoria adeò illuſtris, & divina Moſi facta apparitio tam mirabilis eſt, ut typum in ea quærere, ſi in ulla alia, operæ ſanè pretium ſit, & nemo, niſi à ſtudio typico planè abhorrens dubitabit, quin Deus Spiritus ſimpliciſſimus & perfectiſſimus, neque *anteriora* ſeu *faciem*, neque poſteriora propriè loquendo habens, hæc tamen hic tam accuratè diſtinguens, & hoc tantùm, non illo modo ſe Moſi conſpiciendum præbens, aliud quid maximi momenti indicare voluerit; quod quâ in re conſiſtat favente Benigniſſimo Deo hac diſſertatione palam facere conabor, non aliâ quàm Spiritus S. regiâ viâ incedens, qui ſuos *in omnem veritatem ducit*.

§. 4. Senſus autem *Myſticus* oſtendi non poteſt, quin *literalis* pateat, quem breviter ſequenti modo ſiſtimus. Verba Textus ſecundum verſionem latinam Junii & Tremellii ita ſe habent: A 2 *Poſt-*

Postea dixit Jehova, ecce locum apud me, consistes igitur super istam rupem.

Erit autem, cùm transibit gloria mea, ut ponam te in cavitate ipsa rupis, & obtegam te manu meâ, donec transivero.

Sed cùm amovero manum meam, videbis posteriora mea, facies autem mea videri non potest.

§. 5. Totam hujus apparitionis Historiam ita nobis Moses narrat; Cùm post admissam populi μοσχοποιΐαν Deus negaret, se eos, quibus ob preces Mosis jam parcebat, dilatâ vindictâ ducere velle in Terram Canaanis, sed *angelum* missurum, qui antecedens illius expelleret incolas, (angelum nempe creatum, & ab illo Exod. 23: 20. 21. 22. qui ipse Dei Filius, distinctum) Moses deprecatur, eâ conditione populum deducere; & quoniam Deus se ipsi gratiosum testatus erat, ulteriora petit amoris & favoris testimonia, etiam ad conservandum populum vs. 12. 13. Interrogat ad hoc Deus, an non contentus foret, nisi *facies ipsius itura sit* v. 14. Per quam Dei *faciem* ipse *Filius Dei* intelligendus, *Angelus faciei* Jes. 63: 9. Mal. 3: 1. Moses respondet: *Nisi facies tua præcedat, ne jubeto nos hinc discedere* vs. 15. additâ ratione v. 16. Deus ad hæc promittit, se istud facturum, ducem illum daturum ut suum favorem ex precum exauditione cognosceret v. 17. Moses ex hac concessione Dei audentior ad petendum factus, novum po-

postulatum addit: *Fac quæso videam Gloriam tuam* v. 18.

§. 6. Quæ quid sibi petitio velit, paucis inquirendum. Moses ènim hoc præ aliis prophetis omnibus privilegio gaudens, quod Jehova פָּנִים אֶל-פָּנִים cum ipso loqueretur v. 11. Deum Israelis jam antea peculiari modo se manifestantem & gloriosè admodùm apparentem viderat Cap. 24: 10. ubi de Mose, Aharone, Nadabo & Abihu & 70. Senioribus: *Aspexeruntque Deum Israelis, & sub pedibus ejus velut opus pavimentatum Sapphiro, & velut corpus ipsum cœli nitore.* Et v. 17. *Species autem gloriæ Jehovæ erat tanquam ignis consumens in summitate illius montis ante oculos filiorum Israelis.* Nihilominus hic Moses gloriam Jehovæ tanquam peculiarem & hactenus sibi nondum exhibitam gratiam videre desiderat. Non utique tam insulsus erat magnus hic *vir Dei*, qualis quidem *Clerico* videtur, ut Deum *corporeum esse* putaverit, ejusque essentiam oculis capere voluerit corporeis; Sed ex responsione Dei v. 20. data patet, Mosen petiisse videre *faciem Dei*, h. e. Deum ipsum in excellentissima sua Majestate, & infinita gloriæ plenitudine, qualis visio in vita æterna sors erit & gaudium beatorum Ps. 17: 15. Matth. 5: 8. Ps. 16: 11. Hebr. 12: 14.

§. 7. Deus igitur infinitus O. M. servo suo responsum dat, quo primò generatim ipsi indicat, quomodo petitioni ejus satisfacturus,

 & quo-

& quomodo *non* ſatisfacturus eſſet. Deinde *modum* executionis promiſſi ſui propius oſtendit, & de eo ſpeciatim Moſen inſtruit. Prius continetur vſ. 19. 20 Docetque Deus Moſen, ſe gloriam ſuam ipſi oſtenſurum eſſe in prædicatione auguſtiſſimi *Nominis ſui* cum manifeſtatione liberrimæ *miſericordiæ* ſuæ; eo autem modo quo ille gloriam divinam contemplari deſiderabat, neminem in hac vita illá videre poſſe, *impoſſibile enim eſt*, inquit Cel. Coccejus, *ut homo in corpore peccati & mortis ad plenitudinem gloriæ Dei perveniat.* Verba Dei ita ſe habent: *Ego transire faciam omnem bonitatem meam ante faciem tuam, & nominabo nomen Jehovæ coram te, & clemens ero, cui clemens ero, & miſerebor ejus, cujus miſerebor. At non poſſes videre faciem meam, quia non poteſt me homo videre & vivere.*

§. 8. Poſterius habetur in verbis noſtris, *modus* ſcilicet manifeſtationis divinæ hujus gloriæ à nobis paulò propius nunc inſpiciendus. *Duo* autem hic Moſi aperiuntur. I. Gloriam Dei tranſituram eſſe ante ipſius faciem. II. Quid tranſeunte hâc Dei gloriâ circa ipſum agendum eſſet.

§. 9. I. *Tranſibit*, inquit Jehova, *Gloria mea*, v. 22 nempe *ante faciem tuam* v. 19. & ſtatim additur: עַד־עָבְרִי *donec tranſiero. Gloria Jehovæ* hic eſt Filius Dei, *Dominus gloriæ*, 1. Cor. 2: 8. ἀπαύγασμα τῆς δόξης καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως τοῦ θεοῦ Hebr. I, 3. in quo omnis Dei gloria conſpi-

ſpicienda erat. Et quando ſtatim ita ſermo mutatur, *ego tranſibo*, unitas patris & Filii inde eluceſcit. *Modum* hujus tranſitus Deus non indicat, & certi quid de eo ſtatuere non licet. Adfuit procul dubio viſibilis ſpecies, ſed qualis, non liquet, cum ipſe Moſes eam non viderit; eadem fortè, quæ ipſi viſa eſt & Aharoni &c. ſupra memorata & cap. 24. Exodi deſcripta Hoc certum eſt, Deum ita tranſeuntem altâ voce exclamaſſe, Nomenque ſuum maxima cum Majeſtate, & ita *gloriam ſuam* promulgaſſe, his verbis : *Jehova, Jehova, Deus fortis, Miſericors & gratioſus, longanimis & multus benignitate ac fide; cuſtodiens benignitatem millibus, condonans iniquitatem & defectionem peccatum; & qui ullo pacto non abſolvit ſontem, viſitans iniquitatem patrum in filios & in filios filiorum, in nepotes & in abnepotes.* Cap. 34:6. 7.

§. II. Quid autem interim dum gloria Dei ita tranſiret, circa Moſen agendum eſſet, id ipſi indicatur his verbis : *Ecce locum apud me, conſiſtes igitur ſuper iſtam rupem* &c. Certus itaque locus Moſi oſtenditur petroſus in monte Sinai *apud Deum*, id eſt, ubi Deus ipſi apparere ſolitus erat; ibi nunc conſiſtere, ibi manifeſtationem hanc divinæ gloriæ expectare debebat, Deumque experiri, ita ſecum agentem : Erit autem, cùm tranſibit gloria mea, *ut ponam te in cavitate ipſa rupis, & obtegam te manu mea, donec tranſivero; Sed cum amovero manum meam, videbis poſteriora mea, facies autem*

mea non videbitur. Primò igitur Deus positurus erat Mosen & absconsurus *in cavitate Petræ, manuque suâ tecturus;* id nihil aliud est, quam *oculos* ejus divinâ potentiâ *esse retinendos*, ut transeuntem ante se divinam gloriam, & sub visibili specie præsentem, videre non posset; sicuti olim factum est discipulis illius duobus Emmauntem proficiscentibus, *ne Jesum agnoscerent* Lucæ 24:16. quam explicationem *remotio* manus Dei v. 23 necessariò requirit. An verò *nubes*, quæ *manus Dei* etiam vocari potest, hic Mosen texerit, uti quibusdam videtur, certò affirmari non potest. Satis est nosse, Deum ita texisse Mosis oculos, ut nihil divinæ gloriæ viderit, dum coram ipso præsens esset, & magnifica Nominis divini promulgatio audiretur.

§. 11. Post transitum autem Dei cessare etiam debebat hæc Mosis absconsio & oculorum obumbratio: *Sed quum amovero manum meam, videbis posteriora mea, facies autem mea non videbitur.* Deus Spiritus invisibilis & simplicissimus, ut jam dictum, neque *faciem* seu *anteriora*, neque *posteriora* propriè loquendo habet, ab una parte æque minùs ac ab altera conspici potest; *Impropriè* autem unum æquè facilè est atque alterum. Hinc verba hebræa לא יראו minùs rectè vertuntur: *videri non potest*, cùm propriè significent: facies meæ *non videbuntur.* Non enim hic sermo est, quid fieri *possit* vel *non possit*, ut v. 20. sed quid in spe-

ſpeciali hac apparitione *futurum* & non futurum *ſit*, poſteriora nempe Dei *viſum*, anteriora autem *non viſum iri*; idque hanc ob rationem, quoniam Deus *manu ſuâ* tamdiu Moſen *tecturus* eſſet, *donec tranſiverit*, deinde autem, poſtquam tranſiverit, *manum ſuam ab ipſo remoturus*, ut gloriam Jehovæ à poſteriori contemplari poſſet, Qua de re ita Glaſſius: Faciei Dei ejus poſteriora ſeu quæ à tergo ſunt, " ἀνθρωποπαθῶς opponuntur, atque ea viſurum " Moſen permittitur; iisque aliqua gloriæ di- " vinæ imago revelatione cœleſti in hac vita " oſtenſa intelligitur, ſicut quis hominem ex " tergo, & imperfectè, non autem perfectè & " clarè è facie agnoſcit. Sed ita res non ſatis " explicatur. "

§. 12. Faciem alicujus video, quando præſentem eum & mecum loquentem conſpicio, cumque novi talem vel talem eſſe. Poſteriora autem ejusdem video, quando *abeuntem* reſpicio, aut eum qui ante me tranſivit, ita ut tum ex poſteriori ſciam, illum mihi præſentem fuiſſe; & ita Deus Moſi ſe hic conſpiciendum præbuit, ut à poſteriori gloriam ejus viderit, id eſt, magnifica & illuſtria divinitatis ſigna, quæ poſt ſe tranſiens reliquit. Quare totam rem hoc modo concipiendam eſſe arbitror: Tranſivit Deus ante faciem Moſis ſpecie viſibili, promulgans gloriam Nominis ſui. Moſes interim ſtabat in cavitate petræ manu Dei tectus, vocem ejus audiens majeſtate plenam, ſed nihil magni,

 oculis

oculis ſuis percipiens; & imprimis nihil tale, quàm ſe viſurum ante ſperabat. Aſt ubi Deus tranſierat, videbat Moſes poſteriora ejus, id eſt magnifica, verenda & illuſtria divinæ præſentiæ ſigna, certiſſimaque indicia, ſummum fuiſſe Deum, qui ſe ipſi manifeſtaverit, atque audita coram ipſo verba prolocutus fuerit.

§. 13. His ita delibatis *Myſterium* ſub hoc cortice latens indicandum venit. Non deſunt hac in parte Clariſſimorum Virorum cogitationes. Audiamus Cel. Mommam libr. 2. cap. 10. de hac apparitione ita diſſerentem: Igitur Moſes viſibiliter transeuntem „videns gloriam Dei, vidensque non anteriora, „ſed poſteriora edoctus fuit, eſſentiam Dei eſſe „incomprehenſibilem, lucem ejus inacceſſibi„lem, vias imperveſtigabiles, Deum tamen „ex operibus cognoſci, in Chriſto videri, in „verbo gratiæ manifeſtari, videndum ple„nius cùm venerit. Sed adhuc aliud quid „apparitio hæc divina, & quod Moſes manu „Dei transeuntis tegitur, quâ ablatâ poſte„riora ejus tantùm vidit, ſignificavit; nimi„rum, dum Deus intuetur peccatorem & pec„catum, non poſſe hominem ſuſtinere ipſius „vultum, quippe iræ plenum, hoc eſt quod „dicitur, *facies meæ non videntur*; ideoque te„gendum eſſe manu Dei. Ita Moſes tegitur. „Neque debere hominem accedere in peccato „ſuo, tanquam qui aliquid ab ipſo impetra-

re

„re possit: ideo Moses aliquandiu in caverna „petræ occultatur. At Deum aversum à peccatore & peccato, & illi posteriora sua quasi „obvertentem, videri, & sic adiri à Peccatore. „Propiùs accedit Cl. Lampius, qui t. 3. Myst. „fœd. gr. c. 6. §. 9. in locum nostrum inter alia „præclare hæc habet: Und das bildete ab/ wie „das glaubige Israel/ welches wie Moses in der „dunckeln Hôle der Bedienung des Gesetzes eine „zeitlang als verschlossen und bedecket war/ zu der„selbigen Zeit mannigfaltige Proben der Tugen„den Gottes/ welche hie ausgeruffen wurden/ „stets erfahren solte; aber/ daß hinten nach die „Decke solte weggenommen/ und die volle Krafft „solcher Tugenden in der Sendung Christi ins „fleisch erblicket werden. Addimus his sententiam acutissimi Deusingii in suo *Mose Evangelizante* ita tradentis: " Nimirum existimandum est, „angelum Jehovæ eundemque Jehovam fili„um Dei hic Mosi apparuisse specie hominis „luce circumdati at nube tecti, & aversâ fa„cie tergum ei obvertentis; h. e. promitten„tis propositam sibi in carne humana manife„stationem ejusque indubitata signa atque „ὑποδείγματα ostentantis, sed quæ simul essent „indicia tum præsentis iræ, propter pecca„tum adhuc exstans, & Deum à peccatore „avertens, tum futuræ gratiæ propter re„conciliationem Dei cum peccatore, & faciei „ejus ad eum conversionem. Quæ ab homi„ne videri non poterat dum viveret, hoc est,

„an-

„antequam Christus pro homine , & homo
„in Christo morte obitâ peccatum expiasset.
„Quâ factâ expiatione futurum erat, ut glo-
„ria Christi tanquam unigeniti patris ac pleni
„gratiæ ac veritatis ab hominibus spectare-
„tur. Joh. 1: 14.

§. 14. Ultima præclari hujus Viri verba aliquid sententiæ nostræ exprimunt, cujus summa huc redit: Deum in hac apparitione Mosi facta docere & præfigurare voluisse, Filium suum in plenitudine temporis in carne manifestandum, & coram populo ejusque imprimis Proceribus in cathedra Mosis sedentibus præsentem sese exhibiturum, Nomenque atque gloriam Jehovæ pronunciaturum esse. Fore autem, ut Judæorum Principes divinâ manu tecti, illum, divinamque ejus gloririam, dum præsens esset, non agnoscerent; postea autem consummatum per passiones salutis Principem tam illustria & evidentia summæ suæ gloriæ signa ostensurum esse, ut plane convincerentur hi Mosis discipuli, & divinam gloriam in Jesu Nazareno sibi præsentem fuisse, adeoque *posteriora ejus* visuri essent.

§. 15. Mosen itaque in hoc negotio consideramus tanquam typum totius populi & præcipuè procerum ejus imprimis tempore Servatoris nostri viventium, Scribarum & Pharisæorum, quorum regimen propterea *cathedra Mosis* diserte vocatur Matth. 23: 2. Illique

Mo-

Mosis se profitentur discipulos Joh. 9: 28. Typum quidem Mosen gessisse illustrem ipsius Domini nostri Jesu Christi manifestum est. Sed alio etiam respectu totum legis apparatum & œconomiam veterem, *patres carnis*, eorumque administrationem adumbrasse, negari nequit; unde populus sub hac œconomia vivens *corpus Mosis* Judæ v. 9. appellatur, sicuti fideles Novi Test. sub nomine *corporis Christi* veniunt, quæ doctè elaborata videas à Cl. Lampio Myst. fœd. gr. t. 3. c. 3.

§. 16. Huic populo ejusque Proceribus sicut hic Mosi Filius Dei *Dominus gloriæ* se præsentem stitit, carne nostrâ indutus & *filius hominis* factus, juxta vaticinium Ps. 82: 1. *Deus adstat in cœtu Dei fortis, inter Magistratus judicat.* Ita ut dici illis potuerit: *Ecce Deus vester* Jes. 40: 9. quam ob causam populus Israeliticus nomine יְשֻׁרוּן insignitur Deut. 32: 15. & alibi. In horum conspectu ambulavit æternus hic Dei Filius, in eo unicè occupatus, ut *Nomen gloriamque* Patris manifestaret & proclamaret, idque verbis, factis & passionibus suis, gloriam nempe *gratiæ ac misericordiæ* in Electis à Patre sibi datis, & justitiæ in reprobis, secundum vaticinium Ps. 22: 23. *Enarrabo Nomen tuum fratribus meis, in medio congregationis laudabo te.* Quibus partibus se quàm fidelissimè defunctum esse, ipse Sanctissimus Servator coram Patre suo nunc è mundo abiens testatur Joh. 17: 4. 6. *Ego te glorificavi in terra, opus con-*

sum-

summavi quod dedisti mihi, ut facerem, manifestum feci Nomen tuum hominibus, quos dedisti mihi electos è mundo.

§. 17. Non defuere hisce temporibus, qui illuminatos à Deo accipientes mentis oculos divinam hanc in Jesu gloriam deprehenderunt, ipsum pro *Filio Dei* & Servatore unico agnoverunt, & annunciatam ab ipso gratiam seriò appetentes se ipsi servandos verâ fide tradiderunt. Hi *Sermonem* viderunt *carnem factum & inter ipsos commorantem, viderunt gloriam ejus, gloriam tanquam unigeniti à Patre, plenum gratiâ & veritate.* Joh. 1: 14. *Crediderunt & cognoverunt, Jesum esse Christum, Filium Dei viventis* Joh. 6: 69. Et ita gloriæ Dei quasi *faciem* conspexerunt, at visu admodum debili, & multâ adhuc caligine tecti, *à posteriori* demum plenè illuminati.

§. 18. At quod maximam populi partem ejusque imprimis Proceres concernit, fuerunt illi tum temporis in eo statu, quo Moses præsente Dei gloria, *in cavitate rupis constituti, & manu divinâ tecti*, ut resplendescentem in JEsu Domino nostro gloriam *non agnoscerent.* Consistebant *in Petra*, non verâ *Salutis Petrâ*, sed *montis Sinai*, carnalibus prærogativis confidentes, inque iis gloriantes, *legi* inhærentes, *in eo justitiam suam quærentes*, atque adeò *animo elati* Hab. 2: 4. *ad lapidem offensionis impingentes.* Rom. 9: 32. Hi *seculi illius principes* præjudiciis, amore mundi, invidiâ & su-

superbiâ occœcati, quamvis vel maximè *se videre* jactitarent Joh. 9: 41. *Sapientiam Dei non cognoverunt, nam si eam cognovissent, Dominum gloriæ cruci non affixissent.* 1. Cor. 2: 8. Factum hoc est non sine justo *Dei judicio* peccata peccatis puniente, & *manu Dei* ipsis incumbente, quam ipse Servator magnificè deprædicat Matth. II: 25, 26. 27. *In illo tempore respondens Jesus dixit: Gloriam tibi tribuo, Pater, Domine cœli & terræ, quod hæc OCCULTAVERIS à sapientibus & intelligentibus, & ea retexeris infantibus. Etiam Pater, quia ita placuit tibi.* Probat id peculiaris docendi modus à Christo adhibitus, de quo ipse Matth. 13: 13. 14. 15. *Propterea per parabolas loquor eis, quia videntes non vident, & audientes non audiunt, nec intelligunt. Itaque completur in ipsis prophetia Jesaiæ, quæ dicit: Auditu audietis & non intelligetis, & videntes videbitis & non cernetis* &c. Et prohibitio discipulis facta, qui gloriam JEsu in monte viderent Matth. 17: 9. At quum descenderunt de monte, mandavit eis Jesus dicens: *Nemini dixeritis quod vidistis usque quò filius hominis à mortuis resurgat.* Ita ut clarè satis percipiamus, quomodo populus Judaicus ejusque proceres gloriam Dei ipsis adeò præsentem, & ante faciem eorũ transeuntem, *facietenus non viderint.*

§. 19. Vidit autem Moses *posteriora Dei*, & illustrissima post ejus transitum divinitatis signa & infallibilia indicia. Quid hoc significaverit, interpretem habemus ipsum *Dominum*

num

num gloriæ, qui, cùm in *diebus carnis suæ* coram Mose, i.e. ejus cathedra in infima humiliatione constitutus, & sedentibus in illa senioribus *divinâ manu tectis* ignotus, interrogaretur, *num esset Christus, Filius Dei benedicti?* intrepidè affirmando respondit, inquiens: *Tu dixisti: quin etiam dico vobis*, AB HOC TEMPORE *videbitis Filium hominis sedentem ad dextram potentiæ Dei, & venientem in nubibus cæli.* Matth. 26: 64. Quid hoc est aliud, quam dicere: *Faciem meam non videtis, sed quando transivero, posteriora mea videbitis*, id est illustria hujus veritatis signa, atque infallibilia indicia, Gloriam Dei vobis præsentem fuisse, talia nempe mea *Opera*, quæ me ad dextram potentiæ sedere, & judicem totius mundi constitutum esse, clarissimè probabunt.

§. 20. Et ita quidem factum est huic populo, ut alii, maximam nempe partem hæc Filii Dei *posteriora* viderent ad *convictionem* tantùm, & proprium ipsorum interitum; dum videlicet custodes sepulchri Domini, victore eo magno cum Terræ motu ex mortibus redeunte, *ut palea coram vento, angelo Jehovæ impellente, facti* Ps. 35: 5. & *semimortui* primariis sacerdotum eam quam viderant gloriam renunciarent; illi autem absurdam excogitantes fraudem, honorem apud homines sartum tectumque retinere mallent, quàm evidentissimæ veritati cedere, & propriæ populique saluti consulere Matth. 28: 4. 11. 12. 13.

Cum

Cùm porrò contra luculentissimum Spiritus S. in discipulos JEsu Christi effusi, ipsorumque Apostolorum divinâ virtute inductorum Testimonium corda sua obfirmarent. Donec tandem elapso resipiscentiæ termino hic *Dominus Gloriæ* immisso Romanorum milite *exercitu suo*, finali destructione & eversione templi, urbis, imò totius Reip. Judaicæ, posteriora sua terribili modo conspicienda dederit.

§. 21. Alii autem divinâ *posteriora* hæc concomitante gratiâ illuminati ad æternam suam salutem illa conspexerunt, ii nempe, qui audito Evangelio de *consummato per passiones Principe salutis*, commissum in ejus crucifixione scelus seriâ resipiscentiâ deplorantes, verâ ipsum fide amplexi sunt. Videas tales trium millium numero felici illo pentecostes festo mirabili Spiritu S. effusione claro, à Luca hoc modo descriptos: *Qui verò hæc audierunt*, (quæ scil. Petrus de Gloria Jesu Christi, posteriora ejus ostendens, prolocutus erat) *compuncti sunt corde, & dixerunt ad Petrum ac reliquos Apostolos: Quid faciemus, viri fratres? Qui ergò libenter receperunt sermonem ejus, baptizati sunt, & additæ sunt Ecclesiæ die illo animæ quasi ter mille* Act. 2:37.41. O beatum posteriorum JEsu Christi conspectum! Hos inter numerandus imprimis Paulus, quem in tenebris adhuc versantem, & contra discipulos JEsu minas cæd mque spirantem, *repentè lux è cœlo fulguris instar circumfudit*, ut JEsu gloriam videret,

 ubi

ubi *ab oculis ejus quasi squamæ deciderunt* Act. 9: 18. & ita impletus in ipso fuit typus Jesaiæ Prophetæ, *gloriam* Jesu Christi magno cum terrore videntis Jes. 6. Joh. 13: 41. Audiamus fideles præsente *facie* Domini *divinâ manu tectos*, deinceps autem illuminatos & *posteriora Dei* videntes Jes. 53: 4. 5. secundum versionem Cel. Cocceji; *Enim verò morbos nostros ipse tulit, & dolores nostros bajulavit eos, at nos reputavimus ipsum plagâ affectum percussum à Deo & subactum. Sed ipse cruciabatur propter defectiones nostras, conterebatur ob pravitates nostras, castigatio pacis nostræ sub ipso erat, & vibice ipsius Sanatio nobis facta est.* Quod etiam præfiguratum cernimus in *angelo illo Sacerdote*, qui Manoacho ejusque uxori apparuit, & peracto sacrificio, in quo *mirabiliter egerat*, *in flamma altaris cœlum versus ascendit*, quique Filius Dei ipse fuit, quem Manoach ejusque uxor facietenus non noverunt: sed visâ gloriosâ ejus ascensione *Angelum Jehovæ*, & *Deum* esse, à posteriori demùm trementes intellexerunt Jud. 13: 19. 20. 21.

§. 22. Hæc autem ita sese habere, sententiamque nostram solido fundamento niti, magis patebit, quando annexas apparitioni huic nostræ considerabimus *circumstantias*, proclamatum nempe ab ipso Jehova ante faciem Mosis transeunte magnificum *Nomen*, inter alia hæc habens: *Gratiosus ero, cui fuero gratiosus, & miserebor cujus misertus fuero.* v. 19.

Quid

Quid enim aliud hæc ſibi volunt, quàm fore, ut eo tempore, quo Chriſtus in carne eſſet manifeſtandus, & à poſteriori cognoſcendus, tale cerneret in ipſius populi Dei judicium, quo ſeparatio inſtitueretur inter *vaſa miſericordiæ* & *vaſa iræ*, tanquam luculenta divinæ cum electionis tum reprobationis exempla, interprete ipſo divo Apoſtolo Rom. 9: 15. 22. 23. Quemadmodum enim Deus cum populo ſuo μοσχοποιίας reo agit, ut quibusdam ob interceſſionem Moſis ex mera miſericordia pepercerit, alios autem Levitarum gladio jugulaverit Exod. 32: 28. Ita ex mero voluntatis ſuæ beneplacito agere conſtituerat cum populo *petram ſalutis rejiciente*, *Deumque per ea quæ Deus fortis non ſunt*, *ad Zelotypiam commovente* Deut. 32: 11. ut parti eorum ob *interceſſionem JEſu Chriſti* Lucæ 23: 34. electis nempe parceret, reliquos autem ſibi ipſis relictis juſtè puniret, ad laudem *gloriæ ſuæ* tam *miſericordiæ* quam *iræ* Rom. 9: 22. 23. & 11: 2. 7.

§. 23. Hæ ſunt *viæ*, hæc ſunt judicia Dei adoranda à nobis magis, quàm curioſius rimanda, multo minus taxanda; præeunte nobis ipſo memorato Chriſti Apoſtolo Rom. 11: 33. 34. 35. Ω βάθος πλέτε καὶ σοφίας καὶ γνώσεως θεȣ̃. ὡς ἀνεξερεύνητα τὰ κρίματα ἀυτȣ̃, καὶ ἀνεξιχνίαςοι ἀι ὁδοὶ ἀυτȣ̃. Hæc omnes propriæ juſtitiæ, hæc omnes liberi arbitrii reſcindunt nervos. Hæc omnem peccatori gloriandi præripiunt materiam. Beati ſumus, qui-

bus Deus T. O. M. tanquam objectis misericordiæ suæ oculos gratiâ suâ ita aperuit, ut Posteriora hæc Domini gloriæ verâ fide ad salutem suam contemplari queant. *Hi in Nomine ejus exultant toto die, & in justitia ejus efferuntur* Ps. 89: 17. Et si tanta tamque eximia hic vident in aspectu *posteriorum Dei*, quanto perfundentur gaudio, quando conspectus ipsis concedetur Mosi in corpore peccati adhuc versanti denegatus, nempe *faciei ejus in justitia*, & *satietas, cum evigilaverint, in similitudine ejus* Ps. 17. 15.

II.

JACOBI STAALKOPFFII,

Observatio Sacra in Oraculum Paullinum Hebr. XI: 3.

CONSPECTUS.

Contenta verborum Apostoli §. I. Fides principium cognoscendi doctrinæ de creatione §. II. & III. Non tamen sola §. IV. & V. Solus DEUS est caussa efficiens mundi §. VI. VII. VIII. & IX. Formalis ratio creationis consistit in successiva omnium rerum ex nihilo productione §. X. XI. XII. XIII. ac XIV.

I. Egre-

I.

EGregie admodum, de creatione Divus præcipit Paullus Hebr. XI: 3. ſcribens: πίϛει νοῦμεν, κατηρτίσθαι τοὺς αἰῶνας ῥήματι Θεοῦ, εἰς τὸ μὴ ἐκ φαινομένων τὰ βλεπόμενα γεγονέναι. Mentionem quippe hic facit (α) principii cognoſcendi doctrinæ de creatione (β) cauſſæ efficientis mundi ac denique (γ) formalis, uti vocatur, rationis, cunctarum productionis rerum.

II. *Principium cognoſcendi* I.) indicatur nomine fidei: πίϛει νοῦμεν, adeoque de ſcriptura adſeritur ſacra, quod illa ejusmodi principium ſit. Fides enim ceu χάρισμα ſpiritus ſancti, per verbum in homine ſuſcitatur, & pariter circa verbum, veluti ſuum verſatur objectum. Ortæ ſunt hinc diſtinctiones, inter fidem credentem & creditam, qua creditur & quæ creditur, ſubjectivam & objectivam, ſalvificam & dogmaticam. Quæ ita a ſemet invicem differunt, ut fides ſalvifica, ſit illa fiduciæ plena, gratuitarum adprehenſio promiſſionum, dogmatica vero ex ipſiſſimis illis promiſſionibus ac doctrinis, in ſacro reperiundis Codice, conſtet. Differunt ergo ut fundamentum, & fundamento ſuperſtructum. Dogmatica eſt fundamentum, quo ſalvifica nititur. Differunt ceu prius & poſterius. Dogmatica prior, ſalvifica poſterior

 eſt.

est. Dogmaticam quippe matrem jure dixeris fœcundam, fidem salvificam in regenitis parientem. Arbor suavissima, merito illa salutatur suo, ex qua dulcissimi progerminant fiduciæ fructus. Misericordiæ Numinis inexhaustus plane oceanus est, ex quo pellucidissimi emanant fidei salvificæ rivuli. Adhuc cum limpidissimis fontibus Israëlis, scitissime potest contendi, quibus homo fidelis, dulcissimum Servatorem, & sanguine ejus parta sitiens beneficia, suam felicissime sitim valet exstinguere.

III. Tribus eadem partibus absolvitur, notitia, nempe adsensu & fiducia. Nobilissima illarum fiducia est, anima illa fidei salvificæ, cujus mirificos plane effectus, longa serie recenset Paullus per totum Caput XI. scriptæ ad Hebræos epistolæ. Inhæret ista voluntati, quemadmodum notitia & adsensus, intellectum veluti sedem suam adgnoscunt. Utraque fides dogmatica scilicet & salvifica, ac posterior quidem quoad duas priores partes, notitiam nempe & adsensionem in textu nostro indigitatur. Sic autem spectata fides salvifica, alio nomine historica solet adpellari: Quo nomine & mihi jam licebit uti. Dogmatica innuitur ceu fundamentum, cui historica innititur, & tanquam objectum, circa quod illa versatur. Historica insinuatur, dum νοήσεως mentio injicitur: πίστει νοοῦμεν. Sensus verborum sequens est: Scriptura sacra, tabula illa, DEUM & res divinas, scite ac elegan-

ganter depictas, venustisque imaginibus repræsentatas nobis sistens, docet, mundum a Beatissimo esse conditum Numine. Adsertio ista, quoniam in DEI verbo infallibili reperitur, est πιςὸν quoddam, fide dignum. Eo ipso itaque, dum hanc positionem legimus, & ejusdem nobis adquirimus cognitionem, adsertionem cohibere nostram haut possumus. Fide igitur divina, res omnes ab Arbitro orbis esse conditas, credimus & amplectimur.

III. His vero ita propositis, nonnulli Ethnicorum, qui nullum mundi conditorem adgnoverunt, excusari posse videntur, quia sacrarum lumine litterarum orbati, fidem concipere non potuerunt. At enim vero culpa liberari saltem posse videntur, reipsa autem nequeunt excusari. Quamvis enim Apostolus scripturam principium cognoscendi doctrinæ creationis faciat, nondum tamen inde sequitur, ex eadem unice notitiam illius debere hauriri, cum juxta Logicorum canonem, adfirmato uno non statim negetur alterum. Gentium Doctor equidem fide apprehendi & intelligi creationem tradit, eo ipso autem non excludit scientiam, quam pariter gentibus revelatione carentibus tribuit Rom. I: 19. 20. Scire itaque & credere non sunt contradictoria, verum potius subordinata, quoniam diversus qui hic datur respectus, omnem plane evertit ἐναντίωσιν. Id quidem

dem ingenuus largior, nullam rem quatenus ſcitur, credi poſſe, & viciſſim nullam in quantum creditur, ſciri poſſe, ut tamen negem, pro diverſa conſiderandi ratione, rem & ſciri & credi poſſe, nullo prorſus modo, a me valeo impetrare. Hinc Theologi articulos fidei, duplicis dicunt eſſe generis, quorum alii purorum adpellatione gaudent, alii contra mixtorum nomine veniunt. Puros vocant, qui ex ſola innoteſcunt revelatione. Mixtos appellant, quorum cognitio partim ex ratione, partim vero ex revelatione petitur. In horum quoq; claſſem doctrina de creatione eſt referenda, cum & illa a Theologis ex lumine ſcripturæ, a Philoſophis autem ex lumine naturæ tradatur & proponatur.

V. Liceat ergo & mihi jam Philoſophum agere, & creationem mundi probatione ſequenti adſtruere. Mundus aut a ſe ipſo eſt, aut ab alio, cum omne exiſtens, vel a ſe ipſo vel ab alio ſit. Mundus exiſtit. Unum igitur ex his duobus, ſibimet invicem oppoſitis, eligendum erit membris, atque adeo dicendum, vel a ſeipſo vel ab alio eſſe mundum. Quod eſt a ſeipſo, vel a ſeipſo eſt negative, vel poſitive. Mundus non eſt a ſeipſo negative, quia ejusmodi aſeitas, ſolius DEI adtributum. Aut ergo mundus eſt Deus, aut non eſt a ſeipſo negative. Abſit vero mundum finitum, velle DEUM vocare. Finitas autem mundi inde patet, quia partibus gaudet finitis.

tis. Partes omnes simul sumtæ, ipsum sunt totum. Cum igitur quælibet mundi pars sit finita, totum pariter finitum sit necesse est. Quod quis non habet, alteri dare nequit. Mundi partes non habent infinitatem. Hinc eamdem mundo communicare non possunt. DEUS est Ens perfectissimum. Ens perfectissimum omnibus gaudet perfectionibus. Infinitas eximia quædam perfectio est. Mundus destituitur infinitate, atque idcirco Entis perfectissimi nomen non meretur. Si hoc pro Numine haberi nequit, si non est DEUS, neque a seipso negative dici potest esse. Nec est a seipso positive, quia nihil caussa sui ipsius. Seipsum enim producere involvit contradictionem, & cum primo cognoscendi principio pugnat. Res quippe seipsam faciens, simul exsistit & non exsistit. Exsistit, quoniam ipsi tribuitur sui productio, cum non-entis nullæ sint operationes. Non exsistit, quia se producit. Si enim jam esset, nulla opus foret productione. Ergo nil aliud restat, quod dicamus, quam hoc: mundum esse ab alio. Quodcunque vero est ab alio, illud est Ens dependens. Omne dependens est finitum. Omne finitum gaudet terminis essentiæ. Ubi autem termini essentiæ, ibi pariter termini durationis reperiuntur. Duratio quippe Entis, essentia ejusdem nobilior esse nequit. Positis jam terminis durationis, adseritur ad minimum rei cujusdam initium. Adfirma-

to hoc, perit æternitas ceu duratio carens initio pariter ac fine.

VI. Huc usque progreditur lumen rationis, atque adeo docet, mundum esse creatum & non nisi ab Ente infinito condi potuisse. Rationi succurrit revelatio, & illius supplementum jure vocari meretur. Paullum ergo iterum audire juvabit, pulcre II.) *caussam efficientem* τῶν αἰώνων vocantem ῥῆμα Θεȣ̃. Vocabulum ῥῆμα ceteroqui πολύσημον est, veluti exempla in Scripturis passim obvia testantur. Modo enim mandatum notat Luc. V, 5. Modo factum, rem gestam, negotium Luc. II, 15. Luc. I, 37. Act. V, 32. exprimit. Quoad ultimam significationem, congruit cum Hebræorum דבר, utpote quod pariter rem innuit. Hoc loco cum ῥήματος Θεȣ̃ mentio fit, ad duplicis generis ῥῆμα est respiciendum, tum ad λόγον ὑποςατικὸν tum quoque προφορικὸν. Per filium DEI enim creata esse omnia discimus ex Ps. XXXIII, 6. Jo. I, 2. Coloss. I, 16. Ebr. I, 2. Προφορικὸς vero λόγος, fuit omnipotens illud FIAT, Gen. I. sæpius repetitum. Bene id circo Petrus Chauvinus in commentatione de Religione Naturali Lib. I. Cap. IX. p. 84. scribit: *Certe quidem illa creatio, nihil aliud mihi videtur esse, quam actualis & præsens adplicatio voluntatis divinæ, creaturas de nihilo prodire jubentis. Nihil eo imperio fingi potest divinius: adsit cœlum, adsit terra, inquit, ac subito ad primulum tantæ vocis halitum, creaturae sui*

nihili

nihili oblitae, extricant ſeſe, de ſuae privationis faſciis, atque tremebundae, coram ſictoris ſui tribunali comparent.

VII. Adeo celſa quippe & ſublimis DEI creantis operatio eſt, ut etiam ſumma cum confidentia adfirmare nullus dubitem, neminis tantum eſſe flumen ingenii, nullam dicendi aut ſcribendi tantam vim, tantamque copiam, quæ non dicam ornare, ſed enarrare ſaltem, præſtantiam illius queat. Ceteroquin extra omnem dubitationis aleam eſt poſitum, homines longe plura verbis proferre, ac ſermone exponere, quam opere ipſo poſſe præſtare. Cum vero in divinæ omnium productionis rerum, luculentiori paullo prædicatione, cogatur ſilere inops nimis hominum dicendi facultas, & calamus pariter excellentiam ejusdem, ſcribendo nedum adumbrare quidem valeat, illa mentes noſtras longe ſuperans benigniſſimi Conditoris omnipotentia, ſupplicibus veneranda eſt precibus, & pia unice ac devota venit proſequenda colendi ratione.

VIII. Solius DEI eſt condere, & ex nihilo tam venuſta pariter ac concinna ratione, creaturas effingere. Creationis autem vocabulo mihi nihil aliud, quam actionem ſupremi Numinis, qua ex nihilo omnia produxit, quæcunque extra ſe dantur, venire, cuilibet notum ſatis eſt atque perſpectum. Neminem etiam facile fugiet, de creatione non ſecun-

da,

da, verum prima, mihi hoc loco esse sermonem. Infinitam vero stupenda hæcce actio postulat potentiam, neque ab agentibus, perfectionum suarum limites adgnoscentibus, ulla ratione potest exantlari. Hinc Arbiter orbis creationem sibi vindicat soli, teste piissimo Vate Esaia Cap. XLIV, 24. Ego sum Jehovah faciens omnia & extendens cœlos, solus expandens terram per me ipsum.

IX. Absit ergo longissime a nobis, ut atomorum fortuitæ conversioni, effectionem mundi, cum nonnullis, qui equidem mire sibimetipsis sapere videntur, re ipsa vero pueriliter ineptiunt, adscribamus, cum elegans illa rerum dispositio conditarum, facile commentum illud prorsus irrationale, falsitatis postulare, quin imo convincere pariter queat. Profecto si homines isti, quorum fictionibus justo liberioribus, placitum hoc originem suam debet, vel unicam sani atomum cerebri habuissent, nunquam fortassis adeo enormiter delirassent. Rectiora ex sacro edocti sumus Codice, adeoque fide credimus divina, omnes SS. Triados personas, ad opus creationis admirandum concurrisse. Vates quippe regius, expressis idipsum edisseruit verbis, hymno XXXIII, 6. verbo Domini cœli firmati sunt, & Spiritu oris omnis exercitus eorum. Etsi autem simul operatæ sint tres hae personæ, propterea tamen easdem caussas adpellare socias, videtur esse nefas, quia uni-

unitas essentiæ & concursus nomen hoc neutiquam patitur.

X. Pergendum jam ad creationis *formalem* ceu audit *rationem* quam denique III.) Divus tradit Apostolus, adserens κατηρτίσθαι τοὺς αἰῶνας ῥήματι Θεοῦ, εἰς τὸ μὴ ἐκ φαινομένων τὰ βλεπόμενα γεγονέναι. Verbum καταρτίζειν, quod hic offendimus, vocabulo ἄρτιος, suos debere natales, notius est, quam ut me opus habeat fuse commemorante. Usurpatur illud de machina quadam corporea, ubi omnes etiam minimæ particulæ, suo loco, eo quo decet modo sunt repositæ. De ædificio quoque adhibetur, cui trabes, ligna & lapides, debito ordine ac venusta concinnitate inseruit, prudens ejusdem architectus. Tam congrue ergo hæc rerum universitas a benignissimo ejusdem Parente est constructa, adeo mire & ordinate efficta, ut proinde cum divino Vate, sapientiam DEI supplices nos deceat venerari: Quam multa sunt opera tua JEHOVAH, quæ omnia in sapientia fecisti, plena est terra possessionibus tuis, hymno CIV, 25. & cum Syracide per totum Caput XLIII, majestatem Numinis ex rebus conditis admirari.

XI. Maneat igitur artificibus & opificibus debitus honos, debita gloria, quod eleganter res suas construere didicerint, nunquam tamen, etsi vel maximam adhibituri sint industriam, id merebuntur, ut vel aliquali saltem

ra-

ratione, καταρτισμὸς illorum, cum καταρτισμῷ clementissimi Conditoris queat contendi. Fingunt quippe illi effectus suos ex aliqua præexsistenti materia, quæ penes DEUM fuit nulla. Id quod Apostolus testatur dicens: ἐκ τῶν μὴ φαινομένων βλεπόμενα γεγονέναι. Nullum hic materia præexsistens reperit fundamentum, sed potius plane subvertitur ac prorsus eliminatur. Quæcunque enim ne quidem in oculis DEI pellucidioribus sole, clarissimo nihilominus jubare coruscante Syr. XXIII, 28. adparent, illa propriissime loquendo, purum putum nihil sunt. Neque est, quod excipias, materiam illam fuisse adeo subtilem, ut omnem plane instar ætheris effugerit visum, cum nullum tanta exilitate pariter ac tenuitate gaudens reperiri queat corpus, quod omniscientiam lateat divinam. Accedit & hoc quod μὴ φαινόμενα ista per μὴ ὄντα Rom. IV, 17. exponantur.

XII. Supremus ergo hujus Universitatis Rector, omnes tam visibiles, quam invisibiles, tam extensas quam cogitantes res omnipotenti jussione sua ex nihilo produxit. Cave tamen ne offendaris phrasi ex nihilo. Non enim ista, materia creaturarum τὸ nihil esse venditatur, sed saltem ostenditur terminus a quo creationis. Ut adeo sensus sit sequens: DEUM cum nihil omnino fuerit, omnia citra ullam præexsistentem materiam condidisse. Sed Atheos pervulgatum illud: ex nihilo

hilo nihil fit, occinere mihi audio. Ast si id velint, nihil omnino nisi ex præexsistenti materia posse effici, petunt id quod est in principio. Aliud quippe est si de potentia finita loquamur, aliud ex adversa parte si de infinita sermo sit. Ens finitum terminos perfectionis suæ adgnoscens, nihil nisi ex materia quadam producere posse ingenuus fateor. Verum ut idem de insigni, captumque nostrum longissime superante, supremi Numinis potentia, sentiam, prohibent religio & sana pariter ratio. Præterea in subsidium quoque vocari poterit, celeberrimi Gerardi de Vries effati supra adducti explicatio. Occurrit illa p. 128. Exercitationum doctissimi Autoris Rationalium, & sequentis est tenoris: *Ex nihilo nihil fit, quatenus scilicet ex nihilo, per ipsum nihilum, sive virtute ipsius nihili, nihil produci potest; nihilque adeo alicujus principium esse nequit.* Unde patet clarissimum virum πολυθρύλλητον hocce, non tam de materia, quam potius de efficiente capere. Atque tali ratione si accipiatur, facillimo id negotio largiemur atheo, neque tamen ille quidquam ex eodem, adversus caussam DEI poterit colligere.

XIII. Præter Paullum vero nostrum, Pansophus ille celeberrimus, Oceanus iste Prophetarum, ille Anti-Scripturariis & Naturalistis adeo exosus Moses, creationem ex nihilo defendit. Provoco ad prima ejus, rerum omnium genesin tradentis libri verba: in prin-

principio creavit DEUS cœlum & terram. Robur argumenti eo redit: præter cœlum & terram, nullam antea exſtitiſſe materiam, quia hæc condita leguntur in principio. Si vero materia præexſtitiſſet, Moſes vir θεόπνευςος ac ſapientiſſimus, non potuiſſet dicere in principio, ſed potius poſt principium, factam creationem adſerere debuiſſet, eo quod materia præexiſtens fuerit principium.

XIV. Αἰῶνες autem, de quibus Apoſtolus in Oraculo verba facit noſtro, intra ſextiduum ſunt conditi. Potuiſſet equidem Beatiſſimum Numen, mundum ſimul & ſemel producere. Enimvero infinitæ ejusdem ſapientiæ alia procedere placuit ratione. Multi in ſole reperiuntur radii, & in eſſentia DEI varia concipimus adtributa. Numen ſpiritus eſt perfectiſſimus. Quo perfectior vero eſſentia ſpiritualis, eo longius eamdem ab omni plane realis umbra compoſitionis, remotam eſſe, deprehendimus. Ea propter, DEI eſſentiam inter, & adfectiones illius diſcrimen reale non datur. Omne quod in DEO, ipſe eſt DEUS. Voluntas omnium moderatoris rerum idcirco omnipotentia gaudet, quia re ipſa tum voluntas tum pariter omnipotentia Numinis a ſemet invicem non differunt. Nihilo tamen ſecius, voluntas non tam longe patet, quam omnipotentia. Omnia quæcunque Arbiter orbis vult, poteſt. Non vero omnia quæ poteſt, vult. In operationibus ejus non me-

mechanica neceſſitatis, ſed ſumma potius libertas cernitur. Machina neceſſario operatur, quæcunque poteſt. Liberum autem Ens non ſemper ſecundum magnitudinem potentiæ qua pollet; ſed juxta decretum voluntatis ſuæ agit. Omnipotentia Numinis equidem nullos adgnoſcit limites. Aſt voluntas ipſius quandoque certis ſibimet ipſi præſcriptis continetur terminis. Poſſidet eadem omnipotentiam, quamvis non ſemper illa utatur. Sine omnipotentia mundus non eſt conditus. Minima enim iſtius pars, ſpeculi admodum pellucidi munere fungitur, omnipotentem ſiſtentis Conditorem. Verum omnipotentia totam vim ſuam non ſimul & ſemel exſeruit, cum celſiſſimo Numini omnia moderanti placuerit, intra ſpatium ſex dierum cuncta producere & unum ens poſt alterum effingere. Ultimum autem inter omnia homo fuit ἐνέργημα, cum ſingulari SS. Trinitatis deliberatione conditus Gen. I. 26. Quæ utique res, creaturam movere ac ſtimulare debet rationalem, ut ſe viciſſim Conditori ſuo, ſumma cum diligentia tradat, eidemque ſe totum, in perpetuum offerat peculium.

III.

Joh. Laur. Mosheim,

De JOANNE in fervens oleum conjecto,

ad

Virum Maxime Venerandum, Amplissimumque

CHRISTOPH. AUGUST. HEUMANNUM

Epiſtola.

PUblice TE compello, VIR VENERANDE! Nam ad publicam litterarum rem pertinet, de quo TE cum agere conſtitui. Privatas dediſſem, ſi privati negotii res eſſet. Audaciæ veniam abs TE petere animus erat. Sed obſtitit, quam de TE concepi, magna certe opinio. Verebar nimirum, ne, ſi illum, cui nihil veritatis ſtudio prius eſt, demulcere quaſi conarer, virtuti ipſius officerem. Igitur quod alios loquaciores ſæpenumero efficit, ad ſilendum me compulit. Sed miſſis ambagibus rem ipſam adgredior.

Soleo in iis, quæ cum eruditis hucusque com-

communicasti, & acerrimam ingenii TUI vim & incomparabilem admirari eruditionem. Indefessum vero illud in excutienda priscarum Historiarum veritate studium, tanto augustiorem postulat venerationem, quo robustiores hæc arena vires desiderat. At nosti fatum illorum, qui non auctoritate, sed rationibus omnia metiri solent. Dissentiunt interdum, ac in ipsis ingeniosissimis demonstrationibus, de quo dubitent, non raro reperiunt. Idem mihi scripta TUA relegenti accidit. Cujus id contigerit culpa, TUA, VIR AMPLISSIME, qui negotio, ut homines sumus, defueris: an mea, qui dubitandi caussas finxerim, non invenerim, vix constituo. Ex TE omnium optime disci posse credidi, sicubi, quæ mihi circa quasdam discussiones TUAS obortæ sunt, cogitationes, examini TUO subjicerem. Initium hisce facio, quibus ea, quæ de JOANNE, si fides quibusdam, in fervens oleum a DOMITIANO conjecto, acute nuper disseruisti, considerare decrevi.

Fabulam diserte vocas, quæ TERTULLIANUS & post hunc alii hac de re memoriæ prodiderunt. Durior sane vox, quæ me sola ferme, ut repugnarem, impulit. Incredibilem fabularum numerum omni sese Historiæ immiscuisse, certus sum. Hominis etiam, sapientis inprimis, esse censeo æternum illis bellum indicere. Optime illud a quibusdam,

a TE præſertim, geſtum eſſe & geri, non inficior. Num ab omnibus, num juſta ſemper ex cauſſa, dubitatio mihi dudum orta fuit. Major eſt fortaſſis, quam ſibi quidam perſuadent, fabularum numerus: ſed & minor forte, quam alii præcipiunt. Fallor, aut immota adhuc durant, quæ loco movere decebat: exturbata ſunt, quæ intacta dimittere, ſatius fuiſſet. Odi ſuperſtitioſum illud genus, quod, quæ ab Evandri matre accepit, oraculorum inſtar veneratur. Plurima patres noſtri crediderunt, quæ in lucubrationibus anicularum numero. Sed & illi mihi moleſti ſunt, quibus nihil paullo antiquius ſine ſuſpicionis nota prætermittitur. Nimium ſane juris eſt, quod ſibi critici nonnulli arrogant. Fabulas perſequuntur, & veritati inſidias ſtruunt. Inſana quædam gloriæ cupiditas, magnum in tenui eruditione malum, nonnullos vexat. Cui ſe tum demum ſatisfacere putant, ſi, quod alii confirmandis, id ſubruendis hominum opinionibus tribuunt. Quaſi vero is hominis rite fungatur officio, qui alios non plus ſapientiæ, quam lapides, habere, demonſtrare ſtudet. Mihi ſi quæ judicandi eſt facultas, ſpe ſua viros hoſce excidere, cenſeo; ita ut nec gloriæ, cujus avidi ſunt, conſulant, nec voluptate, quam ſibi fingunt, fruantur. Gloria quid eſt? Vox omnium, aut plurimorum ſaltim ſuffragia. Igitur hac primi omnium illi carebunt, qui ſtupiditatis

tatis

tatis cunctos condemnant. Cui ægrius adſentimur, quam qui mentis nos expertes eſſe clamat? Ingenium hominis ſi qui ſunt qui laudant, ipſum ſimul tacite reprehendunt. Quæ reprehenſio longe verior ac juſtior illa commendatione. Vires etenim mentis noſtræ qui prædicat, non nos, ſed ſortem, quæ nobis obtigit, commendat. Naturæ laus hæc eſt, non noſtra. At qui illis nos abuti conqueritur, ulcera, quæ noſtra ſunt, tangit, ac in indignum beneficia collata eſſe, dolet. Quantum, quæſo præconium! CAJUS dotibus ſibi conceſſis peſſime utitur. Nobilis illa anima in gurguſtium quoddam conjecta eſt. Præterea dubium mihi ſemper viſum fuit, an certior ad laudem atque gloriam via ſit, firmis exitium minari, aut vacillantibus opem ferre? Gigantes ille imitatur, quos cœlum ſtultitia petiviſſe; in fabulis eſt. At hic Deos, quos deploratis ſuccurrere rebus, vetus hominum opinio eſt.

Equidem, ſi in ſapientem vana gloriæ cadere poſſet cupiditas, iis defendendis vacarem, quibus plurimi deſunt, non iis accuſandis, quibus omnium favet conſenſio. Nulla quoque eſt, qua ſe frui putant, voluptas. Uter infelicior, is, qui fabulis omnia eſſe repleta ſibi perſuadere laborat, aut is, qui permulta eſſe certa non dubitat? Eſt aliquid, in altum evolare & anguſtias, in quibus alii laborant, irridere. Sed in ſolo conſiſtere tutius eſt. La-

psus illi metuendus est, huic non facile. Insana profecto voluptas, semper aliquid, quod dubitandi locum aperiat, quærere, semper quocum confligas, investigare. Opificis ego quietem militis triumphis, rustici stivam nautæ malo prætulerim. *Sapientiorem* dixerim, qui, ubi pedem figat, dispicit, quam qui, ut nusquam quiescere possit, providet. Quæ delectatio, post longos errores, post diuturnas meditationes, id tandem consequi, ut semper fluctues? Taceo damna, taceo clades, quas & litteris & societati hominum istud genus infert. Taceo injurias majoribus, quos ad brutorum deprimunt conditionem, illatas. Magnum malum superstitio & credulitas: majus tamen quævis lacessendi temeritas. Levius peccat, qui minus certis fidem habet, quam is, qui certis fidem detrahit.

Intempestive forsitan, VIR AMPLISSIME, hæc TIBI philosophari videor. Ego vero, nisi animus fallit, non alieno prorsus loco collocata esse, existimo. Criticorum vitia hæc tangunt cogitationes. Cujus ergo tribunal potius, quam TUUM, accederent, qui unus omnium hujus scientiæ peritia excellis. Non ea sunt hæc nostra, ut TE accusent. Eum etenim parentem agnoscunt, qui in litterarum insigne decus TE natum esse persuasus est. Ea sunt, quæ TUI ope judicii explorare volunt, num prudentiorum accu-

accuſationes effugere poſſint. Sententiam non in TE ferunt, ſed TUAM exſpectant. Judicem TE colunt, non reum denuntiant. *Fabulæ* deinde vox, qua TIBI uti placuit, ea tantum peperit, non ipſum TUUM inſtitutum in rerum inquirendi veritatem. In quod ſi iniquus eſſem, ultimus merito hominum dicerer. Neque etiam ipſius rei, quam TU falſitatis condemnaſti, patrocinium ex omni parte ſuſcipio. Tacuiſſem, ſi dubiis obnoxiam non minimis pronuntiaſſes. Id, quod in fabulis eam numeras, animo meo nonnihil negotii exhibuit, & hæc levia extorſit. Libere ſentire cœpi, mentemque meam de quibusdam Criticis TIBI exponere. Pergam pace TUA, VENERANDE VIR, quo, num in errore ſim, citius intelligam. Nihil offenſæ, nihil gratiæ dabitur. Arbitri partes TUAE ſint. Ego ſententiam dico, non decreta condo.

Prudentia, opinor, & modeſtia rei Criticæ ſalus continetur, cum omnis, tum ejus, quam Hiſtoricam vocare ſoleo. (*a*) Minus commode ea apud nonnullos audit. Mirantur id multi, quibus artis patet præſtantia. Non ego, qui in hominum mores intueor. Imprudentia pars longe maxima Criticorum

 labo-

(*a*) Vid. Oratio noſtra: *de eo quod nimium in ſtudiis Critices* qua fuſius, omnem Criticam in Hiſtoricam, Grammaticam & Philoſophicam diſpertiendam eſſe, docui.

laborat. Hac ſublata, convitia quoque ceſſabunt. (*b*) Nullus vero locus eſt, quo utilior ſit prudentia, quam eo, quo de negotiis agitur, quibus conſtans patrocinatur fama, aut quæ nimia vetuſtas tenebris involvit. Illis quidem quo major hominum numerus favet, eo cautius procedendum, antequam ad fabulas ablegemus. His ipſa, qua teguntur, obſcuritas præſidio eſt, ut nil difficilius ſit, quam falſitatem oſtendere. Diſputari multa poſſunt: ſed & multa refelli. Facile colligas, quæ noceant; facilius forte alius conquiret, quæ proſint. Vaſtior eſt ille vetuſtatis ultimæ Oceanus, quam ut mente tam anguſta comprehendi poſſit. Quid igitur? Medium tenendum. Multis nox illa conjecturis auxilio eſt, ſed & multa gignit vitia. Stulta vox eſt, ſine mora dicere: Hoc dubio caret. Sed periculoſa quoque, continuo ſic decernere: Hoc mendacium eſt. Extrema duo ſunt vocabula illa: Hiſtoria & fabula, veritas & falſitas. Alterum ut dominetur, neceſſe eſt. Utrumque vero non ſine longa deliberatione admittendum. Neutrum prudens interdum admittit. Multa, immo plura forte ſunt, quam plerique putant,

(*b*) Vid. Animadv. noſtrarum Hiſtor. Sacr. Lib. I. c. VII. quod eſt de *prudentia Critica*. Utrumque & oratio & Animadverſiones Amſtelodamenſibus jam formis deſcribuntur, ſumtus præbente honeſtiſſimo Viro, G. ONDER DE LINDE.

tant, quibus formula illa: NON LIQUET, adhibenda est. In perplexioribus negotiis ipsi a sententia dicenda Areopagitæ abstinebant. Quod illis vitio non fuit, cum de aquæductu fortassis, aut communi pariete vicini cum vicino lis esset, cur nobis circa majora sæpe occupatis non laudi sit?

Sed dira quædam in abstrusiora penetrandi libido animos nostros vexat. Fluctibus jactamur, & in portu quiescere videri volumus. Non sufficit, in vestibulo hærere, initiatorum nomen cupimus. Quapropter ad sententiam ferendam non accedimus, sed festinamus. Hæc ipsa comprimenda est cupiditas, ne in avia præcipites feramur & quærendo veritatem amittamus. Multum habent tenebrarum facta illa, quæ heroicis cognata sunt temporibus. Sed & nescio quo lumine gaudent, cui refragari non omnium est. Oculos nostros & implent quasi & effugiunt. Dubiorum mater est vetustas, sed & venerationis. Ipsa illa, qua se præbet vestitam, simplicitas oppositos sibi motus excitat. His suspicandi præbet occasionem: Illos in admirationem rapit. Testes pauci adsunt. At perpetua his auxilio est traditio. Quo me vertam, numquam deerit, quod aut suadeat, aut dissuadeat. Ex his tricis infeliciter quamplurimi sese expediunt. Pro varietate ingeniorum hic quæ speciem præ se quamdam ferunt, ille quibus quædam in-

est suspicandi materia, seligit. Vituperanda hic laudandis, laudanda ille vituperandis præfert. Hinc innumeræ dissensiones oriuntur. Hinc duæ quasi sectæ & sibi ipsis & litterarum studiis nimis molestæ. Altera Historias, fabulas altera crepat. Illa nihil, hæc omnia negat. Utraque, si rem recte putes, & quo se tueatur habet, & quod metuat. Neutra vero aut veritati aut scientiis magnopere consulit. Non mirum interea, utrosque sic caussam suam ornare, ut superior videatur. Nullum, opinor, factum est, cujus aut ex natura, aut ex testibus non aliquid, de quo litigetur, peti possit. Quanto magis hæ, quas dico, narrationes semper aliquid quod ab utraque parte aut minuas aut augeas, suppeditabunt. Ingenii res est, de obscuris rebus sic disceptare, ut veritatis colorem nanciscantur. Eloquentiæ quædam vis si accedat, ex Thersite ipso Adonis fiet. Duobus hisce qui superior, pugna quoque superior erit: donec qui & hunc superet alius reperiatur.

Ego vero, VIR AMPLISSIME, longe a considerati viri officio remotum arbitror, aut his aut illis adsuescere. Aliquam quidem voluptatem, sed longe majus tædium concipio, quoties hæc mihi certamina ob oculos pono. Illam, quod non penitus exspirasse intelligam, quibus ingenii quædam concessa est fœcunditas. Hoc quod non indoctos homines maximo conatu nihil agere videam. Dispeream,

am, si quid multi scientiam vocent, percipiam. Vera rerum amissa sunt vocabula & suspicionum quædam congeries hoc nomine sæpe venit. Nihil equidem me scire profiteor, nisi quod evidentissimum sit. Alii quo longinquius rationes petendæ sunt, eo melius se res intelligere censent. Est & hominum genus, quod se scire putat, si quid alii dixerint non ignoret. Nituntur nimirum hi ad eruditionem: enituntur illi. Hoc vero malum, quod omnes fere qui nituntur, enisos se jam esse credant. Qui in itinere se adhuc versari putet, nemo fere est. Qui Corinthum adiisse se perhibent, cuncti fere sunt. O tempora! quibus id quod certum is se consecutum esse gloriatur, qui in dubiis & incertis palpitat. Ego sic statuo: Discendum esse, quamdiu rationes indubitatæ suppetunt. Adsensum vero cohibendum, si par adsit momentorum pondus, aut vetustas lumini nostro officiat. Exploratis omnibus si quid est, quod me in diversa rapiat, consisto. Lapsum etenim & adsensus & dissensus minatur. Quem cum evitare sapientis sit, nec fabulam, nec Historiam voco. Quantum alii subtilitati, tantum ego rationi dare soleo. Si placeret, hanc aut illam sententiam propugnare possem. Quanti enim negotii est, fumos imperitis vendere? At non placet, quoniam a candore alienum est. Ratio suadet, ut, si fieri potest, veri falsique limites constituamus.

Sed

Sed ut modum huic ſtudio adhibeamus, nec ultra, quam licet, progredi conemur, prudentia jubet. Non iis invideo, qui ut nihil ignorent, ſummopere contendunt. Viciſſim nec mihi quis invidebit, ſi interea, quo diſcam, plurima me neſcire, laboravero. Hoc tamen mihi certum, nihilo me ſapientiores eſſe, qui omnia ſibi pervia eſſe audacter perhibent. Utrique ignorantia laboramus. Hoc intereſt, ut illi diffiteantur, ego fatear. Quis vero ægrotantium prudentior? Is qui bene ſibi eſſe vociferatur, cum lectus, color, Medicus, pyxides contrarium doceant? An vero is, qui remediorum corpus indigere non negat, cum teſtimonia morbi adſint?

Hanc utinam prudentiam ii ſibi vindicarent, qui in illuſtranda rerum Chriſtianarum Hiſtoria verſantur? utinam tandem, quantum ſit, quod in illa neſcimus, cognoſceremus! Quot extinguerentur hoc pacto tædioſiſſimæ diſputationes! Quot incredulorum obſtruerentur perfugia, qui & ſuperſtitionem & audaciam in rem ſuam convertunt! Quantis denique, in quibus miſere hæremus, anguſtiis liberaremur? Spiſſa eſt caligo, quæ ultima rerum ſacrarum tempora circumfudit. Loca numini vicina luci viciniora eſſe, antiquitas credidit. Hic ſecus eſt. Quo viciniora Servatori tempora, eo minori lumine radiant. Pauca ſunt, quæ ex iſto ævo aliorum nobis conſervavit induſtria: pauciora quibus

nihil

nihil roboris at perspicuitatis ad persuadendum deest. Quae certa sunt in dubium revocare, desipientis est. Obscuriora curiosius rimari, aut otiosi, aut improvidi: in falsitatis suspicionem adducere, non nisi temerarii. Relinquantur in medio, ne si fictiones augeamus, perfidiae quorumdam, si quaevis amplectamur, superstitioni aliorum succurramus.

LICINIO MAXIMINUM debellanti genium quemdam conceptas preces in somniis dictitasse, quibus milites ad placandum Deum uterentur, LACTANTIUS auctor est. (*) Res admiratione, sed & dubitatione digna! Adsensum eventus, numinisque saepe tum spectata providentia flagitare videtur. Scrupulos ipsius negotii indoles, testis, imperatorum quorumdam astutia, injiciunt. Credam? At vanae fidei reus ero, hominisque forte facinus, qui, quod olim SERTORIUS, *somnium simulaverit, falsasque religiones contulerit* (**) divinae providentiae tribuero. Negem? At ne impietatis nota me contaminem, nonnullisque noceam, metuo. Quid ergo? Alius sentiat, non ego. Similis certe plurimorum ratio est, in quibus viri docti sese exercent. Quot lites, quot discordiae de rebus primis illis temporibus gestis excitatae sunt, & excitantur? Sed pugnas video, non tri-

(*) De mortib. persec. c. XLVI. p. m. 1122.
(**) Vid. *Gellius* Noct. Att. L. XV. c. XXII. p. 497.

triumphos. Laudat ille patres : hic vituperat. Uterque sane potest. Sanctitas quorumdam, cruenta, quam oppetierunt, mors, temporum, quæ describunt, notitia amplam panegyrico materiam præbent. Linguarum ignorantia, mentis stupor, sancta illa simplicitas totidem reprehensioni locos suppeditant. Illis commodissime utetur, qui fidem eorum sartam cupit. Has adhibebit, qui facta, quæ narrant, vera esse negat. Anceps certe pugna ! ex qua is plerumque superior evadit, qui aut in genio, aut orationis copia abundantior est. Nescit is, quod alius refert. Nova disceptandi occasio ? Tenue illi fit acumen, qui non aut loquacitatem illius, aut silentium hujus ad veritatem aut falsitatem adstruendam adcommodare possit. Negant quidam patrum, quod alii adfirmant. Quanta litigandi materia ? Comparationes si instituendæ sunt, nullus tam jejunus, qui non habeat, quo alterum superet ; nullus tam sapiens, de cujus laude non aliquid detrahi possit. Ingeniis frena laxentur & disputandi finis non erit. Hunc antiquitas, illum eruditio, hunc locus, ubi vixit, illum sagacitas, hunc fortuna, qua usus, illum mores commendant. Quot virtutes aut vitia, tot credendi, tot dubitandi pondera. Ipsa facta interdum in easdem salebras nos detrudunt. Temporum conditio pariter mox quod evehamus, mox quod contemnamus suppeditat.

tat. Quis vero tam rerum ignarus, ut in tot ac tantis difficultatibus ſemper verum inveniri poſſe ſomniet ? Diſputant nihilo minus viri docti, ac ſecreta ultimorum temporum eruere aliisque noſcenda prodere conantur ? De SIMONE MAGO quot ſententiæ ? At quæ certior ; Nulla credo. Ipſe aliquando hominem ab APOLLONIO TYANAEO non differre credidi. Non multum hodie conjecturæ illi tribuo. Sed habet tamen, quo, ſi velim, & illam defendere queam. De GNOSTICIS quot dubia ? de geſtis legatorum Chriſti quot opiniones ? de propagatione doctrinæ Chriſtianæ, quot ſenſus ? de PETRI in urbem adventu ? De mortis genere, quo hic aut ille obiit ? de fatis cœtus Hieroſolymitani ? quam anxie, quam ſubtiliter quæſitum eſt ? Nec quærendi modus umquam erit, quam diu quod certum eſt nos conſequi poſſe opinamur ? Unus mihi inter turbida hæcce portus eſt : NON LIQUET. Satius puto inter iſta rudera non quid factum, ſed quid nobis faciendum exquirere. Hoc dubio vacuum : illud fluctuantis ingenii arbitrio commiſſum. Evidentiora, fateor, non pauca poſſunt induſtria noſtra fieri. Qui de rebus hiſce conſultant, ſi odio ſemper & amore vacui eſſent, certiora videremus. Idem tamen in permultis omnem conatum fruſtraneum eſſe, certus ſum. Cur ergo tantum nobis exhibemus negotiorum ? Cur non potius

potius acie nos nonnumquam destitui fatemur? Miseros nos! Fuci potius, quam famæ studiosi sumus. Dum inter mille desudamus anfractus, dum inter sententiarum nutamus divortia, dum divinationum acervos construimus, dum obscurissimos persequimur homines, tum in fugientium rerum vestigia ferimur, dum hic negat, ille adfirmat, uterque sine ratione, id quod certum est amittitur, senectus nos a tergo premit, mors tandem annos inter vana studia consumtos objicit. Laudabile studium est vera a falsis discernendi: sed non minus egregium, ab incertis certa separandi. In hoc elaboremus, & facilius in illo versabimur. Hanc ego mihi metam, cum de EBIONE nuper disserendum esset, proposui. (*) Nosti quantis animorum motibus tum defensus, tum rejectus sit homo. Caussa cognita neminem, qui omnia sustulerit dubia, reperi. Miro tamen consensu quæ adversus eum dicta sunt hodie recipi videbam. Deploratam igitur hominis caussam suscepi; non tam ut extitisse eum, demonstrarem, quam ut qui extitisse negant nihil demonstrasse ostenderem. Dubium omnino est negotium. Qui exilii virum condemnat, quo me penitus convincat, nihil adfert. Qui retinendum jubet, cui opponi quædam possint,

(*) Vid. vindiciæ nostræ adversus TOLANDI Nazarenum Sect. I, c. VI, p. 118. s.

fint, adhibet. Reliquum eſt, ut quid ſentiendum ſit, nos ignorare fateamur.

Perſpicis jam, VIR AMPLISSIME, quo tendam, quidve meum de JOANNIS ex oleo ferventi liberatione judicium ſit. In illis hanc narrationem habeo, quarum nec veritas, nec falſitas manifeſto patet. Hiſtoriam plurimi dicunt. TU fabulam. Ego neutrum. Invenirem, ſi ingenio vellem abuti, quibus, ut veriſimillima videretur, efficerem. Neque TIBI, quæ meis opponeres, ex Getulis aut Thracibus petenda eſſent, ſed domi naſcerentur. At enim quod certaminis noſtri emolumentum foret? Tutiſſimum eſt, ut nec deſtruatur, nec adſtruatur. Mihi jam, ne fruſtra hoc dixiſſe videar, incumbet, ut quæ adverſus eam protuliſti, non ea eſſe, quæ in fabularum numerum eam detrudant, evincam. Pace TUA quin id fiat, nullus dubito.

Generatim nihil fabulam dici poſſe ſentio, cujus non natura ipſa cum veritate pugnet, aut cujus teſtes non inepti ſunt. Si quid ab humana fide alienum occurrit, nil me prohibet, quo minus irridendum putem. Circa teſtes cautius inſtituendum. Aequales ſi non compareant teſtes, præſertim qui de iisdem rebus commentati ſunt, ſed homines ætate longe inferiores, magnum fabulæ indicium. Antiqui ſatis ſi adſint, ſed nugatores, dubia res eſt, nondum fabula. Non omnia

Cretes fingunt. Teſtes ſi rogari poſſunt vetuſti quidem, ſed ſtolidi, hisque alii graviores repugnant, ad nugas ableganda eſt narratio. Alia quæ moneri poterant prætereo, quoniam ad negotium noſtrum non adeo pertinent. In quo quidem prima omnino deeſt nota. Nihil enim in eo latere, quod temporum illorum ſit alienum, aut incredibile, ipſemet, puto, concedis. Ad teſtes ergo res tota redit. Aequales non produci poſſunt. At in Hiſtoria ſacra æqualium loco illi ſunt, qui antiquiſſimi. Scriptis etenim non nimium dabant operæ priſci CHRISTI ſectatores. Diſpiciamus itaque, quid rei ſit?

TU, VIR VENERANDE, ſic concludis: Fabula eſt, quæ de JOANNE feruntur in oleum conjecto. Nam unicus qui id tradidit, TERTULLIANUS eſt. Operæ pretium eſt, verba viri, ne lectoribus quærenda ſint, adſcribere: (*) *Habes Romam*, ait patrum acutiſſimus, *unde nobis quoque auctoritas præſto eſt. Felix eccleſia cui totam doctrinam Apoſtoli cum ſanguine ſuo profuderunt: ubi Petrus paſſioni dominicæ adæquatur, ubi Paulus Joannis exitu coronatur, ubi Apoſtolus Joannes poſteaquam in oleum igneum immerſus, nihil paſſus eſt, in inſulam relegatur.* Hoc teſtimonium illud eſt, cui omnia inniti, quodve ſimul indignum eſſe fide, exiſtimas. Primo qui-

(*) Libro de præſcriptionibus c. XIV, Opp. p. m. 109.

quidem loco id monere possem, non adeo controversia carere, hoc testimonio omnem rei veritatem contineri. Ipsemet longam eorum seriem sistis, qui eamdem retulere narrationem. Quos dum omnes sua TERTULLIANO aut HIERONYMO debere putas, id TIBI sumis, quod fortassis non omnes largientur. Sane præter illius auctoritatem constans quædam & vetus extitisse videtur traditio ejus rei, cum & nugacissimi mortalium, fæx scriptorum, quos recenses, eam non nesciverint. Præterea est HIERONYMI locus, quo ad plures libros, aut ad hominum certe opinionem provocat Historiam hanc recitando. *Quæritur*, inquit (*) *quomodo calicem martyrii filii Zebedæi, Jacobus videlicet & Joannes biberint; cum scriptura narret, Jacobum tantum Apostolum ab Herode capite truncatum; Johannes autem propria morte vitam finierit. Sed si legamus ECCLESIASTICAS HISTORIAS*, (vide testes alios, quam TERTULLIANUM) *in quibus fertur, quod & ipse propter martyrium sit missus in ferventis olei dolium & inde ad suscipiendam coronam Christi athleta processerit - - videbimus martyrio animum non defuisse.* Excipies forsitan, ex alio HIERONYMI loco, quo TERTULLIANI meminit, patere, hunc unice hic intelligendum esse. At non deerit, qui respondeat, ipsa verba viri obstare, quo minus unus tantum indicatus putetur; Addet, frustra hoc dici, quod probationis expers sit.

 Tem-

Temporum fortaſſis ordines etiam explicabit, Commentariosque ad Matthæum HIERONYMI poſt *in Jovinianum Libros* litteris mandatos eſſe, contendet. Quod ſi certum ſit, quis ab eo tempore, quo JOVINIANUM refellebat, non plures innotuiſſe hujus rei teſtes HIERONYMO, defendere poterit? Denique, cum multi veterum libri deperditis hodie connumerentur, difficile dictu eſt, nullum præter TERTULLIANUM talia ſcripſiſſe? Eorum quos habemus teſtis unicus ſi hic dici poteſt, non tamen omnium, qui fuerunt, ſolus vocabitur.

Hæc, inquam, VIR AMPLISSIME, moneri poterant; a me non monebuntur. Valeant vitilitigationes: agnoſcam TECUM, TERTULLIANUM Atlantem illum eſſe, cujus humeris onus hoc incumbat unice. TU viciſſim mecum agnoſces, ſi aliæ non darentur ambigendi cauſſæ, & antiquum, & idoneum ſatis teſtem eum futurum eſſe. TUAM etenim haud arbitror hanc concluſionem eſſe: Quod unus tantum, qualiscumque ſit, memoriæ prodidit, id fabuloſum eſt. Eſt, ubi mille graculis unus præferendus eſt ſapiens. Eſt, ubi verba unius multorum ſuperant ſilentium. Quid itaque ſic ejus enervet teſtimonium, ut velut mendacii plenum repudiandum ſit, inquirendum jam eſt.

Duo ſunt, quæ TIBI rem perficere videntur. Levitas TERTULLIANI, ad quævis cre-

credenda proni, & aliorum de hac re ſilentium. Utrumque non contemnendum: neutrum, ſi quid judico, tanti, ut in fabulis hanc narrationem habendam eſſe, demonſtret. De primo quidem multa poterant moveri. Fuerit ad credendum nonnumquam facilis: sed & erat interdum paullo difficilior. Nec exempla, ſi id probare conſtituiſſem, diu quærerem. Idem gravis vir, acutus, diſertus, Latinorum patrum facile ingenioſiſſimus. Virtutes dico, quæ, ſi nihil aliud efficiunt, dubitationem ſaltim concitant, num ſine examine ſemper aures præbuerit. BARONIUS, quem levitatis ejus teſtem rogas, ipſe nimium habet, quod emendet, & præterea non omnem ejus fidem ſollicitat. Viſionibus quibusvis nimium ab eo tributum eſſe, conqueritur, idque, ut Romanos purget, in lapſus ejus præcipuis fuiſſe cauſis, opinatur. *Acceſſit*, ait (*) *ad faciliorem hominis lapſum, quod ipſe licet durus in diſciplina, in credendo tamen magna erat animi facilitate præditus: adeo ut quæcumque muliercula ſe aliquid ſecundum viſum accepiſſe diceret, mox tantam illi præſtaret fidem, ut - - omnem illi poſthaberet doctrinarum veritatem.* Hæc a noſtris paullum diſtare rationibus, facile perſpicis. Si non diſtarent, nihil tamen efficerent. Sexcentos ſi quis

 con

(*) Annal. Eccl. Tom. II. ad A. ccl. n. XIII. p. m. 302.

contra TERTULLIANUM testes excitat: mihi mille pro eo producere, non grave ac arduum erit. Dubia itaque jam res est. Fuerit interdum levis: erat alio tempore prudentior. Credulus erat, sed & veterum fabularum & Historiarum diligens explorator. Quæritur, hac in re num virtutibus, aut vitiis suis obtemperaverit. Quod cum nullo pacto explicari queat, fabulam ab eo recitari, nondum probatum est. Propius adhuc & liberalius pugnabo. Fatebor imprudentissimum fuisse mortalium, omnia vetularum commenta probasse, nihil rationi dedisse. Neque sic tamen hæc narratio cadet. Non est in homine, quod fabulosum factum quoddam reddit, sed in ipso facto. Quæ vulgo feruntur, non omnia conficta sunt. Is igitur qui cuncta credit, non fictionibus tantum, sed & Historiis fidem habet. Iniqua est conclusio: Levis hic homo est: Ergo mendacia sunt omnia, quæ narrat. Non confestim probat, quæ THRASYLLUS refert, vir sapiens: sed nec tamen continuo abjicit. Quapropter habeat summum inter vanos homines locum TERTULLIANUS, nondum tamen inter mendaces eumdem gradum occupat. Qualiscumque fuerit, nihil nostra refert. Olitor opportuna interdum loquitur. De narrationis veritate & falsitate quæstio est. A qua tamen omnis illa disputatio de natura & vitiis hominum remota est.

Pri-

Primo itaque argumento miſſo, quod, ut arbitror, ad rem nihil facit, omnis in ſecundum impetus erit convertendus. Id etenim ipſam rem talem eſſe demonſtrare conatur, quæ in Hiſtoriarum numerum admitti nequeat. Quam bene, jam apertum erit. Summa ejus hæc eſt: Silent IRENAEUS, EUSEBIUS, HIERONYMUS, HIPPOLYTUS, ORIGENES, & ſtraminei quidam ſcriptores de hac re, quam TERTULLIANUS memorat. Igitur fabula eſt. Negativi, ut vocare ſolent, argumenti ſpeciem video. Dudum, VIR AMPLISSIME, eſt, ex quo in recepto hujus argumentandi generis uſu plurima deſidero. Noſtri, qui Pontificios impugnarunt, uſi eo præcipue ſunt: non omnes æque feliciter. Quæ JO. LAUNOJUS hanc in rem ſcripſit, non omnia probo. Vir erat non magni acuminis, ſed magnæ induſtriæ. Neque etiam quæ JO. BAPT. THIERSIUS contra eum diſputavit, omnia placent. Raro, ſi res quædam in controverſiam abit, momenta ejus ſine animi commotionibus ponderantur. Sed omnia hic diſcutere, nimis longum foret. Sufficit dixiſſe, magna opus eſſe cautione, antequam ope illius fabulas locupletemus. Vis ejus ſæpe numero ad dubitandum tantum valet, non ad decidendum. Qui fortiſſime illud urſere, nihil mihi quidem, niſi illud: NON LIQUET, extorſere. Si æquales, qui fuſe de re quadam expoſuere, illud neſciant,

 quod

quod longe recentiores tradunt, fabula dici potest. At hic longe alia ratio obtinet. Antiquitate omnibus, qui tacent, aut par, aut superior TERTULLIANUS est Non ex instituto & consilio quodam de JOANNIS vita exposuere, qui hoc prætereunt, de quo agimus. Tandem nugatores ex parte sunt. Quæ hic virtus hujus argumenri esse potest? Distincte dicam.

Generatim duo adnotabo, quorum neutrum, nisi fall r, a TE, VENERANDE VIR, repudiabitur. Primum hoc est: Quamdiu aliæ rationes silentii recentiorum quorumdam adferri possunt, quam persuasio de falsitate rei, quam prætermittunt, negantis hujus argumenti vis dubitandi tantum locum suppeditat. Ratio aperta est Effectus interdum conspicitur, causæ latent. Unius vero effectus plures possunt esse causæ. Possunt & diversæ causæ eumdem produecere effectum. Res ex Physicis & moralibus notissima. Quapropter, cum occultæ sint caussæ, prudens quænam alteri præferenda, nec decernit, nec decernere potest. Probabilior hæc illa videri potest; sed ad pronuntiandum illud non sufficit. Et, quæso, ubi facilius fallimur, quam in probabilioribus discernendis? Philosophi hanc partem artis ratiocinandi nondum expolitam esse dolent. (*) Ego vero

(*) Vid. Ill. LEIBNITIUS Discours de la conformité de la foy avec la raison §. 28. p.m. 38.

vero ſapere eos exiſtimo, qui in lubrico hocce ſtadio multum decurrere nolunt. Ardua profecto res, regulas conſtituere, ubi rerum varietas poſt infinitas diſcuſſiones leges certas reſpuit, ubi ſine longa experientia ratio ſola nihil proficit, ubi denique neſcio quis ſenſus ex intimis noſtris receſſibus ortus hunc ſæpe illuc, alium iſtuc rapit. Alterum quod noto hoc ſit: Ipſum eorum ſilentium, qui inferiores ætate aliis ſunt teſtibus, indicium eſt, alias ſubeſſe tacendi cauſſas, quam perſpecta rei falſitas. Eſt, quod omnes ſcimus, veritatis amor animis noſtris inſitus, qui tum omnium facillime ſeſe exſerit, cum alios in errore verſari cernimus. Libenter caſtigamus, quod caſtigatione dignum in aliis animadvertimus. Proclivis hinc concluſio: Si is qui poſterior eſt aliis antiquiores plane intactas dimittit narrationes, illum aut iſtum ignoraſſe, aut ejus, quæ legerat, oblitum fuiſſe, aut ſaltim, num error ſit, addubitaſſe. Admodum enim probabile eſt, ſublaturum eum fuiſſe vitium, ne alios ad peccandum traheret, ſi vitium credidiſſet. Alia adhuc poſſem adjungere: ſed non neceſſarium eſt.

Nihil ego, VIR AMPLISSIME, in his video, quod non facile admiſſurus ſis. Ad quæ tamen ſi argumentum illud, quod adhibuiſti, exigamus, valde pretium illius minui certum eſt. Ab ultimo exordiar, quod manifeſto virtutem ejus evertit. Omnes illi, quos nominas

ignorare videntur quod TERTULLIANUS tradit. Verum omnes illi etiam, quod is prodidit, ne vocula quidem reprehendunt. Silentium ergo ipſum non tam cauſſæ TUAE, quam meæ favet. Tacent ii, qui non tacuiſſent, ſi fabulam exiſtimaſſent. Quare ipſa hæc taciturnitas fictionis culpa rem liberat. Probabile tantum hoc eſſe dices. Fateor, ſed addo primum, maxime probabile. Deinde vel leviſſimam aliter ſuſpicandi cauſſam decreto judicis obſiſtere noſti. Quanto magis hæc ratio? Denique præter id quod probabile eſt nihil quæritur. Patet jam, prius illud, quod animadverti, hic quam maxime valere. Suſpicio jam adeſt, longe aliam fuiſſe ſilentii ipſorum cauſſam, quam de falſitate rei perſuaſionem. Quæ hæc fuerit, non diſputo. Nihil porro requiritur. Sed percurramus tamen tacitos TUOS teſtes.

Ante omnia numerum eorum diminuere mihi licebit. HIERONYMUM ſtatim eximo. Ipſemet agnoſcis, duobus locis hujus rei virum mentionem facere. Quod putas, cum in *ſcriptorum eccleſiaſt.* catalogo ſileat, id argumento eſſe, negaſſe eum hujus Hiſtoriolæ veritatem, nihil eſt. Ex iis, quæ jam obſervavi, conjectura hæcce refellitur. Erat locus hanc rem narrandi: ſed & locus erat eam, ſi minus vera eſſet, confutandi. Temporum ſi rationes conſulimus, eodem anno CCCXCII. *Scriptorum catalogus & adverſus Jo-*

Jovinianum libri compositi sunt. *Commentarii in Matthæum*, nisi memoria hodie me fallit, ætate adhuc illis cedunt. Novum ex hac observatione contra TUAM sententiam telum nascitur. Præterea, si rem recte putemus, HIERONYMI unius hanc narrationem probantis auctoritas major est decem aliis, de quibus num probaverint, aut improbaverint non constat. Quin, ut id extra ordinem hic adjiciam, si Philosophorum more mentem a personis abstrahamus, solus TERTULLIANUS, qui loquitur, potior erit omnibus silentibus. Jam in orbitam redeo. Abeant quoque ex eorum, quos laudas, numero inepti illi fabulatores, HIPPOLYTUS, DOROTHEUS, ISIDORUS, & si qui sunt alii. Tot eis ejusdem notæ simias opponere possem, qui rem commemorant, quibuscum æternum digladiarentur. Nolo vero, ne citra necessitatem rem extraham. Ut contemnuntur, quando aliquid tradunt; sic spernantur quoque, cum nihil habent. Restant IRENAEUS, EUSEBIUS, ORIGENES, HIPPOLYTUS. Quamquam & ultimus mihi sordet. Nimis manifestæ sunt maculæ, quas recentioris Græculi cujusdam solertia *Libro* illi de *Anti-Christo* adspersit, quam ut totus verus & integer haberi queat. Sed maneat interea loco suo, qui concessus ipsi est. In his omnibus præter ea, quæ jam observavi, id notari velim, nullum vitam & res gestas JOANNIS

ex

ex instituto conscripsisse, sed aliud quasi agendo ejus meminisse. Hæc vero commentandi ratio plurima præterit, quæ idcirco tamen non falsa sunt. Adjungo hoc, cum plurimi librorum, quos exararunt, injuria temporum deleverit, nulli posse constare, annon in aliis, quos desideramus, operibus rem prodiderint. Abest in iis, quos habemus. Quocirca & non extitit in deperditis? Imbecillis ratiocinatio! Neque hoc prætereundum, quosdam ex illis hoc aut illud omisisse, quod firmum esse aliorum novimus beneficio. Exempla TIBI, VIR VENERANDE, sine negotio occurrent. Ultimo, cum aliorum plenior sit notitia, aliorum macilentior, tum cum sua consignarent, quod TERTULLIANO compertum erat, nescire potuerunt. IRENAEUS speciatim sectas convellit. Ab hoc quis postulat, ut sine caussa testium fata enumeret? Omnibus locis, quibus JOANNIS mentionem facit, nulla ipsi fuit occasio hanc ejus ex oleo liberationem prædicandi. Recitasset fortassis eam, si res postulasset. Et quid? Nonne & is ipse IRENAEUS exilium JOANNIS prætermittit? Num propterea dubitandum de eo erit? Non puto. Periere præter alia multa, quæ HIERONYMUS & operose DODWELLUS recensent, (a) διαλέξεις hujus viri. Quid si in illis, aut alio quodam volumine, quo caremus

(a) Diss. VI. in Irenæum Ven.

mus, opportuniori magis loco Historiam exposuerit? Adfirmari potest, negari quoque. Sed fundamenta utrinq; dubia sunt. EUSEBIUS quot prætermisit, quæ nullus inficiatur? Qui penitius virum novit, numquam propterea in ejus Historia TERTULLIANI narrationem frustra quæri sentiet, quod examini eam subjecerit. Non is erat vir bonus, qui aliorum dicta ponderabat. Consarcinabat quæ poterat, judicio aliis relicto. Testes sunt tot futilissimæ, quas habet, narrationes. Igitur, si quid ratio valet, non alia silentii ejus caussa fuit, quam quod TERTULLIANUM *de præscriptionibus* aut non legerit, aut ob Latini sermonis ignorantiam non legere potuerit. Sane ex Græcis quæ refert corradit: Latinos ne tangit quidem. Hinc & eorum, qui in Occidente florebant, cœtuum Historiam exhibere non potuit, sed in Orientis rebus occupatus est. Alia quæ jam dixi & hic ex superioribus repetenda sunt. Paria de ORIGENE moneri possunt, quæ studiose mitto. Unum est, quod adjiciam. Græci sunt omnes ORIGENES, EUSEBIUS, IRENAEUS, HIPPOLYTUS, qui hanc non recensent Historiam. Expertes simul erant Latinarum literarum. Quid mirum, quæ a Latino aut pluribus commemorabantur ipsos fugisse? HIERONYMUS quia gnarus erat linguæ Latinæ, legerat & TERTULLIANUM, forte & alios qui hoc de JOANNE tradiderant. Quocirca

circa & in ejus & aliorum Latinorum ſcriptis extat, quod in Græcis non conſpicitur. Novum argumentum, non fuiſſe Græci hujus ſilentii hanc cauſſam, quod rem non crediderint, maxime ſaltim, num fuerit, dubium eſſe.

Multa vides, VIR AMPLISSIME, quæ incertiſſimum eſſe demonſtrant, num pro falſo commento miraculum, cujus cauſſa agitur, qui illud non narrant, habuerint. Hoc incertiſſimo, num contigerit, aut falſo contigiſſe traditum ſit, itidem non liquet. Ex quo efficitur, nec tuto Hiſtoriam illud vocari poſſe, nec tuto fabulam. Sed nondum penitus ſolutus ſum. Obſervator ille Hallenſis, vir alioqui eruditus, cujus & TU ſuffragio inniteris, adhuc audiendus eſt. Fabulam & is hanc narrationem appellat. Quare vero? *Deus nullum apoſtolum vel doctorem priſcæ eccleſiæ a ſupplicio jamjam ſubeundo miraculoſe liberaſſe in monumentis fide dignis legitur.* Singulare pugnae genus! Hoc pacto omnia, quæ ſemel tantum facta feruntur, irrita reddi poſſunt. Principium petit vir doctus, quod Philoſophi dicunt. Falſum eſſe ſibi ſumit, quod TERTULLIANUS perhibet, quod num falſum ſit, diſquiritur. Non capio ſane hæc conſectaria: Non legitur apud alios. Igitur repudiandum eſt, quod in TERTULLIANO tamen legitur. Non factum fuiſſe legitur. Igitur non factum eſt. Orbem quemdam conſpicio. Propoſitio hæc eſt: Nullum Deus

as miraculose a supplicio liberavit. Unde scis? Nusquam enim lego. At habet TERTULLIANUS. Mentitur. Quod indicium? Nam Deus nullum per miraculum liberavit. Ipsa, quæ probanda erat, propositio, ratio est, cur non neganda sit. Nescit gyros istiusmodi vera philosophandi ratio, ad quos tamen, velut in Sirenios scopulos, nimis sæpe etiam litteratorum principes feruntur. At quid de TE fiet, divine PETRE, qui cum neci jam vicinus esses, miraculo ex vinculis ducebaris? (*b*) Quid de TE, dive PAULE, qui cum tot in TE lapides convolarent, ut jam vita functum omnes crederent, inviolatus tamen in urbe revertebaris. (*c*) Scripsi, quæ scribere constitueram, VIR ERUDITISSIME. TUUM nunc est, ut quo successu scripserim, judices. Existimo, satis evidenter me docuisse in fabulis non tam facile TERTULLIANI Historiolam censeri posse. Num præclarius, ut solemus, de meis sentiam rationibus, ex TE discam. Sed habeo adhuc, quod abs TE petam, antequam scribendi finem facio. Video ex Dissertatione TUA *de columba ex POLYCARPI rogo evolante*, (*d*) omnes IGNATII & POLYCARPI epistolas spurias & confictas esse, TE persuasissimum habere. At etiam POLYCARPI omnino a TE rejiciuntur.

(*b*) Act. XII. 4. s. (*c*) Act. XIV. 19. 20. Novi alias loci hujus interpretationes: sed & nullas esse novi.
(*d*) Vid. hæc Biblioth. Tom. III. p. 429. 430.

tur. E re mea est, ut cognoscam, quibus rationibus in hanc inductus sis opinionem. Nuper cum adversus celeberrimum TOLANDUM antiquæ Christianorum disciplinæ vindicias conscriberem, etiam has in auxilium vocavi epistolas, magnamque demonstrationis partem ope earum contexui. Serio in falsitatem & veritatem earum inquirenti nihil tum occurrebat quod me a proposito iis utendi dimoveret. PEARSONI potius, aliorumq; rationes invictas esse opinabar. Sed homines sumus, qui non raro fallimur. Facilius quidem quare aliquid falsum, quam quare verum cernimus; sed & interdum, cum res nostra agitur, nimis celeriter, quare aliquid verum sit, perspicimus. Quamobrem, VIR AMPLISSIME, si quid habes, quod auctoritatem harum epistolarum evertere possit, invidere nobis noli. Omnium interest, ut ex illis tandem fluctibus emergamus, quantive hae epistolæ habendæ sint, cognoscamus. Ego quidem, si rationes TUAS immotas esse conspexero, lætus mentem veterem exuam, omniaque quæ in vindiciis meis chartis illis innituntur, expungam. Permanebit veritas, etiamsi hæc cadant. Quod si vero labefactari eas posse post institutam deliberationem intellexero, adversarium me, sed modestum & pacificum, habebis. Hæc ipsa Bibliotheca palæstra est, in qua inspectantibus eruditis decertemus. Exiguum quidem est, quod mihi

fata

fata concedunt, otii. Sed quantillum ſit, libenter huic impendetur tanti momenti negotio. Quare, ſi quid meae preces, ſi quid litterarum commoda ſi quid Hiſtoriæ ſacræ dignitas apud TE poteſt, fac, ut nulla mora interpoſita, quæ accuſationis TUAE contra IGNATIUM capita ſint, ſciamus. Divinatione non opus; eſt qui rerum æqui ſunt exiſtimatores, TE neminem libentius audient. Ita vale, VIR MAXIME VENERANDE, AMPLISSIMEQUE, litterasque, quod dudum tanta induſtria feciſti, ornare perge. Dab. ex muſeo. Kiliæ Holſat. Kal. Maji. MDCCXX.

IV.

Vita *THEODORI* (a) *FABRICII*,

Theologiae Doctoris, & Superintendentis Anhaltini, ab ipſo a. 1565. ad filios ſuos conſcripta,

nunc primum edita.

(a) *Si* alios ex noſtro metiri ingenio liceat, hanc Fabricianæ vitæ hiſtoriam ab ipſomet in uſum Filiorum

THEODORUS FABRICIUS, D.

Brevis Vitæ meæ Hiſtoria, ſolis filiis meis relicta, nequaquam ut ulciſcantur, nam hoc divinitus prohibitum eſt, nec ego feci, ſed ut meam calamitatem divinaque auxilia ſciant, Deoque confidere diſcant, qui ſuos non deſerit.

INitium & curriculum vitæ meæ, Filii mei chariſſimi, ſatis humile & morbis, calamitatibus, periculis, perſecutionibus & paupertate plenum fuit, & adhuc eſt, niſi quod Deus mihi vos habenti victum mediocrem & domum dederit. Quare vi-

ſuorum conſignatam literis, adhuc *ἀνέκδοτον* benevolo Lectori, praecipue ſtatus eccleſiae & literarum, qualis circa tempora inſtauratae religionis fuit, curioſo, acceptam fore auguramur. Non confundendus ille eſt cum M. Theodoſio *Fabricio*, eccleſiae Brunopolitanae ad D. Martini miniſtro, de quo Cl. Rethmeieri hiſt. Brunſvic. P. IV. c. 1. videri poteſt. Vocatur alias à Sleidano & Hamelmanno Theodoricus, quod moneo ne duos inde Fabricios fabrices. Exhibemus autem illam integram, prout ex ejus manuſcripto communicata eſt nobiſcum, niſi quod deinceps paucula omiſimus, quæ ad ejus ſolum familiam aut privatas cum nonnullis lites ſpectabant, quae ſcire, parum intereſſe alios judicabamus. T. d. H.

vitam meam hactenus magis oblivioni, quam memoriæ tradere cupivi. Cæterum, quia ex certis quibusdam indiciis singularem benevolentiam Dei erga me cognosco, & vitæ meæ cursum ab ipso tacite moderari video, de beato fine non dubitans, hanc vobis, Filii mei, brevem raptimque scriptam historiam vitæ meæ relinquo: ut patris vestri humile genus, afflictiones, invocationes & subsecuta Dei auxilia videatis, Deumque timere, invocare, & in ipso sperare discatis.

Est itaque oppidum supra Isulam fluvium non procul ab Embrica inferioreque Vesalia, inter Cliviæ, Geldriæ & Westphaliæ fines positum; ad Dominos de Battenburga pertinens, cui *Anholt* nomen est. In eo ego circiter annum reparatæ Salutis 1501. in eo noctis medio, quod inter purificationis Mariæ, ac divi Blasii Festum diem incidere solet, in magno frigore natus sum. Patri meo Tilemanno *Fabro*, Matri vero Johannæ *Wesseli* nomen fuit, ambo quidem boni & coram Deo legitimi Conjuges, sed humiles & pauperes;

Mater, postquam me edidit, in phthisin morbum incidit, quo aliquot annis graviter laborans, paullatim imbecillior facta, & tandem a patre in magna paupertate invalescenteque morbo deserta est. Pater proh dolor! ut vere ebrius & parum pius se postea alteri junxit fœminæ, ex qua aliquot procreavit filios & filias, cum quibus mihi parva consue-

tudo fuit, quia matri ad finem vitæ ſuæ ſemper mordicus adhæſi. Mater autem in illa ſua paupertate, ægritudine ac deſertione, ad vitæ ſuæ terminum patienter perſeveravit ſanctiſſimeque vixit; Quibus enim potuit ſe ac me laboribus aluit, ſæpius jejuniis, orationibus & vigiliis vacans, etiam corpus ſuum reſte ex pilis facta ſtrinxit & maceravit, quæ etiam in ipſius corpore putrefacta, & ſepulta eſt.

Memini me a matre aliquoties audiſſe, piam obſtetricem in mea nativitate dixiſſe, me aut in juvenili ætate in aquis periturum, aut magnum futurum, quod precor non in hoc, ſed in futuro Seculo fieri.

Mater, cum propter morbi incrementa amplius laborare non poſſet, ego ipſam & me primum quæſitis oſtiatim eleemoſynis, deinde eleemoſynis ac laboribus ſimul in opidulo Gendringa, non procul ab Anhalt ſito, annos pene octo ſuſtentavi. Et quanquam literas ab ineunte ætate ſemper amabam, tamen Deum præcari tunc auſus non fui, ut mihi earum cognitionem daret. Verum iſta adhuc puer in animo volui, ſæpeque a Deo precabar, quo mihi ſui cognitionem & eam gratiam daret, ut cum Sanctis martyribus pro ipſius gloria meum Sanguinem fundere morique liceret. Cum autem in dicto opidulo Schola non eſſet nec matrem in ſua ægritudine ac paupertate deſerere vellem, me jam an-

annos undecim natus ibi ſutorino opificio tradidi, interdum meridianis horis panem pro matre & me emendicans. Cum ita in eo opificio annum & amplius verſatus fuiſſem, majorem iſtius artis cognitionem quærens, opidulum Gendringam reliqui, & me ad vicinam Civitatem Embricam contuli, ac matrem paulo poſt eo mecum adduxi, ibique eam & me, ut antea, laboribus & quæſitis Eleemoſynis non ſine magna bonorum hominum admiratione ac ſubſidio ſatis facile ſuſtentavi, lectum ejus matutinis, meridianis & veſpertinis horis, cum ad operas irem atque redirem, ſternens, eique decumbenti cibum cæteraque corporis neceſſaria porrigens. Et quanquam antea ſæpe febri laboraveram ac in ſiniſtro crure in imâ dorſi ſpinâ & in capite & circa umbilicum graviſſimos diuturnosque Cruciatus, & quid dicam omnia pene morborum genera pertuleram, tamen Embricæ incredibilis ardor juncturas manuum ac pedum meorum invaſit, qui me non ſolum a cœptis operibus ſatis invitum retraxit, verum etiam uno & amplius anno, tam in hyeme, quam in æſtate, manus ac pedes interdum per integras dies & noctes in frigidiſſimis, iisque ſubinde recentibus aquis tenere coegit. Præterea Medici exiſtimantes iſtius inauditi ardoris cauſas in meo eſſe Sanguine, corpus meum ſuis phlebotomiis pene exſangue & pluribus morbis obnoxium reddiderunt; Divino tamen beneficio conti-

 git,

git, ut insolens ardor iste, interdum aliquot diebus aut noctibus paululum remitteret, sed statim, ubi hoc senseram, me ad institutum opificium consuetumque laborem recepi. Cæterum cum hoc aliquoties facerem, semper intentior calor manuum mearum ac pedum juncturas vexare cœpit, qui me rursus ad ocia in aquas revocavit. Cum itaque aliquoties meliuscule habens, ab aquis ad opera, & iterum æger factus, ab operibus, cum admiratione totius Civitatis, ad frigidas aquas redire cogerer, me multi prudentes piique homines Embricæ adhortati sunt, ut ab institutis laboribus ad tempus abstinerem, ac me alicui Scribæ committerem, qui vel tantum germanice legere scribereque doceret, se interim ægrotanti matri ac mihi victum pollicentes. Quibus tandem obtemperandum duxi, & animum manusque his literis adjeci. Verum ingenium ac manus jam ab aliquot annis laboribus adsueta ad dictas literas satis inepta fuere.

Post aliquot tamen meas & aliorum piorum hominum pro me ad DEUM fusas lacrymas, illæ ingenii mei tenebræ paulatim, singulari misericordia DEI, ita discussæ sunt, ut intra pauculas septimanas mediocriter simul germanice legere & scribere scirem. Hæc cum assecutus essem, meliusque in manibus ac pedibus haberem, valedictis his literis, ad consueta opera remeavi. Sed superius dictus

ctus dolor, & quidem acrior rediens, me ad ſolitas aquas revocavit, quo pauliſper ſedato, rurſus ad opificium redii, ſed redeunte, cruciante que ardore, etiam ad meas aquas redire compulſus ſum. Itaque ferventes meas manus ac pedes continuo in aquis tenens, tantum humorum per corpus contraxi, ut poſtea aliquot annis, cum calefierem, exudans aqua inſtar copioſi roris ſuper tunicam meam jaceret, & paſſim per veſtes flueret. Quare tandem omnes pii & aliquot optimi Monachi, inter quos unus eminentioris Sanctimoniæ Vir fuit, nomine, Frater Henricus de *Sancten*, Franciſcani ordinis Monachus, uno ore dicebant, ſe ex rerum mearum Statu nihil aliud colligere poſſe, quam quod Deus me ſingulari quodam modo ad perdiſcendas literas vocaret; Ideoque eos ſuadere, ut relicto opificio, me ad latinarum literarum & artium Studia conferrem, ſe pro me ad Deum deprecaturos, ut ille meum Studium, licet ſatis tardum, pro ſua bona Voluntate gubernaret, mihique pollicebantur, ſe curaturos, ut interim cum ægrotante matre apud pios vitæ ſubſidia haberem; quod & factum eſt. Igitur annos natus fere decem & ſeptem, grandiuſculuſque factus, cum pio quodam homine Rectorem inclytæ Embricenſis Scholæ acceſſi, ſubnixe precans, ut miſerum vitæ meæ ſtatum inſpiceret, ac me, licet ὀψιμαθῆ in diſciplinam ſuam ſuſciperet, quod tandem

non ſine admiratione fecit, me non, ſicut jure potuit, inetr nullarios, ſed in Septima Claſſe collocavit. Paulo poſt Sancta mea Genitrix, quam ego per datam DEI gratiam, ſemper amavi & pro virili colui, ſæpius pro me ad Deum intercedens ac ex vivis diſcedens, me orphanum & ſemper miſerum in hac lacrymarum valle reliquit; Et Embricæ juxta majorem porticum Templi Divæ Aldegundis ad dextrum latus, cum in Templum itur, cum ſua piloſa reſte, ſepulta eſt.

Ejus Sancta anima jam cum divo Lazaro in ſinu Dei gaudio perpetuo fruitur, ego miſer adhuc inter ſtercora repo. Exequiis ſanctæ Parenti meæ rite ſolutis, ego ad incepta Studia mea redii, eisque tanquam in propoſita divinitus vocatione mordicus adhæſi & adhuc hæreo. Et ſingulari gratia Dei hominumque auxilio adjutus, diligentia frequentique precatione ad Deum adhibita, tantum brevi tempore effeci, ut elapſis quinque annis inter mille & quingentos Studioſos adoleſcentes & viros facile primus haberer, melius latine & carminice, quam germanice loquerer aut ſcriberem. Cumque jam mecum de ſuſcipiendo monachatu aliquoties ageretur, Deumque ſemper orarem, ut meam conſilii & rerum inopiam intuens, Studia conatusq; meos ad ſuam gloriam proveheret.

Dominus Oswaldus, Bergæ Comes, qui

non

non procul ab Embrica commoratur, quorundam Amicorum meorum monitis acquiescens, me gratia promovendi susceptum Studium Coloniam ad montanum Collegium misit. In quo Hospitium, Lectiones, quædam obsonia & quosdam panes tantum habebam. Verum cum hic mera Barbaries regnaret & honestiores literæ ac disciplinæ non tantum jacerent, sed etiam male audirent, nondum expleto ibidem anno cum dimidio relicta Colonia Wittebergam veni. Natus igitur annos circiter viginti duos, anno reparatæ Salutis millesimo, quingentesimo vicesimo secundo honestiora Studia quærens Wittebergam appuli, ubi Martinum Lutherum, veritatis Doctorem singulis operosis diebus semel, festivis diebus bis germanice coram populo, in Scholis autem & domi singulis pene diebus latino sermone Docentem inveni, quos autem libros & latino & germanico sermone conscriptos eo tempore ediderit, jam inter ejus opera cernitur.

Persecutionum, turbarum, hæresium & negotiorum contra repullulascens Evangelium tum non erat modus nec numerus. Ipse tamen D. Lutherus, his malis non cedens, velut Leo in propagatione concrediti Evangelii immotus permansit. Philippus singulis diebus aliquot horis literas, cum græcas, tum etiam latinas, frequenter etiam sacras & Dialecticam docuit, sicut juvante Deo adhuc facit.

Alii ibi tunc alia legerunt. Paulo post Dominus Joh. Bugenhagius ex Pomerania accedens, sedulo Sacra profitebatur, tandem judicio omnium ejus Ecclesiæ Pastor vocatus est. Fuerunt eo tempore Wittebergæ propter ingentem persecutionem Studiosi pauci, & inter illos Theologiæ amatores paucissimi. Ego etiam qui tunc hujus Ecclesiæ Theologiam suspectam haberem, politioribus literis magis adhæsi. Cæterum cum exacto quasi dimidio anno, illic ex sinistro crure graviter laborassem, & in ea mirifico singularique Dei beneficio illæ innatæ Papatus tenebræ ex mentis meæ oculis paulatim excuterentur, & Evangelii lux mihi in dies clarior appareret, magna pœnitentia ductus me totis animi corporisque viribus ad Theologiæ hebraicæque Linguæ Studium contuli, priora Studia non relinquens.

Quod ubi Dominus Oswaldus, superius nominatus, aliique amici papisticis tenebris adhuc detenti intellexerant, me prorsus omni ope sua destituerunt. Ego tamen in sententia persistens Wittebergæ in extrema paupertate, sed Studio satis ferventi annos quatuor & amplius mansi, stramineo lecto, solo pane, quem ibi ex Canonicorum Collegio propter Deum singulis septimanis accipiebam, & aqua contentus, raro cerevisiam & carnes gustans, vinum nunquam: Adeo ut multis mi-

rum

rum videretur, quomodo in tanta paupertate vivus manere, ne dicam, ſedulo ſtudere potuerim. Elapſis his quatuor annis tantum Wittebergæ in hebraica Lingua promoveram, ut diſcipulos facere ac me ex privata hujus linguæ lectione aliquamdiu mediocriter alere poſſem. Cumque annos quatuor Wittebergæ dictos Præceptores diligenter audiviſſem, & annum unum illos audiens etiam alios docuiſſem, circa ætatis meæ annum vigeſimum ſeptimum Wittenberga diſcedens, in Patriam redii & ibi aliquot Septimanis apud Chriſtianos Amicos converſatus, tandem Coloniam reverſus ſum. Ubi hebræam Linguam ſatis multis ad me confluentibus Auditoribus & domi & in coronarum Auditorio prælegi. Multi etiam Monachi & Optimatum filii ac filiæ hic a me iſtius Linguæ rudimenta acceperunt. Porro cum jam viginti & novem annos natus intelligerem, me ſine honeſto Conjugio diutius difficulter pie victurum, ſubinde Deum rogavi, ut mihi piam aliquam vitæ Comitem diſpiceret. Cum itaque Colonienſes Theologi adverſus me & meos Auditores ſatis magnam perſecutionem moviſſent, hortatu amicorum clam ad quosdam Juliacos Nobiles, Evangelio faventes confugi, ubi honeſtam & juvenem mulierem, Margaretham nomine, in Juliaco Syrſtorphenſi pago natam, Claudi Johannis filiam

ſtam pauperem quidem, ſed piam Evangelioque valde faventem conſpexi, amavi & paulo poſt, ceſſante perſecutione, matrimonio duxi.

Interea in eam Urbem ad meos Auditores conſuetasque Lectiones rediens, & Civis factus brevem (*b*) in hebræa Lingua Grammaticam, Coloniæ impreſſam, edidi. Non ita multo poſt magis in fide confirmatus hebrææ Lectioni etiam Sacram adjeci. Et editis pro Evangelica Doctrina Articulis, contra Adverſarios diſputavi & ſcripſi; Deinde in quibusdam Chriſtianorum domibus multis eo concurrentibus Auditoribus Evangelium germanice prædicavi.

Poſtremo Sanctos Martyres (*c*) Adolphum Clarenbach & Petrum Flisſteden pro Evangelii veritate Coloniæ in vinculis detentos ac inopia laborantes pro mea virili & alui & defendi, etiam pro illis Imperatorem appellans. Quare denuo ac iterum adverſus me mota

(*b*) Sub titulo: *Inſtitutionum Grammaticarum in linguam Sanctam*, non confundendarum cum ejusdem tituli libro Wolffgangi *Fabricii* Capitonis, qui Argentinae 1524. prodiit.

(*c*) Hic Clarenbachius paulo poſtea ſcil. d. 28. Sept. 1529. una cū ſocio ſuo Petro a *Fliſted*, ex agro Juliacenſi crudelibus flammis exuſtus eſt Coloniæ, poſtquam per ſesquiannum & amplius cuſtodia detentus fuiſſet. Non pauca mihi de egregio hæc Viro ſunt notata, quæ ſingulari diſſertatione de ejus vita & fatis, ſi Deus voluerit, exhibebo propediem. T. d. H.

mota est persecutio, & aliquot Senatoribus nobilibusque viris valde hortantibus, ut rursus ad tempus iræ illius cederem, non acquiescens, a Senatu captus & in vincula conjectus ac septimanis septem in iis detentus sum. Verum cum in hac urbe civis privilegio donatus essem multosque Nobilium filios in disciplina haberem, nec populi favore carerem neque ex adversariis quisquam mecum de fidei articulis coram justis arbitris, sicut petieram, disserere vellet, ex carceribus ea lege dimissus sum, ne ibi absque Senatus permissione amplius legerem, nec acceptam injuriam ulciscerer.

Cumque mihi hic Lectionis spes & proemium adempta essent, inopia coactus cum pia mea Conjuge, hortantibus in carcere superius dictis Sanctis Martyribus & aliis amicis, relicta Colonia ætatis meæ anno quasi trigesimo primo ad illustrem Philippum Hassorum Principem concessi, qui me satis benigne cum pia mea Conjuge suscepit & primum Cassellis in Diaconatus functione aluit. Meque ibi agente in multis Ecclesiasticis negotiis satis familiariter usus est. Aliquoties me in Brabantiam ad Imperatoris Consiliarios misit. Cum autem Anabaptistica hæresis civitatem Monasterium jam occupasset peneque vastasset, me Anno Domini 1534. cum quodam Comite illuc ad inspiciendam eam controversiam legavit. Comes citius discessit, ego vero

vero & Monasteriensis Senatus, & principis mei petitione compulsus ibi quatuor fere mensibus in maximis afflictionibus mansi. Singulis enim diebus ego minus eloquens coram tumultuante populo interdum bis, interdum sæpius concionem habere, frequenter cum Hæresiarchis illis conferre, illorum incredibiles tumultus, insidias, Detractiones, præstigias & cædes ferre, rarius præ timore vestes exuere, nunquam vero quiete comedere aut dormire coactus sum. Tandem cum Optimi quique ex ea Civitate his malis fracti aut ultro fugissent, aut vi ejecti essent, egoque contra hos furiosos homines pene solus remansissem, me aut ad necem aut ad fidei meæ negationem quæsierunt, ac me inventum satis inhumaniter tractarunt. Verum cum me infractũ vidissent, vitæ meæ parcentes ex urbe plane miserum dimittunt. Quemadmodum etiam hæc omnia inter Germanica opera D. Mart. Lutheri Tomo secundo & in Chronico Sleidani libro decimo (*d*) clarius recitantur. Ego hic

(*d*) Verba Sleidani haec sunt. *Mense Novembri Landgravius, rogatu S. natus mittit eo duos docendi causâ, Theodoricum FABRICIUM & Johannem Melsingerum, & hic quidem cognita rerum pertractatione, periculo etiam commotus domum redit, alter autem strenue monebat cives, ut ab anabaptistica doctrina diligenter caverent; & in hoc quidem stadio decurrit atque permansit, donec Anabaptistae sup. riores facti reliquos urbe pellerent.* Confer etiam Hamelmannum in hist. Ren. Eccl. in

hic dimissus in Hassiam redii, ipsi Anabaptistæ vero hanc civitatem contra fugientes erectosque Cives & Episcopum aliquamdiu vi & armis defenderunt. Exacto autem dimidio anno iterum ab Hessorum principe & Electore Johanne Friderico ad Anabaptistas Monasterium missus sum, quo eos horum & omnium Principum nomine rogarem, ut exules cives in Civitatem reciperent, Civitatem ad pristinũ statum redire paterentur, & subintroductas uxores rejicerent, hoc si facerent, eos & Evangelium Christi in urbe servaturos & cum imperio reconciliandos; si nollent, longa obsidione cogendos fore.

Cumq; hanc facilem piamq; Principum petitionem etiam per multos alios ipsis oblatam non reciperent, diu obsidione pressi, tandem omnes cæsi sunt. Ego autem ad Principem meum reversus ad Cliviæ Ducem in Evangelico quodam negotio Legationis munus accepi. Cumq; mihi in hoc itinere per quandam ejus Civitatem, *Hammonem* nomine, proficiscendum ac in ea pernoctandum esset, & multos cives ac Monasterienses exules ad hospitium meum accedentes in Evangelio Christi confirmarem, ejus civitatis Papistæ ira per-

in urbe Monast. in Opp. p. 1206. & 1218. ubi vocat hunc nostrum *insignem Ebraeum*, sed corrigendus est ibi error, qui bis occurrit, nactum eum esse stationem *Gervesti*, cum *Servestae* scribendum esse unusquisque facile videat; T. d. H.

perciti, me quasi hæreticum apud Præfectum detulerunt, qui me sequenti die structis insidiis equo insidentem dejecit, cæcidit & vinculis constrictum in arcem proximam duxit. Cæterum, ubi meam innocentiam agnovit, pœnitentia ductus me in pace dimisit.

Ego autem hac expedita Legatione, ad Landgravium reversus, ipsum in Wirtenbergensi bello, ac postea in Austriam ad Regem Ferdinandum proficiscentem ac Concionibus sacris sequutus sum. Videns autem, quod sacris studiis cum Aula non conveniret, postposita aula, oblatam in (*e*) Aldendorpio Pastoris functionem suscepi; ubi me sicut & antea & postea semper in sanctorum Patrum scriptis diligenter exercui, & cum eos cum fide nostræ Ecclesiæ consonare viderem, mirifice gavisus & in fide confirmatus sum.

Tandem cum Principem & primarium ejus Concionatorem Dionysium Melandrum propter Polygamiam eorum primum clam, postea vero palam amice reprehenderem, graviter & captivitate & amissione bonorum meorum adflictus sum. Quibus tamen malis paulo post per intercessionem Dominæ Chrystinæ, primariæ legitimæque Conjugis Landgravii, defunctus sum.

Postre-

(*e*) Crediderim hoc oppidum esse Hassiae non incelebre Allendorffium ad Werram, salinis inclutum. T. d. H.

Postremo autem cum me adhuc sub introductæ mulieris ac Dionysii insidiis de vita periclitari intelligerem, accepto a Landgravio honesto vitæ & doctrinæ meæ Testimonio cum mea pia Conjuge Hassiam relinquens, anno ætatis meæ quadragesimo tertio, Wittembergam redii, anno reparatæ salutis 1543.

Cum illic D. Martinum Lutherum, M. Philippum Melanthonem, D. Johannem Bugenhagium, D. Casparum Crucigerum, D. Melchiorem Vendium; M. Matthæum Aurogallum compluresque alios veteres amicos ac Præceptores adhuc superstites maximamque studiosorum frequentiam invenissem, plurimum gavisus sum. Ipsi etiam reditus mei caussam cognoscentes me satis humaniter susceperunt & consolati sunt & me hebræas simul & sacras literas exercitii & quærendi victus gratia prælegere cupientem adjuvarunt. Non multo post, hebraicæ Linguæ Professore mortuo, mihi ejus Linguæ lectionem & mercedem commiserunt. Interjecto deinde brevi tempore, me eodem die eademque hora, qua a Polygamistis in Hassia maxime afflictus convitiisque laceratus fueram, suis pene impensis, non sine maximo honore & gaudio, sacrarum literarum Doctorem (f) declararunt;

(f) Factum id est a. 1544. Decano M. *Luthero*, ejusdem honoris sociis Stanislao Lithuano, Georgio Majo-

runt; Postremo cum duos illic egissem annos, & in hebræa Lingua aliquot (g) tabulas edidissem, primum ab Illustribus Principibus de Anhalt, postea vero a Senatu & Centumviris in Pastorem (h) Cervestensis Ecclesiæ vocatus & a Principibus deinde confirmatus sum, præcedente quodam divinitus indicio, quo me hujus Ecclesiæ Pastorem fore ante cognoveram. Anno igitur 1544. Wittembergam non relinquens cum pia mea Conjuge Margaretha Cervestam veni. Siquidem hebrææ Linguæ stipendium me aliquamdiu Wittember-

ga

jore, Nurmbergensi, & Johanne Fabricio, Monacensi, ut ex Athenis Wittenbergensibus H. Sennerti didici. T. d. H.

(g) Sub titulo Theodori Fabricii *tabulae duae de nominibus Hebraeorum una, altera de verbis* quem librum Basileae ab Henrico Petri excusum suspicatur Gesnerus.

(h) Factum id esse auctore *Georgio*, principe *Anhaltino* ex consilio ejus olim praeceptoris Georgii Helti, Ferchcinii commemorat D. O. Becmannus in hist Anhaltina T. I. p. III. L. II. c. 1. §. 8. Ubi quoque narrat sequenti anno 1545. Superintendentis munere in eum collato primam ecclesiarum visitationem instituisse sociis sibi adjunctis Johanne Statio, Hulderico Bullingero, Pastore ad D. Bartholomaei, Laurentio Fuhrmanno, Cos. Andrea Lamprecht, & Urbano Selingio, idque eum potissimum in finem, ut in bonorum ecclesiasticorum clam surreptorum notitiam venirent, quæ res successit feliciter, quod familiarum Patres praevio examine catechetico jurejurando sibi adstringerent, ut, quae de illis sibi innotuissent, profiterentur aperte addita promissione, illorum nomina non indicatum iri. T. d. H.

ga Cervestam sequebatur, & ego interim singulis annis aliquoties Wittembergam rediens, amicos illic & Præceptores inviso; Nondum autem expleto hic dimidio anno volentibus Principibus Anhaltinis Senatuque Cervestensi reliquarum confinium in hoc Principatu Ecclesiarum gubernacula suscepi, nec multo post petente Illustrissimo Electore Marchione ab his Principibus & Senatu primum (*i*) Brandenburgam ad colligendam Ecclesiam Christi missus sum, quæ propter ejectionem Doctoris Erasmi Alberi contristata dispersaque fuerat. Deinde Francofordiam ad Oderam fluvium evocatus sum, ut ibi aliquot doctos viros in Theologiæ Doctores promoverem. Et quamvis in utroque isto loco stipendio satis amplo in Pastorem sæpe vocarer, fidem tamen meis Principibus & Senatui servans ad eos reversus sum; Imo ipse Elector Marchio paulo post Cervestam veniens hos Principes & Senatum rogavit, ut me hinc dimissum suæ Francofortensis Ecclesiæ Pastorem esse paterentur, & cum propter certas causas ipsi vocanti acquiescere non possem, pene in maximum periculum incidissem, nisi me Deus servasset. Cum autem Brandenburgæ

 ad-

(*i*) Hujus quoque rei meminit Becmannus, addita hac circumstantia, cum Brandenburgensibus tantum ad anni quadrantem ad emendanda in urbe sacra concessus fuisset, Consules urbis literis petiisse, ut sibi illius opera in annum sequentem 1547. frui liceret. T. d. H.

adhuc agerem, illicque multi pauperes & pleurisi & inopia laborarent, pia mea uxor illis subinde necessaria ministrans, & ipsa in pleurisin incidit. Ex qua diligenti medicorum cura paululum levata hydropsi ac ingenti tussi correpta est. Verum cum is morbus incurabilis esset, diem & horam mortis intelligens, continuis precationibus vacans ac tandem pro Ecclesia, pro se ac me, similiter pro parentibus & Benefactoribus intensissime orans sanctam animam suam in manus Creatoris Redemtorisque Christi commendans, suaviter in ulnis meis expiravit, anno 1547. septima d. Mensis Jul. Ego autem amissa tam piissima Conjuge in tantam tristitiam delapsus sum, ut per aliquot Civitates, nesciens quid facerem, oberrarem, & mihi apoplexia interdum nocte valde minaretur. Tandem domum rediens, plura defunctæ Conjugis amicis, quam par fuerat, & vires ferrent, donavi; Cernens autem, quod adhuc ætate mediocriter integra essem ac metuens, ne sanctum meum Ministerium fornicationis vitio aut hujus vitii suspicione macularem, præterea quod me apoplexia aliquot noctibus Socia destitutum graviter minata esset, mihi tandem, matrimonium repetendum esse, persuasi, ac Deum sedulo precabar, ut mihi rursus aliquam piam vitæ Sociam daret, si me diutius vivere vellet, ne per meam infirmitatem ipsius Sanctum ministerium male audiret. Et

libe-

liberos in matrimonio quærens, deliberatione cum aliquot piis hominibus habita, virginem Ursulam, Pauli Flamingi filiam, civem Cervestensem, pauperem quidem, sed piam elegi, eodemque anno eam duodecimo die Septembris uxorem duxi.

Quæ hic sequebantur de filiis ex hoc conjugio susceptis, eorumque ex sacro lavacro susceptoribus ea consulto omittimus.

Interea mihi hic Cervestæ in ministerio degenti multa satis dura evenerunt. Nam præter quotidianas fere Conciones, & visitandi infirmos officium, etiam omnia harum Ecclesiarum & matrimoniorum negotia audire ac pro virili componere coactus sum. Torminibus colicis, nocturno incubo, erisipali, febri & aliis morbis hic frequenter ad mortem usque laboravi. Semel in maximam ægritudinem subito, nescio venenone, an aliquo alio incommodo edulio suscepto, incidi, in qua ipsum mortis aculeum me gustasse credo, nam a planta pedis mei usque ad pectus omnia mea membra mortifero frigore horruerunt, & passim per cutem meam multæ magnæque maculæ subvirides conspersæ sunt & adhuc in ea manent; Inter hos tamen meos labores, ægritudines & pericula sedecim Libros germanico sermone scripsi (*k*) Septem

 de

(*k*) Vix ausim pronunciare hos libros lucem adspexisse. J. C.

de duplici Adventu Christi ac de ejus regno & unum de Trinitate, item octo de Ecclesiastica Doctrina & Sacramentis, quos omnes non tantum sacris, sed etiam orthodoxorum patrum scriptis munivi; Et quædam alia latina & hebraica opuscula, inter mea nondum edita scripta reposita. Multas etiam hic res indignas tuli, in gravem Principis iram incidi, quod quasdam collapsas in Ecclesia Ceremonias non reciperem. Multi nobiles, & cives quidam mihi ideo infensi infestique fuerunt, quod illis Ecclesiasticorum bonorum rapinas non permiserim liberas, adeo ut mihi & Concivibus meis impius & sacrilegus ille Jacobus

Nut-

J. C. Becmannus, ut de omni re literaria ita de Historia Anhaltina praeclare meritus, ejus hist. L. VII. c. 3. testatur varia Volumina scriptorum hujus viri manu exarata adhuc exstare, quorum se tantum vidisse testatur Germanice; D. Theodori Fabricii viertes Buch Christl. Lehre und Kirchen-Ordnung/ in welcher weiter Bericht vom Gesetz und Evangelio Christi geschiehet/ dabeneben auch das H. Predigamt und Priesterthum samt Nahmen/ Stand/ Amt/ Weise und Gebühr aller Kirchen-Diener insgemein aus Göttlicher und der H. Vätter Schrifft klärlich behandelt und bewehret / und dagegen etliche Mißbräuche wiederleget werden. Item alium librum Christlicher Lehr und Kirchen-Ordnung / in welchem der Artickel von Vergebung der Sünden und der Absolution aus Göttlicher Schrifft und Gezeugnüß der heiligen Vätter gründlich gehandelt/ und dagegen etliche Mißbräuche angezeiget werden. Item alium, de adventu Christi, judicio extremo, resurrectione mortuorum, & coelesti regno Christi & fidelium. T. d. H.

Nutman ideo bellum inferret, quod rapto Ancunensis Ecclesiæ sacerdotio pro sua libidine abuti non potuit. Propter meritam alicujus magnæ Personæ reprehensionem longi temporis periculum sustinui. Baumgardus Consul parvam meam mercedem, quam ab hac Ecclesia diu habui, diminuere voluit, & diminuisset, nisi Principes nostri ipsius Conatibus obstitissent.

Cum Anno Domini 1554. ex Principum Præcepto secundam in hac Civitate visitationem instituissem, & in Consessu Dominorum Principum, Consiliariorum, Presbyterorum, Subdiaconorum & Senatus, quasdam abusiones Senatus contra scholæ, Xenodochii, Ecclesiæ & Presbyterorum utilitatem, ut Episcopus conquererer, quemadmodum antea, & privatim & publice, sæpius conquestus fueram, quidam etiam summi ex Senatu adeo adversus me commoti fuerunt, ut, nisi populum ac Principes metuissent, me non solum ex Ecclesia, verum ex Civitate hac ejecissent. Imo indignissime tulerunt, quod Principes, Consiliarii, Presbyteri & Diaconi omnes in eo consessu ex more visitationis de Doctrina, vita & administratione mea interrogati, mihi harum honestissimum Testimonium dederant. Altero enim die convocatis meæ Ecclesiæ Presbyteris, vehementer indignati sunt, quod in hesterno Consessu de vita & doctrina administrationeque tam honori-

norifice contestati fuerant, cum mihi antea apud eos diversum insimulassent.

Ab eo igitur die, instigantibus adversariis meis, cœperunt mei Compresbyteri clanculum aliquid monstri adversus me alere ac mihi a tergo detrahere. Huic accessit, quod se in futura Synodo ex Principum mandato cum reliquis hujus superattendentiæ Magistris, Pastoribus, Presbyteris & Ludimoderatoribus examinandos sciebant. Quamvis enim illa S. scripturæ Collatio, quæ in ea synodo per Doctorem Georgium Majorem, aut per me tunc fiebat, reliquis Magistris, Pastoribus, Presbyteris & scholarum moderatoribus utilis, suavis & adeo grata erat, ut datis ad Principem Joachimum literis, eam singulis annis bis fieri peterent, meis tamen Synergis satis odiosa fuit, existimantes rem, ipsis indignam, esse, si aliquando cum assidentibus de fidei articulis interrogarentur. Quanquam synodi præses sæpius ad quæstiones propositas, quam interrogatus, respondit, ne dicam, quod a singulis interrogatis mihi sua dubia solvenda proponi ultro petierim. Post suavem illam S. Literarum collationem ac dubiorum solutionem in synodo nostra fratrum dissidia, si quæ fuerant, & ecclesiarum negotia producebantur componebanturque.

His absolutis, nobis ex Principum Largitate duo satis opima Convivia administrabantur. Verum Synergi mei ad hanc amicam synodum

dum & ſuavia fratrum convivia vocati, non ſolum venire contempſerunt, ſed etiam alterius Eccleſiæ Paſtorem Joh. Mumenium cum Diaconis ſuis, non ſine magno Principum aliorumque honeſtorum hominum dolore abſtraxerunt. Ego tamen paci ſtudens, hos, qui ſynodi conviviis intereſſe noluerunt, annuente Principe Carolo ad meum quoddam amicum convivium vocavi, quod etiam ſtomachantes recuſarunt. Interrogati autem a Conſiliariis, quare jam aliquoties ad amicas Eccleſiæ hujus Collationes non veniſſent? Satis trepide reſpondentes dixerunt, ſe aliquid in mea doctrina habere ſuſpectum, ſecundo interrogati, quare illud juxta regulam Chriſti Matth. XVIII, prius mecum ſoli aut palam in viſitatione, aut in Synodo non fuerint locuti, tunc ipſis hic ſubticentibus injunxerunt Conſiliarii, ut in triduo, ſi quid adverſus me haberent, ſcriptis proderent. Interim circumcurſantes, & eos, qui mihi parum favebant ad parteis ſuas ſollicitantes his acerbiſſimis verbis hos adverſum me articulos tandem Conſiliariis tradiderunt, in quibus ne Syllabam quidem mutandam duxi.

Die Haupt-Articul der irrigen Lehre des Doctors.

ERstlich hat er angefangen von den un-"
getaufften Kindern, so im Mutterlei-"
be vor der Geburth sterben, welche"
er offt wider unserer *Præceptoren* Schrifft,"
verdammet hat, und damit viel Leute be-"
trübet und erschrecket."

Zum andern hat er den *Articul* unsers"
Christlichen Glaubens: Er ist niedergefah-"
ren zur Höllen, angefochten, und offtmals"
gesagt und auff der Cantzel geschrien: ver-"
steige dich nicht. Derhalben ohn Zweif-"
fel unser G. F. und Herr *Georg* Seel. und löbl."
Gedächtnüss dawider sich Christl. und Fürstl."
erzeiget hat in dem Büchlein über den 16."
Psalm. Aber das hat er nicht geachtet, son-"
dern mit etlichen Worten gesaget *in priva-*"
to: Er habe zu weit gefahren."

Zum dritten hat er *anno Domini* 1551. den"
19. Sonntag nach *Trin.* offt geprediget und"
gesagt, dass alle Pfarr-Herrn und *Diaconi*"
Richter sind über die hunde, und dass sie"
als Richter sitzen, wenn sie Beicht hören,"
und daraus die Erzehlung aller Sünden nö-"
thig geacht, und dass sie *de jure divino* sey."
Wie er dann davon desselbigen Jahrs 3."
Predigten gethan, uud mit Ernst darauff ge-"
drungen."

Zum

Zum vierdten hat er auch gelehrt mit" grosser Aergernüss des Volcks wider den" Gebrauch unsrer Kirchen, und wider die" Lehre des lieben *Pauli*, dass der Glaube, der" uns seelig macht, aus der Liebe komme."

Zum fünfften hat er offtmals auff der Can-" tzel hochmüthig die *Version* des Ehrwürdi-" gen Hn. *Doct. Martini Lutheri* getadelt," schimpflich damit umgegangen, und die-" selbige bey den Bürgern wollen verächt-" lich machen, oder was sonst sein Beden-" cken gewest."

6. Hat er heimlich wider unser Wissen" und Willen den Wehmüttern eine Hand" und Fuss oder was sonst von den Kindern" in nöthen anzeigte zu tauffen, ehe der" gantze Leib gebohren würde; Welches" doch unser lieber Vater und *Præceptor Doct.*" *Mart. Lutherus* an einem Ort, als einen Ir-" thum und Unrecht straffet und nicht nach-" geben will."

Zum siebenden und letzten ist uns das" beschwerlich, dass er, wider aller Herr-" schafften und umliegender Länder Ge-" brauch und *Convocation* der Priester, den *Sy-*" *nodum* hält, das nöthigste, so er in dem *Sy-*" *nodo* solte fürnemlich handeln, lässt er anste-" hen, und das allein dringet, welches zu" Verkleinerung des lieben Predig-Ambts ge-" reichet."

Johan-

Johannes Munzenius Pastor ad S. Barthol.
Joh. Ertmannus, Diaconus ad S. Nicol.
Joh. Rusener Diac. Ecclesiæ S. Nicol.
Henricus Dresler Diaconus S. Nicolai.
Paulus Neander, Minister verbi in Ecclesia Christi ad divum Barthol.
Georgius Aniss Diaconus ad Sanct. Barthol.

„Nimis longa est Fabricii ad has accusati-„ones responsio Principibus Anhaltinis, e-„jusque consiliariis ad d. 16. Aug. 1555. exhi-„bita, quam ut heic integra exhibeatur, præ-„cipue cum sermone Germanico, sit exara-„ta. Excerpimus tantum quæ ad præcipua „capita accusationum, quæ doctrinam spe-„ctant, regessit. Quoad scilicet artic. 1) „*ait* se exhortatum tantum esse mulieres gra-„vidas ut majorem fœtus, quem utero fe-„runt habeant curam, quod Augustinus sta-„tuerit salutis infantum non in lucem edito-„rum nos esse certos non posse, licet poten-„tiæ aut misericordiæ Dei nolit limites „figere credatque Deum, etiam non natos „infantes posse salvos facere. Ad artic. 2) „se tantum rejecisse scribit fabulas de limbo „Patrum, violenta effractione inferni, libe-„ratione Patriarcharum ex illo, & Christi in „illo concione consentiente sibi Luthero in „Comment. ad 2. Petr. III. Ad art. 3) se „confessionem peccatorum graviorum uti-„lem censuisse & in concionibus commen-„dasse,

„dasse. Ad 4) se credere, licet fides in „Christum solum justificet, & beatos reddat, „eam tamen cognitionem & amorem Dei, „& proximi complecti. Ad 5) se ex Hebrai-„cæ vel Græcæ linguæ genio aliquoties „phrases scripturæ aliter esse interpretatum, „quam à D. factum fuerat Luthero, sed id „semper factum esse sine contemtu charissi-„mi Præceptoris sui Lutheri. Ad 6) falsum „esse, se obstetricibus injunxisse, ut nondum „natorum infantum manus aut pedes bapti-„zarent.

Exhibita itaque illa Apologia ita pergit. Cumque in hanc sententiam ad Illustriss. Principes nostros germanico sermone meam defensionem scripsissem, vidissemque deside-ratum causæ meæ judicium differri, meorum adversariorum temeritatem adversus me crescere, currum conscendens ad illustriss. Principem nostrum Joachimum profectus sum, humiliter petens, ut mortuorum fra-trum calceos indueret, ac destitutæ Ecclesiæ nostræ misertus causam meam in præsentia adversariorum meorum audiret, & si me in-nocentem inveniret, tueretur, si minus, pu-niret. His precibus Optimus Princeps flexus, me cum literis suis ad Præceptorem meum Dominum Philippum Melanthonem & Do-ctorem Joh. Pomeranum misit, eos per me ac literas suas rogans, ut statuta die ad se Dessoviam venirent, ac secum meum nego-

tium

tium audirent discernerentque, quod illi audientes mihique condolentes libenter fecerunt.

Cum itaque bonus ille Princeps nostram controversiam auditurus, nobis, ni fallor, duodecimum diem anni 1555. constituisset, adversarii mei Senatus nostri literis, curribus & pecuniis concomitati pridie statutæ diei Dessoviam ovantes venerunt. Nuncius autem meus, quem ad Principem & ad parandum mihi maturiorem Albis transitum præmiseram, detentus fuit Dessoviæ, ut meus impediretur adventus, sed pudet hic dicere a quibus. Altero vero die cum præcipuis aliquot hujus Superattendentiæ magistris, Pastoribus & aliis amicis, primo diluculo ad Albis vadum veniens, ibique propter detenti nuncii fraudem aliquot horis expectans, serius transvectus Dessoviam ad Principem veni. Conspectis tamen meis Wittembergensibus præceptoribus, gavisus & ad eorum colloquium admissus sum.

Ego igitur in aula Principis, semotis adversariis coram Domino Philippo Doctore, Johanne Pomerano, Consiliariis meis comitibus & aliis doctis viris primum ore, deinde scriptis ad propositos Adversariorum articulos in eundem modum respondi, quem ante aliquot septimanas ad Principes eorumque Consiliarios miseram, & huic vitæ meæ curriculo superius inserui, nisi quod in hoc poste-

ſteriore reſponſo, Deſſoviæ dato, eundem ſenſum ſervans quædam brevius dicta magis declaraverim & quædam prolixius dicta abbreviarim. Illi itaque controverſiæ noſtræ arbitri, audita hac mea reſponſione, me, ut paulisper ex conclavi una cum comitibus diſcederem, rogarunt. Poſt parvam eorum deliberationem mei accuſatores ad eos revocati introierunt, ac vere per dimidiam horam cum illis egerunt, neſcio quæ.

Poſt hæc cum meis ſociis revocatus ſum & in præſentia adverſariorum meorum Dominus Philippus nomine aliorum arbitrorum mecum de componenda pace ac donanda injuria agere cœpit. Dominus autem Joh. Mumenius, Domini Philippi & aliorum erga me Clementiam cernens, Domino Philippo quædam obgannire orſus, adeo Dominum Philippum commovit, ut eum ſuperbum bibulum, authorem hujus diſcordiæ ac Eccleſiæ turbatorem coram nobis omnibus vocarit.

Quibus ille auditis primum ingenti pallore, deinde quadam nigredine in faciem perfuſus, poſtea humilior factus tacuit. Ego autem Domini Philippi & Conſiliariorum aliorumque aſſidentium clementiam erga me conſpiciens, remurmurante meo affectu, tamen in propoſitos reconciliandæ pacis articulos annui, idem mei accuſatores libenter fecerunt.

Se-

Sequenti vero die, compositis & subscriptis initæ concordiæ articulis, mei accusatores coram omnibus ad me coacti venerunt, precantes, ut illatam mihi injuriam illis propter Christum remitterem, se posthac cautiores futuros, quod etiam libenter feci.

Cumque illustrissimo Principi & arbitris illis pro adhibita eorum, in reconciliata pace, diligentia, meo & aliorum nomine gratias egissem, cibo in principis mensa apud Principem & arbitros sumto, cum meis Comitibus lætus ad meam Ecclesiam redii: Philippus Melanthon etiam cum quibusdam aliis me usque ad Dessoviæ portam concomitatus est, me multis modis super accepta injuria consolans.

Mei autem accusatores domum reversi, metuentes, ne ipsis hæc reprobatio Dessoviæ accepta, etiam in hac civitate perpetuo opprobrio esset, clanculum Scholasticis, mulierculis & Senatui suggesserunt, se Dessoviæ fuisse victores, me vero ibi male acceptum. Quod ego hic aliquamdiu patienter ferens tandem Principibus eorumque Consiliariis conquestus sum, qui hæc mendacia represserunt, ego etiam pro concione sine adversariorum læsione me demum purgavi. Deus etiam omnium negotiorum & cordium inspector paulo post primum Dominum Joh. Erdmannum deinde Dominum Joh. Mumenium alterius Ecclesiæ pastorem non postremos hu-

jus

jus discordiæ authores ex hac mortali vita non sine reconciliatione sui ac mei sustulit, quorum animæ requiescant in sancta pace, amen!

Dominus Paulus eodem fere tempore rupturam circa ilia sua accepit, reliqui postea aut discesserunt, aut mecum solidiorem pacem fecerunt, hactenusque servarunt. Ego tamen interim defunctorum comministrorum viduas & filios pro virili semper consolatus sum, adjuvique eos, ubicunque potui. Ex hac Tragœdia mihi exhibita videtis, filii mei charissimi, senatum nostrum pulchre collusisse ac sumptus meis adversariis contribuisse & operam. Deus det illis mentem meliorem, quam hactenus omnibus suis piis Pastoribus exhibuerunt. Vobis etiam in ea ut in hoc toto vitæ meæ curriculo cernere licet, me quidem ab initio a Satana ejusque organis multis adflictionum generibus satis cribratum, sed a Deo non derelictum, ut discatis Deum timere, qui sperantes in se non deserit.

Sequenti anno, qui fuit 1556. circa Johannis Baptistæ diem quidam viri fide digni venerunt ad me, mihique indicarunt, se in aëre super hanc civitatem flammiferum chasma vidisse, idemque eo tempore aliquoties rustici in nocte videntes nobis prædicarunt. Ejus cum in quadam concione meminissem, Ecclesiamque diligenter adhortatus fuissem, ut

quisque vitæ prioris pœnitentiam ageret, Deumque precaretur, quo malum, nobis hoc chaſmate ſignificatum, clementer averteret, & ut quisque ſuum ignem domi diligenter cuſtodiret, a ſelectis ad hoc trium ordinum conſulibus & Camerariis hic ſatis male exceptus, & pudet dicere, quibus ſcommatibus luſus ſum. Sed paulo poſt hanc deluſionem circa Martini Epiſcopi diem Xenodochium noſtrum, in quo totius Eccleſiæ noſtræ & omnium pauperum pœnus repoſitum, hora noctis undecima, ex neglecta præteritæ diei coctione cereviſiaria ſubito ingenti flamma conflagrare cœpit. Ac intra quatuor horas cum univerſo pœnore & quatuordecim pauperibus, duobus ſubdiaconis unoque architecto ac multis jumentis exuſtum eſt, ac non ſine intolerabili hujus Eccleſiæ jactura totum concidit.

Ego autem iſtam Eccleſiæ ac Xenodochii calamitatem & deſperationem omnium hominũ horum conſpiciens ſumo dolore adfectus ſum. Tandem reſumpto animo Senatum noſtrum Clerum, Subdiaconos ſeu Curatores pauperum & ipſos ſuperſtites pauperes de reſtauratione amiſſi pœnoris, veſtitus, cibi & combuſtarum ædium conſolatus ſum; Et accepto a Principe ac Senatu teſtimonio cum quibusdam ſubdiaconis in frigidiſſima hyeme & altiſſima nive ad vicinas Civitates Principes & nobiles viros profectus ſum, & ab illis propter

pter Christum & arctam nostram cum ipsis & ipsorum nobiscum amicitiam & societatem resarciendæ jacturæ nostræ subsidium petens, in lignis, ordeo, siligine ac promta pecunia octingentos & amplius aureos brevi tempore reportavimus, quibus nudatos destitutosque nostros pauperes statim vestivimus aluimusque & amissum pœnus exustasque ædes reparare cœpimus, quemadmodum adhuc præ oculis est.

Circiter annum reparatæ Salutis 1560. primum magna capitis gravamina mihi apoplexiam minantia sentii; Et paulo post me adsueta erysipelas obruit solitoque more eructavit. Postremo tantus ex Capite meo fluxus in guttur, scapulas, brachia, coxas & crura mea decidit fereque singula corporis mei membra ita penetravit, debilitavitque, ut per octo septimanas veluti truncus in lecto jacerem, nec cibum sumere, neque dormire, neque ullum corporis mei membrum, præter caput, linguam & manus movere potuissem. Præterea tantus ardor dexteram meam invasit, ut in ea præter ossa, nervos & venas nihil maneret. Cumque sub ista gravissima cruce, nihil nisi præsentem mortem sentirem ac desiderarem, meos ex duabus hisce Ecclesiis comministros convocavi illisque initium Testamenti mei prælegi curavi; in quo habetur: Me hic in Ecclesiis Christi pro viribus fideliter ac sine justa querela docuisse,

proinde mihi ante annos aliquot non levem injuriam factam, cum mihi illi erroris articuli, superius enumerati insimulati essent, quod jam in hac mihi imminente morte coram judicio Christi contestari vellem. Hæc tres Diaconi seniores audientes infremuerunt, mihique sacram corporis & sanguinis Christi communionem desideranti impediverunt & abiverunt. Ex quo ego non mediocriter contristatus faciem meam versus parietem verti, Deumque flens oravi, ut me a malis tandem liberaret ac animam meam in manus suas susciperet & sic orans suaviter dormire cœpi. Post hunc somnum vere subito quandam in corde meo Consolationem futuri auxilii divini sentii, statimque paulatim cibum sumere, dormire, convalescere, ambulare, in Ecclesia docere, sacram corporis & sanguinis Christi communionem celebrare ac cum aliis sumere cœpi, ac per Dei gratiam jam melius quam antea valeo. Injuriam autem hanc Diaconorum propter Ecclesiæ concordiam patienter tuli & adhuc fero & dissimulo. Unus autem ex istis Diaconus, qui mihi semper molestior fuit, paulo post in horrendum incestum & aliud facinus lapsus aufugit & in fuga misere periit, relictis hic uxore ac filiis, atque ita hic aliquamdiu pacem habui.

Anno Domini 1564. Dominus Joh. Rusener noster hic Diaconus aliud contra me bellum ex hoc fonte ortum movit. Nostri illustres

ftres Principes hic ante annos XV. omnium ordinum Consensu statuerunt, ut nos Ecclesiarum ministri in officio sacræ Cœnæ ante percipiendam corporis & sanguinis Christi communionem suscepturis brevem illam Mart. Lutheri præfationem prælegeremus. Cum huic utilissimæ institutioni omnes paruissemus, etiam noster Rusnerus, solus ille, paulo post eam lectionem omisit, & amplius annis septem communicaturis non prælegit, simulans, se sub hac lectione multas pati tentationes. Cum autem temeraria hæc omissio nostris Ecclesiis earumque ministris displiceret, ego ut illorum minister sæpius dictum Dominum Johannem aliquando solus, aliquando etiam in præsentia synergorum amice admonui, ne tam utilissimam lectionem temere omitteret. Simulatas tentationes, etiamsi essent, tamen iis ut malis non esse acquiescendum. Cæterum hac amica admonitione neque ego neque alii quicquam apud illum effecimus. Quare coactus tandem nostrum senatum accessi rogavique, ut me dictumque Dominum Johannem ad se vocarent, & me illum admonentem patienter audirent. Senatus vero illi gratificans nos omnes quatuor hujus Ecclesiæ ministros ad se vocavit ac me dicere jussit.

Cum itaque coram Senatu & Synergorum præsentia superiorem admonitionem satis amicis verbis admonerem, ille more solito sta-

 tim

tim ira commotus nihil ad meam admonitionem respondit, sed in maledicta exarsit, ac me inter maledicta coram omnibus falsum Doctorem vocavit (einen falschen Lehrer.) Ego vero hæc audiens ac maledicta ejus flocci faciens, solum illud arripui ac coram omnibus repetivi, ac senatum suplex oravi, ut aut me a Ministerio sacro ut falsum Doctorem amoverent, aut meum Antagonistam ad probationem jam objecti criminis urgerent. Hæc cum Senatus aliquamdiu distulisset, & res mihi suspecta fieret; Principis nostri Bernhardi auxilium imploravi, qui statim hic suis Consiliariis scripsit, ut ortum istud dissidium nostrum in præsentia senatus audirent & componerent; & si nulla compositio fieret, illi significarent. Cum itaque statuto die ad Consiliarios convenissemus, noster Johannes objectum crimen libenter negasset, si propter Consulum præsentiam, qui hoc audierant, licuisset, cumque ad ejus probationem urgeretur, expavit palamque coram omnibus confessus est, se objectum crimen probare non posse, nihil falsæ doctrinæ in meis Concionibus scire, sed subita ira commotum mihi hoc crimen objecisse, meque propter Deum coram omnibus rogavit, ut factam illi injuriam propter Christum condonarem. Hanc ejus revocationem audiens contentus fui, illius injuriam remisi. Consiliarii vero & Consules hanc revocationem
&

& petitam injuriæ remiſſionem audientes, eam in ſuis actionum Libris ſignari juſſerunt, ac mihi hujus revocationis ſcriptum ſuo ſigillo notatum Teſtimonium dederunt, quod huic hiſtoriæ propter filios annectere volui, ut in eo clarius hujus diſſidii finem videre queant.

Aliquoties etiam hic Senatui noſtro illas non leves injurias contumeliasque per literas indicavi & conqueſtus ſum, quæ a potentioribus quibusdam Senatoribus non raro hic perpeſſus ſum. Quod mihi huc ad miniſterium parœtiæ ſuæ vocato centum & viginti aureos, quadraginta octo ſiliginis modios ſexageſies ſexaginta majora ligna ad focos ac duo vaſa noſtratis Cereviſiæ ad ſingulos annos ſancte promiſerint, præceſſori etiam meo, imo & mihi primo anno dederint, verum jam viginti fere annis dictos viginti aureos ac dictam ſiliginem ſubtraxerint. Niſi quod jam forte pœnitentia ducti mihi bis viginti quatuor modios ſiliginis dederint. Et ut ſummatim & humano more dicam, Deo meo ſemper gratias ago, qui mihi qualemcunque doctrinæ ac vitæ innocentiam, etiam mediocrem Principum & civium, vicinarumque Eccleſiarum favorem erga me dedit. Alioqui me quidem in Senatu hic tot annis non tuliſſent, ſed haud dubie mihi hic, quod omnibus meis præceſſoribus Paſtoribus, quorum nulla hic oſtenditur ſepultura, eveniſſet.

Semper autem hæc, quantum potui, modesto tuli, pacem & amicitiam illorum quærens, nisi quod interdum hæc senatui, amicis tamen verbis ac satis parce significarim, quemadmodum in duabus, aliquot epistolarum mearum, copiis seu apographis videre licet.

Hæc, carissimi Filii, vobis non ideo scripsi, quod vobis aliquam rancoris aut vindictæ materiam relinquere vellem, absit hoc a vobis quam longissime, quia nec ego unquam has injurias ultus sum, semper autem eas Deo nostro, juxta præceptum suum, vindicandas pro sua misericordia, reliqui. Imo nec vos jam hæc ulcisci potueritis, plerique enim jam mortui sunt & suum habent judicium.

Verum ideo hæc vobis scripta reliqui, ut miseram meam vitam variasque calamitates meas sciretis, ac discatis vel meo exemplo, nos citius faciliusque Patientia, quam vindicta & armis, vincere posse ac debere; Et acceptas injurias Deo judicandas relinquere, qui & suo tempore eas judicabit & ulciscetur. Deinde quod Deus suos invocantes non deserit. Postremo si aliquando post mortem meam forte mearum actionum aut passionum sinistram memoriam ab invidis audiretis, ut eas recte scire ac defendere poteritis, nihil enim in illis mutavi.

Hæc

Hæc anno Domini (*l*) 1565. Domin. Lætare addita sunt.

(*l*) Quinquennio postea Fabricius vitam cum morte commutavit, quod ex ejus Epitaphio, quod etiamnum in templo Servestano visitur, cognoscimus. *Theodorus Fabricius S. Theologiae Doctor, ecclesiarum Anhaltinarum Superintendens, obiit anno Domini 1570. Die Sept. 15. anno aetat. suae 71.* Celeberrimus Becmannus adducit excerpta literarum Principis Joachimi Ernesti ad Maximum a Kötschau & Abrahamum Ulricum, scriptorum Ballenstadii ad d. 17. Sept. 1570. quibus illi testimonium exhibetur, quod munere suo functus fuerit *fideliter, Christiane, & Candide* (treulich/ christlich und redlich) *ut animarum Pastorem deceat.* Et reliqua. T. d. H.

V.

Teſtimonium ordinationis

THEODORI FABRICII D.

datum a M. LUTHERO, *(a)* & collegis.

VErſatus eſt in Schola Eccleſiæ noſtræ Theodorus *Fabricius* ea modeſtia & diligentia in literis, ut propter bonos mores & eruditionem ornatus ſit gradu Doctorum Theologiæ. Poſtea cum vocatus eſſet ad gubernationem Eccleſiæ Cerveſtenſis, hortatores ei fuimus, ut illi vocationi obtemperaret. Sæpe enim eum audieramus & ſciebamus, eum recte tenere ſummam Chriſtianæ pietatis, & amplecti puram Evangelii doctrinam, quam Eccleſia noſtra uno Spiritu & una voce cum catholica Eccleſia Chriſti profitetur, ac a fanaticis opinionibus damnatis judicio Catholicæ Eccleſiæ Chriſti abhorrere. Promiſit

(a) A Luthero hoc teſtimonium eſſe conſcriptum inde conjicio, quod ille hoc anno 1544. Decanatus munere in Wittenbergenſium Academia functus eſt. T. d. H.

misit etiam hic D. Theodorus Fabricius in doctrina Constantiam, & in officio fidem & diligentiam. Quare ei juxta doctrinam Apostolicam publica ordinatione commendatum est ministerium docendi Evangelii & Sacramenta a Christo instituta administrandi juxta vocationem. Cumque scriptum sit de filio Dei: *Ascendit, dedit dona hominibus, Prophetas, Apostolos, Pastores & Doctores*, precamur ardentibus votis, ut suæ Ecclesiæ Gubernatores det idoneos & salutares ac efficiat, ut hujus Fabricii ministerium sit efficax & salutare. Ipsum etiam D. Theodorum Fabricium & suam Ecclesiam hortamur, ut curent Evangelium Dei pure & fideliter conservari & propagari. Nam hoc officio Deus præcipue se coli postulat, sicut inquit Christus: *In hoc glorificatur Pater meus, ut fructum copiosum feratis, & fiatis mei discipuli.* Et hac luce retenta, manet Ecclesia, & aderit in ea Ecclesia Deus, dabit vitam æternam invocantibus ipsum, & opitulabitur in ærumnis hujus vitæ. Ibi enim adest & exaudit Deus, ubi ipsius Evangelium vere sonat. Sicut scriptum est Joh. XV. Si manseritis in me, & verba mea in vobis manserint, quicquid volueritis, petetis & fiet vobis. Datæ Wittebergæ die tertio Augusti Anno MDXLIIII.

Pastor Ecclesiæ Wittebergensis & ceteri Ministri Evangelii in eadem Ecclesia.

Mar-

Martinus Luther D.
Johannes Bugenhagius Pom. D.
Philippus Melanthon.

VI.
C. A. HEUMANNI,
HEBDOMAS SACRA
Sive
EXPLICATIO
SEPTEM LOCORUM IN GNOMIS SALOMONAEIS.

Procemium.

TRes omnino ſunt regulæ, quarum ope obſcuriora Sacræ Scripturæ loca enodari oportet: primum ut ſcopum dicentis eruamus, & inde ſententiam veram eliciamus: deinde ut orationis ſeriem diligenter expendamus, & cum ex iis, quæ præmittuntur, tum quæ ſequuntur, colligamus, quæ mens fuerit dicentis: denique ut loca παράλληλα, ſive verbalia, ſive realia, conſulamus, & hinc lucem fœno-

fœneremur loco caliginoſo. Quod ſicubi his regulis uti non licet, de certa ſententia conſtare vix poteſt, ſed ſolis conjecturis locus relinquitur, quarum feliciſſima veritatis inſtar habenda eſt. Hinc mirum nemini videri debet, multa δυσνόητα occurrere & tam diſſonas eſſe interpretum voces in gnomis Salomonis. Nam non ſolum crebrius occurrunt voces, quarum ſignificatus aliunde diſci nequit, verum etiam ſententiæ pleræque nullo ordine ſunt congeſtæ, ut nec ſcopus auctoris ſit liquidus, nec ad antecedentia & conſequentia liceat confugere. Nec vero propterea cura interpretandi hujus libri abjicienda eſt, ſed cum pulchra ſint, quæ difficilia, etiam hic decet ἐρευνᾷν τὰς γραφὰς, imploratoque Numinis auxilio tamdiu progredi, quoad inveniamus, ubi ſtabili conſiſtere gradu liceat. Hac in re egregium diligentiæ exemplum præ cæteris nobis præivit *Geierus*, cujus liber commentarius facile reliquis palmam præripit. Cæterum poſt tam uberem meſſem nonnullum relictum eſt poſteritati ſpicilegium: neque adeo verendum nobis eſt, ne vitio nobis vertatur, ſi quorundam locorum ſenſum veriorem in apricum conemur producere. Namque & nos cum *Pfeiffero* (*a*) *nihil infelicius putamus iis ingeniis, qui mordicus tenent, majores noſtros nihil ignoraſſe. Patet omnibus veritas*, (ita pergit, Senecæ repetens verba,) *nondum*

(*a*) Præf. ad *Dubia vexata* p. 4.

dum est omnis (certe in hoc genere) occupata : multum ex illa etiam futuris relictum est. Instituti autem nostri habita ratione septem nunc locis enodandis operam navabimus, brevitatisque studio, ubi *Geieri* sententiam probamus, longa probatione supersedebimus, lectorem *Geieri* librum adire jussuri.

I.

CAP. I. v. 8.

שְׁמַע בְּנִי מוּסַר אָבִיךָ וְאַל־תִּטֹּשׁ תּוֹרַת אִמֶּךָ׃

PEr *Patrem* interpretes quidam DEUM, per *Matrem* Scripturam vel Ecclesiam capiunt. Sed cum durior sit hæc interpretatio, ea merito repudiata *Geierus* hæc verba de obedientia liberorum erga naturales parentes exponere non dubitavit. At quo minus huic subscribamus sententiæ, manifestus impedit allatorum verborum scopus. Est enim hæc totius libri præfatio. Jam abunde constat, librum huncce non esse pueris scriptum, sed provectioris ætatis hominibus : nec crimina in subsequentibus vetita cadunt in teneram ætatem, sed in robustiorem. Equidem *Geierus* suam sententiam probatum it ex aliis hujus libri locis, ad liberos bonos malosve pertinentibus. Sed minime isti loci sententiam ipsius stabiliunt. In nullo enim istorum Salomo pueros affatur, sed vel laudat felicitatem infe-

infelicitatemve parentum, vel liberos jam adultos monet, ne contemtui parentes habeant, vel denique ipsos monet parentes, ut diligenti disciplina liberorum saluti consulant. Non dubitamus itaque, scopi ratione habita, præsentia verba accipere pro monito, quo Salomo, tanquam magister θεόπνευστος, omnes homines in disciplinam vocat suam, suisque præceptis parere jubet. Namque Hebræis moris est, præceptores *patrum*, discipulos *filiorum* nomine appellare. Sic Elisa Eliam *patrem* vocabat, & *filii prophetarum* in veteri Testamento sunt ipsorum discipuli. Pluribus id demonstravit *Fesselius* in *Adversariis sacris* (*b*), & ipse *Geierus* ad *Cap. II*, 1. Pari modo in Ecclesia N. T. jam olim doctores vocari soliti sunt *patres*, hique vicissim, quos ad vitam Christianam instituebant, *filios* appellitabant *filiasque*. Sic *Augustinus* Volusianum vocat *filium suum*, *epist.* 1 & 3; item Marcellinum, *epist.* 5. & 7; & Bonifacium, *epist.* 70: Italicam vero fœminam appellat *filiam* suam *epist.* 6. Hunc ipsum sensum nostro quoque loco tribuendum esse, eo certius est, quod toto hoc libro, quoties occurrit hæc allocutio: *fili mi*, (occurrit autem creberrime,) semper significatur *discipulus*, id est omnis homo, cui Salomo hoc sese libro *magistrum* præbet. Vid. *Cap. I*, 10. 15. *II*, 1. *III*, 1. 11. 21. *IV*, 1. 10. 20. &c. quibus singulis locis *Geierus* ipse no-

(*b*) Lib. IV, cap. 6. §. 14.

nomen *filii* exponit de quovis homine, paterna Salomonis monita ſequi juſſo. Cæterum quo minus idem præſenti loco faceret *Geierus*, ei, niſi fallor, obſtare viſa eſt altera noſtri verſus pars, ubi Salomo vetat *obſequium negare matri*. Verum hæc ſingularis eſt ἔμφασις, dictumque vult Salomo, ſe non paterno ſolum, ſed & materno affectu, qui omnium tenerrimus eſt, proſequi homines, iisque anxie & ardenter velle conſultum. Sic & *Eſaiæ XLIX*, 15. DEUS ipſe affectum matris ſibi tribuit. Et *Cantic. VIII*, 1. ſponſa ſuum ſponſum vocat *fratrem ſuum, matris ſuæ ubera ſugentem*: quibus verbis non aliud ſignificat, quam ſponſum ſibi ſuum tam carum eſſe, quam ſi eſſet ipſius frater eadem genitus matre eodemque enutritus lacte. Eadem ſermonis figura eſt, cum molles & effeminatis moribus homines vocantur *feminæ* apud *Curtium III*, 10, 10; *VI*, 11, 3; *VIII*, 1, 37; *Suetonium* in *vita Julii Cæſ. Cap*. 22. Ergo itaque loci noſtri hic eſt ſenſus: *Ego Salomo te lectorem, quisquis es, adhortor, ut me audias meisque præceptis obtemperes, profectis quippe ex animo tuæ ſalutis ita ſtudioſo, ut nec pater ullus, nec mater filii ſui ſit amantior*. Illud præterire non poſſum, meam ſententiam jam *Vatablo* in mentem veniſſe, qui dictum noſtrum παραφράζει hoc modo: *Audi, fili, diſciplinam meam, qui in te inſtituendo fungi volo vice patris, & directionem, quam dederit tibi mens mea, ne repellas*. Immo, his ſcriptis, præter ſpem nactus

Com-

Commentarium *Ferdinandi Quirini de Salazar*, lætus video, ab eo adduci *Radulphum*, sæculi XII. scriptorem, qui hoc loco *accipiat ipsum Salomonem, qui se tanquam patrem audiri & tanquam matrem auscultari suadeat*. Atque huic interpretationi miror non subscripsisse ipsum *Salazarium*, cum tamen argumenta afferat ad illam sententiam stabiliendam, nec verbulum quidem reponat ad eam labefactandam refellendamque. Illud merito adjicio, *Capite V. v. 20.* eadem fere verba repeti, quæ nostro in loco adhibentur, prætereaque subsequentibus ibi verbis confirmari, nec patrem nec matrem naturalem intelligi, sed doctorem plusquam paterno maternoque affectu inflammatum: ut adeo hæc duo loca, *Cap. I. v. 8.* & *Cap. VI. v. 20.* plane sint παράλληλα, mutuoque se illustrent.

II.

CAP. XIV. v. 17.

קְצַר־אַפַּיִם יַעֲשֶׂה אִוֶּלֶת וְאִישׁ מְזִמּוֹת יִשָּׂנֵא׃

PRiorem hujus gnomes partem recte vertit *Montanus*. Nam *brevem naribus* dici hominem subito excandescentem ira, liquet ex hujus ipsius capitis *v. 29.* ubi *longus naribus* est homo tardus in irascendo, & *brevis spiritu* est homo in iram præceps. Apud Hebræos enim *naribus* tribuitur iracundia, propterea quod *in*

naso ira potissimum apparet ex vehementiori spiratione, ut ait *Glassius* (*c*): immo quia *sola omnium perturbationum in naso se prodit*, ut observat *Gussetius* (*d*). Sed & apud profanos scriptores hæc loquendi ratio reperitur. *Theocritus*: (*e*)

ἐν τίγε πικρὸς
καὶ οἱ ἀεὶ δριμεῖα χολὰ ποτὶ ῥινὶ κάθηται,
est acerbus
Et ei semper acris bilis in naso sedet.

Persius (*f*): *Ira cadat naso*, hoc est, interprete *Farnabio*, *ne irascere.* *Martialis* (g):

Sed miserere tui, rabido nec perditus ore
Fumantem nasum vivi tentaveris ursi.

Jam progrediamur ad cætera. *Faciet* hic loci ponitur pro *facit*: qui Hebraismus, quippe notissimus, probatione non indiget. *Facere stultitiam* prægnanti Scripturæ S. stylo complectitur consequens, adeoque significat *facere stulte*, *suam insipientiam verbis*, *gestibus*, *actione prodere*, *seque adeo deridendum aliis propinare.* τὸ ו, quod sequitur, reddi debet *sed*, quia sententia subsequens præcedenti opponitur. Nempe præcipiti ad irascendum homini opponitur *vir cogitationum*, quod non significat hominem, *qui semper cogitat*, *nihil agit*, uti visum est *Vatablo*, sed ut firmiter demonstravit *Geierus*,

(*c*) Philol. S. p. 1554. (*d*) Comment. ling. Hebr. p. 81. (*e*) Idyll. I, 11. sq. (*f*) Sat. V, 91. (*g*) Lib. VI. epigr. 64. v. 27. sq.

rus, ejusmodi hominem, qui dissimulans iram alterum reddit securum, ejusque opprimendi occasionem tacitus captat. Talem describunt historici Domitianum Imp. *Fronte* erat *laetus*, *pectore anxius*, inquit de eo *Tacitus* (*h*). Idem de eodem (*i*): *Talibus curis exercitus, quodque sævæ cogitationis indicium erat, secreto suo satiatus, optimum in præsentia statuit reponere odium.* Idem rursus de eo (*k*): *Domitiani natura præceps in iram, &, quo obscurior, eo irrevocabilior.* Eandem indolem in Tarquinio Superbo notat *Livius* (*l*): *Quam rem*, inquiens, *Tarquinius aliquanto, quam videbatur, ægrius ferens, confestim Turno necem machinatur.* Tales innuit *Plinius Secundus* (*m*): *Facilius*, inquiens, *iratos, quam propitios, habere principes.* Ubi respicit ad Domitianum pariter, quem *Suetonius* (*n*) quoque refert fuisse *callidæ inopinatæque sævitiæ, ut non aliud jam certius atrocis exitus signum esset, quam principis lenitas.* De Nerone quoque *Tacitus* (*o*) testatur, eum *factum natura & consuetudine exercitum velare odium fallacibus blanditiis.* Idem (*p*) tradit, Vitellium *odium vernilibus blanditiis velasse.* Hujus generis hominum odium *blandum* vocat & *affabile Seneca* (*q*). In Pœnis crudelem hanc astutiam notat *Florus* (*r*), narrans Cn. Cornelium Asinam Cos. *si-*

(*h*) In vita Agric. XXXIX, 1. (*i*) Ibid. n. 4. (*k*) Ibidem cap. XLII, 6. (*l*) Lib. I. cap. 51. (*m*) In paneg. cap. LXVI. (*n*) In vita ejus cap. XI. (*o*) Annal. XIV, 56. 5. (*p*) Hist. II, 59. 4. (*q*) Lib. II. de benef. cap. 14. (*r*) Lib. II. cap. 2.

mulato colloquio evocatum atque oppressum fuisse perfidiæ Punicæ documentum. Sic & *Curtius* X, 9. 8. de Perdicca Meleagro insidianti scribit: *Alta dissimulatione consilium premebat, ut opprimeret incautum.*. In sacris illustria habemus exempla Saulis & Joabi. Audiamus jam, quid existimet Salomo de hac indole. *Odio*, inquit, *habetur*, id est, *haberi meretur*, per Hebraismum, multis illustratum exemplis a *Glassio* (*s*). Significat scilicet, obscuram illam & callidam iram esse pestilentissimum vitium, quod merito sapiens quisque aversetur summopere, ac, ne sibi obsit, provideat. En igitur sensum dicti nostri: *Qui repentina ira accenditur, is stultitiam suam prodit, seque ludibrio omnium exponit. Cumque adeo talis, nisi sibimet ipsi, noceat nemini, nemo quoque ei irascitur, nemo eum timet, nemo odit, sed ridet. Contra qui iram alte premit & quasi in sinu gerit, eaque dissimulata interim nocere studet, nec nisi vindicta accepta acquiescit, is pessimæ indolis homo est, merito invisus optimo cuique.* Hinc prudentiæ nobis discenda est regula. Nimirum præceps ira non admodum est metuenda. In tales enim homines convenit Terentianum illud (*t*): *Inimicitiæ, induciæ, bellum, pax rursum.* Sed qui a nobis offensi iram & odium dissimulant, (cujus generis homines Græci vocant πικροὺς, teste *Aristotele lib. IV. Ethic. Nicom. cap. 5. Seneca lib. I. de ira amaros* appellat *atque acerbos*,) ab his vero diligen-

(*s*) Philol. S. p. 763. sq. (*t*) Eunuch. I, 1. 15. sq.

ligentissime cavendum est. Hoc sensu verum est *Plinii* illud (*u*): *Pejor odio amoris simulatio*. Adi sis *Piccarti Observationes historicas & politicas*, ubi singulari capite (*x*) ostenditur, odia recondita apertis esse graviora. Moralis philosophiæ doctores prius vitium observarunt in melancholicis, posterius in sanguineis,

III.

CAP. XVI. v. 4.

כֹּל פָּעַל יְהוָה לַמַּעֲנֵהוּ וְגַם־רָשָׁע לְיוֹם רָעָה׃

NOtum est, quam abutantur hoc dicto quidam, maxime Supralapsarii, quos vocant, ex quibus nuper *Phil. Naudaeus* hoc potissimum tibicine fulcire absolutum decretum conatus est, Salomonæum illud identidem ingeminans (*y*) Unde nostrates Theologi, itemque Remonstrantes, certatim illud a tam dura asseruerunt interpretatione. Nos, missa controversia, simpliciter verum laudati dicti sensum scrutaturi, ante omnia observamus, allata verba arctissime cum proxime præcedentibus connexa esse. Dederat enim Salomo *v. 3.* hocce præceptum: *Devolve ad Jehovam opera tua, & firmabuntur consilia tua.* Quæ ita παραφράζω: *Fac, quod tuarum est partium, tui muneris, ac strenue operi insiste tuo.* Ce-

(*u*) Paneg. cap. 85. (*x*) Decad. IX. cap. 7.
(*y*) In libro Gallice edito adversus Placettam pro absoluto decreto, T. I. p. 57, 153, 154, 176. &c.

terum progressum actionum tuarum & eventum committe DEO, qui faciet, prout optimum fuerit. Nec tibi soli confidas tuæve prudentiæ & industriæ, sed DEUM roga, ut cœptis tuis benigne adspiret. Jam *v.* 4. moniti hujus ratio sequitur ac fundamentum. Nam (ita pergit,) *DEUS omnia operatur ad responsum suum.* Cur *operatur* reddam, (quod & *Vatablus* fecit itemque *Lutherus*,) non *operatus est*, causam jam attuli ad dictum præcedens. *Operatio* autem DEI significat ejus providentiam nunquam cessantem: quam *operationem* eodem sensu (quem optime declaravit *Lutherus* (z) ei adscribit Filius *Joan. V; 17.* Ὁ πατήρ μου, inquiens, ἕως ἄρτι ἐργάζεται, κἀγὼ ἐργάζομαι. Cæterum ut Salomonis sensum penitus assequamur, animadvertimus, eum his verbis obviam ire objectioni, quæ & possit & quotidie soleat fieri. Scilicet interdum etiam bonas mentes dubitatio subit de providentia DEI, cum mirantur, pios multis malis conflictari, improbos e contrario felices fere consiliorum suorum successus & exitus habere. Notum est poëtæ illud:

Cum rapiant mala fata bonos, (ignoscite fasso,)
Sollicitor nullos esse putare deos.

Sic *Q. Claudius Quadrigarius Libro I. annalium*, recitante *A. Gellio* (a) *Hæc maxime*, inquit, *versa-*

(z) Comment. in Genes. Cap. I. f. 18, a
(a) Noct. Attic. Lib. XVII. cap. 2.

satur deorum iniquitas, quod deteriores sunt incolumiores, neque optimum quempiam inter nos sinunt diurnare. Neque vero ſolos idolorum cultores, quos ἀθέους vocat Apoſtolus, hæc inceſſit dubitatio. Etiam ii, qui divina habent oracula, hic aliquando offendunt, quos ſolatur David Pſalmo 37. Immo integrum idque elegantiſſimum opus ad tollendam hanc dubitationem conſcripſit *Salvianus*, pluresque, quos recenſet *Rittershuſius* in ultima pagina Operum *Salviani* tomi prioris. Sed redeamus ad Salomonem, qui dicens, *DEUM omnia ad reſponſum ſuum operari*, declarat, non cœco impetu omnia hoc in orbe ferri, ſed Numen ſapientiſſimum conſtituiſſe certos fines, quo omnia tandem evadere oporteat ipſo gubernante. Cujus providentiæ illuſtriſſimum exemplum ipſa Scriptura S. ſuppeditat in Joſepho, qui, ſpe ampliſſimæ dignitatis divinitus ſibi facta, tam παραδόξοις agitabatur fatis, ut deſperationi interdum fuiſſe videatur proximus. Attamen ejus vitæ quaſi fabula lætiſſimum ſortiebatur exitum, & omnia, quæ pollicitus erat, quæque fieri ad ultimum volebat, præſtabat DEUS. Cæterum cum non ſit לְמַעֲנוֹ, ſed לַמַּעֲנֵהוּ, facile aſſentimur *Marino*, *Franc. Junio*, *Geiero*, *Calovio*, & *Guſſetio*, male reddi cenſentibus *propter ſe ipſum*, cum ſit nomen מַעֲנֶה. Atque adeo verba Salomonis hunc in modum interpretamur: *DEUS*

omnia in hoc orbe dirigit & moderatur ita, ut ipsius voluntati ac proposito respondeant : (*a*) *licet sæpe ea rerum facies sit, ut nulla rerum humanarum cura DEUS affici videatur.* Quando Salomo pergit : *etiam impius ad diem malum*, (*b*) sub-

(*a*) Quod si hanc interpretationem eruditissimi Viri admitteremus, non video tamen, quid illa contra eos, quos hac observatione tangit, faciat magnopere. Quid enim ? *si Deus* OMNIA *in hoc orbe dirigit & moderatur ita, ut ipsius* VOLUNTATI & PROPOSITO *respondeant*; quod sane facit, ecquis non videt, etiam primum hominis lapsum, omniaque, quae usquam contra divinam legem vel facta sunt, vel fiunt etiamnum, etiam, quod non omnibus & singulis sufficientia ad salutem media concedantur (id quod non sine liberrimo juxta & justissimo DEI judicio fit, propter neglectam, conculcatamque ab Adamo, in cujus fuisse lumbis, & in quo pepigisse foedus cum Deo censemur, ejus cum legem, tum gratiam) non omnes vocentur, fiant Sancti, declarentur justi, & salventur aeternum, HAEC quoque *Deum dirigere & moderari ita, ut ipsius* VOLUNTATI & PROPOSITO *respondeant*, adeoque HAEC *quoque* OMNIA non fieri sine ejus VOLUNTATE, sed aeterno ejus niti PROPOSITO ? T. d. H.

(*b*) Sed, quid si ita posteriora haec verba explicemus, *Impius autem omne operatur ad diem mali* ? Sive *quidquid operatur impius, operatur ad diem mali*, vel *malum*, atque ita τὸ רשע non in casu quarto, ut vulgo fit, sed primo sumitur. Quod ne nobis mirum nimis videatur, id ab ipsis Alexandrinis Interpretibus factum est. Οἱ δὲ ἀσεβεῖς ἐν ἡμέρᾳ κακῇ ὀλοῦνται, ut & Chaldaeo, qui hunc Versum ita παραφράζει. *Omnia opera Dei sunt illorum, qui ei obediunt, Impius autem*

ſubaudio cum *Grotio* & *Guſſetio*, *deſtinatur a divina providentia.* Per *diem malum* ſignificari

H 5 ca-

autem ſervatur in diem malum. Quorum veſtigia ex Chriſtianis Interpretibus quoque premunt Vatablus & Grotius. Sed illi omnes ellipſin verbi, quae adeſt, nimis longè ſupplent. Nobis omnium commodiſſime videtur impleri poſſe ex proxime praecedenti phraſi, כל פעל Eum in finem notetur de impiorum operibus illud פעל ſaepe uſurpari. Ita Job. XXXIV: 8. פעלי און commutantur cum אנשי רשע. Sicut Pſ. XXVIII: 3. cum רשעם, quos Phraſi Salvatoris dicas τὀς ἐργαζομενὀς την ἀνομιαν Matth. VII: 23. De impio, רשע, dicitur Prov. XI: 18. eum facere פעלת שקר & Pſ. IX: 17. eum illaqueari בפעל כפיו Michae II: 1. *Vae* denuntiatur פעלי רע, Pſ. XXVIII: 4. *operantibus malum in lectis ſuis.* Vide etiam Eſ. LIX, 6. XLI, 24. Atque ita ſenſus horum verborum eſſet. Quidquid impii moliuntur, quidquid agunt, eo ſuas ſibi augere poenas, &, quod meruere, attrahere exitium, vel potius, ut verbis Paulinis utamur ex Rom, II, 5. quae cum his conferri debent omnino, θησαυριζειν ἑαυτοις ὀργην ἐν ἡμέρᾳ ὀργης και ἀποκαλυψεως δικαιοκρισιας τὀ Θεὀ. Ibi quod Salomon vocat יום רעה. Apoſtolus vocat ἡμεραν ὀργης ſicut רשעים פעלי רע ex verſu 9. ſunt κατεργαζομενοι το κακον. Neque haec interpretatio abludit a ſcopo quem ſibi Salomonem ob oculos poſuiſſe monuit politiſſimus Heumannus, ut doceret, tametſi videantur omnia impiis ſuccedere ex animi ſententia, nihil tamen fieri ſine Dei decreto, neque debitas ſcelerum poenas evitaturos, cum omnia, quae faciunt, viam muniant ad exitium, &, quemadmodum diligentibus Deum, omnia ad bonum, ita ex oppoſito impiis omnia ad malum cooperentur. T. d. H.

calamitates, quæ manent improbos, & infaustos exitus, satis probavit *Geierus.* (c) Sic *Psal. XXXVII, 18. dies piorum* sunt prospera ipsorum tempora. Atque adeo istis verbis Salomo vult, DEUM providentia sua ita moderari improborum hominum fata, ut, licet ii aliquamdiu felicissime rem gerant, probisque insultent & eos acerbissime vexent, tandem tamen in turpem & tristem desinant catastrophen. His verbis adducimur, ut statuamus, verborum Salomonis copiosum interpretem esse psalmum trigesimum septimum, filiumque hoc loco *v.* 3. & 4. paucis docuisse, quæ uberius sanctissimus ipsius parens enarrarat. Conf. Psalmus LXXIII. Atque hinc discamus divinæ confidere providentiæ, ac firmiter nobis persuadeamus, cum non omnia ex voto nobis succedunt, omnia ta-

(c) Locis à Geiero adductis adde Ps. XCIV, 13. Eccl. XII, 1. & confer Eph. V, 16. Quod si autem quisquam per hunc *diem malum* praecipue intelligi velit Diem futurum judicii, quem Judaei vocant היום דינא רבא quique in sacris κατ ἐξοχὴν vocatur Dies Luc. XXI, 34. 2. Tim. I, 12. IV, 8. magna dies Jud. v. 6. Dies Dei 2. Petr. III, 12. & Domini 1. Thess. V, 2. Dies judicii Matth. X, 15. illi eo quidem non valde refragabor. Ceterum, ut *dies mali* notant calamitates, & poenas, ita *dies boni* designant tempora laeta, felicia, & bonorum affluentia, non apud Germanos nostros solum, sed & Ebraeos. Vide Esth. IX, 22. Job. XXI, 13. Eccl. VII, 14. T. d. H.

tamen tandem exitum nancisci nobis salutarem. Τοῖς ἀγαπῶσιν τὸν Θεὸν, inquit Paulus *Rom. VIII*, 28. πάντα συνεργεῖ εἰς ἀγαθόν.

IV.

CAP. XVIII. v. 1.

לְתַאֲוָה יְבַקֵּשׁ נִפְרָד בְּכָל־תּוּשִׁיָּה יִתְגַּלָּע׃

HAec verba ita exponit *Vatablus*: *Præ amore sapientiæ quaerit sapientiam sapiens, sejunctus ab hominibus, hoc est, posthabitis rebus omnibus: & in omni doctrina sana admiscere se solet.* Cum *Vatablo* sentit *Grotius*, verba Salomonis hunc reddens in modum: *Quantum lubet, inquirit (supple*, rerum naturam, *ex sequentibus,) is, qui subducit se turbæ: in omni rerum natura miscet se.* Eandem sententiam sequitur & tuetur *Albertus Schultens* in *Animadversionibus* suis *ad varia loca V. T.* (b) *Geierus* hunc Salomoni sensum tribuit: *Sunt, qui ambitioso singularitatis studio pro lubidine prava in sententiis se separant ab aliis, & varia conquirunt dissentiendi argumenta, inque omni scibili ac sapientia versati volunt videri, omnique adeo se sapientiæ immiscent.* *Gussetius* interrogandi sensu verba ista exponit, atque sic reddit: (c) *An ille, qui sequestratus est, quærit concupiscentiæ? venaturne objecta, quibus eam expleat?* Quæ alio loco (d) lucidius declarat, ut is verborum jam recitatorum sensus sit: *Vir* μισάνθρωπος, *societatem hu-*

(b) P. 236. sq. (c) p. 71. D. (d) p. 146. G.

humanam non colens, quaerit & venatur res illas, quas libido ejus appetit, & tunc omnia media cupiditatis explendæ approbat & adhibet cæco impetu. Plures coacervare ſententias, alienum ab inſtituto noſtro eſt. Satis jam liquet ex adductis, interpretes in omnia alia diſcedere & δὶς διὰ πασῶν diſcrepare. Quare & nos ingenue fatemur, videri nobis hunc locum tantis immerſum tenebris, ut noſtram ſententiam non niſi pro conjectura cæterorum interpretum conjecturis meliore venditare cogamur. Scilicet videtur hoc dictum eſſe connectendum cum duobus proxime præmiſſis verſibus, ubi dixerat Salomo, *ſapientis eſſe, temperare linguæ, verborumque parcum eſſe: ſtultum quoque, ſi taceat, videri philoſophum & ſapientis præbere ſpeciem.* Jam ſequitur ἀντίδοσις. *Aſt*, inquit, *ſtultus homo*, cætera. Non quidem diſerte hic leguntur iſta verba: ſed quo minus per ἔλλειψιν ſubaudiantur, nihil obſtat. Ac lætus deprehendi, *Guſſetium* in δευτέραις φροντίσι (e) hactenus ſubſcribere meæ ſententiæ, prioremque ſuam interpretationem emendare. Atque eam ἔλλειψιν hic habere locum, connexio hujus verſus cum præcedentibus fidem facit. *Quamvis*, inquit Salomo, *ut verſu proxime præcedenti dictum, ſtultus tacendo ſpeciem conciliare ſibi poſſit hominis ſapientis, tamen id facere, id eſt, tacere nullo pacto poteſt.* Nam

(e) In Addendis p. 915.

Nam sentit תַּאֲוָה *in animo suo, hoc est, acre desiderium loquendi suamque expromendi sapientiam scilicet: illudque desiderium adeo ipsum angit, ut studiose quærat sapientem virum, qui tamen a stultis separatus vivere gestit eorumque commercia diligentissime vitat.* נִפְרָד ergo accipimus casu quarto, & exponimus *hominem, qui sapientiæ vel pietatis studio solitudinem & secessum quærit*, quam notionem ex Arabismo satis probavit laudatus *Albertus Schultens*, qui eodem modo τὸ נִפְרָד declarat, antecessores habens *Grotium* atque *Vatablum*, ut ex ipsorum versionibus supra productis manifestum est. Quo fine, inquies, stultus ille quaerit sapientem? Nempe non ut ab eo discat, sed ut suscepta cum ipso disputatione quietem sapientis interpellet, eique suas opiniones falsis nixas præjudiciis vi quasi quadam obtrudat. Hæc enim est sequentium verborum sententia, quæ ita reddenda censeo: *Contra omnem sapientiam sese opponit*, id est, spiritu agitatus disputatorio *levis, futilis & importunus oblocutor* (ut *Gellii* (*f*) verbis utar,) sententias a se dissentientium acriter impugnat, & plane bellum excitat & ferale schisma. Itaque בְּכָל reddo *contra omnem.* Sic de Ismaële dictum est *Genes. XVI*, 12. *ejus manum futuram esse* בכל *CONTRA omnem hominem, & manus omnium hominum* בו *CONTRA* ipsum. Quod vero תּוּשִׁיָּה significet

(*f*) Noct. Attic, lib. I, cap. 15.

ficet *ſapientiam*, luculenter demonſtravit *Geierus*. (g) Cæterum *loquacitatem* ſtulti hominis ſignum eſſe, quemadmodum Thaletis Mileſii judicio *pauca verba prudentis animi ſunt indicium*, alibi quoque docuit Salomo noſter. (*h*) Scilicet ſapientes non *loquendi* ſolum, ſed etiam *tacendi artem* norunt. (*i*)

V.

CAP. XXV. v. 22.

כִּי גֶחָלִים אַתָּה חֹתֶה עַל־רֹאשׁוֹ וַיהוָה יְשַׁלֶּם־לָךְ׃

ANtehac *Eraſmi* expoſitio mihi præ cæteris placuit, quo judice (*k*) Salomo jubet beneficiis obruere inimicum, *quo tandem reſipiſcat*, & *meritis lenitateque noſtra victus ex hoſte fiat amicus.* Huc referebam illud *Prov. III*, 3. 4. *Miſericordia* & *candore aliis obviam eas*, & *invenies gratiam.* Nimirum ſub ſymbolo ignis non raro deſcribitur ſummus amor, & *prunæ amoris* memorantur *Cantic. VIII*, 6. Uti igitur fax facem accendit, ita amore tuo beneficiis comprobato alterum tibi reconciliabis, ut non poſſit te non redamare. Hanc igitur faciebam paraphraſin verborum Salomonis: *Dum beneficiis afficis inimicum tuum, ignem immittis capiti ejus; id eſt, efficis, ut ex ejus*

(g) Comment. ad Prov. II. v. 7. p. 87. (*h*) Prov. X, 19. XXIX, 20. (*i*) Vid. Verulamius lib. VIII. de augm. ſcient. c. I. p. 384. ſq. Morhofii Diſp. *de eloquentia in tacendo.* (*k*) Annot. ad Rom. XII, 20.

ejus capite quaſi prodeat flamma mutui amoris, utque adeo is erga te mutua inardeſcat charitate. Trahebam huc verba Pauli, quæ recitato Salomonis monito ſtatim ſubjicit *Rom. XII, 21. Vince tu malum*, hoc eſt, odium alterius in te, *bono*, id eſt, beneficiis. *Vince odium ejus*, inquiebam, hoc eſt, evelle odium ex animo ejus, ut odio ſuccedat amor tui. Verum poſtquam diligentiore cura in ſenſus inveſtigationem incubui, priorem meam ſententiam, quæ præter *Eraſmum* alios quoque ſubſcriptores habet, repudiare melioremque amplecti coactus ſum. Quænam igitur eſt illa? Nempe ego ſimplicitatis ſtudioſus ita verba Salomonis converto & expono: *Si inimicus tuus eſurit, ciba illum: ſitientem pota. Nam tu quidem hoc faciens prunas in ejus caput congeris, ſed Jehova reddet & repenſabit tibi. Congeris* inquam, non *congeres*. Nam præſens tempus clariſſime exſtat in Hebraica oratione, ubi legimus hæc: *tu congerens es*, id eſt, congeris. Futurum vero tempus ſubjungitur: *Jehova reddet tibi*. Cum igitur *congeris* ſit reddendum, ſequitur hinc, eo ipſo, dum beneficia conferuntur in inimicum, eo ipſo, inquam, in ejus caput ingeri prunas. Quid autem eſt *ingerere prunas in caput alterius?* Studeant alii ſubtilitati per me licet. Mihi quidem iſtud non aliud videtur eſſe, quam inanem inſumere laborem. Scilicet hoc quoque loco rex ſapientiſſimus antevertit objectioni hominis ita ſe-

cum

cum cogitantis: Cur tam demens ſim, ut inimici mei utilitatibus inſerviam, cum is adeo non referat par pari, ut etiam injuriam reddat pro beneficio? *Benefacta male locata malefacta arbitror* cum *Ennio* (*l*).

Qui pretium meriti ab improbis deſiderat,
Bis peccat: primum quoniam indignos adjuvat:
Impune abire deinde quia jam non poteſt (*m*).

Improbus enim homo *beneficium ſcit ſumere, reddere neſcit*, ut ait *Plautus*(*n*). Quare qui inimico præſtat beneficia, prunas congerit in caput ejus, hoc eſt, oleum & operam perdit. Hactenus loquentem induxi hominem, cui illico reſpondet Salomo. Cujus reſponſionem antequam audiamus illud adagium meo ſenſu acceptum paucis illuſtrabo. Nimirum in cujus caput prunæ ingeruntur, ſtatim eas excutit. Adeoque hoc proverbium idem vult, quod hujus generis alia, e. g. *laterem lavare* vel *AEthiopem*, *aquam e pumice poſcere*, *cribro aquam haurire*, *in aqua ſementem facere.* Reſpondet autem Salomo ad iſtam objectionem, minime proptera probos homines illa ἀχαριςία abſterreri debere a beneficiis in inimicos conferendis. *Quod ad inimicum*, inquit, *attinet*, *ſane prunas in caput ejus ingeris*, *id eſt*, *oleum perdis*

(*l*) Apud Cic. de Offic. lib. II. cap. 18. (*m*) Phaedrus lib. I. fab. 8. v. 1. (*n*) In *Perſa* V, 1. 10.

dis atque operam : ſed (ו enim expono notione adverſativa,) *DEUS tibi rependet collata in eum beneficia.* Pari modo Chriſtus *Matth. VI,* 1. jubet pauperibus dare eleemoſynas, compenſationemque a DEO expectare : cum, uti inimicis non libet, ſic pauperibus non liceat referre gratiam. Idem *Matth. V, 44. 45.* jubet nos benefacere inimicis noſtris, eaque in re ſequi exemplum ipſius DEI, ſole ſuo non ſecius impios, ac pios, colluſtrantis. Cæterum ſi quis putat, interpretationi meæ adverſari Paulum Apoſtolum *Rom. XII, 20.* is primo cogitet, Apoſtolum illum non verba Salomonis, ſed interpretis Græci, recitare; deinde recordetur, (quod non incognitum eſt literarum ſacrarum interpretibus,) Apoſtolos ſæpius dicta V. T. eo ſenſu producere, quo ſuo ævo ſolebant capi a Judæis. Sic *Petrus* prioris epiſtolæ *Cap. IV. v. 8.* adducit non ſenſu Salomonis, ſed ſenſu communiter tum recepto, qui aliis verbis exprimitur *Dan. IV,* 24. Si libet, Lector, adi etiam doctiſſimum *Majum* juniorem, qui *lib. IV. Obſ. ſacr. cap. 27. p. 91. ſq.* Salomonæa verba alio ſenſu (ſed, ut mihi quidem videtur, alieno) interpretatus eſt.

VI.

CAP. XXX. v. 2. 3. 4

כִּי בַעַר אָנֹכִי מֵאִישׁ וְלֹא־בִינַת אָדָם לִי׃ וְלֹא־לָמַדְתִּי
חָכְמָה וְדַעַת קְדֹשִׁים אֵדָע׃ מִי עָלָה־שָׁמַיִם וַיֵּרַד

Hæc verba Aguris omni tempore crucem fixerunt interpretibus. Vulgo ea accipiunt pro confeſſione naturalis coecitatis, qua mentes hominum laborant, maxime quod attinet ad myſteria. Vid. *Geierus* & *Calovius* ad h. l. *Witſius Miſc. S. lib. I. cap.* 18. §. 28. Ad allegoricam explicationem confugit *Henricus Hulſius* in ſingulari commentario ad Paroemiaſtæ Cap. XXX. & XXXI, edito Lugd. 1693. 4. Sed merito pias hujus viri nugas a ſeria & ſevera verbi divini contemplatione excludimus. Aliam, ſed æque contortam interpretationem proponit Guſſetius. (*o*) Nobis aliam ingredi viam, eamque planiorem, placet. Scilicet conſtat inter Criticos, quam ſæpe pravo ſenſui locum fecerit omiſſio ſigni interrogandi: id quod exemplis compluribus manifeſtum fecit *Jo. Clericus* in *Arte Critica* (*p*). Subit hic memoriam illuſtris ille locus *Jeſaiæ IX*, 3. ubi τὸ *non* per *nonne* reddendum eſſe facile aſſentior *Carpzovio* in ſeinen Tugend-Sprüchen. Addo jam aliud hujus rei exemplum ex loco præſenti. Nimirum Agur, præcepta prudentiæ traditurus, ad inimicos ſuos, qui eum vilem habebant, & ineptum ſapientiæ magiſtrum judicabant, ſtatim initio ſui ſermonis orationem convertit, &, quod vehementis animi ſignum eſt, in hæc verba erumpit: *An*, inquit, *putatis, me eſſe omnium im-*

(*o*) p. 254. & 609. (*p*) P. III. Sect. I. Cap. XI. editionis noviſſimæ.

imperitissimum, nec sapientiam sanctorumque præcepta didicisse? Hæc interrogatio proditur particula כִּי, quam sæpius pro *num*, *an* adhiberi, multis exemplis ostendit *Geierus* ad hujus ipsius capitis versum quartum (q). Quod autem כִּי hic loci sit interogativum, eo ipso confirmatur, quod eodem sensu repetitur sequenti *v. 4.* כִּי תֵדָע, *an nosti?* Pergit Agur: *Quis adscendit in cœlum & inde descendit?* Quæ verba rursus directa sunt ab Agure ad contemtores suos, quos ita affatur: *Quis quæso*, vestrum ὁ δοκησίσοφοι, *adscendit in cœlum, & hausta ibi sapientia ad mortales rediit, eos docturus mysteria mentibus humanis impervia?* Hanc inimicorum allocutionem prosecutus versu quarto, sequentibus præcepta tradit saluberrima. Cæterum in hac me sententia confirmant loci paralleli *Jobi XI, 7. sq. XV, 7. sq. XXXVIII, 2. sq. XL, 2. sq.* ubi pari ratione provocantur & in ruborem dantur turgidi sapientiæ ostentatores.

VII.

CAP. XXX. v. 31.

זַרְזִיר מָתְנַיִם אוֹ תָיִשׁ וּמֶלֶךְ אַלְקוּם עִמּוֹ׃

POstrema duntaxat præsentis dicti verba expositum imus. Scilicet Salomo hoc & præcedenti versu proponit quatuor ani-

(q) pag. 1560.

malia, quæ intrepide incedant, quorumque occursus cæteris metuendus sit. Primo loco leonem nominat, quem ait ad nullius animantis occursum expavescere retroque fugam capessere: ultimo regem, cujus sane potentia omnibus est formidabilis, ut nemo, nisi stolidus, iram ejus sponte in se concitet. Unde ait: אַלְקוּם עִמּוֹ quod ego sic reddendum duco: *ne surgas adversus eum*, hoc est, noli cum eo pugnam inire, cui victoria certissima est maximo tuo malo. עִם hoc loco significat *adversus*, *contra*: quo significatu eadem vocula, idque cum eodem verbo קוּם juncta, occurrit *Psal. XCIV*, 16. מִי־יָקוּם לִי עִם־מְרֵעִים *quis surget mihi* (id est, mecum) *contra impios*? Porro אַל־קוּם, *ne surge*: quales voces plures in codice S. occurrere notat ad h. l. *Geierus*. Nec moveor, quod אַל hic præponitur imperativo, cum mos sit, eam particulam præfigi futuro tempori. Nam hoc est inter rariora referendum, qualia plura in his parœmiis occurrunt. Sufficit, meam interpretationem stabiliri ipsius Salomonis verbis, quæ de leone præmiserat. Uti enim leonem dicit imperterritum viam prosequi suam, ipsum cæterorum terrorem animalium; ita regi quoque vim leoninam tribuit, adeoque, ne quis in eum insurgat, monet.

ADDITAMENTUM.

PRo appendice eruditis expendendam offero conjecturam meam de *Lemuele*, *Cap. XXXI*.

XXXI, 1. nominato, qui & *Lemoel* vocatur *v*. 4. Interpretum plerique omnes Salomonem ipsum existimant hoc nomine adumbrari: a qua tamen sententia non solum *Grotius* discessit, verum etiam è nostris *Lucas Osiander*. Is enim in sua ad hunc locum annotatione ita scribit: Ich halte dafür / daß dieser Lemuel sey ein Fürst gewesen in irgend einer Stadt unter den Israelitischen Stämmen / dessen Mutter besondere Gaben des Heiligen Geistes gehabt / und habe ihrem Sohn folgende Lehren vorgeschrieben: Welche / damit sie nicht verlohren würden / zu Ende dieses Büchleins der Sprüche Salomis nicht uneben hinangehänget werdẽ. Mihi in mentem venit statuere, Lemuelem esse Samuelem prophetam. *Samuel* enim significat filium *a DEO exoratum*: *Lemuel* eum, qui *DEO dicatus est*, tanquam proprius. Uti igitur Samuel propheta, cum nascebatur, vere erat *Schemuel*: Sic, postquam a matre divino ministerio consecratus esset, recte *Lemuel* dicebatur. Hæc sententia, præterquam quod in Scriptura S. non raro unus pluribus gaudet nominibus, inde quoque confirmatur, quod mater Samuelis, Hanna, mulier fuit sanctissima, quæ haud dubie filium suum præceptis impertivit optimis. Accedit, quod *v*. 2. mater Lemuelem vocat *filium votorum suorum*, id est voto sæpius concepto a DEO expetitum. Talis enim fuit Samuel, uti constat ex 1. *Sam*. *I*, 11: Salomoni autem id nominis quomodo convenire

 possit,

poſſit, non video. Dices, nec Samueli *regis* nomen deberi, quod *v.* 1. tribuitur Lemueli. Enimvero nomine illo nego indignum eſſe Samuelem. Fuit enim (vid. 1. *Sam. VII*, 15. 16. 17.) *judex* populi Iſraelitici, adeoque de eo dici poteſt, quod apud *Corn. Nepotem* de Miltiade (*r*) legimus: *Erat inter eos dignitate regia, quamvis carebat nomine.* Et quod *Virgilius* (*s*) ait:

Rex Anius, rex idem hominum Phoebique ſacerdos,

idem de Samuele dicere licet (*t*). Sic hoc ipſo Cap. XXXI. 4. per *regem* ſignificatur *judex.* Ac in libro *ſapientiæ cap. VI*, 1. & *IX*, 7. *reges* & *judices*, βασιλεῖς ac δικαςαὶ, ponuntur ſynonymice. Alibi quoque locorum in codice ſacro nomen מֶלֶךְ ſignare *judicem*, jamdudum obſervavit *Liberius de S. Amore*, id eſt, *Joh. Clericus Epiſt. Theol. p*, 298. & 306. Cæterum cum *reges*, ſive quocunq; nomine utatur reip. præfectus, fere peccent libidine, comiſſationibus & injuſtitia: hinc a tribus hiſce vitiis graviter filium dehortatur mater ſanctiſſima. Poſtremo non miror, haſce ſententiolas annexas fuiſſe, ne perirent, Salomonæis. Salomonis enim ætas non adeo longe diſtabat ab illo tempore, quo Samuel vixit, quippe qui Salomonis patrem regem Iſraelis unxerat.

VII.

(*r*) *In vita ejus Cap. II. n.* 3. (*s*) *AEneid. III*, 80.
(*t*) *De regibus iisdem & ſacerdotibus vid. Grotius de imperio ſummarum poteſtatum circa ſacra Cap. II.* §. 4 & *Fabricius Bibliogr. antiquar. Cap. XIII.* §. 2.

VII.

PHILIPPI DAVIDIS SCHROEDELII,

In ecclesia Reformata Hanoviensi V. D. M.

Dubia circa INNATAS IDEAS.

§. 1.

ILlustris sane, eximia, nec satis unquam prædicanda hominis, præ omnibus aliis creaturis, qualescunque sint, prærogativa est, quod res universæ hujus mundi sive corporum, sive spirituum, non uno modo per compendium in ipsius partibus & natura repræsententur. Nemo ferè est, quem lateat tritum illud philosophorum sermone proverbium, quo hominem, barbara licet voce, microcosmi nomine insignire sueverant, ac per singulas quoque ipsius partes insignem ac perelegantem utriusque convenientiam demonstrarant. Non autem substitit in hisce sapientissimi & potentissimi conditoris digitus, quin simul compendium in quibusdam hominis facultatibus singularibus con-

ſtruere & adornare ipſi volupe fuerit; cuivis enim quotidiana experientia obvium, quam late pateat hominum quorumvis, cætera ſtupidiſſimorum, vis imaginandi, & res quasvis corporeas, maxime diſſitas, multisque antè annis in nativa ſua forma, magnitudine, ſitu & pulchritudine conſpectas, per minutiſſimas cerebri imagunculas præſentes ſibi ſiſtendi. Hæc licet grande quidpiam & auguſtum ſint, ſuo tamen pretio nequaquam accedunt ad inſignem illam mentis præſtantiam, qua corpori juncta, nil tamen, ratione eſſentiæ, commercii cum corpore habens, rerum non ſolum extenſarum, ſed & cogitantium, ipſius quoque Entis perfectiſſimi, imagines conceptus, picturas, notiones & repræſentamina poſſidere dicitur.

§. 2. Nemo eſt, quantum quidem ſcio, qui negaverit unquam, hominem hac eximia facultate exornatum eſſe, ut tantum non omnium rerum cogitantium & corporearum imagines & picturas, ſucceſſu temporis, interveniᴇntibus crebris meditationibus, induſtria, diſcurſu, experientia & auſcultationibus in ſe vel deprehendat vel acquirat vel accipiat: lippis & tonſoribus etiam notum eſt, quam acriter & moroſe hactenus inter partes diſſidentes pugnatum ſit de modo & ratione qua imagines illæ, quas vocant, menti humanæ inſint; ſtatuentibus quibusdam eas ab ipſo Deo menti à primo nativitatis ſuæ momen-

men-

mento, certo quodam modo esse inditas: aliis è contrario asserentibus successu temporibus formari eas per discursum: aliis tandem eas menti plane non inesse, sed in ipso Deo eas ab humana mente arctissime cum Deo conjuncta & in Deo vivente, cerni suo modo & conspici contendentibus.

§. 3 Cui harum sententiarum opinio nostra, quam hactenus fovimus, & in animo nostro, justo argumentorum pondere statuminare studuimus proxime accedat, inpræsentiarum plane non pandimus, dubiis multis, pollicem nostrum retinentibus, præpediti. Ingenue tamen fatemur minime omninium hactenus se commendasse nobis eam, qua discursui ab arbitrio hominum suspenso idearum & conceptuum causa fons & origo prima assignatur: Illa vero qua ipsi Deo inesse ideæ creduntur, hactenus quidem nobis imperceptibilis fuit: Omnium vero magis probabilis, rationalis & plausibilis semper visa fuit illa, qua ideæ communiter dicuntur innatæ, seu à nativitatis hominis primo momento à Deo ipso inditæ, vel inscriptæ, vel insculptæ. Interim tamen non desunt multi scrupuli, dubia & difficultates, quæ plenum nostrum assensum & ab hac sententia hactenus cohibuerant, quas difficultates paucis hisce adumbraturi & cujusvis sapientiæ veræ cultoris ac scrutatoris judicio & disquisitioni subjecturi sumus.

§. 4. Primum igitur dubium ortum nobis

est ex ipsa philosophis receptissima idearum definitione, quæ ab omnibus traditur, quod sit mentis humanæ conceptus, cujus ope unamquamque rem, à se ipsa distinctam, sub certa & determinata forma repræsentare seu præsentem sibi sistere valeat: in omni ergo idea simplex primum est & generalis mentis cogitatio, tanquam ideæ uniuscujusque materia, insuper vero requiritur etiam certa quædam forma, cujus auxilio rem quandam specialem sibi ita repræsentare valeat, prout est ab aliis rebus per certam formam distincta: unaquæque enim res ab aliis rebus est distincta per certam suam formam, quæ ipsi est peculiaris, nec cum aliis rebus communis, adeoque menti etiam repræsentari debent prout sunt ab invicem ipsæ distinctæ: hæc autem forma quando à mente removetur, nil relinquit nisi generalem mentis cogitationem, tanquam materiam alii cuidam formæ recipiendæ & sustinendæ aptam, cum vero neminem philosophorum, quorum scripta lustrare hactenus nobis contigit, deprehenderim, qui negaverit formam talem à mente interdum removeri, interdum vero reduci mentique de novo induci posse, inde quidem valde dubitare cœpi, an mentis meæ natalibus illæ coævæ fuerint, quia secundum propriam suam formam ipsi non sunt coæquales semper, quod tamen requiri mihi videbatur, si ejusdem cum mente ætatis esse dici mererentur

tur

tur. Equidem ignotum nobis non est quam caute hic idearum innatarum patroni incedant, quamque vehementer inculcent omnibus, mentem ideas suas non habere semper in actu secundo, ita tamen esse conditam & à Deo ipso determinatam, ut postulante necessitate, ferente sic occasione, judicio voluntatis interveniente, mens eas in se deprehendat, & ita ac non aliter se determinatam esse experiatur, adeoque merito istos conceptus menti nostræ posse dici congenitos: Sed idem illud est quod mihi rem serio & debita mentis attentione perpendenti dubium alterum suggessit.

§.5. Alterum ergo dubium mihi obortum ex ipso illo modo, quo ideæ vulgo dicuntur innatæ, non enim dicuntur ita innatæ, ac si mens à primo nativitatis momento iis tanquam actualibus rerum picturis & imaginibus plena sit, nec, ac si eas semper in actu secundo in propria sua forma simul præsentes haberet, quod etiam in se consideratum omni dubio caret & verissimum est, sed hæc perpetua mea hæresis fuit, quod omnes res, quæ alteri alicui jure innatæ dicuntur, ita illi innatæ dici debeant, ut ipsi semper adsint, idque non solum ratione materiæ sed etiam ratione formæ, nam forma dat esse rei, &, forma hac ablata, auffertur quoque rei Essentia, ita E. gr. omne corpus organicum omniaque ejus membra integrantia producuntur statim, non solum ratione

tione materiæ ſed etiam ratione formæ, licet ratione gradum, magnitudinis, vigoris, roboris & alacritatis, creſcere indies, augeri majoraque effici queant: ita, obſervantibus philoſophis, in quovis pomi acino integra arboris alicujus forma, licet minutiſſimis partibus contexta, cerni & deprehendi per quoddam oculorum adjumentum poteſt, ita etiam, ſi non omni ex parte fallor, ſe res habere debet in ſubſtantiis cogitantibus, in quibus res innatæ ſimul etiam natæ ſimpliciter dici poſſunt, idque non ſolum ratione materiæ & fundamenti, ſed etiam ratione formæ, nam ante formam res non habet Eſſentiam, quomodo vero ſano ſenſu & illibato communi conceptu id dici poteſt innatum, quod nondum natum, nondum autem natum eſt quod ſine forma eſt, vel eſſe ad minimum, deſtructa ſua forma, deſiit: Ita huic noſtræ ſententiæ ſeu magis ſcrutinio inſervit illud ipſum exemplum, quo acerrimi quidam idearum innatarum propugnatores utuntur, deſumtum à corpore, quod aptum iis dicitur, ſuccedente tempore, ad recipiendas quamplurimas figuras, inprimis materia ſubtiliſſima, quæ quovis modo figurari apta eſt, ſed quis ſine luminis læſione diceret, haſce figuras omnes hiſce corporibus eſſe innatas? licet ſint prædita naturali ad eas recipiendas aptitudine, ita homini quoque naturalis eſt loquendi facultas, ſed, ut articulate hac aut illa

illa lingua loquatur, ab usu & crebra exercitatione pendet, ita, ut loquitur ipse, quod tamen miror, Claubergius, menti naturale quidem est cogitare, sed quod sub hac aut illa forma cogitet, id aliunde pendet, adeoque, re sic comparata ipsæ ideæ ægerrime ferunt, se dici innatas, quod tamen beatæ memoriæ Roëllius, non obstantibus hisce circumstantiis & conditionibus, omni virium contentione ex consuetis philosophorum etiam gentilium loquendi formulis comprobare studuit.

§. 6. Sed quando oculos mentis, intra omnia ipsius mentis pomœria, fixa meditatione, circumagimus, ipsa quoque ejus natura dubium quoddam ministrabit: constat nimirum de ea quod sit substantia simplex, cujus tota essentia cogitatione absolvitur, simul vero perfectioni, maxime finitæ, quo fit ut ipsa, in sese considerata, plures actus secundos simul, uno eodemque temporis momento, habere nequeat, adeoque exinde porro sine erroris periculo colligi posse mihi videtur, præter unicam rei alicujus formam; menti simul, uno temporis momento, inhærere non posse, si nimirum menti ipsi inesse vel innatæ esse dicuntur, quandoquidem unica talis forma totam mentem, tanquam rem simplicissimam, & ratione actus secundi, unicæ alicui rei semper adfixam, implet & occupat, siquidem, philo-

philosophis haud refragantibus, nihil aliud est nisi ipsa mens cogitans de hac aut illa re sub certa & secundum rei Essentiam determinata forma: Id ipsum autem quotidianæ experientiæ repugnare videtur, per intimam quemq; conscientiam docenti, mentem nostram unico eodemque sæpe actu plurium immo multarum rerum vel materialium vel cogitantium ideas, &, per eas, rerum Essentias spectare, tueri & contemplari, quæ tamen sunt ratione formæ diversissimæ, adeoque fere exinde concluderem, ideas illas, ceu tot rerum imagines, non existere in ipsa mente, sed inesse aliis alicui substantiæ, mente humana multo perfectiori, intime tamen cum mente humana unitæ, in qua, ob Essentiæ perfectionem valde eminentem, plures ideæ concurrere & menti humanæ saltem contemplandæ objici possunt, quod tamen non determino, qui satis habeo, in ipsa mentis natura haud levem invenisse difficultatem, quæ ipsi tantas nativitatis divitias dubias reddere potest, nam si ne certum quidem est ideas menti inesse, multò minus certum, eas ipsi à nativitate infuisse, &, licet succedente tempore per actus alternantes ei insint; iterum propterea non possunt dici innatæ.

§. 7. Vulgaris pariter idearum divisio in innatas, adventitias & fictas seu factas, huic sententiæ haud exiguum præjudicium creat; scio equidem, & in antecessum quoque monen-

nendum duco, philosophis semper in primoribus labris versari, ideas adventitias non plane novas esse, sed à rebus, extra mentem existentibus, ceu idearum in mente archetypis, interveniente & concurrente voluntatis determinatione, excitari saltem: serio etiam monent, ideas fictas seu factas, quas dispescunt iterum in veras seu falsas, præsupponere ideas generales, simplices & innatas. Sed quod ad primas, adventitias nimirum, attinet, non capio, cur ideæ in natalibus sibi simillimæ, in excitatione dissimillimæ evadant, illis, quæ in emphasi innatæ dicuntur, per se & sua sponte sese ex cortice, sub qua naturaliter delitescunt, evolventibus & in conspectum mentis, sine ulla alia excitatione prodeuntibus, hisce vero, adventitiis, alto sopore interea sepultis, donec objecta, januam mentis ferientia, ex nativa somnolentia eas excitent. E contrario argumentamur, quod rei alicui innatum est, id sinè alterius rei interventu in ea deprehendi & observari potest, nam concedam hac vice, id etiam innatum dici posse quod alicui rei per potentiam inest, hocce non magis verum esset, de iis, quæ proprie & stricte innatæ dicuntur, quam de iis, quæ propter fictam illam excitationem adventitiæ dicuntur, simul tamen æque ac priores innatæ sunt, adeoque simillimæ sibi sunt in nativitate, hinc firmiter concludi posse censeo, si omnes ideæ maxime sibi pares sunt in actu primo, pari etiam modo procedente

dente tempore, in actum ſecundum transferri à mente poſſunt, atqui vero mens ideas quasdam innatas evolvit & deprehendit ſine tali excitatione, ergo pari ratione cæteras quoque, procedente tempore, invenire poterit, vel ad minimum poſſe, dici deberet, licet non ſemper faciat: hocce vero conceſſo, in aprico eſt, mentem humanam, debita attentione adhibita, ſine excitatione tali externa & occaſionibus forinſecus oblatis, omnia quoque ſenſuum objecta per ideas illas cognituram, &, etiamſi viſus, auditus, tactus & olfactus organis deſtituta eſſet, tandem tamen de coloribus, figuris, ſonis, odoribus atque ſaporibus æque promte, accurate & infallibiliter judicaturam, atque, teſte experientia, nunc facit, omnibus hiſce naturæ adminiculis inſtructa, quod tamen valde abſurdum? qui ergo dicunt, ideas illas per ſenſus in mente demum excitari debere, alii multum jam de natalium jure & ſplendore ipſis detraxerunt. Quod ajunt de ideis factis, iisque vel veris vel falſis, id accurato rerum ſcrutatori plane eſt imperceptibile, nam falſas ideas facere eſt contradictorium, impoſſibile enim eſt ideas habere de rebus quæ nec ſunt nec exiſtere poſſunt, omnes enim imagines indigent aliquo exemplari, ad cujus formam effingantur, quod ſane extra omnem controverſiam eſt; id quidem ſatis capio, mentem poſſe ceu potius ſæpe conari duas ideas

ideas ſub unum eundemque conceptum reducere, quarum tamen una alteram deſtruit, corpus E. gr. & mentem, lapidem & lignum &c. quidem comparent ideæ mentis, corporis, lapidis & ligni, ſed ex compoſitione harum rerum non exſurgit nova quædam ſeu tertia idea, quæ, ſalvo omni conceptu humano, falſa dici mereretur; ſed potius per conatum illum haſce duas ſub unum conceptum reducendi, utræque deſtruuntur. Poteſt etiam mens, conceptibus & picturis valde dives, duas ideas inter ſe conjungere quæ inter ſe conjunctæ extra mentem nullum exemplar habent ita compoſitum: Humano capiti cervicem pictor equinam jungere ſi velit &c. ait Horatius, ſed hæcce fictio non facit ideas novas, nedum falſas, ſed ideas reipſa exiſtentes inter ſe ſaltem conjungit, quarum conjunctarum exemplar extra mentem licet non exiſtat, exiſtere tamen poteſt per potentiam Dei. Porro ideas veras facere eſt æque impoſſibile, nam homo eas producit vel ex generali cogitatione, tanquam idearum omnium materia, vel educit eas ex aliis ideis, rem aliquam ſub certa forma repræſentantibus, hæque rurſus earum ſunt vel cauſa efficiens vel exemplaris, vel utraque ſimul; Quodſi eas producit homo ex generali cogitatione, tanquam idearum materia, tunc omnes quoque aliæ ſic à mente poſſent produci, & ſic nullis ideis innatis homini opus eſ-

ſet, quia pari facilitate omnes producere poſſet: aliæ porro ideæ, ceu peculiares cogitandi formæ, non poſſunt eſſe cauſæ efficientes, quia tales ideæ paſſive ſe in mente habent, nec aliarum rerum imagines producere poſſunt, quas nec eminenter nec formaliter in ſe habent, & ita etiam non poſſunt eſſe cauſa exemplaris, quia quævis idea certam, determinatam & ſibi plane peculiarem formam poſſidet, quæ exemplar alterius formæ non habet, adeoque multo minus utraque ſimul eſſe poſſunt. Nec reponi poteſt, mentem habere ideas generales & ſimplices, quarum proprietates, generis ad inſtar, deſcenderent in multas ſpecies & individua, adeoque mentem ex iſtis generalibus elicere ideas ſimplices, ſpeciales habent quidem ſpecies & individua ſemper aliquid ex genere in ſe transſcendens, ſed habent ſimul etiam aliquid ſibi privum, quod in conceptu generis nequaquam repræſentatur, ſed peculiarem poſtulant ideam, cujus ope repræſentetur, præciſe ut ſpecies aut individuum, ita, qui generalem conceptum habet ſubſtantiæ, nondum habet corporis, qui conceptum animalis, nondum habet hominis aut equi, qui hominis aut equi, nondum Petri, nec Bucephali, adeoque vel minima individua peculiarem quandam cogitandi formam requirunt, licet quædam cum aliis rebus communia habeant: Experientia quidem in ratiocinando homi-

minem docet, ipſum ſæpe, uno conceptu evoluto, ſua ſponte ruere in alium quendam huic valde affinem, ſed dici hinc neutiquam poteſt, illam ideam primam eſſe cauſam illius alterius, in quam occaſione prioris quis forſan inciderit, ſed, quemadmodum res ob congenitam quandam affinitatem, licet ratione formæ diſcrepent, arctam inter ſe connexionem habent, ita etiam noſtræ ideæ, rerum illarum vices in mente ſuſtinentes, arctiſſime colliguntur, ut, una perſpecta & evoluta, altera ſua ſponte, licet à priori ratione formæ diverſa, in ſcenam mentis prodeat; adeoque firmiter concludimus, nullam ideam alterius, quatenus quævis peculiarem formam habet, poſſe eſſe cauſam, vel efficientem vel exemplarem, hincque nullam quoque præ altera natalium quadam prærogativa gaudere poſſe, ſed vel omnes pari modo ſunt innatæ, vel omnes adventitiæ, vel omnes factæ, quod quum philoſophi pertinaciter negent, arcem opinionis produnt, & totam ſuam ſententiam, dubiam ambiguam & lubricam relinquunt.

§. 8. Ipſe porro modus quo mens ideis uti & ad judicia formanda eas adhibere dicitur ſubminiſtrat nobis cauſam dubitandi an tales ideæ, ſi vel maxime in mente exiſterent, ad judicia conſtruenda adhiberi queant: ideæ namque rerum ſecundum philoſophos inhærent ſaltem intellectui, quatenus eſt facultas

 men-

mentis necessaria, nec ab arbitrio voluntatis dependens, quia voluntas, præcise ut talis considerata, est facultas prorsus libera, cui nihilominus frequens animo perpetuum cum ideis commercium intercedit, quia ad id creata & data, ut ideas contemplando, easque vel conjungendo vel separando, varia judicia vel affirmantia vel negantia componat efformetque, hincque res per ideas objectas vel amore vel odio prosequatur; necessum igitur est voluntatem rerum ideas, in passiva illa intellectus facultate existentes, cernere & contemplari, atque ita per ideas, probe & sollicite inspectas, transire ad commercium cum rebus ipsis, quarum vices in mente sustinent rerum illarum ideæ; cum igitur voluntas, rem quandam vel amando sibi jungens, vel odio prosequendo à se propellens, repræsentamina rerum in mente videat, cum tamen ipsa illa in se haud contineat, hinc sequitur humanam mentem & singulas ipsius facultates ita posse comparatas esse, ut ideas rerum cernere in alia quadam substantia, arctissime & immediate cum ea unita, queant, licet ipsas in se conclusas non habeant; quodsi enim quis, uti communiter fieri solet, contendere velit, mentem objecta percipere non posse, nisi per ideas in ipsa mente existentes, tunc pari jure dicerem, nec voluntatem, consideratam ut facultatem posse percipere ideas in intellectu existentes, nisi idearum ideæ simul

mul etiam in voluntate existerent, & sic posset dari progressus in infinitum, quem tamen Cartesiani cane & angue pejus oderunt: Quoniam Ergo voluntas, quatenus propria judicii sedes est, cernere ideas in intellectu sine aliis ideis potest, non video cur intellectus quoque, ut facultas æque cogitans, sine innatis talibus ideis, in alia quadam substantia, percipere eas & sibi repræsentare nequeat, quod quum nondum determino, hoc ad minimum jure postulare possum, ut quis mihi solide demonstret, quomodo illa mentis facultas, quæ circa ideas vel componendas vel separandas versatur, eas sibi repræsentet easque hinc vel conjungat vel disjungat, quum tamen eas in seipsa, prout sunt in intellectu, haud complectatur. Et hoc ultimum sane nemo negabit, qui saltem considerat ideas de rebus esse, nullo philosopho hic occinente, necessarias, voluntatem vero esse facultatem liberrimam, liberrimè sæpe circa ideas & communes conceptus occupatam, vi cujus proin natura, proprie sic dicta, ideæ necessariæ nec Essentiam nec existentiam habere possunt, licet voluntas in mente, tanquam substantia simplicissima, plurimum semper commercii cum iis habeat.

§. 9. Tandem quoque dubium quoddam, à Philosophis, qui se Cartesio opposuerunt, productum, nondum satis mihi confutatum dilutumque videtur; producunt nimirum il-

lud ab inutilitate idearum, etiamsi menti essent innatæ, & mens quasi, ut ita loquar, apothecam aut armamentarium idearum haberet: non capiunt hic, quomodo adventitiæ nimirum, ab externis objectis excitari queant, quum enim res seu objecta extra mentem non habeant immediatam cum mente connexionem, nec emittant species seu simulachra rebus ipsis similia. Quæ quasi membranæ summo de cortice rerum, direptæ volitent ultro citroque per auras, non capiunt, inquam, quomodo objecta, sæpe plurima, motu confuso nilque de objectorum similitudine secum vehente, in commune sensorium irruentia, mentem ita excitare ac quasi movere queant, ut inter tantam idearum multitudinem statim promat sistatq; sibi ideam vel solis, vel lunæ, vel hominis vel equi vel aliarum rerum præsentium, & motu quodam confuso, nec distincta rerum simulachra exhibente, in sensus incurrentium. Prolixe quidem Cartesius probat in Dioptrices L. V. in fundo oculi certam quandam objectorum imaginem, artificiosissime jungi, quæ tamen, pro objectorum vario situ, multis imperfectionibus laboret, adeoque cap. VI. lubens fatetur istam imagunculam non esse in causa, qua mens ad hanc aut illam rei ideam in se evolvendam determinari queat, sed concedit, motu quodam, nil objectorum similitudinis referente, excitari, affici & ad cogi-

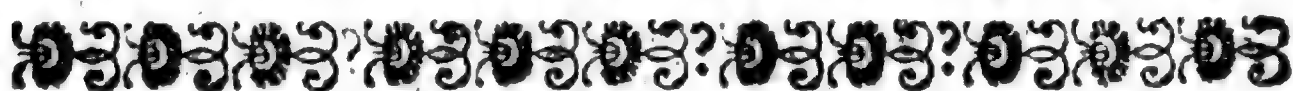
cogitandum de hac aut alia re determinari, adeo ut nullus hic demonstrationi apud illum τὸ διότι locus relinquatur, sed tota res ad arbitrium Dei referatur, instituentis, ut ad certos quosdam sensorio communi motus impressos, certæ quoque & determinatæ in mente cogitationes oriantur, idque communiter etiam cum Cartesio probant, exemplo à literis & vocibus desumto, quarum vocum figuræ, quando scribuntur, vel soni, quando pronunciantur, nil plane commune habent cum conceptu de re per litteras illas aut voces significata; sed nullus unquam cordatus philosophus, neque ipse Aristoteles, negavit, esse quandam generalem connexionem inter externos motus organorum corporis & internas perceptiones mentis, hujus enim, per ipsam experientiam & conscientiam singuli, ex miraculoso illo mentis cum corpore connubio, convincuntur. Sed hoc non æque captu perceptuque facile est, quomodo simul sæpe plurima, & toto cœlo diversa objecta, motu confuso & simultaneo, in sensus penetrantia, & mentem quasi, ut ita loquar, ferientia, clare & distincte repræsentari queant, ita ut mens ideas nullas misceat, prout mixto ex objectis afficitur motu, sed ideas apte distincteque seligat, ac cuivis objecto propriam suam imaginem quoque objiciat, hoc opus hic labor. Quod ad allatum exemplum, id rem exhaurire plane non vi-

detur, quandoquidem in omni lingua, vel docenda vel diſcenda, nullus nexus de novo inſtituitur inter externas aut figuras aut ſonos externos, ſed generalis ille ſupra dictus nexus præſupponitur, pro arbitrio hominũ ſaltem determinandus non vero de novo inſtituendus: Porro in omni lingua, vel docenda vel diſcenda, ideæ rerum, per voces ſignificatarum, erutæ jam & evolutæ præſupponuntur; fruſtra enim verborum plauſtra ad aures adveherentur, niſi prius ideæ in mente non ſolum eſſent, ſed etiam excitatæ eſſent, hinc infantes quando vel maxime articulate loquuntur, ante ideas erutas, quid loquantur, neſciunt, hinc certum omnem rationalis creaturæ linguam præſupponere in mente ideas jam erutas & menti repræſentatas, ita ut ideis illis verba & verbis ideas mens alligare queat; Ergo paucis demonſtrari debuiſſet quomodo ideæ rerum in mente ſint, &, quomodo, ſi ei inſint, jam excitatæ fuerint, tum captu facillimum erit quomodo de novo excitari queant per ſonos & figuras, mutuo hominum conſenſu & arbitrio introductas; Nemo enim, niſi veſanus, negat, mentem percipere objecta extra ſe, videre figuras, colores variasque auribus haurire modulationes, ſed hæc erat quæſtio, num id fiat per ideas menti inſitas, numque hæ per motus ſenſibus impreſſos tam diſtincte excitari queant: id quidem probare conantur per experien-

tiam

tiam, docentem, ex certis vocum conſcriptarum figuris ac pronunciatarum ſonis, certas & determinatas in mente excitari cogitationes: Sed hoc ſane eſt idem probare per idem, nam qui quærit quomodo objècta, nil ſimilitudinis ſuæ ſenſibus inferentia percipi queant, ille ſimul quærere poteſt, quomodo litterarum & vocum vel figuræ vel ſoni percipiantur, qui æque nil ſimilitudinis rei, quam ex inſtituto ſignificant, ſenſibus inferunt; idque eſt, quod æque ac prius probandum erat; nemo enim, ut dictum, negat, mentem percipere & res, & voces, & ſonos ſed hoc mihi probandum videtur, num id fiat per ideas & innatas vel ad minimum menti ipſi inhærentes, ac per tales confuſas, mediantibus ſenſibus, excitationes. Quum vero forſan, quod hac vice nondum determino, alia magis ſimplex, magis clara & perſpicua magisque ad Dei infinitam hominumque finitam naturam accommodata, res cognoſcendi, via dari ac demonſtrari queat, jure meritoque à ſubacto quodam Carteſii ſatellite requirimus, ut idoneis, prægnantibus ac nervoſis argumentis nobis demonſtret, aliam, ac vulgo receptam, res & ſubſtantias earundemque modos & proprietates cognoſcendi viam dari, tradi ac inveniri non poſſe, id, ſi fuerit eo, quo decet, modo præſtitum, dubia noſtra æque habebunt finem, atque ultimum

mum hocce dubium erat, est & esto præsentis nostræ mediationis finis.

VIII.

JOHANNIS D' OUTREINII,

ad locum 1. Pet. II: 24. annotatio.

Ὃς τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν αὐτὸς ἀνήνεγκεν ἐν τῷ σώματι αὐτοῦ ἐπὶ τὸ ξύλον. Ἵνα ταῖς ἁμαρτίαις ἀπογενόμενοι, τῇ δικαιοσύνῃ ζήσωμεν.

DUo hic prædicat Apostolus I. Satisfactionem Domini nostri J. C. pro peccatis nostris *extra nos* in cruce peractam. II. Fructum & consequentiam mortis J. C. *in nobis*. Ad *primum* quod attinet, illud, pro quo satisfacere debuit & satisfecit J. C. Sunt PECCATA, eaque plurima & multivaria (quod latet in voce pluralis numeri) & quidem NOSTRA; nempe *electorum*. vs: 9. & juxta propositum Dei, *vocatorum*. vs: 21.

Peccata autem, propter *reatum* & *pœnam*, inde consequentem & consecuturam, tanquam

quam *onus* quoddam gravissimum spectari debent, quo in æternum peccatores premerentur & cruciarentur Ps. XXXVIII: 5. Verum in eo elucet Dei Patris & Christi φιλανθρωπία, quod ille Filio suo *imposuerit*, & *Filius* in se *susceperit*, reatum & pœnam vicariam peccatorum nostrorum.

Huc respiciebat S. Jobus, quum egregiam hanc Confessionem ederet; *peccavi! quid operabor* Job. 7, 20. 21. (quid *faciam*) *Tibi, o custos* (*sive Observator*) *hominum*? Id est, nihil plane a me præstari potest, ad satisfaciendum justitiæ tuæ vindicativæ. *Cur posuisti me in occursum tibi*, in quem impetum facias potentissima manu tua & armis vindicantibus? adeo *ut mihi ipsi sim ONERI*? dum *pondere* peccatorum meorum premor eique sustinendo sum impar? *Cur non AUFERS A ME prævaricationem meam, & cur non TRANSFERS iniquitatem meam* (in Sponsorem scilicet æterni tui Testamenti? ut ille suo tempore peccata mea *portet* & pro iis justitiæ tuæ *satisfaciat*?)

Sine dubio autem alludit Apostolus noster ad Jes. LIII. 4-- *Enimvero morbos nostros ipse* TULIT *& dolores nostros bajulavit: — ipse cruciabatur propter defectiones nostras, conterebatur ob pravitates nostras, paradigma pacis nostræ super ipso erat -- & Dominus fecit incurrere in ipsum pravitatem omnium nostrum. Exigebatur & ipse submittebatur, & non aperiebat os suum, ut agnus, qui ad mactationem ducitur. -- ob defectionem populi mei plaga est ipsi.* — & præsertim

vs.

vſ. 11. *In cognitione ſui juſtificabit ſervus meus juſtus multos & pravitates eorum ipſe* BAJULABIT. Ubi LXX: καὶ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν αὐτὸς ἀνοίσει. Et vſ: 12 -- *In mortem effudit animam ſuam & cum defectoribus numeratus eſt, cum ipſe peccata multorum* FERRET, *& pro defectoribus intercederet.* Ubi iterum LXX. Καὶ αὐτὸς ἁμαρτίας πολλῶν ἀνήνεγκε, καὶ διὰ τὰς ἀνομίας αὐτῶν παρεδόθη Quos hic diſerte ſecutus eſt Petrus, quando dicit ὃς τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν αὐτὸς ἀνήνεγκεν. Atque ad eundem Jeſaiæ locum ſine dubio reſpexit Baptiſtes, quum digitum intendens inServatorem, jam præſentem, inquiebat: ἴδε ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ (nota quod Eſaias quoque, in hoc capite, ipſum AGNO comparaverat) ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. *Ecce agnus Dei, qui* PORTAT *peccatum mundi*! Joh. 2, 29. quæ *portatio* peccatorum nihil aliud ſignificare poteſt, quam quod obnoxius fuerit reatui & perpeſſus fuerit pœnam delictorum noſtrorum. Sic enim phraſis illa *ferre peccatum* in S. S. ſumi ſolet.

Quum vero J. C. dicitur *portaſſe peccata*, & quidem *in corpore ſuo*; alluſio poteſt eſſe facta,

I. Ad *ſacerdotes* veteris T. quorum *antitypus* fuit J. C. qui *ſacerdos* ſimul & *victima.* Etenim de *Aarone* dicitur Exod. XXVIII: 38. *Cidaris erit ſupra frontem Aaron, &* PORTABIT *iniquitatem ſanctificationum, quas ſanctificabunt filii Iſrael, in omnibus donis ſanctificationum eorum,* &

& erit supra ejus frontem jugiter ad beneplacitum eis coram Domino.

Quin & sacerdotes comedere debebant de victimis piacularibus Israëlitarum easque ita secum *unire*, & *incorporare* (ut sic loquar) ad FERENDUM PECCATA *populi*. Sic enim Moses ad filios Aharonis Eleasarem & Ithamarem : *Cur non comedistis sacrificium pro peccato in loco sancto, quia sanctitas sanctitatum illud est, & illud dedit vobis ad* PORTANDUM *iniquitatem cœtus, ad* EXPIANDUM *super vos.* Lev. X: 17.

II. Verum tamen præsertim hic alluditur ad *sacrificia* Veteris Testamenti, & quidem *expiatoria*, quæ *portare* dicebantur *peccata*, sive universi *populi*, sive privatorum *in* populo. Ubi notandum, quod summus sacerdos, in sacrificiis publicis & totius populi (quum integrum cætum repræsentaret) *manus* victimis piacularibus solebat *imponere*, cum confessione suorum & totius populi peccatorum, his verbis : „Obsecro, Domine, peccavi, deliqui, rebellavi ; in conspectu tuo, ego, & „familia mea & filii Aharonis & populus sanctus tuus. Obsecro, Domine, remitte „nunc peccata, delicta, & rebelliones, quibus peccavi, deliqui, rebellavi, in conspectu tuo, ego & familia mea, & Filii Aaronis, & populus tuus sanctus, sicut scriptum „est in lege Mosis, servi tui, ubi dictum est, „*in hoc die expiatio erit vestri, atque mundatio*

„ab

„*ab omnibus peccatis vestris.* COD. JOMA. Et *Maim*: In *jom haccippurim.* In victimis autem *privatis*, quæ pro *uno* peccatore immolabantur, tales etiam instituebantur peccatorum confessiones, & offerens *manus* inter cornua victimæ tenebatur *imponere*, quasi omnium peccatorum summam in victimam *devolveret*, eamque *pro se & loco sui*, *obnoxiam* redderet reatui & pœnis peccatorum, quæ jam *portare* censebatur victima illa.

Impositio autem illa peccatorum nostrorum in Jesum Christum, jam ab æterno facta fuit in Consilio pacis, per Deum Patrem; & ipse filius Dei ea ab æterno quoque in se suscepit. Verum, in tempore, & quando jam Sponsor in eo erat, ut pro peccatis *satisfaceret*, Deus in ipsum *incurrere fecit* omnes reatus nostros, & *ipsemet* peccatorum nostrorum pænas *tulit*.

Verum præsertim *impositio* illa *manuum* quatenus fiebat ab *Offerentibus*, cum Confessione peccatorum suorum, egregie repræsentat *Confessionem* illam, quam edit peccator electus, postquam per spiritum regenerantem, de peccatis suis convictus, in Christo ut victima vicaria piaculari, suam quærit expiationem & reconciliationem cum Deo, per fidem ad illum *confugiens*, illique *innitens*, & se in ipsum quasi totum quantum devolvens & recumbens. Quod egregie per illud est præfiguratum, quod offerens, non tantum *unam*, sed *utramque manum* debebat *impone-*

ponere. Nec tantum *levi contactu* caput Victimæ *contingere* & *palpare*; ſed debebat cum *vi*, cum *niſu*, quaſi *violento* manu, quantum pote graviori, fieri iſta impoſitio manuum, ut ita non tantum *pondus* peccatorum melius repræſentaretur, & victimæ quaſi *preſſæ* caput inclinaretur & curvaretur; verum etiam iſtud repræſentat *vim* & *vigorem* illum *fidei* ſalvificæ, qua, cum *impetu* quodam violento, in illum *ruimus* & illi *innitimur* & peccata noſtra ipſi quaſi impingimus. Quorum numerus & peccatorum gravitas *Angelos* ipſos *contrivisſent*, & homines *obruiſſent*, ſub quibus tota natura *ſudaſſet* & annihilata fuiſſet, & quibus *ferendis* & *bajulandis* pares erant ſoli humeri, divinique lacerti Domini noſtri J. C. Quin & notandum probe eſt, quod quisque ſuas *proprias* manus debebat imponere, non vero *vicarias*; Sic *Aäron Ben Eljaim*: וסומך ידו לא יד עבדו ידו לא יד שלוחו ידו לא יד אשתו: id eſt. *Et imponens erit manum* SUAM, *non manum* SERVI *ſui*; *Manum* SUAM, *non manum* LEGATI *ſui*; *manum* SUAM, *non manum* UXORIS *ſuæ*. „ Ut ſignificaretur, rem agi offerentis, cujus peccata *ipſe* deberet ſupra caput victimæ *immediate* imponere, iſtoque „ pondere ipſe levatus, immediate & voluntarie, eodem pondere victimam onerare. Uti recte ſcribit Steph. Le Moyne *not: ad Polyc: Epiſt. p. 483.* Utique enim unus quisque *pro ſe ipſo* fide inniti debet Jeſu Chriſto, ut ſa-

sacrificio, portanti peccata nostra; neque fides *servi* salvare potest *Herum*, neque *Legati* principem, neque *uxoris* maritum uti nec *mariti* fides *uxorem*. Nam sua ipsius fide quisque vivet.

Idem Vir Cl: *Le Moyne* etiam existimat, Apostolum Petrum forsan hic alludere ad *hircum Emissarium*, qui, die expiationis, *onerabatur peccatis* totius populi, & qui in desertum, longe a conspectu Majestatis divinæ illa *transferre* videbatur. Lev. XVI: 21. 22. Verum quoniam nos Hircum illum ἀποπομπαῖον habemus pro Emblemate *populi Judaici* refractarii, a Deo in desertum gentium ablegandi, & sub reatu peccatorum suorum, Satanæ tradendi, non possumus illi adstipulari.

Notandum autem, Petrum non tantum dicere, quod Christus *tulerit*, *portaverit* vel *bajulaverit* peccata nostra, quod per verbum φέρειν aut βαστάζειν significasset, sed quod ea ἀνήνεγκεν, quod partim indigitat, ipsum peccata non tantum *tulisse*, sed & *abstulisse*; Verum etiam præpositio ἀνὰ hic denotat, Jesum Christum quasi SURSUM *tulisse peccata nostra*. Quæ vox ἀναφέρειν passim usurpatur de sacerdotibus, qui dicebantur offerre. Videsis Vitringa Obs. S. L. II. c. XIII. §. 9. 10. 11. & quidem *sursum ferre* sacrificia quatenus ea adducebant AD *altare*, deinde sursum ferebant IN *altare*, ac tandem ea igne incensa, *sursum ad-*

scen-

ſcendere faciebant. Quod paſſim exprimitur per vocem העלה, ἀναφέρειν.

Chriſtus autem, ut ſacerdos & Victima, *in corpore ſuo*, (oppoſita ad *corpora* mactatorum animalium) peccata noſtra, quæ in ipſum, ut victimam piacularem, injecta erant, *ſurſum tulit* IN LIGNUM, nempe crucis. Quæ certo reſpectu (quatenus *victimam* corporis J. C. *tulit*) *altaris* vicem implevit. Vide Cl: Vitringa *Obſſ. S. L. II. c. XIII. §. 14. & Cap. XIV.*

„Et in eo mirus eſt Dominus noſter Jeſus „Chriſtus, & ab Adamo admodum diverſus, „qui *a ligno* peccatum *in ſe* derivavit; Sed „J. C. *a nobis* peccata *in ſe* derivavit, ſed *a ſe* „poſtea *in lignum* transportavit, in æternum „deponenda, & *maledictione* in *ligno* delenda „& expianda. Ideo dicitur *maledictus pendens* „*a ligno*. Deut. XXI: 23. Verba ſunt Cl: Le Moyne l. c. p. 485. De qua lege porro ibidem diſſerit, ac tandem concludit: Sed „in ea ſuſpenſione etiam erat typicum & cere„moniale. Nam reſpiciebat *ſuſpenſionem Meſ*„*ſiæ*, qui, non *mortuus*, ſed *vivus* ſuſpenſus „fuit, & *pro peccatis* omnium generum atro„ciſſimis, mortem in cruce voluit oppetere. „Hinc ab Apoſtolo vocatur κατάρα, *Maledictio*. Gal. III: 13. Verum luculentiorem commentarium in hanc legem, *de Iſraelita ſuſpenſo maledicto*, exhibuit Cl: *Vitringa Obſſ. S. lib. II. cap. XII.*

Idem quoque Vir Doctissimus, *eodem libro cap. X:* ut *typum crucifixionis* J. C. allegavit *Isaacum, ad aram oblatum.* Ubi notandum, Gen. XXII: 2. τῆς LXX. eandem vocem adhibere: ἀνήνεγκεν αὐτὸν ἐκεῖ εἰς ὁλοκάρπωσιν, *offer ipsum illic in holocaustum.* Si vero mavis *arietem*, loco Isaaci oblatum, spectare ut *typum* J. C., etiam vs. 13. eadem vox legitur: καὶ ἀνήνεγκεν αὐτὸν εἰς ὁλοκάρπωμα ἀντὶ Ἰσαὰκ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. *Et obtulit ipsum in holocaustum pro Isaaco filio suo.*

Quid, si dicamus etiam, Petrum Apostolum forsan alludere posse ad *serpentem æneum*, qui itidem *Typus* fuit *exaltationis* J. C. *in crucem*; de quo iterum consulendus Cl: *Vitringa.* Ibid. Cap. XI. Quin ipse D. Noster J. C. hoc mysterium nobis aperit Joh. III: 14. 15. *Prout Moses exaltavit* (ὕψωσε, ἀνήνεγκε) *serpentem in deserto, ita extolli oportet Filium hominis*, (peccatis electorum onustum) *ut quisquis credit in eum, non pereat, sed habeat vitam aeternam.* Vide autem quæ exinde, ad illustrandum locum nostrum Petrinum, commentatur Vir Cl: §. XXI. XVII.

Tandem etiam diligenter notandum est, Petrum non sine emphasi scripsisse, quod αὐτος, IPSE ἐν σώματι αὐτοῦ, *in corpore SUO, tulerit peccata nostra.*

Quid si eo alluderetur ad ipsum proteuangelium Gen. III: 15, ubi omnium primo Messias revelatus est, ut qui *corpus* adsumeret, id est *hu-*

humanam naturam, adeoque *semen mulieris* esset. De illo autem dicit Oraculum הוא, αὐτὸς, ILLE, IPSE, *tibi conteret caput, tu vero illi conteres calcaneum.* Quod revera, sub aliis verborum involucris, idem est atque illud, quod in loco hoc nostro scribit Petrus, JEsum Christum revera jam præstitisse.

Saltem certissime digitum intendit Apostolus ad Jes. LIII: ubi plus semel cum emphasi illud הוא, αὐτὸς, IPSE, de *Messia* dicitur. Ut vs. 4. אכן חלינו הוא נשא *Vere languores nostros* IPSE *tulit.* LXX. οὗτος τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν φέρει. & vs. 5. והוא מחולל *Et* IPSE *vulneratus est propter iniquitates nostras.* LXX. Αὐτὸς ἐτραυματίσθη διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν. Nec non vs. 7. & vs. 12. והוא חטא רבים נשא *Et* IPSE *peccata multorum tulit.* LXX: καὶ αὐτὸς ἁμαρτίας πολλῶν ἀνήνεγκε. Quorum versionem, uti passim solent scriptores novi Testamenti, verbotenus secutus est Petrus.

Quod autem IPSE *tulisse & sustulisse* peccata dicitur J. C. designat.

1. Magnitudinem & Dignitatem Ejus, qui ipse Deus & filius Dei ἐνσαρκωθεὶς. Judæi inter Nomina Dei, præeunte S. scriptura, etiam illud הוא, IPSE, recensent. Pythagoræi illud ΑΥΤΟΣ ἔφα ingeminantes, summam *dignitatem & auctoritatem* Doctoris sui indigitabant. Et notum est illud: -- *Digito monstrari & dicier* HIC est!

2. Quod Christus JEsus, in opere redem-

 ptionis

ptionis nostræ nullos habuerit *socios* aut *συνέργυς*. IPSE enim & quidem *solus*, tulit omnia peccata Electorum. Conf. Jes. 63:2. & Jes. XLIII: 25. Ego *ego sum*, *qui deleo transgressiones vestras* PER ME IPSUM.

3. Quod Christus JEsus opus illud præstare non potuerit, per *vicarium*. Sacerdos summus V. T. suum habebat סגן, SAGAN, *Vicarium*, qui in die expiationis vices implebat pontificis, si quid humani ipsi accidisset, per morbum aut contaminationem aliquam improvisam. Verum *nullus* dari potuit in Cœlo aut in terra, inter Angelos aut homines, qui Christi vices supplere potuerit, in expiandis electorum peccatis. Confer Jer. XXX: 21. *Quis enim est* הוא זה, *αὐτὸς*, ILLE, IPSE *qui corde suo sponsorem agat*, *ut ad me accedere ausit*? Et quæ ad locum illum notavi Bibl. hujus Cl. I. Fasc. I.

4. Quod J. C. simul *sacerdos* est, & *victima* expiatoria. Etenim sacerdotes V. T. dicebantur quidem *auferre peccata*, sensu typico, verum non *per semetipsos*, sed per aliquid, a se diversum, nempe per *victimas* mactatorum animalium quæ tamen peccata *auferre* revera non poterant. Heb. X: 4. Adeoque illorum *expiatio* non erat *vera* aut *plenaria*. Verum JEsus Christus, sacerdos noster *ipsemet* Victima pro peccato factus est, adeoque veram & plenariam purificationem & expiationem

tionem peccatorum nostrorum *per semet ipsum* præstitit. Heb. I: 3. 2. Cor. V: 21.

Ad secundum vero hujus commatis membrum ἵνα ταῖς ἁμαρτίαις ἀπογενόμενοι τῇ δικαιοσύνῃ ζήσωμεν, hoc *nunc* tantum notari volo: Quod vulgatus, & *Beza* & plerique interpretes illud ἀπογενόμενοι transferant: *ut peccatis* MORTUI *simus*, neque hoc quidem male: præsertim, quia opponitur, *ut justitiæ* VIVEREMUS. Et sic notat H. Stephanus, *in Append. Thesauri Gr. ling*: „Ἀπογενόμενοι, *Defun-„cti, qui decesserunt.* Οἱ ἀπελθόντες, ἀποβεβιω-„κότες, seu οἱ ἀποθάνοντες *Hes. & Suid.* Verum addit: „ *Alioqui sonat etiam ii qui* ABFU-„ERUNT, ut ἀπογίνεσθαι *est decedere*, *abesse*. Et forsan potius hic adhiberetur vox aliqua Generalior, Belgice proprie sonat: *Op dat wy der sonden* AFWORDENDE, vel, *afgeworden synde* hoc, est, *op dat wy ontdaan ende bevrydt synde van de sonden.* Quod referri potest, partim ad *reatum* peccatorum, a quo J. C. nos liberavit, partim ad *maculam*, a qua liberamur per gratiam regenerantem: Quæ macula peccati sub variis appellationibus in S. scriptura occurrit, adeoque depositio maculæ peccati per varias etiam phrases exprimitur. Quum enim *peccatum* consideratur ut *macula & sordes*, quæ homini *adhærent*, dicimur ab eo *purgari* 1. Cor. VI: 11. Vel *nos ipsos purgare*. 2. Cor. VII: 1. Quando comparatur *vesti*, detritæ & contaminatæ, dicimur illud *exuere*, de-

deponere. Col.II,11.Eph.IV,22.Heb.XII,1. 1.Pet. II:1. *A nobis abjicere* Ezech. 18;31. Quum peccatum comparatur *præputio*, dicimur ab eo *circumcidi*. Col. II; 11. Deut. X: 16. Quum vero consideratur ut *homo Vetus*, qui *vivit* in peccatoribus irregenitis, dicimur peccato *mori*, *crucifigi* Rom. VI: 2.6.8.11. Vel peccata in nobis *mortificare* & *crucifigere*. Rom. VIII: 13. Col. III: 5. Atque ad omnia illa simul referri potest vox ἀπογενόμενοι. Hinc & Latinus interpres versionis Arabicæ hoc loco vertit: *Ut peccatis* AVULSI; & Æthiopicæ: *Ut RECEDERE nos faceret a peccatis nostris.*

Satisfactio autem Christi pro peccatis, in cruce peracta, liberationis nostræ a reatu non tantum, verum & a *macula* peccati, adeoque *Sanctificationis* nostræ est Causa. 1. *Meritoria*, quatenus promeritus est, ut per spiritum suum electos suos liberet a servitute peccati. Heb. IX: 14. 2. Causa *efficiens*, quatenus suo tempore singulis electis reapse largitur spiritum suum sanctificantem. Rom. VIII, 2. 3. Causa *Exemplaris*. Quatenus in Christo habemus perfectissimum exemplum odii peccati, innocentiæ & obedientiæ. 4. Et causa *impulsiva*. Nulla enim fortiora argumenta dari possunt, quibus impellamur ad fugienda peccata & ad studium sanctitatis, quam meditatio mortis & passionum J. C. 2. Cor. V: 14. 15.

IX.

IX.

Librorum recens editorum ac breviter recensitorum

TETPAC.

A.

De onderwverpen van den heiligen Doop nader bepaald &c.

id est,

Subjecta sancti baptismi propius limitata: sive, Seria responsio ad gravem quæstionem: *an infantes omnes, qui in Ecclesia Reformata ad baptismum offeruntur, atque admittuntur jure baptismum recipiendi gaudeant? Et, an iidem a Pastoribus, salva conscientia, baptizari queant?* Authore *Gerhardo MEIERO* Pastore, dum viveret, Beertensi: Editore *Joh. Reinh. KELDERMAN*, Ecclesiaste Ultrajectino, qui etiam præfationem & notas addidit, Ultrajecti 1720. 8. Præfatio 14. philyras conficit: tractatus ipse 28.

EX præfatione Rev. Editoris prolixa & pia constat Authorem libri, quem indicamus, fuisse *Gerhardum MEIERUM*, *Hermanni MEYERI*, Pastoris in agro Groningano, Fratrem, & primo

mo pago *Termunten*, dein vero *Beertæ*, quæ utraque loca ejusdem agri Groningani pars ſunt, munus eccleſiaſticum geſſiſſe usque ad 31. Martii anni 1718. quando ætatis anno LXIII. diem ſuum obiit. Nihil ab ejus manu habemus, præter ſcriptum Belgicum de educatione liberorum A. 1700. Groningæ publicatum, ſub hoc titulo: *Portaal des Heeren, of een Verhandelinge van de pligten der Ouderen, waar te neemen in de opvœding van hunne Kinderen, om ſe daar door, onder Gods gœdheid, uit den ſtaat der nature, tot den ſtaat der waare genade overtebrengen.* Inter ἀνέκδοτα numerantur vernaculum *contra Frid. Leenhoff Hemel op Aerde* & Latina *exercitatio de ſenſu myſtico Paradiſi.* Præſentis libri fata fuere ſingularia, quæ Rev. Editor late exſequitur, qui ipſe multas moleſtias devorandas habuit, antequam approbatione facultatis Theologicæ Ultrajectinæ munitum prelo dare potuerit. Has tamen omnes vicit, intercedente Authoris morte conſilium ejus non parum promovente, quia quæſtio in libro hoc tractata maximi ponderis eſſe, & quidem merito, Rev. Editori cenſetur. Cum vero ipſum non lateret, multum invidiæ & contradictionis ſe obſtetricia ſua opera contracturum, defenſionem inſtituti ſui ampliſſimam inſtituit. Exſpectari etiam brevi tractatum ad idem argumentum ſpectantem jubet, quem Rev. *David FRANTZIUS* de *baptiſmo infantum Papalium in Eccleſiis*

Re-

Reformatis publici juris faciet. Occasionem autem captans de corrupto Ecclesiæ nostra tempestate statu, præcipue quoad præconium verbi, methodum concionandi & informandi juventutem, nec non administrationem baptismi, libere & mascule vulnera ipsorum Ecclesiæ Rectorum detegit, factiones, quæ ipsos in Belgio Fœderato eheu! dilacerant, dolet, quibusque mediis sanationem sperandam esse existumet, explicat. Nos multa heic occurrere, quæ non tantum intrepidum Viri fervorem ostendunt, sed etiam pudorem incutiunt, lubentes agnoscimus.

Sed ad ipsum Beati MEIERI tractatum, KELDERMANNI hinc inde notis illustratum, properamus. Post præfationem in dictum 1. Cor. XI. 27-29. quod quamvis abusum sacræ synaxeos proxime spectet, ad baptismi etiam administrationem transferri debet, totum opus in tres partes dispescitur. Primo, quænam sint subjecta recipiendo baptismo idonea, dispicitur. Dein, an, quicunque sacro fonte in Ecclesia Reformata tinguntur, inter hæc subjecta numerari queant, inquiritur. Denique veræ caussæ abusus circa hoc gratiæ sigillum deteguntur.

Prima pars incipit per demonstrationem, quod jus recipiendi baptismi non nisi veræ religionis & fidei confessoribus competat. Ea fini perpetuus in baptismo tum proselytorum, tum Johannis Baptistæ, tum Ecclesiæ

Christianæ, tum veteris, quam recentioris, usus pag. 12. sqq. percensetur. Dein rationes diversæ adduntur, quales sunt, p. 40. sq. baptismum esse signum & sigillum gratiæ, quorum prius scientiam, posterius adsensum supponit: p. 48. sq. speciatim communionem cum Christo, regenerationem & sanctificationem per baptismum obsignari, adeoque in personis recipientibus supponi. Porro hypothesis hæc ad ipsum infantum baptismum transfertur, quos ab hoc lavacro non arcendos esse contra Mennonitas p. 56. sq. adseritur, ita tamen ut parentes liberorum loco adsensum fidei confiteantur. Inde deducitur legitima subjecta baptismi esse liberos fidelium & sanctorum. Eam in rem locus 1. Cor. VII. 14. p. 93. sq. elucidatur, atque in eo non sanctitatem inhæsivam & internam sed relativam & externam intelligendam esse docetur. Originem vero hujus sanctitatis non esse meram confessionem oris a parentibus editam, sed actualem fœderis divini adstipulationem p. 100. sq. statuitur. Atque inde porro jus liberos ad baptismum offerendi nemini competere nisi parentibus fidelibus aut qui eorum loco sunt, colligitur. Qua occasione p. 132. sq. tractatur quæstio, *Annon infans Judæi, Turcæ aut Pagani certis interdum conditionibus queat baptizari?* quod affirmatur & defenditur, tum ex testimoniis Theologorum, tum ex mandato Dei Gen. XVII. 12. 13. circumcisionem

etiam

etiam servi peregrini præcipientis. His explanatis objectiones eorum, qui subjecta baptismi latius extendunt, solvuntur. Ad primam, quod hypothesis Authoris praxi ecclesiæ sit contraria, regeritur, p. 147. sq. praxin Ecclesiæ Reformatæ theoriæ ejusdem insigniter adversari. Altera p. 152. a paroemia illa communi est petita: *Favores esse extendendos, sed odia coarctanda.* Sed regeritur, pessime sententiam hanc ad caussam præsentem allegari, quia qui favores gratiæ divinæ extendere, & odia justitiæ ejus coarctare quærit, in jus summum Dei involat. Porro provocatur ad circumcisionem p. 155. sq. quæ nemini ex semine Abrahami, impio licet & prophano, denegata esse putatur. Verum Author, præterquam, quod diversam haut paullo esse circumcisionis & baptismi rationem existimet, circumcisionem omnibus Israelitarum, etiam impiorum, liberis ordinatam esse negat. Præceptum enim Gen. XVII. 12. 14. per præcedentem vs. 1. stipulationem restringi: eodemque modo Dominum in sacra synaxi *bibere omnes* jussisse, quo tamen mandato indignorum exclusio non tollitur: praxin autem contrariam apud Judæos nihil probare, sed potius pervicaciæ eorum testimonium exhibere. Regeri etiam posse, quod circumcisio certam quandam ad hæreditatem Canaanis in V. T. rationem habuerit, cujus possessione, nisi circumcisus, nemo gaudere poterat. Accedit

cedit disciplinam Ecclesiæ V. T. ita rigidam ac Ecclesiæ N. T. non fuisse: & in multis conniventia singulari Deum sub Oeconomia illa fuisse usum, quæ nunc amplius locum non habet. Quarta objectio formatur ex Exod. XX. 6. ubi *misericordia Dei in millesimam progeniem amantium eum extenditur*. Sed ostenditur, p. 213. sq. ex ea nihil ad jus baptismi, Pseudo-Christianorum liberis competens, concludi posse, cum promissio illa commnationi contra liberos osorum Dei opposita sit, & series tot generationum sœpissime per parentes infideles interrumpi queat, quorum liberis nullum in baptismum jus ab ipsis antagonistis conceditur. Denique obtenditur, quod secundum oraculum divinum Ez. XVIII. 20. *Filius non debeat ferre iniquitatem Patris* p. 220. Sed inter alia regeritur, quod liberi impiorum a baptismo arceantur, pro pœna liberorum habendum non esse. Non enim punitur, cui bonum aliquod negatur, ad quod jure nullo gaudet. Neque ullo malo infantes hi ex negatione baptismi afficiuntur. Colophonis loco p. 240. sq. quæstio tractatur, an spurii infantes etiam sint baptizandi. Sententia Authoris eo redit: fieri id posse, si parentes resipiscentiæ dent indicia, aut si cœtus integer vel saltem pius quidam infantis curam in se suscipiat; ubi vero utrumque deficit ibi melius ei videtur, si baptismus spurii ad ætatem ejus adultam differatur.

Ex

Ex dictis in parte ſecunda quatuor genera parentum recenſentur, quorum liberis jus baptiſmi abjudicatur. I. qui ipſi neque baptizati ſunt, neque cognitionem veritatis habent, quo & Mennonitæ referuntur. p. 259. ſq. II. qui licet ſint baptizati, prima tamen Evangelii rudimenta ignorant. pag. 266. ſq. III. Qui licet aliquam veritatis cognitionem habeant, profana tamen vita eam abnegant p. 285. ſq. IV. Pontificii, non tamen omnes, ſed craſſiores, qui anathematibus Concilii Tridentini adhærent p. 307. ſq. Rationes, cur poſtrema claſſis a baptiſmi communione excludatur, ſunt, quia ex clariſſima Chriſti & Anti-Chriſti oppoſitione ſequitur, neminem utriusque ſimul ſubditum eſſe poſſe: quia Eccleſia Romana apud ipſos Reformatos apoſtaſiæ & hæreſeos rea eſt: quia Pontificius conditiones baptiſmi præſtare nequit, cum doctrinam fidei ignoret & oppugnet: quia hæc Calvini Wendelini, Altingii & Eccleſiæ Reformatæ in Gallia ſententia fuit, cujus decretum A. 1550. in Synodo Pictavienſi ita ſonat: *Papiſtarum infantes etiam oblatos a Reformatis ſuſceptoribus non eſſe baptizandos, niſi Pater, aut illo defuncto Mater poteſtati ſuæ renunciet, eamque in ſuſceptorem transferat, promittens, ſe toleraturum aut toleraturam, ut infans in religione Reformata inſtituatur.* Accedit Pontificios baptiſmum a Reformatis nunquam petere, niſi aut Magiſtra-

ſtratuum edictis coactos, aut ſuperſtitioſa de neceſſitate baptiſmi opinione inductos.

Ultima pars breviter πρῶτα ψεύδη ſeu fontes errorum circa doctrinam baptiſmatum p. 347. ſq. aperit, quos tres eſſe ſtatuitur, ſuperſtitionem p. 348. ſq. errorem circa inſtitutionem baptiſmi ejusque verum ſcopum p. 354. ſq. ignorantiam antiquitatis eccleſiaſticæ p. 370. ſq. ex qua conſtat priſcam eccleſiam nec univerſim, nec tam feſtinanter, ut nunc fit, infantes ad lavacrum hoc admiſiſſe. Tandem p. 385. ſq. concluditur egregiis verbis ex libello ſupplici Presbyterianorum Caroli II. tempore exhibito excerptis, quæ eandem iis cum Authore noſtro ſediſſe ſententiam declarant.

Quod jam inſertas Rev. Keldermanni notas attinet, iis, ubi opus videbatur textui Meieri lux affunditur. Translucet in illis non tantum ſingularis pro ædificatione Eccleſiæ zelus, ſed etiam elegans eruditio, ex cujus penu, quæ Meierus ſtatuerat, novis ſubinde probatorum authorum teſtimoniis roborantur, variaque, quæ ille attigerat, latius examinantur. Sic exempli cauſſa p. 62. ſq. quæſtio, an baptiſmus Chriſti ex baptiſmo proſelytorum prognatus ſit, ventilatur & negantium partes defenduntur. p. 183. ſq. difficultates quædam contra eos afferuntur, qui Judam Iſchariotem ſacra ſynaxi uſum eſſe perſuaſi ſunt. p. 251. ſq. baptiſmum infantum in Eccleſia primi-

mitiva generalem non fuiſſe exemplis evidentiſſimis evincitur. Nos totam cauſſam, attentione Theologorum noſtra tempeſtate digniſſimam, cum Venerando Editore judicio Eccleſiæ permittimus. F. A. L.

B.

BERNHARDI SEBASTIANI CREMER, SS.Th.D.& in Academia Harderovic. Prof. PRODROMUS TYPICUS continens Exercitationes Philologico-Theologicas in V. & N. T. loca Amſt. 1720. 4. 30. philyræ.

Studii typici deliciis captus Clariſſimus Autor ſpecimina quædam id illuſtrantia ſub Prodromi nomine vulgare conſtituit, cujus pars prima heic exhibetur, ſecunda vero & tertia promittuntur.

Præmittitur diſſertatio *de typorum uſu & abuſu*: in qua poſt generalem ſtudii typici commendationem §. 1-5. varii Interpretum in eo errores §. 6. 7. notantur: quales ſunt §. 8. quod ſubjectum typi non eadem accuratione ac ſubjectum prophetiæ determinetur: §. 9. quod in typis Hiſtoricis ab una hiſtoria in aliam ſaltus fiant: §. 10. quod inter materiam & formam typorum diſtinguitur: §. 11. quod typi picturarum inſtar concipiantur, ubi quædam dantur πάρεργα, & limbus ornatus gratia additus: §. 12. 13. quod multa vel ex collatione

tione Scripturæ, vel ex ratione, vel ex Judæorum traditionibus materiæ typicæ addantur. Hinc §. 14. vera typorum explicandorum methodus illa esse perhibetur, quæ ad prophetiam verbalem rite explicandam requiritur, scilicet, ut investigetur subjectum, idque non ex his illis prædicatis sed ex omnibus in sua connexione & debita forma consideratis, & prædicata pro subjecti natura explicentur. Trifariam autem §. 15 - 17. dividuntur typi, in *legales*, *historicos*, & *propheticos*, ad quam postremam classem actiones symbolicæ & visiones emblematicæ Prophetarum referuntur. Quid autem inter hæc obtineat discriminis §. 18. sq. docetur.

Sequuntur duo specimina typica, quæ ita tractantur, ut primo literalis detur materiæ typicæ commentarius satis amplus, dein mysticus subjungatur; & quidem eo ordine, ut præmittatur demonstratio subjecti typici, postquam prædicata collata cum prophetiis explicantur, denique singulorum implementum indicatur.

Specimen primum est legale *de qualitatibus Sacerdotum & Pontificis*. Exhibetur hic continuus totius capitis Levit. XXI. commentarius. Specimen secundum est historicum *de serpente æneo* ex Num. XXI. 4-9. Subjungitur colophonis loco Dissertatio exegetica ad 1. Cor. I. 23. 24. *de prædicatione Christi crucifixi*, eo consilio, ut præjudicio quorundam occurratur, qui

qui Authorem forte aliud nihil agere somniarent, quam Typos V. T. illustrare. In secunda parte Prodromi edenda promittitur tractatio de die Expiationis Lev. XVI. de servis eorumque statu vario Exod. XXI. de ossium aridorum vivificatione Ezech. XXXVII. Tertia pars aget de Naziræis ex Num. VI. & de Simsone ex Jud XIII-XVI.

In prima hac, quam beneficio Cl. scriptoris obtinuimus, parte, diversis Codicis Sacri locis amœna lux affunditur, & sæpiuscule modeste ab Interpretum grege receditur. Paucis quibusdam exemplis id docere adlubescit. Ratio præcepti, de calvitie capiti suo non inducenda, nec extremitate barbæ suæ abradenda p. 26. sq. examinatis Spenceri, Clerici, Vitringæ sententiis, varia esse putatur, quæ conjungi possit; nempe tum quia abrasio capitis & barbæ significat spoliationem libertatis & interitum Principum populi tum quia calvities erat signum contumeliæ, præcipue, quando dimidia barba aut cæsaries abradebatur: tum quia gentiles decalvando caput & barbam in luctu diffidentiam de providentia divina, mentemque spe omni destitutam declarabant, tum quia superstitionis & idololatriæ caussa gentiles hunc morem adsciverant, quæ singula illustrantur. In explicatione vocis חרומם p. 49. sq. sententia Fulleri & aliorum refellitur, & vocem hanc commode amputationem membrorum notare indicatur, quæ

ex certa ſententia fit, condemnante ad malum iſtum reum, quia חרם notat id, quod devotum, aut anathemate percuſſum eſt. Sed inde facile transfertur ad denotandum quemcunque membrorum defectum; ſicut verbum שרוע, quod heic opponitur, quemcunque exceſſum ſignificat. Paullo poſt p. 51. quoad vocem דק ſententia Junii, qui *gracilis* reddit, contra Lud. de Dieu defenditur, macilentiamque & tabem deformem intelligi docetur p. 81. ſq. Braunius refutatur, quod pileum ſignum ſervitutis & ſubmiſſi eſſe venditaverit, cum ſemper libertatis habuerit ſignificatum. Originem vero erroris inde eſſe, quod Braunius non diſtinxerit inter pileum ſeu tiaram & quodcunque aliud velamentum. Magnum etiam diſcrimen eſſe, facies an caput tegatur. Quando Moſes, Elias, Seraphim faciem tegunt, longe aliter ſe habere, ac quando Pontifex tiara ornatur. Quoad ſerpentem a Moſe juſſu Domini in deſerto erectum peculiarem Cl. Author adſcivit hypotheſin. Cum enim Interpretes omnes ſtatuunt, ſerpentem, quem Moſes ſuſtulit in perticam, ex ære fuiſſe conflatum, noſter conjicit, preſterem verum, ſeu quemcunque obvium, ſeu quendam inſignem a Moſe debuiſſe arripi, vi ſua orbari, & ut tropæum perticæ imponi: Moſen vero arripiendo Preſterem mutaſſe eum in Serpentem æneum, & impoſuiſſe eum perticæ. Hæc opinio p. 121. firma-

firmatur. Unde facile divinare licet, Cl. Authorem eorum etiam accedere sententiæ, qui Serpentem illum æneum non pro emblemate Christi, sed Diaboli habent. Sonticas tamen nobis adhuc hærere caussas, cur in hanc mentem pedibus ire nequeamus, alio loco amplius edisserendi forte subnascetur occasio. Quæ pag. 173. sq. de mysterio supplicii crucis Servatori nostro inflicti afferuntur pia & jucunda sunt. F. A. L.

C.

SALOM. VAN TIL S. S. D. & P. in Academia Lugduno Batava OPUS ANALYTICUM, comprehendens Introductionem in sacram Scripturam, ad Joh. Henr. Heideggeri Enchiridion Biblicum ἱερομνημονικὸν concinnatum. Ultrajecti. 1720. 4. Tomi duo. Prior habet præter præfatiunculum pagg. 881. Posterior pagg. 763.

Ea est libri hujus, cujus editionem nuper annuntiavimus, ad Sacras literas recte perscrutandas, intelligendas, aliisque explicandas utilitas, ut aliquanto pressius, ejus accuratam lectionem omnibus, qui proficiendi in Scripturis desiderio tanguntur, commendandi officium haut difficulter susceperimus. Curam illius edendi habuit DANIEL BEDBER, qui Authore, dum superesset, familiariter

riter uſus eſt, & de argumento ejus cum illo ſæpe ſermones miſcuit.

Opus ipſum comprehendit omnes libros V. & N. T. exceptis illis, quos Clariſſimus Author poſterioribus curis emendavit, limavit, & commentariis illuſtratos Belgico idiomate, ſeu Latino ſermone, cum erudito orbe communicavit. Fruſtra ergo in his voluminibus quæreres *Moſis Canticum*, *Pſalmorum libros*, *Habakuki & Malachiæ Vaticinia*, quæ aliquot ante annos, curante ipſo Authore, edita ſunt, & omnibus innotuere. Deſideratur & *Analyſis ad caput XXXI. ſecundi libri Moſis*, quod Author de induſtria tranſilivit, ne ipſo nolente alii prælo committerent, quæ ad privatos uſus tradita erant. Neque tamen prætermiſſa ſunt dictata Cel. TILLII in *Octo priora capita Geneſeos & Matthæi Evangelium*, licet eorum quoque commentarium prolixiorem ipſe Belgico idiomate ediderit, cum meditationes ſuas in hanc Scripturæ ſacræ partem poſterioribus curis limare & partem hujus operis Analytici Noſter facere voluerit. Ad *Apocalypſin* vero *Johannis* nihil occurrit niſi *diſſertatio de ſenſu ſeptem epiſtolarum Apocalypticarum myſtico an literali*, quam excipit altera *de ſeptem periodis N. T. in collatione ad ſeptem periodos V. T. compendioſe collatis*.

Præcipuum Authoris harum commentationum in eo verſatur ſtudium, ut ponderatis bene ſingulorum librorum ſacrorum circum-

ſtan-

stantiis verum Spiritus sancti scopum eruat, eoque rite fixo ex accurata eorum analysi, quomodo ad illum scopum omnia collineent, evidentissime demonstret. Ansam ei dedit *Enchiridion Biblicum Cel. Heideggeri*, quod tamen pressius secundo quam primo Volumine sequitur. Excerpendi hoc opus labore eo lubentius supersedemus, tum quia concisum dictionis genus hanc curam respuere videtur, tum quia liber ipse omnibus Scripturæ sacræ studiosis ita necessarius est, ut rebus suis pessime consulerent, nisi jugi lectione & meditatione eum in succum & sanguinem quasi converterent. Diffiteri tamen nolumus varia hinc inde occurrere, quæ ultimam ipsius Authoris manum huic operi defuisse, satis ostendunt. F. A. L.

D.

Jacobi ELSNERI OBSERVATIONES *Sacræ in Novi Fœderis Libros, quibus plura illorum Librorum loca ex Auctoribus potissimum Græcis & Antiquitate exponuntur & illustrantur.* Tomus I. Libros Historicos complexus; Trajecti ad Rhenum apud Jacobum van Poolsum MDCCXX, 8. Moles est paginarum 506. præter Indices (quorum alter est locorum expositorum, alter Vocum Phrasiumve) & Præfationem.

EA est pulcerrimi hujus fœtus elegantia, tantaque ubivis se prodit literarum, Græca-

earum præſertim, peritia, eaque ingenii elucetubertas, ut de illius Parente, qui nunc in viridi ætatis flore poſitus eſt, non niſi præclara omnia, in poſterum rei literariæ publicæ ominari poſſimus. Ut ex ἰων ὀνυχων agnoſcamus ἰον Λεοντα, ſpeciminis loco, nonnulla ex eo adducemus. Ex Auctoribus potiſſimum Græcis Libris Sacris affunditur lux, v. gr. Matth. IV, 5. Παραλαμβάνει αὐτὸν εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν exponitur : *comitem eum aſſumtum duxit in ſacram urbem*, non vero *tranſtulit* aut *ſublimem rapuit*, ut vulgo ſolent, quæ illius phraſeos ſignificatio ex Luciano, Heliodoro, Juliano & τοῖς LXX. ad Num. XXIII, 14. illuſtratur. Pariter ἐπιθυμεῖν Matth. V, 28. de turpis amoris deſiderio frequenter Auctores uſurpare, docetur ex Artemidoro, Ariſtophane &c. Ibid. c. XVI, 19. phraſeos δέειν καὶ λύειν ex Joſepho, Plutarcho, Diodoro Siculo & Ariſtide exempla adferuntur, quibus vel *pœnas infligere & malo liberare*, vel *obligare ad legis obſequium & liberum pronunciare ab eodem* ſignificat. Sic Marc. I, 19. καταρτίζειν τὰ δίκτυα vertitur *præparare retia*, ut in mare mittantur. Lucæ vero II, 19. συμβάλλουσα ſc. τὰ ῥήματα ταῦτα vertitur : *mentem horum verborum aſſecuta*, quomodo Auctores frequenter illos qui mentem Oraculi vel ſibi antea vel aliis etiamnum obſcuram aſſequuntur, συμβάλλειν dicunt. Ex Antiquitate ſæpiſſime quoque loca exponuntur, Matth. VIII, 8. verba Centuri-

turionis hominis pagani ex ea Profanorum consuetudine exponuntur, qua cum improbis & de gravioribus sceleribus suspectis versari suo eodem tecto recusabant. Sic quoque Matth. XXI, 15. ratio, quare illam puerorum acclamationem tam indigne tulerit Clerus Hierosolymitanus, præter alias adfertur ex antiqua Paganorum & Judæorum opinione, qui puerorum voces in templo editas pro certissimis ominibus habebant, quod de Ægyptiis probatur ex Plutarcho & Æliani Hist. Animal. de Judæis vero ex Maimonide in Addendis p. 498. Similiter Joh. XIII, 10. explicatur ex antiquo convivandi more, quo loti in balneo convivæ veniebant, adeoque in ædibus convivatoris nihil opus habebant, quam pedes, quibus à lotione in via sordes adhæserant, lavisse. Sic Act. XXVIII, 6. ideo Deum esse Paulú suspicatos Melitenses fuisse docetur, quod viperam hærere ei viderent, ut enim serpentes pro Diis habebant Profani, sic & frequenter apud Deos conspici solere, noverant. Ibid. c. VII, 60. verba μὴ σήσῃς αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν ταύτην vertuntur cum Grotio & Heinsio : *ne ponderes illis hoc peccatum*, & exponuntur ex Judæorum opinione statuentium : Deum ingenti libra omnium peccata ponderaturum postremo die. Illustrantur itidem sæpissime ex Antiquitate profana Libri Sacri. Matth. XXVII, 25. adfertur similis execrandi formula in foro Atheniensi usitata, ut

is, qui alium mortis reum agebat, se ac liberos suos diris devoveret, si falso accusasset, quo hoc pacto judices immunes ab omni piaculo constituerentur, si accusatoris testimonio credentes insontem forte condemnassent. Ita quoque dicta Sacra similibus Profanorum sententiis sæpe illustrantur, ut Luc. XX, 36. Ἰσαγγέλους fore pios, etiam Hieroclem & Jamblichum docuisse ostenditur &c.

Quamvis autem ex Auctoribus & Antiquitate potissimum exponantur Libri Sacri, tamen etiam satis frequenter idem præstatur Versionis τῶν LXX. ope. Ita Matth. VI, 30. per χόρτον τοῦ ἀγροῦ *stipulæ* & *frutices* intelliguntur, quo sensu ea voce utuntur οἱ ό, præsertim cum non liqueat, cuinam usui in clibanum conjiceretur fœnum. Ib. c. XVI, 18. per πύλας ᾅδου *gravissimum & vitæ etiam discrimen* intelligitur auctoritate τῶν LXX. ut quoque Act. XIII, 17. ὕψωσε exponitur: *eripuit, vindicavit*. Etiam ex Hebraismo loca nonnulla explicantur, ut Matth. XXIII, 23. Βαρύτερα τοῦ νόμου *præstantiora legis & majoris momenti* ex Hebr. כבד, quamquam & Polybius & Herodianus eodem fere sensu vocem βαρὺς adhibuerint. Ratio autem desertæ expositionis vulgatæ adfertur, quod Pharisæi non neglexisse onera legis, sed imposuisse potius dicantur. Pariter Joh. XXI, 25. ex Amosi VII, 10. exponitur: *mundum non admissurum libros* aut ad fidem illorum testimonio permotum iri, quo

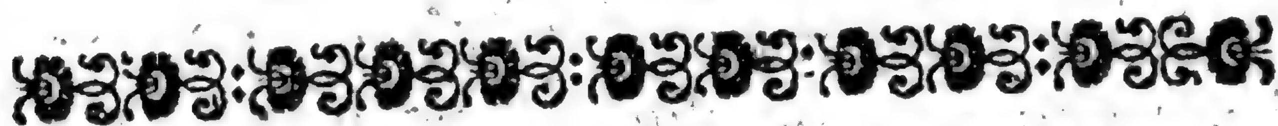
sen

ſenſu etiam χωρεῖν dixerit Dionyſius Halicarnaſſeus. Aliquoties etiam inſtituta locorum ſacrorum comparatione alia expoſitio adfertur. Sic τόπος ἴδιος Act. I, 25. eundem eſſe, qui *Akeldama* docetur ex collatione commatis 18. Interdum mutata diſtinctione medicina fit loco vexato. Sic Luc I, 64. punctum poſt verba καὶ ἡ γλῶσσα αὐτοῦ tollitur, & vertitur, *& lingua ejus quoque loquebatur* &c. Καὶ enim proxime præcedente alio καὶ *etiam itidem* ſignificat, quod ex locis ſubjectis apparet.

Quin & Accentu mutato Luc. XVIII, 7. pro μακροθυμῶν legitur μακροθύμων Genitivo plurali & cum præcedente βοώντων conjunctum vertitur: *Deus vero non vindicabit electos ſuos, die noctequε clamantes ad ipſum & propterea patienter (omnia) ferentes?* ubi ſimul docetur ἐπ' αὐτοῖς notare *propterea ideo*.

Sæpius præterea Phraſes Græcis vindicantur, quas Hebraiſmo adſcripſerant alii. v. c. τηρεῖν νόμον Matth. XIX, 17. & φυλάττειν ib. vſ. 20. contra Gatakerum. Ἀλαλάζειν in luctu Marc. V, 38. ἐκνεύειν Joh. V, 13. ποιεῖν χρόνον *commorari* Act. XV, 33. Haud raro quoque Auctores ab emendatione Doctorum Virorum vindicantur, quibus interdum tamen ubi corruptio manifeſta, medicina adfertur. Atque hæc quidem talia ſunt, ut erudito lectori facile deſiderium excitare poſſint, alteram quoque harum Obſervationum partem, qua

reliqui Novi fœderis libri eadem methodo illustrabuntur, quantocyus conspiciendi. T. d. H.

X.

JACOBI ELSNERI, Observatio in Matth. III, 9.

Καὶ μὴ δόξητε λέγειν ἐν ἑαυτοῖς. Πατέρα ἔχομεν τὸν Ἀβραάμ. λέγω γὰρ ὑμῖν, ὅτι δύναται ὁ θεὸς ἐκ τῶν λίθων τούτων ἐγεῖραι τέκνα τῷ Ἀβραάμ.

§. I.

Eruditissimus Thomas Gatakerus *Adversar. Miscell. Lib.* 1. *cap.* 3. *p.* 191. vacare τὸ δόξητε h. l. existimat, dictumque μὴ δόξητε λέγειν pro μὴ λέγητε *ne dicatis*. Cui sententiæ favere quidem videtur, quod præter loca à Gatakero citata, ita fere dixerit Euripides *Heraclid.* vs. 865.

Τὸν εὐτυχεῖν δοκοῦντα μὴ ζηλοῦν, πρὶν ἂν
Θανόντ' ἴδη τις, ὡς ἐφήμεροι τύχαι.

Ne ducant beatum eum, qui videtur fortunatus, priusquam viderit eum aliquis mortuum: quia fortuna

luna quotidie mutatur, hic enim εὐτυχεῖν δοκοῦντα positum videtur pro εὐτυχοῦντα *qui fortunatus est.* Et Xenophon *Cyropæd. Lib. 4. p. 92.* χάριν εἰδέναι, ὅτι μέγαν αὐτοῖς φόβον ἀπεληλακέναι ἐδόκει, *gratiam (ei) habere, qui metum ingentem depulisse videretur..* Vide & *Hist. Græc. Lib. 2. p. 465. D.* Isocratem *Panathen p. 564.* & alibi satis frequenter. Quomodo etiam Latinis τὸ *videri* de rebus quæ revera sunt, usurpatur: Phædrus *Lib. 3. Fab. 7. vs. 18.* ubi cànis ad lupum: *Quia VIDEOR acer, adligant me interdiu.* Et Capitolinus *Maximinis cap. 6. Erat præterea magnitudine tanta* (Maximinus) *ut octo pedes digito VIDERETUR egressus*, pro *egrederetur*, ad quem locum plura ejus loquutionis exempla dabit Casaubonus.

§. 2. Nihilominus tamen suetam verbo δοκεῖν significationem servare hoc loco malim, non minus atque Luc. VIII. 18. etsi Interpretes aliter fere sentiant, verba enim ὃ δοκεῖ ἔχειν, ἀρθήσεται ἀπ' αὐτοῦ recte vertuntur: *quod sibi videtur habere, auferetur ab eo*, quomodo eadem phrasi usus est venustissimus Anacreon *Ode 26. p. 80.* edit. Barnesii

Οτ' εἰς με Βάκχος ἔλθη
Ευδουσιν αἱ μέριμναι,
Δοκῶν δ' ἔχειν τὰ Κροίσου,
Θέλω καλῶς ἀείδειν.

Quando in me Bacchus penetravit. Dormiunt curæ,

τα, Visusque mihi habere Crœsi opes Volo suaviter cantillare.

§. 3. Præsertim cum λέγειν ἐν ἑαυτοῖς non sit *dicere*, sed *cogitare*, ex frequenti Linguæ Hebrææ idiotismo. Sic Matth. IX. 21. ἔλεγε γὰρ ἐν ἑαυτῇ *cogitabat enim secum*, ibid. commate 3. τινὲς τῶν γραμματέων εἶπον ἐν ἑαυτοῖς *quidam Scribarum cogitabant secum*, quod sequenti commate per ἐνθυμεῖσθαι explicatur, alias dicitur λέγειν ἐν ταῖς καρδίαις, ut apud τὰς ό Psalm IV. 4. Igitur verba μὴ δόξητε λέγειν ἐν ἑαυτοῖς verto: *ne videamini cogitare*, h. e. ne ita vos gerite, ut mihi aliisque suspicionem moveatis, ideo vos omnem emendatioris vitæ curam abjicere, nec ulla mali secuturi denunciatione terreri, quod cogitetis Abrahami vos posteros esse, eoque nomine satis fore Deo gratos ac munitos adversus mala improbis denunciata.

§. 4. Ut enim Patrum pietate multum se gratia valere apud Deum credebant Judæi, quam rem nuperrime exposuit Cel. Vitringa in *Commentario ad Jes. LXIII.* 16. vide tamen etiam Raymundi Pug. Fidei Part. 3. Cap. 22. p. 951. & 952. Sic Abrahami meritis præcipue plurimum fidebant, vide Raymundum l. c. p. 865. n. 36. & Lightfooti Horas Talmudicas ad Joh. III. 3. & VIII. 33. cujus posteritati cum perpetuus Dei favor & summa quævis promissa essent, inde satis se sanctos & beatos fore sibi persuadebant stulti homines, qui ad Abrahamum generis sui originem referrent;

ferrent; quare in ore omnium versabatur dictum istud: σπέρμα Ἀβραάμ ἐσμεν Joh. VIII. 33.

§. 5. Verum funditus stultam illam opinionem evertit & profligavit h. l. Joannes graviter & emphatice docens: nihil improbis liberis profuturum optimi Parentis genus & virtutem; neque vero propterea fore, ut minus promissis suis Abrahamo factis satisfaciat Deus: eam enim esse Divini Numinis potentiam ac vim, qua, si Israëlitarum multitudo immo & totum hominum genus meritis suppliciis periisset, vel *ex istis* (quos ibi forte jacentes digito monstrabat) *lapidibus* digna Patris soboles bonorumque promissorum ex asse hæres esset exsurectura ὅτι δύναται, verba ejus sunt, ὁ θεὸς ἐκ τῶν λίθων τούτων ἐγεῖραι τέκνα τῷ Ἀβραάμ.

§. 6. Similis fere loquutio est, ut jam monuit Grotius, Luc. XIX. 40. ubi Christus λέγω ὑμῖν, ὅτι ἐὰν οὗτοι σιωπήσωσιν, οἱ λίθοι κεκράξονται. Quod tamen (ut hoc hic addam) impuro nebuloni Mohammed ita applicuerunt impudentissimi mendaciorum artifices, ut testarentur, *aliquando in ejus gratiam lapides fuisse loquutos:* Sic enim Aly apud Marraccium *Prodromo 2. ad Refut. Alcorani* p. 34. *Fui cum Mahumeto in Mecca: cumque egressi ea fuissemus, NULLUM HABUIT OBVIUM LAPIDEM vel montem, QUI NON DICERET EI: SALVE PROPHETA DEI.* Id enim manifesto perinde fictum

ctum est, atque quod de Pythagora narrarunt ejus discipuli, *evenisse aliquando, ut a Nesso flumine alta voce compellaretur his verbis:* χαῖρε πυθαγόρα *Salve Pythagora*, adi Jamblichum *Vita Pythag. cap. 28. p. 113.* aliosque. Similem autem phrasin adhibuit quoque Apollonius Tyanensis apud Philostratum *Lib. 6. cap. 9. p. 285.* ubi ad Domitiani successorem tollere gestientis statuam conversus tantam, inquit, esse fatorum vim & certitudinem, *ut cui post Domitianum regnare fato datum esset, etiamsi interficeretur, esset in vitam rediturus:* ᾧ μετά σε τυραννεῦσαι πέπρωται, τοῦτον κἂν ἀποκτείνῃς, ἀναβιώσεται; quam cum Joannæa jam comparavit ad Philostratum l. c. Doctissimus Olearius. Eadem loquendi ratio recurrit *Lib. 9. cap. 7. pag. 351. & 352.*

§. 7. Neque tamen ob nullam rationem *ex lapidibus* potissimum liberos Abrahamo orituros prædicit Joannes, sed respexisse videtur ad Jes. LI. 1. 2. ubi Deus Ecclesiæ orbitatem & solitudinem suam lugenti in memoriam revocat Abrahamum, ex quo uno & senectute quidem confecto tanquam *ex sterili petra* Isaacus & numerosissimi posteri geniti, immo divinæ potentiæ jussu *excisi* essent: הביטו אל-צור חצבתם ואל-מקבת בור נקרתם: הביטו אל-אברהם אביכם ואל-שרה תחוללכם כי-אחד קראתיו וארכהו וארבהו: *Intuemini rupem ex qua excisi estis & cavum cisternæ ex quo effossi estis. Intuemini Abrahamum patrem vestrum & Saram,* quæ

quæ vos enixa est nam unus erat cum eum vocarem, & benedixi ei, & multiplicavi eum.. Itaque pari modo in sterili & effœta Veteris Ecclesiæ, ætate (Jes. XLIX. 20. 21. &c.) atque ex iis quos minime parere liberos (1. Cor. IV. 15.) posse crederent Judæi, numerosissimam prolem orituram, quæ tanquam γνήσιον τέκνον Abrahami Patris *vestigia legeret* Rom. IV. 12.

§. 8. Inde vero manare potuit fabula Deucalionis & Pyrrhæ, qui jactis post terga lapidibus reparasse humanum genus dicuntur Profanis, vide præter alios Ovidium *Lib.* 1. *Metamorph.* vs. 383. unde homines λαοὶ *populi* vocati essent ἀπὸ τῦ λᾶας *lapis*, auctore Pindaro *Olymp.* θ vs. 71. ubi consule Scholia. Maxime vero ubi meminerimus, lapides istos Deucalionis ex ingente quadam petra excisos esse, quod *ex reconditis Antiquitatum libris & ex intimis mysteriis* refert Timotheus Theologus apud Arnobium *Lib.* 5. *adv. Gentes p.* 158. *In Phrygiæ finibus inauditæ per omnia vastitatis petra est quædam, cui nomen est Agdus, regionis ejus ab indigenis sic vocata: ex ea lapides sumtos, sicut Themis mandaverat præcinens, in orbem mortalibus vacuum Deucalion jactavit & Pyrrha.* Quin & ideo petræ Agdus seu Achdus hic mentionem fieri haud absurde suspicari liceret, quod de petra ex qua Israelitas excisos esse dicit Jesaias i. e. de Abrahamo h. l. dicatur כי־אחד קראתיו *Achad eum vocavi.* Deucalionem autem imitati sunt Arabes apud Meccam, qui certo

certo tempore *in honorem Veneris lapillos retro projiciebant*, auctore Vincentio Bellovacensi *in speculo Historiali* apud Barthium *Adversar. Lib. 9. cap. 5.* prolis, ut videtur, consequendæ gratia.

§. 9. Eodem referri origo posset fabulæ Rabbinorum de אבן שתיה *lapide fundationis*, ex quo totum mundum creatum esse dictitant, (vide peculiarem de hoc Lapide Dissertationem Viri Cl. Theodori HASAEI;) nisi quis potius à petra illa Agdo, ex qua non homines modo, verum etiam Matrem Deum prodiisse narrat Timotheus apud Arnobium l. c. derivare eam malit. ut quoque ad Deucalionis lapides istum Rabbinorum lapidem jam retulerat Eruditissimus Sheringharmius *ad Joma c. 5. §. 2.* Quod Rabbini autem celebrem illum Messiæ Adversarium ארמילוס dictum *fœtum fere* fingunt *lapidis marmorei puellæ formosissimæ speciem referentis Belialis semine gravidati*, de quo consule Stephan. le Moyne *Var. Sacr. p. 570-572.* Et laudatam Hasæi de *Lapide fundamenti* dissert. L.III. §. 26. 27. id ego non tam ex Erichthonii fabula profluxisse existimaverim cum Cel. Vitringa *Comment. in Jes. XI 4.* p. 323. quam illi Profanorum commento originem suam debere, quo *Jovem* dicunt *cum incestis matrem cupiditatibus appeteret, sed obluctatus diu id, quod sibi promiserat, obtinere nequiret, voluptatem in lapidem fudisse unde petra conceperit & Acdestim* (ferocem hominem, qui

qui non Deos curaſſet non homines) *ediderit*, verba fere ſunt Arnobii ex myſtica Profanorum Theologia l. c. p. 158. vide & pag. 162. nam lapidea illa ſtatua à Rabbinis apud Moyne vocatur *uxor Belialis*, & Deum Mater, ut ex petra originem ducebat, ſic & in ſimulacro lapidis Peſſinunte advecti Romæ colebatur; denique ingenium Acdeſtis parum diſcrepat ab Armilli Rabbinici moribus.

De βαιτύλοις *lapidibus vivis*, qualis etiam ille lapis fuit, quem pro Iove infante Saturnus devoraſſe dicitur, non hic dicendi locus eſt. *Eſſe* autem *aliquos lapides*, *qui pariant*, credunt Theophraſtus & Mutianus apud Plinium *Nat. Hiſt.* L. 36. c. 18. qui & ἐγκυμονίδες quod *prægnantes fiant* vocantur, vide Salmaſium *in Solinum* pag. 111.

XI.

Continuatio Catalogi librorum in cœtu Reformatorum vel recens editorum vel recuſorum ad Theologiam ſpectantium.

A N G L I C E.

SErmons & Diſcourſes on ſeveral Subjects & occaſions. By Robert SOUTH, D. D.

late Præbendary of Weſtminſter &c. Vol. V. & VI. printed from his original Manuſcripts, prepared for the Preſs by himſelf &c. Lond. 1717. 8. Volumen quintum habet paginas 564. ſextum 511. Adi Biblioth. Angl. Tomum V. part. 1. p. 23. ſq.

The Common Rights of Subjects defended: and the Nature of the ſacramental Teſt conſidered. In anſwer to the Dean of Chicheſter's Vindication of the Corporation & Teſts Arts. By BENJAMIN, Lord Biſhop of BANGOR. London. 1719. 8. pagg. 316. Tractatus hic eſt Politico-Theologicus tolerantiam Chriſtianam erga *Non-Conformiſtas*, quos dicunt, in Britannia exercendam defendens. Vide Bibl. Angl. Tom. V. part. p. 32. ſq.

The Life and acts of the Arch-Biſhop Whitgift, by Johan STRYPE. Lond. 1720. vide Act. Er. Lipſ. M. Apr. Auctor libri, cui quoque hiſtoriam vitæ Archiepiſcoporum Cantuarienſium Thomæ Cranmeri, Matthiæ Packeri, Edmundi Grindalii, debemus, hoc anno e vivis exceſſit.

A diſcourſe of the ſeveral Dignities, and Corruptions of Man's Nature, ſince the Fall. Written by the ever memorable *John* HALES of Eton. Now firſt publiſhed from his Original Manuſcript. London 1720.

A Collection of Tracts concerning Predeſtination and Providence, and the other Points depending on then. I. An Appeal to the Goſpel

Gospel for the true Doctrine of Divine Predestination &c. by *John* PLAYFERE D.D. II. A Letter of the learned Ch. POTTER D.D. vindicating his sentiments in these Controversies. III. The Examination of *Tilenus* before the Triers in Utopia. IV. A Disputation concerning the necessity and contingency of Events in respect of God's eternal Decrees, By Th. GOAD D.D. London 1719. 8. Cum disputationes de gratia in Anglia novas subinde vires acquirant, Anonymus quidam diversos hos contra particularis gratiæ adsertores tractatus uno volumine recudi curavit.

Church Autority vindicated, in a sermon preached at Putney, May 5. 1719. at a visitation of the peculiars of the most reverend the Lord Archbishop of Canterbury, before the richt worshipful Dr. Bettesworth, Dean of the Arches & Commissary of those peculiars. By Fr. HARE, D.D. Rector of Barnes & Chaplain in Ordinary to his Majesty. London. 1719. 8. pag. 47. Vide de la Roche Mem. literaires de la Grande Bret. T. I. art. 1.

A collection of the Principal Liturgies of St. Clemens, St. James &c. By Th. BRETT L.L. D. London. 1719.

An help for the more easy understanding of the Gospel of St. John, by Mr. *Edouard* WELLS London. 1720. Eodem authore

 brevi

brevi ante Commentarius in Lucam & Acta Apostolorum Anglice prodiit.

A Vindication of Christ's Divinity. Being a Defense of some Queries relating to Dr. Clarke's Scheme of the H. Trinity. In Answer to a Clergyman in the Country. By *Daniel* WATERLAND, Dr. in Divinity, Master of Magdalen-College, in Cambridge, and Chaplain in ordinary tho His Majesty. Cambridge. 1719. 8. pagg. 494. præter præfationem. Adi Biblioth. Angl. Tom. VI. part 1. p. 53. sqq. Liber hic jam tertium recusus est, & oppositus est presbytero ecclesiæ Anglicanæ *Jaksono* qui a partibus est Episcopi Bangoriensis. Contra eum autem scriptus est. *A modest Plea for the baptismal & Scripture-Notion of the Trinity*, 319. pagg. in 8. & deinceps. *The modest Plea continued, or a brief & distinct Answer to Dr.* Waterland's *questions, relating to the doctrine of the Trinity.* London, 1720. pagg. 68. 8.

A Vindication of the dissenters; in Answer to Dr. William NICHOLS defence of the Doctrine and Discipline of the Church of England, in three parts. Written first in Latin and now translated into English with large additions. By *James* PIERCE. The second Edition, corrected. London 1718. 575. pagg. præter præfationem. Cum scriptum hoc ederet *Piercius*, Arianismi suspicione nondum gravatus erat. Multa in eo occurrunt singularia, historiam & statum Presbyterianorum

norum, quos dicunt, in Britannia illuſtrantia.

A Commentary on the three Catholick Epiſtles of St. *John*; in agrement with the ancienteſt Records of Chriſtianity now extant. By William WHISTHON, A.M. ſometime Profeſſor of the Mathematicks in the Univerſity of Cambridge London. 1719. 8. pagg. 125. Vid. de la Roche. Mem. litt. T. 1. art. 6.

Remarks on ſome paſſages of Scripture i. Obſervationes Criticæ in quædam Scripturæ loca, diſſertatione epiſtolica cum Petro *King*, ſupremo curiæ civilis Judice, communicatæ a *Richardo* KIDDER, Theol. D. Epiſcopo Bathonienſi & Wellenſi, Londini 1719. 8. plag. 7½. Conſule Acta Erud. ſupplem. Tom. VII. Sect. VI. p. 275. ſq.

The natural Obligations to believe the principles of religion and divine revelation in XVI. ſermons, preached in the Church of St. Mary le Brouw, London, in the Years 1717. and 1718. at the Lecture founded by the honourable Robert *Boyle*, Eſquire. By *John Leng*. D. D. Rector of Bedington, and Chaplain in Ordinary to his Majeſty. London. 1719. Alph. I. pl. 10. Confer nova litteraria Lipſ. Kal. Apr. p. 47.

Prodiit quoque Londini, *Anglicè* Th. *Burneti Theoriæ telluris* quarta editio, duobus Voluminibus in 8. cum triplici mantiſſa Auctoris.

 Ger-

Germanice.

Der wahre und rechtschaffene Chriſt betrachtet 1) in ſeinem Urſprung oder allererſten Zug zu Chriſto 2) in ſeiner Seelenangſt 3) in ſeinem wahren Glauben 4) in ſeiner geiſtlichen Beſchaffenheit nach dieſem Glauben 5) in ſeinen beſonderen Pflichten und Verrichtungen 6) in ſeiner Ehre und Glückſeligkeit im Leben, im Sterben, und in der Ewigkeit, vorgeſtellet in verſchiedenen Predigten von J. H. SCHMUCKER, erſten Prediger der teutſchen Reform. Gemeine in Zelle, Frf. und Leipz. 1720. 5. Alph 8 Bogen.

Chriſtliche Buſs - Glaub - und Danck - Predigten, gehalten in der St. Peters Kirche in Baſel, und auff Begehren in Druck gegeben von Jac. Chriſtoff ISELIIN. Baſel 1719. 8. 25. Bogen.

Herrn *Georg* WEBBENS, Engliſchen Theologi Praxis Tranquillitatis, das iſt Ruhe- und Friedens - Ubung, darinnen ein Chriſtgläubiger Menſch herrliche Anleitungen findet, wie er mitten in mancherley Unruhen und Trübſalen dieſer Welt ein ſtilles, friedſames und ruhiges Leben finden möge, aus den Engliſchen überſetzt. Baſel 1720. 12. 15. B.

Das Evangelium beſchrieben von JOHANNE, erkläret aus Moſe und den Propheten zum Dienſt des alten und neuen Iſraels, durch Hero SIBERSMA, Prediger zu Amſterdam aus dem niederteutſchen in das hochteutſche überſetzt, durch Emanuel *Meyer* P. W. Baſel 1718. 4. 3. Alph. 7. Bogen.

Eigent-

Eigentliche Abbildung eines wahren Christen, samt dem Mittel, wie man ein solcher werden könne, durch Hero SIBERSMA, nun ins hochteutsche übersetzet. Basel 1719. 4. 37. B.

Salems Wächterstimme, oder schrifftmässige Erklärung und Zueigenung über die Sonn- und Festtäglichen Evangelien; Zum Unterricht der Lehre der Wahrheit die nach der Gottseeligkeit ist, zur Warnung der Sünder und zur Auffmunterung und Trost der Gläubigen vorgetragen durch Conrad MEL, der Heil. Schrifft D. und Inspector der Kirchen des Fürstenthums Hersfeld; Cassel 1720. 4. 6½. Alph. Continet hic liber paralipomena concionum in pericopas, quas vocant, Evangelicas, quæ ante sexennium sub titulo; *Sionis doctrina & miracula*, prodiere, Auctoris maxime venerandi, cujus indefessum est promovendæ pietatis scriptis vernaculis studium.

Heilige Sieges-Kräntze und Triumph-Säulen der Kirchen, Knechte und Kinder Gottes; in einigen hieroglyphischen oder Sinnenbildischen Predigten, bey sonderbahren Begebenheiten zur Auffmunterung im Glaubens-Kampff gezeigt durch Johan Herman OVINIUS, Lehrern des H. Evang. zu Elberfeld. 1718. 8. 1. Alph. 11. B. Continet hic liber conciones in Apoc. III. 12. 1. Petr. V: 3. 4. Es. XXXV: 10. XXXIII: 20. Cant. III: 7. 8. Ps. CXIX: 109. haud vulgari curâ elaboratas.

Die Berg-Predigt des HErren aus Matth. V. VI. VII. Capp. nach dem Sinn des Geistes untersu-

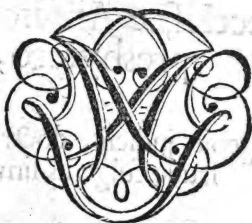
suchet, und an die Gewissen angepriesen; samt einer Einleitung zu deren nöthiger Beobachtung aus 1. Joh. II:4. dabey sind beygefü-8. Catechismus-Predigten 3. Fest-Predigten, 3. Predigten über auserlesene Texte, von der Glückseligkeit des Volcks GOttes, von der Einfalt in Christo, und von der Gedult Gottes zu unserer Seeligkeit von Herman Reinhold PAULI, Dienern am Evangelio bey der Reformirten teutschen Gemeine zu Braunschweig, Franckfurt. 1720. 4. 3. Alp. 13. B.

Der heilige Brautschmuck der Hochzeit-Gäste des Lams an seiner Bundes-tafel in einer Verhandelung von dem rechten Gebrauch des heiligen Abendmahls samt einigen hiehin gehörigen auserlesenen Predigten (in Cant. III: 9. 10. Ps. XXVII: 8. 9. Psal. CXLV: 15. 16. Col. II: 6. 7.) Zur gemeinen Auferbauung auffgesetzt von Fr. Adolff LAMPE, Diener des Worts bey der Gemeine zu St. Stephan in Bremen. Brem. 1720. 1. Alphab. 9. Bogen.

HEILIGE BIBEL-UBUNG, oder deutliche uñ gründliche in Frag und Antvvorten abgefaßete Erklärung und Zueignung des Evangeliums MATTHAEI; in vvelcher die gantze Wunder-Historie des Leidens und Sterbens, Aufferstehung und Himmelfarth JEsu Christi jene zvvar aus der harmonischen Beschreibung aller 4. Evangelisten zusammen, diese aber aus Matthaei allein schrifftmäsig verhandelt, aus der Antiquitaet und Philologie erläutert und zur Gottseligkeit zu Nutz gemachet vvird, zum Lob des gecreutzigten JEsu, und zur Beforderung des Wachsthumbs in seiner Gnad und Liebe in Druck überlassen von Johan Jacob ULRICH; (a) Zürich 1718. und 1719. dritter Theil 2. B. 6. Alph. 18. B.

(a) Vide Cl. II. fasc. II. p. 301.

BIBLIOTHECA
Historico-Philologico-
THEOLOGICA.
Classis Quartae
FASCICULUS SECUNDUS.

BREMÆ,

Sumptibus JOHANNIS ANDREÆ GRIMMII.

Typis HERMANNI BRAUERI, MD CCXX.

VIRO

Eruditissimo, celeberrimoque

JOHANNI MASSONI,

A. M. &

ecclesiae Anglicanae presbytero,

Ingenii, judicii, doctrinaeque laude fulgentissimo,

SCRIPTISQUE AETATEM LATURIS de re literaria valde merito,

Vius

Vicesimum hunc

BIBLIOTHECAE

HUJUS

FASCICULUM

D. D. D. Q.

&, ut quidquid ad hoc institutum amplificandum, tuendumque conferre potest, potest autem plurimum, promte, neque parca manu conferat,

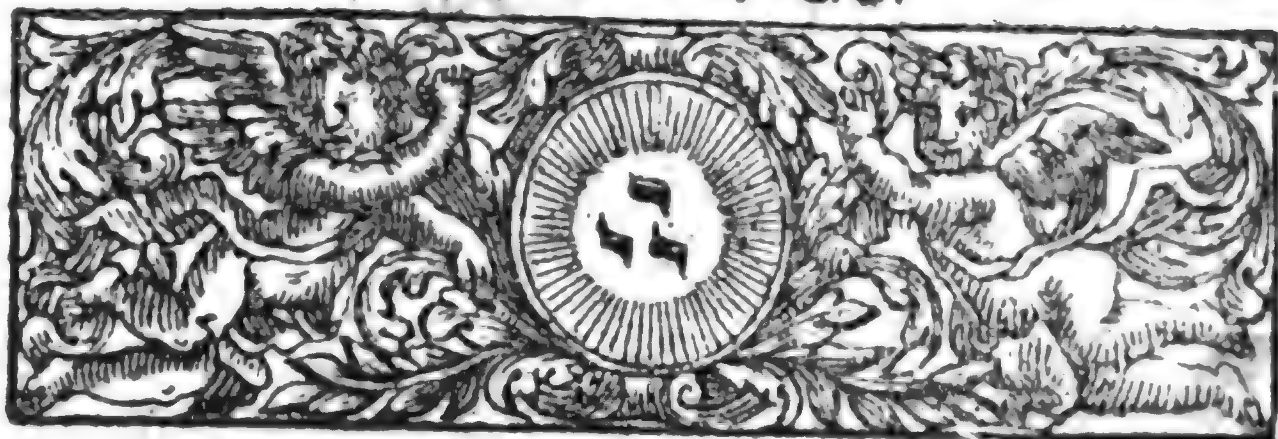
publico nomine etiam atque etiam petunt

EDITORES.

Inser-

Inserta sunt huic fasciculo.

I. Ber-

I.

BERNARDI DE MONTE-FALCONIS,

Monachi Benedictini e Congregatione S. Mauri EPISTOLA (a) ad Amicum.

An vera narratio Rufini, de baptizatis pueris ab Athanasio puero. Item de tempore mortis Alexandri, Episcopi Alexandrini, ac de anno obitûs Athanasii Magni.

(a) Tam eximia Bernh. Montfauconii in rem literariam exstant merita, tamque insigniter illa augentur quotidie, ut nemo ejus ignorare nomen possit, qui non ignorat literas. Hoc opusculum mole exiguum, non pondere, Lutetiæ Parisiorum ante hoc decennium in forma, quam vocant, octava editum in his regionibus conspicitur rarissime. Cum nuper in publica auctione occurreret, non nisi immani soluto pretio ejus potui fieri compos. Quamobrem me

A.

De Athanasio baptizato.

MONES frequenter ut jamdiu exagitatas quæstiones de baptizatis pueris ab Athanasio puero, de die obitûs Alexandri Alexandrini Antistitis, de anno mortis Athanasii Magni, diligenter expendam: ægre te ferre dicis assertam his de rebus opinionem tritis atq; infirmis argumentis denuo impeti, notas certas incertis oppugnari. Mihi autem initio reluctanti, monitis tandem, Vir amicissime, tuis obtemperare visum est. Quod sane non præstitissem, nisi nova subsidia nostræ firmandæ sententiæ opportuna suppeterent, quæ rebus in controversiam adductis lucem adferre possint.

Rem autem ita temperandam putavi, ut nullum adversæ sententiæ vindicem, si quidem in vivis adhuc & superstes sit, nominatim adoriar; eo nempe consilio, ne Epistola isthæc in lites & jurgia deflectat. Missis igitur aliis, quæ ad rem non pertinent, cujus-

que

facile a te, B.L. impetraturum veniam confido, quod te nunc illo impertiam; Ceterum, de *Athanasii baptismo*, J.G. *Marggrafii*, quem nunc Gottenburgi in Suecia sacerdotis fungi munere accepimus, erudita dissertatio conferri meretur, quam ille primo hujus saeculi anno sub præsidio celeberrimi J. A. Schmidii, publice in Academia Julia defendit. T. d. H.

que opinionis argumenta proferam, nihil eorum dissimulaturus, quæ ad utramvis tuendam sententiam aliquid momenti conferre possunt. Cui vero sit maxime hærendum, eruditorum & sagacium, tuique similium judicio permittam. Ac ut temporis ordine procedamus, ab historia Athanasii pueri, pueros, teste Rufino, baptizantis exordium ducemus.

Rufinus itaque lib. I. cap. 14. baptismum illum ludicrum enarrat: cujus verba referre non pigebit; nam vel ipsa narrationis series nescio quam confictæ rei speciem præfert.

Tempore quo apud Alexandriam Petri Martyris diem Alexander Episcopus agebat, cum post expleta solemnia conventuros ad convivium suum Clericos exspectaret in loco mari vicino; videt eminus puerorum super oram maris ludum, imitantium (ut fieri solet) Episcopum, atque ea quæ in Ecclesiis geri mos est. Sed cum intentius diutine pueros inspectaret, videt ab iis geri quædam etiam secretiora & mystica. Perturbatus illico vocari ad se clericos jubet, atque eis quid eminus ipse videret ostendit. Tum abire eos, & comprehensos ad se perducere omnes pueros imperat. Cumque adessent, quis eis ludus, & quid egissent, vel quomodo, percontatur. Illi, ut talis habet ætas, pavidi negare primo: deinde rem gestam per ordinem pandunt, & baptizatos a se esse quos-

dam Catechumenos confitentur per Athanasium, qui ludi illius puerilis Episcopus fuerat simulatus. Tum ille diligenter inquirens ab his qui baptizati dicebantur: quid interrogati fuerint, quidve responderint, simul & ab eo qui interrogaverat; ubi videt secundum Religionis nostræ ritum cuncta constare, colloquutus cum concilio Clericorum, statuisse traditur illis, quibus integris interrogationibus & responsionibus aqua fuerat infusa, iterari baptismum non debere, sed adimpleri ea, quæ à Sacerdotibus mos est. Athanasium vero atque eos quos ludus ille vel Presbyteros habere visus fuerat, vel ministros, convocatis parentibus, sub Dei obtestatione tradidit Ecclesiæ suæ nutriendos. Parvo autem tempore, cum a Notario integre & a Grammatico sufficienter Athanasius fuisset instructus, continuo tanquam fidelem Domini commendatum, a parentibus restituitur Sacerdoti, ac velut Samuel quidam in templo Domini nutritur, & ab eo pergente ad patres in senectute bona, ad portandum post se Ephod sacerdotale deligitur.

Hæc Rufinus auctor. Ex Rufino Socrates, L. I. cap. 15. qui frigide adjicit Rufini narrationem non videri incredibilem. Sozomenus L. II. c. 17. item ex Rufino, ut liquet, mutuatur. Hanc narrationem multi & quidem eruditione conspicui homines vel primo adspectu jure suspectam habuêre. Ejus tamen veritatem

ritatem propugnant nuperi quidam Scriptores. Defendit item Cl. V. Antonius Pagius: Cujus etiamsi nos auctoritatem magni faciamus, non possumus tamen ei hac in re adstipulari. Nam præterquam quod ipsa per sese historia non ita probabilis videtur, neutiquam potest ad Athanasii ætatem quadrare. Quod quidem ex ipsis Athanasii verbis aperte, ni fallor, demonstrabitur.

Ut autem qua ratione, quave de causa, narrationis hujusmodi veritatem tueantur Adversarii clarius intelligatur, hæc primum observanda sunt; nempe Athanasium in Episcopum Alexandrinum cooptatum fuisse anno 326. & quidem, ut opinantur isti, ineunte, sive mense Januario. Ludus autem ille puerilis, contigisse non potuit ante annum 313. vigesima sexta Novembris, qua celebrabatur anniversarium Petri Martyris; tunc enim primum Alexander post Novembrem anni 312. in Episcopum electus, Petri Natale recolere potuit; qua de re nulla oritur controversia. Ea posita temporis ratione adversus historiæ Rufini narrationem insurgunt eruditi complures; ac ducto calculo contendunt non potuisse eum qui ineunte anno 326. ad præcipuam Orientis Sedem promotus fuerit, vertente anno 313. puerum inter pueros ludere, ne primis quidem litterarum elementis imbutum: quandoquidem sc. anno 326.

(b) 30. annorum fuerit, quæ saltem ætas ad tantum munus suscipiendum postulabatur, anno 313. vertente 18. circiter annorum erat: cui ætati convenire omnino non possunt ea quæ in hist. Rufini narrantur.

Alii contra, sed jam numero pauciores, ut historiam illam Rufini propugnent, Athanasium viginti quinque dumtaxat annos emensum in Alexandrinam Sedem evectum statuunt.

Quid enim repugnat; ajunt, virum id ætatis electum fuisse, quandoquidem Remigius annorum 22. in Episcopum Remensem cooptatus est? Et sane juniorem fuisse Athanasium, cum promoveretur, conquesti sunt quidam ejus adversarii, teste Ammonio Episcopo in Epistola sua. Qua posita supputatione, contendunt Athanasium anno 313. tredecim annorum puerum cum pueris ludere potuisse. Verum in promtu est, ni fallor, hanc opinionem perspicuis Athanasii testimoniis confutare.

Libro enim de Incarnatione qui librum contra Gentes excipit, ac eodem tempore eademque de causa scriptus est, ait Athanasius pag. 9. se ea quæ in duobus contra Gentes & de Incarnatione libris conscripsit à Magistris suis, qui Martyres Christi fuerant, accepisse. Illæ enim, inquit, (Scripturæ) Theo-

(b) Can. XI. Neocæs. Πρεσβύτερος πρὸ τῶν λ' ἐτῶν μὴ χειροτονείσθω κἂν πάνυ ᾖ ἄνθρωπος ἄξιος.

Theologorum hominum ministerio à Deo prolatæ & scriptæ sunt: quarum sententiam cum a Magistris, divino Spiritu afflatis, qui ipsas legerant, quique Deitatis Christi Martyres effecti sunt, didicerimus, eandem tuæ sedulitati tradimus. A Martyribus igitur institutus fuerat Athanasius, ὁι καὶ μάρτυρες τῆς θεότητος χριστοῦ γεγόνασι: ab iisque scripturarum mentem & sublimiora Christianæ Religionis mysteria didicerat: adeoque firmiter tenebat, ut cum eorundem Magistrorum scripta non adessent, ex iis quæ tunc memoria suppeditabat, Libros hosce duos eximios conscripserit, ut ipse testificatur initio libri contra Gentes, his verbis: p. 1. Exstant quoque plurimi ea de re à beatis Magistris nostris conscripti libri, quos si quis legerit, Scripturarum interpretationem quodammodo intelliget, & eam quam expetit cognitionem consequi poterit. Verum tamen cum Magistrorum libros in manibus nunc non habeamus; necesse est ea, quæ ab illis didicimus, tibi patefacere & scribere.

Magistri vero, quorum operâ Athanasius arcana quæque Christianæ Religionis mysteria tam accurate edidicerat, ii haud dubie erant qui Maximino imperante martyrio perfuncti sunt. Quæ Maximini carnificina anno vertente 311. prorsus desiit. Quo anno illi qui Athanasium res Theologicas docuerant, martyrio coronati sunt.

Hinc porro liquidum est, Rufini historiam

non posse cum vera temporis ratione consistere: errareque eos, qui ut Rufino patrocinentur, Athanasium tredecim annorum adolescentem cum pueris anno 313. lusisse volunt, siquidem eum biennio antea jam adolescentiam ingressum fuisse oportet, qui anno cum tardissime 311. sublimiori, ut vidimus, Theologiæ sub Martyrum disciplina operam dederat. Unde coguntur qui eum anno 313. tredecim annorum adolescentem faciunt, ipsum anno 311. undecim annorum puerum facere. In tam tenera autem ætate, tantâ rerum Theologicarum peritiâ fuisse, quantam exhibent duo libri contra Gentes, Judæos & Hæreticos, nemo sane credat, si modo præjudicatam ponat opinionem. Nam ut ad eum doctrinæ gradum pervenerit Athanasius, multis ante annis disciplinis traditus fuerit oportet: quod in undecim annorum puerum quomodo quadrare valeat? Nec dici potest hic Martyres dici eos, qui pro Christo passi, Martyrio tamen consummati non fuerant: Etenim Athanasius semper Martyrum nomine intelligit eos, qui pro Christo mortem subierant: eos autem qui non ad necem usque cruciati fuerant, etiamsi membris mutilati essent, ὁμολογήτας vocat, sive Confessores: quales erant, verbi gratia Paphnutius & Potammon Episcopi, qui pro Christo oculum perdiderant, & altero poplite mul-

mulctati fuerant, quosque nunquam Martyres, ſed Confeſſores appellat Athanaſius.

Multo magis cum Athanaſii teſtimonio pugnat quod adjicit Rufinus; nempe poſt hujusmodi ludum Athanaſium traditum fuiſſe Notario; id eſt Pædagogo, qui prima literarum elementa doceret, atque ad legendum & ſcribendum inſtitueret: ac poſtea Grammatico, ut nempe humaniores literas ediſceret. Ubi notes, cum hujusmodi puerilis ludus, ſecundum adverſariorum ſententiam anno vertente 313. nimirum die Natali Petri Martyris 26. Novembris acciderit; hinc conſequi prima Athanaſii tyrocinia in annum 314. ineuntem circiter, conferenda eſſe. Sic qui anno 311. omnibus humanis divinisque diſciplinis probe inſtructus erat, ut ex ipſis Athanaſii verbis commonſtratur; anno 314. prorſus ἀναλφάβητος, Pædagogo traditur primis literarum elementis erudiendus. Quis non videat hîc nugari Rufinum, anilemque fabulam texere?

Quis vero credat Athanaſium honeſte natum, & in urbe omnium diſciplinarum Magiſtra educatum, ad quartum & decimum ætatis annum perveniſſe, antequam Notario traditus Libros legeret, qui tamen ut omnibus aliis peritior, in Epiſcopum à pueris adlegitur, Epiſcopalium rituum, teſte Rufino, ita gnarus, ut nihil eorum prætermiſerit. Mirum ſane in eo puerorum cœtu, eum qui cæ-

 teris

teris doctior habebatur, ne legendi quidem peritum fuisse, & in nobilissima Orientis Academia pueros adolescentiæ jam proximos tam illiteratos deprehendi. Sane si vel tantillum Rufini mens attendatur, facile patebit hic de parvulis agi, quales sunt qui antequam Pædagogo tradantur, puerilibus ludis vacant. Sed adversæ partis vindices tredecim annorum fuisse comminiscuntur, ut labantem per se historiam defendere valeant, quod tamen, ut puto, non assequentur.

Si enim subsequentia Athanasii gesta consideremus, illa Rufini narratio, etiamsi apertis Athanasii testimoniis non everteretur, improbabilis tamen aliunde videatur. Nam anno 320. Athanasius (c) Diaconus penes Alexandrum Episcopum, ipsique à consiliis erat, ita ut ejus suasu S. Antistes Arium & asseclas exagitaret ac demum coacta Synodo damnaret & ab Ecclesia pelleret: quod cum Athanasio auctore factum putaretur, ideo Ariani Athanasio semper infensi fuère. Tunc autem ille secundum Adversariorum calculum, viginti duntaxat annorum erat: ideoque immaturior omnino, quam ut rebus tantis gerendis par esse potuerit: cum maxime jam ante hoc tempus nimirum, ut alibi (d) probavimus, ante Arianismi exortum, qui anno cum tardissime 319. contigisse creditur, Li-

(c) Athan. Apol. pag. 128.
(d) Animadv. in vitam & scripta Athanasii.

Libros contra Gentes & de Incarnatione ediderit, quibus nihil elegantius antea in Ecclesia conscriptum fuerat. Quod autem Athanasius anno 320. Alexandri Diaconus fuerit, aperte probatur ex (e) subscriptionibus Epistolæ Synodalis Alexandri, quas ex antiquissimo Codice Regio longe auctiores & sinceriores edidimus, quam apud Gelasium habentur. Ibi enim inter Diaconos Alexandrinos qui Arii damnationi subscribunt, duo Athanasii comparent, quorum alteruter is de quo agimus est:& sane duos penes Alexandrum Athanasios fuisse narrat apud Sozomenum Apollinarius Syrus Athanasio æqualis. In Epistola idem Episcoporum Ægyptiorum pag. 128. legitur Arrianos in Athanasium exarsisse, quia compererant Alexandrum, à quo nuper damnati fuerant, Athanasium tunc Diaconum sibi familiarem summo in pretio habuisse.

Arianorum vero damnatio ab Alexandro in Synodo facta in annum cadit 320. quod non conjectura statuimus, sed ex ipsius Athanasii verbis in Epistola ad Episcopos Ægypti & Libyæ, quæ certissime anno 356. mense circiter Martio data est; post irruptionem videlicet Syriani Ducis, mense Februario ejusdem anni factam, & ante intrusionem Georgii, quæ extremâ Quadragesimâ ejusdem anni contigit. Ibi namque dicitur ante an-

(e) Edit. Athanas. p. 401.

annos 36. Arium & asseclas dominatos fuisse. Quæ nota indicat annum 320. unde arguas nuperum Scriptorem, qui nescio quo supputandi modo usus Alexandrinam illam Synodum, in qua haud dubie Arius damnatus est, ad annum 315. retrahit, suo seipsum gladio jugulare; sequeretur enim ex ipsius calculo Athanasium annorum tunc non amplius quindecim, Diaconum Synodo subscripsisse, qui tamen anno 314. prorsus illiteratus Notario traditus fuerat instituendus & postea Grammatico, ut humaniores literas edisceret: quibus sane ludimagistris nondum plenam operam dedisse poterat anno 315. Neque prætermittendum est Athanasium nostrum, cum Arius in Synodo damnatus est, non videri in Diaconorum numerum recens admissum fuisse, tum quia aliquid temporis intercessisse videtur, ut ad tantam Alexandri Episcopi familiaritatem devenire posset; tum quia inter Diaconos, qui numero 24. Arii damnationi subscribant, ex duobus Athanasiis Diaconis, quorum alteruter est is de quo agitur; alias quartum, nonum alias locum in subscriptionibus occupat. At eo ordine subscribere putantur, quo ad Diaconatum admissi sunt: nec credibile videtur cum primis numerari eos, qui postremi admissi fuissent.

Verum, inquiunt, S. Doctoris inimici (*f*) querebantur Athanasium juniorem quam par erat

(*f*) Epist. Ammonii, in Actis S.S. ad 14. Maii.

erat in Episcopum Alexandrinum adlectum fuisse. Causa vero conquerendi probabilis erat, si cum in Episcopum cooptatus est, anno videlicet ineunte 326. (nam sic illi calculum ponunt) viginti quinque aut 26. annorum tantum fuerit, secus autem si triginta aut plures annos habuerit: nam sic, re secundum Canones gesta, nullus calumniæ locus superfuisset. At novum plane videatur, in Arianorum calumniis tantam probabilitatem ab adversariis nostris quæri: certe Arianorum mores & impudentiam vel non norint, vel se non nosse simulent oportet, qui hujusmodi argumentum (g) proferunt. An probabilitatem quærebant Ariani, cum dicerent, Athanasium clam paucisque annuentibus in Episcopum adlectum fuisse, cum tamen constaret omnium Ægyptiorum Episcoporum calculo, acclamante & Athanasium postulante universo populo, fuisse promotum. Sane alias omnes Athanasio ab Arianis oblatas calumnias si quis diligenter examinet nullam minus improbabilem reperiret, quam quod triginta duntaxat annos natus in Episcopú Alexandriæ, quæ pro nobilissima Orientalium habebatur sede, ordinatus fuerit. Ad hæc autem, hujusmodi quærimonia statim & ab initio obsoleverit necesse est: nam inter criminationes Arianorum, quas plerumque recenset Athanasius, quas enumerant item Syno-

(g) Athan, p. 128. 129.

nodus Alexandrina Romana ſub Julio & Sardicenſis, hæc nusquam comparet. Quare infirmo prorſus argumento ulterius confutando ſuperſedemus.

Quod ajunt autem de Remigio, qui anno ætatis 22. in Epiſcopum ordinatus eſt, ita inauditum alias, ita inſolitum eſt, ut non debeat in exemplum vocari. Quid autem valet exemplum unicum, quale per ea tempora prorſus nullum reperias? Si quis dixiſſet Athanaſium viginti quinque annorum Epiſcopum electum fuiſſe; tum ſane exemplum Remigii in memoriam revocari poſſet; Sed nemo unquam id de Athanaſio dixit. At, inquiunt, non poteſt ſtare Rufini hiſtoria, ſi plus ætatis Athanaſio tribuatur. Non ſtet igitur, cum maxime hic Auctor ſæpiſſime fabellas hiſtoriæ ſuæ admiſcere deprehendatur. Sane ita ſolitum eſt nugari Rufinum, ut inſolitum erat illo ævo juvenes viginti quinque annorum ad præcipuas Orbis ſedes provehi.

Hæc de Rufini hiſtoria, quam jamdiu Viri docti ſuſpectam habuêre: non modo quia ad Athanaſii ætatem quadrare non poſſe putabant; ſed etiam quia fingentis magis artificium quam rem vere geſtam olet. Nam certe convivium illud Alexandri ad oram maris in Natali S. Petri Martyris, vixdum elapſo perſequutionis tempore; perturbatio Epiſcopi pueros procul ludentes inſpectantis; jocu-

laris

laris baptiſmus, qui ratus & firmus declaratur, cæteraque hujusmodi ad mythologos ablegan da videntur, quemadmodum & alia multa, quæ Rufinus, dubiæ fidei auctor, hiſtoriæ ſuæ admiſcere ſolet.

B.

De die obitûs Alexandri Epiſcopi Alexandrini.

Dixi in vita Athanaſii p. 12. ex quorundam opinione Alexandrum Alexandrinum Antiſtitem, vigeſimâ quintâ Februarii anni 326. è vivis exceſſiſſe. Cum autem aliud ſentirem, nec vellem vitæ S. Athanaſii curſum prolixiori diſputatione intercipere, ad prævium Monitum remiſi, ubi rem quam accuratiſſime potui expendi. Hic nova, nec hactenus, ni fallor, obſervata adjiciam, ut probem, Alexandri obitum ab Ægyptiis, Habeſſinis, Arabibus, aliisque Orientalibus, conferri in diem Aprilis XVII. quantumvis reclament adverſarii, atque huic temporis notæ ſtandum eſſe, cũ alia, quæ in Martyrologio Romano habetur, fatentibus illis ipſis adverſariis vitiata ſit. Noſtramque ſententiam ab Athanaſii ea de re verbis non diſcrepare contendimus.

Hanc porro notam Chronologicam debemus primùm Auctori Chronici Orientalis ab Abrahamo Echellenſi editi anno 1651. unde cœpit hæc opinio, ut tute probe noſti, ad doctos

ctos emanare. Notatur ibi dies XXII. mensis Barmudæ, seu Pharmuthi, quæ incidit in decimam septimam mensis Aprilis. Huic accinit Chronicon Alexandrinum, quod quidem ante Chronicon Orientale publicatum est, sed cujus de Alexandri obitu verba tardius observata fuêre. Ibi sic legitur Edit. Cangii pag. 284. Alexander a. d. XIV. Kalendas Majas, Pharmuthi XXII. decessit, illiusque loco consecratus est Athanasius ille magnus Pater. Id ipsum habet Abulbaracatus a Michaële Wanslebio Gallico idiomate editus, in historia Ecclesiæ Alexandrinæ p. 309. Eam ipsam notam præferunt, teste Eruditiss. & Linguarum Orientalium peritissimo Abbate Eusebio Renaudotio, Elmacinus (*b*) mss. qui Alexandrum obiisse dicit die XXII. Barmudæ, sive Pharmuthi: Itemque Malcrizi Muhammedanus scriptor, in historia Ægypti mss. Addit idem D. Renaudotius, in alio quodam manuscripto legi XXIII. Barmudæ pro XXII. sed, hoc tantum excepto, omnes constanter habent XXII. Barmudæ. Sic etiam legitur in Kalendariis Coptitarum; & in Kalendario Habessinorum, qui ex Coptico Catalogo exscriptus olim fuit, ad vigesimam secundam mensis Barmudæ hæc leguntur: Aleskandros likæ papas; id est, Alexander Presbyterorum Patriarcha, referente Jo-

(*b*) Elmacinus prima parte operis sui, quæ edita non est.

Jobo Ludolpho, qui hanc notam adjicit: Decimus nonus Patriarcha likæ Mahæbær, Præses Concilii Nicæni Oecumenici ab Encomiaste vocatur, cui adstipulantur Historici Orientales, obiit hoc ipso die. Id optime annotat Ludolphus; quod ex Orientalium testimoniis supra positis ita liquidum est, ut jam nemo negaturus sit, nisi velit in aperta luce sponte cæcutire, Ægyptios & Habessinos ad XVII. Aprilis, quæ est XXII. Barmudæ, diem obitus Alexandri consignare.

Hinc sane liquet nos jure dixisse, Chronicon illud Orientale non contemnendum esse, quod tu, Vir Doctissime, approbasti. Nam licet ibi multæ passim fabellæ, annorumque calculi frequenter secus quam oportebat positi exhibeantur; tuo sane meoque judicio perinde peccarent qui totum opus ut omnino spernendum rejicerent; atque ii qui nullo id examine, nulla rerum & temporum disquisitione adhibita, quasi thesaurum pretiosum adoptarent. Idemque de aliis omnibus Orientalium Chronicis & Historiis esto Judicium.

Cum itaque certum & exploratum sit Ægyptios & Habessinos die decima-septima Aprilis, quæ est XXII. Barmudæ Alexandri obitum celebrare; superest ut occurramus argumento adversariorum, quod sic se habet: Chronicon Orientale dicit, obiisse Alexandrum vigesimâ secundâ Barmudæ die Lunæ:

at anno 326. quo obiit Alexander dies XXII. Barmudæ non concurrebat cum die Lunæ, ſed cum Dominica; non poteſt igitur ſtare calculus Chronographi Orientalis, qui ut diem apprime notavit, ita feriam aliam pro alia ſubſtituit. Id vero quomodo factum ſit probabiliſſimâ conjecturâ indicavimus in eodem Monito. Nimirum ex antiquo Orientalis Eccleſiæ uſu, quod nemo negaverit, dies à veſpera ad veſperam ſequentem computabantur. Præter hunc computandi morem, alii populares omnibus quibusvis religionis hominibus uſu veniebant. Romanus autem mos dies computandi ubique, maxime autem in Ægypto, vigebat, ut exploratum vel inde eſt, quod qui menſem Ægyptium referebant, ſæpiſſime etiam Romanum menſem, atque diem Ægyptio reſpondentem adjicerent, ita ut aliquando a Romano, interdum ab Ægyptio inchoarent. Sic populus Alexandrinus (*a*) in Conteſtatione, qua violentam Syriani Ducis irruptionem deſcribit, uti illuceſcente namque quinto idus Februarii die, id eſt, decimo quarto menſis Mechir: & in fine ejusdem Conteſtationis: Mechir 17. quæ eſt pridie idus Februarii. Poſſem innumera hujusmodi exempla proferre, ſed rem non puto in dubium vocandam. Romani vero diem a media nocte ad mediam noctem ſequentem computabant

(*a*) Athan. p. 394. 395.

bant, ut obſervant plerique veteres, & noviſſime Mullerus in Tabulis Friſicis p. 79. Romani, inquit, a media nocte præcedenti diem auſpicantur. Ægyptii autem, ut notat ibidem Mullerus, a meridie ad meridiem ſequentem dies numerabant. Ex qua numerandi varietate ſæpe accidit, ut dies ille Romanus cum Ægyptio vel cum Eccleſiaſtico confunderetur, quod hic contigiſſe putamus, ac nobiſcum exiſtimant viri eruditione graves. Itaque anno 326. cum eſſet litera Dominicalis B. obierit Alexander die Dominica poſt veſperam & ante mediam noctem; ita ut Romano more mors ejus incidat in XXII. menſis Barmudæ, ſive XVII. Aprilis, more autem Eccleſiaſtico in XXIII. Barmudæ eam retulerit. Cæteroquin mos invaluit, ut XXII. Barmudæ dies obitus S. Alexandri apud Ægyptios & Habeſſinos celebretur. Illa vero diei in alteram ſequentem commutatio non infrequens eſt apud Ægyptiacarum rerum Scriptores; ita ut ubi unius tantum diei diſcrimen deprehenditur, id nihil negotii faceſſat. Sic idem Chronicon Orientale mortem Petri Martyris conjicit in 25. Novembris quæ accidit 26. ejusdem menſis, ubi recte notat Tillemontius, id varietatis loco non eſſe habendum. Eadem diei in præcedentem aut in ſequentem commutatio perſæpe occurrit apud Elmacinum: Quod periti rerum non pro diſcrimine habent, certi id ex vario dierum numerandi more profectum eſſe.

Idem porro Chronicon Orientale annum obitus Alexandri notat exactum 318. currentem vero 319. æræ Christianæ Alexandrinæ, qui postremus concurrrit cum anno 326. æræ nostræ sive Dionysianæ. Æram vero Christianam Alexandrinam eam dicimus, quam V. Cl. Antonius Pagius vocat æram Incarnationis Alexandrinam, quæ septem minus annos habet quam Dionysiana. Ea vero de re vide laudatum Pagium in Dissertatione de Periodo Græco-Romana pag. XVIII. & seqq. Annum igitur obitus ut & Diem optime annotavit Auctor Chronici. Nec minus accurate annos Athanasii Episcopatûs numeravit, nempe quadraginta sex plenos & secundum veram supputationem anno 373. mortuum Athanasium indicat cum ait: Obiit S. Patriarcha septima Bescinas die Jovis. Secunda quippe Maji in diem Jovis cadebat anno 373. verum hac de re postea.

Jam neminem puto negaturum esse, ex Ægyptiorum & Habessinorum calculo Alexandrum obiisse die XVII. Aprilis anni haud dubie 326. Cum autem hic dies obitûs jam a multis sæculis pro certo habeatur, non est quod alium quæramus: quandoquidem compertum est illum alium, qui in Martyrologio Romano habetur, recens inductum fuisse, nec in vetustioribus Martyrologiis reperiri. Cur, inquam, fidem non habeamus Ægyptiis diem mortis Alexandri notantibus, quan-

do

do iisdem Petri Martyris & Athanaſii diem obitus indicantibus fidem habemus? Nam certum eſt ab Ægyptiis primum emanaſſe dies obitus eorum; tam ſcilicet Athanaſii & Petri, quam Alexandri. Sane probandi non ſunt ii, qui hac vetuſtiſſima rejecta nota, aliam ſibi confingunt, nullis teſtatam auctoribus; atque nulla prorſus auctoritate in Decembrem anni 325. aut in Januarium anni 326. mortem Alexandri conferunt. Quæ opinio ſane inaudita hactenus, neque eum vera hiſtoriæ ſerie, neque cum annis Epiſcopatus Athanaſii convenire poteſt, ſi vere ille anno 373. obierit, quod nos infra demonſtraturos ſperamus.

Supereſt ut reſpondeamus argumento, quod ex Athanaſii verbis erui pugnant. En verba Athanaſii p. 177. ex Apologia contra Arrianos. Ταῦτα δὲ πράττοντος τοῦ Μελιτίου, γέγονε καὶ ἡ Αρειανὴ αἵρεσις. Ἀλλ' ἐν τῇ συνόδῳ τῇ κατὰ Νίκαιαν ἡ μὲν αἵρεσις ἀνεθεματίσθη, καὶ οἱ Αρειανοὶ ἐξεβλήθησαν. οἱ δὲ Μελιτιανοὶ ὁπωσδήποτε ἐδέχθησαν, οὐ γὰρ ἀναγκαῖον νῦν τὴν αἰτίαν ὀνομάζειν; οὔπω γὰρ πέντε μῆνες παρῆλθον, καὶ ὁ μὲν μακαρίτης Ἀλέξανδρος τετελεύτηκεν. οἱ δὲ Μελιτιανοὶ δέον ἠρεμεῖν, καὶ χάριν ἔχειν ὅτι κἂν ὅλως ἐδέχθησαν, οἱ δὲ κατὰ τοὺς κύνας, οὐκ ἐπιλαθόμενοι ὧν ἐξήμεσαν πάλιν τὰς ἐκκλησίας ἐτάραττον. i. Meletio hæc agente Arriana exorta eſt hæreſis: Sed in Nicæna Synodo ipſa quidem hæreſis anathemate dammata eſt, Arianique rejecti; Meletiani

vero aliquo saltem modo recepti sunt: neque enim jam necesse est ejus rei proferre causam. Mensibus enim quinque nondum exactis, obiit beatæ memoriæ Alexander: Meletiani vero, quos quiescere par erat, & gratiæ loco habere, quod aliquo saltem modo in Ecclesiam essent admissi, more canum, non obliti vomitum suum, iterum perturbabant Ecclesias. Hinc concludunt illi ante quintum à soluta Nicæna Synodo mensem, quæ Synodus mensis Augusti XXV. desiit, mortuum esse Alexandrum. Nam, ajunt, id diserte narrat Athanasius: id confirmat item Theodoretus, L. I. c. 26. qui ait, quinque post Nicænam Synodum mensibus obiisse Alexandrum. His testimoniis sententiam suam clare confirmari censent, ac consequenter, defunctum dicunt Alexandrum, vel initio anni 326. mense Januario, vel sub finem anni 325. quam postremam notam quadrare putant cum Epiphanii loco, hær. p. 68. ubi ait eodem anno mortuum esse Alexandrum, quo Nicæna Synodus celebrata est.

Verum hæc, quæ tam explorata existimant, si accuratius expendantur, nulla videbuntur, neque eruditos, ut quidem arbitror à notis diei obitus Alexandri, quas supra statuimus, vel tantillum dimovebunt. Non semel enim accidit, ut cum Athanasius importuna brevitate res obiter tangit, viros etiam doctos in errorem deducat, quod exemplis confir-

firmare in promptu esset. Quamobrem cum res ita perfunctorie tractat, caute legendus, ejusque scopus attente considerandus est. Itaque cum ait: Sed in Nicæna Synodo ipsa quidem hæresis anathemate damnata est, Arianique rejecti; Meletiani vero aliquo saltem modo recepti sunt: neque jam necesse est ejus rei proferre causam. Mensibus enim quinque nondum exactis obiit Alexander. Meletiani vero, quos quiescere par erat, & gratiæ loco habere quod aliquo saltem modo essent admissi, more canum, non obliti vomitum suum, iterum perturbabant Ecclesias; ibi notat Meletianorum perfidiam & levitatem, qui post datam fidem & post receptionem suam, vix quinque mensibus quieverint. Hanc esse Athanasii mentem fatentur etiam adversarii. At illa receptio, non in Nicæna Synodo peracta est, ut contendunt illi: sed ibi solum constituta sunt ea, quæ ad Meletianum Schisma componendum idonea erant, certis conditionibus; quibus admissis, Meletiani ab Alexandro recipiendi erant. Nam cum Meletiani Nicænæ Synodo non adessent, (de Meletio quippe tantum an adfuerit dubitatur,) non poterant illi conditiones a Synodo constitutas admittere, ut reciperentur. Sed demum Alexandriæ, positis conditionibus, ab Alexandro reduce recepti sunt. Ut vero ob levitatem, aut perfidiam Meletianos opportune argueret Athana-

 sius,

ſius, à data fide & receptione eorum initium computandi haud dubie duxerit.

Quod autem illa Meletianorum receptio Alexandriæ poſt Alexandri reditum facta fuerit, ex ipſis Athanaſii verbis liquido comprobatur. Ait enim in eadem Apologia contra Arianos p. 187. Quando Meletius receptus eſt, (quod utinam nunquam factum fuiſſet,) beatæ Vir memoriæ Alexander ejus exploratam habens calliditatem, Breviarium ſeu Catalogum ab eo poſtulavit Epiſcoporum, quos ſe ajebat in Ægypto habere : nec non Presbyterorum & Diaconorum; atque eorum, ſi quos haberet, qui in agro Alexandrino: quod eo egit conſilio Alexander Papa, ut nec Meletius, Eccleſiæ poteſtate confidenter aſſumta, multas venderet ordinationes, neu quotidie mentiendo quos vellet ſubjiceret. Eorum igitur qui in Ægypto erant hoc breviarium edidit. Poſtea ſequitur Breviarium illud, ubi Meletius viginti novem Epiſcoporum ex variis Ægypti urbibus, paucorumque Presbyterorum & Diaconorum nomina deſcribit. Statim vero ſubjicit Athanaſius: Hos Meletius coram adductos, ſive præſentes, Alexandro tradidit Epiſcopo. En tibi ſecundum Athanaſium Meletianorum receptionem Alexandriæ factam; tunc videlicet, cum Meletius Meletianos omnes, quos ordinaverat præſentes Alexandro tradidit, Alexander vero recepit. Τούτους Μελίτιος καὶ παρόντας παρέδωκεν Ἀλεξάνδρῳ τῷ ἐπισκόπῳ. Ab hac vero recepti-

ceptione Athanasius computandi exordium ducit cum ait: Mensibus enim quinque nondum exactis, obiit Alexander. Meletiani vero quos quiescere par erat, & gratiæ loco habere quod aliquo saltem modo essent admissi, &c. Admissi videlicet ab Alexandro reduce, non autem in Nicæna Synodo, ubi non aderant: ex supradictis enim jam nemo negaverit Meletianorum admissionem Alexandriæ peractam fuisse, ὅτι ὁ Μελίτιος ὑπεδέχθη, quando Meletius receptus est. Theodoretus autem, qui ait Alexandrum elapsis quinque a Nicæna Synodo mensibus obiisse, id ex Athanasio accepit, ac vel est ex Athanasio explicandus, vel male Athanasii mentem expressit, quod libentius crederem. Magis ad veritatem accedit Auctor libelli Synodici in Synodo Cæsariensi dum ait: Alexandro Papa Alexandriæ, quinto post mense, quam Nicæa domum reversus esset, ad Dominum digresso, Athanasius præsulatum merito accepit.

Par errandi causa fuit Baronio, cum nimia Athanasii brevitate deceptus, graviter lapsus est. Nimirum hæc Athanasii verba in Epistola ad Episcopos Ægypti & Lybiæ: Meletiani ante quinque & quinquaginta annos Schismatici facti sunt; Ariani vero ante sex & triginta annos Hæretici sunt declarati, & ab Ecclesia, totius generalis Synodi judicio, rejecti sunt. Hæc inquam verba sic accepit, ut annos illos triginta sex à Nicæna Synodo computaret, &

ſane prima fronte ſic intelligenda videntur. Non advertens igitur Athanaſium aliud cogitantem, & hæc in transcurſu narrantem, non curaſſe tempora diſtinguere, in duos impegit ſcopulos; videlicet Epiſtolam illam ſcriptam ait anno 361. cum tamen ipſo teſte Athanaſio ſcripta fuerit anno 356. menſe Februario vel Martio. Meletianorumque Schiſma ortum fuiſſe ſtatuit anno 306. quod tamen anno 300. vel 301. exortum eſt. Hos autem ſcopulos vitaſſet, ſi ſic Athanaſii verba diſtinxiſſet: Ariani ante ſex & triginta annos Hæretici declarati ſunt, nimirum in Synodo Alexandrina, quæ anno 320. celebrata eſt; & ab Eccleſia totius Generalis Synodi judicio rejecti ſunt; nempe in Synodo Nicæna, quæ an- 325. coacta fuit. Similis diſtinctio loco de quo nunc agitur applicanda eſt; ita ut Meletianorum receptio non ipſa Synodo peracta fuiſſe intelligatur; ſed Alexandriæ, ut poſtea Athanaſius clare indicat.

Non plus ſubſidii referent ex Epiphanio, qui ait eodem ipſo anno, quo Nicæna Synodus celebrata & Arius damnatus eſt, obiiſſe Alexandrum. Nam ſi hic probe intelligatur Epiphanius, nihil dicit non veritati conſonum, nec ſententiæ noſtræ adverſatur. Senſus enim eſt, unius anni ſpatio Nicænam Synodum celebratam eſſe & Alexandrum obiiſſe: annum computando non ab ineunte

Ja-

Januario, ſed ab ipſa Nicæna Synodo, ut conſuetudo eſt ſcriptorum iſtius ævi, qui cum eodem anno rem aliquam peractam fuiſſe narrant, non annum a Januario ineuntem pro more hodierno computant; ſed a rebus ipſis geſtis anni ſpatium circumſcribunt : ita ut duo geſta eodem ut anno contigiſſe dicant, cum ab uno ad alterum ſupputatio ultra annum non procedit; qua de re convenire inter doctos, tu, ſi quis alius, Vir Eruditiſſime, probe noſti, ut mirum ſit Criticos tam imbelli telo contra nos voluiſſe uti.

Alexander igitur ex Orientalium conſenſu, non repugnante, imo potius confirmante Athanaſio, favente item Autore Libelli Synodici in Synodo Cæſarienſi, obiit anno 326. XVII. Aprilis, non autem menſe Decembri anni 325. aut Januario anni 326. ut ipſi arbitratu ſuo nulloque autore comminiſcuntur. Athanaſium vero, qui ab ipſo adlectus in ſucceſſorem, tanti oneris declinandi cauſa ſeſe occultavit, teſte Apollinario Syro ejus æquali, aliquot menſes antequam ordinaretur in latebris egiſſe oportuit, nihilque ex Epiſtola Epiſcoporum Ægypti (*a*) poteſt adferri, quod huic ſententiæ adverſetur, etſi reclament adverſarii, ac pro more ſuo res confertim recenſitas, velint, ac ſi temporibus diſtinctae ſuis eſſent accipi. Qui tamen, ut ſperamus, finem re-

(*a*) Athanaſ. p. 128.

repugnandi facient, si probaverimus Athanasium anno 373. è vivis excessisse, postquam quadraginta sex annis & aliquot mensibus in Episcopatu consedisset. Nam qui adversam sequuntur opinionem, ideo mortem Alexandri & ordinationem Athanasii, quam brevissimo post Nicænam Synodum tempore contigisse pugnant, ut illa ratione possint a mense Januario anni 326. quo ordinatum dicunt Athanasium, ad mensem Majum anni 371. quo mortuum contendunt, annos Episcopatus ejus quadraginta sex computare, quod tamen minime assequuntur, ut jam jam demonstraturi sumus.

C.

De anno obitus *Athanasii* Magni.

De anno mortis Athanasii, duæ præsertim proponuntur sententiæ; quarum altera anno 371. obiisse statuit; altera in annum 373. ejus mortem differt. Prior nititur testimonio Socratis, L. IV. c. 20. qui diserte ait, Gratiano & Probo Consulibus, cum quadraginta sex annos in Episcopatu complevisset, defunctum esse Athanasium. Quæ Consulatus nota sine dubio cadit in annum Christi 371. Contendunt autem Adversarii Petavio auctore, Consulares Socratis notas accuratas esse; nec parum

rum confirmari putant opinionem ſuam teſtimonio Rufini L. II. c. 3. narrantis Athanaſium quadrageſimo ſexto Epiſcopatus ſui mortem obiiſſe. Si autem, inquiunt, quadrageſimo ſexto non elapſo obierit, non poteſt obitus ejus cadere in annum 373. His argumentis utuntur, qui adverſam tuentur opinionem.

Has vero notas prorſus infirmas eſſe cenſent longe plures eruditi viri, putantque eas certioribus notis confutari, & meo quidem judicio optime. Nam Socratis teſtimonium non tanti ponderis eſt, utpote qui omnia miſceat & confundat, temporum rationem nullam habeat, res omnino diſparatas conjungat. Qua de re pluribus actum eſt in Editione Athanaſiana p. 122. Quod autem ait Petavius Socratem in notis Conſulum accuratum eſſe, id non ſine cautione & exceptione accipiendum eſſe, nemo negaverit; ubi nempe Socrates acta quædam publica cum notis conſularibus adjunctis, vel ad verbum refert, vel alio modo exprimit, tunc ei fides non deneganda; cum autem ex proprio ſibi calculo cum notis Conſularibus geſtum aliquod enarrat; tunc ſane non majorem fidem meretur, quam ſi aliam quamlibet temporis notam apponeret: nam ut liquet, utrovis modo æque errori obnoxius eſt. Sic eadem fides habenda Socrati, cum ait Athanaſium Gratiano iterum & Probo Conſulibus exſtinctum eſſe, ac cum dicit Tyriam Pſeudo-Syno-

nodum anno Constantini trigesimo celebratam esse, Gregorium Syriano duce Episcopum Alexandrinum ab Arianis constitutum fuisse, SardicensemSynodum post intrusionem Georgii cœpisse, & innumera alia, quæ ipse præpostere omnino recenset. Frustra igitur notas Consulares obtendunt, cum manifestum sit perinde falli posse Socratem in notis Consularibus, atque in aliis quibuslibet. Ad hæc vero Socrates eodem loco sibi ipsi aperte repugnare deprehenditur, nam ait ibidem Athanasium obiisse, postquam multis periculis perfunctus, quadraginta sex annos in Episcopatu complevisset. Τεσσαράκοντα καὶ ἓξ ἔτη σὺν πολλοῖς τοῖς κινδύνοις τὴν ἐπισκοπὴν διανύσας. Jam enumerent annos etiam à mense Januario anni 326. quo contra Veterem fidem ordinatum volunt Athanasium, ad secundam Maji anni 371. etiam rebus ad libitum suum constitutis, annos solum 45. & tres quatuorve menses reperient. Quamobrem negare non possunt hic sibi manifeste contradicere Socratem. Ludere porro videntur cum ad Socratis notas confirmandas, auctoritatem Rufini adhibent, qui ait obiisse Athanasium anno Episcopatus quadragesimo sexto, scilicet ut illi interpretantur, nondum elapso: qua data interpretatione cum Socrate pugnabit Rufinus; quandoquidem alius elapso, alius nondum elapso dicit. Quantæ porro auctoritatis maxime in temporum recensione sit

Ru-

Rufinus, vel ipse Socrates animadvertit initio Libri II. ubi ait: Rufinus qui Ecclesiasticam scripsit Historiam, in temporibus aberravit. Magnam profecto in temporibus perturbationem adtulerit oportet, quam Socrates, infidus & ipse temporum indagator, animadvertere potuerit. Ne multa, Rufini testimonium maxime in temporum calculo parvi admodum momenti est, nugax enim apud omnes habetur: ac præterea usque adeo indiligens est, ut cum ait anno 46. Episcopatus obiisse Athanasium, an plenos, an non plenos annos intelligat, assequi nullo modo possit.

Altera quam nos cum plurimis doctis viris tuemur sententia, ea est, qua anno 373. obiisse Athanasium statuitur. Ea vero nititur primum Cyrilli Alaxandrini (a) testimonio, qui cum annis circiter quadraginta post Athanasii mortem Alexandrinam sedem acceperit, longe cæteris est ante ponendus, utpote qui decessoris sui annos Episcopatus ignorare non potuerit. Is ait Athanasium Ecclesiæ Alexandrinæ præfuisse annis integris 46. ἐφ' ὅλοις ἔτεσιν, quod sane de annis tantum elapsis dici potest, quantumcunque sese torqueant adversarii, qui hæc de annis non elapsis intelligenda contendunt. Licet autem illi nulla prorsus auctoritate initium Episcopatus Athanasii conferant in mensem Januarium anni

326.

(a) Epist. ad Solitarios,

326. mortem vero illius in secundam Maji anni 371. non plus quam quadraginta quinque annos & tres quatuorve menses Episcopatus Athanasio concedunt. At dicant, quæso, num credi possit Cyrillum, cujus auctoritas cæteris omnibus anteferenda est, dixisse Athanasium quadraginta sex annis plenis & integris Episcopatum tenuisse, si annis tantum quadraginta quinque & tribus quatuorve mensibus Ecclesiam rexisset Alexandrinam? Cur adjecisset ὅλοις integris, si anni illi non pleni & absoluti erant, & si quadragesimus sextus pene totus deficiebat? Certe ita planum est, ὅλοις ἔτεσι apud Cyrillum significare annis integris, ut exploratum est illud Basilii Epist. 72. ταῦτα δὲ ἐγένοντο πρὸ δέκα καὶ ἑπτὰ οὐχ ὅλων ἐτῶν, sic intelligenda esse : Hæc vero facta sunt ante septendecim non integros annos. Ex Cyrilli itaque loco aperte commonstratur Athanasii obitum ultra annum 371. differri oportere.

En alterum Alexandrinum Patriarcham Proterium Martyrem, qui annis circiter octoginta post Athanasii obitum Alexandrinam Sedem obtinuit. Is Athanasium anno 373. è vives excessisse testificatur in Epistola ad S. Leonem Papam, ubi sic legitur apud Bucherium : In octogesimo nono anno ab Imperio Diocletiani, superstite beatæ memoriæ Patre nostro & Episcopo Anastasio, (lege Athanasio) cum XIV. lunæ Paschalis, XXVIII.

die

die mensis Phaminoth, hoc est nono Kalendarum Aprilium die, provenisset die Dominico, in subsequentem translata est Dominicam; ita ut quinta die mensis Pharmothi, hoc est, pridie Kalendarum Aprilium, celebraretur Pascha Dominicum. Hæc nemine repugnante quadrant in annum 373. Hîc observes velim Proterium, cum ait Athanasium superstitem fuisse eo anno, quo Pascha in sequentem Dominicam translatum est, ideó illud annotare, quia tantillo post tempore, sive elapso Mense, 2. Maji sequentis defunctus est. Nihil autem moror nuperi Scriptoris conjecturam, qui suspicatur in allato Proterii loco, pro superstite, legendum esse, defuncto. Nam si liceret veterum Scriptorum voces pro libito in alias commutare, quidvis hac ratione affirmari, omnia inverti possent. Deinde cur potius dixisset, defuncto Athanasio, si jam ille duobus ante annis, è vivis excesserat, quàm sedente Petro, Athanasii videlicet successore? Athanasium certe nominavit, quia quo Episcopo sedente res memoratu digna acciderit, dictum oportuit: Superstitem fuisse addidit, quia paulo post, uno scilicet post mense, Sanctus Antistes obiit.

Hæc Cyrilli & Proterii loca meo quidem judicio rem conficiunt, & Socratis testimonium prorsus enervant. His adjice Hieronymum in Chronico, ubi in annum pariter 373. Athanasii obitum conjicit. Ille vero utpote

Athanasio æqualis & oculatus, ut ita dicam, testis, licet non accuratas semper temporum notas dederit, hac in re fide dignus est; tum quia tanti Antistitis, qui illo ævo pro Ecclesiæ lumine passim habebatur, annum obitus non videtur ignorare potuisse, tum quia fide dignioribus, nempe ipsis Athanasii successoribus accinit. Addit etiam Pagius Theophanis canonem, qui eundem notat annum. Nam etsi Theophanes parum fidus Chronographus habeatur, non spernendus tamen est, quando cum tot aliis in temporum calculo consentit.

Aliud item argumentum eruitur ex Chronico Patriarcharum Alexandrinorum, evulgato per Abrahamum Ecchellensem, ubi dicitur obiisse S. Patriarcham septimo Beseinas, seu παχωνος die Jovis. Cujus mensis dies septimus cum die secundo Maji concurrit. Quare cum anno 373. dies secunda Maji in diem Jovis, sive in feriam quintam inciderit, in eundem annum optime confertur obitus Athanasii. Jam vidimus hunc Chronologum dies obitus Petri & Alexandri Antistitum Alexandrinorum accurate notasse. Diem vero mortis Athanasii eadem accuratione statuisse ex iis quæ supra diximus conspicuum est.

Aliud adfert eruditissimus Pagius ex Socrate, L. 4. c. 21. qui ait statim post mortem Athanasii Arianos Antiochiam ad Imperatorem

Va-

Valentem profectos esse, ut ejus ope Arianum Episcopum constituerent. Valens autem, ut probat idem Pagius, anno tantum 372. Antiochiam venit. Unde conficitur Athanasium post annum 371. obiisse. Verum præterquam quod Socratis testimonium non tanti facimus, ut cum solus profertur statim ei acquiescamus; hoc certe loco probaretur Athanasium mortuum esse 372. anno, quod etsi Baronius crediderit, jam nullus existimat. Quapropter donec exploratius quidpiam ea de re adferatur, hujusmodi argumentum non adoptandum putamus: quo unice probatur Socratem ut alibi frequenter, ita hic sibimet ipsi adversari. Quænam porro fides habenda Scriptori, qui quam posuerat notam Chronologicam, eodem ipso loco bis evertit? Jam quippe vidimus pugnantia narrare Socratem, cum ait Gratiano iterum & Probo Consulibus Athanasium obiisse, cum quadraginta sex annos in Episcopatu complevisset, quæ sunt ἀσύστατα, ut supra comprobatum est. Mox autem & consequenter adjicit, statim nulla interposita mora post decessum Athanasii Arianos Antiochiam ad Valentem Imperatorem Arianum adiisse, ut Episcopum suæ sectæ constituerent. Valens autem anno 372. non vero 371. venit Antiochiam, ibique per aliquod tempus consedit. Ἐυθὺς οὖν ἀνεθάῤῥουν οἱ ἀρειανίζοντες, τῇ τοῦ βασιλέως αὐχοῦντες θρησκείᾳ. καὶ μηδὲν μελλήσαντες,

γνωρίζουσι βασιλεῖ κατὰ τὴν Ἀντιόχειαν τότε διάγοντι. En tibi notam Consularem, qua Socrates in annum 371. mortem Athanasii confert, ab ipso Socrate bis pessumdatum.

Aliam profero Chronologiam notam, hactenus, ni fallor, inobservatam. Epistolas Athanasii Festales, seu Paschales, quadraginta septem exstare memorat Auctor vitæ S. Athanasii, quam ex Arabico versam à v. Cl. Renaudotio, in Praleiminaribus ad opera Athanasii edidimus p. CLIX. Epistolas vero Athanasii festales recenset Hieronymus inter opera ejusdem. Ex Epistolis item Festalibus fragmenta multa attulit Cosmas Ægyptius, a nobis non ita pridem editus, (*a*) nimirum ex secunda, ex quinta, 6. 22. 24. 28. 29. 40. 42. 43. & quadragesima quinta: Jam diu etiam inter opera Athanasii habetur fragmentum ex trigesima nona. Ita ut vera jam narrare deprehendatur Scriptor ille Arabicus, nempe Severus Episcopus Archmoninæ. Certe memini me a te ipso, Vir Doctissime, audivisse, etiamnum exstare Arabice Epistolas illas Festales Athanasii, ut fide dignorum hominum testimonio acceperas. Epistolæ autem Festales erant, quibus Episcopi Alexandrini, habito primum ad populum Sermone, quo tempore Pascha celebrandum esset quotannis annuntiabant. Ita ut hinc consequatur

(*a*) In Nova Crllectione PP. T. 2. p. 216.

tur quadraginta ſeptem ſolemnitates Paſchales ab Athanaſio prænuntiatas fuiſſe, totidem ſc. quot enumerantur ab anno 327. quo ſecundum noſtram aliorumq; ferme omnium recentiorū opinionem primum Paſcha Athanaſius Epiſcopus celebravit; ad menſem Majum anni 373. quo defunctum contendimus. Si autem anno 371. obierit, ut volunt adverſarii, etiamſi in Januarium anni 326. ejus ordinatio referatur, nonniſi quadraginta ſex Paſchata tranſegiſſe potuit. Suſpicor autem ex illo 47. Epiſtolarum Paſchalium numero factum eſſe, ut Abulbaracatus annos 47. Epiſcopatus Athanaſio tribuerit, videlicet non elapſos, ſed inchoatos tantum.

Eundem porro Epiſtolarum Feſtalium ritum obſervarunt Athanaſii ſucceſſores; ſed earum pleræque temporum injuria interciderunt. Pauca ſuperſunt ex Epiſtolis Feſtalibus Theophili. Cyrilli vero ejus ſucceſſoris triginta Feſtales Epiſtolæ (ſeu potius 29. nam una deficit) ad nos uſque devenerunt; reliquæ excidiſſe videntur. Quæ ſuperſunt autem ſingulæ ſingulis annis publicatæ dicuntur in fine. Si illas unquam quadraginta ſeptem Epiſtolas Athanaſii Paſchales, imo ſi poſtremam tantum in lucem proferri contigerit, tota de anno obitus Athanaſii diſceptatio tolletur. Tametſi jam ſolutam arbitror: nam tot Chronologicæ notæ, illæque perſpicuæ, quot ſupra adtuli, infirmum Socratis teſtimonium penitus obruere videntur.

Jam

Jam restat, ut argumentum non meo solum, sed aliorum doctorum hominum judicio validissimum in medium adferam. Petitur autem ex Athanasii cum Basilio jam Episcopo sat diuturna familiaritate, ex Epistolis ultro citroque missis, ex negotiis Ecclesiasticis, quæ mutua utriusque opera gesta sunt. Quia vero ex tempore ordinationis S. Basilii in Episcopum Cæsariensem, notæ eruuntur, ad annum obitus Athanasii statuendum, hic ea de re quædam prælibanda esse visum est. Carptim diximus sub finem vitæ Athanasii, Basilium ordinatum fuisse anno 370. 14. Junii, ut firmior fert sententia. Firmiorem vero sententiam non alia de causa diximus, quam quia in Martyrologio Romano, hæc dies ordinationi Basilii assignatur; unde Baronius, aliique post eum in eamdem diem ordinationem ejus contulère, quia nimirum nulla alia dies usquam proponebatur. Re tamen subinde retractata, perpensisque accuratius iis, quæ in utramque partem proferuntur, Basilii ordinationem tardius factam comperimus, & eisdem, quibus Tillemontius, rationibus permoti, in mensem circiter Septembrem ejusdem anni protrahimus.

Gregorius Nazianzenus, Theologi Pater, in Epistola, quæ inter Basilianas quarta numeratur, quamque Basilio ante male adscriptam, Gregorio Patri jam docti omnes attribuunt, de morte Eusebii Cæsareæ in Cappado-

docia Episcopi, Basilii decessoris, agens, eligendum ei successorem dicit, urgetque ut ante hyemem proximam alter ejus loco subrogetur. Ἀλλὰ παρακαλῶ καὶ πάλιν καὶ πολλάκις, πάντα ὄκνον ὑπερθεμένους, ἀπαντῆσαι καὶ προλαβεῖν τὰ ἐκ τοῦ χειμῶνος δυσχερῆ, quæ perperam a Jacobo Mycræo interprete versa, ut monent Combefisius & Tillemontius, ita nos reddimus: Sed etiam atque etiam sæpiusque rogo, ut omni deposita segnitie, hyemis difficultates antevertamus. Hæc sane verba clare indicant hanc Epistolam post medium anni 370. scriptam fuisse, & ordinationem Basilii, quæ post illam datam Epistolam haud dubie facta est, in mensem circiter Septembrem ejusdem anni opportunius conjiciendam esse. Qua posita temporis nota, ex gestis Athanasii cum Basilio jam Episcopo mox adferendis, nemo non videat jam labantem adversariorum opinionem, qui volunt Athanasium 2. Maji anni 371. obiisse, his postremis difficultatibus funditus everti. Nam à Septembri anno 370. quo ordinatus est Basilius, ad secundam Maji anni 371. qua mortuus est Athanasius vix septem Menses intercurrunt: quo tam angusto spatio an possint ea, quæ mox memoranda sunt, includi, judicet eruditus Lector.

Primo autem Epistolas Basilii Episcopi ad Athanasium & Athanasii ad Basilium Episcopum enumerabimus, nec Basilianas solum quæ

quæ hactenus supersunt, (nam Athanasii ne una quidem superest) sed etiam eas quæ vel memorantur, vel scriptas fuisse exploratum videtur.

1. Prima quæ memoratur Epistola est Athanasii ad Basilium, Ep. 47. de Libyæ Duce, quem Athanasius ob perpetrata facinora ab Ecclesiæ communione rejecit. Illa vero à Basilio indicatur his verbis: Legi literas Sanctitatis tuæ. Quæ Athanasii Epistola periit, sola Basilii superest, qua dicit se Epistolam Athanasii Ecclesiæ suæ ostendisse.

2. Epistola est Basilii 48. ad Athanasium: qua de turbulento rerum statu dolet, rogatque Athanasium, in Occidentem mittat aliquos Viros, ut ejus monitis obtemperantes Occidentales, medicam manum Orientalibus rebus admoveant. Agit præterea de dissidio Antiochenam Ecclesiam lacerante.

3. In tertia Epistola 49. quæ est Basilii ad Athanasium, tam breviter de calamitatibus suis loquitur Basilius, ut alias ejusdem argumenti, vel prius, vel postea scripsisse omnino videatur. Quas autem ea de re mutuas ambo scripserunt, prorsus omnes amisimus.

4. Quartam Basilius 50. ad Athanasium de rebus Antiochenis Epist. per Dorotheum Diaconum misit eodem, ut videtur, tempore, quo superiorem.

7. In quinta 51. rogat Basilius mitti sibi Epi-

stolas

ſtolas ad varios Epiſcopos per Dorotheum Diaconum ad ſe redeuntem.

6. In ſexta 52. dicit Petrum ab Athanaſio miſſum adveniſſe cum Dorotheo, quem ſe ad Athanaſium remiſſurum ſignificat. Ibidem agit de Marcello damnando.

7. Septimam 61. haud dubie ad Athanaſium miſit, poſtquam Satino Diacono deferente Occidentalium literas ab illo accepiſſet.

8. Octavam 75. item Athanaſio miſit Epi-
ſtolam, qua rogabat eum, qua forma Aria-
ni reſipiſcentes recipiendi eſſent. Etenim te-
ſtificatur ſe ea de re literas ab Athanaſio ac-
cepiſſe.

Epiſtolæ Athanaſii ad Baſilium omnes pe-
rierunt, ut & aliæ fere omnes Athanaſii ad
familiares. Ex Epiſtolis vero Baſilii ad Atha-
naſium ſex tantum ſuperſunt. Duas alias de-
perditas, quæ ſine dubio ſcriptæ fuerunt, ſu-
pra memoravimus; ſed præter illas, alias
item ſcripſiſſe certiſſime videtur, quarum
memoria interiit. Improbabile namque pu-
tatur, nullam ultro citroque ſcriptam fuiſ-
ſe toto tempore Legationis Dorothei, qui Ro-
mam literis Baſilii, Meletii, & Athanaſii pro-
fectus, redux poſtea Athanaſium in vivis
reperit. Vix credatur item nullam miſſam fu-
iſſe de graviſſimo, quod cum Monachis ha-
buit, negotio circa Spiritum Sanctum. Ve-
rum ne illæ quidem quas miſiſſe Baſilium Epi-
ſcopum exploratum eſt, tam brevi, ſeptem

ſcilicet menſium ſpatio potuiſſe dari videantur. Quandoquidem conſtat, non per veredarios, miſſas fuiſſe; ſed vel per Legatos Diaconos ve ut ſupra videre eſt, vel exſpectata mittendi occaſione, ut diſerte ait Baſilius Epiſt. 49. Alexandriâ vero Cæſaream in Cappadocia quinquaginta circiter manſiones erant, quæ totidem dierum itinere abſolvebantur. Jam quis non videat ſeptem menſium ſpatium non ſatis eſſe ad itus & reditus, ut tot Epiſtolæ utro citroque mitterentur: etiamſi ſupponatur occaſiones ſemper ex voto oblatas fuiſſe, ac Legatos nusquam conſediſſe, nec intermiſiſſe viam, quod tamen aperte falſum eſt. Ut autem id clarius evadat, e re fuerit, de negotiis quæ mutua utriusque Athanaſii ſcilicet & Baſilii Epiſcopi operâ geſta ſunt, quædam narrare, quo pateat, ne anni quidem ſpatium ad ea omnia peragenda ſuffecturum fuiſſe.

Primum negotium fuit de rebus Orientalium Eccleſiarum (*a*) ac præſertim Antiochenæ. Qua de cauſa Dorotheus Diaconus Antiochia Cæſaream a Meletio ad Baſilium Epiſcopum mittitur. Is ipſe Dorotheus poſtea à Baſilio Alexandriam, ubi aliquamdiu detinetur. Athanaſius poſtea Dorotheum cum Petro quodam ad Baſilium remittit. Baſilius poſtquam Dorotheum diutius detinuerat; ut ſub finem negotiorum dimiſſus, res ſingulas ge-
ſtas

(*a*) In Epp. Baſilii ad Athanaſium.

ſtas Meletio ſignificaret, & poſtquam diem ex die exſpectando in longum tempus εἰς πολὺ τοῦ χρόνου, Dorothei profectio dilata fuerat, ipſum primo miſit Antiochiam ad Meletium, ut ejus Epiſtolas ad Occidentales, & monita pro rebus gerendis acciperet: ac deinde ad Athanaſium pergeret Alexandriam, ut ejusdem pariter Epiſtolis & monitis inſtructus, inde Romam ſe conferret, res Orientalium cum Damaſo & Italiæ Epiſcopis acturus. Dorotheus igitur juſſa exequutus, primo Antiochiam, deinde Alexandriam iterum venit: nam bis miſſum a Baſilio Alexandriam, clare dicit ipſe Baſilius in Epiſt. 52. Monet autem Athanaſium Baſilius, ut Dorotheum prima navigandi occaſione mittat in Italiam, ut ſequenti anno ea quæ in optatis erant perfici poſſent. In Italiam itaque proficiſcitur Dorotheus, & Romam pervenit. Poſtquam ea quæ in mandatis erant complevisſet, cum Sabino Occidentalium Legato, qui primum Illyricum petiit, ut Illyricorum mandata literasque acciperet, Alexandriam reverſus eſt. Simul veniſſe Sabinum & Dorotheum certum videtur; ut ut vero ſit, certum eſt, Sabinum & Dorotheum ab Athanaſio exceptos, poſtea cum literis Occidentalium miſſos fuiſſe ad Baſilium Cæſaream. Baſilius vero poſtea Dorotheum remittens ad Meletium, Athanaſium ut ſuperſtitem commemorat. Jam quis hæc omnia Dorothei itinera, diuturnas moras, geſta,

ſta negotia credat, ne dicam ſeptem menſium, unius etiam anni ſpatio perfici potuiſſe? ponendo quoque, quod non ſine controverſia quiſquam concedat, Meletium ſtatim atq; Baſilius in Epiſcopum Cæſarienſem cooptatus eſt, antequam ea quæ de ordinatione ejus oborta ſunt diſſidia componerentur, de motibus Orientalium Eccleſiarum ſedandis cum eo per Legatum egiſſe; ponendo etiam Athanaſium, ſtatim ut eam Baſilius, quam poſtremam memoravimus Epiſtolam Meletio miſit, e vivis exceſſiſſe. Omnibus, inquam, in gratiâ adverſæ ſententiæ compoſitis, non poſſunt Dorothei itinera, geſta, moræ tam brevi ſpatio includi. Certe Tillemontius moras Dorothei Romanas & Occidentales in totam hyemem anni 372. producit; & meo quidem judicio optime: nam cur tot itineribus, tot geſtis negotiis tam anguſti limites præſcribantur, ut Socratis calculum, tot gravioribus aliunde teſtimoniis jam obrutum, vindicemus? Vulgo creditur (*a*) Sabinum & Dorotheum Acta Synodi Romanæ, in qua Auxentius damnatus fuit, Alexandriam attuliſſe: quæ Synodus circa finem anni 371. celebrata fuiſſe putatur. Ejus autem Synodi & damnationis Auxentii meminit Athanaſius in Epiſtola ad Epictetum: certumque omnino videtur, Athanaſium poſt illam datam Epiſtolam, duos etiam contra Apollinarium Libros edidiſſe, ut

(*a*) V. Till. Notes ſur S. Damoſe

ut diximus in Monitis ad eosdem libros: quæ nova accedit confutatio eorum, qui Athanasium ante medium anni 371. defunctum esse pugnant.

Alterum negotium quod Athanasium inter & Basilium jam Episcopum gestum est, memoratur in postrema quæ superest Basilii ad Athanasium Epistola, quam supra diximus per Dorotheum Diaconum diu jam peregrinatum, & longo tempore Cæsareæ, ut rerum exitus videret, versatum, allatam fuisse; in ea, inquam Epistola, quam putamus in annum 371. nec quidem ineuntem, conjiciendam esse, ait Athanasio Basilius, bene multos Episcopos existimare, Marcellum Ancyranum, memoratis ibidem de causis ab Ecclesia ejici oportere. Quo comperto Marcellus primum à Græciæ & Macedoniæ Episcopis literas commendatitias, & mutuæ communionis testimonia, per Legatos haud dubie postulavit impetravitque. Deinde Legatos misit Eugenium aliosque, (a) qui apud Athanasium id agerent, ut Marcellus & Marcelliani in sancti Antistitis communione manerent: nam a communione Athanasii nunquam semotum fuisse Marcellum, alibi à nobis probatum est. Athanasius vero coacta Synodo Episcoporum, quorum nomina partim excidêre, partim supersunt, Marcellianos, postquam sanam & orthodoxam fidei confessionem, quam nos primum

(a) In Collect. Nova Tom. 2. p. 1.

mum edidimus, emisissent, ad comunionē recepit. Porro si itinera & moras illas Dorothei, quæ haud dubie ad annum 371. nec ineuntem extractæ sunt, conjungas tam cum Legatione Marcelli ad Episcopos Achaïæ & Macedoniæ, ut literas commendatitias impetraret, quam deinde cum itinere Eugenii Alexandriam: hisque si adjicias convocatum ibidem Synodum, ac receptos Marcellianos, statim deprehendes quantum à vero aberrent ii, qui volunt Athanasium secundâ Maji anni 371. obiisse. Post illam autem Marcellianorum receptionem, statim obiisse putandus est Athanasius, nihil enim hac de re cum Athanasio egit Basilius; sed cum Petro ejus successore, cui rescribens, ægre demum ad recipiendos Marcellianos animum appulit, qua de re vide quæ diximus in Diatriba (*a*) de Marcello Ancyrano.

Tertium suppeditat argumentum Basilii circa Spiritum Sanctum cum Monachis habita disceptatio. Cum enim non pauci, iique pii homines etsi sanam de spiritu sancto doctrinam tenerent, nollent tamen Spiritum Sanctum aperte Deum vocare, quia non ita appellabatur in Synodico: iis sese attemperans Basilius, ne cuipiam offensioni esset, ab hujusmodi voce Deus, de spiritu sancto loquens, abstinebat in concionibus. Hinc arrepta occasione Monachi quidam Basilium ob dissimulatam veram

(*a*) Collect. Nova Initio.

ram doctrinam criminabantur. Id porro accidit vertente anno 371. ut ex Epist. 33. Basilii clare comprobatur: nam id tunc agi indicat, cum jam immineret tempus quo vel sedibus ex Ecclesia pellendus, vel gravius quidpiam passurus erat; id est, Valente jam iter agente Cæsaream, ut mox dicemus. Rem edidicit Athanasius, (b) primo per Johannis & Antiochi Presbyterorum Epistolam, quibus respondet ille, audaciam Monachorum graviter arguens; postea narratu cujusdam Dianii, qui an Athanasium adierit, an ei tantum literis rem indicarit, non potest ex Athanasii verbis ita clare percipi. Tertio ex Epistola Palladii, cui pluribus respondet Athanasius, carpitque Monachos illos Cæsarienses, quibus ea de re se jam rescripsisse testificatur. Non decere, ait, tantum virum a suis temere impeti, cum maxime ille jam pro veritate in agone sit constitutus, ἀγωνιζόμενος μᾶλλον ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, quibus verbis clare indicat, Basilium cum Valente Imperatore in eum jam congressum venisse, quem se pertimescere Basilius supra significabat. Unde sequitur prædictam Athanasii Epistolam, vel in fine anni 371. vel ut probabilius videtur, in initio sequentis scriptam fuisse. Valentem enim vertente anno 371. Cæsaream venisse, & hyemis partem eodem loco peregisse certum est. Cum autem tunc superstitem fuisse Athanasium

(b) Athan. Ep. ad Palladium & ad Johan. & Antiochum.

ſium ex ſupradictis liqueat, hinc ſane evertitur opinio eorum, qui cum Socrate putant Athanaſium anno 371. die ſecunda Maji defunctum eſſe.

Cum hæc jam ſat explorata ſint, ac quæ de anno obitûs Athanaſii ſupra adtulimus vix, ac ne vix quidem poſſint in controverſiam vocari, quod in vita Athanaſii de Melania Romana carptim diximus, poſſet fortaſſe ſilentio prætermitti. Sed quia Palladii locum, ut ſubodoratus eſt V. Cl. Pagius corruptum, nos reſtituere poſſe putamus, hac de re pauca nobis tractanda ſunt. Auctore Palladio diximus Melaniam ovina pelle donatam fuiſſe ab Athanaſio; idque contigiſſe anno 372. atque adeo non ſtare poſſe calculum eorum, qui ante medium anni 371. Athanaſium defunctum eſſe pugnant. Palladius enim in Hiſtoria Lauſiaca cap. 20. narrat hyænam, in mercedem reſtituti catulo ſuo oculorum uſûs, ovinam pellem Marco Abbati obtuliſſe; Marcum poſtea pellem Athanaſio, Athanaſium Melaniæ dediſſe. Palladii verba Græca vitiata ſunt in Editis ſicque habent: Καὶ τῇ ἑξῆς ἡμέρᾳ κώδιον προβάτου μεγάλου ἤνεγκεν τῷ ἁγίῳ καὶ μακαρίῳ Μάρκῳ. ὅπερ κώδιον ὗτος ὁ τοῦ χριστοῦ δοῦλος καταλέλοιπεν τῷ ἁγίῳ καὶ Μακαρίῳ Ἀθανασίῳ τῷ μεγάλῳ. ὡς δὲ καὶ ἡ μακαρία τοῦ χριστοῦ δούλη Μελάνη μοι εἶπεν, ὅτι παρὰ τοῦ ἁγίου καὶ θαυμασίου ἀνδρὸς Μακαρίου ἐγὼ ἔλαβον τὸ κώδιον ἐκεῖνο. Ibi vero textum corruptum eſſe jure arbitratur

tur laudatus vir Pagius. Verum in hoc labitur, quod Marcarium pro Marco ſubſtituat: nam hic de Marco non de Marcario agitur. Auguratur itaque poſtrema verba ſic legenda eſſe, ὅτι παρὰ τοῦ ἁγίου καὶ θαυμασίου ἀνδρὸς Ἀθανασίου ἐγὼ ἔλαβον τὸ κώδιον ἐκεῖνο. Probatam vero mihi reſtitutionem ut auctoritate Manuſcriptorum munirem, Bibliothecas Regiam & Colbertinam adii, atque in Regio Codice num. 1978. optimæ notæ 700. circiter annorum, lectionem reperi qualem ferme Pagius propoſuerat, quæ ſic habet: Καὶ τῇ ἑξῆς ἡμέρᾳ κώδιον προβάτου μεγάλου ἤνεγκεν τῷ ἁγίῳ καὶ μακαρίῳ Μάρκῳ ὅπερ κώδιον οὗτος ὁ τοῦ χριστοῦ δοῦλος καταλέλοιπεν τῷ ἁγίῳ καὶ μακαρίῳ Ἀθανασίῳ τῷ ἐπισκόπῳ. ὡς δὲ καὶ ἡ μακαρία δούλη τοῦ χριστοῦ Μελανίον (ſic) μοι εἶπεν, ὅτι παρὰ τοῦ ἁγίου καὶ θαυμασίου ἀνδρὸς Ἀθανασίου ἐγὼ ἔλαβον τὸ κώδιον ἐκεῖνο. In Codice autem Colbertino num. 4474. annorum circiter 606. eadem prorſus lectio habetur, hoc uno excepto, quod Μελάνη ſcribatur pro Μελανίον. Senſus eſt. Ac ſequenti die Sancto beatoque Marco (hyæna) ovis magnæ pellem attulit: quam pellem idem Chriſti ſervus ſancto beatoque magno reliquit. Beata vero Chriſti famula Melania dixit mihi: Eam pellem ego a ſancto & admirando viro Athanaſio accepi. En tibi totum Palladii locum ſartum & tectum. Eam autem veram eſſe lectionem confirmatur ex vetuſtiſſimo Codice Latino Bibliothecæ Colbertinæ, IX.

Sæculi, ubi Historiæ Palladii Lausiacæ antiqua versio habetur ibi vero sic legitur: *Sequenti autem die eadem bestia sancto ac beatissimo Marco pellem ovis exhibuit: quam memoratus servus Christi Sancto Athanasio dereliquit, quam sancta Melania postea a beatissimo viro Athanasio accepisse se dixit.* Huic standum lectioni neminem inficias iturum esse puto. Nam alia quæ fertur in editis & in aliquot. MSS. repugnare prorsus videtur. Et sic vero ab initio lectum esse probat vetustissima illa versio Latina. Ex aliis autem Manuscriptis, unus Regius, quo videtur usus Jo. Meursius qui primus Lausiaca græcè publicavit, eamdem quam editi habet lectionem. Est vero Codex recens, a tempore Francisci primi descriptus numero 2282. Alius Codex Colb. pro Ἀθανασίῳ habet Μακαρίῳ, & infra pro Ἀθανασίου Μακαρίου. deceptus videlicet fuit Librarius voce Μακαρίῳ quod est epitheton Athanasii, quam ipse pro nomine proprio habuit. Alius item Cod. Colb. pervetustus primum habet Ἀθανασίῳ, deinde vero pro Ἀθανασίου, ibi legitur Μάρκου, quæ sunt ἀσύστατα, nam hinc sequeretur Marcum eamdem pellem, quam Athanasio reliquerat, scilicet cum è vivis excessit, postea Melaniæ dedisse. Hi certe postremi MSS. inter se non consentiunt, & vitium aperte præferunt. Itaque lectionem, quam eruditus Pagius, perspectâ prioris νοθείας, substituendum putabat, hic ex opti-

optimis MSS. restituimus. Constat igitur Melaniam, ipsa Melania narrante, pellem accepisse ab Athanasio: ut ut tandem sit de hyænæ historia, quam plerique viri docti vocant in dubium, certum est, Melaniam hoc munere ab Athanasio donatam esse.

Hoc vero donum ab Athanasio accepisse Melaniam anno 372. probatur ex Hieronymi & Paulini testimoniis; prior enim ait in Epistola XXV. ad Paulam; ingruente jam hyeme, Melaniam navigasse Hierosolymam. Paulinus vero in Epistola XXIX. ad Severũ ait, eam post quinq; lustra, & quidem pene exacta hyeme, in Occidentem remeasse, ac viginti dierum spatio Romam appulisse. Remigravit autem anno 397. ut probat Pagius ad hunc annum. Si autem quinque lustra sive viginti quinque annos ab anno 397. retro supputaveris, in annum incides 372. ac dicas necesse est non potuisse Melaniam ab Athanasio pellem accepisse ante annum 372. atque adeo non obiisse Athanasium secunda Maji anni 371. Hanc vero postremam Chronologicam notam fusius prosequitur laudatus Pagius ad annũ Christi 397. ubi vide sis. Nam ea de re pluribus agere non libet, cum aliunde sententia nostra de anno obitus Athanasii tam multis, tam perspicuis notis asserta fuerit, ut spes sit adversam opinionem, sensim desertum, ac prorsus demum ablegatum iri.

His plura addi poterant, nec desunt alia argumenta, quibus in promptu esset ea, quæ supra dicta sunt affirmare. Verum hæc satis sunto: nostræ quippe sententiæ, ut audio acquiescunt omnes pene Historiæ Ecclesiasticæ studiosi. A notis item nostris Chronologicis non recedit, ut spero, Vir Cl. Renaudotius, qui integram a S. Marco usque ad Sæculi XIII. initia Patriarcharum Alexandrinorum successionem concinnavit, tum ex Severi Episcopi Aschmoninensis, Michaëlis Episcopi Taneos, Mauhoubi filii Mansur historiis; tum ex aliis Christianorum Cophtitarum monumentis: adjuncta ubi necesse fuit luce ex Muhhammedanis. Quod opus pro ea qua laudatus Vir pollet eruditione & Linguarum Orientalium peritia, omnibus numeris absolutum & jam ad editionem paratum est. Tu vero, Vir Doctissime & amicissime, Vale, & quid de observationibus nostris existimes indicare ne graveris.

II.

ULRICAE ELEONORAE,

Augustissimæ Suecorum Reginae ad Cantones Evangelicos Helveticos EPISTOLA.

ULRICA ELEONORA Dei gratia Suecorum, Gothorum, Vandalorumque Regina &c. &c.

Nobilibus, Spectabilibus & Amplissimis Amicis nostris sincere dilectis, Evangelicarum Helvetiæ Fœderatarum Civitatum, Tiguri, Bernæ, Glaronæ, Basileæ, Scaffausii, Abbatis cellæ, Sancti Galli, Mulhausii & Bielæ Consulibus, Scultetis & Senatui salutem & Benevolentiam nostram Regiam singularem.

BInas vestras litteras accepimus, quarum alteris de edicto, contra Catechismum Ecclesiæ Palatinæ promulgato, alteris etiam de dimidio ad Spiritum Sanctum Heidelbergæ templo ablato, utrisque autem de attentata Religionis libertate, adeoque miseræ Palatinæ Ecclesiæ sorte conquerimini, atque pro sacro,

quo eidem conjuncti estis vinculo, avitam gloriam, opem & auctoritatem nostram in adserenda Religionis libertate imploratis. Certe hæc talia non sine tenero quodam doloris sensu percepimus, afflictamque Ecclesiæ vicem admodum miseramur. Hunc tamen affectum nostrum magnopere levat, cum pius ac constans ille ardor, quem pro Religione ejusque Consortibus declaratis, tum etiam ea, quam in Nobis vos repositam habere fiduciam significatis. Nos quemadmodum caussam Ecclesiæ Evangelicæ pro Dei & Nobis vobiscum communi causa habemus, ita per divinam gratiam gnaviter & constanter eam ut par est agere & propugnare nunquam intermittemus, quare per nostros in Germania Ministros, quibus de hoc negotio mandata dedimus, omnem operam auctoritatem & studia nostra eo collocare & intendere non cessabimus, quo memoratæ Ecclesiæ Palatinæ sua libertas quantocius restitui & integra semper relinqui possit.

Ceterum DEUM Ecclesiæ Statorem & Protectorem vobiscum ardenter imploramus, ut eandem clementer tueri & conservare ejusq; afflicta & oppressa membra ubiq; fovere sustentare & erigere velit, cujus potenti gratiæ & tutelæ vos omnes ex animo commendamus. Dabantur Holmiæ d. 26. Januarii CIϽ IϽCCXX.

Vestra bona amica
ULRICA ELEONORA.
Von Höpken.

III.

TIGURINORUM ad *BASILEENSES* Epiſtola, qua literas illuſtriſſimi *Archiepiſcopi Cantuarienſis* ad ſe miſſas comitantur.

Viri plurimum Reverendi, Excellentiſſimi, Clariſſimi, Celeberrimi, Antiſtes, Paſtores, Profeſſores ſolertiſſimi, Meritiſſimi, Fratres in Chriſto obſervandi.

COgnoſcite ſic, Viri Maxumi, quantopere ad ſyſtaticas veſtras mitiſſimum Primatis Angliæ pectus adverſis Palatinæ Eccleſiæ indoluerit, quam fortiter ac feliciter Patrocinium preſſorum Fratrum coram Auguſtiſſimo Anglici Parlamenti Senatu geſſerit, quantum immo & Sereniſſimus Rex & Senatores Principes omnes afficiantur malis, quibus Chriſti grex velut ſpinis, implicatus, jugiter excruciatur. Intulerunt Principes in Eccleſiam gloriam ſuam & divitias, & ejus in bonum omnem ſuam & Auctoritatem, & potentiam & prudentiam impendent, utinam deſiderato cum ſucceſſu, utinam ad concuſſionem throni injuſtitiæ, quo cum Deus noſter non conciliabitur unquam, quia improbitatis ſceptrum membrorum Chriſti terga

 velut

velut fuſte fatigare, & virgis variare non ceſſat. O DEUS confringe brachium impii & impiorum ſuorum aſſeclarum, ne *audeat* deinceps terribilis eſſe, homo miſer ex terra. Reſponſoriæ autem Primatis de verbo ad verbum hæ ſunt.

Ampliſſimo Viro
Fratri in Chriſto Colendiſſimo
D. D. Johanni Ludovico
Neuſchelero,
Eccleſiæ Tigurinæ Antiſtiti digniſſimo
GUILIELMUS providentia divina
Archi-Epiſcopus Cantuarienſis
S. P. D.

QUod iteratis literis veſtris non tu ſolum, Præſtantiſſime Domine, ſed & Eccleſiarum Reformatarum Helveticarum Paſtores atque Profeſſores, me porro amplificare dignemini, gratias quas poſſum maximas & tibi & illis referre feſtino: Vobisque omnibus perſuaſiſſimum eſſe cupio, neminem amicitiam veſtram aut pluris facere, aut debito amoris affectu retribuere totis viribus magis eniſurum.

Quantum mihi cordi ſint, quod imprimis mihi commendatis, Fratrum noſtrorum, religionis cauſa perſecutionem patientium, Jura at-

atque libertates & ſæpe antea privatim & nuper publice teſtatus ſum: Cum reverſo in Angliam Rege noſtro Sereniſſimo, Epiſcopisque ad reditum ipſi gratulandum; ſimul convenientibus omnium eorum nomine Regiæ Majeſtati gratias retuli ob ſuſceptum illorum Patrocinium; Et ut eos, eorumque cauſam, gratioſe tueri pergeret, obnixe oravi. Annuit votis noſtris religioſiſſimus Princeps; Et ut eo firmius ſeſe aſtringeret ad hoc tam pium opus peragendum, interceſſionem noſtram in publicum emitti voluit, ut ſcirent omnes, quo animi affectu nos illius auxilium, ad fratres noſtros tuendos, exoraverimus; quâ dignâ Rege Chriſtiano promptitudine ille eorum protectionem atque patrocinium in ſe ſuſceperit.

Neque hic ſubſtitit cura noſtra, ſed cum in publicis Regni comitiis gratiæ pro more Celſitudini Regiæ dicendæ eſſent; in conventu Procerum adeo vel fortiter vel feliciter eorum cauſam egi, ut omnes una Principes, nobilesque regni cenſerent, Regiæ Majeſtati gratias ſpeciatim adjiciendas, quod hoſce Chriſti ſervos contra perſecutorum ſuorum injurias defendendos ſuſceperat; utque illos porro protegere dignetur, eandem regiam Majeſtatem humiliter ſupplicarunt.

Quod ad unionem Proteſtantium ſpectat, in qua altera pars litterarum veſtrarum verſatur, nec in illa opem operamve noſtram

desiderari passus sum. Quo in statu hæc tam utilis seu potius necessaria inter eos pax sit, vobis satis perspectum esse credo.

Plures utrinque Viri prudentissimi hanc tam sacram concordiam absque mora conciliandam putant. Ceteri, nisi vana spe lactamur, in eandem sententiam brevi conspirabunt. Ego, si quid in hac re efficere valeam, non deero officio meo, neque patiar, ut in hac tam pia causa quisquam me vel negligentiæ vel tepiditatis insimulet.

Gaudeo interim controversiam de Formula consensus apud Bernenses agitatam, neque huic tam proficuo incepto obicem posituram, neque Ecclesiis vestris intempestivam animorum discordiam illaturam. Formula docendorum, si quidem cum prudentia atque ἐπιεικείᾳ debita concipiatur; res certe est & in se utilis, & ad sanam doctrinam conservandam pene necessaria: Contra hujusmodi normam aliquid publice docere nemo pacis amator attentabit. Si quis turbulenti ingenii homo aliquid ejusmodi auderet, merito ego talem coercendum censerem. Sed alia longe res est, quod sic publica auctoritate statutum fuerit docere, alia, non docere contrarium. Ad hoc, pacis atque concordiæ causâ, Vir bonus facile sese adstringi patietur: Cum è contra neminem esse credo adeo perfrictæ frontis, ut licere sibi putet ea aliis tanquam

vera

vera proponere, quæ ipse esse falsa aut certo cognosceret aut firmiter crederet. Adeo mihi idem esse videtur, conscientiis hominum tales articulos credendos imponere atque docendos statuere.

Sed de his satis: Deus pacis ac Veritatis ita vos sancto suo Spiritu ducat atque illuminet; ut & quæ vera sint, retineatis; & quæ ad pacem vestram atque concordiam faciant, semper sequamini; nec hæresibus infecti, neque schismatibus distracti! Hoc in voto desino, meque profiteor

Amplissime Domine

Ex Ædibus nostris Lambetanis
XII. Kal. Januar.
MDCCXX.

Tuus in Christo conservus
Dilectissimus

W Cant.

Valete, Viri æstumatissimi, salvete cum Fratribus, constantius nos amate, & pro Liberatione Sionis calentes fundite preces jugiter

ter. Deus remunerator erit, cujus gratiæ & spiritui Vos commendamus omnes.

Rev. Rev. Nominum VV.
indefessi cultores

Tig. ad. 8. Febr.
1720.

Ecclesiæ scholæque Tigurinæ
Proceres, Professores, Pastores eorumque nomine

Joh. Ludovicus Neuschelerus
Eccles. Tig. Antistes.

IV.

IV.

C. A. HEUMANNI,

HEBDOMAS PAULINA,

Hoc est,

EXPLICATIO

SEPTEM LOCORUM EPISTOLAE PAULI AD CHRISTIANOS ROMAM MISSAE.

I.

Rom. I. 4.

Τοῦ ὁρισθέντος υἱοῦ Θεοῦ ἐν δυνάμει κατὰ Πνεῦμα ἁγιωσύνης ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν κ. τ. λ.

CUm hæc verba non minus valeant ad confirmandam Christi Deitatem, quam ea, quæ inferius Cap. IX. v. 5. leguntur, Sociniani (*a*) nervos intendunt omnes ad vim eorum infringendam. Vid. *Jo. Crellius* & *Schlichtingius* in

(*a*) His hoc quidem loco suppettias fert *Jo. Clericus*, qui tamen in epistola tertia sub *Liberii a S. Amore*, nomine

in suis ad Rom. I. v. 4. Commentariis. Maxime illi contenderunt, τὸ ὁρίζειν nusquam occurrere sensu *declarandi manifestandique*, sed semper significare *constitutionem*, adeoque a Paulo indicari, *Christum per resurrectionem constitutum esse Filium Dei, hoc est, Regem ac Dominum summumque sacerdotem.* Verum, ut taceam, vetustissimos Græcos (b) interpretes vocem ὁρισθέντος exposuisse per ἀποδειχθέντος & ἀποφανθέντος, ex ipsa indole vocis ὅρος id comprobat Erasmus. Græcosque pariter scriptores τὺς ἔξω hac notione vocabulum ὁρίζειν usurpasse, *Fesselius* (c) docet atque *Alexander* (d) *Morus.* Idem *Fesselius* cætera quoque nostri commatis verba suscepit explananda: qua in re etsi nihil veritati divinæ repugnans attulit, a vera tamen Apostoli sententia aberrasse mihi videtur. Primo enim τὸ ἐν δυνάμει non aliud significat, quam *potenter*, per Hebraismum quendam, Apostolo sui ipsius interprete *Coloss. I, 29.* ubi testatur, *Deum in se operari ἐν δυνάμει valide ac potenter*, kräfftiglich / ut recte *Lutherus* reddidit. Deinde τὸ κατὰ πνεῦμα op-

ne edita p. 75. scripserat, τὸ ὁρίζειν *significare demonstrare, ita clare definire, ut nulla esse possit ambiguitas, ita clare ostendere, ut id in dubium revocari non possit.*

(b) Vid. *Erasmus* ad h. l. & *Fesselius* Adv. S. lib. 1. cap. 4. pag. 38.

(c) loc. cit.

(d) Not. ad h. l. p. 103. sq.

opponitur τῷ κατὰ σάρκα, v. 3. Cum igitur hoc significet *secundum humanam naturam*, sequitur, ut illud sit *secundum divinam* (e) *naturam*, quæ verissime vocatur *Spiritus sanctitatis*, in humana natura per arctissimam ac personalem unionem inhabitans. Dicit autem Apostolus πνεῦμα ἁγιωσύνης, non ἅγιον, partim ad indicandam hujus hominis θεανθρώπου præ cæteris φιλανθρώποις ὑπεροχὴν, partim ad innuendum hujus πνεύματος discrimen a *Spiritu sancto*, tertia Trinitatis persona. Denique quod additur ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν, causam ostendit & fundamentum, ex quo pateat, Jesum esse Filium Dei verumque Messiam: adeoque hæc verba connecti oportet cum voce ὁρισθέντος. Sentit enim Apostolus, ex eo, quod Christus, uti prædixerat, in vitam redierit, luce meridiana clarius esse, eum haud mentitum esse personam Messiæ, sed omnino esse, ut Petri (f) verbis utamur, τὸν χριστὸν, τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος. Verba itaque Pauli hunc in modum reddi debent: *Jesus Christus secundum humanam naturam descendit a Davide, at per resurrectionem suam a mortuis potenter* (quæ enim major potentia, quam vel resuscitare mortuos, vel mortuum resurgere?) *manifestum fecit, se secundum Spiritum in ipso* (mediante unione personali) *habitantem esse filium Dei*, ejus-

(e) Hæc interpretatio etiam in mentem venit & placuit *Roëllio* Comment. in Epist. ad Ephes. p.482.

(f) Matth. XVI. 16.

ejusdem cum Patre essentiae majestatisque.

II.

Rom. I. 17.

Δικαιοσύνη γὰρ Θεοῦ ἐν αὐτῷ ἀποκαλύπτεται ἐκ πίστεως εἰς πίστιν.

Justitiam Dei hoc loco esse *justitiam*, *quæ Deum hominibus reconciliat*, (die vor GOTT gilt/ uti vertit *Lutherus*,) dubitationem nullam habet. *Illa* igitur, inquit hoc loco Paulus, *revelatur in Evangelio*: quod scil. sit justitia non ἐξ ἔργων, (Rom. III. 20.) sed ἐκ πίστεως, quod alibi (Rom. III. 22.) vocatur διὰ πίστεως. Revelatur autem hæc vera coram DEO justitia εἰς πίστιν, hoc est, eo fine, ut abjecta meritorum nostrorum fiduciâ per solam fidem redeamus cum Deo in gratiam. Τὸ εἰς eodem sensu recurrit infra Cap. XII, 2. & XV, 4. ac pluribus locis, quæ observavit *Nortonus Knatchbullus* & *Hammondus*, quos video mihi plane suffragari in explicandis istis verbis: ἐκ πίστεως εἰς πίστιν. Hæc enim quatuor verba quam torqueant interpretes, nemini ignotum est. Vide, quæso, præter tot Commentatores *Glassium in Philologia p. 1027. Witsium Miscell. sacr. T. II. Exercit. 23. §. 4. p. 736. Surenhusium* in Βίβλῳ καταλλαγῆς *p. 435.* qui & p. 436. me docet, *Francisco Junio* eandem placuisse interpretationem, quæ mihi in mentem venit: quod viri eruditissimi suffragium mihi

hi eſt pergratum. Senſus igitur Pauli iſte eſt: *In Evangelio nobis revelatur vera coram Deo juſtitia, proveniens ſcilicet* (non ex noſtris operibus, ſed) *ex fide, UT proinde credamus*, atque hoc modo juſti coram Deo fiamus. Addo locum maxime παράλληλον, quem nec *Hammondus* obſervavit nec *Knatchbullus*, Actor. XI. 18. Καὶ τοῖς ἔθνεσιν ὁ Θεὸς τὴν μετάνοιαν ἔδωκεν εἰς ζωήν, hoc eſt, ut rectiſſime παραφράζει *Eraſmus*; *DEUS etiam gentibus conceſſit pœnitentiam, UT vitam aſſequantur æternam.*

III.

Rom. V. 7.

Μόλις γὰρ ὑπὲρ δικαίου τὶς ἀποθανεῖται, ὑπὲρ γὰρ τοῦ ἀγαθοῦ τάχα τὶς καὶ τολμᾷ ἀποθανεῖν.

Tantopere hic locus exercuit lectores vel doctiſſimos, ut quidam auſi ſint criticum admovere cultellum, & verba quædam tanquam ἐμβεβλημμένα reſecare. Certe *Tanaquillus* (a) *Faber lib. II. epiſt. Crit.* 12. hæc verba: ὑπὲρ

(a) Audaciam hanc Fabri caſtigavit nuper admodum Cl. *Moshemius* noſter in diſſertatione, quae Kiliae prodiit; *De eo, quod juſtum eſt, circa literarum Sacrarum ex priſcis ſcriptoribus interpretationem & emendationem* pag. 65. Conferri alias de hoc loco meretur *Hieronymus* in epiſt. CLI. ad Algaſiam, ubi quinque illius affert expoſitiones, Th. *Gatakerus* Adverſ. Miſcell. L. II. c. 9. *Hoornbeekius* in *Miſcell.* ſacris, quæ in

ὑπὲρ γὰρ τοῦ ἀγαθοῦ τάχα τις καὶ τολμᾷ ἀποθανεῖν, ejicit pro glossemate, eaque e margine in locum non suum translata esse contendit, addens, *Bochartum* quoque (at quantus vir!) suæ subscripsisse sententiæ. Verum partem sinceram a *Fabro* recidi, ac omnia sana esse, statim apparebit; ubi lucem his verbis affuderimus, quam quidem non video in *Thomæ Godvvini* interpretatione, quæ in ipsius *Mose & Aarone* legitur *lib. I. cap.* 9. §. 5. Dico itaque, τὸν δίκαιον ac τὸν ἀγαθὸν præsenti loco ita differre, ut prior vox sit *absoluta*, posterior *relativa*. Scilicet δίκαιος est homo per se virtute præditus, sed uti non injuriâ, sic nec beneficio alteri cognitus: ἀγαθὸς vero (*b*) est homo

in certis editionibus vocantur Vetera & nova L. III. c. 18. *Hombergius* in Par. S. pag. 203. qui ἀγαθον explicat pro *divite*, *præstanti* & potente. *Raphelius* in annot. phil. ad N. T. ex Xenophonte collectis p. 103. ubi notabilem locum ex Cic. Off. L. III. c. 15. ubi *justum* a bono distinguit percommode affert. Quibus addatur Benedictus *Pererius* in disp. sel. ad S. script. T. II. p. 578. ubi inter alias adducit interpretationem Ambrosii *Catharini*, qui per *justum intelligit hominem virtute praeditum*, *per bonum vero hominem liberalem & benignum & beneficum, pro quo facilius sit reperire, qui mortem adeat, quam pro justo. Magnum enim & multiplex acceptum ab aliquo beneficium, vehementius nos ei devincit, quam spectata in alio justitia.* Quae, nisi fallor animi, non multum a sententia celeberrimi Heumanni, quam & nostram esse profitemur, abeunt. T. d. H.

(*b*) Eadem interpretatio est *Knatchbulli*, *Hammondi*, & *Clerici*: quanquam priores duo, quod dicunt, non probant.

homo, qui multa in alterum contulit beneficia, mutuumque ejus amorem ita incendit. Prioris vocabuli significationem eam, quam attuli, ut probem, nemo a me exiget. De voce autem τȣ̃ ἀγαθȣ̃ cum res non æque sit in aprico, age, afferamus exempla nulli dubitationi obnoxia. Matth. XX, 15. ἀγαθὸς *Lutherus* reddidit gütig/ id est, wohlthätig / habetque consentientes interpretes ad unum omnes. Sic τὸ ἀγαθὸν designat *beneficium* Rom. XII. 21. & ad Phil. v. 14. Ac τὴν ἀγαθωσύνην Rom. XV, 14, & 2. Thessal. I, 11, *Pasor* recte exponit *de benevolo affectu ad benefaciendum proximo.* Conf. *Suicerus Thes. eccl. v.* ἀγαθωσύνη. Nec Hebræis hæc dictio insolens est. Certe Prov. XXII. 9. *beneficus* ac benignus homo vocatur *bonus oculo*, ut recte interpretatus est *Geierus*. Ac Jerem. XXXIII. 11. DEUS vocatur טוב, hoc est, benignus, misericors. Ibidem v. 14. memoratur הַדָּבָר הַטּוֹב, *verbum bonum*, id est, vox benignissima, quam edidit DEUS ad populum suum. Quid? Latini quoque hoc loquendi genere utuntur. Audiamus *Phædrum* lib. III, fab. 15. v. 17.

Facit parentes BONITAS, non necessitas.

item P. *Syrum*:

In nullum avarus BONUS est, in se pessimus.

Quid? ipse *Cicero* idem nos docet, cum *lib. II. de Nat. deor.* scribit ita: *Jupiter a majoribus nostris Optimus Maximus dictus est, & quidem ante*

OPTIMUS, ID EST, BENEFICENTISSIMUS, quam Maximus, quia majus est, certeque gratius, prodesse omnibus, quam opes magnas habere. Sed plura accumulabo exempla ex Latinis auctoribus, quia video, philologos hujus notionis admodum fuisse incuriosos. *Cicero* igitur lib. III. de offic. cap. 6. tanquam synonyma conjungit *beneficentiam*, *liberalitatem*, *bonitatem*. Idem lib. I. c.16. quam virtutem prius vocarat *benignitatem*, eam paulo post appellat *bonitatem*. Idem *lib. II. cap. 18. Gratissima est liberalitas*, inquit, *eoque eam studiosius plerique laudant, quod summi cujusque BONITAS commune perfugium est omnibus*. Idem in Oratione pro Ligario, capite ultimo: *Nihil est tam populare, quam BONITAS. - - Homines enim ad Deos nulla re propius accedunt, quam salute hominibus danda.* Pari modo *Phædrus* lib. IV. fab. 25. v. 17.

- - Olim senio debilem
Frustra adjuvare BONITAS nitetur tua,
Cum jam desierit esse BENEFICIUM utile.

Idem *Curtii* verbis inest sensus lib. VI. cap. 5. n. 3: *Hoc uno torqueor, quod præcipiti senectute, diu frui tua BONITATE non possum.* Sic *Horatius* lib. I. sat. 2. v. 51. pro synonymis conjungit tres istas voces, *munificus*, *BONUS*, *atque benignus*. Ac *Virgilius* Æneid. I. 199. *Acesten* vocat *bonum*, hoc est, ut adjecta historia

exponi jubet exposuitque *Minellius*, *beneficum*. Idem libro eodem v. 738. Junonem appellat *bonam*, id est, interprete *Taubmanno*, *propitiam*. Nec prætermittendus *Cornelius Nepos* est, qui Miltiadem Cap. VIII. n. 3. testatur *eam potestatem bonitate retinuisse*, id est, benigno & civium amantissimo imperandi genere. Sic & *Curtius* lib. VI. c. 8. n. 22. *bonitatem* regis opponit *crudelitati*. Ac *Eutropius* lib. VII. cap. 13. n. 5. scribit, fuisse Vespasianum *placidissimæ bonitatis*, *ut qui majestatis quoque contra se reos non facile puniret ultra exilii pœnam*. Qui & de Traiano lib. VIII. cap. 2. n. 29. *Adeo*, inquit, *in eo gloria bonitatis obtinuit*, *ut*, cætera. Habemus igitur hunc Pauli sensum, *neminem oppetere mortem pro homine quantumvis pio bonoque*, *sed a quo tamen nihil boni in se profectum sit*; *illud autem contingere posse*, *ut homo pro eo moriatur*, *quem ob accepta beneficia tenerrime amet*; (sic notæ sunt historiæ de servis pro domino, de uxoribus pro marito, mortem subeuntibus:) *at nos homines a Deo impensissime amatos esse*, *cum tamen nec essemus* δίκαιοι, *sed* (v. 8.) ἁμαρτωλοὶ & (v. 6.) ἀσεβεῖς: *neque* ἀγαθοὶ, *quippe cum Deo* (ne ullius quidem beneficii capaci) *non solum nihil boni præstiterimus*, *sed*, *quantum quidem in nobis fuit*, *maleficiis eum affecerimus*, *tanquam hostes*, v. 10. Ex quo Apostolus colligi vult summum ac plane sine exemplo amorem, quo Deus in nos feratur.

IV.

Rom. VI. 7.

Ὁ γὰρ ἀποθανὼν δεδικαίωται ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας.

Hammondus & Anonymus Germanus *lib. de medio ſtatu animæ Cap. V. §. 8. & 9. p. 111.* exponunt hunc locum de morte ſpirituali. Sed hæc interpretatio a ſcopo Apoſtoli aliena eſt. Paucis dicam, quod ſentio. *Juſtus* dicitur homo vel poſitive vel remotive. Poſitive juſtus eſt, qui opera Deo grata tanquam fidei ſuæ fructus largiter profert, peccatisque ſumma cura abſtinet. Talis vivat neceſſe eſt. Contra remotive juſtus eſt, qui nil mali perpetrat, etſi nec boni quicquam agat. Tales ſunt homines demortui, qui cum peccare amplius non poſſint, hoc ſenſu juſti vocantur, quod non ſint injuſti injuſtasque haud edant actiones. Conf. Pſal. VI. 6. & Jeſaiæ XXXVIII. 18. Poſteriore hoc ſenſu capi verba Apoſtoli jubet tota orationis ſeries, eorumque adeo hic(c) ſenſus eſt: *Qui mortuus eſt, is non amplius peccat.* Addo, ſermoni Paulino aliquid Hebraiſmi ſubeſſe: quam in rem vid. celeb. *Danzius Interpr. §. 174. fin. p. 273. not. b.* Eodem ſenſu accipiendum eſt pervulgatum illud: *Quilibet habetur pro bono*, (id eſt, pro *non malo*,) *donec probetur contrarium.*

V.

(c) Hanc interpretationem etiam *Clericus* ad h. l. proponit & approbat.

V.

Rom. X. 6. 7.

Μὴ εἴπῃς ἐν καρδίᾳ σου· Τίς ἀναβήσεται εἰς τὸν οὐρανόν; τοῦτ᾽ ἔστι Χριστὸν καταγαγεῖν. Ἢ τίς καταβήσεται εἰς τὴν ἄβυσσον; τοῦτ᾽ ἔστι Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ἀναγαγεῖν.

Hic primum illud ſtatuendum eſt, neque literalem neque myſticum dicti Moſaici (Deut. XXX.) ſenſum a Paulo proponi, ſed, uti verba Moſis proverbii ſpeciem habent, ita ab Apoſtolo liberrime & adagii inſtar ad propoſitum ſuum accommodari, nulla ſcopi Moſaici ratione habita: id quod poſt *Lutherum* & *Flaccium* agnoſcit etiam *Glaſſius*, vir ſacræ philologiæ conſultiſſimus, *Philol. p.* 2060. 2116. & 2122. Deinde formulam illam: τοῦτ᾽ ἔστι, accipiamus ſenſu maxime obvio, reddamusque: *hoc eſt*, ſubjuncto commate. Porro recordemur, ſolere Græcos pro Gerundiis Latinorum, finem indicantibus, uſurpare infinitivum, ipſis quoque Latinis iſtum dicendi morem interdum (*d*) imitantibus: id quod vel ex illo (*e*) *Virgilii* liquet:

-- -- Convenimus *ambo*,
Tu calamos inflare *leves*, *ego* dicere *verſus*.

(*d*) Vid. *Vechneri* Hellenolexia lib. I. cap. 28.
(*e*) Eclog. V. 1. 2.

Ac proinde verba Pauli ita reddemus: *Quis in cœlum adſcendet, hoc eſt,* (ſive *ſcilicet*) *ad Chriſtum inde deducendum*, ſive *ut Chriſtum inde deducat? Quis deſcendet ad inferos, hoc eſt*, (ſive *ſcilicet*) *ad Chriſtum a morte revocandum?* Porro τὸ *dicere in corde ſuo* ſtylo Biblico ſignificat cogitationes peſſimas, quas ore expromere pudor vetat & honeſtas. Hinc cum Paulus inquit: *Noli dicere in corde tuo*, non aliud vult, quam ut homo ſibi caveat ab impiis, iis cogitationibus, ut ſecum ita quæerat: *Quis Chriſtum de cœlo deducet vel a morte revocabit?* Denique illud poſtulo ut mihi concedatur, quæſtionem affirmativam exponendam eſſe per propoſitionem negativam, adeoque allatorum ab Apoſtolo impii hominis verborum hanc eſſe ſententiam: *Nemo adſcendet in cœlum, & Chriſtum inde deducet in mundum: Nec quisquam in profundum deſcendet Chriſtum excitaturus ab inferis.* Quæ verba ſunt hominis ἐμπαίκτου, ἀπιστίᾳ laborantis, & ita ſecum cogitantis: *Profectò falſum eſt, quod Apoſtoli tradunt, Chriſtum e cœlo veniſſe, eundemque a morte reſurrexiſſe.* Atque ita tandem per gradus quaſi quosdam ad veram Pauli mentem pervenimus, quæ huc redit: *Noli pro falſa doctrina habere doctrinam Apoſtolorum, qua docent, & Meſſiam ſive Chriſtum e cœlo in mundum veniſſe, & eundem morte devicta in vitam rediiſſe: ſed potius duos hoſce articulos fidei, qui ſunt religionis Chriſtianæ fundamenta, firmo aſſenſu amplexare. Nam* (en ipſum Paulum,

ſua

ſua ſenſa v. 9. dilucidius repetentem!) *ſi credideris, Jeſum eſſe verum illum Meſſiam, adeoque e ſinu Patris ad nos deſcendiſſe, eundemque reſurrexiſſe a morte, ſalvus eris.*

VI.

Rom. XI. 15.

Εἰ γὰρ ἡ ἀποβολὴ αὐτῶν καταλλαγὴ κόσμου, τίς ἡ πρόσληψις εἰ μὴ ζωὴ ἐκ νεκρῶν;

Ἀποβολὴ ſignificat *rejectionem*: id quod non ſolum patet ex oppoſita voce προσλήψεως, (die Annehmung/) ſed & ex 1. Timoth. IV, 4. ubi ἀπόβλητος ſignificat *rejectaneum.* Porro κόσμος præſenti loco per ſynecdochen totius pro parte majori ſunt *ethnici*: id quod manifeſtum facit verſus 12. ubi κόσμος explicatur & declaratur per ἔθνη. Præterea cum ἡ ἀποβολὴ αὐτῶν & ἡ πρόσληψις ſibi reſpondeant, concedendum utique eſt, etiam ad poſteriorem vocem (πρόσληψις) ſubaudiri oportere αὐτῶν, ſcilicet Judæorum. Denique *reſurgere a morte* Apoſtolus noſter alibi quoque dicit eos, qui expergiſcentes e ſpirituali peccatorum ſomno novam eamque ſpiritualem vitam vivere cœperunt. Sic hac ipſa in epiſtola, cap. VI. 13. Chriſtianos vocat ἐκ νεκρῶν ζῶντας, ut alia loca, e. g. Epheſ. II, 5. ſilentio prætermittam. Jam locum noſtrum hoc

modo reddendum censeo : Denn wenn die Verwerffung der Jüden denen Heyden gereichet ist zu ihrer (Bekehrung und) Versöhnung mit GOtt : Was würde (vel wird) wohl ihre (der Jüden) Wiederaufnahme anders seyn/ als eine rechte Aufferstehung der Todten? Significatur his verbis simul, miraculi ac prodigii simile visum iri, cum Judæi, de quorum ad Christianam religionem reditu vulgo desperatum est, eam tandem amplexabuntur, nec minus mirum hoc fore, quam si mortui resurgant e sepulchris suis. Videtur etiam Paulus respexisse visionem Ezechieli factam cap. XVII, quæ pleniori sensu de spirituali sensu quo minus exponatur, nil obstare video.

VII.

Rom. XVI. 25. 26. 27.

Hæc verba, sua quippe luce radiantia, pluribus explanare nolo. Cæterum cum disputetur a doctioribus, quo jure hæc verba locum hunc teneant, hic paulisper sistamus gradum. *Knatchbullus* tres hosce versus fini capitis decimi quarti annecti jubet. Ac video, consentientes eum habere non solum *Theophylactum* & *Erasmum*, verum etiam, qui acriter pro hac sententia propugnat, *Millium*. Mihi aliquando visi sunt optime collocari post Capitis XV. versum 13. ubi connexio se offert & cum antecedentibus & cum subsequentibus.

bus. Ac ſane & *Theodoro Bezæ* hanc conjecturam occurriſſe probatamque eſſe, e *majoribus* ipſius ad N. T. *annotationibus* didici. Verum omnibus rite perpenſis ad extremum ſtatui, tres iſtos verſus ſuo loco haudquaquam movendos eſſe. Scilicet cum Apoſtolus hanc epiſtolam non ipſe exararit calamo, ſed dictitarit excipiente (Rom. XVI, 22.) *Tertio*, hinc crediderim, Apoſtolum, poſt finitam verſu 24. ſcriptionem *Tertii*, ſua ipſum manu adjeciſſe tres illos verſus: quem in modum & ſua manu adjecit duos poſtremos verſus poſteriori ad Theſſalonicenſes epiſtolæ, ut ſcilicet de vero autore epiſtolæ omnem dubitationem eximeret αὐτογραφία. Hoc admiſſo, cura quærendi trium iſtorum verſuum cum præcedentibus connexionem evaneſcit, omnisque tollitur dubitatio.

ADDITAMENTA.

I.

De nomine Σωτήρ.

Hoc nomen, multis olim regibus tributum, in ſacris literis eſt Chriſti, DEI ac Domini noſtri, proprium. Qui puritati ſermonis ſtudent, diſputant, utrum Latine rectius *Salvator*, dicatur an *Servator*. Mihi neutra vox Græco nomini plane reſpondere videtur, ac jam olim *Cicero* (*a*) agnovit, nomen σωτῆρα *La-*

(*a*) Orat. IV. in Verrem p. m. 393.

Latino uno verbo exprimi non posse. Scilicet σωτὴρ utrumque significat, & *Servatorem*, (einen Erlöser/) qui homines liberat a malis atque ab æterna damnatione; & *Salvatorem*, (einen Seeligmacher/) qui homines summa donat æternaque felicitate. Sic in aurea illa *Cebetis Tabula* cap. 4. 6. & 15. σώζεσθαι significat *a malis liberatum summâ gaudere felicitate.* Recte proinde *Baierus Comp. Theol. Posit. Part. III. cap. 2. sect. 3. not. a. p. 612.* Christum σωτῆρα vocari scribit, non solum quod *servet nos & liberet*, sed & quod *salutem nobis det nosque felices reddat.*

II.

De corvis Eliæ nutritoribus.

Circa hunc locum & illi mihi videntur errare, qui corvos mutant in homines, &, qui eos mutant in angelos, divino instinctu victum apponentes prophetæ: qualis historia 1. Reg. XIX. 5. 6. 7. legitur. Prior sententia, a Cl. *Hardtio* primum publicata, breviter accurateque refellitur a *Relando Palæstinæ lib. III. p. 913. sqq.* itemque a nostrate quodam Theologo in den Unschuldigen Nachrichten *A. 1714. p. 698. sq.* Posterior opinio ruit, si historiam diligentius expendamus, eamque hunc in modum exponamus: *Deus Eliam, cujus capiti ardentissime rex insidiabatur, eumque ubique terrarum ac gentium vestigari jubebat*, (vid.

cap. XVIII. 10.) *in loca deserta jussit abire, ubi scilicet ne quæreretur, nullum erat periculum. In illa solitudine, omni humano cultu vacua, ut cibum potumque haberet, aquam quidem præbiturus erat rivulus Crith, cibi vero satis erant allaturi corvi in desertis illis locis more sui generis habitantes.* (Corvi enim amant loca, ubi aquarum est copia, quippe sitibundi valde, teste *Franzio* in *Historia animalium.*) *Hi igitur non solum afferebant carnem cadaveribus avulsam, sed etiam longius evolantes ex remotioribus terris segetes, semina, poma, cerasa, &c.* (Talia enim congerere corvi solent, eodem teste *Franzio* p. 440.) *quæ Hebræi vocabulo* לחם *complectuntur. Hæc, inquam, afferebant corvi seque suosque alendi animo. Eripiebat itaque iis, quantum ad vitam conservandam opus erat, propheta, atque ita se sustentabat, donec exarescente illo rivulo divinitus aliò ablegaretur.* Hinc apparet, divinam Eliæ sustentationem & a furore regis defensionem fuisse mirabilem quidem & in omne ævum commemorabilem, non tamen miraculosam, si proprie sensuque theologico loqui velimus.

III.

De Hoseæ uxore.

Mirabiliter se cruciant interpretes in vero hujus loci (*Hoseæ I. 2.*) eruendo sensu. Omnia sunt facilia, si naturæ & civilia jura distin-

ſtinguas. Scilicet qui in civitate vivens pactum conjugale cum aliqua femina init, ex eaque, non prius celebratis ſolenniter nuptiis, gignit liberos, nihil quidem facit naturali juri contrarium; ſed, quia id a more ac jure civili abhorret, ejus cum uxore conſuetudo, ſolenni quippe ritu non inaugurata, pro ſcortatione habetur. Hinc mirum non eſt, uxorem quoque Hoſeæ, DEI quippe juſſu cum ipſo junctam neglecto ritu nuptiali ſolenni, a Judæis vocatam eſſe meretricem, quæ nequaquam erat meretrix, ſed vera uxor, cum civilis legis (quæ non agnoſcit pro legitimis conjugibus, niſi eos, qui ſecundum certos ritus auctoritate publica conjuges fuerunt declarati,) vinculo DEUS prophetam pro poteſtate ſua omnium ſuprema ſolviſſet.

V.

V.

Perinclutae Academiae GENEVENSIS, qualis ſub auſpiciis anni cIↄ Iↄ ccxx. fuit, ejusque Doctorum facies. (*a*)

BEnedictus CALANDRINUS, natus menſe Septembri Anni 1639. ordinatus Miniſter Evangelii, menſe Junio Anni 1660. Vocatus ad Miniſterium ordinarium Eccleſiæ Genevenſis, menſe Februario Anni 1664. deinde ad Profeſſionem Theologicam, menſe Martio, Anni 1690. quam exercuit usque ad Aprilem, Anni 1716. quo tempore, augeſcentibus, cum ætate ingraveſcente, variis Infirmitatibus, coactus fuit manum de tabula tollere, & finem imponere conſuetis laboribus.

Vivit adhuc, ſingulari Dei beneficio, octogenario major. Ἐπιθυμίαν ἔχων εἰς τὸ ἀναλῦσαι, καὶ σὺν χριστῷ εἶναι.

Scri-

(*a*) Debemus hanc nobiliſſimo Viro Amadeo le Fort, medico reipublicae Genevenſis expertiſſimo, cui pro labore in hac re nobis impenſo conceptiſſimis verbis gratias agimus. Quemadmodum pariter ſingulis celeberrimis Academiae Genevenſis Profeſſoribus nos devinctos eſſe declaramus ob praeſtitam in hac re nobis promtam ac benevolam operam, quod exemplum ut aliarum quoque Academiarum Doctores publicae utilitatis cauſſa imitentur, cum optamus, tum eos etiam atque etiam rogamus T. d. H.

Scribebat Januarii die 15. Juxta ſt. Vulg. Anno 1720.

Benedict PICTET eſt né le 19. May Stil Vieux de l'an 1655.

Il eſt Miniſtre du S. Evangile des le 1. Fevrier 1678.

Profeſſeur en Theol. des l'an 1686.

Appellé à la Profeſſ. en Theol. de Leyde apres la mort de M. Spanheim l'an 1701.

Fait membre de l'Illuſtre Societé de propaganda fide à Londres. & de la Societé Royale de Berlin.

Les livres qu'il a composé ſont

1. Entretien de Philandre & d'Evariſte ſur l'avertiſſement Paſtoral fait aux Egliſes de France, & ſur les Methodes du Clergé, l'an 1683. ſans nom d'autheur.

2. Oratio Funebr. in obitum Rev. D. Franciſci Turrettini a. 1687. *Præfixa illa eſt ejus Inſtitutionum Theologiæ Elenchticæ editioni Belgicæ.*

3. 4. Diſſertationes de Pietatis Myſterio. 1. Tim. III. 16. a. 1690. 4. *Inſertæ hae ſunt Theſauro diſſert. Amſtælodamenſi, T. II. p. 665.*

4. Un Traité contre l'indifference des Religions, imprimé l'an 1692. traduit en Anglois l'an 1698. Reimprimé, & fort augmenté l'an 1716.

5. Une morale Chrétienne en 8. Tomes in 12. & en 2. in 4. l'an 1710. La 1. edition etoit de

de l'an 1695. Un Anonyme fit imprimer le 1. Tome à Lyon l'an 1700. & le dedia à l'Evêque de Bellay. Elle a été traduite en Alleman, & imprimée à Leipsic l'an 1718. *Vide omnino Bibl. Cl. I. fasc. III. p. 358.*

6. Une Theologie Latine, en 2. Tomes, l'an 1696.

7. De consensu ac dissensu inter Reformatos & Augustanos fratres l'an 1697. Ce livre a été traduit par M. de Pralins Ministre Francois, & imprimè à Londres l'an 1716. sans nom de l'autheur; mais seulement du Traducteur. *Eadem cum animadversionibus prodiit Lipsiæ, 1699. 4.*

8. Amica Responsio Amicæ disceptationi D. Sculteti. l'an 1700.

9. Vindiciæ dissertationis de Consensu ac dissensu inter Protestantes. a. 1701.

10. Lutheri & Calvini consensus in Materia Prædestinationis, & Augustini sententiæ brevis expositio. a. 1701.

11. Neuf lettres sur diverses matieres de Controverse avec ceux de l'Egl. Rom. l'an 1699. 1700.

12. Une reponse à un Ministre Apostat.

13. Une lettre sur les mariages, qui sont benis par des Pretres, & avec des Catholiques Romains.

14. Une Theologie Chrétienne françoise en 2. vol. in 4. imprimée, la I. fois l'an 1701. La 2. l'an 1708. & on en fait a present l'an

1720. une 3. edition, augmentée d'un 3. volume, qu'on vendra separement & qui contiendra des oeuvres melées d'histoire, de Theol. & d'Antiquites Judaiques. *Latine illa prodierat Genevæ 1696. 8.*

15. 54. Cantiques Chretiens sur plusieurs sujets, & par les solennites des Chretiens, imprimes plusieurs fois des l'an 1705.

16. 4. Autres petits Cantiques.
Sur les verites de la Religion Chretienne.
Sur les erreurs de l'Eglise Romaine.
Sur les devoirs des Chrétiens.
Contre les Temporizeurs.
imprimes à la Haye & á Geneve.

17. L'art de bien vivre & de bien mourir, imprimé plusieurs fois.

18. Les verites de la Religion Chretienne, tires de passages formels avec une courte explication. 1705.

19. Les devoirs des Chretiens tires de passages formels avec une courte explication. 1704.

20. Entretiens pieux d'un fidele avec son Pasteur. 1710.

21. Suite de ces Entretiens sous le titre de saintes conversations d'un Chretien. 1713.

L'autheur donnera plusieurs autres Entretiens qui succedent, & qu'il a deja composez.

22. Medulla Theologiæ. a. 1711.

23. Medulla Ethica. a. 1711.

24. Syllabus Controversiarum. a. 1711.

25. Prieres sur chaque iour de la semaine &

& ſur divers ſujets. 1712. imprimees pluſieurs fois. Traduites en Alemand par M. Willink. 1718.

26. Priéres ſur les principales ſolennites des Chretiens, imprimèes pluſieurs fois.

27. Prieres pourſe préparer au Jeune, & pours'examiner ſur les cōmandemens deDieu.

28. L'hiſtoire de l'XI. ſiecle 1713.

29. L'hiſtoire du XII. ſiecle ſera bien tôt ſous la preſſe,

L'autheur compoſe l'hiſtoire depuis la creation du monde jusqu'à J. C.

30. Dialogues entre un Proteſtant & un Catholique Romain ſans nom d'autheur. 1713.

31. Cinq Catechiſmes. 1. Un hiſtorique. 2. Sur les verites de la Religion. 3. Sur la Morale. 4. Sur les Erreurs de l'Egliſe Romaine. 5. Pour les petits enfans. Imprimes pluſieurs fois.

32. 8. Sermons ſur l'Examen des Religions, 1. Theſſ. V. 21. imprimes pluſieurs fois.

33. Divers ſermons ſur Pſ. XCIX. 5. Zach. VII. 5. Matt. IV. 1. 2. Gal. I. 8. Epheſ. I. 21. 22. Rom. V. 9. 10. 11. Rom. XV. 4. Jerem. XVII. 9. 10. Apoc. III. 1. 2. 3. Matt. XV. 5. Jaques. IV. 3.

34. 14. Sermons ſur divers autres ſujets, dont les 7. premiers ſont ſur le diſcours de S. Paul dans l'Areopage Act. XVII. 22--34.

Le 8. eſt ſur Matt. II. 17. 18. Le 9. ſur 2. Cor. III. 18. Le 10. ſur Tit. II. 7. 8. Le. 11. ſur Luc. XIV. 10. -&c. Le 12. ſur Act. II. 37. 38. Le 13. ſur Cant. I. 4. Le 14. ſur Jean. VI. 66. 67. 68.

35. La Religion des Proteſtans' juſtifiée d'hereſie & ſa verité demontrée contre M. Claude Andri Eccl. Rom. 2. Tome. 1716.

36. La Defenſe de la Religion des Proteſtans contre le meme 1716. 2. Tom.

37. Britannia Chriſtiana & Reformata Oratio. 1715. 4.

38. Wicleffus. Oratio. 1718. 4.

39. L'hiſtoire des Temples & de leurs dedicace en ſermon ſur Gen. XXVIII. 17. 1716.

40. Lettres à un Catholique Romain, & reponſe au livre du S. Papin 1718.

41. X. Diſſertationes de Præſtantia Religionis Chriſtianæ & Oratio de Evangelii Triumpho, Chriſti trophæis. 1719.

42. La conduite du Chretien dans les diverſes maladies. 1719,

43. Pluſieurs placards des Theſes ſur divers ſujets, ſoutenuês.

44. Un volume de diſſertations & des harangues, qui va être mis ſous la preſſe.

45. La conſolation des affliges, qui ſera bien tot auſſi imprimé.

46. Græcorum recentiorum ſententiæ cum ve-

veterum Græcorum placitis brevis collatio. 1700.

Johannes Alphonſus TURRETTINUS, Natus 13. Aug. 1671. patre Franciſco Turrettino, avo Benedicto Turrettino, Theologis Genevenſibus. Ad ſacrum Miniſterium admiſſus, paucis diebus ante Paſcha an. 1694. Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ Profeſſor renuntiatus an. 1697. S. Theologiæ Profeſſione decoratus, an. 1705. Rector Academiæ Genevenſis, ab an. 1701. usque ad 1711.

Edidit Orationes duodecim; Inaugurales duas, Rectorales decem.

I. De Sacrarum Antiquitatum Uſu multiplici atque præſtantia; An. 1697.

II. Theologo Veritatis & Pacis Studioſo. An. 1706.

III. In obitum GULIELMI III. Magnæ Britanniæ Regis. An. 1702.

IV. De Sæculo XVII. Erudito, & hodiernis Literarum periculis. An. 1703.

V. De Studiis emendandis & promovendis. an. 1704.

VI. De ſcientiarum vanitate & præſtantia. a. 1705.

VII. De Eruditionis & Pietatis nexu an. 1706.

VIII. De Pace Proteſtantium Eccleſiaſtica,

1. Epiſtola Paſtorum & Profeſſorum Genevenſium ad Seren. Boruſſiæ Regem.

Se-

2. Sereniss. Borussiæ Regis ad Epist. illam Responsum.

3. Viri Illustriss. Comitis à Metternich Epistola ad Pastores & Professores Genevenses.

Accessit Joh. Alph. Turrettini Oratio de componendis Protestantium dissidiis. an. 1707.

IX. De Variis Christianæ Doctrinæ Fatis. an. 1708.

X. De Affectibus à veri studio abducentibus, an. 1709.

XI. Votum pro Pace Europæ an. 1710.

XII. De adulterati Christianismi causis & remediis, an. 1711.

Idem edidit varias Theses seu Disputationes Theologicas, quarum hi sunt tituli.

1. Cogitationes de variis Theologiæ capitibus. *Inserta est Bibliothecæ bujus Cl. I. fasc. 3.*

2. Cogitationes de Religione & Theologia.

3. Cogitationes de Controversiis, sensu communi, Traditionibus, superstitionibus, Pontifice Romano, Conciliis, &c.

4. Solutio quæstionis, Utrum ἀσύςατα seu contradictoria, proprie loquendo credi possint? *Inserta hæc est Gundlingianis, impressis Halæ Venedorum,* T. XIV. p. 340.

5. Adversus eos qui statuunt, quamcunq; Religionem profitearis, perinde esse.

6. De

6. De revelationis neceſſitate.

7. Theſes, quibus ad probandam Revelationis veritatem via ſternitur.

8. De veritate Religionis Judaicæ.

9. De Chriſto audiendo.

10. Nubes teſtium pro moderato & pacifico de rebus Theologicis judicio, & inſtituenda inter Proteſtantes concordia. Præmiſſa eſt Diſſertatio de Articulis Fundamentalibus. An. 1719.

Idem edidit *Pyrrhoniſmum Pontificium*, ſeu de Variationibus Pontificiorum circa Eccleſiæ Infallibilitatem. an. 1692.

De *Ludis Sæcularibus* Academicas quæſtiones, an. 1701.

Ut & Conciones Gallicas duas.

I. Sermon ſur la Charité an. 1696.

II. Sermon ſur le Jubilé de la Reformation de Zurich. an. 1719.

Michel TURRETTIN eſt né le 30. Nov. 1646. Il fut reçeu Miniſtre le 30. Juin 1671. Elû Paſteur de l'Egliſe de Geneve & Profeſſeur aux langues orientales 11. Aouſt. 1676. Dechargé de ſes fonctions ſur ſa demande le 3. Novembre. 1718.

Samuel TURRETTIN, (Michaelis F.) eſt né le 29. Octobre 1688. V. Stil.

Il a été reçeu Miniſtre le 3. Mars 1713.

Il a été etabli Paſteur de l'Egliſe de Geneve en Aouſt 1716.

Elû Profeſſeur aux Langues Orientales le

 16.

16. Decembre 1718. aprés avoir fait en partie les fonctions de cette profession, depuis le mois de Juin 1714. Il fit son discours Inaugural pour cette profession le 27. Dec. 1718. *De Antiquitatum Hebraicarum utilitate & Cautionibus in earum studio adhibendis.*

Il fut élû Professeur en Theologie, le 3. Fevrier 1719. En place de feu Monsieur Antoine Leger, qui avoit exercé la Profession en Theologie, depuis l'annee 1713. & duquel on va voir au premier jour trois Volumes de Sermons imprimés. Il fit son discours Inaugural pour cette profession le 3. Mars 1719. *De Fideli Mysteriorum Dei Oeconomo.*

Il a entrepris de faire un Cours de Theologie dans ses leçons, ayant deja expliqué la Theologie Naturelle avec assés d'étendue, il va passer à l'explication de la Theologie Revelée.

Antoine MAURICE né à Eyguiere (Aquarii) en Provence le 22. Septembre 1677. a été reçeu au St. Ministere à Geneve au commencement de Juin 1697. Elû Pasteur de l'Eglise de Geneve en Mars 1704. Professeur aux belles Lettres & en Histoire, en Mars 1710., & ensuite Professeur aux Langues Orientales en Fevrier 1719. Il a été fait membre de la societé Royale des science, de Berlin en 1713. Pendant, qu'il êtoit Professeur aux belles Lettres & en Histoire, il a fait diverses Dissertations de Philologie & de Critique

qui n'ont point été imprimées. C'est lui, qui a pris soin de la derniere edition qu'on vient de faire du *Rationarium temporum de Petau*, où il a ajouté de Notes Historiques & Chronologiques sur l'ancienne Histoire. Il vient aussi de publier le discours qu'il a fait en entrant dans sa Charge de Professeur aux Langues Orientales sour ce titre. Oratio Inauguralis, in quâ probatur Linguæ Hebraicæ cognitioni imprimis acceptam referri debere Beatam 16. Sæculo institutamReformationem, Gen. 1719. 4.

Benignus MUSSARDUS anno 1657. natus Monspellii, ibidem Doctoralem J. V. Lauream adeptus est anno 1679. Genevæ verò juris civilis Professor creatus fuit anno 1687. Edidit Theses aliquas juridicas, ac speciatim, *De testibus*, *De Legatis*, *De sponsalibus & nuptiis*, *De contractibus realibus.*

Johannes Antonius GAUTIER natus Genevæ 26. Septembris anno 1674. Philosophiæ Professor electus est 11. Septembris, 1696. Consilio Reipublicæ Ducentenario, anno 1704. Ejusdem verò Reip. Consilio LX. Virorum anno 1710. adscriptus. Rector Academiæ renuntiatus est 5. Junii anni 1717.

Præter Dissertationem Physicam de Lumine, Genevæ, anno 1692. Et Theses ex universâ Philosophiâ depromtas, Basileæ ab ipso editas anno 1693. Eodem Præside à 23. annis, Theses varii argumenti in lucem pro-

diere, & inter cæteras, Diſſertatio de Gravitate, 1698. Diſputatio de Brutorum animâ 1698. Meditatio Philoſophica De Dei erga Homines Benignitate, 1712. Meditatio Philoſophica, De Mundorum infinitâ multitudine. 1718.

Auctor eſt Curriculi Philoſophici in uſum Studioſorum, huc usque tantum Manuſcripti, Logicam, Pneumatologiam, Phyſicam & Ethicam complectentis.

Intra biennium Univerſæ Philoſophiæ expoſitionem tradit; Primo quidem anno Logicam, Pneumatologiam & Ethicam; Secundo Phyſicam docet, quam variis experimentis illuſtrat.

Præterea compoſuit Hiſtoriam Reipublicæ Genevenſis, ex Archivo publico aliisque monumentis Hiſtoricis depromptam, à vetuſtiſſimis Urbis temporibus ad annum 1608. adductam, Octo voluminibus comprehenſam; Manuſcriptam; Item & Annales ejusdem Reip. ab anno 1538. ad eundem annum 1608. ex Actis publicis hauſtos, ſeptem Voluminibus conſtantes, etiam manuſcriptos. Univerſum opus Ampliſſimo Magiſtratui patrio, cujus permiſſu & hortatu eidem operi ſcribendo auctor incubuerat, menſe Septembri anni 1713. obtulit & dicavit. Hæc Hiſtoria cum Annalibus in Archivo publico Reipubl. Genevenſis aſſervatur.

Eſtienne JALLABERT de St. Hyppolite en Lan-

Languedoc, né en l'année 1658. Après avoir fait ses principales études à Geneve, fut reçeu au saint Ministére dans le dernier Synode tenu en Vivarez, l'année 1681. & donné à l'Eglise d'Antraigues, & étant sorti de France l'année 1685. il se retira à Geneve, ou il fut fait Professeur en Mathematiques l'année 1704. & Professeur en Philosophie l'année 1713.

Pierre CROMMELIN né le 16. Septembre 1683. a été reçeu au St. Ministere l'an 1706. Pasteur de l'Eglise de Geneve en 1718. & Professeur aux Belles Lettres en 1719. sa fonction est d'expliquer les principaux Auteurs Grecs & Latins, & de faire un Cours d'Histoire Civile.

Petrus MUSSARDUS (Benigni F.) J. U. Doctor, Genevæ natus est anno 1689. Ubi juris naturalis & publici Professor creatus fuit sub finem anni 1719. inauguralem suam, *de usu & præstantia juris naturalis*, orationem publici juris fecit initio anni 1720.

IV.

VI.

JOH. CHRISTOPHORI ISELII, (a)

S. literarum Professoris in Academia Basileensi, *de vita ac morte* LUDOVICI BERI (b) relatio.

NAtus est LUDOVICUS BERUS in hac civitate ex *Berorum* familia vetusta & splendida, cujus nomine *Ursum* Patria Lingua significari nôsti. Itaque & ursum olim hæc familia in suis insignibus prætulit; & *Berus* ipse noster semel in Nomenclatore Ordinis Theologici hujus Academiæ, cujus partem aliquando in-

(a) Vide de illo Bibl. Cl. II. Fasc. II. pag. 311. sqq.

(b) Cum, Cl. II. Fasc. IV. pag. 595. hujus Bibliothecae Epistolam Erasmi, qua suum de libero arbitrio libellum Ludovico Bero examinandum & miniatulis ceris notandum ante ejus editionem committebat, vulgarem, fateor de illo mihi perpauca innotuisse. Scribebam itaque ad Virum politissimum J. Laur. Crollium, Basileae viventem, rogabamque, ut me, quid sibi de illo compertum esset, edoceret. Hoc meum desiderium posteaquam ille Venerando Iselio aperuisset, is confestim pro prolixa illa, quae in eo est literas promovendi voluntate & singulari, qua me complectitur, benevolentia, suis ad me literis hanc de Bero narrationem inseruit. Illa quidem ut viris, qui homi-

insignem fuisse mox audies, *Ludovicus Ursi* appellatur. Protulerat ea stirps cum alios viros egregios, (*c*) quamquam domi ob merita notiores nobilioresque, quam foris; tum *Johannem* illum *Berum*, ob virtutis Bellicæ gloriam etiam in Historiarum Annaliumque Monumen-

hominum doctrinae atque ingenii laude florentium, praecipue eorum, qui tempore instauratorum sacrorum vixerunt, historia delectantur, non potest non esse gratissima; ita a nemine & aptius & promtius consignari potuit, quam ab Iselio, qui non solum omnis doctrinae praesidiis instructus, sed & Beri popularis aeque, ac in munere publico successor est, imo, propinquiore consanguinitatis gradu eum adtingit, utpote, cujus, unica soror Elisabetha, illius abavo, Johanni Lucæ Iselio qui ut ex Urstisii Chron. Basil. L. VII. c. 23. disco, a. 1560. rebus humanis exemtus est, ducentis abhinc annis nupta fuit, sicut frater Beri itidem unicus Franciscus, sororem Johannis Lucae Iselii, Helenam domum duxerat. Unde in epistola Oecolampadii ad Capitonem apud Hotting. in hist. eccl. T. IX. p. 15. Lucas *Iselin* vocatur sororius Ludovici *Beer*, in qua etiam mentionem injici video *Andreae Episcopi ex Beerorum familia*. T. d. H.

(*c*) Inter Academiae Basileensis Doctores *Osvaldus* quoque *Berus* fuit, artis medicae in illa Professor, qui anno aetatis suae LXXXV. Christi 1567. diem suum obiit. Epitaphium ejus inter illa Basileensium, quae a Johanne Grossio a. 1624. in illa urbe collecta atque edita sunt, legitur p. 27. Cur tamen dubitem hunc ad nostri Ludovici familiam pertinuisse, id factum est, quod eum ab Urstisio Tirolensem vocari deprehendam. T. d. H.

mentis memoratum, & qui in tempus illud ipsum, quo jam vivebat florebatque *Ludovicus* noster, proxima ipsi sine dubio agnatione conjunctus, incidit. Hic enim est, cujus egregium facinus, ne de gentis nostræ auctoribus dicam, in *L. XV. Historiarum*, inter præcipua fortitudinis specimina in atrocissimo ad Melinianum prælio ab Helvetiis edita referendum sibi *Paullus Jovius* censuit, cum hi loco ad extremum cedere coacti omnium judicio haud minus laudis sunt consecuti, quam si vicissent, campoque & castris exuissent hostem. Ceterum sic de illo *Jovius*: *Johannes & ipse Berrus* (Berum voluit dicere, licet geminata canina littera haud (*cc*) minus consuetum nostræ Genti in illo nomine enuntiando sonum exprimat, quam simplex,) *Basiliensium vexillifer, quam multis confectus vulneribus diutius signum sustentare non posset, nec hostes eo potirentur, sericum hasta detractum minutissime concerpsit & occubuit.* Quamquam, qui de nostris ei pugnæ superfuere, cum non minus luculentum hujus Viri Virtuti testimonium præberent, aliud tamen narraverint: Quum post multam acerrimamque pugnam vi teli ex majore balista excussi ambo pedes, qua fere parte reliquo corpori cohærent, Bero confracti essent, isque necessario humi prostratus

(*cc*) Factum id, quod Germanicum non fuit nomen Ber, sed Bär vel Beer. Nunc ex quorundam consuetudine diceres Ursinum.

tus jaceret, tum quoque præſenti conſtantique animo, & virtutis officiique memorem, civium adſtantium uni Georgio Werlino ſignum tradidiſſe, & cum ejus ipſi curam diligenter commendaſſet, exſpiraſſe. (*d*)

Cujus quidem rei præter eorum, qui interfuere, teſtimonium, non aliud certius argumentum afferri poteſt, quam ſignum ipſum, quod ex ea ſtrage incolume ſervatum, is ipſe, quem dixi, Georgius Werlinus in Patriam reportavit. Ut omnino exiſtimandum ſit, *Paullum Jovium*, vel eum potius, cujus ille fidem in hac Narratione eſt ſecutus, cum Baſilienſium cohortis ſigniferum Berum fortiter cadentem in ipſa morte decoris ſignique crediti curam haud omiſiſſe accepiſſet; ceterum verum rei modum ordinemque vel non perinde audiſſet narrari, vel non ſatis amplius meminiſſet, quaſi memoriæ ſuæ ſubventurum, ut fere fit, eiusmodi factum arripuiſſe, animoque finxiſſe, quod in tali genere caſuque ab aliis jam uſurpatum fuerat, ac majorem etiam facere videbatur mirabilitatem. Videlicet ſignum dilaceratum diſcerptumque a moriente ſignifero eſſe. Sed ad noſtrum *Berum* accedo.

Natus eſt ante finem Sæculi XV. *Ludovicus Berus* Patre *Johanne Bero* non ejusdem modo cum ſuperiore iſto in ad Melinianum pugna Baſi-

(*d*) Confer de hac hiſtoria Urſtiſii Chron. Baſil. L. VII, c. 7.

Basilienſium ſignifero prænominis ac nominis, ſed qui etiam porro ita in illud idem tempus incidat, facile ut idem homo exiſtimari, & ita Vir ille fortiſſimus noſtri Parens fuiſſe cenſeri poſſit. Quanquam ego quidem, deficiente veterum monumentorum fide, minime id pro certo velim affirmare. Matrem *Ludovici* in vetuſtis Chartis *Grunenzweigiam*, ſive *a viridi palmite* reperio vocari, Patremque ipſius citari *Nicolaum Grünenzweig* Badenſis oppidi, quod alioqui Aquarum Helveticarum nomine venit, Prætorem. Ab his in lucem editus *Berus*, quum Patriam haberet eam, quæ ſic ſatis magnas opportunitates ad Litterarum ſtudia poterat præbere, tamen a Parentibus opulentis & in Filio præclare educando atque inſtituendo nulli neque ſumptui neque curæ parcere volentibus, puer adhuc Pariſios miſſus eſt, ut in celeberrima tum quidem Orbis terrarum Academia bonas artes inde ab ipſis rudimentis diſceret. Certe in Stüdioſorum civiumque adeo omnium hujusce noſtræ Baſilienſis Academiæ Indice ſive Nomenclatore, quem inde ab A. clɔ ccccLx., quo illa primum nata atque condita eſt, ad hanc usque diem diligenter conſervatum adhucdum cuſtodimus, non prius ad ſcriptum *Ludovici Beri* nomen invenio, quam ad Annum a C. N. cIɔIɔxII., nec ſine *artium Liberalium ac S. Theologiæ Doctoris* titulo, quem videlicet Lutetiæ Pariſiorum erat conſecutus, antequam

tequam ullum in hac nostra Academia spatium conficeret. De Parisiensibus ejus studiis tantum accepimus: Satisfecisse ipsum egregie Præceptoribus & quum supremam sacrarum Litterarum Lauream pariter cum magno numero commilitonum capesseret, atque etiamdum valde esset juvenis, post severa illa passim locorum celebrata eruditionis pericula, quæ *rigorosa* illi *examina* vocare adsueverunt, ingenii doctrinæque commendatione primum omnino locum in illa doctissimorum juvenum multitudine obtinuisse: quem honorem hominibus extraneis omni ævo rarissime in illa Academia habitum esse constat.

Quum demum in Patriam revertisset, nomenque dedisset huic Academiæ, statim anno insequente cIↃIↃXIII. in Collegium ordinis Theologici adscitus est, non sine significatione præclaræ, quam de ipso Magistri conceperant, opinionis. Quin anno post, nimirum cIↃIↃXIV. sed diversis tamen anni tempestatibus, Rector Academiæ pariter, & Ordinis Theologici Caput, quod DECANUM vocari moris est, creatus fuit; hocque in postremo munere Johannem Oecolampadium, Virum incomparabilem in numerum Candidatorum Laureæ Theologicæ recepit, inscripsitque. Ego hoc vel ideo notandum arbitror, quoniam minime ei postea cum hoc viro de Religione convenit; sicuti neque cum reliquis ex eodem Collegio, Con-

ſtantino Phrygione, Urbano Rhegio, Wolffgango Fabricio Capitone & Caſparo Hedione, illo in capite graviſſimo conſpiravit; qui, quidem omnes Phrygione ſolum excepto, ita poſt eum recepti ſunt in hunc ordinem, vel a Collegio Lauream ſacram tulerunt, ut *Beri* quoque vel Decani, vel Agonothetæ, vel Brabeutæ, vel denique certe Collegæ opera ac ſuffragium intercederet.

Poſtea & *Coll.gii Canonicorum Petrinorum* hujuſce Urbis, quæ præcipua erat in eo dignitas, *Præpoſitus* creatus eſt; & demum etiam ab Epiſcopo Baſilienſi, ad quem inde a prima origine atque inſtitutione hujus Academiæ ſuprema eju, Poteſtas ac Præfectura ſpectat, quá *Cancellarii* appellatione complecti placuit, munus hoc ampliſſimum Vicario nomine adminiſtrare juſſ us eſt; & ſupremum denique Academiæ Magiſtratum iterum geſſit Ao. a. C. N. cIɔIɔxx. Hæc de *Beri* Dignitate atque honoribus in Patria geſtis.

Nunc perſequar, quæ ad lucem afferendam Epiſtolæ Eraſmi propius pertinent, doctrinam *Beri* atque ingenium. Nimirum, ut erat ejus ætatis, ejusque etiam Academiæ, in quam *Beri* hujus ipſa Studiorum tirocinia inciderunt captus atque indoles, Theologicam ejus temporis Diſciplinam diligenter ac operoſe didicerat; quæſtiones argutiasque omnes & perplexos ac mire contortos argumentorum nodos, in quibus fere præcipua pars Doctrinæ ac Sapientiæ ponebatur, cum ipſe in

in promptu habebat, tum, si ab aliis adversum se inter disputandum adhiberentur, scite solvere atque explicare nôrat; denique omnem, quæ vocatur, Scholasticam Theologiam, longa attentaque meditatione digesserat, planeque animo fuerat complexus.

Adjunxerat quidem priscæ quoque illius Ecclesiæ Doctorum lectionem, qua de re ex multis ad ipsum Erasmi epistolis liquido concluditur, vocatque sane *absolutissimum Theologum* Erasmus, Litteris Eid. Mart. cIↄIↄxxI. Lovanio ad eum datis. Quæ nimirum ipsi caussa vel sola sufficiebat, cur hunc potissimum Libelli sui de *Libero Arbitrio* vellet Aristarchum esse ejusque judicio ante alios quosvis stare constituisset: hominis in omni contentiosa ac disputatrice Theologia versatissimi, cujus spinas atque aculeos nimis omni ætate reformidarat fugeratque Erasmus, quam ut sibi satis ab ea ad grave ac serium, quod tum aggrediebatur, certamen paratus esse videretur.

Ceterum illud quoque constat, antequam de emendanda Religione contentiones vehementius effervescerent, nequaquam ita sententiis a Præceptoribus atque in Schola haustis mordicus inhæsisse *Berum*, neque adeo ei cultui Religionis, quem a puero usurpari viderat, deditum fuisse, ut non utrobique nævos complures & agnosceret ultro, & volens lubensque confiteretur. Jam tum pri-

die Eid. Nov. cIↃIↃxvi, Litteris ad Erasmum scriptis apertissime declaraverat, libros ejus, quibus nimirum haud pauca in pervulgata ejus temporis Relligione passim vellicabantur, aliis plerisque monachis atque Theologis vehementer licet obtrectantibus ac reprehendentibus, mirifice probari. Quod vero idem Erasmus Lutheri doctrinam sibi sic satis placere, etiam qua tempestate editus jam ab hoc fuerat de *Captivitate Babylonica* liber, cremataque media Wittenberga Pontificum *Decretalia*, ad *Berum* scripsit: rationem duntaxat ac viam, qua utebatur Lutherus, acerrimumque illum Viri fervorem improbans *ac optimam caussam non optime agi ab ipso* dicens; quod item in mores pravissimos hominum sacris initiatorum consecratorumque liberrime multa apud eundem jacit; denique quod ipsius, quæ vocabatur, *Scholasticæ Theologiæ* nævos missis ad eum epistolis aperte demonstrat carpitque Erasmus, homo, id quod omnes norunt, non libenter amicorum offensam incurrens, id omne argumento esse nobis debet; minime in initiis illis quidem cæco plane studio affectuque, quidquid erat receptarum ac pervulgatarum opinionum ac Religionum tueri ac venerari solitum hunc *Berum* fuisse; planeque in ista parte alteri ejus ætatis celebrato Theologo pariterque ex Amicis Erasmi, Martino Dorpio fuisse dissimilem, qui quantopere propter hujuscemodi sen-

ſententias in libris quibusdam poſitas Eraſmo ſuccenſuerit, quamque acriter cum ipſo ea cauſſa expoſtularit, ex epiſtolis liquet utriusque, quas etiamdum habemus.

Sed nimirum utcunque non peſſime de multis Religionis capitibus, quæ tum in controverſiam erant adducta, ſenſerit, emendationemq; pariter cum Eraſmo deſideraverit *Berus*; tamen idem eum ad extremum, qui Eraſmum, qui Glareanum, qui Johannem Fabrum, qui Gropperum, qui alios, aliquanto tempore Religionis emendationi faventes, ab hac cauſſa abſtraxit avulſitque ſive animorum æſtus, ſive tempeſtatum. Qua de re hoc loco copioſius diſputare, vel intimos de ea cunctorum ſenſus affectusque animi ſcrutari, nihil neceſſe eſt. Sane ubi primum illæ Religionis diſputationes, hinc in proſcriptionem atque anathemata, illinc in ſeceſſionem neceſſariam erumpere, ac in duas partes, veluti in juſtas acies diſceſſum eſt, adhæſit utique Pontificiæ ſectæ *Berus*; cumque eam omni modo tuendam & confirmandam ſuſcepiſſet, non familiam modo ſuam atque affinitates & cognationes, quibus magna pars Procerum hujuſce Civitatis continebatur, apud quos ille tam propter dignitatem, qua erat præditus, quam ob exiſtimationem doctrinæ & ingenii, auctoritate inprimis pollebat, quoad potuit, in ea retinere anniſus eſt: qua de re præter alia inedita teſtimonia, ali-

aliquamque, ſed, ut fit, in rebus vetuſtis, quæque nullis litteris ſunt conſignatæ, paulo nunc obſcuriorem incertioremque famam ſive traditionem, epiſtola inprimis illa ad Capitonem Oecolampadii nos docet, quam in *Annalibus Evangelicis* ad annum cIↄIↄxxix. publicavit Vir Eximius ac in hujuſce generis fragmentis colligendis diligentiſſimus Abrahamus Scultetus p. 185. & ſeq. Sed & aliis rebus omnibus ſtudium acre & incitatum illarum partium præ ſe tulit.

Diſputationem Religionis, (*e*) quæ, cIↄIↄxxvi. apud Aquas Helveticas (vernacule *Badam* vocamus) celebrata eſt, cum aliis tribus moderari juſſus, ſine controverſia cunctis auctoritate antecelluit, partesque iſtas plurimum juvit Eccii ſententiis poſtremo ſubſcribens. Poſtea cum nutarent in hac Urbe ac

(*e*) De illo colloquio Badenſi vide Urſt. Chron. Baſil. L. VII. c. 17. Sculteti Ann. ad a. 1526. T. II. pag. 10. J. Jac. Hottingeri nunquam ſatis laudatam Hiſt. Eccl. Helv. T. III. pag. 295--331. ex quibus diſco praeſides illius una cum Bero conſtitutos Barnabam. Abbatem Engelbergenſem, Jacobum Stapferum, Sangallenſem & Joh. Honeckerum, Praetorem Bremgartenſem. In libello quodam, qui de illa diſputatione, tum temporis editus eſt Argentorati, narratur Berum acceſſiſſe Oecolamp. in diverſorio, & illũ rogaſſe, ut vel ab unico de Euchariſtia articulo deſiſteret, tum de reliquis facile inter illos conventurum. Exitus illius colloquii fuit, ut Berus noſter, una cum Auguſtino *Mario*, Joh. Silbergio, & Joh. Satlero ſe Pontificiorum partibus adjungerent. T. d. H.

Pontificiæ Religiones, Miſſaque & imagines ac reliquæ illæ Cærimoniæ nulla ſacrarum Litterarum auctoritate ſubnixæ prorſus eſſent abolitæ, ex primis doctorum hominum, qui Urbem ea cauſſa deſererent, ac ſeſe Friburgum, quod eſt in Brisgovia, conferrent, *Berus* fuit; (*f*) quum Ordinis Theologici cum maxime caput eſſet, ſive, ut loquimur *Decanus* ſecuti eum cum alii ex eodem ordine, tum inprimis Eraſmus atque Glareanus.

Et Eraſmus quidem certe revertit poſt non ita multi ſpatium temporis; & anno deinde cIↃIↃxxxvi. in hac urbe diem ſuum obiit! *Berus* autem manſit Friburgi, ac illi Academiæ operam diligenter ad finem usque vitæ navavit.

Surgit hinc igitur veluti nova quædam ei honorum ſeries. Namque in Friburgenſem Academiam, ut modo dixi, cooptatus, præcipuum ibi Ordinis Theologici columen atque ornamentum, quoad vixit deinde, eſt

U 4 ha-

(*f*) Factum illud eſt menſe Januario a. 1529. ante motus illos, qui Baſileae religionis cauſa coorti erant, ut ex citata illa Oecolampadii epiſtola conſtat, quae non apud Scultetum ſolum legitur, ſed & Joh. Henr. Hottingerum in hiſt. eccl. T. IX. p. 17. Eodem anno ſcriptae quoque literae ſunt Johannes Cochlaei, noti Eccleſiae Romanae defenſoris, quae inter Marbachianas à Fechtio editas, L. VIII. n. 3. apparet, ad Eraſmum ſcriptae, in quibus ille Berum *integerrimum Virum* & *doctiſſimum Theologum*, & paulo poſt *doctiſſimum* & *honeſtiſſimum Virum* appellat. T. d. H.

habitus. Deinde cum eodem etiam Collegium *Canonicorum Basiliensium*, quod vocabatur, secessisset, cujus Caput ac Princeps ab ipsomet creatus Collegio Episcopus Basiliensis erat, is qui nunc rectius Bruntrutanus appellatur; ibi tum *Berus* noster eum, quem hinc discedens necessario amiserat, in *Petrino Canonicorum Collegio* locum, cum ampliore multo istius generis dignitate, nimirum in illud alterum nobilius splendidiusque *Canonicorum Basiliensium* Collegium adscitus, commutavit. Nam *Petrini* quidem illa Collegii bona, ut a Majoribus nostris constituta, & Basiliensibus hisce sacris ac Religionibus destinata, vel sponte discedentibus, qui de Collegio erant, vel puriorem doctrinam amplexis, ad usus Evangelici Ministerii, Academiamque sustentandam jure suo ac potestate usa Civitas, magna cunctorum Ordinum voluntate converterat. Denique & insequenti tempore ejusdem illius nobilioris *Canonicorum* Collegii, tum quidem Friburgi commorantis, *Scholasticus* est creatus, quæ qualis sit dignitas, in tanta hujuscemodi Collegiorum, quæ ubique terrarum est, multitudine, ignorat nemo.

Edidit non valde multa in lucem publicam *Berus*. Ceterum paucis illis libellis, quos ipsius industria elaboratos accepimus, tractanda atque explicanda sibi sumsit argumenta hujusmodi, non quæ ad vexatas passim eo tempore controversias Religionis pertinerent, sed

po-

potius, quæ ad excitandam pietatem ac vitæ Sanctimoniam essent apta. Ita ille *de Christiana ad mortem Præparatione* libellum scripsit; deinde & *Psalmorum* quorundam *Expositionem*; ac demum *Discussionem Quæstionis, numquid Christiano homini ingruente pestilentia fugere liceat?* (g) Quod nostri institutum, uti in illo partium studio, quo flagrasse videtur, ac in ea item scientia *Theologiæ Scholasticæ*, quam in ipso constat fuisse, aliquis fortasse miretur; ita sine dubio laudi dari homini debet, ac nescio quo pacto aliunde conceptam opinionem, de nimio quodam ipsius in puriorem Religionem odio, non parum imminuit.

Superest, ut de arctissima, quæ *Bero* cum Erasmo intercessit, amicitia ac necessitudine verbum adjiciam. Plane amavisse plurimum inter se, & arcana omnia mutuo credidisse; ex Erasmi Epistolarum opere liquido patet. Cujus rei præter eam, quam supra commemoravi, mentis ac sententiæ Erasmi de Religione de Cærimoniis, de hominum Ecclesiasticorum Vita ac moribus, liberam atque luculentam declarationem illud quoque præcipuo argumento est, quod in litteris datis Cal. April. cIↄIↄxxIx. quo tempore Friburgum *Berus* jam concesserat, Erasmus autem adhuc dum ob morbum Basileæ morabatur, palam hic illi diserteque confessus est: Quum a Monachis & reliquo illo hominum genere,

U 5 qui

(g) Editi hi libelli sunt Bas. 1551. 8.

qui tum rem Pontificiam furore potius & rabie, quam ratione aliqua ac modo defendebant, identidem læderetur, ſic ſe nonnunquam Vindictæ Studio exardeſcere, ut ſeſe adverſariis eorum adjungere cupiat; mox tamen iterum hoſce motus animi ſedare & reprimere. Profecto non levis momenti Confeſſio, & quæ, uti erant ejus ævi mores, ſi continuo emanaſſet in vulgus, ſine dubio plerorumque animos in iis partibus, in quibus tamen manere Eraſmus perſeverabat, adverſus ipſum exacerbaſſet. Sed ſciebat omnino, id quod & in eadem hac Epiſtola præfabatur, *exploratæ fidei amicum* ſibi *Berum* eſſe, cujus *in ſinum ſuos affectus omnes*, ſicuti lubenter *effundebat*, ita etiam tuto poſſet effundere.

Etiam quo tempore Friburgo Baſileam Eraſmus rediit, res ſuas ibi relictas, cuſtodiendas; procuranda item reliqua negotia, ædesq; vendundas *Bero* potiſſimum commiſit; qua de re in iisdem, quas jam ſæpe citavi, epiſtolis exſtant teſtimonia. Ad extremum moriens Eraſmus, ut poſt obitum quoque amoris ſui pignus ac monumentum *Bero* relinqueret, teſtamento ſuamet manu exarato, quod etiamdum inter Bibliothecæ Baſilienſis viſenda adſervatur monſtraturque, &, ut hoc obiter adnotem, in Editione Batava *Operum Eraſmi* excuſum eſt quidem, ſed nimium multis mendis deformatum; eo, inquam, teſtamento primum ei locum inter Legatarios com-

complures,delectos ex omni multitudine amicorum, tribuens,id quod in supellectile sua pretiosissimum habebat *Bero* legavit, *aureum* videlicet *horologium*. Superfuit deinde Erasmo annos pæne integros duodeviginti. Mortuus est Friburgi ult. Cal. Maji. cIↄIↄLIV. Sepultusque in summo ejus oppidi Templo, & a tribus Fratris filiis Antonio, Matthia & Francisco Beris monumento honestatus. De die unum moneo, pugnam esse inter editionem *Operis* ab *Henrico Pantaleone* vernacule scripti, de *vitis illustrium Germaniæ virorum*, in qua tanquam ex monumento *Beri* ponitur dies XIV. Aprilis, sive, ut modo posui, ult. Cal. Maji, interque manum ipsius *Pantaleonis* adscriptam in Nomenclatore hujusce Academiæ, quo loco alter *Beri* Magistratus Academicus finit. Ibi enim adscribens diem XXIV. April. mortem quoque ejus notavit, quæ est VIII. Cal. Maj. Sed diem XIV. Apr. ei lethalem fuisse ipsum monumentum ejus,quod Friburgi etiamnum visitur, evincit.

VII.

VII.

JACOBI HASAEI,

VINDICIARUM VULGATI INTERPRETIS TENTAMENTUM,

quibus

ejusdem tralationes quorundam locorum Novi Teſtamenti adverſus Vener. *Bezae* potiſſimum cenſuras explicantur,

ſimulque nonnulla ad *latinitatem* veterum ſpectantia illuſtrantur.

ARGUMENTUM.

Cauſæ cur adeo Vulgato obſtrepant eruditi. **Difficile** eſſe ſcriptori de *latinitate vocis* movere controverſiam. §. 1. non ſine gravi cauſa in explicationibus *rerum* diſcedendum a *vetuſtisſimis* utriusque teſtamenti interpretibus. §. 2. occaſio ſcripti & ſcopus §. 3. In locis ſeqq. Vulgati verſio defenditur. (1) Rom. III: 23. ὑστερέω *egeo* melius quam *deficio* redditur. Joh. II: 3. 1. Cor. XII: 24. δόξα in loco ad Rom. capiendum pro *imagine* §. 4. (2) Act. XXVIII: 12 Διόσκουροι numero *plurali* vocantur *Caſtores* & *Polluces* etiam apud *optimæ* Latinitatis ſcriptores §. 5. (3) Epiſt. Judæ v. 3. *ſupercertare* latinum eſt. Emphaſis & ſenſus

vo-

vocis ἐπαγωνίζεσθαι ut & præpos ἐπὶ & *ſuper* in compoſitis. §. 6. (4) Luc. XIII. 34. *avis* pro *gallo* & *gallina*. §. 7. (5) Actor. XXVI: 13. περιλάμπω *circumfulgeo*. λάμπειν de *fulgure* §. 8. (6) Ioh. XXI: 5. *pulmentarium* pro quovis *obſonio*, etiam *piſcibus* §. 9. (7) Marc. VII: 3. πυγμῇ pro *crebro* accipiendum §. 10. (8) Luc. I: 3. Act. XXIII: 26. XXVI: 25. κράτιστος eleganter *optimus* redditur. *Optimus* titulus ſummæ dignitatis hominum, uti & κράτιστος. Act. XXV: 26. *Dominus* per excellentiam Imperator dictus. *Latiniſmus* latet in his titulis. §. 11. (9) Luc. XIII: 7. καταργεῖν pro ἀργεῖν reſpondet Hebræo בטל. Eccleſ. XII: 3. §. 12. (10) Act. XIX: 25. *acquirere* de *augmentatione* bonorum proba vox JCtis aliisque ſcriptoribus. Ἐυπορία unde. Latinitas JCtorum. §. 13. (11) Hebr. XI: 37. *Melota* tempore Vulgati vox latina erat ex Græca facta. §. 14. (12) Epheſ. II: 15. δόγμα pro *decreto* §. 15. (13) Actor. XV, 38. ἀξιόω habet notionem *petendi*, *rogandi*, *poſtulandi*. Actor. XXVIII, 22. Illuſtratur lex IX. Dig. de Lege Rhodia ejusque verſio. *Deprecari* pro *orare*, *precari*. §. 16.

§. I.

PRromiſſo, quo nuperrime fidem obſtrinxi in Biblioth. hujus Cl. II. ſect. II. Faſc. VI. p. 1032. me exſolvo. Exemplis quibusdam me oſtenſurum pollicitus ſum, *Veteris interpretis* N. T., quem *Vulgatum* adpellant, verſionis elegantiam & concinnitatem adverſus quorundam recentiorum interpretum & Ven. *Bezae* potiſſimum obelos notasque nimis ſeveras & aliquanto im-

immaturas. Opellæ pretium ſat me retuliſſe videbor, ſi his aliisque, quæ ſexcenta depromi poſſent, exemplis edocti homines SS. litterarum ſtudioſi, melius dein mitiusque de hoc vetuſtiſſimo interprete ſentiant, ac quidem vulgo fieri pervidemus. Ex quo enim emendandae religioni ſuperſtitioſe admodum & in verba cleri juranti animum addixere viri graves & magni, merito quidem hujus interpretis *autoritate*, quam Romanae ſedis Praeſules eidem dedere, ac ſi nullo naevo nullo errore gravis eſſet, flocci habita cum id in hominis mores haud cadat;nonnullas ejusdem hallucinationes caſtigaverunt. Verum ita comparatum eſt cum humano ingenio, quo illud ab uno,quod ajunt,extremo ad aliud prolabi facillimum deprehendamus, nihilque difficilius videatur inter ſcopulos ſyrtesque erranti, ac mediam eamque regiam tenere viam. Hinc, cum Pontificiorum ſecta huic interpreti ſumma omnia errorisque immunitatem concedenda eſſe diſcupiat;inde ab hac hæreſi alieni viri, quo contraria juxta ſe poſita magis eluceſcant, nullam eidem tribuendam cupientes, paſſim ejusdem bona dicta in ſpeciem quavis occaſione carpunt & vellicant, quod quin partium fiat ſæpiſſime ſtudio, nec usquequaque ſemper veritatis, nemo humanorum ingeniorum elegans ſpectator, ibit inficias. Horum Virorum, quorum paſſim ingentem ex utraque Proteſtantium eccleſia

col.

colligas exercitum, ducem quasi & antesignanum esse THEODORUM BEZAM, virum ceteroquin sanctissimum & Theologum incomparabilem, non est cur dissimulemus. Debet id nævi non proprio sed communi eruditorum ipsius ætate superstitionem majorum ejurantium vitio, quibuscunque armis contra adversarios in arenam proruentium. Nam ubicunque fere cum hoc vetere interprete viro venerabili res est, raro alias voces ac quidem has reperias licet *barbare, inepte, oscitanter, minus latine* &c. Hæc si aliter se habeant quandoque, non tamen est cur viro venerabili utriusque linguæ exprobres ignorantiam, quippe qui iis studiis suæ ætatis Theologos longissime anteivit. Verum haud difficulter hariolamur virum optimum ingenio indulsisse criticorum nonnunquam, quos his uti moribus accepimus, ut sicubi quandam apud probatum autorem se haud legisse meminerunt vocem aut phrasin, eandem continuo latinæ civitatis finibus ejectam proscriptamque velint. Morem quem nunquam ferre potui ex quo bonis litteris animum severius adplicui, idque in eo cumprimis negotio, quo nihil facilius est, ut culpa ipsum censorem redarguat. Quis enim omnes autores eorumque vocabula, quibus usi veteres, adeo in numerato habent, quo nunquam doceri possit illud alicubi locorum, quod damnat, deprehensum iri? Parcius itaque, quotquot mo-

de-

destiæ æque ac eruditioni sacramentum diximus, parcius ista viris objicienda meminerimus, ne critici magno cum opprobrio nostro nanciscamur hypercriticos, & nosmet magistros orbiliosque alii ad tironum ablegent subsellia. Factum inde ut plurimæ voces quas ii, qui de *vitiis sermonis* & *latinitate suspecta* libros condidere, aliis idem saxum volventibus occasionem præbuerint, codices de *latinitate minus suspecta* in lucem emittendi, quo easdem in civitatem denuo revocarent, eoque plenius beneficio juris postliminii utantur. De vetere saltem librorum sacrorum interprete, mihi contrariam sententiam & oppositam opinioni vulgi persuasam esse haud abnuo, in cujus oratione styloque, tantum abest ut plurimum nævorum latini sermonis, quin contra sæpius arcana latinitatis & optimum dicendi genus deprehendisse mihi videor. Unde, licet nonnunquam vocibus utatur, quas aut Tullii aut Augustei seculi lux haud literis prodidit, neutiquam in easdem continuo jure animadverto. Casu enim factum est ut his vel illis vocibus gavisi sint aurei seculi scriptores, aliis missis quas tum quidem usitatas ab ipsis vero haud litteris consignatas, posterior ætas rebus, quas exposuere, adplicuit. Id in omnibus omnium ætatum linguis contingere nemo vocabit in controversiam, qui in his rebus aliquid studii contrivit, ut monumenta hac

vel

vel illa ætate scripta plures voces nesciant, quas communis tamen linguæ usus haud ignorat eopse tempore, quæque posterioribus sæculis demum promuntur. Atque ita de *vocibus* sub virgulam censoriam vocatis habendum esse arbitror.

§. 2. Explicationem *rerum* ut æque paucis tangam, versioni *vetustissimorum interpretum* eo usque standum esse arbitror, usquedum eos deserendos esse productis in aciem firmioribus argumentis docueris, ac quidem multoties fieri solet. Alias nunquam erit conjectationum hariolationumque finis, & loco certæ explicationis, mille conjecturas pro fœcunditate cujusque ingenii, produci animadvertes. Atque unde, quæso, factum est aliter, ut tot commentationibus explicationibusque, nonnunquam quidem ingeniosis & doctis, sed passim inficetis passim incertis & dubiis, quibus ludibrium debetur male de religione sentientibus, hoc seculum nuperumque sacrum codicem oneraverint? Nonne præstat, amabo, in una aliqua probaque satis nec fidei rationibus rerumque circumstantiis, adversa lectione interpretationeque acquiescere, quam hariolando, divinando, conjectando, augere humani ingenii ludibria, & sceptici nimis seculi mores in sinu nutrire? Quod minus fieret si tantum studii his optimis interpretibus *intelligendis*, quam quidem iis *confutandis* &, quæ non intelligunt, debel-

landis impenderent boni homines. Præcipue si hoc quidem liquido ostendi possit, ut quidem ostensum est, *vetustissimos* interpretes cum V. T. *Alexandrinos*, tum *Vulgatum* N.T. utriusque linguæ seu *Hebraeae Graecaeque*, seu *Graecae, Latinaeque* fuisse omnium longe callentissimos, eoque vixisse tempore quo singulæ hæ linguæ adhuc dum populis vernaculæ erant & communi usu nutritæ, haud video quid æquum hominis ingenium ultra facile desideraverit? Illi proinde sunt in possessione, quod ajunt, ex qua si eos ejicere annitaris, cave putes hoc fieri posse levioribus quibusdam conjectatiunculis; cum probatio tibi eaque difficilior incumbat. Novi quidem fontes unde fluant tot alienæ ab his interpretibus explicationes, & cur cotidie eos in adversam aciem producant viri docti: sed & tales novi qui iis nitantur præjudiciis communi fere opinione receptis, ut iis mederi vel hæc ætas nedum unius hominis cura impar sit, sique unquam quidem, hoc a longissima temporis intercapedine sperandum esse, nec ab aliis quam à pedetentim paulatimque emollitis ingeniis, ea dediscere paratis quibus nunc tanto studio se imbui exoptant.

§. 3. Quoniam vero minime gentium id nobis negotii daturi sumus ut omnes adversus *Vulgatum* censuras statera examinemus num recte vel secus se habeant, id quod ab hujus bibliothecæ instituti legibus, ob nimiam

am rerum molem foret alienissimum; cupimus Lectorem paucis contentum unde velut ex fimbria de cetero texto capiat conjecturam, speciminibus, iisque nec longo studio quaesitis, sed nobis forte fortuna obviam factis & velut per saturam collectis. Cum enim nuperrime his diebus editam de *eo quod justum est circa interpretationem atque emendationem Sacr. Litterarum* dissertationem cupidissime evolverem, sperassemque nitidissimo utilissimoque SS. Litter. Studiosis libello *veterum interpretum* cum *Alexandrinorum* tum *Vulgati autoritatem* nitoremque & illic, ut quidem occasio tulisset, defensam fuisse; eam tamen partem vacuam acceperim, cum ceteroquin quae ad illud argumentum exhauriendum apta sunt, singulari studio collegerit, digesseritque optime, multaque, ut solet, judicii acrimonia excusserit politissimus exercitationis autor *Moshemius*: Ea lata occasione, cum ejus rei fidem antea me dedisse memineram, animum lubido accessit hac opella paucis ostendendi & *justam* esse in *interpretatione SS. Litterarum* veteris interpretis *Latini* studiose rationem habere, nec tutum esse necessitate parum urgente, a trita ab ipso via, ad anfractus biviaque deflectere. *Latini* autem seu N. T. interpretis tantum heic loci curam gessimus, quod alibi & passim quidem in scriptis qualibuscunque nostris *Alexandrinorum* causam & in vertendo fidem sinceritatemque

dudum tuiti ſumus , neque occaſionem defuturam fortaſſe ſperemus, quin & alio loco eorundem patrocinium denuo ſuſcipiamus. Quibus præmunitis id exſequamur penſi quod inſtituti a nobis exigit ratio.

§. 4. Roman. III: 23. legimus πάντες γὰρ ἥμαρτον καὶ ΥΣΤΕΡΟΥΝΤΑΙ τῆς δόξης τοῦ θεοῦ. Vetus interpres reddidit, EGENT *gloria DEI.* Beza rectius eſſe putat *deficiuntur gloria DEI.* Res eodem redit. At Beza tantum ut conſuetudinem ejus ferre diximus, captans occaſionem obſtrependi Veteri interpreti ejus verſionem reſpuit quod *egere* enervet ſententiam Apoſtoli, & vim vocis ὑστεροῦνται. Ego vero me tam Lynceum non agnoſco quo hæc pervidere poſſim. Nam qui *eget* re quapiam, neceſſe eſt quo eadem apud ipſum *deficiat.* Imo *pluris* adhuc eſt *egere* re quapiam, quam quod eadem *deficiat* mihi, quia *carere* rebus poſſum variis quibus tamen minime *egeo* ſeu anxietate premor quo penuriam carentiamque earundem adeptione fruitioneque expleam. Contra quibus *egeo* , eadem & mihi *deficiunt.* Ejusdem Bezæ ſubtilius acumen pariter non perſentiſco dum verſionem Eraſmi *deſtituuntur gloria DEI* æque mentem Apoſtoli haud exprimere putat. Quid enim interſit magni ponderis inter utramque phraſin latinam, non animadverto. Synonymæ ſunt ut innumera loca docent veterum. Vulgatum igitur recte ſecuti ſunt Belgæ. *Ende* DERVEN (egent)

de

de Heerlickheit Gods, uti & more ſolenni verſio Germanica Pontificia quæ *Caſp.* eſt *Ulenbergii* und bedürffen der Herrlichkeit GOttes. Eraſmo & Bezæ accedunt propius Lutherus & Piſcator. Adpoſite autem ad vulgatæ ſententiam ὑϛερέω pro *egeo* aliquoties in N. T. ponitur. Joh. II: 3. καὶ ὑϛερήσαντος οἴνου *EGENTIBUS* (convivis) *vino*. Neque enim in nuptiis Canæ Galilææ *deficiebat* tum temporis vinum modo, ſed & eo *egebant* convivæ ſe largius flore Liberi Patris adſpergere cupientes. Non ſatis quippe vini ad uſum convivarum erat repoſitum. 1. Cor. XII: 24. τὰ δὲ εὐσχήμονα ἡμῶν ὐ ΧΡΕΙΑΝ ἜΧΕΙ. Ἀλλ' ὁ Θεὸς συνεκέρασε τὸ σῶμα, τῷ ΥΣΤΕΡΟΥΝΤΙ περισσοτέραν δὺς τιμήν. Ubi vides χρείαν ἔχειν *egere*, *opus habere* poni ut ſynonymum τῦ ὑϛερεῖν. DEUS enim gratiam ſuam non largitur quibusvis eadem *carentibus* (carent enim natura *omnes* homines) ſed tantum *electis* ſuis eadem *indigentibus* veræque fidei deſideriis eandem *expetentibus*. Sic pariter Chriſtus ad τὸν δεῖνα qui jactabat ſe omnia DEI mandata explêſſe actionibus vitæ commodis, dicit eum uno adhuc *egere* (non modo *carere* ſed & *egere*) quo vitæ æternæ particeps fiat Marc. X: 21. ἕν σοι ὙΣΤΕΡΕΙ κ. τ. λ. Præterea ſi quandam in hunc locum animadverſionem noſtram quam alibi explicabimus tempeſtivius ac heic loci, admittas, qua δόξαν Θεῦ hic reddendum eſſe non *gloriam* ſed IMAGINEM *DEI* pro-

 babi-

babimus, animadvertes simul Vulgati *egent* quo ὑστεροῦνται explicuit melius esse ac aliorum *deficiunt* & *destituuntur* quod homines miseri & irregeniti omnes natura peccatisque contaminati non tantum *careamus* imagine DEI, sed & ejusdem quam propter peccata amisimus, *indigeamus* summopere *restitutione*. Quod autem in explicatione vocis δόξα a Vulgato æque divortium faciamus, neutiquam reprehendendi sumus, quia explicatio ex *Hebraismo* dependet, non *græcarum* & *latinarum* litterarum intelligentia. *Hebraicæ* autem doctum fuisse veterem Interpretem nunquam credidimus.

§. 5. Actor. XXVIII: 12. παρασήμῳ Διοσκούροις quo instructa navis Alexandrina erat, eleganter reddidit vetus interpres, *insigni* CASTORUM. Quodsi cuipiam miras placet *Hugonis Carrensis* ineptias evolvere, adeat *Ant. Nebrissensem* Cap. IX. *Quinquagenorum* quæ habes Tom. IX., Biblior. Criticorum, ubi recenset, cum ille Hugo in mendoso quodam exemplari reperisset *castrorum*, eundem stulte hunc locum ad *castra* Romanorum retulisse. Quid simili mendo *gregis* pro *regis* extante in quibusdam Latinis Codd. Amos. VII: 2. nugarum a quibusdam prolatum sit, videbis in notis doctorum ad eundem locum. Ohe ridiculum! Sed hæc non tangimus quæ tum scripta sunt, cum *Græce* scire erat ignominiosum, *Hebraice* plane hæreticum. Quicquid

sit

ſit, dicebantur olim *Caſtor* & *Pollux* ut Græcis uno nomine Διόσκυροι, ita latinis æque ambo *ſimul* plurali numero uniuscujusq; privæ vocis vel POLLUCES vel CASTORES ſalutabantur docente Servio ad III. Georg. AMBO, inquit, CASTORES & POLLUCES *vocantur*. Idem comprobant plurima veterum loca ſcriptorum. Nam *utrique* dedicatam ædem prope oſtium *ædem* CASTORUM eſſe dictam, legimus apud Ammian. Marcell. L. XIX. Cap. 10. Neque ea locutio erat ævi ſequioris, quo Ammianus vixit, ſed longe vetuſtioris, uti ex ſerie orationis argumentum capies. Hinc & plurimi ejus vicinæque ætatis ſcriptores hac voce gaviſi ſunt. Aethicus Coſmographus p. 20. refert *Populum R. cum urbis Præfecto & Conſule* CASTORUM *celebrandorum cauſa profectum eſſe.* Arnobius L. I. Adv. Gentes eosdem paſſim *Tyndaridas* CASTORES, & *claros deos* CASTORES appellat. Hinc pariter *Geminus Caſtor* vocantur à Rutilio L. I. Itiner.

Pande, precor, GEMINO *placatum* CASTORE *pontum*

Plane uti & GEMINOS POLLUCES reperimus apud Symmachum L. I. Ep. 89. Antiquum lapidem dedicatum CASTORIBUS exhibet Reineſius Inſcr. Cl. I. n. 151. Adde Luctatium veterem Statii Scholiaſten. ad VI. Theb. v. 329. & Victorem Deſcript. Romæ. Cap. 8. Quæ cum ita ſint nec quidquam habeat quod in ipſius verſionis indole

notare posset Beza, animadvertit tamen, ne nimis elegans hæc versio videatur, *inde fortassis factum ut sic etiam hæc vox* (Castorum) *ab Arnobio & Minutio usurpetur.* Addens: *Nam apud* MELIORES LATINITATIS *AUTORES legere NON memini.* Qua in re virum venerabilem omnino falsum esse ostendamus, vocemque CASTORUM *optimæ* notæ scriptoribus genuinam esse evincamus, ne locus Ammiani antea citatus, cujuspiam pateat cavillationibus. Adducimus Plinii, *Augusteum* seculum proxime tangentis ætate scriptoris autoritatem, qui L. X. Histor. Nat. Cap. 43. hæc habet *super ædem* CASTORUM, *genitus pullus in oppositam sutrinam devolavit.* Confer ejusdem L. XXXVI: cap. 6. Hinc natum esse lepidum M. Bibulo jocum (adeo ut *Cæsaris* ætate vocem illam probam latinis auribus fuisse scias) refert Sueton. Cæs. c. 10. *Cum aeque M. Bibulus ac C. J. Cæsar munificentes essent in P. R. Cæsar autem* COMMUNIUM *impensarum* SOLUS *laudem caperet, non dissimulabat tamen Bibulus evenisse sibi quod* POLLUCI. *Ut enim* GEMINIS *fratribus aedes in foro constituta tantum* CASTORIS (aut *Castorum*) *vocaretur: ita suam Cæsarisque Munificentiam UNIUS Cæsaris dici.* Sic Catullus, aurei scriptor seculi eosdem vocat *Gemellum* CASTOREM in fine Phaseli

- - *seque dedicat tibi*
GEMELLE CASTOR - -

Hora-

Horatius æque *ambos* vocat *geminum* POLLUCEM L. III: od: XXIX: v. 64. Etiam *Polluces* de *utrisque* apud Varronem L. IV: de Legib. Cap. 18. reperimus. Catullus ad Manlium utrumque nomen plurali numero extulit

Ac veluti in nigro jactatis turbine nautis
Lenius adspirans aura secunda venit,
Jam prece POLLUCES, *jam* CASTORAS *implorante*
Tale tulit nobis Manlius auxilium.

Denique Plautum in Bacchidibus IV: sc. VIII: ℣. 53. POLLUCES pariter numero plurium dixisse reperies de solo Polluce adeo ut hæc abunde comprobent testimonia & *alterum* & *utrumque* veteres *unius cujusque* nomine numero *plurium* flexo compellasse.

§. 6. In Epistola Judæ ℣. 3. ἐπαγωνίσασθαι vetus interpres reddidit *supercertare* quo nomine ut *Barbarus* à Beza notatur. Sed quanquam Bezæ versio magis latina videatur (reddidit enim *decertetis*,) haud tamen efficaciæ verbi ἐπαγωνίζεσθαι respondet. Nos Vulgati Latina tamen æque ac hinc loco commoda censemus, utut Ciceronis ævo vocabulum, quo usus est, scriptum extare haud meminerim. Frustra enim ab hoc unico seculo latinitatem peteres. *Super* enim hic positam pro *insuper*, *præterea* uti eamdem præpositionem ab ipso nonnunquam poni Virgilio Servius ad ejusdem

dem Aeneid. II: ỷ. 71. annotat. Divide itaque vocem & lege *super certare* hoc est *insuper*, *præterea*, ut *iterationem* & *frequentiam* indicet. Sic & ἐπαγωνίζομαι propria notione indicare *iterum*, *secundo loco* certare etiam cum ad fori lites & aliunde traducitur, satis ostendit Stephanus. Nimirum ἐπὶ in compositione sæpius *frequentiam*, *assiduitatem*, atque *iterationem* innuit. Vide Pricæum ad Lucæ VIII: 4. Illum autem *proprium*, quem indicavimus, hujus verbi sensum heic loci quo agnoscamus, jubet vox ἅπαξ. Quippe cum tradebatur fidelibus *primum* ea πίστις seu salutaris doctrina, tum *primum* pugnatum est, quo eandem missis vel gentilismi Judaismive erroribus, agnoscerent. Nunc vero cum falsi fratres irrepserunt vult Apostolus ut, pro *tuenda* eadem *iterum* & *secundo* decertent loco pro illa ἅπαξ παραδοθείσῃ πίστει. Non itaque solum *decertare* aut *depugnare* sufficit heic loci ad exprimendam verbi hujus efficaciam utpote quam & simplex ἀγωνίζομαι satis luculenter innueret verbum *intensissimæ fortissimæq; pugnæ* sensu instructum usu Graji sermonis, sed *super*, *insuper* certare, *iteratisque* vicibus *redintegrare* pugnam. Tanti est vim vocum probe observasse !

§. 7. Luc. XIII: 34. ὄρνιθα poni pro *gallina* quisque videt. Vetus interpres *avis* reddidit, addente Beza *quasi ignorarit hac voce quoque* (ὄρνις) *peculiariter* gallinam *indicari* cum *tamen*

tamen Gallinam verterit Matth. XXIII: 37. Sed ſtudio varietati vocum ſtudens hanc vocem illic *gallinam*, hic *avem* tranſtulit optimus interpretum. Nam æque ut Græcis ὄρνις & latinis *avis* ponitur pro *gallina*. Sic Horatius de *Gallinis* Numidicis

Non Afra AVIS deſcendat in ventrem meum.

Et Martialis de Hannibale L. XIII: Epigr. 73. & iisdem *gallinis*.

Anſere Romano quamvis ſatur Hannibal eſſet,
Ipſe ſuas nunquam Barbarus edit AVES.

In re augurali cum ex *pullorum* avida voracitate pultis captarent augurium Romani, *gallum* & *gallinam* nomine *avium* venire ſæpius cernimus. Florus L. IV: Cap. 7. *Pari in meliora præſagio in Cæſaris caſtris omnia* AVES *victimæque promiſerant*. Hos enim *pullos* ſeu *gallinas gallosque* augurales ſecum in caſtra imperatores deferebant. Vide Sueton. Tiberio Cap. 2.

§. 8. Actor. XXVI. Paulus quid ſibi itinere Damaſcum verſus contigerit coram Rege Agrippa narrans, ait: περιλαμψέν με φῶς: Primam cum Vulgatus reddidiſſet vocem *circumfulſit*, rurſus a Beza *Barbarici* accuſatur. Ipſe haud melius *circumfudit*. *Circum fulgeo* enim qui parum proba vox eſſet latinis auribus cum

cum *fulgeo* aliis præpoſitionibus in compoſitione munita ſit, ut *præfulgeo*, *adfulgeo*, *refulgeo*, *interfulgeo* ? Cur inquam præpoſitione *circum* non æque feliciter gauderet, inprimis in exponenda præpoſitione περὶ quæ in compoſitione *circum* denotat. Præterea uſus eodem verbo eſt Plinius L. II. Cap. 37. *Hominum capita veſpertinis horis magno præſagio CIRCUM FULGENT.* Aliique bonæ notæ autores. Elegantiſſime autem περιλάμπω redditur *circumfulgeo* quia λάμπειν præcipue Græcis accipitur de *fulmine* & *fulgure* uti ἀναλάμπω *refulgeo* & ἀντιλάμπω, ἐκλάμπω ceteraque compoſita verba docebunt. De primitiva voce Ariſtoph. Veſp. ℣. 349. ΛΑΜΠΩΝ πυρὶ ΚΕΡΑΥΝΟΣ. Quod ipſum luculenter ex urbe *Lampſacus* apparet quæ nomen accepit ἀπὸ τοῦ λάμπειν quod augurio *fulminis* ſit condita. Vide Etymologicon M. & Stephanum in Λάμψακος. Sic itidem περιλάμπειν accipe de *fulmine* quod paſtoribus in agro commorantibus noctu *circumfulſit* : δόξα κυρίου, inquit Lucas Ev. II: 9. περιέλαμψεν αὐτοῖς. Utitur Lucas Act. IX: 3. verbo περιαστράπτειν, unde ἀστραπὴ *fulgur* a στράπτω *fulgeo*, quemadmodum & latinis *fulgur* a *fulgendo* vox nata eſt.

§. 9. Joh. XXI. 5. προσφάγιον uſurpatum de captis *piſcibus* cum reddiderit vetus interpres *pulmentarium*, addit Beza : INEPTE *profecto. Nam cur à* PISCATORIBUS *petat* PULTEM. Gaudeat ſua interpretatione in ſinu vir venerabi

rabi

rabilis nescius *obsonium*, ut ille reddit, cum *pulmentario* plane esse synonymum. Venit quidem ratione *originis* a *pulte* pulmentarium teste Varrone L. IV. de Ling. Lat. cap. 22. sed *usu* pro *omni* ponitur *obsonio*. Seneca de *Caricis* seu ficubus Ep. 87. *Illæ* si PANEM *habeo pro* PULMENTARIO *sunt*. Juvenalis Sat. VII: ✝. 185. de *luxuria* agens Romanorum qui sane *pulte*, ut olim non contenti

-- *Veniet qui* FERCULA *docte*
Componat : *Veniet qui* PULMENTARIA *condat* :

Ubi videantur notæ Is. *Grangæi*. Horatii vetus scholiastes hinc recte, ad Sat. II. L. II: ✝. 20. *pulmentaria quære*, exponit CIBUM *quære*, & dicto Socratis Horatiano simili illustrat. Horatius vero & *Pulmentarii* nomine comprehendit varia *piscium* genera ut heic loci Vulgatus

-- *Tu* PULMENTARIA *quære*
Sudando; pinguem vitiis albumque, *nec* OSTREA
Nec SCARUS, *aut poterit peregrina juvare* LAGOIS.

Lagois ait idem Scholiastes *est genus* PISCIS *quod in Italo mari non*, *capitur*. Veniant itaque & *pisces* recte nomine *pulmentariorum* stylo Latii incolis usu recepto,

§. 10.

§. 10. Marc. VII: 3. legitur de Pharisæis, *πυγμῇ νίψωνται τὰς χεῖρας* quod Vulgatus. CREBRO *lavant manus.* Beza reddit *pugno* & Vulgatum pro *πυγμῇ* legisse *πυκνῇ* cum Erasmo auguratur. Et in veteri alia versione scriptum esse *primo* pro *pugno.* Verum facilius multo *crebro* in *primo*, quam *pugno* in eandem vocem degenerare potuit si majores litteras consideres. Nam P & C & E & I uti & BR & M si jungantur litteræ multum & pronuntiatione & ductu habent similitudinis. Sed per me stet accepta lectio, quod *primo* hic positum esse possit pro *ante omnia*, *loco principe* &c. Nec enim ubique refractarius, ut speciem dissentientis feram, esse cupio. Sed & non subterfugio quin recte Petavius ad Epiphanii operum T. I. p. 31. Bezam, quoad loci explicationem, notaverit. Nam adverbialiter hic *πυγμῇ* sumitur, quæ vox, a *crebra* pugni jactatione in pugna, in hanc quoque notionem descendit. Sic Epiphanius hunc locum accepit Hæres. XV. in princ. ubi de *Scribis* ait. ΠΥΓΜΗ *μὲν τὰς χεῖρας νιπτόμενοι.* ΠΥΓΜΗ *δὲ καὶ καθαρισμοὺς τινὰς διὰ ὑδάτων καὶ λουτρῶν ἀποσμηχόμενοι.* *Nam & manus FREQUENTER abluunt, & aquis CREBRO se ac lavacris abstergunt.* Et hunc sensum requirit loci circumstantia. Quid enim est, *pugno lavare manus*, quasi aliquis manus lavare possit absque *pugno?* Pharisæos autem *frequentibus* lavationibus operam dedisse varia N. T. loca

aper-

aperte satis indicant. Confer modo v. 4. & 5.

§. 11. Occurrit Lucæ. I: 3. Act. XXIII: 26. XXVI: 25. Titulus κράτιϛος quo viros *illustres* ornat Lucas, uti in actis *Felicem* & *Festum* qui in Judæa erant *Cæsaris Procuratores* nobilissima fulgentes dignitate, & in Evangelio *Theophilum* quem in *Alexandrina* civitate virum summæ autoritatis fuisse ex veterum testimoniis, alibi ostendi. Vulgatus illud vocabuli reddidit per *optimus*. Sed Bezæ hæc non arrident reddenti ad Luc. I: 3. rationem cur *præstantissimus* exhibere maluerit, quod sit a κρείττων voce *potentem* denotante sed vetere ut aliquid, haberet alieni & privi à vetere interprete. Quanto enim melior est versio Vulgata. Nam κράτιϛος, cum ut *titulus* ponitur viri *illustris* non video latinos per *præstantissimum* extulisse. Sed illi reddunt vel *nobilissimus* vel *nobilis* ut ea vox redditur ex Græcis Modestini in *l. 4. ff. de Exception.* & *l. 2. Eod. in pr.* ubi Ulpiani titulus est κράτιϛος qui *illustris* Ictus erat, summoque in aula Imperatoria in loco positus. Sed nullibi memini hunc titulum κράτιϛος aliis quam *Magistratibus* dari Romanis in provincias missis, aut illustribus viris ex ordine nobiliori populi *Romani*, ut exempla ostendent quæ elegantissimus Menagius Amoenitatum Jur. Civ. Cap. 16. protulit, quibus adde *Hieronem* cui Galenus librum de Methodo medendi inscripsit, eum-

eumque κρατιστον vocat T. IV: Oper. p. 39. Quod autem ad ejus tituli Græci *originem*, censeo eum *latinismum* esse. Nam Græcos antequam à Romanis subjugati essent, eorumque lingua in rebus *Juridicis* & *bonorum* titulis haud *Romana* lingua permixta erat, ut dein factum, & ad eandem accomodabatur; voce κράτιστος pro *titulo* Viri *illustris* umquam esse usos, observasse quempiam valde dubito. At Augusteo seculo & deinceps, Græcis dudum à Romanis subjugatis, id moris fuisse ex productis in apricum locis luculenter apparet satis. Eo enim tempore *Græca* lingua in rebus *politicis Juridicisque* ad *Latinæ* modos flectebatur, docente id pluribus Casaubono ad Baronii Annal. Exerc. IX: sect. 3. Eam itaque in rem ad Vulgati elegantiam versionis declarandam observa Latinos titulum OPTIMI dedisse viris longe *illustribus*. Quantus vir Augusteo ævo fuerit Mæcenas ex Horatii L. I. od. I. satis notum ubi *atavis regibus editum* esse scribit, & L. III: od. 29. *Tyrrhenam Regum progeniem* vocat. At huic dabatur tanto viro & *Coccejo* Nervæ Romano Consuli, titulus *optimi*. Horatius L. I. Sat. V: ℣. 27.

Huc venturus erat Mæcenas OPTIMUS *atque*
Coccejus (sc. optimus) *missi MAGNIS de rebus uterque*
LEGATI *aversos soliti componere amicos.*

Et

Et Sat. X: v. 83. - *probet hæc Octavius* OPTIMUS. -

Eodem titulo & Quinctium virum æque illustrem complelat L. I: Ep. XVI. OPTIME *Quincti*. Iuvenalis Sat: IV. de *Pegaso* Illustri Icto & Præfecto urbis v. 76. sqq.

- - *rapta properabat abolla*
Pegasus, attonitæ positus modo villicus urbi
Anne aliud tunc præfecti ? quorum OPTIMUS -

Sat. X: v. 33. de C. Silio

- - OPTIMUS *hic & formosissimus idem*
Gentis PATRICIAE *rapitur miser extinguendus.*

Hunc itaque *optimi* titulum Romanis magnatibus datum, unde & eosdem dictos esse OPTIMATES observa, Græci sua lingua extulerunt per κράτιστος eo tempore quo iidem in usu erant tituli, unde merum esse *latinismum* apparet. Deficiente & exolescente isto titulo optimi subsequentibus seculis, aliisque in ejus locum succedentibus: contigit ut & vox κράτιστος apud Græcos ex hoc more recepta, dein & aliis nominibus exposita sit. Unde vetus interpres Digestorum, qui sequior ætate est, per *nobilissimus* extulit, quo olim titulo haud magnates sed *Cæsares* principesque juventutis salutabantur. Similes ejusmodi in *titulis* occurrunt latinismi & in ipso

novo fœdere, uti cum Romanum imperatorem Lucas Act. XXV: 26. vocat κύριον latinissimum esse scias. Quippe Romanus Imperator per excellentiam vocabatur *Dominus*. Vide J. Gothofredum in diss. ad *l. 9. ff. de lege Rhodia de Jactu* ubi in Græco κύριος & in veteri versione *Dominus* in Libello supplici vocatur Antoninus. Adde Plinii Epistolas toto Libro *Decimo* ad Trajanum scriptas, ubi eum perpetuo titulo *domini* compellasse videbis.

§. 12. Lucæ XIII: 7. *arborem* nullos ferentem fructus, vinitor excidere jubens, hanc reddit instituti rationem : ἵνα τί καὶ τὴν γῆν ΚΑΤΑΡΓΕΙ; quam interrogationem cum optime dedisset Vulgatus. *Ut quid etiam terram occupat ?* quia *inutilis* erat arbor hæc *otiosa*; eique Erasmus accessisset : tamen hæc minime placent Bezæ, qui ait : *At ego fateor me nusquam legisse* καταργεῖν *pro inutiliter occupare vel onerare - - Existimo igitur hic dici ficum* τὴν γῆν καταργεῖν, *quæ præterquam quod erat infructuosa, etiam eam terræ partem quam occupabat sterilem reddebat, quæ alioquin vitibus consita non fuisset inutilis.* Sed quid vitiligare sit, si hoc non fit, neutiquam video. Quis enim nescit arborem quæ *otiose* & *inutiliter* terram *occupat*, etiam efficere ut *sterilis sit* atque prohibere quo melioribus consita arboribus *frugifera* sit? Hæc indivulso cohærent nexu. Adeo ut parum videam quid in hac interpretatione reprehendendum sit. Præterea que ipsa loci inspe-

ctio

ctio docebit potius hic respici ad *inutilem occupationem*, quam quod terram *reddat inertem*. Eum enim in finem produxit Sospitator de ficu hac in vinea parabolam ut ostenderet illos qui *inutili oneri erant* ex Judæis in Domini *vinea* æque ut *inutilem* hanc arborem excisum iri. Conf. v. 1-5. Non enim in eos pœna hæc decernitur usque adeo, quod illi *in causa sint* quo *aliis* in eorum locum succedentibus, vinea Domini sit *fertilior*, quam ipsi quod *inutiles* essent & nullius frugi. Dein καταργεῖν opponitur τῷ ἐνεργεῖν, quorum altera vox ut rem notat quæ *utilitatem* adfert, sic altera quæ ea *destituitur* facultate, adeoque *nullius* est *usus*, quæque, si adest, rem aliam *occupat* inutiliter. Frustra nec minus objicit Beza *usum* vocis καταργεῖν eundem sensum respuere. Posita enim est pro ἀργεῖν ut millies composita retinent notionem simplicium. Hoc vero verbum respondet Hebræorum בטל (*batal*) quod hoc sensu gaudet Eccles: XII:3. ubi de incommodis senectutis agitur, quæ tum hominem celeri pede premit cum inter cetera בטלו הטחנות OCIOSAE *sunt molitrices* seu dentes *molares* quæ, ea de causa quod ad comminuendum cibum non amplius idoneæ sunt, & os simul *inutiliter occupant*. Hæc enim vox per ἀργεῖν a Græcis translata est, uti & Esdræ IV: v. 24. quemadmodum & idem verbum per καταργεῖν, cum de re *otiosa* & *inutili* sermo est, explicuerunt, uti eodem in Esdræ loco v. 21. 23.

§. 13. Reperies & in locum Actor. XIX: 25. infelicem censuram contra veterem interpretem exercuisse Bezam venerabilem. Cum enim Demetrius aurifaber Ephesinus alloquens ceteros artifices de *quæstu*, qui illis ex opera ναῶν ἀργυρεῶν Ἀρτέμιδος redundaret, ait ἐπίστασθε ὅτι ἐκ ταύτης τῆς ἐργασίας ἡ ΕΥΠΟΡΙΑ ἡμῶν ἐστι. Vulgatum quippe Vir bonus *inepte* dicit transtulisse εὐπορίαν *acquisitionem*: Ille vult *copias* denotare. Sed veteris interpretis versioni male nota inuritur. Nam latinitate satis proba utitur non modo, sed & quidem voce propria hac in re veteribus Jurisconsultis, qui omne id quod nobis accedit *bonorum* seu per *operam*, seu per *occupationem*, seu per *hereditatis* leges seu alio titulo, vocant proprio nativoque vocabulo *acquirere* & *acquisitionem*. Ita millies occurrit in libris Juris. Consules integros titulos de *acquirendo rerum Dominio* in Institutionibus L. I. tit. 1. & Digestis L. XLI. tit. 1. Item Cod. L. II. tit. 40. ubi de *acquisitione* minoris per hereditatem vel bonorum possessionem vel alio modo. Item L. XXIX. Dig. tit. 2. de *acquirenda* vel omittenda hereditate, quam & in Cod. L. IV. tit. 27. reperies. Item Ulpiani Tit. Digestorum XXIX. qui agit de *rerum acquisitionibus*. Juvenalis, sæpissime stylo JCtorum Romanorum utens, cum de *quæstu* loquitur, & *opum* collectione idem adhibet vocabulum. Sat. XIV. vs. 115.

Hunc

Hunc egregium populus putat ACQUI-
RENDI
Artificem, quippe his crescunt PATRIMONIA
fabris

uti & vſ. 125. culpat *inſatiabile votum* AC-
QUIRENDI. Adde vſ. 222.

Nam quæ TERRA*que* MARI*que*
ACQUIRENDA *putas*, *brevior via confe-*
ret illi.

Nam εὐπορία cum propria notione indicet (orta quippe ex εὖ bene & πόρος *trajectus*) *facultates* quas mercatores ſibi acquirunt *feliciter mare trajiciendo* domum redeuntes unde & ἔμπορος *trajector* notat *mercatorem*: ſic & de quovis *lucro* qualis in aurifabros Epheſinos ex confectione ſacellorum Dianæ redundabat, accipitur. Quod ut latini *quæſtum*, ſic & *acquiſitionem* vocant utroque vocabulo a *quærendo* ducente originem. Corrigat itaque Beza latinitatem JCtorum, qui omnium maxime *proprietati* ſtudent verborum adeo, ut *Laur. Valla* (at quam perito!) judice, ſi omnes Romani libri periiſſent, lingua latina ex unico *Juris Civilis* corpore poſſet reſtitui, quam *Fridericus Taubmannus* probis his verſiculis circumſcripſit ſententiam:

Vulgus opinatur Juris ſat habere peritum
Si ſciat in cauſis ſemilatina loqui.

Ecquid ais, Hospes, adeone in Corpore juris,
Non olet autores Roma latina suos.
Credo ego si linguæ Ciceronis imago perisset,
E juris posset corpore restitui.

Vide Taubmanniana p. 288.

§. 14. Ad locum Hebr. XI: 37. hæc notat vir doctus ἐν μηλωταῖς *Vulgata* in melotis, *nempe quod non intelligeret* quid hoc sibi vellet *quod multis etiam postea imposuit Græcæ linguæ imperitis.* Quasi vero tam elegans interpres Græcæque linguæ doctissimus ignorasset quid vox μηλωτὴ indicaret, quam apud Strabonem variosque Græcæ linguæ scriptores reperimus, docentibus abunde viris doctis in notis ad Pollucis Onom. L. X. §. 176. & L. VII. §. 57. uti & Græcis veteris Testamenti interpretibus haud infrequens est. Vide quæ ea de re monuimus in diss. de *Glossemat. Nov. Test.* §. 9. Verum cum plures Græcæ voces, ea ætate qua hæc scripsit vetus interpres, civitatis jus apud Latinos dudum nactæ erant, cur minus iisdem bonus interpres commode uti haud potuerit, parum video. Interpretem quidem uti decet vocibus notis, at & satis est si ejus indolis sint ea ætate, qua sua litteris excipit. *Meloten* autem ea ætate probam vocem fuisse in lingua latina discimus ex Cassiano L. de *habitu Monachi* Cap. XI. qui ea utitur. *Et parvissimi cuculli velamen, vel* MELOTIS *gestatio derisum potius, quam ædificationem ullam videntibus*

bus comparabit. Nam Aegyptii Monachi *pelle caprina* induti incedebát, quæ melote dicebatur. Idem Caſſianus *Ultimus eſt habitus eorum PELLIS CAPRINA, quæ* MELOTES *vel pera appellatur.* Vide de hoc habitu Monachorum Aegyptiorum Salmaſium ad Tertull. de Pallio p. 89. ſqq. Junge Iſidorum L. XIX Orig. c. 24. qui agens de *palliis virorum* MELOTES, inquit, *quæ etiam pera vocatur* (idem monuiſſe Caſſianum vidimus) PELLIS *eſt* CAPRINA *à collo pendens præcincta usque ad lumbos. Fiebant autem prius ut quidam exiſtimant de pelliculis melonum, unde & MELOTES vocatæ ſunt.* Errorem Iſidori quod *melota* non ſit a *melo* ſed a μῆλον *ovis* unde μηλωτη dicta, Martinius in lexico voce *Melota* aliique dudum notarunt. Nihil itaque vitii commiſit vetus interpres dum vocem græcam ſuo ſeculo dudum latinam factam, retinendo, alia latina explicare noluit. Quid enim melota eſſet eo tempore norant omnes latinæ linguæ periti æque ac Græcæ.

§. 15. Epheſ. II:15. τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασι καταργήσας. Vulgatus ac Eraſmus ἐν δόγμασι reddunt *in Decretis.* Id Bezæ iterum diſplicet ut *nimium obſcure* dictum, cum addit, δόγματα *malui* ritus *quam* decreta *interpretari, ne quis exiſtimet hic agi de doctrina ipſa.* Verum, quæſo, annon *ritus* V. T. erant injuncti populo Iſraelis per *leges* a ſupremo numine latas, adeoque hi ritus erant δόγματα Dei, ejus *leges*

& decreta. Neque enim pendebant ex arbitrio populi ritus illi, ſed divina *lege*. Quid enim notius, quam hinc libros *rituum* Moſaicorum Judæis dici תורה *Thora* hoc eſt *legem?* Recte igitur *leges* illas ſeu δόγματα reddit *decreta* Vulgatus, cum *leges*, quas Græci JCti Græci vocant δόγματα Latini per *decretum* efferant. Vide quæ hac de re diximus in Claſſ. I. Bibl.Theol.Faſc.III: ſect.IV.§. 10. Apparet æque ex eadem cauſa & fruſtra eſſe quosdam qui hanc verbi δοκέω & δόγματος notionem inter Hebraiſmos referunt, cum eo ſenſu optimis ſcriptoribus uſitata ſint ut & Celeb. Hombergius ad Act. XV: 22. monuit. Ita in Hannonis peripli principio ἔδοξε Καρχηδονίοις Ἀννῶνα πλεῖν κ. τ. λ. *Decretum eſt a Carthaginenſibus* &c. Sed ne & hic *Hebraiſmum* latere putes, quod libellus ille ex *Phœnicia* lingua in Græcam translatus ſit, ſimulatque eum cum obſervationibus noſtris in lucem proferre licebit, alia hac de re exempla forſitan proferemus, niſi, quod paſſim adeo obvia ſint, ea præſtabit habere neglectui.

§. 16. In enarratione ſententiæ cujusque Apoſtolorum, quæ in Concilio Hieroſolymitano proponebatur, hæc de Paulo leguntur Actor. XV: 38. Παῦλος δὲ ἨΞΙΟΥ τὸν ἀποστάντα ἀπ' αὐτῶν ἀπὸ Παμφυλίας καὶ μὴ συνελθόντα αὐτοῖς εἰς τὸ ἔργον, μὴ συμπαραλαβεῖν τοῦτον. Eraſmus dum ea reddidit hunc in modum *Paulus vero NOLEBAT ut ei adjungeretur*, ſecutus

eſt

eſt variantem Lectionem, quam paſſim codices habent pro ἠξίου legentes οὐκ ἐβούλετο quemadmodum & Beza in ſuo codice vetuetiſſimo ſcriptum legi animadvertit. Sed ἠξίου eſſe genuinam lectionem, alterumque ejusdem ut difficilioris vocis Gloſſema, quod dein, ut ſæpe fit, in quibusdam exemplaribus in textum intruſum, quivis facile perſpiciet, quanquam ea interpretatio τοῦ ἠξίου per οὐκ ἐβούλετο nulla ratione ei ſit appoſita. Rectius autem viri docti Eraſmus, Beza, vulgatæ autor ἠξίου μὴ παραλαβεῖν in conſtructione jungunt: Sed non convenit de prioris vocis explicatione. Optime omnium mihi reddidiſſe videtur Vulgatæ autor antiquiſſimus *ROGABAT non debere recipi.* Proinde hanc verſionem ab acerbiori doctiſſimi ceteroquin Bezæ cenſura, qui eam Barbaram & obſcuram vocat, ultimo loco vindicabimus. Optima quippe ratione Paulus cum modeſte ſententiam dixiſſet, dicitur eam per modum interrogationis aut *petitionis* propoſuiſſe, quo reliquis Apoſtolis eidem ut æquiori, adſentiri placeret, ne videatur videlicet illam invitis illis voluiſſe omnibus obtrudere. Neque hæc ſignificatio verbi ἀξιόω à Græcæ linguæ uſu aliena eſt, ubi notionem *petendi*, *poſtulandi*, *rogandi* ſæpe ſortitum eſt. Sic pari loco Judæi ad Paulum in diſputatione quæ illi cum ipſis de Jeſu Soſpitatore aliisque capitibus fidei inter-

intercessit. Actor. XXVIII : 22. ΑΞΙΟΥΜΕΝ δὲ ἀκοῦσαι παρὰ σοῦ ἃ φρονεῖς. PETIMUS *vero quo abs te sententiam doctrinæ tuæ percipiamus.* Apud Aristophanem in Pluto, cum Cario chorum senum, tardissimis passibus incedentium *adhortatus* fuisset, quo se moverent ocyus, respondet ipsi idem senum chorus vs. 259.

Σὺ δὲ ΑΞΙΟΙΣ ἴσως με θεῖν.

hoc est, *Tu (Cario)* POSTULAS, (petis, rogas, requiris) *ut æqualibus tecum passibus curramus.* Illustrari hinc potest in Pandectis Juris Civilis celeberrima lex ἀξίωσις ut vocatur quæ *l. 9. ff. ad L. Rhod. de Jactu* occurrit, cujus hæc sunt verba priora : ΑΞΙΩΣΙΣ εὐδαίμονος καὶ Νικομηδέως πρὸς Ἀντωνῖνον τὸν βασιλέα, κ. τ. λ quæ hunc in modum optime reddidit vetus interpres legum Græcarum in D. occurrentium, DEPRECATIO *Eudæmonis Nicomediensis ad Antoninum Imperatorem.* Nam hæc est inscriptio sequentis legis, qua continetur hujus Eudæmonis *libellus supplex* pro restitutione bonorum ad Antoninum quod, cum navem fregisset una cum sociis, à Publicanis Cycladas habitantibus direptus sit, juncto huic Imperatoris rescripto. Est itaque hoc loco Ἀξίωσις idem quod *libellus supplex*, qui sensus bene per *deprecationis* vocem exhibetur, quia latinis *deprecari* idem quod *precari* summum in modum

dum adeoque idem hæc verba volunt acſi dixiſſet, his contineri verbis *precationem* Eudæmonis ad Antoninum i. e. libellum ſupplicem. Hoc ſenſu voce *deprecari* paſſim uſus Cicero, ut Orat. pro Muræna. c. 1. in princ. *Quæcunque à Diis immortalibus deprecatus ſum eo die quo L. Murænam Conſulem deſignavi* & L. XII. ad Fam. Ep. 24. *DEPRECARI pacem* pro *petere* ab alio, quo, ceſſante bello, ei *pax* concedatur. Petronius Sat. c. 133, *poſitoque in limine genu ſic* DEPRECATUS *ſum numina verſu.* Cap. 30. *Diſpenſatoremque in precario aureos numerantem*, deprecati *ſumus*, *ut ſervo remitteret.*

Atque vero his terminis hujus exercitationis fines circumſcribimus.

VIII.

VIII.

JOHANNIS D'OUTREIN,

Spicilegium,

De *Indutione* CHRISTI,

ad Loca

Rom. XIII,14. & Gal. III,27.

SUMMARIUM.

Autores, qui hæc loca tractarunt. I. Subjectum Orationis est J. C. II. Actus est ipso *indui*, verborum ἐνδύειν, *induere*, etymologia. Usurpantur A. proprie, 1. de vestimentis, 2. De Armis B. improprie, a. de corpore humano, quo mens quasi *induitur*. b. de Domo vel Tabernaculo, 2. Cor. V, 2. 4. 2. Pet. 1, 14. illustrata. c. de Regione, quam quis occupat Jer. 43, 12. d. de surculo, arbori inserto. e. de pariete vel abiete hedera vestito, de arboribus, de campis. Psal. 65, 14. f. de lapide vel ligno, ita fabrefacto ut alicujus similitudinem induat g. De Actoribus in theatris, h. induere judicem, est judicis partes agere. i. dicitur personam aliquam *induere*, qui iisdem moribus est imbutus. Quæ omnia ad *indutionem* Christi transferri possunt. Præcipua allusio est ad indutionem vestimenti. De primis vestimentis Adami & Hevæ. Loco 1. Cor. I, 30. nova lux adfertur. Christus Jesus *induitur* 1. ad *Justitiam*. Loca id probantia. Præsertim eo spectat locus Gal. III: 27. II. Ad *sanctificationem*

nem

nem, quod præcipue intenditur Rom. XIII, 14. *Christum induite*. Christus Sanctificationis nostræ est causa 1. meritoria. 2. efficiens 3. influens. 4. impulsiva, 5. Exemplaris. Christus etiam induitur. a. ad spiritualem armaturam b. ut novus homo. c. Ut domicilium. Quid sit ipsum induere 1. Ut JESUM. 2. Ut CHRISTUM. 3. Ut DOMINUM Nostrum.

Quæ ad loca hæc, & quidem ad phrasin *indutionis Christi* copiose commentatus est Cl. *Gatakerus*, videri possunt in operibus ejus *advers. Misc.* Lib. I. cap. IX. Quæque addiderunt, cum *Joh. Henr. Ursinus*, in *Analectis Sacris* Lib. I. cap. 19. 20. tum etiam *Stephanus Le Moyne* in *variis sacris tomo 2. pag.* 390. sqq. Quæ terso & perspicuo stylo in Belgicam linguam transfudit Vir Rev. *Jac. Niloë* in libro cui titulum dedit *Selecta Biblica*, pag. 657. adeo ut supervacaneum videri posset, quidquam iis (*a*) addere velle. Liceat tamen mihi spicilegium aliquod facere post eorum messem.

I. In

(*a*) Adjungi his possunt Sal. *Deylingius* Observ. S. L. III. c. 42. Le *Moine* ad Jer. XXIII: 6. c. 4. p. 217. sqq. *Suicerus* in Thes. Eccl. in voce ἐνδύομαι & ἱμάτιον. *Amelius* s. P. *Zornius* in elucid. loc difficil. N. T. T. I. p. 893-921. Exstant etiam Godofr. *VVegneri* de *indumentis Baptizatorum* & J. G. *Dorschaei*. de J. C. *indutione in Baptismo*, Differt. quarum haec in ejus Differtt. collectione quartum locum occupat, illa autem Halae a. 1694. edita est. Quid Paulus in loco ad

I. In utroque loco objectum orationis est *Jesus Christus*, qui in priore tantum describitur cognomine suo *Christus*; in posteriore vero *Jesus Christus Dominus*. Quæ circumscriptiones singulæ suam habent Emphasin.

II. Actus sive officium circa hanc personam, est *ipsum induere*, sive *ipso indui*. ἐνδύσασθαι sive ἐνδύειν utrumque enim dicitur, ἐνδύειν & ἐνδύσασθαι ἱμάτιον, *induere vestem* vel *indui veste*. Cui accedit, quod, in sensu spirituali, quod ad *indutionem Christi* homo partim se habeat *passive*, (quatenus Deus & Sp. Sanctus *ipsum* Christo *induunt*, uti etiam præcones Evangelii, ut Dei Ministri) partim *active*, quatenus *ipsemet* sese Christo *induit*. Vox autem ἐνδύω, Latine *induo*, *induo* vero ab *intus* deducitur quasi *intuo*, sicut *indusium* quasi *intusium*. *Perotto* quidem in cornuc. p. 697. derivatur ab ἔντος, *intus*, verum melius meo quidem judicio ab ἐν & δύω q. d. (*b*) *ingredior*, *subeo*. Homo enim cum veste *induitur*, in illam quasi *ingreditur*. Hinc *indusium*, quod primo *induitur*, & ultimo *exuitur*.

Usur-

ad Gal. III: 27. respexerit, singulari diatribe quam sequenti, fasciculo, cum hic eam non capiat, sistemus, a nobis examinabitur. T. d. H.

(*b*) In Lexico Græcolatino Lugd. 1583. impresso ἐνδύω & ἐνδύομαι. *Ingredior*, *subeo*, τοῦτο vel ἐς τοῦτο vel τούτῳ. Sed ἐνδύεσθαί τινι quidem interpretantur *infundi* Xeen. Aristot. Plut. Aristoph.

Usurpatur autem τὸ ἐνδύσασθαι, *induere* & *indui* 1. propriissime de *vestimentis*. Quod probatione non indiget.

2. Sensu etiam minus proprio de *armatura* quavis, præsertim de *thorace*, quæ *induitur* & corpori applicatur 1. Sam. XVII, 5. 38. Jer. 46, 4. Hinc Eph. VI. INDUITE *universam armaturam Dei.*

3. Improprie usurpatur.

a. De (c) *corpore* humano quo anima, quasi veste, *induitur*, cùm corpori mens jungitur; Quod corpus exuitur, in morte.

b. De *domo* vel *tabernaculo*, in quo homo habitat, quo alluditur 2. Cor. V, 2. *Domicilio superindui* & v. 4. *non cupimus EXUI, sed SUPER INDUI* & 2. Pet. 1, 14. ἀπόθεσις σκηνώματός μου. Depositio (quæ ipsa phrasis cum *exutione* eadem est, & a *vestimento* desumta) *tabernaculi mei.* Item legitur apud Plutarchum Κλέαρχος ὁ ποντικὸς ἐνδυόμενος εἰς κιβωτὸν, ὡς ὄφις ἐκάθευδε, id est, *Clearchus Ponticus ingressus in cistam, ut anguis dormivit.*

c. Quin de integra *regione*, quam quis, ut Dominus & proprietarius, *ingreditur* atque *inhabitat*, dicitur *indui* ut vestimento. Jer. 43, 12. De Nebucadnezare. *Et INDUET terram Ægypti,*

(c) Aristot. de animal. c. 1. τὴν τυχοῦσαν ψυχὴν εἰς τὸ τυχὸν ἐνδύεσθαι σῶμα, *fortuitam animam fortuito corpore indui.*

Ægypti, quemadmodum pastor INDUIT vestimentum suum.

d. *Surculus* quoque qui *trunco* arboris vel ramo *inseritur*, dicitur trunco vel ramo isto *indui*.

e. Paries aliquis vel Quercus aliave arbor quam tegit hedera, dicitur (*d*) *hedera ista indui*, atque in genere quidquid *arcte* alicui rei *adhæret* & se extrinsecus in ea *conspiciendum* præbet, illo res ista dicitur *indui*. Sic flores *induuntur* coloribus, quasi veste, quæ ipsius Salomonis vestimentorum gloriam superat. Matth. VI. *Arbor* dicitur *indui* foliis, floribus vel fructibus; campi frumento, & pascua *gregibus* ovium Psal. 65.

f. Item *lignum* aliquod vel *lapis* aliave materia, ex qua vel in qua a statuario *imago* alicujus cæditur vel pingitur, dicitur personam illam *induere*, cum jam lineamenta ipsam exacte repræsentare incipiunt vel forma & imago *imprimitur*. Sic Plato 2. de Rep. πλάττεται καὶ ἐνδύεται τύπος. *Fingitur & induitur nota & Effigies i. e. imprimitur.*

g. In *Theatris* actores dicuntur *induere personam* ejus quem *repræsentant*; cujus vestes aliaque insignia gestant, cujusque sermones & actiones imitantur. Adeout auditor & spectator sibi videatur audire & videre personam illam, quam referunt.

h. At-

(*d*) Theoph. III: 18. de Hedera: ὥσπερ ἐνδύεται τοῖς δένδροις καὶ τοῖς τειχίοις.

h. Atque illud quidem fit ſimulanter. Verum & *judicis* aliusve *perſonam induere* dicitur, qui vere judex eſt ipſe, judiciumque exercet, ſive ſcil. ipſius loco, ſive vice alterius.

i. Tandem dicitur is *induere aliquem*, in quo ſimiles affectus, virtutes ſive vitia ſeſe conſpicienda præbent, qualia fuerunt in alio aliquo, qui ut exemplar alterius conſiderari poteſt.

Quæ omnia ſi ad animum revocemus, abundantiſſimam nobis ſuppeditabunt materiam explicandi, quid phraſis noſtra velit. *Induere Chriſtum*.

Quæ metaphora præcipue deſumta eſt, a *veſtimento*, quo quis *indutus* eſt; & *indutum eſſe* opponitur *nuditati*. 2. Cor. V: 3. *ſi modo INDUTI, non NUDI reperiemur*.

Hic velim repeti, quæ olim ſcripſi in commentario ad parabolam filii prodigi, de *nuditate* primorum hominum, ante & poſt lapſum, quam, poſt admiſſum peccatum, fruſtra ficulneis tegere tentarunt foliis, ſed Deus ipſe tunicas pelliceas paravit, easque (*a*) Adamo & Evæ *induit*. Quæ pelles, ſi deſumtæ ſint ab animalibus in ſacrificium oblatis, elegantiſſimum exhibuerunt emblema, illud, quod pro *veſtimento* ſpirituali cedit hominibus, quo nuditas eorum ſpiritualis tegatur & quo ipſi ab injuriis iræ Dei & maledicti-

 onis

(*a*) Sic *ἐνδύοντες εἰς δέρμα pelle includens* Dioſc. II. 60.

onis legis incolumes sistantur, quin & quod ipsos ornet, a Deo, & præsertim *a Christo* proficisci debere, immo vero, *ipsum Jesum Christum* ipsis cedere in *amictum* spiritualem, quo *induantur*.

Cujus rei illustrandæ gratia apprime facit locus ille præclarissimus 1. Cor. I: 30. *Ex ipso* sc. Deo patre, *estis IN Christo JEsu*; inter alias similitudines, ut IN *Vestimento*, quo *amicti* & *induti* estis; *qui a Deo nobis factus est sapientia, justitia, sanctificatio & redemptio*. Verum nos duo tantum spectabimus; nempe, quod Christus JEsus, quo *induuntur* sive *induti sunt* fideles, ipsis fiat. I. *Justitia*. II. *Sanctificatio*, sub qua *sapientia* & *redemtio plenaria a reliquiis peccati*, facile comprehenduntur.

I. Christus *induitur* ad *justificationem*, non tantum *adduxit* justitiam; Dan. IX: 24. sed, *ipsemet* dicitur *esse* vel *fieri nostra* JUSTITIA Jer. 23: 6. 2. Cor. V: 21. Quæ *justitia vestimento* & pallio comparatur Jes. 61: 10. Psal. 132. 9. 16. Quæ *indutio justitiæ* & *sapientiæ* & *salutis*, opponitur *indutioni maledictionis* Psal. 109. 18. Etenim *Christus nos liberavit a maledictione legis, maledictio ipse factus pro nobis* Gal. III, 13. Per hanc *justitiam* Christi, sive Christum justitiam nostram, *nuditas* nostra naturalis & peccaminosa *obtegitur* Ps. 132: 1. Apoc. 3: 18. Per eam *immunes* nos præstat ab ira Dei, *a maledictione & accusationibus Satanæ*. &c. Rom I: 1. 33. Jes. 54: 17. Quin & justitia Christi, vel

vel Christus ipse, imputatus nobis ad justitiam, fidelibus in *ornatum* cedit. Non enim de ipsorum *ornatu* spirituali tam magnifica prædicari possent in Psalmo XLV. & Cantico Canticorum, nisi oculum intendisset Sp. S. ad plenam perfectamque *obedientiam* Christi & *sanctitatem*, ipsis *imputatam*.

Si vero rogas, *Quis* ipsos *induat* Christo ad justitiam? Id partim facit Deus ipse T. O. M. Nam *Deus est qui justificat* Rom. VIII. Partim *Doctores* Evangelii, quatenus homines *adducunt* ad Christum, faciuntque ut *in ipsum* quasi *ingrediantur* ipsoque *induantur*. *Doctores enim multos justificant*. Dan. XII. Hi sunt servi patris cælestis, quibus mandat: *afferte huc stolam primariam ipsumque* INDUITE eam. Luc. XV: 22. Denique *ipse homo* peccator, jam resipiscens & credens in Christum *se se ipsum* ea *induit*, per fidem justitiam Christi apprehendens sibique applicans. Quod egregie & efficacissime exprimit apostolus Phil. III: 8. 9.

Atque hæc est *indutio Christi* ad *justitiam*, quæ præsertim, saltem priori loco, spectanda est, in loco Gal. III: 27. *Quotquot in Christum Baptizati estis*, (atque per immersionem aqua baptismali *circumvestiti* estis,) *Christum induistis* partim ad *justitiam*, & partim etiam ad *sanctificationem*.

Verum in loco Rom. XIII: 14. *Induite J. C. Dominum*, præsupponitur quidem *indutio Christi*

ad *justitiam* per *fidem*, sed proprie spectatur & commendatur ab Apostolo II. *Indutio Christi ad sanctificationem.* Quod recte observavit Vir Rev. *Van Peene* in locum hunc, & ex & cum ipso Rev. *D. Niloe.* partim, quia argumentum de *justificatione* jam absolverat Apostolus prioribus undecim Capitibus, & ab initio Capitis XII. transierat ad *sanctificationem*: partim, quia *fideles* Romani jam *justificati*, ERANT per *fidem*.

Verum propius nobis explicandum est, *quid* proprie *sit*, quod *Christus* fidelibus & electis *sit Sanctificatio*, quodque ipso ad sanctificationem *induuntur*. Quod revera nihil aliud significare potest, si recte putemus, quam JEsum Christum esse verissimam *causam* sanctificationis fidelium. Et quidem Causam 1. *meritoriam* 2. *operantem* seu *efficientem*, 3. *influentem*, 4. *impulsivam*. 5. *exemplarem*.

1. Primo, inquam, *causam meritoriam*. Qui passione atque obedientia usque ad mortem id effecit, ne satanas & peccatum semper in peccatorem electum dominaretur; Sed ut per Spiritum Dei suo tempore regeneraretur & imagini Dei rursum compos fieret atque adeo *sanctificaretur*. Vide loca Rom. VIII: 2. VI: 14. 1. Petr. 2: 24. Heb. IX.

2. Christus est sanctificationis *causa efficiens*. Quatenus vi meritorum suorum, reapse in electis hominibus, per Spiritum sanctum, quem effundit in corda eorum fidem & sanctificati-

onem

onem operatur. Atque hic notandum est, phrasin in sacris esse familiarem quod *indui Spiritu Dei* dicantur, in quibus spiritus sanctus efficaciter operatur sive heroicos motus aliquos, sive illuminationem, sive sanctificationem. Huc faciunt Loca, Jud. VI: 34. *Tunc spiritus Dei induebat* ἐνέδυσε *Gideonem, & tuba canebat*. 1. Chron. XII: 18. *Spiritus* ἐνέδυσε, *induebat Amasai*. 2. Chron. 24: 20. *Spiritus Dei* ἐνέδυσε *Zachariam, filium Jojadæ sacerdotis*. Et in Novo etiam Testamento Luc. XXIV: 49. ubi discipulis suis in cœlum abiturus pollicebatur Dominus: *Ecce mitto promissionem Patris mei super vos: Sed vos permanete in civitate Hierosolyma, Donec* INDUIMINI, vel induti eritis, POTENTIA EX ALTO. Verum quidem in istis locis præcipue ad *extraordinarias* spiritus operationes quasdam respici: Sed quid vetat, eandem locutionem etiam applicari *ordinariis* spiritus sancti operationibus illuminantibus, regenerantibus & sanctificantibus, quem Deus copiose in Ecclesiam suam *effudit* per *Christum JEsum* Tit. III, 6. Jam vero, qui *Spiritu sancto indutus* est, vel *spiritum* sanctum *induit*, etiam *Christum induisse* dici potest; quia *spiritus* & *filius Dei* unum sunt, & spiritus sanctus est *spiritus Christi*, quem *mittit* in corda fidelium, ut per spiritum **vivant** & per spiritum ambulent Gal. 5, 25.

3. Christus JEsus est sanctificationis nostræ *causa influens* & *immanans*, ut sic loquar. Etenim,

enim, quia Christus *in* fidelibus *est*, & *ipsi* sunt *in illo*, ex ipsius plenitudine accipiunt Gratiam pro Gratia; uti membra *corporis* humani spiritus animales accipiunt ex capite *in quo* sunt & cui arctissime *unita* sunt; atque ut palmites ex vite· Joh. XV, 4. 5. *Manete IN me, & ego IN vobis. Quemadmodum palmes fructum nullum ferre potest ex se ipso, si non manet in vite: Ita nec vos nisi maneatis in me. Ego sum vitis, vos estis palmites. Qui IN ME manet & ego IN IPSO multum fert fructum, sine me enim nihil facere potestis.* Quo facit, quod antea monui, *surculum*, ramo insitum, *indutum* dici ramo vel trunco, cui insertus est, & ex quo succum haurit, quo crescit & folia flores ac fructus ferat.

4. Christus est *sanctificationis* nostræ *causa impulsiva.* Nulla enim *motiva* efficaciora sunt ad movendos animos nostros ut peccatis abstineamus & sanctificationi studeamus, quam quæ desumuntur a parte *Christi*: Ab ipsius *amore*, ab ipsius *passionibus*, a *beneficiis*, quæ per ipsum accipimus &c. 2. Cor. V, 14. 15. Tit. II, 11-14. 1. Pet. 2, 24.

6. Tandem, & quod præsertim heic usu venit, *J. C.* est *sanctificationis* nostræ *causa exemplaris.* Joh. XIII, 15. *Exemplum præbui vobis, ut prout ego feci vobis, ita & vos faciatis:* 1. Pet. 2, 21. Christus reliquit vobis exemplar *ut insequeremini vestigia ejus.*

Atque huc facit, quod supra diximus, quod *imago*

imago dicitur *induere similitudinem* ejus, cujus imago est. Quodque aliquis dicatur *personam alicujus induere* cui se conformem sistit. Adeoque Christus *induitur* a fidelibus, quando imaginem ipsius in se referunt, ipsi se conformes gerunt & ipsius vestigia premunt. Quo faciunt loca Rom. 8, 29. *Conformes fieri imagini filii Dei.* Quod revera est, *Christum induere* vel *Christo indui.* 2. Cor. III, 18. *Transformamur ad imaginem Gloriæ* DOMINI, *a Gloria ad Gloriam, tanquam a spiritu Domini.* Rom. VI. *unam plantam esse cum Christo in assimilatione mortis & resurrectionis ejus.* Conf. Phil. III, 10. Atque huc facit insignis ille locus Col. III, 12-15, Ubi postquam dixerat Apostolus: *Christus est omnia IN omnibus*, porro monet: INDUITE *ergo, tanquam electi Dei, sancti & dilecti, intimos affectus, misericordiæ, benevolentiæ, modestiæ, clementiæ, longanimitatis: tolerantes Vosmet invicem & condonantes si querimoniam habetis inter vos; quemadmodum Christus vobis condonavit, ita* & vos; Quod revera est *Christum induere.* & *supra hæc omnia*, INDUITE *charitatem, quæ est σύνδεσμος vinculum perfectionis*; allusione forsan ad *vestem exteriorem* quæ supra reliqua vestimenta *super-induitur*, vel ad *cingulum*, quo omnia vestimenta quasi *colliguntur* & *constringuntur*

Adeoque *Christum INDUIT*, qui, cum profitetur, se *esse* & *manere* IN *Christo*, *ita ambulat quemadmodum Christus ambulavit* 1. Joh. II: 6.

in quo *idem affectus est atque in Christo* Phil. 2, 5. adde loca 1. Pet. I, 15. 16. 1. Cor. XI, 1.

Verum diximus etiam, vocem ἐνδύειν, & ἐνδύσασθαι, non tantum usurpari de *indutione vestium*, verum etiam de *indutione* 1. *armorum*, 2. *Corporis humani*, respectu animæ, 3. *Domicilii* &c. Quæ metaphoræ etiam hic usu venire possunt. Etenim.

1. Christus induitur ut *armatura spiritualis.* Gen. XV: *Ego sum CLYPEUS tuus*; Psal. 3, 4. Psal. VII, 11. CLYPEUS *meus est apud Deum, qui rectos corde servat.* Psal. 84, 12. *Jehova sol & CLYPEUS.* Ps. LXXXIX, 19. Prov. 11, 7. Psal. 91, 4. VERITAS EJUS, adeoque ipse ille, qui Deus veritatis & veritas ipsa, *mihi est Clypeus & parma* adeoque *Christum induere* est *induere universam armaturam Dei* Eph. VI, 11-17. Et quod *huc* quoque allusisse possit Apostolus, ex Rom. 13. vs. 12. videtur colligi, ubi *de indutione armorum lucis* dixerat Apostolus, quod idem est cum eo quod vs. 14. monet, *induite Christum Jesum.*

2, *Christus induitur* a fidelibus ut *novus homo*, ut spirituale *corpus*, quo mens quasi *vestitur*, & quod *præ se fert.* &c. Quod probari & illustrari potest ex locis illis præclaris Eph. IV, 20-32. & Col. 3, 5-10.

3. Christus *induitur* a fidelibus ut *domicilium*, in quo *versantur* & in quo *habitant.* Etenim reciprocum illud est, quod *Christus habitet IN cordibus ipsorum*, Eph. III. Et ipsi vicissim *habitant*

tant IN Christo; atque *in ipso* versantur & ambulant Col. 2. Huc faciunt loca Deut. 33, 27. *Deus æternus sit tibi habitaculum.* Nec non Psal. LXXI, 3. *Esto mihi in rupem commorationis, ad accedendum & ingrediendum semper. Quia petra & arx mea tu es.* Psal. XVIII, 3. Prov. XVIII, 10.

Non desunt etiam interpretes, qui putant, Apostolum per ἀντίθεσιν alludere ad Gentilium mores, inter quos, qui Divinitatem stulte affectabant, vel qui Diis vel Deabus quibusdam devoti erant, vel conformitatem quandam præ se ferebant, *Deorum* vel Dearum illarum *vestes induebant*; quod dicebatur *Deos* illos *induere.* De quibus prolixe satis *I. H. Ursinus*, *Le Moyne* & *Niloe*, in locis supra allegatis.

Atque ita quidem in genere nobis explicuisse videmur phrasin *indutionis Christi.* Verum nondum satisfecerimus emphasi dictionis Paulinæ, nisi etiam pressius consideremus, quid sit *ipsum induere ut CHRISTUM* Gal. III, 27. & ut *JESum Christum Dominum.* Rom. XIII, 14. Quod in genere notat arctam habere communionem cum ipso ut JESU, ut CHRISTO ut DOMINO, ita ut *ipse IN nobis* sit nosque *IN ipso* simus, atque ut arctam illam communionem non tantum interne & vere participes simus, verum etiam externe eam profiteamur & in omni conversatione nostra ostendamus.

In specie I. *Ipsum induere ut JESUM*, non tan-

tantum denotat, ipſum fide apprehendere ut verum & unicum *Servatorem*, Verum etiam factis commonſtrare nos per ipſum liberatos eſſe, non tantum a *reatu* & *pœna*, Verum etiam a *macula* & *ſervitutæ* peccati; & ita nos gerere, ut omnibus liqueat, nos ab ipſo *liberatos* eſſe, *ut Deo ſerviamus* ἀφόβως, in *ſanctitate & juſtitia coram eo, per omnes dies vitæ noſtræ.* Luc. I: 74. 75.

2. *JEſum induere ut CHRISTUM* non tantum notat ipſum credere, agnoſcere & profiteri *Chriſtum* promiſſum Meſſiam: verum etiam ipſo per fidem *uti* ut *propheta*, ad ſapientiam, ut *ſacerdote* ad *juſtitiam* & *Rege* ad *obedientiam* LegisRegiæ, id eſt ad *ſanctificationem.* Præſertim vero *Chriſtum induere* eſt *Chriſtianum* eſſe. Nam phraſes iſtæ *in Chriſto eſſe* & *Chriſtianum eſſe*, ſæpiſſime inter ſe commutantur, uti 2. Cor. XII, 3. *Cognovi hominem IN CHRISTO* id eſt *hominem Chriſtianum.* Gal. I, 22. *Eccleſiæ in Judæa, quæ in Chriſto ſunt* i. e. Eccleſiæ *Chriſtianæ* in Judæa. Adeoque *Chriſtum induere* omnia iſta includit quæ de emphaſi nominis *CHRISTIANI* diximus in ſciographia noſtra Theologica præſertim vere *eſſe*, & in omni converſatione *oſtendere* nos eſſe *unctos* ab ipſo per ſpiritum ſanctum; & quidem ad ſpirituales *prophetas*, *ſacerdotes* & *reges.*

Verbo, oſtendere nos eſſe *homines in Chriſto* qui factis Chriſtum ipſum exprimamus,

adeo

adeo ut, quicunque converſationem noſtram inſpicit, *Chriſtum agnoſcat IN nobis & nos IN Chriſto.*

3. Adeoque ipſum INDUERE ut DOMINUM NOSTRUM, eſt Dominium ipſius ſuper nos agnoſcere & profiteri, inſignia ipſius vel notas ſervitii ferre in frontibus ac manibus noſtris. &c.

Ex quibus omnibus facile patet *indutionem illam Chriſti* idem eſſe cum *indutione armorum lucis* vel ſaltem eam *includere.* vſ. 12. Nec non cum *honeſta ambulatione tanquam in die.* vſ. 13. & e diametro opponi *operibus tenebrarum* vſ. 12. & *ambulationi in comeſſationibus & ebrietatibus, in cubilibus & laſciviis, in contentionibus & invidia* &c. vſ. 13. & *curationi corporis ad concupiſcentias.* vſ. 14.

IX.

IX.

CAROLINA

ECLOGA. (a)

Corydon, Meliboeus, Thyrsis, Menalcas, Ægon.

CORYDON.

THYRSIS adeſt, Meliboee; venit quoque ab Urbe Menalcas.

MELIBOEUS.

Ambo hilares, Corydon: age, nuntia læta reportant.
Nam faustis nuper CAROLINÂ Auguſta Calendis
An-

(a) Ut miſceatur magis magisque utile dulci, quo omne ferri punctum ille judicabat, & taedium, quod magis ac par erat, ex sanctiorum ac ſeveriorum lucubrationum lectione forte ſubrepit, diminuatur, ac evaneſcat, conſtitutum mihi eſt, ex intervallo carmen aliquod, meditatum, neque invitis Gratiis Muſisque pactum, rariusque obvium oculis tuis exhibere. Quod ſi autem noſtrorum in arte poetica conamiuum tentamentum aliquod interdum inſertum videbis, cave credas, me credere, id teretes delicatasque tuas aures mulſurum. *Nam neque adhuc Vario videor, nec dicere Cinna digna, ſed argutos inter ſtrepere anſer olores.* Oſtendere ſolum animus eſt haec ſtudia, quorum à puero mirifico quodam amore captus fui, etiam nunc a me diligi. Fortaſſis etiam, quando terſos aliorum exaſci-

Annua more ſuo Natalia feſta peregit.

CORYDON.

Quæ nova jam rerum facies ! cur tempora Lauro
Cinxiſtis, viridemque manu geſtatis Olivam?
Unde hæc Librorum vocis aurata Supellex ?

MELIBOEUS.

Quidquid id eſt, magnorum agnoſco munera Divûm :
Cinguntur Lauro Heroes, pariterque Poetæ.
Pacis Oliva decus: capitique hoc nobile Porrum
Quod geritis, CAMBROS decet, æternúmque decebit.
DAVIDI eſt Porrum Divo ſacra Teſſera noſtro;
DAPHNIS & hoc geſtat. Sed quid Paſtoribus, ô tu
Docta Minerva, Libros, operoſa volumina mittis ? Ar-

exaſciatosque verſus cum meis minus conditis, contuleris, illis ex horum comparatione gratiae aliquid ac venuſtatis accedet. Quam heic vides eclogam, ſuperiori anno edita eſt Londini in diem natalem ſereniſſimae Principis Walliae, WILLIELMINAE CAROLINAE, qui incidit in Calendas Martias, quae Davidi Cambrorum, a quibus illa titulum ſuum mutuatur, Patrono ſacrae ſunt. Occaſio illius haec fuit. Illuſtris quidam Maecenas, qui tamen non alio innoteſcere nomine voluit, quam *Philomuſi*, lautum aliquod praemium conſtituerat ei, qui omnium ſuaviſſimo carmine *pacem*, GEORGIO *M. imperante*, *Britannis & Europae reſtitutam* eſſet celebraturus. Ceſſit illud ex ſuffragio illorũ, quibus de pretio verſuum judicandi facultas data erat, Viro aliis ſcriptis editis clariſſimo Johanni GAGNIER, A. M. hujus, [quod haud leges invitus poematis Auctori literatisſimo. T. d. H.

Arcanum eſt animis nuſquam penetrabile noſtris.
Dicite Paſtores; neque adhuc venit Heſperus, & jam
Nunc Zephyri adſpirant, & mitior aura Favonî.
Ergo onus in molli hoc deponite ceſpite veſtrum, (noſtros!
Mira quidem ante oculos, ea ſunt ſpectacula

THYRSIS.

Mira, fatebor enim, magis at mirabere, poſtquam (factum
Dixero quid Dona hæc, quid ſacra Volumina
Significent. Ergo audite hæc, animiſque favete.

MENALCAS.

Incipe, Thyrſi, ſequar; nam tu pars magna Triumphi;
Meque ſinas tecum partiri Heliconis honores
Alternos : neque enim ob vilem certavimus hircum. (gnæ.
Nos majora manent CAROLINÆ pignora ma-

THYRSIS.

Huc, Galatea, veni, tuque, ô formoſa Lycori;
Flava Thoe, ſubfuſca Ephye, pharetrata Ligea;
Voſque, omnes teneræ, ſylveſtria Numina, Nymphæ,
Huc properate leves : vos imis Naiades undis
Glaucum efferte caput : vos omnibus excita pagis
Ruſtica plebs agri, pueri, innuptæque puellæ :
Et vos, ô Socii, tuque ipſe bipennifer Algon,
Cum Lycida frondator Ilax, terrorque luporum

Al-

Alphesibœe, veni, & Damon, & dives Iola,
Et Coryla puer, atque ingens cum falce Palæmon:
Auribus arrectis omnes consistite circum.
Fas mihi visa loqui, Musis & Apolline digna
Nuntia perferimus, magno quoque Daphnide digna.
Splendida jam sese bijugis Aurora serenis
Extulerat, puroque oriens surgebat Olympo
Lucifer, & summos spargebat lumine montes.
Corripio de stramineo mea membra cubili:
Egressusque casâ me matutinus agebam,
Quà cœlo attollit celsas Londonia turres.
Tityrus interea mihi fidus ovilia pastor
Servat, & eductas per gramina læta capellas
Aut agit ad fontem, aut potat fluvialibus undis.
Longè arcet Maurita lupos, terretque Lycisca
Latratu; dum grata Urbi fero munera mulctræ,
Et farra, & siccas ardenti sidere ficus,
Pomaque præteritæ servata à frigore brumæ.
Perq; viam tenui meditatus arundine musam,
Davidi laudes satago, tibi carmina, Daphni,
Daphnidaque in Sylvis revocabilis adsonat Echo:
Et valles reboant alterno Daphnida cantu.
Jamque propinquabam portis, Simul occupat aures
Undique lætitiæ fremitus; simul undique plausus.
Quum subitò explosa horrendum Tormenta fragorem

E Turri ingeminant, Thamesinaq; littora longè
Exultant sonitu. Credas à sedibus imis
Fundamenta Urbis strepitu convulsa moveri.
Clamore effusi magno per compita cives
Discurrunt. Mediâ è turbâ sese obvius offert
Ægon Cambrorum decus: & tu deinde Menalca.
Ille prior verbis sic nos compellat amicis:
Salvete, o socii, fausto venistis in Urbem
Omine, dum CAROLINÆ agitant Natalia festa.
Hinc subiti plausus, hinc publica gaudia Vulgi.
Sed quid vos tenet attonitos ignobile Vulgus?
Quin agite, & viles humeris deponite merces.
Plectra, tubas, calamos, citharas aptate sonantes.
Vobis festa dies agitur, CAROLINA vocat vos
In partem Pompæ; deerunt nec præmia laudi,
Pastores, mecum ad Jamesina Palatia gressum
Ferte citi, atque ipsi propius succedite Pompæ.
Arreptâque manu trepidum me, teque, Menalca,
Per fora, perq; vias, perque intervalla locorum
Cæca trahens, nos tandem ad limina regia sistit.

MENALCAS.

Illic ante fores ingens patet Amphitheatrum,
Alcimedontis opus, mira quod struxerat arte,
Quale tibi ostentare nefas Sheldonia moles.
In medio assurgit Solium sublime sub auras
Ornatu comptum vario, stellisque coruscum.
Desuper & lato se margine Conopeum
Expandit gemmis auroque insigne, & utrinque
Cortinas habili revocabat fibula nodo.

Plu-

Plurimus hinc illinc ramus felicis Olivæ,
Pacis in augurium Solio capita alta recurvat;
Totaque barbaricis instrata tapetibus ima
Floribus innumeris distinguitur Area latè.
Continuò admissi per curva Sedilia cives
Circuitu vasto irrumpunt, atq; Atria complent.
Scandunt plurima pars fastigia summa domorum,
Templorumque apices celsos, & turribus altis
Consistunt avidi venientem cernere Pompam.

THYRSIS.

Hæc dum miramur taciti, & spectamus hiantes
Magnificos arcus, operosaque pegmata Molis
Suspicimus; procul ex adversa parte Theatri
En subitò ingenti panduntur murmure valvæ;
Atque intus longè regalia tecta patescunt.
Hìc primùm video magnâ procedere pompâ
Angligenas Proceres: it Patrum sanctior ordo:
It Matronarum longè pulcherrima turba
Nobilium. Has inter, Charitum stipante coronâ,
Ipsa triumphali CAROLINA invecta Curuli,
Lauro cincta comas, graditur Phœbeïa dextrâ
Sceptra manu gestans, ramum pacalis Olivæ;
Non vultu Divæ absimilis, cervicibus altis
Et formâ & virtute extans Heroïdas omnes.
Quantus honos! Quali se Majestate ferebat!
Illam adventantem fausto clamore salutant;
Unam omnes avidi longè admirantur, & unam

Certatim adspiciunt, tierumq; iterumq; tuendo
Vix credunt oculis; tanta est reverentia vultûs!
Tantus in ore decor! Solium conscendit eburnum,
Mille vibrans radios, & amicæ fulgura lucis.

MENALCAS.

Haud procul à Solio dextrâ lævâq; sedebant,
Proh! quanti Heroes! Solii tutela decusque,
GEORGIUS hinc (tibi DAPHNIS) & illinc GEORGIUS alter,
Et Pater, & Conjux, nuper duo fulmina belli,
At nunc, ô CAROLINA, tuæ jam Pacis amantes.
Ille prior, positis, Sceptro, Diademate, & armis,
Palladiâ ipse sedet frontem redimitus Olivâ,
Pacificæ haud vanus Pompæ spectator habendus;
Non rigido Bellonæ incedit in ære, neq; Illum
Hastati circumsistunt, non horrida Castra:
Non litui resonant, non classica Martis, at Illi
Fortior est magna inspirans comes unica Virtus;
Et satis ipse sua se Majestate tuetur.
Alter is est, quo nos gaudemus Principe Cambri,
AUGUSTUS Princeps Augusto nomine dictus.
Vidimus hunc clavo affixum, puppique sedentem,
Dum Pater Hannoveram, & Germanica regna revisit,
Explorare auras omnes, atque arte magistrâ
ALBIONIS placidam librare per æquora Navem.

Ante

Ante pedes, Carolina, tuos tua ſplendida Proles,
Per Solii diffuſa gradus, tres ordine Natæ,
Quæ Charites referunt numero & candore Sorores,
Te Matrem agnoſcunt riſu, & blando ore ſalutant.
Tuque, Juventutis Princeps, Spes altera regni,
Friderice, ô Britonum jamdudum debite Terris:
O utinam huic Pompæ coràm ſpectandus adeſſes,
Tu Matri vultu ſimilis, formâque Sorores
Egregiâ exæquans; & Avi, Patriſque futurus
Æmulus, haud impar quondam Virtutibus Heros!

THYRSIS.

Conſedere omnes, intentique ore ſilebant.
Maxima tum Princeps ſolio ſic infit ab alto.
Angligenæ Proceres, vos nobilis ordo Quiritũ;
Inclyta plebs Britonum; Fergi, Arthurique nepotes:
Vos Sacra Davidi celebrantes annua Cambri.
(Felici Augurio Me namque in luminis auras
Gratulor ipſa mihi tam fauſto Sidere natam)
Ore favete omnes; dum Pax viget, & bona Pallas
Ægide depoſitâ, poſt aſpera bella Gigantum,
Cecropiam victrix dilectaque regna reviſit,
Quamq; ipſa invenit Pacata reſumpſit Olivam;
Ingenuæ redeant, Me Principe, Palladis Artes;
Divinæ priſcos Suadæ inſtauremus honores;

Debita sint Phœbo, Musis sua Præmia per Me.
Stat Patris exemplo Phœbo, Musisque favere.
Est mihi consilium, Festo hoc redeunte, quotannis
Æmula propositis, pulchræ pro laudis amore,
Pignoribus, doctorũ accendere corda virorum.
Non sunt hæc ludis temeranda Theatra profanis.

Sacri Oratores, quibus est facundia linguæ,
Romano Eloquio dignis depromite verbis,
Hymnum, quem CHRISTO nascenti in luminis auras
Cœtus Angelici cecinere DEO modulantes;
GLORIA IN EXCELSIS. (pleni
Tum deinde, ô Vates, manifesto Numine
Istud, ET IN TERRIS PAX, vos describite versu
Ausonio. Neque tu, ô vernacula Lingua, per Orbem
ANGLICA tam celebris, meritâ privabere laude;
Teq; Dei ERGA HOMINES BONA concelebranda
VOLUNTAS. (dem
Quis vestrûm numero ex omni præludere tan-
Incipiat? Laudis quem moverit æmula virtus,
Haud illum officio pigeat certasse priorem.
Præmia quisque feret, Me Judice, digna laboris;
Fulgebit partâ donatus quisque Coronâ.

MENALCAS.

Vix ea dicta dedit Princeps; fremere omnia plausu,
Et strepitu ingenti circùm tabulata resultant.
Jam-

Jamque Oratores, quibus eſt data copia fandi,
Ordine quisque ſuo, Latio ſermone tonabant,
Inque Dei Laudes magni pleno ore feruntur.
Succedunt docti numeroſo examine Vates;
(Antea nam latè volitans jam Fama per Urbes
Sparſerat Auſonias celebranda Encænia PACI
Auſpiciis, CAROLINA, tuis:) videasque canoras
Hos inflare tubas, illos reſonantia plectra,
Et cytharas pulſare, alios concentibus aures
Mulcere; ac toto ſpirantes pectore Phœbum,
Carmine divino ſuper æthera tollere PACEM.
Scilicet accenſi ſtudiis æqualibus omnes
Certant ſupremos ambire Heliconis honores.

THYRSIS.

O tunc qualis eram! Qualem tunc pectore (ſenſi
Carminis ardorem! ô ſi poſſem fundere Verſus
Afflatos meliore Deo. Vis enthea mentem
Intus agit. Demens! animo qui talia verſans,
Fruſtra ſperavi tantos æquare Marones!
Quum ſubitò nutu CAROLINA ſilentia juſſit,
Sceptrum oleæ quatiens, & baccas lene ſonantes, (eſt:
Cambriadasque vocans roſeo ſic ore loquuta
Vos quoque, Paſtores, quibus alto ex æthere lapſi
Aligerûm cecinere chori bona nuntia PACIS:
Jam vobis calamos tenues inflare licebit.

MENALCAS.

Adſumus ergò alacres, retinet mora nulla (vocatos,

At prior ante alios conferta per agmina vulgi
Ægon perrumpit, mediâque exultat arenâ,
Pastorum Princeps, qui quanquam à DAPHNIDE nuper
Fulgeat ille novis Titulis & Honoribus auctus,
Pastoris tamen os habitumque referre volebat.
Qantus amor Patriæ! De collo fistula pendet.
Olli nuda tegit crudus vestigia pero;
Et capiti impositus Cambrorum more galerus
Floribus ornatus variis, Porroque virenti:
Velabat latos humeros, villosaque membra,
Cambra lacerna rigens setoso è vellere capræ.
Pastorale Pedum quâ dexteritate gerebat!
Tum sic affatus CAROLINAM hæc incipit Ægon:

ÆGON.

Accipe quæ tibi Ceretico de monte Camœnæ
Dona ferunt, Oleæ sacram de fronde coronam,
Et cytharam, & Cambro missos ab Apolline versus,
Æternùm quos ediscant, repetantque nepotes.
Accipe quæ calathis nostræ munuscula Nymphæ
Cambriades mittunt sinceri in pignus amoris,
Luteolum calthæ florem, casiamque recentem,
Liliaque, & violas, & purpureos hyacinthos.
Hæc tua sunt, ad Te redeunt hæc, maxima Princeps.
Si primâ dicam repetens ab origine Cambros,
Nos Japhetiade à magno gens orta Gomero;

Nos

Nos ſumus antiquo Curetum ſanguine creti,
Et Vatum Cybeles, Salios dixere Latini;
Nos Druidum genus, Heroum qui grandia facta, &
Geſta Ducum canimus, Belli Paciſque labores.
Ceretici colles priſcum teſtantur honorem,
Et Druidum ſaltus, Silluriaque arva tot annos
Servata, & ſævis bellorum infracta procellis.
Carmine fatidico decantet Cambria Pacem,
Quæ ſemper ſecura ſui, quæcunque paravit
Vel Saxo, vel Danus atrox, Gallusve ſuperbus,
Ipſa tot intactam ſovit per ſæcula Pacem.
Illic non litui, non Martis claſſica poſſunt
Æternam placidæ gentis turbare quietem.
Et metus omnis abeſt, ſed adeſt ſincera voluptas;
Morum priſca fides, & fraudis neſcia virtus.
Vivite felices, mea gaudia, vivite Cambri.
Promite, Paſtores divinæ Encomia Pacis,
Quæ non excedant bis centum Carmina; plura
Nec poſcit Princeps, & amant compendia Muſæ.

THYRSIS.

Tu nimis, ô Ægon, das arcto limite nobis
Intra bis centum concludere carmina Pacem,
Quam non tota ſimul bis mille Poemata condant.

MENALCAS.

Atqui nos etiam hoc penſo Carolina levavit,

Ipſa repræſentans decora omnia Pacis, in unum
Conglomerata locum. Dubitas? Quin tu aſpice, Thyrſi,
Ecquid opus verbis? loquitur res ipſa; ſtupenda
Mirare hæc tot magnarum compendia rerum.
Ecce tibi ante oculos, quâ toto pulchrior Orbe
Nulla fuit, Divæ Pacis verſatur Imago.
Dum Solio hoc mediam ſeſe Carolina locavit,
Ipſa mihi viſa eſt labi Pax aurea cœlo.
Aſpice Palladiâ quos geſtat ab arbore ramos,
Quaſque virens jucundo incurvat pondere bacca;
Atque has florentes, cerealia munera, ariſtas.
Cernis ut elatæ fulgur venerabile frontis
Emicat, & radios partes diffundit in omnes?
Quotque modis miti Clementia ludit in ore,
Divinumque afflat pulchræ virtutis amorem?
Ut Tyriâ fulget chlamyde, auroque intertexta;
Eöiſque nitens ſcintillat purpura gemmis?
Talem fingebat Pacem Romana vetuſtas;
Pinxiſſe haud aliam formâ voluiſſet Apelles.
En Solio ſublimis, & alta in luce coruſcans,
Jam ſedet Auſonii Præſes veneranda Senatûs;
Et gaudet doctis edicere jura Camœnis.
Ecquis erit poſt hac Pindi qui ſpernat honores?
Non hic fixa vides ſacris in poſtibus arma
Perfida, nec debellatorum ſigna Gigantum.
Civiles exoſa fugit Pax alma Triumphos:

Quæ-

Quæque furor tulerat, Clementia supprimit arma.
Quin etiam Proceres vel justi Spicula Martis
Sponte manu abjiciunt, viridemque insignis Olivæ
Accipiunt ramum, pulchræ jam PACIS amantes.
Pro galeâ immiti caput ornat sectile Porrum.
Et pro loricâ præcingunt pectora Zonæ.
Otia PACIS amat bellum MARS ipse perosus.
Hæc facies, hæc est formosæ PACIS Imago.

ÆGON.

Pergite Cambriades, jam blandæ commoda PACIS
Pandite, dum ridet facies pulcherrima Cœli;
Dum jam vere novo læti per gramina flores
Luxuriantur agris, dumque omnis germinat arbos;
Dum fugit in rivos placido levis unda susurro;
Dum circùm modulantur aves, & garrula suaves
Exercent per colla modos, cantuque lacessunt.

MENALCAS.

Ergò age, si quid habes, Ægonis jussa capesse.
Ocyùs alternis iterùm volo cernere tecum
Versibus, in nullo inferior tibi, Thyrsi, futurus.

THYRSIS.

Jungite jam tauros pueri, atque incumbite aratris:
Turgida mollitæ jam credite Semina glebæ,

Agricolæ, Cereris quibus est data cura colendæ,
Dat Mars, dat Bellona locum, positoq; flagello,
Hinc procul, hinc fugit scissâ Discordia pallâ.
Jam PAX alma colit terras. Te ergò auspice, DAPHNI,
Nunc reparare licet sævi dispendia belli.

MENALCAS.

Falleris, ô Thyrsi; En fatis melioribus uti
DAPHNIS adhuc dederit, referens Saturnia regna,
Aureaque antiquæ renovabit sæcula vitæ.
Terra feret fruges duri sine vomeris usu
Sponte suâ, nulloq; hominum cogente labore.
Omnis perpetuâ latè florescet aristâ
Campus, & Hybleo sudabunt melle genistæ;
Nectareque, & niveo spumabunt flumina lacte.

THYRSIS.

Ludite oves teneræ, per pascua currite tauri
Gramineum ad fontem, mollique in cespite pronæ
Nunc hyemem ridete, lupos ridete capellæ.
Hic nobis dulces Saltus, hic pascua nota
Restituit bonus; O, inquit, modò pascite tauros;
Jam tuti tacitas collo suspendite avenas,
Et desueta diu responsent carmina colles.
Ergò omnes veluti Phœbo, Panique quotannis,
Octo vices festis statuent tibi Sacra diebus.
Ceteticisque diu DAPHNI ô cantabere sylvis.

MENALCAS.

Ecce meæ prato capræ funduntur aperto,
Per campos ubi adhuc triplici circumdata fossâ
Rhesi castra Ducis videas,& montibus arces
Merviniæ impositas, subjectaque rura Silurum,
Et liquidos fontes, sylvas & pascua, & amnes.
Hæc saltu petit abrupti cava scrupea saxi,
Nititur hæc morsu teretes avellere juncos;
Aut salices, humilisve rapit virgulta salicti;
Illa jugi residens clivoso in tramite pendet;
Lascivique agni, & molles simul artubus hædi
Cornigeras matres per florida prata sequuntur.
Hanc PACEM ruri, hæc fecit bonus otia DAPHNIS.
Huic quoque Pastores nostri Solemnia solvant,
Et Fauni, & Nymphæ ludant, agitentque Choreas;
Panque, & Hamadryades, & capripedes Satyrisci.

THYRSIS.

Sed majora mihi,mecumq; fatere, Menalca,
Versibus evolvenda manent bona munera PACIS.

MENALCAS.

Magna quidem,fateor; sed grandi hæc digna cothurno,
Thyrsi,cave,agresti nimiùm ne fide Camœnæ.
Ante tamen DAPHNIS, quem rustica Musa vocabat,

No-

Nomine sit proprio dictus tibi GEORGIUS ingens.
Cum Duce Cappadocum invicto, quo Præside (gaudet,
Et Tutelarem sibi vindicat Anglia Divum,
GEORGIUS Angligenûm nunc Rex, & gloria gentis,
Cappadoce,& famâ, & virtutibus altior He- (ros.
Is sublimis equo, si vera est fama, Draconem,
Monstrum horrendum ingens hastâ confodit: at Ille
Longe aliud Monstrum, quo non truculentior (ulla
Pestis & Ira Deûm Scoticis sese extulit oris;
Pernicies Pacis, (cui dira REBELLIO nomen,)
Conterit: & postquam victis Pius ipse pepercit,
Illum jam superis æquat Clementia Divis.

THYRSIS.

Vix bona PAX Anglis malè tuta ostenderat ora,
Nec dum compositi belli, armorumque tu- (multus,
Ære cavo increpitans Discordia fœderis expers
Spargebat causas odiorum, irasque movebat.
Sæpe renarrabat, veterum memor illa malorum,
Nescio quem Hæredem spretum, violataque (Jura,&
Quæ memorare nefas, Musis indigna relatu.
Hinc odia, hinc inimicitiæ, insanique furores
Confusæ plebis, cæcique licentia ferri.
Talis erat Patriæ nimis infelicis Imago.
GEORGIUS accelerans uno ictu demetit Hydram
Seditionis opus, Nec posthac amplius ausa

Ferre diem lymphata cohors, gelidaque ſub Arcto
Se tegit, è Scoticis nusquam emerſura cavernis.

MENALCAS.

Ac velut infeſtum per jugera læta colonus,
Quum ſequitur flammis audax ultricibus anguem.
Hic ſi fortè fugâ malè prudens intrat acutas
Spinarum latebras, aut ſepta impervia ruris;
Agricola accelerat, ſupponit ſentibus ignem.
Continuò ſpinis crepitantibus ater ad auras
Erigitur fumus: jam horrendum ſibilat anguis,
Atque intus gyros ſeſe contorquet in omnes:
Ac tandem exiliens dirum vomit ore venenum,
Indignansque petit loca fœta paluſtribus undis.
Georgius haud aliter premit implacabile Monſtrum;
Conjurata odia, & ſævas compeſcuit iras.
Tum demùm miſeris vacuatas civibus urbes
Accipiens, viduosque ſuis cultoribus agros,
Replevit numerum exæquans, augensque priorem,
Oppidaque ingenti multùm quaſſata ruinâ
Proſtratisque ſolo latè mœrentia Templis,
Reſtituit, primoque dedit ſplendeſcere cultu.

THYRSIS.

O quam Te memorem, Georgi! quàm fortibus auſis,

Ro-

Robore ceu firmo ventorum flamina Quercus;
Aut Rupes fluctus Scopulo excurrente marinos;
Sic undas rerum excipiens, & plena periclis
Multa, diu casus Victor superaveris omnes;
Et profugam tandem revocaris ad otia PACEM.
Ipsi etiam immeriti PACEM sensere benignam,
Quos amens furor, & scelerum vesana cupido
Egit præcipites Patriam subvertere ferro.
Omnibus indulges veniam, & dum parcere gaudes,
Parcendo mutas animos, flectisque rebelles.
Et quos longa dies tenuit caligine mersos
Mittis carceribus: quos denique conscius error,
Et legum timor extremas exegit in oras,
Et patriam fugiendo, alio sub Sole coegit
Vitam infelicem multos agitare per annos,
Edictis blandè revocas. Illi agmine longo
Diversi veniunt de partibus Orbis, & ultrò
Promissam pro Jure tuo das, Optime, PACEM.
Quin tua Prædones Pelagi Clementia vicit.
Undique se portus, sese maria omnia pandunt,
Barbaricisque onerata opibus tutò Anglica classis,
Post tot vota redux, nostris allabitur oris.
Dum fœcunda CERES complet de divite fundo
Horrea, & immensas concedit prodiga messes;
Effunditque omnes de cornu copia Gazas.
O Fortunati tanto sub Rege Britanni!

ME-

MENALCAS.

Sed quæ compositis accessit gloria rebus!
Solis ab occasu si spectas, Solis ad ortum,
Sub pedibus jam cuncta vides vertique regiq;
Arbitrio. Nec tantū tu jure vocabere, GEORGI.
DEFENSOR FIDEI, PATRIÆ PATER, optime Regum.
Quin etiam OCEANI DOMINATOR, & ARBITER ORBIS,
FUNDATOR PACIS, Romani Cæsaris instar.
Nam nostris postquam votis respondit Olympus;
Per te jam sperant PACEM Borealia Regna.
Tot quoque fessa malis tendit Germania dextram.
Ipse tuo Arbitrio Cæsar sua jura remittit.
Nec Mediatorem PACIS detrectet Iberus,
Quadruplici tandem Sociorum Fœdere victus.
Quin te Turca ferox Christi infensissimus hostis;
Quique tuam olim virtutem est expertus in armis,
Implorans Pacem, (Bello dum fulminat Istrum
EUGENIUS,) tua jam supplex vestigia lambit.
Sic, Duce te, quum reddiderit Deus otia Terris,
Aurea restituent concordes sæcula Parcæ;
Pacatus gemino volvetur cardine Mundus,
Virtutesque tuas omnis venerabitur ætas.

ÆGON.

ÆGON.

Vivite felices, mea gaudia, vivite Cambri.
Hæc satis; Agrestes non displicuere Camœnæ.
Accipite, ô Socii, grato quæ munera vultu
Dat Carolina suis culto pro carmine Cambris,
Bina hæc divinæ sacrata volumina Legis.
Accipite has & Apollineâ de fronde Coronas;
Hasque manu gestate oleas, Insignia Pacis.
Addidit ista sui erga vos in pignus amoris.
Omnia namque prius magni majora tulere
Præmia, quæ posuit virtuti debita Princeps,
Vates & Grantâ & Rhedycinâ ab Apolline missi:
Vatibus emeritis debetur Laurea Phœbi.
Vivite felices, mea Gaudia, vivite Cambri.

X.

X.

Nova historico-Theologico-literaria.

HAMMONAE Vir Cl. Gilbertus WACHIUS, Regiomontanus, SS. Th. D. ejusque & Orientalium Linguarum Professor, & ecclesiæ Pastor ad d. XXIII. Martii diem suum obiit.

LONDINI Johannes Armandus DU-BORDIEU ecclesiæ Gallicæ Londinensis, quam Sabaudiam vocant, per triginta sex annos Minister, Rector de *Saytrey-Moins* in comitatu *Huntin-Doniensi*, & Duci Devoniensi (Devonshire) à sacris, d. V. Aug. a. aet. 73. mortuus, in illo templo d. 13. ejusdem mensis sepultus est.

OXONII titulus prioresque plagæ duodecim libri sequentis prodiere: מפתח לשון הקדש CLAVIS LINGUÆ SANCTÆ, *Continens Grammaticalem explicationem 564. Versiculorum ex libro Psalmorum & 546. Versiculorum ex cœteris libris V.T. in quibus omnes radices puræ Hebraicæ V.T. cum nonnullis radicibus Chaldaicis (concurrentibus tamen in libris Hebraicis) inveniuntur: & in hac Clave referantur & juxta Grammaticas re-*

gulas resolvuntur, *& explicantur.* Authore NICOLAO TROTIO Oxon. 1719. fol. Ansam hujus operis Authori Clarissimo dedit psalterium Hebraicum a *Joh.* LEUSDENO editum, in quo 564. versiculos Stellulis notavit, in quibus omnes voces Psalmorum inveniuntur & radices usitatiores 1184: & fini Psalterii adjecit 546. versiculos, quibus cœteræ linguæ Hebrææ radices inusitatiores 683. continentur. Secundum hunc ordinem de Clavi hac scribenda cogitavit, qua Radices V. T. omnes reseraret. Nihil ergo differt labor TROTII a Lexico Hebraico Verbali & Reali, philologico & Concordantiali, nisi quod ordine Alphabeti relicto, ut tyrones a molesta radicum investigatione liberaret, secundum versuum memoratorum ordinem procedat. An hæc methodus ad palatum eruditorum futura sit, determinare nolumus. Labor ipse magnæ sedulitatis in conquirendis optimorum philologorum ad singulas voces observationibus indicium gerit. Radices minio distinctæ sunt. Multa ad singulas voces afferuntur, quæ non facile ibi quæsivisses. Sic exempli caussa ad vocem תהלים disseritur de varia libri Psalmorum distributione, de Psalmis Alphabeticis, de psalmis graduum: de usu poëseos in sacris &c.

GLASGOVIÆ in Scotia prælo aptatum est opus per subscriptiones imprimendum, cui rubrica hæc est: *Spicilegia Antiquitatum Ægypti &* *vi-*

vicinarum gentium: Auctore Guilielmo J*AMESON, Prælectore Historiarum in Universitate Glasguensi.* Conficiet circiter Philyras 32. in octava forma. Liber hic in eo versabitur, ut multis Historiæ vetustissimæ in libris sacris commemoratæ articulis obscurioribus facem quandam accendat. Tractabuntur enim in eo quæstiones: An Sesacus fuerit Sesostris Ægyptiorum? An Judæi ritum circumcisionis ab Ægyptiis hauserint? An Monarchia Assyriaca a Nino & Semiramide non longo post diluvium tempore fundata sit? An steterit per 1300. annos usque ad Sardanapalum? An per Arbacem Medum destructum sit? Ubi Author se evicturum spondet, Assyriorum res ante tempora Usiæ in orbe florentes non fuisse: regnum vero eorum non per Medos sed per Chaldæos esse destinctum.

CANTABRIGIÆ celeberrimus linguæ Arabicæ & Orientalium Professor Simon OCKLEY, ineunte hoc mense Septembri fato functus est.

FRANCOFURTI AD VIADRUM ad d. 3. Kal. Jun. Vir Cl. Dietericus Siegfridus CLAESSENIUS, ex aula regia Berolinensi in qua Regi a sacris erat, accitus professionis suæ Theologicæ ordinariæ auspicia fecit Oratione dicta de PROVIDENTIA *Dei.* Paulo ante ejus Berolino discessum ibi vulgaverat *Animadversiones Philologico-Theologicas, in quibus Angelos homines que impios, infernis suppliciis nunquam liberatum*

tum iri, evidentissimis S. Scripturæ testimoniis demonstratur. 4. 3. plag.

LUGDUNI BATAVORUM, Sigebertus *Haverkampius*, cujus insignis exstat in Tertulliani Apologeticum commentarius, ab illustribus Academiæ Lugdunensis Curatoribus Linguæ Græcae ac Latinæ Lector constitutus, muneris illius auspicia fecit Kal. Julii oratione habita impressaque, qua anquirit, *Utrum majus sibi decus quæsiverint Græci bellica laude & victoriarum gloria, an inventione artium studiis liberalibus & eloquentia.*

FRANEQUERAE Kalendis Juniis, cum magistratum academicum exueret, Philologiæ sacræ in hac Academia Professor Albertus SCHULTENS, orationem recitavit elegantissimam, lectuque dignissimam *pro studiis humanitatis.* Meretur hæc sane cum illa committi, quæ *in studia humanitatis* eopse hoc anno alibi à celeberrimo quodam Viro habita est. Franciscus *Halma*, Academiæ hujus typographus historiam ecclesiasticam Johannis le SUEUR, quæ Gallice exstat, cum continuatione Cl. Picteti recudi curabit, additis locis Auctorum citatis, hactenus omissis. Eandem sermone Belgico loquentem faciet Vir hic primariis bene meritisque nostræ ætatis Typographis accensendus. Cel. VITRINGAE Patris in Esaiam commentationis prorsus eximiæ partem alteram nunc exstare, jam nuntiatum est. Collega ejus Cl. Ruardus ANDA-

LA

LA *exegesin illustrium locorum*, & *duorum typorum S. scripturæ cum clave Apocalyptica* publici juris fecit. De utroque libro forsan in sequentibus plura commemorandi locus erit.

ULTRAJECTI Professio Theologica extraordinaria demandata est D. Johanni ENS, V. D. in Ecclesia ejusdem urbis Ministro, cujus etiam auspicium fecit A. D. III. Non. Junii, habita oratione inaugurali *de Persecutione Julianea*. Antagonistam idem Cl. Ensius satis acerbum nactus est, *Jacobum Fruytier*, Pastorem Roterodamensem, scriptis quibusdam eristicis pacem Ecclesiæ non admodum promoventibus satis notum. Cum enim ante lustrum & quod excedit prodiisset commentatio quædam sub ficto nomine contra libellos diversos discordiæ novæ semina tum temporis spargentes, sub hoc titulo: *Het Ouderlings Protest, met Sions Worstelingen en de Spiegel der Voorbeelden, ontdeckt en opgebeldert tot bewaringe van Eenigheid en bevorderinge van de Vrede der Kerke, door D. Van der Heyde*; de cujus vero authore dubitabatur, quodque acriter edita contra istud apologia impugnatum erat; ejus scriptorem se profiteri publice & defensionem suscipere Cl. *Ensius* instituit, dum in Gymnasio Lingano adhuc degens Anno 1719. mense Decembri habuit *Disputationem Theologicam de D. J. Fruytier adversus D. V. D. Heyde Apologia*. Hac excitatus *Frutierius* vernaculum hoc scriptum publici juris fecit: *Afgeperste verantwoordinge van Jacobus*

Fruytier, Predikant te Rotterdam tegen twee faamrovende Schriften van D. Johannes Ens, Predikant te Utregt, Het eene uitgegeven onder een vermomden naam van D. van der Heyde, het andere uitgegeven en gedrukt te Lingen. Rott. 1720, 8. pagg. 110. Prudentiam autem & moderationem Theologicam heic majorem fuiſſe adhibitam ex animo optaſſemus. Cœterum in eadem Academia Profeſſionem Theologicam ordinariam VIII. Kal. Jul. auſpicatus eſt *Frid. Ad.* LAMPE, dicta oratione *de ſumma Sapientia*, quæ typis & Latinis & vernaculis exſcripta eſt. Præterea R.M. Maimonidis הלכות ערכין ſive conſtitutiones de *aeſtimationibus* verſione notisque illuſtratas edere, & publicæ συζητησει ſubjicere ſub præſidio Cl. *Millii* cœpit Henricus *Langenes*, Amſtelo-Batavus. Idem Millius diſſert. de אוב & אובות emiſit in lucem, in qua probandum ſibi ſumſit, non tam, ut vulgo putatur, Ventriloquos ſive ἐγγαστριμυθους, ſed νεκρομαντας eſſe intelligendos.

GRONINGAE, quod non incelebre Ducatus Halberſtadenſis oppidum eſt, Vir de hiſtoria eccleſiaſtica Germaniæ medii ævi meritiſſimus J.G. LEVCKFELDIUS, nuper admodum vitam Hermanni *Hamelmanni*, & Johannis *Spangenbergii*, qui Cyriaci Spangenbergii, cujus quoque vitam ſingulari olim volumine illuſtraverat, ut & hiſtoriam celebris illius Præmonſtratenſium *monaſterii Divæ Virgini apud Magdeburgenſes*, ſacrati, juxta

ta cum *Chronico Meibomii Marienbornensi* vulgavit. Ad prelum nunc parata habet *Chronicon* ejudem *Mariæmontis* apud Helmstadium ineditum cum Notis. *Antiquitates Præmonstratenses* de Gratia Dei. *Kelbrunneri* de S. Georgii Monasterio L. *Antiquitates nummarias Halberstadenses*,atque alia.

BERNAE collegam suum, celeberrimum RODOLPHI, cujus vitam (*a*) mortemque tibi nuper enarravimus, brevi tempore secutus est, Elisaeus MALACRIDA,cui tamen Cl. Vir, qui Græcas antea literas in hujus urbis Athenaeo docuerat, Johannes Henricus RINGIER mox surrogatus est. Superiori quoque anno Joh. Henr. OTHO,cujus *lexicon* Philologico-Rabbinicum jam ante novem lustra Genevæ editum, ut & *historia Doctorum Misnicorum* applausum eruditorum caveæ meritus est, defunctus est morte, cujus non minus, ac vitae historiam proxime a nobis tibi B. L. exhiberi posse speramus.

AMSTELODAMI, Godofredus CLAROMONTIUS,elegantis doctrinæ Vir, ecclesiæ Gallicæ in hac urbe Minister, consiliū cepit, quod egregio commodo doctrinæ sacræ cessurum confidimus, Dissertationes, Chronologiam, Geographiam, ac Philologiam sacram illustrantes, quæ Commentariis in sacram scripturam, à R. Viro Augustino CALMETIO, Monacho Benedictino Congregationis S. Vanni & S. Hydulphi Lutetiæ Parisiorum his annis

 mul-

(*a*) Vide Cl. III. fasc. 2. p. 361.

multis vastisque (vel enim illa in Vetus Testamentum XV. vel XVI. Tomos constituunt) voluminibus, idque Gallico sermone, editis, insertæ sunt, simul collectas divulgandi. Titulus operis erit *Tresor, & Antiquites sacrees & profanes tire des commentaires du R. P. D. Augustin* CALMET, religieux Benedictin de la Congregation de S. Vanne & de S. Hydulphe, *tres propres à eclaircir un grand nombre d'endroits egalement difficiles & importans de l'Ecriture sainte.* Indicem & seriem materiarum in classes suas distributarum hunc habe. I. in *scripturam S.* de ejus inspiratione, Num Esdras sit Auctor, vel Restaurator illius? Num Esdras mutaverit veteres Characteres Hebraicos, atque in eorum locum substituerit Chaldaicos? De Evangeliis Apocryphis. De forma veterum librorum, & variis scribendi modis. II. De *quibusdam Capitibus Theologiæ & religionis.* De Prædestinatione & reprobatione hominum. De systemate mundi veterum Ebræorum. Num veteres legum latores & Philosophi ex scriptura leges suas & moralem doctrinam hauserint. Num gentiles, qui neque legem Mosis neque Evangelium cognoverunt, potuerunt salvari? De Characteribus Messiæ secundum Judæos post adventum Christi. In locum Es. VII: 14. De pulchritudine Christi ex occasione verborum Es. LIII: 2. De Magis Christum adorantibus. De supremo Christi Paschate. In verba Ps.

XXII:

XXII: 18. Num Cephas reprehensus a Paulo fuerit Petrus Gal. II: 20. In locum 1. Joh. V: 7. De peccato in Sp. S. De morte & sepultura Mosis. De morte Johannis Evangelistæ. De tribus Mariis. De Antichristo. De Gog & Magog. De resurrectione Mortuorum. De fine mundi, statuque ejus post diem judicii. III. De *Miraculis.* De veris & falsis miraculis, & potestate Dæmonum & Angelorum in corpora. De Transitu Judæorum per mare rubrum. De statione solis & Lunæ jussu Josuæ. De pluvia lapidum, quæ cecidit in Cananæos. De apparitione Samuelis 2. Sam. XXVIII: 11. 12. De clade exercitus Sennacheribi. De retrogrado sole in Horologio Achasi. De metamorphosi Nabuchodonosoris. De pisce deglutiente Jonam. De incantatione serpentum. Ps. LVIII: 5. IV. *De statu religionis inter Judæos*, cetera. De statu religionis regnorum Judæ & Israelis post eorum separationem. De populis Judææ vicinis ad illustranda vaticinia, quæ eos spectant. v. gr. Philistæis, Phœniciis, Idumæis, Moabitis, Idumæis, Syris. De loco, in quem transpontatæ sunt decem tribus, & ubi nunc hærent. Num illæ redierint e captivitate in terram, Israeliticam. De Pharisæis, Sadducæis, Herodianis, Essæis. V. De *Poesi.* De illa generatim & sigillatim de Ebræorum, auctore Abbate *Fleurio.* De eadem, auctore *Calmetio.* VI. *De Musica Hebræorum.* De

 Mu-

Musica veterum generaliter, & membratim Ebræorum. De eorum instrumentis Musicis. VII. *De Psalmis.* De libro Psalmorum, de ejus præstantia, utilitate, nomine, divisione, ordine, auctore collectionis, numero, authentia, subjecto, obscuritate, diversis illos explicandi methodis, titulo. De למנצח, De eorum auctoribus. Textu. Veteribus versionibus, v. gr. τῶν ὀ, Latinis, Syriacis, Arabicis, Paraphrasi Chaldaica. &c. VIII. *Chronologica.* De Chronologia, annis, mensibus, diebus, & horis Chaldæorum, Aegyptiorum, Græcorum, Romanorum, Hebræorum. De LXX. hebdomadis Danielis. De itinere Petri Romam 1. Petr. V: 13. *Tabula Chronologica* de historia V. T. ad Nehemiam. A temporibus Nehemiæ ad Vespasianum. De Regibus Assyriæ. De Imperio Persarum, Chaldæorum, Medorum, Græcorum in Oriente. De Principibus Asmonæis. De summis Judæorum Sacerdotibus. Diss. quâ ostenditur præstantia historiæ Ebræorum præ historiis aliarum nationum. Aliæ tabulæ Chronologicæ in libros particulares. IX. *Geographica.* De Posteris Semi, Chami, Japheti, ad Gen. X. &c. Tabula terræ promissæ auctore N. *de Fer*, Geographo, cum animadversionibus in illam. De loco, in quem se receperunt Cananæi fugati à Josua. De Ophir. De veteri sede Ebræorum. Num arca fœderis fuerit templo rursus illata post captivitatem Babylonicam.

X.

X. *Genealogica.* Conciliatio Matthæi cum Luca in genealogia Christi. De ordine & successione magnorum Pontificum inter Judæos. Successio eorum petita ex Paralipomenis, Josepho, & סדר עולם. XI. De *Cærimoniis Judaicis.* De origine, antiquitate, & effectis circumcisionis. De Baptismo. De Baptismo Judæorum, Johannis Baptistæ, JEsu Christi, facto in nomine J. C. De electionibus per sortem. XII. De *Politia & militia Ebræorum.* De modo administrandi jus inter Ebræos, & de Synedrio. De suppliciis in scriptura memoratis. De usu crucis inter Judæos. De pœna laquei. De carcere. De vinculis captivorum. De pœna tympani. De Fustigatione. De pœna excidii. De excommunicatione & censuris. De pœna gladii, ignis, lapidationis, præcipitii de petra; serræ &c. De Carnificibus Ebræorum. De militia illorum, de ministris aulæ, de exercitibus regum Ebræorum. De Rechabitis. XIII. De *Moneta.* De antiquitate monetæ cusæ, ad Gen. XX: 16. De valore monetæ Ebraicæ comparatæ cum moneta hodierna Gallica. De mensuris illorum collatione instituta cum mensuris Parisiensibus. De divitiis, quas David reliquit Salomoni. XIV. De *legibus* matrimonialibus. De *matrimoniis* Ebræorum. De Divortio. De Voto Jephtæ. De cognatione Judæorũ & Spartanorum. XV. *De morbis* quibusdam, & *medicina* &c. De medicina & medicis veterum

Ebr.

Ebr. de eorundem cibis, de vestibus, de Funeribus & sepultura. De lepra, de morbo Jobi. Diff. ad locum Jobi XXIX: 18. XVI. De *religione & Diis gentilium.* De origine Idololatriæ. De Veterum templis. De idololatria Israelitarum in deserto, & sigillatim de idolo Rephan vel Remphan Amos V:26. de origine idolorum Philistæorum, Belsebub, Marnas, Berith vel Baal-Berith. De idolis Phœniciorum vel Cananæorum, Baal, Astaroth, Adonide, Molocho, idolo Ammonitarum, de Beelphegor, Chamos, & aliis idolis Moabitarum. De bonis & malis angelis. De Dæmone Asmodæo. De Naamane, rogante Elisæum ut sibi permitteret, prostrationem coram idolo Rimmonis. De Deo ignoto Atheniensium. XVII. De historia Profana orientis a Salomone usque ad Captivitatem Babylonicam ad illustrandam historiam Ebræorum memoratam a prophetis. De Imperio Assyriorum, Chaldæorum, Medorum, Persarum, Aegyptiorum.

STADAE Saxonum prid. Non. Julii non sine irreparabili literarum damno, & gravissimo omnium bonorum, quibus vivus innotuerat, luctu exstinctus est Ducatuum Bremensis & Verdensis Generalis, ut vocant, Superintendens *D.* Johannes *DIECMANNUS*, cum annos LXXIII. & aliquot dies vivendo explevisset. Vir erat lectionis diffusissimæ, & quod eum illa raro in una sede moratur, judicii

acer-

acerrimi, moribus autem politissimis, candidissimisque, &, quod primo loco collocandum erat, rarissimæ & pulcerrimæ in rebus Theologicis moderationis. Brevem vitæ ejus, librorumque editorum enarrationem, exhibuit in *Stada* sua literata, quæ ante hos novem annos prodiit Vir Cl. Joh. Henr. von *Seelen*, qui nunc scholam Lubecensem moderatur. Scriptis ibi recensitis deinde accessit ejus *in genuinos natales vocis Teutonicæ KIRCHE inquisitio*, de qua vide Bibliothecæ nostræ Cl. II. fasc. II. p. 292. sqq. Ad fatalem usque horam prosperrima, ac pæne illæsa usus erat valetudine. Ex itinere, quod visitandis suæ concreditis curæ ecclesiis, destinatum fuerat, & in quo ducentesimum a se sacro inauguratum fuisse muneri sibi erat gratulatus, redux, cum suis cœnat hilariter, it cubitum, surgit è lecto primo mane, accingit se laboribus solitis, sed respirandi difficultatem, de qua multoties conquestus erat valde auctam esse sentiens, signo dato suos accersit, quibus vix accurrentibus inter preces, quas manibus complicatis facere inceperat, immortalem spiritum Deo & Servatori suo reddidit. Causam mortis hujus, catharrum suffocativum alii, alii pulmonum vomicam judicarunt. Exuviæ ejus, prout vivus constituerat, huc Bremam sunt deportatæ, & in æde ejus cathedrali conditæ quiescunt. Scriptorum collectaneorumque ejus, quorum in-

gens est numerus, vix ullum profligatum est; si ab uno discesseris *specimine*, quod nunc heic prela exercet, & propediem adspiciet lucem, *Glossarii MSSti Latino Theotisci*, *quod RABANO MAURO*, *Archiepiscopo Moguntino*, *inscribitur*, *illustrati*, *in quo de multis vocibus*, *cùm Latinis*, *tum Theotiscis*, *de quibus passim B. Dieterici von STADE* (a) *explicationes insertæ sunt*, *agitur*, *varia quoque non ex profana tantum*, *sed etiam sacra & ecclesiastica antiquitate delibantur.* Ipsum tamen hoc Glossarium integrum ab eo eruditissimis illustratum est observationibus, atque ita absolutum, ut non aliam limam, quam describentis manum, desideret. Cognitione historiæ literariæ, auctorumque delectabatur inprimis, inque ea ita regnabat, ut, quis cum eo in hoc studiorum genere hac tempestate paria faciat, noverim neminem. Argumento illius esse possunt, ea, quæ ad ornandum expoliendumque *Theatrum Anonymorum & Pseudonymorum PLACCIANUM* collegerat, quod quidem præter emendationes plus MMMM symbolis a se adaugeri posse mihi ipse coràm plus semel enarravit. Bibliotheca ejus selectissimis rarissimisque libris referta heic loci ineunte vere hastæ subjicietur. Mihi, quem, amore suo atque necessitudine vivus dignatus est, & cui, ejus obitus prorsus accidit illætabilis, hac inscriptione monimentum ejus insignire liceat.

Nomi-

(a) Conf. Bibl. Cl. II. fasc. II. p. 376. sqq.

Nomina qui veterum, seriemque & fata novorum
Scriptorum, doctos nôrat ad unguiculos:
Scriptaque qui veterum, qui scriptaque cuncta novorum
Legerat, & vasto pectore condiderat,
DIECMANNI exuvias fragiles, atque Ossa JOHANNIS
Præsulis, hoc parvo condita sunt tumulo.
Quin, potius cassae fuco virtutis imago,
Antiqui mores, Religionis honos.
Sacrorum Antistes, meritis venerandus & annis,
Pierii Antistes deliciumque chori.
Tres Charites, Musæque novem, Romanaque Pitho,
Pacis amor, parvo hoc condita sunt tumulo.
Suscipe Phabiranum, *tam nobile suscipe cœli*
Depositum, & placido mœsta reconde sinu.
Sis licet augustis illustris & inclutâ tumbis,
Majorem tumulum vix capis hoc tumulo!

T. d. H.

XI.

Epiſtola nomine eccleſiarum & Academiarum Reformatarum in HELVETIA

ad CAROLUM I. Magnæ Britanniæ Regem ſcripta.

Sereniſſime & Potentiſſime

Rex,

Domine Clementiſſime;

DEdiſſet ad Sereniſſimam Majeſtatem Veſtram nomine Eccleſiarum Helveticarum Reformatarum literas jamdudum noſtra tenuitas, niſi partim eminentiam Regiæ Dignitatis veriti, partim indubitanter nobis, controverſias exortas omnes vel jam compoſitas, vel ſaltem ſopitum iri perſuaſum creditumq; fuiſſet. Ne tamen charitatis officia in nobis deſiderarentur, ea de re ad Reverendiſſ. *D.* Archiepiſcopum Cantuarienſem, ad Patrem filii, ad fratrem fratres anno ſuperiore ſcribere non dubitavimus: de quo S. M. Veſtræ fideliſſimè relatum eſſe planè confidimus. Nihil enim optabamus impenſiùs, quàm ut Regiæ

giæ M. Veſtræ, cujus pietas atque clementia ſingularis in admiratione eſt apud omnes, per homines fidos atque idoneos innotuiſſet jam tunc, quot per Helvetiam noſtram piarum animarum myriades prò S. M. Veſtræ Regnique totius pace cùm ſacrâ tum profanâ, *Deo* ter Opt. Max. vota nuncupent jugiter. Verùm dedimus etiam literas ad eccleſiarum Scoticarum Miniſtros, quibus monuimus ipſos atque oravimus perquàm enixè & diligenter, in præſtandis obſequiis omnino omnibus, quæcunque R. M. Veſtræ, citra Numinis evidentem offenſam præſtari vel poſſint, vel debeant, ad ſummam induſtriam nihil ſibi faciant reliqui. Id verò factum à nobis haudquaquam proprio aliquo aut temerario motu, ſed partim hortatu Reverendiſſ. Archiepiſcopi (cujus in ſinum paternum quin jam denuò animi noſtri ſenſum per literas effundamus intermittere non potuimus) partim quia communio Sanctorum id ipſum à nobis videbatur exigere.

Nunc verò quia præter ſpem omnem apud nos quotidie increbreſcunt rumores, omnia denuò ad arma ſpectare & vim, nos certè, quibus perpetua R. M. Veſtræ proſperitas; Regnorum Britannicorum perennis tranquillitas; eccleſiarum Britannicarum in orthodoxa doctrina cum eccleſiis noſtris luculenta con-

conformitas, sincerissimè curæ cordique est, ulteriùs temperare nobis nec potuimus nec debuimus, quin S. M. Vestræ quantâ animi submissione par est, fieremus supplices, atque precemur, Regiæ clementiæ potiùs quàm luctuosæ alicujus victoriæ laudes ad posteritatem malit transmittere, propterea quòd Veterum Regum celeberrimus quisque ratione hac, si non unicâ, certè præcipuâ, immortalitatem venerationemque sui consequutus est nominis. Nec quidquam rationi, naturæ cum primis verò fidei charitatique Christianæ magis contrarium, quam ruere eos in mutua vulnera, qui vigore divini mandati, Redemptoris sui exemplo, denique lege charitatis, pro se mutuò ponere animas suas tenentur. Præsertim ubi inter ipsos in Evangelica, Apostolica, & antiquissima fide obtinet, viget, floretque consensus ille, cujus sanè illustre specimen orbis Christianus in Synodo Dordracena illa vidit, videt & gaudet etiamnum in Domino.

Pientissime Rex, Princeps gloriosissime, obversetur S. M. Vestræ, quæsumus supplices, miserrima afflictissimæ Germaniæ facies. Bellis quidem intestinis omninò omnibus nihil funestius, nihil tristius, utque semel dicamus, omnium malorum oceanum esse omnes te-

testantur historiæ. Verùm si contingat funestis armis committi eos, qui ejurato errore coierunt in unam veramque fidem, utique cœlum ac cœlites ipsi solvuntur in lachrymas. Funditur enim sanguis à sanguine, quem Dominus Jesus preciosissimo sanguine suo redemit. Faciunt se mutuò martyres, qui utrinque Martyrum gloriosissimorum sunt soboles, id quod mentis humanæ captum excedit omnem. Ab utraque parte post conflictûs desiderantur quàm plurimi, quos pars utraque, si fieri posset, cuperet suscitatos ex mortuis. Certè sive justam sive injustam causam, in hoc quidem bellorum genere, tueri conemur, dubium non est totum hoc non à propitio, sed ab irato immitti Numine, plerumque propter ejuscemodi peccata, quæ belligerantes vel prorsus non cogitant, vel ante cladem tanti non faciunt, quanti post cladem facere edocentur inviti.

Quare, Clementissime & Religiosissime Rex, quandoquidem sincerissimâ mente optamus S. M. Vestram de subditis servatis lætari potiùs, quàm de occisis serò frustraque tristari: in ardentissimis precibus erimus deinceps quoque assidui, ut Deus, cujus miserationes & magnæ & multæ sunt, R. M. Tuæ sanctas aures supplicibus precibus, atque tenerrimis votis totius Orthodoxæ Helvetiæ

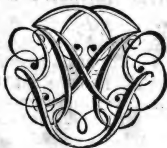
vetiæ, nec non aliarum quoque ecclesiarum ſive adhuc florentium, ſive ſub cruce gementium, miſericorditer aperire dignetur, ad Sacro-ſancti nominis ſui gloriam; ad S. M. Veſtræ, Regnorumque M. Britanniæ ſempiternum emolumentum; denique ad ecclesiæ verè Catholicæ parturientis ſolatium, per Summum, fidelem & unicum Pontificem, Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum. Amen. Amen. Amen.

6. Sept. 1640.

Reformatae Helvetiorum Ecclesia & Academiae.

BIBLIOTHECA
Hiſtorico-Philologico-
THEOLOGICA.
Claſſis *Quartae*

FASCICULUS TERTIUS.

BREMÆ,

Sumptibus JOHANNIS ANDREÆ GRIMMII.

Typis HERMANNI BRAUERI, MD CCXXI.

VIRO
Magnifico, venerabili &
celeberrimo
JOHANNI FA-
BRICIO,
Theologiae in incluta
Academia Juliâ Docto-
ri ac Professori emerito,
Consiliario ecclesiastico, & Inspecto-
ri Scholarum per ducatum Guel-
ferbytanum generali,
ABBATI REGIAE LUTERAE,
societatis scientiarum regiae Be-
rolinensis membro
Dignissimo gravissimoque,
THEOLOGO aetate non magis
quam eruditionis, humanitatis, mo-
derationis, plurimorumque in omnem
Rem literariam meritorum laude
maxime conspicuo

Pri-

Primum hunc ſupra *viceſimum* hujus

BIBLIOTHECAE

FASCICULUM,

Suae erga eum pietatis ac obſequii monumentum erigunt, Symbolas ad hoc ornandum inſtitutum expoſcunt, vegetamque & longam, omnique rerum optandarum adfluentia cumulatam,

Neque illis incommodis, quae illam comitari vulgo ſolent, turbatam

SENECTUTEM

& ſincere & impenſe apprecantur

EDITORES.

Leguntur hoc fasciculo

I. Me-

I.

Memoria Secularis Maximè Venerabilis & sacræ *SYNODI DORDRECHTANÆ:*

Pietate exigente, Dignitate promerente, Majorum veneratione urgente

III. Cal. Febr. cIↄccxx.

Solenni Oratione in publica panegyri Tiguri celebrata

à

Ioh. Jacobo HOTTINGERO. (*a*)

(*Tit.*)

REddidit nobis Sol actus in orbem die ab hinc tertio feriam, à piis Majoribus CAROLI, Hunnorum, Saracenorum, Saxonum Domitoris: Romanorum Imperatoris Pii, Felicis, Augusti,

(*a*) Vide de infigni hoc Viro hujus Bibl. Cl. II. fafc. III pag. 562.

gusti, multisque aliis præclaris nominibus *Magni*: omnium, qui sive in Imperio Romano, sive in Franciæ Regno Caroli nomen gesserunt, non solum ordine *Primi*, sed rebus toga sagoque in Ecclesia & Republica gestis, facilè Principis & Maximi; Ecclesiæ Tigurinæ Patroni munificentissimi, memoriæ consecratam: sequioribus quidem temporibus haud unâ superstitione fœdatam, masculâ autem Avorum pietate, à duobus hinc seculis, integritati Christianæ restitutam: ingenti illo beneficio, cujus memoriam, sub auspiciis Dei, Magnificentissimi Magistratûs nostri auctoritate, omnibus bonis domi forisque applaudentibus, grati lætique, ab hinc anno, concelebravimus.

Atque ista in Defunctum pietas adhuc superstes, hoc me temporis articulo in publicum hunc pertraxit locum. Cum enim Collegii fere, cui bellicosissimus & victoriosissimus Imperator, idemque summus literarum Mecœnas, nervos, vitam, nomen dedit, membris, consuetudine ceu lege aliquâ receptum sit, feriâ hâc recurrente, non quidem arma virumque hunc importunè canere, de argumento tamen aliquo tempore & loco idoneo publicè differere: Instituto huic, mihi eorum postremo, obtemperandum hodie fuit. Eo etiam nomine, quod Venerabilis, de Ecclesia nostra ejusque institutis præclarissimè merentis, ANTISTITIS auctoritas, in tot viro-

virorum, eruditione, ingenio, delenificâ ſuadâ inclutorum corona, me in medium provocare voluerit, qui in his, & quæcunque plauſum merentur, illis Patriæ ſeculique noſtri decoribus, palmam lubens meritoque concedo.

Geminâ hâc neceſſitate mihi impoſitâ, feriò cogitanti & recogitanti, ne aliquid illuſtri Auditorio indignum dicerem, memoria ſecularium exercitiorum, ſuperiori anno ſuſceptorum perſuaſit, *Memoriam* obire ſecularem beneficii, quod Deus Eccleſiæ noſtræ cum plerisque aliis, Deo duce, Babele feliciter egreſſis, commune eſſe voluit, nec inter tot alia ſplendida gratiæ pignora, quibus Deus eas dotare & ditare dignatus eſt, poſtremam ſibi depoſcit ſedem, *Synodi*, inquam, ab hinc ſeculo, Illuſtriſſimorum & Potentiſſimorum, liberas & fœderatas inferioris Germaniæ provincias moderantium, *Ordinum Generalium* auctoritate & immenſis impenſis, ad tollendas controverſias, quibus Reſpublica illa à tot Hiſpanorum exactionibus: Eccleſia illa ab Antichriſtianorum edictorum ſanguine ſtillantium executionibus: & cruentis terrâ marique geſtis bellis, vix reſpirans & refloreſcens, per Jacobum Arminium, in extremum periculum adducebatur, à pluribus annis cum maximâ perturbatione diſceptatas, convocatæ & *Dordrechti* celebratæ.

Hujus Synodi *ἀνάμνησις* ut tempeſtiva mihi

 viſa,

visa, quia Synodus nuperrimè ætatem secularem attigit, ita statuebam æquitatis esse, ne nobilissimi beneficii decoctores, & ingrati helluones videremur. Ratus denique sum, aliquod pietatis officium fore, sanctum cœtum à petulanti quorundam, ætate nostrâ, si unquam alia fuit, in magnorum virorum cineres injuria, eum despicientium & despuentium, insectatione & insultatione asserere.

Hoc dum ago, Vestram cujusque Ordinis & dignitatis AUDITORES, etiam cùm expectatione vestrâ inferiora dixero, facilitatem imploro; qui ultrò nôstis, nihil in dicendo majus esse, quam ut faveat Oratori is qui audit. Mihi curæ cordique erit, ut in magnis, quæ Deus Patrum memoriâ præstitit ebuccinandis, & timoris Dei, & veritatis rationem me omnibus aliis ante habuisse, illustri Auditorio comprobem. Has lineas, ne unquam ab oculis removeam, ne à via ista regia uspiam deflectam, *Jehovah*! Ter sancte! Ter optime Maxime! Candorem, ingenium, industriam, linguam suffice & dirige, quò de Magnalibus Tuis magna & Te digna dicamus & sentiamus!

Ecclesiæ, quæ *Reformatæ* nuncupantur, cum reliquis sordibus templo Dei ejectis, etiam Pelagii & Semipelagianorum errores, de Prædestinatione & gratiâ illic grassantes, communi sententiâ valere jusserunt. Hujus rei tot nobis testes suppetunt, quot earum Confessio-

feſſiones manibus verſamus. (*a*) Nam ut Auguſtino (*b*) ejusque ævi Eccleſiæ, ita noſtris, ***ad certam regulam loqui fas eſt***, ne verborum ***licentia etiam de rebus quæ his ſignificantur, gignat opinionem.*** Verùm Eraſmus ob literas reſtitutas, non male ! ob errores Semipelagianos ſparſos peſſimè de Eccleſia meritus : Sebaſtianus Caſtalio, Remonſtrantium prodromus, alii ab Antichriſtianiſmi fermento minus perpurgati, ad Eccleſiæ tamen Miniſterium à Belgis admiſſi, nonnullis infauſti Socini ex Poloniâ emiſſariis ignem ſubdentibus, hanc ſcabiem nonnullis Belgis denuò affricârunt, eam adeò depereuntibus, ut, quò ipſam Confeſſionem Belgicam tot Martyrum ſanguine obſignatam inceſtarent, eam recenſeri voluerint, ejusque rei ſpem ante ſeculi ſexti & decimi exitum obtinuerint. Inde ***ficus*** (*c*) hæc fatua, Pelagianiſmum, & Semipelagianiſmum dico, ***toties præciſa, toties eradicata, toties combuſta, incinerata & usque ad nihilum conculcata***, ab Eccleſia Dei ſemper repreſſa, ſemper tamen, ſe ei ingerens & invitæ obtrudens, ***latè & denſè***, ne Reformatâ quidem exceptâ, ***non deſinit germinare, & ſua vitulamina vitioſa, quanto ſubtiliùs, tantò periculoſiùs propagare.***

Copias toties profligatas, Serpens antiquus

Dd 3 im-

(*a*) Thyſ. præf. in Matth. Eborac. explic. p. 2. (*b*) Auguſt. C. D. X. 23. (*c*) Bradvvard. Cauſ. Dei præf.

importunissimè restauravit sub signis *Jacobi Hermanni*, qui *Arminius* dici maluit, Veteraquinatis Batavi, cui nihil arridebat, nisi quod novitatis specie se commendaret. Huic *veritas*, *etiam Theologica*, *in puteo profundo adhuc demersa videbatur*. Unde suspirabat, *utinam Deus veritatis illam aliquando ad animi mei tranquillitatem invenire concedat*! (*d*) Hic doctrinas de Prædestinatione & Libero Arbitrio ab Ecclesia *antiquiori*, in Pelagio, Massilianis, Syracusanis, Fausto, adversariis Godeschalci; à *Reformata* in Papistis, Erasmo, Castalione, Bolseco, Serveto, Hubero, damnatas, à Socinis interpolatas, ab ovo examinandas censuit, sævissimæ tempestatis Synodo demum Dordracenâ temperatæ Aeolus.

Omnem hanc rem tribus ætatibus includere lubet. *Prima* monstri hujus conceptionem & formationem, *Altera* nativitatem & firmationem: *Tertia* ejus ex Ecclesia proscriptionem exhibebit. *Prima* ferè per decennium, ante Belgarum cum Hispano inducias proximum decurrit. *Altera*, decennium complectitur, quo Arminianorum primi pili novæ Reipublicæ habenas tractârunt. *Tertiâ*, Deus Ecclesiam Synodi Dordracenæ curâ & fide, à peste hac liberavit.

Primâ ætate Arminius ævi sui Sinon, variam personam gessit, *Studiosi*, *Pastoris*, *Professoris*. Amstelodamensium enim liberalitate ad Aca-

(*d*) Epist. ad Utenbog. a. 1597.

Academias dimissus, *Genevæ* Bezâ, *Basileæ* Grynæo Præceptoribus usus est. Excursione in Italiam factâ, Præceptores ab illorum genio & ingenio diversissimos nactus videtur. Patavii certè Zabarellam audivit: Romæ Bellarminum compellasse scribitur. Eorum quæ à prioribus audiverat, non minùs immemor, quàm si Spongiâ aliquâ deleta fuissent, aut aquam ex fluvio Lethe hausisset.

Anno ætatis vicesimo octavo, ad Ecclesiæ Amstelodamēsis *Pastoratum* evocatus, tanto hominum favore intumuit tumori audaciam addidit; publicè privatimque non tantùm Calvini, Martyris, aliorum, cum quibus ipse collatus quintæ classis videri possit, nomina rodere: (*dd*) sed eorum, Reformatarumque Ecclesiarum doctrinam de prædestinatione, tanquam Stoicam & Manichaicam, quâ hominis libertas stranguletur, omne pietatis & bonorum operum studium extinguatur, blasphemare, eam execrabilem redditurus; Subinde Pelagianismum redolentia miscuit. Adorandam hic Vobis Dei pro Ecclesia sua, ejusq; peculio veritate, vigilantis providentiam sisterem, dum in Belgio à degeneribus Ecclesiæ Reformatæ membris, gloriosa illa & salutaris Dei gratia impiè incestatur, in Gallia & aliis

(*dd*) Quam mature antequam res in nervum erumperet, errorum suorum sentina jam foverit ex illa epistola colligere est, quam primùm hujus Bibl. Cl. III. fasc. II. p. 384. vulgavimus. T. d. H.

Belgii provinciis Bajum, (e) Jansenium, aliosque celebres Ecclesiæ Romanæ Doctores eam etiam in pertinaci exilio defensantes, excitantis: nisi ad alia properandum esset.

Arminio regiam viam fastidiente, Presbyterium Amstelodamense causæ Dei non defuit. Sed Arminius frænum mordere: ex utroque Ordine viros sibi jungere quorum artibus & viribus se sustineret. Ex *Ecclesiastico*, Joh. Utenbogardum, Pastorem Hagiensem, facundum magis quàm doctum. Ex *Politico*, Johannem ab Oldenbarneveld, Hollandiæ Advocatum, aliosque, qui *assensu auxilioque suo fecerunt, uti multæ opiniones novæ, formulisque initæ Concordiæ repugnantes, ac nunquam antea in Ecclesia Reformata approbatæ, excussæve, adversus solennem sacrorum ritum in Ecclesiis Reipublicæ Belgicæ inveherentur, atque illic defenderentur.* (f)

In horum clientelam receptus Arminius, post carecta latere pertæsus, cum præstantissimis Germaniæ, Angliæ, Belgii, Theologis, cum aliis scripto, cum Francisco Junio ore, in arenam descendit: Junio autem piè defuncto, anno superioris sec. tertio, (g) Cathedræ Leidensi Theologicæ obtruditur. Quia prudentiores ipsaque Amstelodamensis Ecclesia existimabant, *ingenium tantoperè luxurians*

(e) Pallavic. Hist. Trid. XV. 7: 7. XXI. 7. (f) Illustr. ordd. sentent. adv. Hogerbec. pag. 26. (g) d. 28. Aug.

rians ac novaturiens, evidentiori cum periculo in Academia quàm in Ecclesia aliqua particulari esse versatarum, (*h*) inter Arminium & futurum ejus Collegam Franciscum Gomarum, authoritate publica de præcipuis Doctrinæ capitibus, collatio instituitur, in qua Pelagianorum dogmata ab Arminio damnata, Augustino & Patribus cum eo facientibus albus adjectus calculus: fide datâ, se, si quas singulares haberet opiniones, non disseminaturum. (*i*) Sed fide Punicâ. Pectus monstris gravidum aliquandiu dissimulare: mox tamen per cuniculos doctrinam in Belgio receptam adoriri.

Ne malum invalesceret, Synodi & Presbyteria, primùm cum Arminio; eo dissensum fundamentalem esse inficiante; cum Academiæ Leydensis Curatoribus agitur: qui spem Synodi Nationalis fecerunt. Quod Pastoribus placuit, confisis antidotum quovis tempore, quibusvis etiam aliis erroribus; in primis gratiæ hostibus, Sec. V. in Oriente & Africâ, Pelagio: Seculo IX. in Gallia, Godeschalci adversariis oppositum, Arminii insultibus in Belgio compescendis opportunum fore.

At Novatores Synodum, ut noctua lucem perosi, (*k*) novis artibus se tuentur. *Primum*

(*h*) Act. Dordr. Ordd. jussu & autorit. publicat. præf. p. 2. (*i*) Præf. cit. (*k*) Similes lucifugæ & tergiver-

mum ad quod ſe converterunt, artificium fuit, quod neſcio quæ Belgii provincia, non alia lege in Synodum conſentire voluit, quàm ut à Synodo illa, non ſola, ut illi pronuper urgebant, Confeſſio; ſed Catecheſis etiam, ut Novatores ſe deinceps explicabant in Remonſtrantia, *recenſerentur*, *reſumerentur*, & *ad examen revocarentur*; *Nec enim liquere, eas initiò Reformationis, eâ quâ decuit religione expenſas*, & *eſſe fortaſſis in eis aliquid, quod emendatione opus habeat*. (*l*)

ALTERUM Arminianorum artificium fuère privati paucorum Theologorum conſeſſus. *Prior* inter Gomarum & Arminium ſolos: præſentibus Supremæ Curiæ Conſiliariis, nonnullis etiam Paſtoribus. Delegati Eccleſiarum oſtendebant cauſam hanc Eccleſiaſticam à viris Eccleſiaſticis harum rerum peritis, & ab Eccleſiis legitimè cum judicandi poteſtate Delegatis cognoſcendam ac dijudicandam eſſe. Sed ſurdis fabulam. Gomarus in hoc congreſſu ex Arminii Autographo evicit, eum adverſùs Verbum Dei & Con-

verſatores erant Semipelagiani. Hinc Proſper Ep. ad Rufin. eis exprobrat. *Si rectè reprebendimur, cur non conſtanter* (Palam) *arguimur? ſi arguendi non ſumus, cur occulta obtrectatione arguimur? Sed quis neſcit cur iſta privatim de ſtomacho garriant*, & *publicè de Conſilio* (Concilium intelligit, cujus cognitionem Semi-Pelagiani declinabant) *conticeſcant?*

(*l*) Vid. Bertii ſcript. adverſ. p. 4. 5.

Confessionem Belgicam, *Christi Justitiâ prateritâ, ipsam hominis fidem in justitiam quâ coram Deo justificamur non convertere, sed pervertere:* Consiliariosq; illos in Ordinum consessu sententiarum discrimen extenuantes monuit, tanti momenti discrepantiam esse, ut *ipse cum sententia Arminii coram Dei judicio comparere non auderet. Posteriori* cum Gomaro collatione, Arminius callidus dissimulator, & in nostris doctrinis cavillandis Fabio loquacior, nullâ ratione adduci potuit, ut causæ suæ arcem invaderet. Eo valetudinem sinistram causante, cœtus dimissus, humore crystallino ex utroque oculo emanante, hactenus mentis nunc etiam corporis lumine cassus & captus; di 19. Oct. A. supr. sec. IX. animam exhalavit: rationem hominibus, Dei nomine, & ex legum præscripto eam deposcentibus denegatam, Deo reddere coactus.

Scire avetis, unde Arminio ejusque pullis, tanti sub ista tempora animi! Agitatæ tunc induciæ cum Rege Hispaniarum & Archiducibus Brabantiæ, mense Aprili anni hujus noni transactæ: demùm sequenti decimo, vim habituræ. His Arminiani gnaviter in rem suam, parum abest ut dicam, tanquam peculio suo, sed præsentissimo Ecclesiæ & Reipublicæ damno, non tam usi quàm abusi. Neć defuit illo tempore, cui *Rex Hispaniarum nulla re magis inductus, ad inducias paciscendas assensum præbuisse visus, quam facta illi indubitata certissi-*

maque

maque spe, antequam induciarum tempus expiret, universum Belgium intestinis odiis mutuisque cædibus dilaniatum levi negotio in potestatem ejus redactum iri. (*m*) Quod augurium utinam homines ad res in Ecclesia & Republica miscendas nati & facti, ante, sub & post Synodum celebratam sceleribus suis non confirmâssent!

Quid ergo, inquies, quid Arminio his induciis ferebatur vel metebatur? Hollandiæ Advocatus, Numen Arminii tutelare, alienis Utenbogardi nervis, ligni alicujus ad instar in omnes partes mobilis, in induciis procurandis haud ignavus, si unquam, ab eo certè, (ut res ipsa loquitur) tempore, sibi *summam Reipublicæ contra jus fasque vindicavit*, *& Majestatem atque supremum Dominatum* dictis, ductu, imperio, auspicio suo *usurpavit.* (*n*)

Hoc Patrono freti Pastores qui in Arminii castra concesserunt, magno numero in Ecclesiæ fraudem, clandestinam confœderationem ineunt. (*o*) In Ultrajectina etiam Synodo novam Regiminis Ecclesiastici formam cudunt. Hoc præsidio fulti, & Conradum Vorstium Pelagianismi, Socinismi, & quarum non hæresium? nidum, in Arminii locum Cathedræ Leydensi intrudunt: & nonnulli eorum, *Remonstrantiâ* Hollandiæ & Westfri-
siæ

(*m*) Bodeck. Epl. in Hist. Dordr. Breitingeri Msc. (*n*) Sentent. adv. Barnev pag. 2. & 12. (*o*) Celestin 1. p. tr. ad Constantinop. *Majore ligantur glutino foedera vitiorum.*

ſiæ Ordines conveniunt, (*p*) in qua, infauſta Lucina, *quinquarticularius* ille fœtus primum in conſpectum venit: & tum celebri *Collatione Hagienſi*, in qua hinc *Contra remonſtrantia* exhibita, illinc Simon Epiſcopius, genuinus Arminii & Vorſtii diſcipulus in Scenam primum prodiit, tum *Delfenſi* congreſſu, pertinacem Synodo obicem poſuere, ſuæ tolerantiæ (*q*) unice velificati; Tolerantiæ inquam, qua, dum ipſis quicquid libuit, licuit, diſſentientem neminem, ne Magiſtratum quidem, nec tolerabant, nec toleraturi erant. Tantæ molis erat Synodum tam neceſſariam condere.

Ea tamen nunquam propior fuit, quam cum Remonſtrantes eam longiſſime removiſſe ſibi videbantur. Tunc enim veritatis Patroni animadverterunt, neceſſitatem ſibi impoſitam, ſuas viciſſim vires exerendi & exercendi: Deo conatus eorum ita ſecundante, ut bona tandem cauſa triumphaverit. Res maximas paucis expediam. Remonſtrantes arte & Marte, ſatagente admodum *Hugone Grotio*, ſuorum quibusdam perſuadent ut Ordi-

(*p*) M. Jun. Act. dordr. ordd. p. 15. M. Jul. in ſcriptis advers. Bert.

(*q*) Ita Pelagiani olim ad ſemipelagianos, adverſarios ſuos vehementiſſimos, ap. Proſper. c. Ingrat. *Nos-ne ſumus toto mundo quorum undique nobis ſit ſuſpecta fides? quos non tolerare queatis, ſi noſtra à veſtro vel Syllaba diſſonet ore &c.*

dinum nomine decretum conderent, de Remonstrantibus eorumque doctrina tolerandis: quod ab Ordinibus nondum confirmatum Ecclesiis mittunt, ejusque observationem injungunt. Ubi rerum potiuntur, quosvis gratiæ defensores, inprimis ejus præcones, exauctorant, carceribus exiliisque multant, suggestum sibi ubique rapiunt, tribunitiis eum sermonibus implent, blasphemis convitiis suis segreges cœtus instituendi necessitatem, optimis quibusvis Auditorum suorum imponunt. Quod in ipsa Comitis Hagâ, ab ipsis Ordinibus aliisque Collegiis, ipsoque Illustrissimo Principe Arausicano MAURITIO, & generosissimo Comite GUILELMO LUDOVICO factum; majori cum Remonstrantium cordolio, quàm exprimere queam.

Jam ergo Remonstrantes eò Belgii res deduxerant, ut non tantum *Ecclesia in Ecclesia, sed inter Ordines essent alii Ordines, aliud in Regimine regimen, Provinciæ ad sui tutelam invalidæ fierent, ac ferme in hanc necessitatem venirent, ut ad dedecorosam aliquam pactionem descendere, aut etiam funditus interire cogerentur.* (r) Hæc omnia à Potentissimo Britonum Rege, ORDINIBUS ob oculos posita, adhibito stimulo, (s) ut *veram veteremque omnium Ecclesiarum Reformatarum consensu confirmatam, quam professi semper essent doctrinam, extirpatis erroribus, per Synodum*

(r) Sent. Barnev. p. 12. (s) Act. dordr. l. part. I. p. 329.

dum Nationalem, quo medio Christiani ab omni ævo in ejusmodi malis usi essent, pristinæ sinceritati restituerent. Ab his monitis, adhortationibus, obtestationibus pius REX non pius destitit, quàm locum reperissent. Eandem incudem Serenissimus MAURITIUS cum illustrissimo Nassoviæ Comite tundere non cessavit. Major Provinciarum pars, ORDINES inquam Zelandiæ, Geldriæ, Frisiæ, Groningæ & Omlandiæ, cum primariis potentissimisque Hollandiæ Westfrisiæque Civitatibus, ordinarium hoc a Spiritu S. propositum, & à Christianis semper usurpatum adminiculum tandem & ipsi ulceri hactenus incurabili admovere constituunt: & Hollandiæ & Westfrisiæ ORDINIBUS commendant: At nec dum persuadent. Non adeo ipsorum horum ORDINUM cunctatione, quã intemperie nonnullorum, qui suo inter eos charactere abusi, in gratiam Novatorum, quò perderent Ecclesiam, nec Patriæ parciturі erant: qui *Theologis & Doctoribus male sanis* Ecclesiæ datis, ea corrupta perhibere ausi, *omnes Synodos supremæ Ordinum Jurisdictioni aliquid præjudicati afferre: in causa Synodi nullum esse locum suffragiorum multitudini: fore id adversus Majestatem, libertatem & jura Hollandiæ, si ejus provinciæ Ordinibus, aut majori eorum parti, sine plena assensione Synodus obtrudatur, Nationalis: jus hoc Majestatis, omnibus modis, etiam armis tutandum:* Qui cives insurgere in suos Magistratus edocuerunt:

Qui

Qui Magiſtratus concitârunt *ut præſidia ſibi armatorum* militum, *præſtolantes* (*t*) nuncupabantur, *legant*, jusjurandum non fœderatis in commune, ſed ipſis ſolis præſtituros, ſpretis aliorum juſſibus: adverſus quoslibet, etiam adverſus potentiſſimos Ordines Generales, contraque Illuſtriſſimum Principem & Ducem Generalem, non ſecus atque adverſus Regem Hiſpaniæ, ejusque Præfectos arma, quibus nimirum Synodi concluſiones retorquerentur, ſumturos. (*u*) Hujusmodi coitio in ipſius Utenbogardi ædibus aliquando (*x*) habita. Sed *Vos* citius audiendo, me loquendo delaſſabo, quam has Tolerantiæ Architectorum machinas, agnoſcentibus ipſis, *violenta*, *extrema*, *triſtia remedia* (*y*) addo tartarea, (à quo enim niſi illo qui homicida & mendax eſt ab initio, ſuggeſta fuerint?) enarravero.

Dum iſti Tyria maria concitant, Mauritii fortitudine opportuné compeſcenda, (*z*) Theologi ad Synodum Nationalem jam integros XIV. annos à Remonſtrantibus ſufflaminatam, ab Illuſtriſſimis *Ordinibus* invitantur: Eccleſiis Synodi Provinciales decennio & amplius

(*t*) Læt. Hiſt. Univ. p. 510. (*u*) Sentent. in Barnev. p. 1. 3. 5. 11. in Ledenb. p. 14. ſſ. Hogenb. p. 25. Horn. Hiſt. Eccl. per 3. art. 2: 16. ſqq. cum not. Leidekk. (*x*) Sentent. in Barnev. p. 8. Ledenb. p. 20. (*y*) In Barnev. p. 8. Ledenb. p. 19. (*z*) Læt. Hiſt. cit. p. 505. 510.

plius inhibitæ (*a*) reſtituuntur : Synodi auſpiciis, *Calendæ Majæ anni decimi Octavi;* ob nova impedimenta, *Calendæ Novembres* aſſignantur. Ita Deus, ut frequenter alias, deſperantes tempore levavit timore.

Locus illuſtri Conſeſſui deſtinatus, Urbs Hollandiæ primaria & Metropolis, olim Dureti forum, hodie *Dordrechtum* nuncupata. Ante annos ab hinc trecentos quatuor concurſu fluminum, quæ eam a continenti abroſerunt, Brabantiæ enim cohærebat, in Inſulam deducta: (*b*) Viros optimos ad Eccleſiam tranquillandam undique convocatos ubique excipere idonea, parata.

Medicam manum Eccleſiæ adhibere juſſi, certus Belgii Paſtorum & Seniorum ab ipſis Provincialibus Synodis deligendus numerus: præter Profeſſores Theologiæ celebriores. Et quia Remonſtrantes conſenſum cum exteris Eccleſiis jactabant, Theologi ex M. Britannia, Gallia, Palatinatu, Brandeburgo, Haſſia, Helvetia, Wetteravia, Brema, Emda convocati. Gallorum præſentiam Eccleſiæ Belgicæ admodum deſiderabant, ſed Remonſtrantium animula, advocatus & conjurati, Ordinum nomen ementiti, Chriſtianiſſimo Regi Epiſtolâ auctores ſunt, (*c*) *ne quenquam*

(*a*) Act. dordr. I. 84. Coccej. orat. Funebr. Maccov. (*b*) Ven. Breitinger. Hiſt. Syn. dordr. Mſc. (*c*) Sentent. in Barnev. p. 2. Hogerb. p. 26. in Grot. p. 36. ſq.

quam ex sua ditione ad Synodum venire fineret, sed Hollandis potius adversus cœterorum Belgarum factiones opem ferret. Synodi enim Nationalis *convocatione id agi, ut Supremis Magistratibus, Nobilibusque & spectatissimis Provinciarum Vasallis jura Collationis & Patronatus adimerentur.* Quis non piaculare scelus abhorreat! Iidem *tentaverunt & exquisiverunt Episcoporum* Britannorum *judicia, ut si amplius obsisti non posset, saltem quidam eorum ad Synodum venirent, qui novitati opinionum non adversarentur.* Absuerunt etiam Brandeburgici, sed idoneas absentiæ hujus rationes Serenissimus Elector ad Belgii Ordines perscripsit. (*d*)

Lite pendente, Remonstrantes Ecclesiarum Helveticarum, quidni & aliarum ? sententiam scriptis ad eos literis (*e*) percontati sunt. Sed nostris consultius visum literas intempestivas silentio dissimulare. Invitati ad Synodum per literas, imo per Delegatum Ordinum Generalium. Mauritii etiam, Guilhelmi Ludovici, ipsiusque Electoris Palatini litteras. Synodi frequentatio res soliciti plena timoris eis visa: quippe qui ex ejusdem generis fluctibus Samuelis Huberi importunitate concitatis, vix enatâssent. (*f*) Quia tamen Belgæ Helveticam Ecclesiam Matrem suam profitebantur, jamque Doctrinam ab eis haustam per

(*d*) Act. dordr. I. 243. sq. (*e*) Ministr. Tigur. rationes, cur Theologi Dordracum mittendi videantur? §. 5. in Actis dordr. Msc. Ven. Breiting. (*f*) Loc. cit. §. 2. 3.

per eosdem defendendi avebant: quia etiam utraque dissentientium pars, ad Confessionem Helveticam, & Helveticorum Theologorum, Bullingeri inprimis scripta provocabant, Tiguro Joh. Jacobus Breitingerus, Antistes: ab aliis Ecclesiis alii (ff) missi.

Haud multis ante Synodum diebus, (g) pio Ordinum decreto, universum Belgium solenni jejunii & precum die, Deo supplex fuit, ut per Synodum, benedicente Deo, Ecclesiæ tranquillitas, Civibus Concordia restituatur. Dum Romanus Clerus alia omnia in votis habens, sacerrima Missarum sacra passim demurmurat: Sed Deus horum, ut olim Bileami, Magistri & Pontificis eorum, susque deque habuit, incantationes.

E singulis Belgii Provinciis duo denominati, qui ordinum Generalium instructi auctoritate, continuò Synodo adessent, omnes ejus actiones moderaturi, quorum Princeps fuit *Martinus Gregorii* U. J. D. Ducatus Geldriæ ac Comitatus Zutphaniæ Consiliarius primarius. His inclutus *Daniel Heinsius* à secretis fuit.

Synodus ipsa, enixissimâ ad Deum prece prævia, Idibus Novembr. Anni XVIII. *primam*

(ff) *Bernâ* D. Marcus Rütimeierus S. Th. D. & Eccles. Bern. diacon. *Basileâ:* d. Sebastianus Beckius S. Th. D. & N. T. Profess. & d. Wolfgangus Mejerus S. Th. D. & Pastor ad S. Albanum. *Schafusio*, D. Conr. Kochius, Decanus. (g) Act. dordr. I. 14. sqq.

manum operi admovit. *Ultimam* VII. Iduum Maji anni proximi, ſeſſione quinquageſimâ quartâ ſupra centeſimam impoſuit. Synodi ſuffragiis potioribus ex Theologorum Ordine Præſes electus eſt Joh. Bogermannus Leovardienſis Paſtor. Maturè non pauci, ſed tredecim; non gregarii milites, ſed *primarii* Remonſtrantium Theologorum, qui in *Cauſa hac maxime exercitati habebantur*, Simon Epiſcopius, Joh. Arnoldus Corvinus, & quotquot ad eorum aquilas ſtabant, à Synodo evocati, *ſententiam* ſuam Synodo liberè *propoſituri*, & *quantum poſſent ac neceſſarium judicarent defenſuri*.

Comparuere illi quidem, non ſine omni cunctatione tamen. Quoque ſtudio hactenus ne Synodus convocaretur, obſtrepebant; eadem contentione, ut Synodus vel diſturbaretur, vel operam luderet, ab ea citati ſatagunt.

Primum atque in Synodi conſpectum veniunt, quod Seſſione XXII., octavo ante Idus Decembres contigit, *Collationem* à Synodo ſecum inſtitui deſiderârunt. Sed noluit Synodus ſolennem aliquam tanquam inter partes, aut pædagogicam quandam inſtituere diſceptationem. Enim verò quis velitationum, exceptionum, inſtantiarum, erat futurus finis? Quis uſus? Synodo ab Illuſtriſſimis Ordinibus & Eccleſiis, judicum partes demandatæ erant; ſimul inſinuatum, ne quidquam

quam, *gloriâ Dei, Ecclesiæ tranquillitate, & conservatione puritatis doctrinæ antiquius haberet.* Id quò fieret,& liquidò appareret, Sessione vigesimâ quintâ, Deo, Ordinibus, Ecclesiæ solenni juramento promisêre, (*b*) se in examine, judicio & decisione notissimorum quinque controversorum Articulorum, & difficultatum ex iisdem ortarum, *solum Dei verbum, non autem ulla humana scripta, pro certa atque indubitata fidei regula adhibituros.*

Illa tamen Collationis repulsa, veluti globus aliquis igneus, Remonstrantium animos, quos iniquissimos attulêre, veluti ex pulvere pyrio conflati fuissent, ita incendit, ut nullis Synodi rationibus, precibus, authoritate, æquitate temperari potuerint: Omni eorum operâ, curâ, vigiliâ eò collatâ & collocatâ, ut Synodum miscerent, domesticos cum exteris, hos inter se committerent: patientiam Patrum frangerent, sui dimissionem eis extorquerent, mundi fabulam redderent. Eis haud invitis rumor per urbem subinde sparsus, Helvetios in Remonstrantium castra transiisse. Rabulas imitati, lites ex litibus serebant, protestationes protestationibus cumulabant, quotidie conciones juvenili petulantiâ acerbas, & dira carmina adversùs Venerabilem Synodi præsidem, Illustres Ordinum delegatos, perque eorum latus adversùs ipsos delegantes, universamque Synodum

 pro-

(*b*) Act. dordr. I. 61.

pronuntiabant, haud ſemel in mendaciis deprehenſi, eoque nomine uno Synodiore palam reprehenſi. Eis Optatus, ut Donatiſtis, dixiſſet, *ad infigendum morſum honoribus alienis, dentes veſtros in ſagittas & arma vertiſtis: linguas in cote livoris acuiſtis in gladios.* Quin & Synodo leges dictârunt, *ſine quibus nullam Synodum legitimam agnoſcerent* (i) cum quibus tamen inde ab Apoſtolorum exceſſu, nullum Concilium celebrari potuit, nullum celebratum eſt, nullus Eccleſiæ judicio relinquitur locus, heteroclita capita, quò leges illæ tendebant, ſibi ipſis permittuntur, ſoli in Eccleſia regnant, ſoli Spiritu Dei pollent.

Hæc Cantilena Venerandæ Synodi aures, octo continuis Seſſionibus pupugit; triceſimâ aliam occinunt, non minus inſuavem de libertate ſe ſuamque ſententiam defendendi ipſis denegata: quaſi libertatem proſcribant, qui ordinis, modeſtiæ, obſequii officia præſcribunt: De *quinque articulis* interrogati, non ex ſolis prioribus, ſive in Collatione Hagienſi dictis, ſive adverſus Walachros ſcriptis, nec ex Conſiderationibus in Catecheſin & Confeſſionem Ordinibus exhibitis: ſed ex præſentibus judicari voluêre: plurima enim ſe ab eo tempore didiciſſe. Nonnulla importunis Synodi flagitationibus extorta eis ſcripta: ſed in iis vel ambiguitatibus ludunt, vel calumniis lædunt, vel Verboſitate inani moleſti

(i) Ib. p. 65. ſqq.

lesti sunt: in omnibus suavem de Electione doctrinam vix extremis digitis attingunt, in nostra de Reprobatione doctrina exagitanda, ut in Dei gloriam injuria, pietati noxia, Zizaniis à maligno Spiritu sparsis, toti. Vitium hoc, corrigere jussi muscas imitantur, quæ vomicis, quam sanis corporis partibus insidere malunt, de (*k*) Creatione maximæ partis hominum, ad interitum: necessitate lapsus: pugna voluntatis Dei revelatæ & arcanæ commentantur. Quin ad unum de Reprobatione Caput, omnem causam suam relegant; in hoc articulo præcipuum totius controversiæ Cardinem versari: de eo in omnibus articulis atque argumentis primo loco agendum: conscientiæ suæ religione, & iræ Dei metu, cur hunc ordinem omninò observari à Synodo velint, se detineri.

Quâ quidem re Synodo nihil molestius, nihil se indignius comminisci potuissent. Quidni molestum id Synodo fuerit? Minimè sanè, quòd, ut Vir doctus, (*l*) nuper admodùm satis inofficiosè, nostros suæ de Reprobatione doctrinæ *pudeat*. Pudeat nos didicisse, profiteri, & tueri mordicùs, quod a Spiritu S. sibi dictatum S. Paulus Ecclesiæ tam perspicuè, tam constanter, tam studiosè tradidit? & Deo gloriosum esse tam solidé demonstrat? Sed quia Paulina doctrina, Paulino Spiritu, & modo, modeste, prudenter, sanctè, suo lo-

(*k*) Ib. p. 119. 124. sqq. (*l*) in Hist. sec. XVII.

loco & ordine tradenda & tractanda eſt. Indignum verò Remonſtrantibus fuit, propter Dei in reprobos judicium, carni tam inviſum, intellectu adeò difficile, conſcientias electorum turbare, Eccleſiam ſcrupulis & ſtrepitu implere; hominum juſto Dei judicio rejectorum cauſam ita agere, ac ſi ad patrocinium eorum ſuſcipiendum, ab eorum capite & duce, mercede conducti eſſent. Verum ſalva res eſt. *Liberum arbitrium Helena illa eſt ſola, quam obtinere contendebant Remonſtrantes: minus de Reprobatione, quam Libero arbitrio ſoliciti.* (*m*)

Felicem Eccleſiam Reformatam, cui tales Advocati obtigêre! Obmuteſcite jam, quicunque hactenus maledico doctrinam ejus dente roſiſtis! Hos conſcientiæ Medicos conſulite, quoscunque cura ejus mordet! Horum Magiſtrorum diſciplinæ Vos tradite, qui gloriæ Dei illuſtrandæ, ſeculive morum emendandorum ſtudio ardetis! Si neſcitis, hoc eſt Chriſtianum eſſe, hoc eſt Eccleſiæ ex Antichriſti regno ad Chriſtum vocatæ membrum eſſe, ruptis ſuperſtitionis & idololatriæ laqueis, hominibus ſe jungere, ex omni genere Chriſtum ore profitentium confluentibus: excepta doctrina de vera Dei gratia, cuivis nova prurienti, libertatem prophetandi, i. e. ſentiendi, profitendi, docendi ore & ſcripto, impertiri, quicquid falſi figmento aliquo incru-

(*m*) Breiting. Act. dordr. Mſc. ſeſſ. 46.

cruſtare, quicquid veri eludere ſciat. Abominationes Babelis multas Templo Dei inferre : libertatis arbitrii tuendæ cauſa, liberationem gratioſam per ſanguinem filii Dei, à maledictione Legis; &, per omnipotentem Spiritus S. in nobis operationem, à ſervitute peccati, evertere : in hominis manu eſſe, non minus ſtare, quam cadere; eorum doctrinam, qui hæc gratiæ in acceptis referunt, tanquam jugum excutiendam eſſe; hæc humanis viribus vendicantes pietatis eſſe Magiſtros ! Hoc nimirum eſt ſapere! Cum hæc & ſimilia piæ M. Breitingeri menti obverſarentur, ad *Senatum Tigurinorum Eccleſiaſticum* Dordraco ſcripſit : *Modeſtiæ ſanè vel charitatis limites non tranſiire putantur ii, qui Arminianos & Arminium ipſum, Chriſti religionis profanos irriſores fuiſſe exiſtimant.* (*n*)

Remonſtrantes & Ordinum Generalium literis, & ore ampliſſimorum Delegatorum, qui Synodum Ordinum nomine dirigebant; vel centies, etiam ſub contumaciæ pœna moniti, ut obloqui eeſſarent, moderata conſilia agitarent, in rem præſentem irent. Cum autem antiquum obtinerent, multoque jam tempore æquitati, patientiæ, manſuetudini Synodi, meras calumnias, fraudes, mendacia opponerent, jubareque meridiano clarius appareret, Dordrechti nihil ab illis agi, niſi ut tempus protraheretur, & ſumtus in immenſum creſce-

Ee 5

(*n*) 4. Mart. 1619.

ſcerent, Synodus declaravit tandem, eos indignos, cum quibus de his rebus diutiùs ageretur; ſicque 17. Jan. Seſſione ſeptima ſupra quinquageſimam, Synodo exire juſſi, & dimiſſi : Urbem tamen deſerere prohibiti ſunt.

Navigium Synodicum his turbinibus ſopitis, & hâc ſaburrâ liberatum, ſecundo vento plenisque velis ad portum feſtinavit, eumque ex voto obtinuit. Id quî factum, ut narrem, & Vos, Auditores, à me expectare mihi videmini, & fides vobis data mihi imperat. Eam ut exolvam neque vobis, neque mihi moleſtum futurum confido; quia dum id agimus, ſenſim ad littus provehimur.

Contemplamini & veneramini mecum Patrum vel nullam deinceps, vel exiguam expertorum difficultatem, in provinciæ ſuæ adminiſtratione, ſolidam *juſtitiam*, ſolicitam *induſtriam*, piam *prudentiam*, judicii *integritatem*, *harmoniam ſuaviſſimam.*

Juſtitiæ erat, quòd Remonſtrantium ſententiam ad Lydium Scripturæ lapidem exigere convocati, prius nihil habuerunt, quam accuſatos audirent, eorumque de Prædeſtinatione & annexis capitibus mentem explorato tenerent. *De quo* enim *futura eſt diſputatio, debet inter utrumque convenire quem ſenſum habeat.* (o) Ne viri illi Dei hic impingerent, nullum non moverunt lapidem, nullam non de-

(o) Hieron. adv. Pelag. dial. I.

devorârunt molestiam. Multis aliis occupatissimi, ab ipsis Synodi auspiciis, stimulante ejus Præside, utriusque partis scriptorum lectione, ad controversiarum examen se præparârunt. Præsentes adversarios religiosé multaque cum longanimitate, ut animi sensa de tanti momenti rebus promerent, anquisiverunt: tergiversantes lucifugas, *industriâ* justitiam sublevante, in libris suis loquentes domi audiverunt. Quid! quod nulla dies abiit, quin semel iterumve ad collationes publicas coiverint. Animus eorum erat arcus sèmper intensus, reique fidei suæ commissæ intentus,

Pietatis erat, quòd jejuniis cum Belgio fœderato celebratis, Synodum & inchoârunt & terminarunt: quòd singulos consessus precibus publicis, tanquam sale condierunt: quòd fidei, quam jurati Deo dabant memores, in meditationibus, dictis etiam suis, unicè ab ore Dei pependerunt. Non quid de consiliis & viis Dei Erasmus, quid Calvinus, Arminius, Gomarus, sed quid Deus, qui Veritas est, in verbo inquam suo, puta scripto, quod veritas est, dixerit, soliciti. Hæc Dei vox, anima est Canonum ab eis formatorum.

Nec minor *sapientia* & *prudentia* in hoc eorum studio emicuit. Nega sapienter & prudenter in hac provincia versatos, qui, quid *Spiritus* de capitibus in dubium vocatis *Ecclesiæ dixerit*, à *Scribis ad regnum cœlorum* promovendum *eruditis* & aptis, diligenter considerari, de-

demonſtrari, in medium produci, ad Spiritus S. ſtateram exigi: ex S. litteris hauſta, non ab uno, ſed à pluribus in breves Canones, in quibus Veritas per theſes & antitheſes maſculé aſſeritur, Novatorum fraudes nervoſé ſtringuntur, Eccleſia laborans ſolidé juvatur, & turbis futuris commeatus prudenter obſtruitur, digeri, digeſta ſemel iterumque publicitus ſub incudem revocari voluerunt, curârunt.

Addite τόν πλοῦτον τῆς ἁπλότητος *divitias ſimplicitatis*, & niveum Patrum candorem in opere hoc Domini, Spiritus Chriſti eos animantis & dirigentis certiſſimum indicium. Ut animalia in Prophetico Haſmal, *quo erat ventus ut irent, ibant: cum ibant animalia ibant rotæ apud illa; quia ſpiritus animalis erat in rotis.* Animalia & rotæ uno agebantur Spiritu. (oo) Ita & noſtri unum erant Corpus, unus in iis Spiritus, unum cor: Ad unam omnes contendebant metam: Unam omnes contingebant. Tam *harmonicus conſenſus* & concentus, in numeroſo virorum ex tot gentibus confluentium cœtu, in argumento ſi quodvis aliud eſt, difficili, adverſariorum vafritie calumniis & ſophismatum præſtigiis involuto & polluto, hoſtibus inexpectatus, muſteis hæreſibus fatalis, Eccleſiæ, inſtar roris Hermonem fœcundantis & recreantis, ſuaviſſimus, omnibus admirationi fuit!

Quid-

(a(Ezech. 1 : 12.

Quidni admirationi? Sancta hæc Synodus enim, aliqua Ecclesiæ Belgicæ παλιγγενεσία, quantam ei Metamorphosin conciliabat? Cardines ejus à pluribus lustris impune concussi: Mysteria sanctissima, explosa sibilo, vix eis nomen relictum; & ut Christus, in impia ejus per Pilatum cum Barnaba contentione, à Judæis impie rejectus, ita sacrilegi pessimi, naturam cum Gratia: Spiritum Dei, cum Spiritu hominis: libertatem filiorum Dei, cum servitute arbitrii & peccati: Scripturam cum ratione: lucem cum tenebris: vitam cum morte, iniqua suspendentes lance: naturæ, homini, servituti, tenebris, morti, si non primas, saltem non inferiores partes concesserunt; At Dordraci gratiæ vita; Electioni, æternitas: sanguini Christi nitor: Spiritui Christi, efficacia: Vitæ Christi, immortalitas restituta, Ecclesia à gravissimis mortibus & pravissimis insultibus liberata. Eorum authores Ecclesia, omnique ejus Ministerio, donec ad frugem redirent, eliminati: Omnes Confessionis Belgicæ Articuli, omnes Catecheseos dialogismi Synodo prælecti, rigide probeque examinati, & consentientibus omnium exterorum, domesticorumque suffragiis, verbo Dei consentire declarati. (p) Mascule omnia; mature; nec sine labore, brevi tamen, quod admirationem supra modum auget, tempore. Synodus

(p) Act. Dordr. I. 301. 317.

dus enim Syrtes illas, eminus, & obiter quidem, a nobis indigitatas prætervecta, intra quadrimeſtre præter propter ſpatium, hæc & plura expedivit: & Deus, boni ominis ergo, durante adhuc Synodo, illuſtres Belgii Eccleſias, Remonſtrantium fermento infectas, commovit, ut ſponte illud expurgaverint, & Miniſtros ſinceri commatis à Synodo ſibi dari flagitarint. Nec *gratiæ* tantum præſentis pignus, Synodus bonis viris videbatur, ſed etiam *ſpei* fulcrum, perfidiam Pelagianam nullum deinceps ad Eccleſias Reformatas nacturam acceſſum.

Hæc illa Synodus eſt à *Belgii Eccleſiis*, doctrinæ veritatis, quæ eſt ſecundum pietatem ſtudioſis, *vix expectata: extraordinario atque mirabili Dei beneficio congregata:* (q) quâ delectus illius ævi Theologorum Eccleſiæ Reformatæ flos conſtituit; cui ſimilem Eccleſia Reformata nunquam viderat, ab eo tempore non vidit, utinam nulla deinceps colligendæ neceſſitas ei imponatur! Innumeris quibus Belgium fœderatum inclutum eſt triumphis, potior! Adamas inter gemmas, quibus Reipublicæ illius, ipſiusque Eccleſiæ Reformatæ diadema nitet! Panegyris, quæ ſive cauſſæ ab ea diſcuſſæ, momentum, ſive perſonas in illuſtri Theatro conſpicuas, ſive animum quem ad cauſæ cognitionem attulerunt, ſive modum & methodum medendi, qua uſi ſunt, ſi-ve

(q) Joh. Polyand. in Orat. Act. Dordr. I. 166.

ve ſucceſſum quo illuſtris cœtus nobilis & notabilis eſt, ſpectes, ad præcipuas cujusvis ævi Synodos, quam proxime accedit.

Caninis eam dentibus mordeant, & lacerent, Eſavitæ: inprimis Remonſtrantes! Applaudant his illi ungues in ulcere, quos fratrum Proteſtantium iræ mutuæ delectant! Opponimus univerſis (rumpantur ut Ilia invidis) Acta Synodica Illuſtriſſimorum Ordinum nomine publicata, ipſos Eccleſiæ hoſtes, in quorum frequenti concurſu Synodus plurima geſſit, tanquam αὐτηκόους καὶ αὐτόπτας, non erubeſcentia: & quibus qui fidem denegaverit, videat qua fide ipſe dignus, aut qua demonſtratione ipſe aut quisquis alius, ſuis aſſertionibus fidem conciliaturus ſit!

Eſt ergo quod Dei manum, oculos, ſpiritum veneremur, qui novos gratiæ Dei prædones & proditores obſervavit, notavit, Eccleſiæ ſuæ, & ejus in Belgio, & qua late Eccleſia Reformata patet, Defenſorum, Regum, Principum, Rerum publicarum Spiritum alacrem reddidit, ut gloriæ & cauſæ Dei Zelo incenſi, eam à periculo in quo adducebatur, aſſererent. Memoria eorum, qui ex utroque Ordine fidem ſuam Deo & Eccleſiæ tam religioſe, tam magnifice comprobarunt, ſit in benedictione!

Ne illi oleum operamque perdiderint, cimelium ab eis tam feliciter vindicatum, Eccleſiæ vere Reformatæ, præ quibusvis aliis cœtibus

tibus Christi nomen præ se ferentibus, peculium, non sine insigni nostra apud posteros, & quos non bonos? infamia: non sine ingenti nostro aliorumque damno, id pro quo alii ad sanguinem usque decertarunt, nullis nobis Chrestologorum, agyrtarum, sophistatarum argutiis & nugis, manibus extorqueri patiamur! Obvios quosque libros, sine delectu legere & admirari, Canina fames & sitis est, quæ promiscue panem & toxicum deglutit ex fonte & ex palude lingit; cum illis quorum cultus rationalis est, etiam τὸ λογικὸν ἄδολον γάλα, rationale sincerum lac appetendum sit.

Valeant nasutuli qui proram & puppim sapientiæ esse statuunt. Rationi adversum veritates solis radiis in Scriptura pictas, parati aggredianti & debacchanti habenas laxare: merces suas fuco majoris profectus, aut compendiosioris methodi illinere: Libertati imo licentiæ, quidvis sentiendi, loquendi, primùm in conventiculis; mox etiam publice docendi, scribendi, conscientiæ dictamen, imo aculeum obtendere. Quasi Ecclesia, quæ peste laborantes, suum venenum quibusvis affricare prohiberet, aut quorum errores tamdiu moratur, donec ipsi confiteantur, conscientiæ suæ jam satis esse factum, non sit Libera. Ecclesia Lugdunensis in Gallia olim eheu! Reformata, in ipsis fere adhuc cunis vagiens, nonnullis Semipelagianismo gravidis, eam tentantibus graviter

viter

viter, *ea* inquiebat *occasio si semel admittitur, ut liberum sit cuique quod volet & sentire, & defendere, difficile, imo impossibile postea fuerit à majoribus momenti scandalis aream domini repurgare.*

Fuit itaque Synodus Dordracena, estque etiamnum Illustrissimis Belgii Ordinibus, simul inexpugnabile adversus hostes utriusque libertatis, novos insultus minitantes, munimentum, & omni ære perennius pietatis eorum monumentum; *Hanc autem* gloriam, *Magnificentissimi*, *Amplissimi Viri*, Ordines potentia & sapientia præfulgidi, Antecessoribus, Avisque Vestris, quorum quidem anima in cœlo triumphat, nomen autem in terra immortale est, hactenus communem esse voluere, quod illos, ut Joabus fratrem suum, in victoriæ ad quam aspirabant consortium, invitarunt, & facile pertraxerunt. Horum æmuli *Patres* vestri, quanto in pretio Dordracenos Canones haberent, declaraturi, *consilio divinitus dictato*, (r) satagentibus pariter reliquis Helvetiæ Reformatæ Amplissimis Magistratibus, etiam Genevensi, *Formulam Consensus*, concinnari curarunt & receperunt, *sacrum & efficax futurum repagulum, ne quæ alibi, inprimis in doctrina de gratiæ amplitudine invaluere, opiniones sequiores, nostram quoque teneram juventutem, atque inde ipsas etiam Ecclesias nostras*

 suc-

(r) ὁ μακαρ. P. Werenfels. parentat. Cl. Gernleri dict. p. 41.

ſucceſſu temporis inficerent, & vitiarent, quocirca & verbi divini in Patria Præconibus, & Naziræis *banc ſerio legem dictam eſſe volunt*, *ne quisquam eorum animum inducat*, *ſive publice ſive privatim proponere dubium vel novum aliquod dogma fidei in Eccleſiis noſtris inauditum*, *verbo Dei*, *Confeſſioni Helveticæ*, *libris noſtris Symbolicis*, & *Synodo Dordracenæ repugnans*, *inpugnans*, *in publica* ἐπισυναγωγῇ *fratrum ex Dei verbo non evictum atque ſancitum*. (s) Haud minus notoria univerſum orbem pietatis veſtræ laude, tanquam εὐωδίας ſuaviſſima implentia, ſecundas faciente Deo, veritatis & pacis in Eccleſia, tutelæ veſtræ à Chriſto commiſſa conſervandæ ſpecimina, *Patres Conſcripti*, hodieque ipſi editis, vosque non minus veritatis quam Juſtitiæ Antiſtites præſtatis. Verbum enim Dei & cultum inde delineatum pius Magiſtratus non minus defendit, quam Mœnia. Quandoquidem Religio & Mœnia pari paſſu ambulantetia una ſorte utuntur: illa ſtante vel nutante, etiam mœnia vel ſtant, vel nutant.

Huc *Venerabiles*, *Clariſſimi*, *Excellentiſſimi Viri*, vota, huc conſilia veſtra, huc labores, otia, vigiliæ, ſponte feruntur, ut ſanctorum in ſacra veſtra provincia Anteceſſorum, & eorum qui vos in Chriſto genuerunt, memores, imitatores eorum ſitis, quemadmodum & ipſi Chriſti erant. Quantum Patribus ubique ſplendorem, quantam apud pios poſteros ve-

ne-

(s) Conſenſ. form. §. 26.

nerationem, conciliavit, quod inter tot aliarum Ecclesiarum, vel concussiones, vel etiam minas, nostra Ecclesia ad hæc usque tempora doctrinæ sinceritate gaudet. (*t*) Pridem & ipsi eo nomine hacatombas eo nomine Deo obtulerunt, & exteri Dei in nos beneficium altis tibiis deprædicaverunt. Utinam Deus hanc laudem sibi etiam præparet in Natis Natorum & qui nascentur ab ipsis! Ob operam hanc non soli Patriæ, sed reliquæ Ecclesiæ navatam, encomium nostrum meretur, magnus & in Doctorum Ecclesiæ nostræ choro, quod in Philosophorum corona Plato fuit, *Breitingerus* ille, tota vita de Ecclesia præclare meritus, seipso tamen major, cum inter Sidera illa Dordracena, ut primæ magnitudinis stella micaret, & in Theatro illo quotidianæ prudentiæ, moderationis, pietatis, vigilantiæ documenta daret: Collegii Helvetici illic moderator dexterrimus; & Bullingeri, cujus venerabili nomine Novatores vanissimè in rem suam sine modo abutebantur, integerrimus, ex Autographis, providentia Dei, pridie demum sui in Belgium discessus, inter alias Ecclesiæ Tigurinæ Archivi chartas, repertis, vindex. (*u*) Dignus qui redux & ab Amplissimo Magistratu, & à Venerandis Collegis aureo honoraretur munere: suoque tempore doctam

 de

(*t*) Stukii verba p. 613. exterorum p. 650. Hottingeri 904. in hujus Hist. Eccl. Tom. 8. (*u*) Hotting. Hist. Eccl. Tom. 8. p. 918. sqq. 964.

de Fœderati Belgii παλιγγενεσία Orationem ex Cl. Collegæ ore audiret. Hujus, Antecessorum Collegarũ, successorum ejus, cum Domino suo in cœlo piorum Doctorum gloria jam coruscantium pietatem, scio, colitis. Si Spiritus, qui hos animavit, nos dum in hac militia spiramus, eorundemque coronam speramus, vegetat & movet, nostrum quisque à S. Paulo sibi dictum existimabit: *Tu ô homo Dei, prosequere justitiam, fidem, charitatem, patientiam, &c. certa bonum certamen fidei &c. Denuntio tibi coram Deo, qui vivificat omnia, & Christo Jesu, ut serves præceptum* (non inquam in solo ore, ut piscis didrachma, sed vel maxime *in bona conscientia*. Nam cum didrachma illud aliis profuerit, ad piscem ipsum nullus inde redundavit fructus. Ita si præceptum Christi ore confessus fueris, non etiam credideris: si soli ori, non etiam cordi propinquum fuerit, etiamsi aliis fortasse utcunque utile fuerit, tibi tamen proderit nihil, imo plurimum oberit) *ut, inquam, præceptum serves, absque macula, absque reprehensione, usque ad apparitionem Domini nostri Jesu Christi.*

Etiam vos volo, qui in Ecclesiæ, Reive publicæ spem feliciter surgitis. Aetati vestræ vanitas potissimum insidiatur: aliis subtilitatis & sapientiæ; aliis voluptatis, aliis alia specie fucum faciens: omnibus inanitate sua delusura. Solidis opus est. Aditus ad ea nullis patet se ipsos admirantibus, suo ingenio

nio nitentibus, ſed prudentibus, Deo ſe in diſciplinam tradentibus. *Sic dixit Jehovah tuus, Sanctus Iſraëlis, ego Jehovah Deus tuus qui te condocefacio ad utilitatem qui te facio incedere in via in qua ibis.* (x) Sapientiæ nectar ſititis? Oceanus ejus ſunt S. literæ. Terque, quaterque beatum, quem, ut Paulus Timotheum ſuum compellare licet; *A puero S. literas noſti, quæ Te poſſunt ſapientem reddere ad ſalutem, per fidem quæ eſt in Chriſto Jeſu.* Qui harum literarum lectionem meditationemque faſtidiunt, amant more ſcarabæorum ἀπολείπειν τὸ μύρον, καὶ τὰ δυσώδη διώκειν, *ſuave olentibus neglectis fœtida ſectari.* Apelles Veneris caput, & ſumma pectoris politiſſima arte perfecit, reliquam corporis partem inchoatam reliquit. Studia & paginas S. rite tractantium, prima cura eſt, ut Chriſtus in ipſis formetur. Nihil hic picturis, ne quidem politiſſimis; nihil fragmentis datur. Nec ingenium his opibus fœcundari ſufficit. Totus Spiritus & anima & corpus, Chriſtum & Spiritum Chriſti exhibere debent.

Denique meminiſſe convenit, quoties Dei gloria, Eccleſiæ peculium, animæ ſalus, conſcientiæ tranquillitas in diſcrimen vocatur, omnibus Eccleſiæ civibus accurrendum eſſe: cum gratia Dei in controverſiam vocatur, nemini bono manus in ſinu gerendæ: nullus Eccleſiæ civis rude donatur. Præcipuum telum

(x) Eſ. 48: 17.

lum quod hostes ejus in eam intorquent, petitum est ab eorum, qui Pauli de Prædestinatione & capitibus ei affinibus doctrinam profitentur, moribus. Hos clamare, eam pietatis esse novercam, timoris amorisque Dei sterilem, vel miseræ desperationis vel solutæ vitæ matrem, & nutriculam; non ergo bonam arborem, sed senticetum esse. Si Dei filii sumus, si Patrem cœlestem amamus, ad has injurias, ejus verbo intentatas, nec surdi nec muti simus oportet. Si Christum ἐν ἀφθαρσίᾳ *sincere* diligimus, ora blasphemis obstruemus; non castris Pauli desertis in castra opposita concedendo; *Maneamus in eis, quæ didicimus, & de quibus nobis fides facta est, scientes à quo didicerimus.* (y) Nec satis est veritates has ex Paulinis aliisque divinis scriptis demonstrari à nobis posse. Sed innocentia & integritate morum, & doctrinæ & conscientiæ nostræ consulemus: simul illius puritatem hujusque tranquillitatem aliorum oculis subjecturi. Hac clava & calumniarum & errorum monstra, & lupos caula Dei propellemus; Ita *sanctificabitur nomen Dei, adveniet regnum ejus: voluntas ejus in terra fiet, quemadmodum in cœlo.* Cumque piæ assiduæque preces clavis illa sint, qua hæc nostra, cujuscunque Ordinis & ætatis simus, gaza reseratur, palmas mentemque ad Te Regem Regum, gratiæ omnis fontem & Ocea-

(y) 2. Tim. 3: 13.

Oceanum, hæreditatem noſtram, nos convertimus: Tu ante jacta mundi fundamenta nomina noſtra libro vitæ agni, manu Tua gra-" tioſe inſcripſiſti: Tu nos operum tuo-" rum Colophonem, ad imaginem tuam" finxiſti; à Te aberrantes Verbo gratiæ Tuæ" ut gallina pullos ſuos evocas; ſervos Satanæ" brachio Tuo in libertatem Dei aſſeris: Re-" finge magis magisque corda noſtra ad ima-" ginem tuam eisque legem Tuam inſcribe," ut nunquam à Tui amore & timore receda-" mus. A paſcuis Tuis deviantes, magne ovi-" um Paſtor, humeris tuis impoſitos, in communionem Tui reſtitue. Vindica Eccleſiam" Tuam, ſponſam, corpus, turturem tuum, in-" primis Palatinum ex unguibus & faucibus" deglutientium eum. Sit almus Magiſtratus" noſter, porro nutritius Eccleſiæ, pergat glo-" riam ſuam omnem Civitati Tuæ inferre;" hujusque ſplendore viciſſim in eam redun-" dante, regni Tui gloria & univerſa decora," magis magisque intra Patriæ fines niteant." Sint Patriæ Patres totidem *Iſraëles*, qui ſive" tecum per preces, ſive cum hominibus per" decreta & conſilia ſua certent, in omnibus" *ὑπερνικῶσι ſemper victorioſi exiſtant*, Tuo præſi-" dio adverſus omnes hoſtes tecti & tuti: Tua" benedictione omnis boni cornucopiæ, &" promptuarium, exulum aſylum, Tuæ deliciæ!" Sint noſtri Doctores *Jeremiæ*, columna ferrea" & murus æneus adverſus quosvis gloriæ,"

 veri-

„veritatis, ſanctitatis Tuæ aggreſſores. Tuum „in eorum ore verbum, malleus ſit ad adver- „ſarios ejus contundendos: & ignis ad pa- „leas, vepres, ſtipulas conſumendas. Sint „*Eſaiæ*, quorum labia pruna ab altari Tuo „ſanctificata ſint; *Pauli*, qui omnia omnibus „fiant, & per quos omnium, ad quos eos mit- „tis, oculi & corda aperiantur, ut illumi- „nati & converſi *remiſſionem peccatorum*, & „*ſortem inter ſanctificatos accipiant, quæ eſt per fidem* „*in Te*! (z) Sint Collegia, Claſſes, familiæ Ti- „gurinæ univerſæ, officinæ veritatis, tuguria „ſanctitatis, paradiſus charitatis! Omnis po- „pulus tuum ſit peculium: ſanctus ſit; pupil- „la tua ſit; Terra noſtra Templum ſit, cujus „extremitates fimbria tua impleas! ſanctifices! „vivifices! *Habita, ô ſancte! gloriationes Iſraëlis*! „(a) *Totam terram gloria tua impleat*! (b)

Dixi.

(z) Act. 26: 18. (a) Pſ. 22: 4. (b) Eſ. 6: 3.

II.

GERHARDI OUTHOVII,

ad locum JACOBI V: 16.

Observatio.

ARGUMENTUM.

Δεησις notat *deprecationem* §. 1. vi vocis, petitionem rei, qua *indigemus* §. 2. Vel potius generaliter *preces* in S. Script. §. 3. Apud scriptores ecclesiasticos §. 4. & profanos §. 5. Unde male semper vertitur *deprecatio* §. 6. Quid sit homo δικαιος. Locus Prov. XV: 8. §. 7. 8. Vox ἐνεργουμενη an vertenda sit *efficax*. §. 9. & quo sensu ita oratio justi dici possit §. 10. an *continuata* & ardens §. 11. Sed vertenda *passivè*; Ενεργειν quid sit. Locus Gal. II: 8. §. 12. Ενεργεισθαι semper *passive* sumitur §. 13. Quod probatur per inductionem locorum, quae illustrantur Rom. VII: 5. 2. Cor. IV: 12. §. 14. 1. Thess. II: 13. 2. Thess. II: 7. §. 15. Ut & vox Ενεργουμενη, ut patet ex 2. Cor. I, 6. Gal. V, 6. §. 16. Eph. III, 20. Col. I, 29. §. 17. 18. Ἐνεργουμενοι: Ενεργημα §. 19. Oratio ἐνεργουμενη est precatio à Sp. S. formata. Ille auctor precum. Locus Rom. VIII, 26. §. 20. Quomodo de oratione dicatur πολυ ισχυειν; §. 21. Vis & efficacia precum. Jac. V, 17. illustratur §. 22.

 Πολὺ

Πολὺ ἰσχύει δέησις δικαίου ἐνεργουμένη.

§. 1.

Quatuor ad hunc obſervo Locum.

1. quid ſit δέησις *oratio.*
2. quid ſit δέησις δικαίου, *oratio juſti.*
3. quid additum participium ἐνεργουμένη notet.
4. Prædicatum, πολὺ ἰσχύει, *multum valet.*

VOx Δέησις a multis vertitur *deprecatio*, Belgice, *afbiddinge*, adhibita ad avertenda mala, ſeu qua rogamus liberari malis urgentibus. Sic ſumitur a Theodoreto *in* 1. *ad Timoth. cap.* 2. δέησις ἐστιν, ὑπὲρ ἀπαλλαγῆς τινῶν λυπηρῶν ἱκετεία προσφερομένη, i. e. *deprecatio eſt ad malorum quorumpiam depulſionem oblata ſupplicatio.* Sic quoque Theophylactus ad eundem locum, δέησις ἐστιν ἱκετηρία προσφερομένη ὑπὲρ ἀπαλλαγῆς τινῶν λυπηρῶν, i. e. *deprecatio eſt ſupplicatio oblata pro liberatione a rebus triſtibus*, quam ſignificationem Beza approbat, ac derivat verbum δέομαι, παρὰ τὸ δέος, id eſt, a *timore* in *not.* ad *Act.* 1:14.

§. 2. Verum ita Δέησις in ſacra ſcriptura, uti & verbum δέομαι, aliquando quidem occurrit, ſed rarius. Et, ſi vim vocis ſpectemus, ſignificatur per δέησιν talis *oratio*, vel *precatio* qua noſtram apud Deum teſtamur *indigentiam*, ſeu *egeſtatem* : ἀπὸ τοῦ δεῖσθαι, *indigere*, *opus habere*, uti ſic apud Herodianum δεῖσθαι τινος, *opus habere re aliqua*, δεῖσθαι ὅπλων, *indigere armis*,

mis, occurrit, *l. 2. c. 8. com. 15. lib. 8. c. 2. com. 11.* sic apud Ælianum lib. 13. c. 1. v. h. & lib. 13. c. 28. pro *opus habere*, *indigere* & sic passim apud alios græcos scriptores, apud quos δέησις quoque notat *indigentiam*, *egestatem*, unde & ἔνδεια *indigentia*, ἐνδεὴς, *indigus, cui aliquid deest*, ἔνδεια, *penuria*, ἐνδεῖ, *opus est, deest*, & quæ sunt alia. Quare Harpocration in libro περὶ τῶν λέξεων *pag. 43.* ait, δεήσεις, ἀντὶ τῆς ἐνδείας. Est ergo δέησις *petitio ejus ὃ δεόμεθα, qua indigemus:* uti Gregorius Nazianzenus carmine Jambico 15. ait, δέησιν οἶου, τὴν αἴτησιν ἐνδεῶν, i. e. *existima* δέησιν *esse petitionem eorum, quæ tibi desunt..*

§. 3. At si usum vocabuli δεήσεως, & verbi δεῖσθαι, sequamur, comperiemus, δέησιν tá apud Sacros scriptores, quam apud ecclesiasticos ac profanos, in genere notare petitionem aut precationem quamlibet, etiam αἴτησιν ἀγαθῶν *petitionem boni*, *æque ac* προσευχὴ ex gr. *Luc.* 1:13. ubi Angelus Zachariæ pro filio oranti respondit, μὴ φοβοῦ Ζαχαρία διότι εἰσηκούσθη ἡ δέησις σου καὶ ἡ γυνή σου Ἐλισάβετ γεννήσει υἱόν σοι, sic 1. *Pet.* 3:12. *nam oculi domini sunt intenti in justos, & aures ejus* (εἰς δέησιν) *in precationem eorum*: qui locus desumptus est ex psalmo 34:16. ubi in Hebræo textu est שועה i. e. *clamor*, *vociferatio*, *quiritatio*, qua salus petitur, à שוע *vociferari*, & ubi á LXX. interpretibus adhibetur δέησις uti etiam Ps. 40:2. a quibus hæc vox δέησις quoque sumitur pro תחנה i. e. *supplicatio*, *qua aliquid ab immerito favore ob*

indi-

indigentiam boni petimus, ut Coccejus ait ad *Pſ.* 55: 2. vide etiam *Pſ.* 130: 2. nam תחנה *ſupplicatio favoris*, eſt ad rad. חנן *gratiam fecit, gratioſe largitus eſt*, & ſic תחנה eſt *ſupplicatio favoris ab eo, qui dives eſt gratia, ad condonandum & donandum*, ut Witſius ait, *exercit.* 1. §. 10. *de oratione.* Et hanc ſupplicationem LXX. interpretes etiam per δέησιν exprimunt, quam vocem ſacri ſcriptores ſæpe pro precatione in genere uſurpantur, & Belgæ aliquando *een gebedt*, aliquando *eene ſmeekinge* uti & δέεσθαι per *bidden ſmeeken*, interpretantur, vide *Luc.* 10: 2. *Act.* 1: 14. 21: 39. 26: 3. 2. *Cor.* 5: 20. *Gal.* 4: 12. *Luc.* 1: 13. 2. *Cor.* 1: 11. 9: 14. *Philip.* 1: 19. 4: 6. *Eph.* 6: 18. 1. *Timoth.* 2: 1. 5: 5. & alibi.

§. 4. Sic ſumitur à ſcriptoribus eccleſiaſticis, ut à Chryſoſtomo *homil.* 134. *t.* 5. δέησις λέγεται, ὅταν τὶς τὸν Θεὸν ἀξιοῖ εἰς πρᾶγμα, *petitio dicitur, quando Deum aliquis rogat rei cujusdam gratia.* Sic idem *in Pſalm.* 102. δέησις δηλοῖ τὴν αἴτησιν τὴν περὶ ὧν βούλεται ὁ προσευχόμενος αὐτῷ δεομένῳ παρασχεθῆναι, i. e. δέησις *indicat petitionem eorum, quæ is, qui precatur, ſibi petenti dari petit.* Hinc δέησις eſt non tantum *deprecatio*, ſed etiam, & ſæpius, *precatio, oratio, petitio, obſecratio, ſupplicatio*, & pl. δεήσεις ſunt *preces* ut Suicerus notat, ex gloſſis optimis, *in obſerv. ſacr. cap.* 6.

§. 5. Et ſic δέησις quoque apud ſcriptores græcos profanos ſumitur pro *precatione*, aut ora-

oratione, ubi & δεήσεις pro *precibus* & δέεσθαι, pro *orare*, *rogare*, *petere*, *precari*, *ſupplicare* &c. Sic ex. gr. apud Iſocratem *in Plutaic. p.m.* 586. *edit.* 1609. legitur, δεόμεθα οὖν ἡμῶν, ἄνδρες Ἀθηναῖοι, μετ᾽ εὐνοίας ἀκροάσασθαι &c. *oramus igitur, Athenienſes, ut cum benevolentia nos audiatis.* & *pag.* 604. *in eadem oratione*, dicit, καί τοι πολὺ περὶ μειζόνων καὶ δικαιοτέρων ἥκομεν τὰς δεήσεις ποιησόμενοι, *præſertim quum nos propter res multo majores & æquiores vobis ſupplicemus*, ubi δεήσεις ποιεῖσθαι, *preces facere*, eſt pro δέεσθαι, *precari*, *orare*, ut ἱκετείας ποιεῖσθαι, *ſupplicationes facere*, *in orat. de permutat.* eſt, pro ἱκετεύειν *ſupplicare* qua locutione δεήσεις ποιεῖσθαι, Lucas quoque utitur *Luc.* 5:33. ubi de diſcipulis Johannis dicitur, quod νηστεύουσι πυκνὰ καὶ δεήσεις ποιοῦνται, *crebro*, ſeu *frequenter*, ſeu ut quidam exponunt *prudenter*, *jejunant*, & *precationes faciunt.* Sic etiam Paulus *Philip.* 1: 4. *Semper in omni* (δεήσει) *precatione mea*, ſeu *in cunctis orationibus meis, pro omnibus vobis, cum gaudio* (δεήσιν) *precationem faciens*, i. e. *orans.* Et ſic δέησις ſæpe ſumitur a Demoſthene, pro *precatione*, ſeu *petitione*, ut δέεσθαι pro *orare*, *rogare* ſeu *petere*, ſic *orat. in Aphob.* 3. *pag.* 560. c. δέομαι δὲ ὑμῶν, ὦ ἄνδρες δικασταὶ, δικαίαν δέησιν, ἐξ ἴσου ἡμῶν ἀμφοτέρων ἀκοῦσαι, *peto autem, Judices, æquam petitionem a vobis, ut ex æquo utrumque noſtrum audiatis.* Sic *in orat. adv. Macaſtat.* *pag.* 660. a. & *in Evergum. pag.* 685. a. eadem occurrit locutio. Sic πολλαὶ δεήσεις, *multæ preces*

ces

ces, apud eundem *in Midiam. pag.* 385. Sic γίνεσθαι δέησιν παρά τινος, *fieri preces ab aliquo de falsa legat. pag.* 200. b. Sic περὶ πλείονος ποιεῖσθαι τὰς δεήσεις τινὸς, *pluris facere preces alicujus, orat. in Aphob. I. pag. 556. a.* Et sic δέεσθαι sæpissime pro *orare*, *rogare*, *petere*, imo *supplicare*, apud eundem occurrit. Et ut δέεσθαι est *rogare*, seu *aliquid petere*, sic ὑπηρετεῖν τῷ δεηθέντι, *concedere aliquid petenti*, occurrit *in orat. adv. Timoth. pag. 701. a.* Et sic passim apud alios scriptores Græcos. Sic Ælianus *Var. hist. lib. 3. c. 12.* αὐτοὶ γοῦν δέονται τῶν ἐραστῶν ἐσπνεῖν αὐτοῖς, *ipsi ergo rogant amatores*, vel *ab amatoribus petunt*, *ut sese ament.* Vide etiam *lib. 7. cap. 20.* & *lib. 2. cap. 32.* in quo ultimo loco occurrit de interrogante, seu consulente oraculum, διά τινα αἰτίαν δεόμενον χρησμοῦ *quadam de causa oraculum interrogasse*, seu *consuluisse.* Et uti δέεσθαι sic etiam sæpius ab Herodiano sumitur pro *orare*, *rogare*, *implorare*, *orare* μετὰ δακρύων *lacbrimis*, δέεσθαι συγγνώμης, *rogare veniam*, δέεσθαι ὑπὲρ σωτηρίας *pro salute rogare*, vide *l. 2. c. 14. com. 4. l. 1. c. 3. com. 7. lib. 7. c. 5. com 8. lib. 3. c. 2. com. 7.* sic δεήσεις etiam pro *precibus*, aut *obsecrationibus* sumit idem auctor *lib. 8. cap. 4. com. 25.* ubi de Maximino Thrace, Aquilejam omni vi frustra oppugnante, ait, ὑποσχέσεσί τε οὖν δωρεῶν καὶ δεήσεσιν αὐτός τε καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ, ὃν πεποιήκει καίσαρα, περιθέοντες ἵπποις ἐποχούμενοι, τὸν στρατὸν ἀνέπειθον λιπαροῦντες, εἰς προθυμίαν τε ἐγείροντες, quem

quem locum interpres Angelus Politianus ita vertit, *Quocirca multa pollicentes atque ostentantes, ipse cum filio, quem Cæsarem fecerat, obequitabant militibus, eosque ad pugnandum acriter adhortabantur.* ubi forsan pro δεήσεσι, *precibus*, legit δείξεσι, *ostentationibus*, quia vertit, *ostentantes*, ut B. Scheidius in indice quoque observat, at cujus Lectionis nullam video rationem, ita igitur hunc Locum verto, *promissionibus igitur munerum & precibus ipse & filius ejus, quem Cæsarem fecerat, equis vecti circumcurrentes*, vel *obequitantes*, *exercitui persuadebant supplicantes, & ad pugnam excitantes.* Sic enim ὑποσχέσεσι δωρεῶν μεγάλαις, *promissionibus munerum magnis*, apud eundem Herodianum occurrit, *lib.1. cap.10. com. 2.* quibus *promissionibus munerum* ut & δεήσεσι *precibus*, exercitui supplicantes persuadebant ad acriter pugnandum in hac molestissima obsidione, & sic ἐλιπάρει καὶ ἐδεῖτο, *supplicabat & orabat*, conjunctim legitur *lib.3.c.12. com.20.* uti & ὑποσχέσεσι καὶ ἐλπίσιν ἀναπείθων *promissionibus & spe alliciens*, vel *persuadens*, *lib.2. cap.9. com. 17.*

§. 6. Miror igitur, quare multi interpretes hanc vocem δέησιν fere ubique in Novo Test. vertunt *deprecationem*, (a) *in qua*, ut Cicero lo-

(a) Puto autem illâ haud aptiorem vocem ab Interpretibus potuisse adhiberi, quod ex usu Latinissimorum scriptorum *deprecari* dicantur, non solum illi qui recusant aliquid, ne habeant, sed & qui expetunt,

loquitur, *non defensio facti, sed ignoscendi postulatio continetur, de invent. l. 2. cap. 34.* Nam ex dictis patet quod δέησις magis *petitionem boni*, aut in genere, *petitionem, precationem* quamlibet, imo *supplicationem* notet, quam *deprecationem*, qua rogamus depulsionem mali. Quare Ulpianus Rhetor *enarrat. in orat. Demosth. de corona, pag. 67. b.* ad hæc Demosthenis verba, *ἀξιῶ καὶ δέομαι πάντων, peto & oro vos omnes*, ita loquitur, *τὸ μὲν ἀξιῶ, τὸ δίκαιον νομίζω, ὑπολάβοι ἄν τις : τὸ δὲ δέομαι, σαφῶς τὸ ἱκετεύω δηλοῖ nam ἀξιῶ, pro justum censeo, possit accipi : δέομαι autem perspicuè significat supplico.*

§. 7. Sed pergamus. Loquitur Apostolus hic de precatione *justi*, δέησις δικαίου, scil. ἀνθρώπου, *hominus.* Lato sensu ἄνθρωπος δίκαιος dicitur *bomo bonus, probus, sincerus, integer vitæ ac morum*, qualem Hebræi etiam vocant ישר *rectum, quique*, ut Augustinus ait, *dirigit cor*

tunt, ut habeant. Vide, quae in hanc rem notata sunt a doctissimo Fratre meo praecedenti fasc. p. 358, 359. Locis ibi adductis addimus Cicer. ep. 7. L. IV. ad fam. *Te multae & assiduae lacrymae C. Marcelli deprecantur.* Cum hoc loco confert alium P. Manutius ex Or. Cic. pro Marcello. *Cum M. Marcellum deprecantibus vobis conservavit.* Sed nescio, num illa significatio huic loco conveniat, cum *deprecantibus vobis* melius videatur verti posse; **Da ihr für mich eine Fürbitte einlegetet.** Clarior est locus ex Or. ad Quir. post red. c. 6. *Italia semper a vobis me deprecata est.* Recte itaque δέησιν transferunt *deprecationem*, cum utraque vox preces notet, quibus tam ad averruncanda mala, quam impetranda bona utimur. T. d. H.

cor suum ad voluntatem Dei, & cujus oratio Deo dicitur grata, *Prov.* 15: 8. *oratio rectorum beneplacitum ejus.* Ubi tamen per ישרים intelligerem tales *rectos*, qui vere pii sunt, quique, ut regeniti Spiritu Sancto, ac fide sincera in Messiam Christum, Deum rectè amant, diligunt ac colunt, quorum oratio opponitur sacrificiis sumptuosis impiorum, ut Lavaterus recte observat, addens, *si pii aliquid a Deo petant, vel pro acceptis beneficiis ei gratias agant, gratius est Deo, quam si impii hecatombas ei offerant. Si pii exiguum munus Deo afferant, pluris facit, quam si impii ingentes thesauros offerant.* Imo addo cum Gejero, *Etiam si Ethnicus suo quoque more preces profuderit efflictim, etiam si infinitis βαττολογίαις Turca unum sollicitaverit Deum, non tamen meliori eâdem loco habentur quam impiorum sacrificia, cum nesciant tales, quid adorent, Joh. 4: 22. inanemque strepitum verba illa efficiant, non veram orationem.* Quia vera oratio, quæ Deo placebit, a nemine potest fundi, nisi qui ישר *rectus*, i.e. vere pius est: & quia absque fide in Christo nemo vere pius dici potest, sequitur quod is vere pius est, qui fide in Christum purificatum possidet cor, quo Deum rectè secundum suam voluntatem colit, amat, ac diligit.

§. 8. Et ut ex hac descriptione יָשָׁר concludi posset, quod talis pius idem sit ac δίκαιος, quia nemo pius esse potest, nisi qui prius justificatus est coram Deo: sic hoc loco per

δίκαιον, *justum*, intelligo non talem, qui perfectè justus est, qualis datur nemo in hac vita, Jac. 3, 2. 1. Joh. 1, 8. Psl. 143, 2. sed verum fidelem, qui ob merita Christi justificatus est coram Dei tribunali, qui hæc Christi merita vera fide amplectitur, & qui sic purificatam justamque habet conscientiam per fidem, imo qui regeneratus per Spiritum Sanctum universam suam vitam secundum præcepta Dei sanctissima instituit, & indies magis ac magis instituere satagit.

§. 9. Hujus oratio Deo displicere non potest si modo rectè instituatur, vel formata sit, idcirco additur, quomodo *oratio justi*, si multum valebit, debet esse, nempe ἐνεργουμένη. Quod participium Calvinus, Beza aliique varii interpretes vertunt *efficax*, uti & Belgæ habent, *een kragtig gebedt*. Fateor, quod hoc participium, sensu tamen admodum remotiori, ita quidem verti posset, quatenus omne id, quod Deus per Spiritum Sanctum in fidelibus suis operatur, efficax & firmum est. Hinc ἐνεργουμένη, notante Knatchbul ex Hesychio, explicatur ἐνεργὴς, ἰσχυρὸς, δυνατὸς *efficax, potens, validus, fortis, potenter operans*. Uti & Joh. Cameron *in Myroth. Evangel.* ad hunc locum dicit, δέησις δικαίου ἐνεργουμένη *hoc est, oratio facta in fide, quæ constans est & firma, nam quod validum & firmum est, illud in scriptura dici solet* ἐνεργουμένον. Hoc ultimum dicitur, sed non probatur, nec ἀποδεικτικῶς probari potest, quia

quia hoc participium ἐνεργουμένη tantum quinquies in toto Novo Test. in fæminino genere occurrit, & ubique passivè potest exponi, ut statim ostendam: adeo ut hoc ita absolutè dici non possit, quod omne id, *quod validum & firmum est, in scriptura dici solet ἐνεργούμενον*: quia hoc participium nullibi sic in neutro genere occurrit. Qui activè exponunt, dicunt quidem, quod ἐνεργοῦμαι sit mediæ significationis, quare ἐνεργουμένη tum quoque active vertitur, *operans, agens, efficax, &c.* At vero, si sic interpreteris, vel superfluum videtur illud πολὺ ἰσχύει *multum valet*, vel hoc participium ἐνεργουμένη *efficax*; quia quod *multum valet*, illud est *efficax*, & quod *efficax* est, id etiam *multum valet*; imo quia multum valet, ideo est efficax, & quia est efficax ideo etiam multum valet: esset igitur, quasi diceretur, *oratio justi efficax, est efficax*, & secundum Belgas, *een kragtig gebedt des regtveerdigen is kragtig*. Quod idem per idem esset dictum.

§. 10. Quis ergo non videt, hoc participium ἐνεργουμένη hoc loco aliter esse reddendum? Viderant hoc etiam interpretes, ideo quidam ut Pareus & alii sic exponunt, ut illud epitheton *efficax non tam subjectum limitet, quam attributum augeat, quasi dicat, multum valet, quia nunquam otiosa vel irrita est, sed semper efficax, a Deo impetrans, quod petit.* Sed & illud quoque satis indicatur per πολὺ ἰσχύει, mul-

multum valet, in eo enim *multum valet oratio justi*, quia *oratio justi* Deo eſt grata, quâ ſemper impetratur, quod petitur : uti ipſe Salvator noſter dicit *Joh.* 16. 23. *quæcunque petieritis a Patre meo in nomine meo, dabit vobis.* Sic *Matt.* 7: 8. πᾶς γὰρ ὁ αἰτῶν λαμβάνει, dicens ideo, *petite & accipietis. Joh.* 16: 24. verum eſt, quod multi petunt, qui non accipiunt, ſed ratio eſt, quia non rectè, ſed malè petunt, uti Jacobus ait cap. 4: 3. *petitis & non accipitis, eo quod malè petatis.* At cujus oratio, eſt oratio *justi*, ille ſemper impetrat, quod petit: uti David dicit, Pſ. 4: 4. *Jehova audit, quum clamo ad illum.* Et quare Deus Pſ. 65: 3. quoque dicitur *auditor precum*, ſcil. juſtorum, quorum preces ſemper audit, ut David dicit Pſ. 34: 16. *oculi Jehovæ ad justos, & aures ejus ad implorationem eorum*, ſeu ut LXX. ibi habent εἰς δέησιν αὐτῶν, *in preces eorum*, nempe attendunt, ut exaudiat eos. Patet ergo, quod *oratio justi multum valet.*

§. 11. In Vulgata verſione ἐνεργουμένη vertitur *aſſidua.* Aliis *conſtans*, *operans*, *operoſa*, *firma*, *actuoſa*, *importuna* &c. Elias Hutterus in hebraica ſua verſione totum hunc Locum ita vertit, כי־רב כח בתפלת ∘ הצדיק שהיא לנצח׃ i. e. *quia multum valet, vel magni roboris eſt, oratio justi, quæ in æternum* vel in perpetuum. Ita enim נצח, per ellipſin ל, pro לנצח occurrit Pſ. 16: 11. & plenè לנצח 2. Sam. 2: 26. *perpetuò*, *in perpetuum*, a rad. inuſit.

נצח in pihel נצח *vicit, superavit, præfuit, ursit, solicitavit.* Et ut נצח, *æternitas*, etiam sumitur pro *potentia*, vel *robore*, *Thren.* 3, 18. aliis etiam pro *fortitudine continuante*, sic תפלה שהיא לנצח sumi posset pro *oratione*, *aut precatione*, quæ *continua*, vel *continuans* vel *indesinens*, & sic *victrix* est, vel quæ *assidua*, *urgens*, aut *fortitudinis continuantis* est, belgice, *welke van eene aanhoudende kragt is.* Cui explicationi convenit Erasmi expositio, *deprecatio ex animo profusa, intenta, & instans, ut assequatur quod petit. Qualis fuit*, ut doctissimus Baro N. Knatchbull porro annotat, *Annæ, cum profudit animam coram Deo*, 1. *Sam.* 1: 15. *vel Jacobi cum luctabatur cum Angelo*, *Gen.* 32: 24. *vel Mosis cum adeo instaret, ut diceret ei Dominus, dimitte me*, &c. *Exod.* 32: 10. 11. à Piscatore vertitur *ardens*, & in Scholiis suis dicit, *ad verb. Operosa, seu actuosa, Germanicè Eynbrünstig, ve-Emsig.* Certè si accommodatior & vi participii aptior expositio dari non posset, mihi interpretatio, *continuans*, *instans*, vel *ardens* placeret, vel ut Belgæ nostri in notis dicunt, *vierig en oprecht*, *of sterkaanhoudende.*

§. 12. Verum magis mihi placet, ut participium ἐνεργουμένη passivè exponatur. Notum enim est, quod activum est ἐνεργεῖν, *operari*, *efficere*, belgicè, *werken*, vel *kragtig werken efficaciter operari*, imo *inoperari*, si ita Latinè loqui liceret, uti Hilarius nomen ἐνέργειαν, vertit *inoperationem*: novo quidem, dicit Beza ad

1. *Cor*. 12:6. ſed non infeliciter novato vocabulo, nam ἐνεργὸς, qui in opere eſt, quaſi ἐν ἔργῳ ὢν, i. e. *actuoſus*. Unde etiam Belgæ ſic loquuntur *Gal*. 2:8. quando ibi bis vertunt *kragtelyk inwerken*, ὁ γὰρ ἐνεργήσας πέτρῳ εἰς ἀποστολὴν τῆς περιτομῆς, ἐνήργησε καὶ ἐμοὶ εἰς τὰ ἔθνη, *want die in Petrus kragtelyk wrogt tot het Apoſtelſchap der beſchnydeniſſe, die wrogt ook kragtelyk in my onder de Heidenen*. Quem locum Beza ſic vertit, *nam qui efficax fuit per Petrum*, *ad Apoſtolatum circumciſionis, efficax fuerat etiam per me apud Gentes*, conſiderat enim Petrum, non ut ſubjectum, ſed ut cauſam inſtrumentalem, forſan, quia alibi, quando ſubjectum indicatur, additur præpoſitio ἐν, quæ hic non eſt. Ut *Marc*. 6: 14. καὶ διὰ τοῦτο ἐνεργοῦσιν αἱ δυνάμεις ἐν αὐτῷ, *propterea virtutes agunt vel operantur in eo ſic Eph*. 1: 20. ἣν ἐνήργησεν ἐν τῷ χριστῷ, *quam*, ſcil. ἐνέργειαν, *operatus eſt in Chriſto*, ſic Philip. 2: 13. ὁ θεὸς γὰρ ἐστιν ὁ ἐνεργῶν ἐν ἡμῖν &c. *Deus enim eſt, qui operatur in nobis* &c. ſic Eph. 2: 2. ἐνεργοῦντος ἐν τοῖς υἱοῖς τῆς ἀπειθείας. Poteſt tamen ſubjectum indicari absque præpoſitione ἐν, quia multa verba dativum poſtulant vi præpoſitionis, cum qua compoſita ſunt, ut ſunt ἐν, ἐπι, παρὰ, πρὸς, σὺν, ὑπὸ, ſic ex.gr. Damaſcenus *orthod. fidei l*.1.c. 1. ait, πᾶσιν ἡ γνῶσις τοῦ εἶναι θεὸν, ὑπ' αὐτοῦ φυσικῶς ἐγκατέσπαρται, *cunctis cognitio*, *Deum eſſe*, *ab ipſo naturaliter inſita eſt*, ſic Græci dicunt, τοῦτο σοι ἐγγίνεται, *hoc tibi ineſt*, vel *inſitum eſt*, ut Ariſtoteles ait,

οὐδεμία

οὐδεμία τῶν ἀρετῶν ἠθικῶν φύσει ἡμῖν ἐγγίνεται· *nulla virtutum moralium nobis ineſt natura.* Et ſic hoc loco ἐνεργήσας Πέτρῳ, ἐνήργησε καὶ ἐμοί, aptè reddi poteſt, *qui efficax iu Petro fuerat*, nempe ad functionem Apoſtolici muneris apud circumciſos, idem *in me* quoque *efficax fuit*, vel *operatus eſt etiam in me*, nempe apud Gentes. Occurrit porro hoc verbum activum ἐνεργεῖν *Matt.* 14: 2. 1. *Cor.* 12: 6. *Gal.* 3: 5. *Eph.* 1: 11. 1. *Cor.* 12: 11. *Philip.* 2: 13. in totum ergo duodecies.

§. 13. At paſſivum ἐνεργεῖσθαι, *effici*, *agi*, *moveri* &c. In toto novo Teſt. occurrit novies. ſcil. *Rom.* 7: 5. 2. *Cor.* 4: 12. 1. *Theſſ.* 2: 13. 2. *Theſſ.* 2: 7. 2. *Cor.* 1: 6. *Gal.* 5: 6. *Eph.* 3: 20. *Col.* 1: 29. & *Jac.* 5: 16. Quod ut paſſivum male a quibusdam redditur per *operari*, quia *operari* non eſt paſſivum, ſed activum, ut Cameron rectè obſervat ad *Gal.* 5: 6. ubi addit, non neceſſe eſſe, ut ἐνεργουμένη paſſivè ſumatur, concedens tamen paſſivè poſſe ſumi. Imo Scapula in Lexico pag. 501 dicit, quod ἐνεργεῖσθαι occurrit in activa ſignificatione pro ἐνεργεῖν, 1. Theſſ. 2: & ἐνεργουμένη πίστις *Gal.* 5: 6.

§. 14. Ego puto in omnibus hiſce allegatis locis, quæ hic cum brevi aliqua elucidatione adſcribam, verbum ἐνεργεῖσθαι ut & participium ἐνεργουμένη paſive poſſe exponi. Nam quando Paulus dicit *Rom.* 7: 5. ὅτε γὰρ ἦμεν ἐν τῇ σαρκί, τὰ παθήματα τῶν ἁμαρτιῶν τὰ διὰ τοῦ νό-

μȣ ἐνηργεῖτο ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν, εἰς τὸ καρποφορῆσαι τῷ θανάτῳ. Quæ verba Beza ſic vertit, *cum enim eſſemus in carne affectus peccatorum per legem* (exiſtentes) *agebant in membris noſtris, ad fructum ferendum morti*, mihi ἐμφατικώτερον videtur, ut imperfectum paſſivum ἐνηργεῖτο etiam paſſivè vertatur, *agebantur*, *efficiebantur*, *movebantur;* quod affectibus quoque magis convenit: & ſic apud Polybium etiam paſſivè ſumitur *hiſt. lib.* I. *cap.* 13. κατὰ τὸν αὐτον καιρὸν, παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ὁ κλεομενικὸς καλȣ́μενος ἐνηργεῖτο πόλεμος, id eſt, ut Caſaubonus interpretatur, *eodem tempore iſto apud Græcos bellum gerebatur*, *quod Cleomenicum vocant.* Et ſic 2. Cor. 4: 12. ὥςε ὁ μὲν θάνατος ἐν ἡμῖν ἐνεργεῖται, ἡ δὲ ζωὴ ἐν ὑμῖν, non activè, ſed paſſivè verto, *itaque mors quidem in nobis fit*, *producitur*, aut *exercetur*, *vita vero in vobis.* Quaſi diceret Paulus, nobis quidem ob prædicationem Evangelii afficitur mors; at per noſtram mortem vobis gignitur, augetur & perficitur vita ſpiritualis, & ſalus æterna: adeo ut noſtræ afflictiones, imo θάνατοι, κίνδυνοι &c. 1. *Cor.* 11: 23, 26. veſtra commoda ſint; unde vere dicitur, quod martyrum mors eſt vita eccleſiæ. Non ignoro, hunc locum aliter etiam exponi; nam Doct. Biermannus putat, Paulum hic loqui de morte Chriſti, quæ efficax in ipſo facta erat, ut vetus homo indies magis crucifigeretur, & ut fideles ſpiritualiter vivi fierent, ac regenerarentur:

non

non impedit tamen ut ἐνεργεῖται passivè sumatur: sed prior explicatio mihi magis placet, quia Apostolus de persecutionibus ac afflictionibus, quas propter Jesum passi erant, in præcedentibus commatibus loquutus erat.

§. 15. Sequitur tertius locus, 1. *Thess.* 2: 13. ubi loquitur Apostolus de *verbo Dei*, quod fideles *acceperant*, *non ut verbum hominum*, sed *ut verbum Dei*, ὃς ϰ̀ ἐνεργεῖται ἐν ὑμῖν τοῖς πισεύουσιν, i. e. *quod perficitur in vobis qui creditis.* Nullus enim dubito, quin ἐνεργεῖται hic passivè debeat reddi, uti hoc etiam passivè vertitur a nostris Belgis in quarto citato loco 2. *Thess.* 2:7. ubi Paulus ait, τὸ γὰρ μυςήριον ἤδη ἐνεργεῖται τῆς ἀνομίας, & quæ verba Belgæ nostri sic vertunt, *want de verborgendheidt der ongeregtigheyt wordt alrede gewrogt.* Uti & passivè vertitur a Piscatore, *jam enim peragitur mysterium impietatis hujus.*

§. 16. Sequuntur jam quinque Loca, in quibus participium fœmin. ἐνεργουμένη occurrit, quod etiam ubique absque ulla difficultate passivè potest verti, & a multis etiam vertitur. ut 2. *Cor.* 1: 6. *sive affligimur*, (premimur) *pro vestra consolatione ac salute*, (τῆς ἐνεργουμένης) *quæ efficitur*, Belgæ hic etiam, *die gewrogt wordt*) *per tolerantiam earumdem perpessionum*, *quas* ϰ̀ *nos perpetimur* &c. Alium horum verborum ordinem vide apud Bezam, qui tamen hoc participium etiam passivè, per *efficitur*, vertit, uti etiam Piscator & alii. Sic

Gal. 5:6. nam in Christo Jesu neque circumcisio quicquam valet, neque præputium, sed fides per charitatem (ἐνεργουμένη) *acta*, aut *mota*, aut *animata*, vel *incita* ad opus, ut Hammondus meo judicio hic optime loquitur, quamvis sic etiam aptè possit verti, *sed fides quæ per Charitatem perficitur* non more Pontificiorum, quasi fides a charitate generaretur, minimè; hinc Cameron, qui activè exponit, recte addit, *etsi passivè sumeretur, nihil tamen inde concludi posset adversus nos, esset enim locutio illi similis, ac quum dicitur, 2. Cor. 12:9. virtus Dei perfici in infirmitate, hoc est, eam se tum vel maximè exerere, & prodere, atque ostendere, quanta sit, quamque summè potens.*

§. 17. Porro Eph. 3:20. dicit Paulus, *ei autem qui potens est omnia facere superabundanter*, vel *copiosius*, vel *multis partibus*, (uti ἐκ περισσοῦ sic usurpatur a Platone de legib.) *supra ea, quæ petimus aut mente concipimus, pro vi illa*, (τὴν ἐνεργουμένην) *quæ efficitur*, vel *perficitur*, *in nobis*, scil. potenti vel efficaci operatione Spiritus Sancti. Quis illam δύναμιν ἐνεργουμένην ἐν ἡμῖν fere aliter, quam passivè posset exponere? præsertim cum Paulus dicit 2. *Cor.* 12:9. quod Dei δύναμις ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται, ubi τελειοῦται idem est ac ἐνεργεῖται, κατασκευάζεται. Sic iterum *Col.* 1:29. cum Paulus ibi dicit, εἰς ὃ καὶ κοπιῶ, ἀγωνιζόμενος κατὰ τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ τὴν ἐνεργουμένην ἐν ἐμοὶ ἐν δυνάμει. Quis hæc verba ferè aliter, vel melius posset interpretari.

tari quam sic, *ad quod etiam enitor*, vel *laboro*, *decertans secundum efficacitatem ejus in me potenter effectam*, vel *actam*, vel, *quæ potenter in me efficitur*, imo *perficitur*. Christi enim virtus est, quæ operatione Spiritus ejus in nobis efficitur, & quâ laboramus, ac decertamus. Tandem restat locus Jac. 5: 16. de quo statim.

§. 18. Et sic enumeravi omnia loca, in quibus hoc verbum ἐνεργεῖσθαι, uti & participium ἐνεργουμένη, occurrit: Sanè si quis hæc omnia rectè pensitaverit, non dubito, quin mecum facilè dixerit, & verbum ἐνεργεῖσθαι & participium ἐνεργουμένη ubique passivè debere exponi. Quare Hammondus dicit, quod hoc participium ἐνεργουμένη semper passivè sumitur, tum apud profanos scriptores, tum in sacra scripturâ. Uti & Hesychio ἐνεργουμένη exponitur πλουμένη, vel πλειουμένη.

§. 19. Sed videamus, quomodo tandem hic noster Locus, Jac. 5: 16. sit intelligendus, seu quid sit δέησις ἐνεργουμένη. Ut igitur activum ἐνεργεῖν notat *agere*, *operari*, & participium activum ἐνεργῶν, *agens*, *operans*, *Philip. 2:13.* sic infinitivus passivus ἐνεργεῖσθαι est *agi*, *moveri*, cujus participium ἐνεργούμενος est, *actus*, qui *agitur*, aut *movetur*, unde ἐνεργούμενοι dicuntur, qui numine, aut dæmone aliquo, afflantur, aguntur, moventur, corripiuntur, aut vexantur. Unde Matt. Martinius in Lexico

co philolog. ait, *energumenus*, *gr.* ἐνεργούμενος, *qui agitur. Per Synecbdochen autem, qui agitur a Spiritu sive bono, sive (ut fere in theologorum scriptis) a malo spiritu* ἐνεργεῖσθαι *speciali significatione est, agi, agitari, moveri, correptum esse a dæmonio.* Sic apud Aretam *in Apoc.* 6. προφῆτις ἐνεργουμένη πονηρῷ πνεύματι, i. e. *prophetissa acta* vel *agitata a malo spiritu.* Quales Energumeni in veteri ecclesia pavimenta domorum Dei quidem intrabant; Sed cum Sacra Mysteria celebranda essent, clamabat Diaconus, *ite Energumeni.* Stabant enim hi energumeni, seu χειμαζόμενοι in loco templi, qui νάρθηξ dicebatur. Et uti Spiritus Sancti vis erat operatrix prophetiæ, ut Tertullianus loquitur, *de anima c.* 11. imo uti Petrus dicit, quod *Sancti Dei homines loquuti sunt* φερόμενοι ὑπὸ πνεύματος ἁγίου, *acti a Spiritu Sancto*, 2.*Pet.*1:21. sic ἐνεργούμενοι non tantum dicuntur agitati aut correpti a malo dæmone, aut obsessi spiritu malo; sed etiam in bonam partem sancti Dei prophetæ sic dicuntur afflati divino spiritu Dei, ut apud Nazianzenum legitur, οἶδεν ὁ τῶν προφητῶν θεὸς καὶ οἱ τὰ τοιαῦτα ἐνεργούμενοι, *novit ipse Prophetarum Deus, & si qui eo divini numinis afflatu provehuntur.* Unde ἐνέργημα, *effectus, vis, efficacia.* accipitur & pro vexatione aut agitatione dæmonum, vel in bonam partem pro afflatione, aut efficaci operatione Spiritus Dei. 1. *Cor.* 12: 6. 10.

§. 20.

§. 20. Est igitur, meo Judicio, δέησις ἐνεργουμένη, talis oratio, quam operatus est Spiritus Sanctus in nobis, vel, quæ a Sancto Dei Spiritu nos intus agente dictata & formata est in cordibus nostris, ut Doctiss. Joh. Arrowsmith loquitur, *tact. sacr. lib. 3. c. 1. sect.* 14. Cujus expositionis has duas porro rationes do, 1. Quia non valet oratio, nec multum valere potest apud Deum, quæ caret hac energeia, seu efficaci operatione Spiritus Sancti, ut optimè Chrysostomus dicebat, ἀμήχανον ἀνθρώπῳ δυνηθῆναι θείαν ἐνεγκεῖν ὁμιλίαν, ἄνευ τῆς ἐνεργείας τοῦ Πνεύματος, *non potest homo cum Deo ferre colloquium absque energeia*, seu, *efficaci operatione, Spiritus*, vel ut alii etiam vertunt, *nisi adsit vis & actus Sancti Spiritus*. 2. Quia Spiritus Sanctus est, qui preces in nobis formare debet, & cujus instinctu ac inflatu Deum orare debemus, ut Paulus docet, quando dicit, Rom. 8: 26. *quid enim precemur, ut oportet, nescimus; sed ipse Spiritus Sanctus interpellat pro nobis suspiriis inenarrabilibus*, vel, ut Cel. Coccejus vertit, *gemitibus, qui sermone non explicantur, eloquio carentibus*, vel potius, ut Eruditissimus L. Bos in Ex. phil. p. 111. demonstrat, *occultis suspiriis*: quia non dicitur στεναγμοῖς ἀνεκλαλήτοις, *suspiriis ineffabilibus*, ut Piscator hic vertit, sed ἀλαλήτοις, i. e. *suspiriis*, *quæ ex imo pectore fiunt, quæ non audiuntur, non proferuntur voce sonove audiuntur*. Spiritus Sanctus igitur est, qui nos excitare debet ad Deum precan-

candum, qui materiam precationis nobis suggerit, suppeditat, ac ingerit; imo qui nos instruit, ac docet quomodo, & quibus verbis, aut suspiriis Deum decenter alloqui, eique supplicare possimus. Et hoc est, quod Paulus hoc loco verbo ὑπερεντυγχάνει indicat. Unde Beza rectè dicit, *Spiritus Sanctus pro nobis interpellare dicitur, non quod apud Patrem vel Filium, ut perverse docent Arriani, ipse sit Mediator; sed quia nos ad preces instigat, atque adeo veluti verba & suspiria nobis intus dictat.* Sic dicitur *clamare*, *Gal. 4:6. quoniam facit ut clamemus, ut supra vs. 15. ipsemet Apostolus exposuit*, ubi dicebat, *accepistis Spiritum adoptionis* ἐν ᾧ *per quem clamamus Abba, id est, Pater.* Uti & Piscator etiam dicebat, *facit ut nos interpellemus seu appellemus Deum. Nam ipse Spiritus Sanctus Deum non invocat; quum non gerat officium Mediatoris.* Gerit tamen etiam officium advocati, qui clientes instruit, quomodo libellus supplex sit offerendus judici. Hinc Cel. Coccejus breviter & optimè dicit, *Advocati est* 1. *intercedere, ut & Christus* 15. 34. & 1. *Joh.* 2: 22. 2. *alicujus causam agere contra adversarios, unde Spiritui attribuitur* τὸ ἐλέγχειν, *convincere, Joh.* 14: 16. 3. *instruere clientes. Joh.* 16: 13. 14. 15. Et hi clientes nos sumus, qui multa apud Deum dicenda habemus; verum quid oremus, ut decet, ignoramus, ideo Spiritus Sanctus omnia quæ & quomodo petenda sint suggerit, instigans ac aptans nos, ut Deum decenter ac ardenter aptisque verbis oremus,

mus, & si verbis non semper possimus, ut ei tum occultis, tacitis ac imis suspiriis, & ex intimis animi penetralibus, supplicemus. Ecce, sic orare Deum debemus *per Spiritum Eph.* 6: 18. id est, per Spiritum Sanctum, a quo preces proficisci debent, ut rectæ, ac vere sanctæ sint, ratæque, alias Deo gratæ non possunt esse, si ab illo non sint profectæ. Homines ψυχικοὶ, *animales*, πνεῦμα μὴ ἔχοντες, *qui Spiritum* (Sanctum) *non habent*, Deum rectè orare non possunt, quia carent Spiritu illo Sancto, qui *Spiritus gratiæ & precationum* est *Zach.* 12: 10. at vere fideles sunt, ἐν πνεύματι ἁγίῳ προσευχόμενοι, id est, qui Deum orant *per Spiritum Sanctum*, ut Apostolus Judas docet *epist.* vs. 19 20. Ex his omnibus concludo, quod δέησις δικαίου ἐνεργουμένη, sit oratio justi instinctu ac inflatu Spiritus Sancti dictata, ejusque operatione formata, ac prolata: Quare textum nostrum sic belgicè exprimerem, *een,* (*namentlyk door den H. Geest,*) *wel of kragtig gewrogt gebedt eenes regtveerdigen vermag veel.*

§. 21. Sic enim Apostolus de tali precatione justi jam dicit, quod πολὺ ἰσχύει *multum valet*, vel *multum potest*, nempe παρὰ τῷ Θεῷ *apud Deum*. Verbum enim ἰσχύειν notat, *posse, valere aliquid, vim habere.* Et sic loquuntur Græci μεῖζον vel πλέον ἰσχύειν, παρὰ τινι, *plus posse*, aut *valere* apud aliquem, uti & πλεῖστον ἰσχύειν παρά τινι, *plurimum apud aliquem valere*, etiam μᾶλλον ἰσχύειν παρά τινι, *plus apud*

ali-

aliquem posse, & ἰσχύειν τί, *aliquid posse*, vel *valere*. Attribuitur hoc verbum quoque precibus a Chrysostomo, cum dicit, ὅπερ οὐκ ἴσχυσε φόβος, τοῦτο δέησις ἴσχυσε, *quod non potuit metus, id potuerunt preces.* Hic Apostolus ait, quod oratio justi dictata a Spiritu Sancto ac profusa ex animo, πολὺ ἰσχύει, *multum valet, multum potest*, vel *magnam vim habet* nempe apud Deum, ut exauditionem obtineat, ut iram avertat, ac liberationem è periculis obtineat. Hinc Rabbini dicebant, ut Buxtorfius annotat, *ex Cad bakkemach fol. 79. col. 4. in Lexico Rabbin. pag.* 1745. גדול כח התפלה אפילו לשנות הטבע ולהנצל מן הסכנה ולבטל הנגזר *magna est vis precationis etiam ad mutandam naturam, ad Liberationem è periculis, & ad avertendas pœnas divinas.* Sic etiam legitur *Jevam. fol. 64. col. 1.* למה נמשלה תפלתן של צדיקים לעתר מה עתר זה שמהפך התבואה ממקום למקום כך תפלתן של צדיקים מהפכת מדתיושל הקבה ממדת רגזנות למדת רחמים׃ *Quare assimilantur preces justorum palæ ideo, quod sicut pala vertit frumentum de loco in locum, sic oratio justorum vertat proprietates Sancti benedicti illius*, (i. e. Dei) *proprietatem scil. iræ in proprietatem misericordiæ.* Unde Isaacus vocatus fuit עתרא דהפיך אדרא *pala vertens granarium*, quod precibus suis verterit fatum divinum. juxta illud ויעתר *Gen. 25: 21. in Beresch. rab. sect. 63. Buxt. Lex. Rabbin. pag. 1688.* ita enim dicit Moses

Moses Gen. 25:21. *& exoravit Isaac Jehovam pro uxore sua, quoniam sterilis erat ipsa, & exoratus est ei Jehova, & concepit Rebecca uxor ejus.*

§. 22. Piorum enim preces nunquam negligit Deus, aut surda præterit aure, sed audit, & explet cumulatissimè. Vide *Gen.* 17:20. imo uti Apostolus Jacobus in præcedentibus versic. dicebat, *infirmatur quis in vobis? accersat Seniores ecclesiæ, & orent super eum, ungentes eum oleo in nomine Domini: & oratio fidei servabit laborantem, & eriget eum Dominus, & si peccata commiserit, remittentur ei, confitemini invicem peccata, & orate pro invicem, ut sanemini.* Sic optima morborum medicina sunt preces ad Deum, tum nostræ, tum piorum pro nobis: non quod pharmaca excludantur, sed cumprimis Deus est implorandus, qui nos percutit, & qui exaudit nostras preces, quique liberat nos ex omnibus periculis. Imo si *oratio justi sit fidelis, humilis, & fervens*, dicit Bernardus, *sine dubio cœlum penetrabit, unde certum est, quod vacua redire non poterit. de quadrages. serm. 4. fol. 27.* Penetrant etiam suspiria cœlum, & *oratio justi clavis est cœli, ascendit precatio, & descendit liberatio*, dicebat Joh. Gerardus *meditat. Sacr.* 25. ubi & vim precum piorum optimè ostendit. Sed quam *multum valet precatio justi*, ipse Apostolus

lus Jacobus demonſtrat exemplo prophetæ Eliæ, verſu ſequenti. Ubi Belgæ προσευχῇ προσηύξατο malè vertunt, *hy badt een gebed* uti & Lutherus, *er betet ein gebet*, quia non dicitur in accuſativo caſu, προσευχὴν προσηύξατο, ſed προσευχῇ in tertio vel ſexto caſu, uti *Matt.* 15: 4. & alibi. Vide Bezam ad hunc Locum rectè annotantem in hac repetitione notari ardorem precum cordisque attentionem, ac ſi diceret, *ardentiſſimè precatus eſt.* Non tamen eſt *repetitio hebraica*, ut Beza ait, multo minus in hac & ſimilibus Locutionibus datur hebraiſmus, ut Vorſtius, Leusdenius, aliique viri docti volunt, ſed eſt puriſſima locutio Græca, uti fuſius demonſtravi ad *Job.* 3: 29.

III.

C. A. HEUMANNI DISSERTATIO DE THEOPHILO, CUI LUCAS HISTORIAM SACRAM INSCRIPSIT.

ARGUMENTUM.

Disquisitio de Theophilo non caret fructu §. 1. An generaliter per eum notatur Vir Deum amans §. 2. An certus quidam Vir, sed qui sub hoc nomine voluerit latere. Fuit hoc nomen vulgatum §. 3. An Theophilus fuerit Antiochenus. Vel ille, cujus Tacitus meminit §. 4. Non fuit Antiochenus §. 5. Sed fuit (a) vir primariae dignitatis. Quod probatur ex titulo Κράτιστος. §. 6. Datur ille Viris primariis & magistratibus §. 7. Veteres Viros summos sine titulis alloquebantur §. 8. Fuit (b) ethnicus: §. 9. De phrasi κατηχεῖσθαι §. 10. Lucae Euangelium est Apologia Christianae religionis §. 11.

§. 1.

NUlla levis habenda est opera, quæ sacro illustrando Codici impenditur. Sæpe unius verbuli exactior interpretatio multum lucis infert vel historiæ vel doctrinæ cuipiam

fructuosissimae. Nec raro unius vulgo neglectæ personæ interior cognitio viam aperit ad observationes haud pœnitendas. Dum igitur in eo sum, ut, quis fuerit *Theophilus* ille, cui *Historiam* suam *sacram*, duos distributam in libros, inscribere dignatus est *Lucas*, scriptor θεόπνευςος, curatius inquiram, nihil moror audaciorem *Heideggeri* (*a*) sententiam: *Quis*, inquientis, *& cujas fuerit hic Theophilus*, *incertum est*, *nec scire refert*. Imo vero ex iis, quæ dicturus sum, apparebit, non penitus obscurum esse, quis fuerit ille *Theophilus*, nec nullum ad nos redundare hujus investigationis fructum. Ubi enim ostendero, *Theophilum* illum fuisse amplissimæ dignationis virum, eundemque ethnicæ addictum religioni, hinc concludere licebit, eo consilio a *Luca* historiam Christi & Apostolorum fuisse literis mandatam, ut ethnicis magistratibus mendaces de religione Christiana opiniones excuteret, mandatoque *Petri* satisfaceret, hunc in modum (*b*) praecipientis: Ἕτοιμοι (ἔςε) ἀεὶ πρὸς ΑΠΟΛΟΓΙΑΝ παντὶ τῷ αἰτοῦντι ὑμᾶς λόγον περὶ τῆς ἐν ὑμῖν ἐλπίδος. Sane quam magni referat, scire, quo tempore & quo consilio quemque proprie in finem liber quisque Biblicus fuerit conscriptus, nemo nescit, nisi qui sacras nescit literas, nec theologorum novit labores in eo occupatissimorum, ut, quæ

(*a*) *Enchirid. Bibl. III. cap.* 4. §. 5. *p.* 479. (*b*) 1. *Petri* *III.* 15.

quæ proxima causa prophetam quemque & apostolum permoverit ad suam epistolam scribendam concionemve habendam, perspiciant. Quocirca non gravabor, tum quid alii de Theophilo illo senserint, tum quid de ipso pro comperto debeat haberi, paucis edisserere.

§. 2. Primo loco ii videntur audiendi, quibus in mentem venit statuere, non fuisse quendam *Theophilum* nomine, cui libros suos inscriberet *Lucas*, sed *Theophili* titulo ab eo insigniri Christianum quemque, neque adeo certum quempiam hominem a *Luca* appellari, sed quicquid est eritque in orbe Christianorum. Primus, (*bb*) quod sciam, istam sententiam in medium protulit *Ambrosius*, *Scriptum est*, inquiens in *Explanatione prooemiali in Evangelium Lucæ*, *Evangelium ad Theophilum, hoc est, ad eum, quem* (*c*) *Deus diligit. Si Deum diligis, ad te scriptum est.*

(*bb*) Ante tamen Ambrosium jam in ea fuit Origenes, ut in ejus in D. Lucam comment. patet. T. d. H.

(*c*) *Non alienum fuerit animadvertere, nomen* θεόφιλος *ab* Ambrosio *confundi cum* θεοφιλής, Θεόφιλος *idem est, ac* φιλόθεος. 2. *Tim. III. 4. & signat eum, qui DEUM amat. Sed* θεοφιλὴς *dicitur is, qui a DEO amatur, qui DEO carus est atque dilectus. De voce* θεοφιλὴς *copiose ac erudite disputat Cl.* Majus *F. Obs. sacr. lib. I. cap. 38. p. 103. sqq. Sic, si* Suidae *credimus,* θεομίσης *significat eum, qui Deum odit, at* θεομισὴς *eum, quem DEUS odit. Pulchre discrimen hoc*

Ambrosii vestigiis incedit *Salvianus*, hæc ad Salonium perscribens in epistola libris suis sub *Timothei* nomine editis præfixa . *Evangelista* (Lucas) *in utroque divini operis exordio Theophili nomen inscribens, cum ad hominem scripsisse videatur, ad amorem Dei scripsit, hoc scilicet dignissimum esse judicans, ut ad ipsum affectum Dei scripta dirigeret, a quo ad scribendum impulsus esset.* Hæc eadem sententia nec *Epiphanio* (*d*) displicet, quanquam non plane ei subscribit, sed rem in medio relinquit. Cæterum in triumviris his ejus farinæ interpretatio fortasse ferri debet, eo quippe ævo viventibus, quo allegorica sacros libros interpretandi ratio in laude & admiratione erat. Sed Hammondo merito vitio damus, quod doctiore sæculo tam imbecillam sequens sententiam non timuit ita (*e*) scribere : *Incertum est, an hoc nomen fuerit alicujus viri proprium, an vero fictitium, ad quemlibet Christianum* Dei amantem *significandum, quem Lucas alloquatur.* Fortasse *Erasmi* auctoritas oculos præstrinxit *Hammondo.* Is enim in annotationibus ad exordium *Lucæ* : *Theophilus*, inquit *utrum sit proprium nomen, an epitheton pii lectoris, alii disputent.* Pro acumine tamen suo statim hæc addit : *Ego proprium hominis vocabulum esse puto.* Ac priorem

hoc perspexit Philo, *libri tertii* de vita Mosis *initio sic scribens*: Erat Moses φιλόθεός τε καὶ θεοφιλής.
(*d*) *Hæres. LI. p. 429.* (*e*) *Annot. ad Luc. I. 3.*

rem sententiam optime *Daniel Heinsius* (*f*) confutavit, eam scribens *vel solo attributo dilui. Quid enim* (ita pergit,) *opus, dici* κράτιστον, *quem attributo jam alio a cæteris distinxeris?*

§. 3. Altera sententia majorem habet veri speciem, sed diligentius eam ubi excusseris, nec ipsi calculum, mi lector, adieceris tuum. Sunt (*g*) enim, qui largientes, inscriptos esse *Lucæ* libros certo cuipiam viro, negant, eum isto nomine uti consuevisse, sed istis de causis a *Luca* obumbrari nomine *Theophili*, hoc est, amatoris Dei verique Christiani. Sane non tam levi tibicine nititur hæc sententia, quam superior. Erant enim illis temporibus plures Nicodemi, qui Christianæ religionis divinam agnoscentes originem, non tamen sustinebant cum præsentissimo vitæ periculo nomen suum inter Christianos profiteri. Ipse *Paulus* apostolus (*h*) docet, fuisse in Neronis Imp. aula, qui Christianæ religioni essent addicti: quorum nomina ideo videri potest prætermisisse, ne fratres istos infirmos objiceret periculo non solum amittendi honores, opes & vitam, verum etiam sanctissimam abdicandi religionem. Sunt etiam viri doctissimi, qui in secunda *Joannis* epistola nomen

(*f*) *Exercit. sacr. lib. III. cap. 1. p. 134.* (*g*) *Equidem neminem novi, qui hanc tueatur sententiam. Fidem tamen habeo* Casp. Sanctio, *qui Comment. in Act. I. 1. testatur, fuisse aliquos hujus sententiæ patronos.* (*h*) *Phil. IV. 22.*

Electæ non habent pro nomine proprio: ut & hic apostolus primariæ fœminæ nomen subtraxisse consulto videatur, quod ea mallet esse Christiana, quam haberi. Sed nos & hanc repudiamus de *Theophilo* sententiam, non solum, quod in eorum sumus numero, qui *Electæ* nomen in Joannea epistola pro nomine habent proprio; sed & eam ob causam, quod ad istam interpretandi rationem confugere non licet, ubi præter vanam conjecturam nullum ea fundamentum habet, ac præterea nihil obstat, quo minus maxime obvium sequamur sensum, credentes, hoc viro fuisse nomen proprium. Certe *Theophili* nomen erat vetere illo ævo usitatissimum. Plures *Theophilos* e priscis monumentis produxit Celeb. ille *Fabricius* in *Græca* sua (*i*) *Bibliotheca*: quibus addo *Theophilum*, Marcelli libertum, *Ciceroni* (*k*) memoratum; *Theophilam*, mulierem ob eruditionem singularem a *Martiale* (*l*) laudatam; *Theophilum*, duodecimi sæculi virum, quem in opere *de scriptoribus ecclesiasticis* (*m*) memorat *Trithemius*. Tres quoque *Theophilos* commemorari videas in duabus pervetustis Græcis Inscriptionibus, quas in *Itinerario* suo (*n*) exhibet *Jacobus Sponius*. Abunde hinc discimus, pervulgatum in Græcia fuisse nomen *Theophili*, atque adeo non esse,

(*i*) *Lib. V. cap. 1. §. 20. p. 94. sqq.* (*k*) *Lib. IV. ad Famil. epist. 9. & 10.* (*l*) *Lib. VII. epigr. 68.* (*m*) *Cap. 383.* (*n*) *P. II. p. 111. & 112. edit. Germ.*

esse, cur suspicemur, effictum fuisse hoc nomen a Luca, & impositum ei, qui non vocabatur *Theophilus*, at ob Christianam pietatem hoc nomine dignus erat.

§. 4. Summo itaque jure eorum (*nn*) approbamus sententiam, qui persuasum habent, eum, ad quem *Lucas* scripsit, gessisse a parentibus inditum nomen *Theophili*: quanquam & inter hos quidam longius, quam par erat, progressi sunt. Fuerunt enim, qui crederent, *Theophilum*, Antiochiæ episcopum, cujus ad *Autolycum* libri supersunt, a *Luca* innui, cum tamen satis constet, illum *Theophilum* secundo demum sæculo Christiano eoque ad exitum vergente floruisse. Ac merito notatus hic error fuit a (*o*) *Tenzelio*, (*p*) *Caueo*, (*q*) *Fabricio*, & copiosius a S. R. Abbate *Schmidio* in *Historia* (*r*) *sæculi II. fabulis maculata.* Pari jure dissensimus ab *Alexandro Moro*, qui (*s*) illum a *Luca* innui suspicatur *Theophilum*, cujus *Tacitus* meminit in (*t*) *Annalibus.* Etsi enim temporis rationem conjecturæ huic non repugnare, *Tenzelius* (*u*) docet, tamen merito hac sententia nihil nobis videtur audacius, cum præter nomen ne levissima quidem ratio

(*nn*) *Inter eos ex veteribus eminent August. de cons. Evangel. L. IV. c. 8. & Chrysost. in Act. c. 1.* (*o*) *Miscell. Eccl. P. I. Diss. V. p. 35.* (*p*) *Hist. lit. script. eccl. p. 41.* (*q*) *Bibl. Graec. lib. V. cap. 1. p. 94. sq.* (*r*) *p. 44. sqq.* (*s*) *In Notis ad Luc. I. 1.* (*t*) *Lib. II. cap. 55. n. 2.* (*u*) *Loc. cit. p. 209.*

ſubſit, quæ ſuſpicioni Mori patrocinetur. Imo ipſe *Tacitus*, de obſcuriſſimo homine ſe loqui innuens, cum *Lucæ Theophilus* fuerit vir illuſtris, huic opinioni adverſatur, recte id & acute obſervante (x) *Jacobo Haſæo*, viro eruditiſſimo mihique amiciſſimo.

§. 5. Alius ergo fuerit neceſſe eſt *Theophilus* ille, ad quem *Lucas* ſcripſit: de quo ante, quam proferamus, quæ certa eſſe nulli dubitamus, vanas producemus veterum quorundam fabulas. Relatum ſcilicet legimus in Pſeudo-*Clementis* (y) *Recognitionibus*, *Petrum* apoſtolum Antiochiæ juxta cum aliis plurimis etiam hunc *Theophilum*, virum *cunctis potentibus in civitate ſublimiorem*, in Chriſti caſtra perduxiſſe: quo facto neophytum hunc *domus ſuæ ingentem baſilicam Eccleſiæ nomine conſecraſſe, in eaque Petro apoſtolo conſtitutam eſſe ab omni populo cathedram.* Ac non videtur hæc relatio rejicienda (z) *Baronio*: eâdemque haud dubie nixus *Platina* (a) ſcriptum reliquit, *Theophilum* hunc æque, ac *Lucam*, ortu Antiochenum fuiſſe. Etiam *Caſp. Sanctius* (b) iſtam *Clementis* narrationem pro veroſimili habet, & hinc, eum Antiochiæ præſidem fuiſſe, conjicit. Verum nos Voluſianis iſtis falſi *Clementis* chartis merito fidem habemus nul-

(x) *Hiſt. Crit. de la Rep. des lettres T. XII. p. 52. ſq.* (y) *Lib. X. cap. 71.* (z) *T. I. Annal. Eccl. ad A. C. 58.* (a) *In vita Vrbani II. f. m. 184. b.* (b) *Loc. cit.*

nullam. Nec magis creduli sumus Lexicographo cuidam Syro, cujus verba hæc ex *Edmundi Castelli Lexico Heptaglotto* adducit (c) *Tenzelius*: *Theophilus primus credentium & celeberrimus apud Alexandrienses, qui cum aliis Ægyptiis S. Lucam rogabat, ut eis Evangelium scriberet.* Equidem Celeb. *Hasæus*, quem modo laudavi, hujus scriptoris auctoritate nos stare posse (*d*) censet, usque dum argumentis inde dimoveamur. Sed nonne hoc ipsum satis argumenti est, quod plane non constat, quis quaque fide dignus sit ille Lexicographus. Nemini certe credendum est cœca fide, sed exploratum esse debet, & voluisse auctorem & potuisse vera dicere. Atqui neutrum de Syro illo compertum habemus. Cumque accedat mos priscæ ætatis, totam historiam ecclesiasticam fictis conspurcandi narratiunculis, merito fabulis his istam narrationem aggregamus, donec confirmandæ ei idonea testimonia in apricum proferantur: id quod unquam futurum esse, justissimæ sunt nobis desperandi causæ.

§. 6. Missis igitur fabulis solus *Lucas* (nam præter eum, ut recte monent Magdeburgici historiæ ecclesiasticæ (*e*) conditores, *de hoc Theophilo nihil uspiam exstat, ex quo, quis aut ubi fuerit, conjectura saltim consequi liceat*,) nos doceat, quis *Theophilus* suus fuerit. Fuit nimirum

(c) *Loc. cit. p. 208.* (d) *Loc. cit. p. 52.* (e) *Cent. I. lib. 2. c. 10. p. 621.*

mirum vir amplissimus, magistratum gerens summæ potestati proximum: (*ee*) id quod manifestissimum facit *Lucas*, appellans (*f*) eum his verbis: Κράτιστε Θεόφιλε. Scilicet hunc principum virorum titulum esse, vel ex ipso *Luca* facile confirmatur. In ejus enim *Actis Apostolorum* præses provinciæ (ὁ ἡγεμὼν) ter (g) salutatur κράτιστος, & ut *Lucas* dixit: Κράτιστε Θεόφιλε, sic *Paulus*: Κράτιστε Φῆστε, inquit. Ac ne quis τὸ Κράτιστε Θεόφιλε reddendum putet *Optime Theophile*: quem in modum Latinis (*h*) mos est, eos, quos amant magnique faciunt, vocare *viros optimos*; observamus non solum, *optimos viros* frequentius a Græcis dici (*i*) ἀρίστους & (*k*) βελτίστους (etsi κρά-

(*ee*) Graeci id sane crediderunt, qui in Menologio suo ad d. XVIII. Oct. vocant Ηγεμονα, quae vox vel belli ducem vel Praesidem provinciae vel saltem in magistratu constitutum denotat. T. d. H.

(*f*) *Luc.* I. 3. (*g*) *Cap. XXIII. 26. XXIV. 3. & XXVI. 25. Vide &* Er. Schmidium *Comment. ad primum horum locorum.* (*h*) *Sic* Cicero lib. de senect. cap. VI. *honoris gratia filium Catonis appellat* virum optimum, *& cap.* XII. *Catonem inducit ita alloquentem natu minores Scipionem ac Laelium*: Optimi adolescentes. *Laelius quoque apud Ciceronem* de amic. *cap. X.* Audite ergo, optimi viri. *Eadem appellatio occurrit in* Quintiliani *Dialogo cap. V. 2. XIV. 4. XLI. 7. Sed quid attinet, plura proferre testimonia in re satis nota?* (*i*) *Ab* Æliano Var. hist. *lib. II. cap.* 13. *Socrates vocatur* ὁ ἄριστος τῶν Ἑλλήνων, *idemque iterum* cap. 43. *ejusdem libri Socratem annume-*

κράτιστον vocari talem, non plane (*l*) insolitum est,) sed etiam, titulum Κρατίστου illo ævo fuisse proprium magistratuum eminentiorum. Respicitur enim ad originem vocabuli, κράτος,

merat τοῖς ἀρίστοις τῶν Ἑλλήνων. *Sic & Aristoteles in præfatione libri* de mundo (*si modo Stagirita illius libelli auctor est,*) *Alexandrum M. nominat* ἄριστον ἡγεμόνων. (*k*) Longinus cap. 39. p. 155. *Terentianum suum affatur:* ὦ βέλτιστε. Ælianus *Romanorum illud modo memoratum*, Viri optimi, *hunc reddit in modum lib.* II. *cap.* 34: ὦ βέλτιστοι. (*l*) *Sic* πόλις κρατίστη, urbs optima, & κρατίστη ἀγωγή, educatio optima, *apud* Plutarchum pædag. X. 2. & XI. 11. *Ostendit etiam* Paulus Leopardus Emendat. *lib. I. cap.* 21. *multis exemplis, Græcos eodem sensu dixisse* ἀπὸ τοῦ κρατίστου & ἀπὸ τοῦ βελτίστου, *hoc est*, sincerè & optimo animo. *Nec dubito* Longini *illud ad Terentianum cap.* 34. p. 135: ὦ κράτιστε, *sic reddere:* ô optime, *vel*, optime adolescens. *Memini quidem, Cl.* Fabricio *Bibl. Græc. lib. IV. cap.* 31. *§. XI. p.* 442. *ex hac appellatione concludendum videri, quod Terentianus ille remp. gesserit splendidoque præfuerit muneri. Sed hoc quidem loco* τὸ ὦ κράτιστε *nihil aliud significare, quam* cap. 39. p. 155. ὦ βέλτιστε, *hoc est*, o optime, *non solum hic ipse* παραλληλισμὸς *fidem facit, sed & cæteræ formulæ confirmant, quibus Terentianum alibi locorum appellat* Longinus. *Nam ita eum affatur statim in exordio libri:* Τερεντιανὲ φίλτατε, *ac paulo post p.* 5. *rursus eum appellat* φίλτατον, dilectissimum, *itemque p.* 21. 51. 103. & 153. *Porro p.* 7. & 15. (*utor editione* Langbænii, *Oxon.* 1638.) *ita eum affatur:* Τερεντιανὲ ἥδιστε,

τῷ, vnde & *aristocratia*, *democratia*, *gynæcocratia*, & hujus generis alia nominantur, & ipse

ϛε, dulcissime, suavissime; *et p.* 21. ὦ φίλε, *vel, ut alii rectius ediderunt*, ὦ φιλότης. *Ex quibus formulis manifestum est, verba facere* Longinum *non ad virum dignitate conspicuum, sed ad familiarem, quem habebat in deliciis. Quid? cum cap.* 13. p. 59. *eum ita alloquatur:* ὦ νεανία, o adolescens, *ac cap.* 1. *p.* 5. *fateatur, se Terentiani in gratiam hunc* de altitudine styli (*Sic enim Graecam inscriptionem* περὶ ὕψους *converto ex Quintiliani dial. cap. XVIII.* 3. *XXI.* 7. *& XXXI.* 8.) *libellum composuisse, praetereaque eundem subinde sic affetur;* ἑταῖρε, amice, *p.* 5. 33. *&* 35. *hinc non absurde colligo, Terentianum fuisse* Longini *discipulum. Certe a doctoribus olim discipulos appellatos fuisse* ἑταίρους, *constat inter doctos, & exemplis confirmatur a* Scheffero *lib. de philos. Ital. cap. XI. p.* 98. *&* 99. *Cl.* Majo F. *Obs. sacr. lib. I. cap.* 4. Lamb. Bosio in Animadversionibus ad scriptores aliquot Græcos *cap.* 24. *p.* 99. *Probatum jam satis, opinor, est,* τὸ κράτιστος *nonnunquam exponi debere per* optimus. *Eodem hoc sensu exponi debere existimo, cum* Hermogenes *initio libri tertii* περὶ εὑρέσεων *sive* de inventione oratoria *M. Julium sic alloquitur:* ὦ κράτιστε Ἰούλιε Μάρκε, *item cum apud Epiphanium* T. *I. p.* 540. *&* 560. *dicitur:* ὦ κράτιστε Θεόφιλε, (*non* κράτιστε *sine* τῷ ὦ,) *ad quem eundem hoc p.* 590. *exstat alloquium:* ὦ Θεόφιλε. *Caeterum esse hunc eundem Theophilum, cui* Hippolytus *inscripsit suum* de Antichristo *librum, suspicatur* Fabricius *in not. ad Hippolytum p.* 4. *& in* Addendis *ad Bibl. Graec. lib. V. cap. I. p.* 337. *Quae conjectura quan-*

ipse DEUS a veteribus vocatur (m) κρείττων, imo in universum *potentes* in civitate dicuntur (n) οἱ κρείττονες. (nn) Quod dixi de titulo prima-

quanti sit habenda, viderint alii. Redeo ad vocem κράτιστος, *quatenus ea signat* virum optimum, *adjicioque unum hujus notionis exemplum idque memoratu dignissimum. Scilicet* Arrianus *lib.* VII. *testis est, Alexandrum morti proximum quærentibus*, cui relinqueret regnum, *respondisse:* τῷ κρατίστῳ. *Hoc ita* Curtius *X.* 5. 5. *reddidit:* ei, qui est optimus. *Recte. Nam* Diodorus Siculus *idem narrans lib. XVII. cap.* 117. & *lib. XVIII. cap.* 1. *destinatum a rege successorem hic* τὸν κράτιστον *vocat, illic* τὸν ἄριστον, *atque ita luculente docet, eandem hic utriusque vocis vim esse. Ac huc respexisse* Plinius *videtur, cum in Panegyrico cap. VII. (al. cap. X. n. 7.) scribit, eum debere successorem Imperatoris constitui, qui sit* optimus ac diis simillimus. *Ac nugas agit profecto* Jac. Nicolaus Loënsis, *cum* Miscell. Epiphyll. *lib. V. cap.* 18. *contendit, ultimam Alexandri vocem non debere reddi* optimo. *sed* potentissimo.

(m) *Sic* Ælianus *Var. Hist.* III. 1. Numen supremum *vocat* τὸ κρεῖττον, *quod* & Athanasius *facit, cujus locum producit* Suicerus *in* Thesauro eccl. *v.* κρείττων. *Pluribus veterum locis hoc loquendi genus confirmat* Lamb. Bosius *lib. cit. cap. XV. p.* 67. & *cap. XVII. p.* 72.

(n) *Ab* Herodiano VII. 3. 11. οἱ κρείττονες, potentiores, *opponuntur plebi* & *vulgo civium. Sic* & Plutarchus *de educ. lib. cap. XIX.* 4. *vetat nos ducere uxores* κρείττους ἡμῶν, *hoc est*, nobis nobiliores & potentiori ortas familia. *Nec rara haec est notio in monumentis scriptorum ecclesiasticorum, e quibus exem-*

mariis magiſtratibus tribui ſolito, id illuſtribus confirmari oportet exemplis.

§. 7. Quæ mihi (*o*) obſervata ſunt, hæc habe, amice lector. Exſtat in *Sponii Itinerario* (*p*) vetuſta Græca Inſcriptio, in qua *Senatus civitatis Thyatiræ* vocatur ἡ κρατίστη Θυατειρηνῶν βουλὴ der hochmögende Rath zu Thyatira. Eundem titulum conſulibus Romanis inditum fuiſſe, ex *Dioſcoridis* medici præfatione librorum *de natura medica* diſcimus, quippe in qua conſulis Licinnii Baſſi meminit his verbis: ἡ τοῦ κρατίστου Λικιννίου Βάσσου διάθεσις. Quid? quod Imperatores Romani hoc inſigniti titulo ſunt, ut auguſtam eſſe hanc appellationem, dubitari non poſſit. Certe *Cyrillus Alexandrinus* initio ope-

exempla plura exhibet Suicerus *loc. cit. Etiam* Plautus *Cap. III. 4. 51.* miſerae plebi *opponit* bonos, *id eſt, fortunatos homines, qui opibus ac honoribus florent. Et quis neſcit,* optimates *a Romanis dictos eſſe, qui potentia nobilitateque in civitate eminebant?*

(*nn*) Jam olim ita Reges dicti, ut patet ex Homero Il. α' vſ. 80. Κρείσσων γὰρ βασιλεὺς, ὅτε χώσεται ἀνδρὶ χέρηϊ Et ἄριστος notat potentiſſimum apud eundem Il. α. vſ. 91. Ὃς νῦν πολλὸν ἄριστος ἐνὶ στρατῷ εὔχεται εἶναι. Ita bonum atque ἀγαθὸν ſignificare hominem divitem & potentem annotavit in Parergis p. 204. Cl. Hombergius. T. d. H.

(*o*) *A* Menagio *in* Amoenit. Jur. civ. cap. XVI. *idem pluribus confirmari exemplis, itemque a* Pancirollo *in* Variis Lectionibus, *legere me memini.* (*p*) *P. I. p.* 104.

operis contra Julianum Imp. Christomastigem editi his usus est (q) verbis: ἔχων εὐφυᾶ τὴν γλῶτλαν ὁ κρά̈τιςΘ Ἰελιανὸς, κατέθηξεν αὐτὴν κατὰ τοῦ πάντων ἡμῶν σωτῆρΘ Χριςοῦ. Pari modo *Pilatus* in subdititia ad Tiberium epistola, quam Cl. *Fabricius* exhibet in *Codice N T.* (r) *apocrypho*, Imperatorem hunc in exordio bis appellat κράτιςον, quod recte Latinus interpres vertit *potentissimum*. Sic & *Dio Chrysostomus Orat. XLVIII.* Varinum, quem ἡγεμόνα fuisse p. 535. indicat, p. 530. appellat κράτιςον. Etiam in fragmento *Pseudo-Democriti*, quod primus edidit (s) laudatus modo *Fabricius*, hoc (t) legitur alloquium: Κράτιςε καὶ μέγιςε αὐτοκράτορ, quod recte interpretatus est *Rendtorfius: Potentissime & maxime Imperator.* Sic & *Josephus* in fine Ἀρχαιολογίας, itemque in præfatione librorum *contra Apionem* scriptorum, Epaphroditum, principem amicorum utriusque Neronis, (nam & Domitianus dictus fuit *alter Nero*,) κράτιςον appellat, hoc est, vt hodie loquimur, *virum illustrissimum atque excellentissimum. Artemidorus* (u) quoque Cassium Maximum, virum illustrem, appellat τὸν κράτιςον Κάσσιον Μάξιμον. Nec inepte proinde suspicamur, etiam Diognetum fuisse virum maxima dignitate effulgentem, ad quem *Justini Martyris* adhuc exstat epistola, in qua

(q) *p.3. edit. Lips.* (r) *P. III. p. 456. sqq.* (s) *Bibl. Gr. lib. IV. cap. 29.* (t) *p. 334.* (u) *Lib. IV. de somniis p. 197.*

eum salutat κράτιστον. Vides, lector erudite, satis firmo niti fundamento sententiam nostram, quae & *Bezæ* est, *Grotii*, *Erasmi Schmidii*, *Jo.* (α) *Gerhardi*, (β) *Dorschei*, *Sanctii*, (x) *Cavei*, (y) *Fabricii*, aliorumque, iamque olim *Theophylacti*, in procemio in Lucam (z) *Theophilum* nostrum vocantis συγκλητικὸν ἄνδρα καὶ ἄρχοντα ἴσως, *virum senatorium ac fortasse magistratu fungentem*, adjicientisque, titulum κρατίστου usurpari ἐπὶ τῶν ἀρχόντων καὶ ἡγεμόνων. Quare *Vulgatus interpres*, *Erasmus*, ac *Vatablus* minus recte verba *Lucæ*: Κράτιστε Θεόφιλε, sic reddiderunt: *Optime Theophile*, quibus *Lutherum* adjungimus, qui sic vertit: Mein guter Theophile. Rectius *Versio Belgica*: Voortreffelycke Theophile. Rectissime *Versiones Gallica* & *Anglica* reddiderunt per *virum excellentissimum*, Eure Excellenz. Illa enim: *Trés-excellent Theophile*; hæc: *Most excellent* (α) *Theophilus*.

§. 8. Cæterum non præteribo, quod unum obstare huic sententiæ videri possit, ac probare, τὸ κράτιστε hic non transferri debere *Vir Excellentissime*, sed *vir optime*. Scilicet & altero loco, *Historiæ apostolicæ* (a) initio, *Lucas* vide-

(α) *Comm. in Acta Apost. p. 6.* (β) *Comment. in Lucam p. 579.* (x) *Hist. lit. script. eccl. p. 17.* (y) *Bibl. Gr. lib. IV. cap. 3. p. 90. not. & cap. 5. §. 4. p. 135.* (z) *p. 293.* (α) *Angli etiam Regem suum salutant* the most excellent Monarch. *Vid. Miegii* Groß-Britannischer Staat *P. I. cap. 25. p. 849. edit. Lips.* (a) *Act. I. 1.*

detur *Theophilum* ſuum hoc titulo inſigniturus fuiſſe, ſi is fuiſſet priore loco titulus honoris. Eoque minus is omittendus fuiſſe videtur a longe inferioris vel potius nullius in civitate dignitatis ſcriptore, quod *Paulus* (*b*) hoc dedit præceptum: Ἀπόδοτε πᾶσι τὰς ὀφειλὰς, τῷ τὴν τιμὴν, τὴν τιμήν. Certe non eſt mihi dubium, quin hac re permotus *Sanctius* Jeſuita (*c*) ex eo, quod *Theophilo* titulus κράτιστε non iterum fuit tributus a *Luca* in *Actis apoſtolorum*, concluſerit, *Theophilum* poſt ſuſcepta Chriſtianorum ſacra munere ſe ſuo abdicaſſe, adeoque ſplendido illo titulo non amplius potuiſſe decorari. Nec alia fortaſſe de cauſa ſuſpicatus eſt (*d*) *Auguſtinus*, alium eſſe *Theophilum* in *Actis* memoratum ab eo, cui inſcriptum eſt *Evangelium*. Verum enimvero non eſt ſtylus illius ætatis judicandus ex noſtri ævi moribus. Vel ex *Ciceronis epiſtolis* cognoſci poteſt, illo tempore vel ſummos in rep. viros appellatos fuiſſe ſolo ſuo nomine. Idem *Cicero* in orationibus Cæſarianis, quas vocant veteres Grammatici, hoc eſt, in tribus illis, quas *pro Marcello*, *Ligario*, ac *Deiotaro* habuit, prope centies *Julium Cæſarem* appellat, nec unquam tamen, nullo licet adulandi genere omiſſo erga eum, ſumma, id eſt, regia tum poteſtate orbem Romanum regentem, aliter eum affatur, quam hoc modo: *Cæſar*, vel

(*b*) *Rom.* XIII. 7. (*c*) *Comm. in Act. I* 1.
(*d*) Lib. *IV. de conſ. Evang. cap.* 8.

vel *C. Cæsar*. Unum exemplum producam ex *oratione* pro *Deiotaro*, in cujus quarto capite hæc exſtant: *Ignoſce, Cæſar, ſi ejus viri auctoritati rex Deiotarus ceſſit*: pro quibus hodie ita diceremus: *Ignoſcat Majeſtas tua, Auguſtiſſime atque Invictiſſime Cæſar, quod Sereniſſimus ac Potentiſſimus Rex Deiotarus*, cætera. Scilicet non eadem omnibus temporibus ſunt honeſta atque turpia, decora atque inurbana. Ipſe *Lucas* noſter (*e*) teſtatur, regem Agrippam & a præſide Feſto & ab apoſtolo Paulo pro illius ævi ſimplicitate ſic fuiſſe appellatum: Ἀγρίππα βασιλεῦ. Ac in *Xenophontis* libro *de regno* Simonides regem Hieronem nunquam affatur aliter, (affatur autem perſæpe,) quam hoc modo: ὦ Ἱέρων, *mi Hiero*. Pariter apud *Ciceronem* (*α*) Lyſander regem Perſarum, Cyrum, ſic compellat: *Recte vero te, Cyre, beatum ferunt*, cætera. Nolo coacervare plura, ne moleſtus ſim iis, quibus hæc ſunt e lectione veterum notiſſima.

§. 9. Hactenus pluribus confirmavimus, *Theophilum* fuiſſe virum in eminenti dignitatis gradu poſitum, ſive virum conſularem, ſive præſidem provinciæ, ſive magiſtratum alium. Ubi autem is vixerit, non eſt, unde oſtendamus. Quod enim fabula vulgi eum Antiochenum fecit, ejus rei hæc eſſe cauſa videtur, quod *Lucam* ejus civitatis fuiſſe

(*e*) *Act.* XXV. 24. & XXVI. 2.

(*α*) *lib. de Senect. cap.* 17.

isse, vetus (*f*) nec forsitan falsa fama est. Æquum igitur judicabatur, historiam sacram à *Luca* inscribi suæ civitatis rectori & patriæ patri. Sed quam lubricum hoc sit fundamentum, qui non videt, is nihil omnino videt. Duo tamen supersunt, quæ mihi videntur comperta habenda esse de *Theophilo*, quia satis perspicue deduci possunt ex nostro *Lucæ* loco, nempe, *Theophilum* fuisse ethnicum, adeoque Historiam sacram ideo esse ad eum a *Luca* missam, ut vicem præstaret apologiæ, demonstraretque, non esse falsam religionem, quam profiteantur Christiani, sed esse eam irrefragabilibus munitam divinitatis argumentis. Fuisse autem *Theophilum* nostrum ethnicum, haud difficulter evinci posse puto. Nam præsides provinciarum, cæterosque magistratus, Imperatorum, a quibus constituti erant, religioni addictos fuisse, in confesso est apud omnes. Quare cum & *Theophilus* noster haud dubie fuerit ethnicus, cum ad hunc dignitatis gradum promotus fuit, eum ethnicis sacris abjectis factum esse Christianum, non temere credi debet, sed exacta affirmatione probandum est. Primo enim per se difficillimum est, ex avitæ religionis tenebris in lucem veritatis emergere. Deinde quo quis splendore opum honorumque majori circumfunditur, eo minus solet de religionis veritate philosophari, sed majorum

(*f*) *Hieronymus Catal. script. eccl. cap. 7.*

placita ſecure retinet ac fortiter propugnat. Denique ſi vel maxime *Theophilus* ſenſiſſet ſecum, religionem Chriſtianorum eſſe religionem vere divinam, tamen non palam videtur diſceſſurus fuiſſe a patrio deorum cultu, cum profeſſio religionis Chriſtianæ eſſet conjuncta cum præſentiſſimo periculo vitam pariter cum dignitate bonisque omnibus amittendi. Iterum igitur dico, non credi debere, *Theophilum* fuiſſe vere θεόφιλον, hoc eſt, Chriſtianum, niſi id perſpicuo oſtendatur argumento. Atqui tale nullo pacto poteſt afferri. Præter Lucam enim nemo ſcriptor exſtat, qui de *Theophilo* noſtro quicquam memoriæ prodiderit. *Lucas* vero haud ſane dicit, eum fuiſſe Chriſtianum, imo tacens dicit, Chriſtianum non fuiſſe. Quippe nec in alloquiis ad eum ſuis mentionem facit ejus ad Chriſtianorum ſacra tranſitus, (quod tamen fieri par erat, & facere ſolet in epiſtolis ſuis *Paulus*, *Lucæ* doctor,) nec ei apprecatur divinam gratiam ad ſubinde capienda in fide virtuteque Chriſtianâ incrementa.

§. 10. Videor quidem mihi objicientes audire, quod *Lucas* (g) ſcribit, *Theophilum doctrinas Chriſtianas edoctum eſſe.* Ἵνα ἐπιγνῶς, inquit, περὶ ὧν κατηχήθης λόγων τὴν ἀσφάλειαν Equidem fateor, τὸ κατηχεῖν perfrequenter uſurpari de doctoribus alios in religione Chriſtiana inſtituentibus, ac hujus generis tirones vocitari *catechumenos*. Sic Apollo ille in *Actis*

(g) Luc. I. 4.

Actis Apostolorum (h) dicitur fuisse κατηχημένος τὴν ὁδὸν Κυρίου, hoc est, a doctoribus apostolis vel evangelistis traductus ad religionem Christianam. Eodem modo *Paulus auditoribus sacram habere concionem* vocat (i) κατηχεῖν ἄλλους. Nec vero propria hæc notio est ac perpetua. Ipse *Lucas* noster nos doceat, generaliori sensu τὸ κατηχεῖσθαι interdum capi, &, cum sequitur vox περὶ, signare *famâ aliquid cognoscere*. Quem igitur in modum *Actor.* XXI. 21. hæc verba: κατηχήθησαν περὶ σοῦ, ὅτι ἀποστασίαν διδάσκεις ἀπὸ Μωσέως, recte sic interpretati sunt *Vetus interpres* & *Vatablus*: *audierunt de te, quod defectionem doceas a Mose*: eodem loco *v.* 24. ista verba: ὧν κατήχηνται περὶ σοῦ, οὐδέν ἐστιν, hunc in modum fuere reddita: *quæ de te audierunt, falsa sunt*; sic hæc exordii *Evangelii Lucæ* verba: ἵνα ἐπιγνῷς περὶ ὧν κατηχήθης λόγων τὴν ἀσφάλειαν, κ. hunc omnino sensum habent: *ut cognoscas veritatem eorum, quæ de Christo ejusque miraculis, itemque de Christianis, pervenerunt ad aures tuas.* Quod si quis veri similius existimet, *Lucam* opus suum sacrum inscripsisse homini Christiano, is velim recordetur, & alios priscæ ecclesiæ doctores de religione Christiana commentarios exarasse ad magistratus ethnicos, eosque veram Christianæ religionis originem & indolem edoce-

(h) *Cap.* XVIII. 25. *Conf. Suicerus Thes. eccl. v.* κατηχέω.

(i) 1. *Corinth.* XIV. 19. & *Gal.* VI. 6.

re conatos esse. Sic *Quadratus* & *Aristides* (k) ad Imp. Hadrianum, *Justinus* Martyr ad Antoninum Imp. *Cyprianus* ad Donatum, *Theophilus* Antiochenus ad Autolycum, omnes ethnicos, scripserunt apologeticos libros, in quibus veriora docuerunt eos, qui fœdissimis mendaciis de Christo Christicolisque fuerant onerati.

§. 11. Cum igitur nulla causa nobis sit credendi, *Theophilum* fuisse Christianum, sed veri simillimum sit, eum magistratum fuisse ethnicum, hinc prono sequitur alveo, ei traditam a *Luca* esse historiam Christi & apostolorum tanquam apologiam Christianæ religionis. Ac videtur *Theophilus* non fuisse cœcus Christiani populi hostis, sed, quam laudem Sergio Paulo tribuit (l) *Lucas*, ἀνὴρ συνετὸς, judex æquus, utrique parti æquas præbens aures. Comparaverim eum haud immerito *Plinio* juniori, qui, etsi ethnicus nec unquam Christianus, tamen benignius sensit de Christianis, nec omnem cæterorum ethnicorum more in eos expromisit crudelitatem. Nec vero omnium prima solum hæc est (m) apologia

(k) *Testis est Hieronymus Catal. script. eccl. cap.* 19. & 20. (l) *Act. XIII.* 7.

(m) Apologiam Sanctissimae fidei nostrae hoc Lucae scriptum esse observavit quoque pulcherrimæ Harmoniæ Evangelicæ scriptor Fr. *Burmannus* p. 260.

logia pro Christiana religione, quam *Theophilo* inscriptam edidit *Lucas*, sed etiam omnium optima ac sapientissima. Quomodo enim melius defendi tum poterat Christiana religio, quam simpliciter enarrando facta Christi & apostolorum, quæ illo tempore innumeris testibus αὐτόπταις & αὐτηκόοις confirmare promtissimum erat? Atque hæc dicta sunt de *Theophilo*.

260. Et meo quidem judicio recte, cum, sive Theophilus fuerit Judæus, sive Christianus, sive ethnicus ad eum percommode tanquam Virum Illustrem, tale scriptum apologeticum potuerit allegari. T. d. H.

IV.

THEODORI HASAEI,

ad praecedentem de THEOPHILO, dissertationem SICILIMENTUM.

ΣΥΝΟΨΙΣ.

Theophili nomen vulgare fuit. Id docetur ex inſcriptionibus §. 1. Alii Theophili inter ethnicos §. 2. Inter Chriſtianos, praecipue Graecos §. 3. 4. 5. Inter Judaeos. Quorum in numero eſt Theophilus, Pont. Max. §. 6. Hunc eſſe Theophilum Lucae non improbabile eſt. Convenit enim (α) nomen (β) Titulus κράτιστος, (γ) Tempus. §. 7. (δ) Locus. Hieroſolymis Lucas Evangelium ſuum ſcripſit. §. 8. 9. *Occaſio*, quae data eſt illi ut hoc inſcriberet Theophilo. §. 10. Phraſis, κατηχεῖσθαι περί τινος illuſtratur. Locus Plutarchi. Catechumeni ſunt *Audientes* §. 11. Illa (ε) quae Lucas habet reliquis Evangeliſtis intacta idem videntur indicare §. 12. 13. Κράτιστος an recte vertatur *Optimus* §. 14. Datum hoc nomen provinciarum Praeſidibus, quales erant Felix & Feſtus §. 15. Qui κατ᾽ ἐξοχὴν a S. P. Q. R. ita dicti §. 16. Non tamen inde ſequitur Theophilum non potuiſſe eſſe Chriſtianum. Lucae enim aetate complu-

plures primariae dignitatis homines Christiani erant §. 17. Inter illos quoque fuit *Pomponia Graecina*, memorata Tacito. Christiana religio habebatur *superstitio* §. 18. & quidem *externa* §. 19. Probatur id ulterius §. 20. Conclusio §. 21.

§. 1.

Recte observatur antecedentis disquisitionis elegantissimae paragrapho tertio nomen *Theophili* usu tritum fuisse. Liceat nobis Catalogum eorum, qui illo insigniti fuere, quem J.A. *Fabricius* atque *Heumannus*, summi Viri, exhibuere, aliquantum locupletare. Ordiemur a Romanis atque ethnicis, tum progressuri ad Christianos, praecipue, Graecos, denique, num & tales inter Judaeos fuerint, investigaturi. Inter illos, qui a vero Dei amore, cultuque alieni erant, multos tamen Dei amantes, i.e. Theophilos dictos vel solae abunde docent veterum lapidum inscriptiones. Ita apud Gruterum fit mentio Q. Cornelii *Theophili* pag. 41. n. 1. P. Rubrii *Theophili* Paedagogi p. 585. n. 12. M Cincii M. L. *Theophili* p. 650. n. 8. Julii *Theophili* peculiaris pag. 706. n. 16. J. Julii *Theophili* p. 795. n. 5. Q. Sex. AvidI. Sex. L. *Theophili* p. 962. n. 12. Q. Calidii Q. Q. Q. *Theophili* p. 966. n. 5. L. Domitii *Theophili* p. 994. n. 4. M. Terentii A. L. *Theophili* p. 997. n. 6. Apud Reinesium occurrit A. Cardicius *Theophilus* Cl. 1. n. 106. *Theophiletis*

letis medici meminit inſcriptio apud Gruterum p. 635. n. 6. Feminis quoque hoc nomen datum eſſe ex ἐπιγραφαις apud eundem colligimus, ubi Pactumeja *Theophila* pag. 883. n. 7. & Fabia *Theophila* pag. 871. n. 1, commemorantur.

§. 2. Praeterea inter Archontes Athenienſes Olympiadis CVIII. anno primo numeratur Theophilus. *Theophilum* Conſularem Syriae à Gallo Caeſare furenti populo Antiochenſi objectum, ab eoque diſcerptum narrat Ammianus L. XIV: c. 7. *Theophili* Philoſophi opus περι καταρχων πολεμικων Graece extare Romae in Bibliotheca Pontificia teſtatur Geſnerus. Ex *Theophili* cujusdam libro περι λιθων quaedam adducit Plutarchus in libro de fluminibus, editionis Toloſanae p. 84. *Theophilo* cuidam epiſtolas inſcripſit Libanius, quae inter illas, quas edidit Franciſcus Zambicarius locum 9. & 24. obtinent. *Theophili* cujusdam commentarium in Hippocratem in Bibliotheca Ambroſiana Mediolanenſi MSStum latere, ex Montfauconii diario Italico p. 16. didici. Non dubito quin ille ſit notus ille medicus hujus nominis, cujus opuſcula de urinis & pulſibus paſſim exſtant. Fortaſſis quoque ab hoc haud alius eſt, ille Theophilus, qui βραχυλογωτατ☉ dicitur in Codice MSSto quem poſſidet, illuſtris Uffenbachius, ut ex ejus Bibliothecae MSStorum Indice p. 536. diſco quique

que in Hippocratis aphorismos scripsit Commentarios.

§. 3. Sed magis hoc nomen invaluit inter religionis Christianae confessores, quorum praecipuos, prout se in adversariis meis offerunt, nulla temporis habita ratione, veluti per saturam exhibebo. *Theophilus* primus Gothorum episcopus, Ulphilae decessor adfuit Concilio magno Nicaeno. *Theophilus*, Episcopus Beneventanus, interfuit concilio Romano habito a. 313. Alteri concilio Romae quoque habito a. 761. nomen suum subscripsit *Theophilus*. S. R. E. humilis presbyter tituli S. Sabinae. *Theophilus*, Trajanopolitanus sacrorum Praesul in exilium missus fuit post concilium Sardicense a. 348. De *Theophilo*, scholastico, Cappadoce, martyrium passo sub Diocletiano vide Martyrol. Rom. ad d. VI. Febr. & Surii acta sanctorum T. 1. De *Theophila*, virgine Nicomediensi miris modis e tyrannide Maximiani erepta acta martyrum passim loquuntur. T*heophilus* Comes S. consistorii ab imperatore Justiniano ad Theodosianum Codicem compingendum ordinatus fuit. *Theophili*, Zacynthi Episcopi, a Michaele Imp. Constantinopolitano Romam ad Papam Nicolaum missi in ejus vita meminit Anastasius. Idem in vita Constantini Papae mentionem facit T*heophili*, Patritii extratici caravisianorum, vel ut Baronius legit, strategi Curavisianorum, qui in insula Caea Con-

Constantino iter Byzantium facienti occurrerit. *Theophili*, monachi, qui tempore Leonis Isaurici imaginum cultum defendit, neque pauca ob eundem passus est, memoriam Graeci colunt postr. Kal. Octobris. Magnus earundem patronus fuit *Theophilus* Ephesinorum Episcopus, de quo consule Baronium ad a. C. 816. c. 41. Ex adverso earum cultui restitit fortiter *Theophilus* alius, Metropolita Nacoliae, de quo ad annum C. 727. vide Baronium.

§. 4. Quis porro nescit *Theophilum*, Michaelis Balbi filium, Michaelis Patrem, qui inde ab a. Christi 829. ad a. 842. imperio Constantinopolitano praefuit? *Theophili* Calligraphi, ejusque librorum contra Severum scriptorum meminit Photius in Bibliotheca cod. 231. Hic Photius a. 859. *Theophilum*, Amorii Episcopum una cum aliis ad Nicolaum Papam ablegavit auctore Niceta. Idem quoque refert *Theophilum*, Protospatharium, impurum hominem, ludibrii causa ad sedem Patriarchalem Constantinopolitanam a. 862. ab Imp. Michaele evectum. *Theophili* τῦ πρεσβυτῦ ingravescente aetate martyrii coronam sub Decio adepti meminit Nicephorus L. V. c. 21. & Euseb. Hist. eccl. L. VI. c. 33. & G. Syncellus in Chronogr. p. m. 369. De *Theophilo* Indo, Adiabeno, miraculis etiam claro, a Constantio Imp. in Indiam atque ad Æthiopes misso consule Suidam, Nicephorum Hist. Eccl. L. IX. c. 18. & 19. & Philostorgium

gium in Hist. E. L. II. c. 6. L. III. c. 4. L. IV. c. 7. & 8. & L. VIII. c. 2. & Sand. in hist. eccl. L. II. p. 193. Alius *Theophili* Episcopi Libyae ab Imp. Constantio multati exilio, quod Synodo Constantinop. a. 359. nollet subscribere, mentionem facit Philostorgius L. VII. c. 6. & L. V. c. 4. *Theophili* τȣ σοφωτατȣ dicti meminit Chronicon Paschale sive Alexandrinum. *Theophilum* της ἐν Καςαβαλοις ἐκκλησιας πξοςαντα ab Arianis sede sua remotum fuisse narrat Niceph. L. IX. c. 45. Ejus quoque meminit Theophanes in Chronogr. p. 48. & Socr. Soz. L. IV. c. 11. de *Theophilo* Cilice, adversario suo conqueritur Basilius in Epist ad Theodotum ep. 196. qui & *Theophilo* Episcopo inscripsit epistolam. 309. Inter episcopos Alexandrinos non solum *Theophilus*, qui sub initio saeculi quinti floruit, illustris est, sed & alius ejus nominis eandem cathedram ab a. 1002. ad a. 1032. tenuit, qui & Philotheus dictus est. Solent & Æthiopes diem XVIII. Octobris celebrare dicatum memoriae *Theophili*, Patriarchae Alexandrini, quem numero vicesimum tertium facit, & *cycli Paschalis compositorem* appellat Kircherus in supplem. Prodr. Copt. p. 520 quamquam ejus Wanslebius in catalogo Patriarcharum Alexandriæ non meminit. *Theophili* patricii martyris Theophanes in Chronogr. meminit p. 456.

§. 5. *Theophilum* aliquem, quem κρατιςον vocant, commemorant Methodius & Pro-

clus

clus apud Epiphanium Opp. T. I. L. II. contra haer. pag. 540. 560. 590. Hunc non alium esse ab illo Theophilo, cui suum de Antichristo librum inscripsit Hippolytus, suspicatur praestantissimus ejus editor J. A. Fabricius. *Theophili* Adanensis Oeconomi poenitentiam & conversionem a. C. 835. scriptam ab Eutychiano ejus famulo & clerico Adanensi MS. memoratur apud Lambecium VIII. p. 75. Latine quoque exstat apud Surium & Bollandum cum paraphrasi metrica Marbodi episcopi Redonensis, cujus quoque operibus cum Hildeberto Par. 1708. editis adjuncta est. Vide Bibl. Gr. Fabricii T. IX. p 149. In MSStis Bibliothecae Bodlejanae. n. 3781. occurrit S. *Macarii itinerarium usque ad Paradisum terrestrem*, *s. de vita ejus & conversatione per* THEOPHILUM, Serginum, Chiinum (lege Hyginum) monachos. Auguror hunc librum esse eundem, qui sub nomine *Vitae S. Macarii* exstat apud Rosweydum in vitis Patrum p. 224. Inter Codices manu exaratos Bibliothecae Cottonianae occurrit *actus* Theophili, *qui Christum negavit & recuperavit.* Gesnerus in Bibliotheca videtur hujus libri alium titulum exhibere, quem in membrana exstare scribit. THEOPHILI *publica poenitentiae satisfactio, qui Christum abnegavit & veniam S. Mariae virginis impetrare promeruit.* Idem *Theophilum* quendam pulcherrimum de vitrificatoria librum conscripsisse auctore H. Cornelio A-

grip-

grippa refert. Adducit quoque *Theophili* monachi L. III. primum de *temperamentis colorum*, secundum de *ratione vitri*, tertium de *fusoria & metallica*, qui apud G. Agricolam in pergamenis exstet, ut & Lipsiae, quo ex Bibliotheca (*a*) Cellae, veteris monasterii fuerint translati. THEOPHILI Palaeologi insignem virtutem, quam in obsidione atque expugnatione Constantinopoleos exhibuit, passim celebrant, qui illius historiam memoriae prodiderunt. Sed de his satis. Uberior ac luculenta magis Theophilorum exstaret historia, si illam, promissis suis stantes singularibus dissertationibus illustratam exhibuissent clarissimi Viri Humfredus Hodius, νυν ἐν μακαρίοις, & Wilh. *Schelguigius*, in Athenaeo Gedanensi Professor meritissimus, quem, ut fidem suam quam primum liberet, rogamus publice.

§. 6. Neque inter (*b*) Judaeos hoc no-

(*a*) Hujus coenobii ineluti, in Misnia historiam singulari volumine illustravit Antiquitatum ruspator solertissimus Christ. *Schlegelius*, edito Dresdae. 1703. 4. ut monui in supplem. ad Sagittarium p. 543.

(*b*) Judaei hoc nomine videntur expressisse τὸ ידידיה, ex 2. Sam. XII: 25. petitum. Quamvis haec vox potius significet Θεοφιλῆν, *a Deo amatum*, quam Θεόφιλον *Dei amatorem*; sicut eadem etiam vulgo interpretari solent nomen celebris inter

eos

men prorſus ignotum fuit. Joſephus hujus nominis Viros tres illuſtres exhibet. Nempe A. J. L. XVII. narrat Herodem magnum in locum ſoceri ejus Simonis Boethi filii ſuffeciſſe Mattathiam, Hieroſolymitanum genere, paulo tamen ante mortem ab eodem officio ſuo depulſum. Hunc autem ſcribit filium fuiſſe THEOPHILI. Hic cum aetatem Salvatoris noſtri antevertit, non is potuit eſſe, cui librum ſuum inſcripſit Lucas. Diſtinguendus autem probe eſt ab alio Matthia, pariter THEOPHILI filio, qui in ſummo pontificatu ſurrogatus eſt JEſu Gamalielis filio, ab Agrippa rege, & quo Pontifice triſte illud bellum Judaicum exarſit, cujus meminit Joſ. A. J. L. XX. c. 8. §. 17. Num hic Theophilus, Matthiae Pater, fuerit idem cum THEOPHILO, Ananis ſive Hannae filio, Cajaphae affine,

eos PHILONIS. Illud autem Jedidia Judaei Germani reddiderunt גוטליף vel גאטליב Gottlieb / i. e. Theophilus, quamquam in R. Simchae ben Gerſon ס׳ שמות, cujus excerpta exhibet in Bibliotheca ſua Ebraica celeberrimus J. C. Wolfius, pag. 32. vocem hanc explicent אוהב טוב, amans bonum. Patet id ex exemplo R. Jedidiae filii Abrahami, alias filii Iſraelis, Lembergenſis, cujus exſtat שיר ידידות qui ſe vocat גוטליב, ut & ידידיה המכונה גוטליפא *Jedidia cognomine Gottlieb*, cujus mentio fit in Catalogo incomparabilis Bibliothecae Uffenbachianae, inſigni bono publico nuper admodum edito p. I. pag. 2. Ex quo ſimul colligas recentiori etiam aetate nomen Theophilorum inter Iudaeos non evanuiſſe prorſus. T. d. H.

ne, (ejus enim sororem hic habuit in matrimonio) cui Vitellius Pontificatum fratri ejus Jonathae ademtum, obtulerat, narrante Josepho L. XVIII. c. 7. quod factum circa annum c. 39. non habeo dicere, quamquam praefracte negare non ausim. Hoc certius est, eum Pontificatum non diu tenuisse, cum quadriennio circiter elapso circa a. 43. imperante Claudio ab Agrippa pontificatu illo rursus esse dejectum, successore ipsi dato Simone Boethi filio, testetur idem Josephus L. XIX. c. 5.

§. 7. Quid si vero hunc *Theophilum*, summum Judaeorum sacerdotem diceremus illum esse, ad quem libros suos divinos allegavit D. Lucas. Venit illa suspicio mihi his diebus in mentem. *Nomen* enim (α) idem est. *Titulus* (β) κράτιστε, qui Viris in dignitate atque honoribus positis magistratumque gerentibus dabatur, cui conveniret aptius, quam summo sacrorum inter Judaeos praefecto, dignitate atque auctoritate inter illos maxime eminenti? Neque (γ) *tempus* abludit, Imperante enim Claudio vixit hic Theophilus, pontificatumque adeptus est, ast eodem tempore, anno sc. post Christi mortem XV. Lucam Evangelium suum consignasse literis, vulgaris maxime opinio est. Quamquam autem ego non in ea quidem sententia sim, sed id factum esse anno Neroniano circiter IV. aerae Christianae LVIII. putem, tamen

unusquisque videt hunc annum vivendo adtingere potuisse Theophilum nostrum, cum plurimorum sit opinio diu adhuc postea imminente excidio Hierosolymae superasse Hannam Theophili Patrem.

§. 8. Quod adtinet (δ) *locum*, in quo uterque vixit, constat non Theophilum hunc solum, sed & Lucam in Judaea fuisse commoratos : Praeterea valde mihi fit verosimile, Evangelistam Hierosolymis Evangelium suum consignasse literis, illo tempore, quo in hac urbe & Caesareae in vinculis detinebatur ejus Achates D. Paulus. Idque ante primam hujus ad urbem Romam profectionem; quae historia describitur Act. XXIV: 7. Interea autem Lucam adhaesisse Paulo, colligimus ex eo, quod immediate ante illam captivitatem cum Paulo erat Hierosolymis, ut patet ex Act. XXI. 15-18. deinde autem se tacite quasi eidem adjungit comitem in itinere illo, & navigatione Act. XXVII: 1. & XXVIII: 1-16. Tum autem suum Evangelium in urbe sancta vel saltem in ejus vicinia, scripsisse paene colligo, ex documentis illis Genealogiae Christi, quae affert, quorum vix alibi, quam Hierosolymis vel Bethlehemi potuisset fieri compos.

§. 9. Non quidem ignarus sum, celeberrimum Franciscum Burmannum, F. in harmonia Evangel. in prolegom. ad Lucam conjicere, non esse simile vero isto tempore Lucam

hi-

historiam Evangelicam mandasse literis, quod captivo Paulo non ea potuerit gaudere ac frui animi tranquillitate, quae quidem ad ejusmodi conficiendum opus requirebatur. Sed, quisquis cogitat, illam captivitatem per ὅλην διετίαν fuisse continuatam, Lucâ interea temporis plena fruente libertate, facile perspiciet, cujus ponderis illa praeclarissimi viri cogitatio sit. Certe, si deinceps Pauli custodia in urbe Roma, non praepedire potuit, quo minus interim Lucas ad consignandos fideliter actus Apostolicos animum adjungeret, eamque profligaret fideliter, quod factum esse Romae recte probat Burmannus, non video, quid obstet, quo minus idem, Paulo in Judaea in vincula conjecto, cum ipse interea neque itineribus neque aliis negotiis impediretur, historiae suae Evangelicae contexendae vacare potuerit quam commodissime? Praesertim cum operâ Jacobi Apostoli, agnati Domini, & illorum Presbyterorum, a quibus tam humaniter adveniens exceptus erat Act. XXI. 17. 18. vel etiam sacerdotum conversorum, Act. VI:7. tam egregie in illo opere conficiendo potuit adjuvari. Hoc autem tempus scripti Evangelii Lucae, quisquis comparaverit cum illis verbis Josephi, quae leguntur L. XX. c. 8. Ιησȣ τον Ιȣ γαμαλιηλȣ την ἀρχιεροσυνην ἀφειλομενος ἐδωκεν Ματθιᾳ τῳ Θεοφιλȣ, καθ' ὃν και ὁ προς Ρωμαιȣς πολεμος Ιȣδαιοις ἐλαβε την ἀρχην, deprehendet, haud

longo intervallo eam epocham distare a temporibus Theophili, si vel etiam posteriora verba, *quo Pontifice bellum Romanorum cum Judaeis gestum initium coepit*, non ad Theophilum, sed Matthiam velis referre.

§. 10. In illa vero urbe Hierosolyma suppeditari potuit optima (e) *occasio* Lucae, Commentarios de Christo mandandi monimentis, quae offerret isti Theophilo. Honorato enim huic Viro, qui ipso defunctus erat summo sacerdotio, non poterant ea, quae de gestis, miraculis, morte ac resuscitatione DOMINI narrabantur, ignota esse. Quid ni enim illi tum summo jure illud objici potuisset, quod apud Lucam nostram Cleophas respondebat Christo; Συ μονος παροικεις ἐν Ιερουσαλημ, και ουκ ἐγνως τα γενομενα ἐν ἀυτη ἐν ταις ἡμεραις ταυταις; Luc. XXIV: 18. Idque eo minus, quod Hannae, patris sui & Cajaphae, affinis sui, non exiguae in toto illo negotio fuerint partes. Neque credibile est, eum rerum gestarum tanti momenti, a quibus totius reipublicae Judaicae, populique salus & fata dependebant, tam fuisse incuriosum, ut non circumstantias omnes illarum sollicite investigaret, excuteret, ponderaret. Et, cum cordati, sapientisque Viri omnino sit, non prius cogitationum facere summam, quam accurate subductis rationibus omnibus, alterique etiam parti accommodatis auribus, valde est probabile, apostolos reliquosque Chri-

Chriſti ſectatores ab eo auditos diligenter, ut de rei veritate edoceretur melius. Quibus conſideratis, facile animadvertis, quae dari potuerit occaſio Lucae, iſtos de vita Chriſti commentarios perficiendi, eosque offerendi Theophilo, nimirum, vel ut ipſe confirmaretur in ea diſciplina, cui argumentorum victus pondere praebere coeperat vacivas aurium aedes, vel, ut, ſi iſtam Lucae phraſin, περι ὠν κατηχηθης λογων, cum eruditiſſimo Heumanno de rumore ſolum, qui in ejus quoque aures penetraverat, velis ſumere, de auſpiciis Chriſtianae religionis iſto libro apologetico, inſtrueretur felicius, quo de illa mollius benigniusque, quam quidem a reliquis ſacri ordinis Viris fiebat, ſentire inciperet.

§. 11. Et quod quidem illam a D. Lucano, (hoc enim genuinum Viri ſanctiſſimi nomen fuit) uſurpatam phraſin adtinet, illa apud veteres auctores vix occurrit. Neque Heſychius, neque Julius Pollux, neque Harpocration, neque Etymologus, neque Euſtathius eam explicant. Luciani quidem & Porphyrii loca adduxit Henricus Stephanus, in quibus ea vox reperitur, ſed tamen non illa conſtructione, quali in hoc loco, & in Actis Apoſtolicis cap. XXI. vſ. 21. & 24. uſus eſt D. Lucas. Unicum tamen locum indagare licuit, in quo parilis reperitur conſtructio, apud Plutarchum nimirum, qui de flumi-

nibus scripsit: Ille enim scribit Capite de Pactolo, editionis, quae Tolosae a. 1618. in 8. prodiit, pag. 24. Πακτωλος ἐν τοις Αφροδιτης μυστηριοις Δημοδικην την ἀδελφην κατ' ἀγνοιαν βιασαμενος, καὶ περὶ των συμβεβηκοτων κατηχηθεις, δια λυπης ὑπερβολην ἑαυτον ἐρριψεν ἐις ποταμον. κ. τ. λ. Phil. Jac. Maussacus, qui primùm librum illum suis illustratum notis edidit, verba illa καὶ περὶ των συμβεβηκοτων κατηχηθεις, ita vertit. *Et superatus a casu*; nullo sensu, vel saltem alieno. Ita enim transferri debent, *& postquam de iis, quae contigerant, erat certior factus*, ut sensus sit, Pactolum inscium in Αφροδισιοις vim intulisse sorori suae Demodicae, deinceps autem, cum *rem illam inaudivisset, quae contigerat*, tristitia nimia oppressum se conjecisse in fluvium. Videlicet κατηχεισθαι περι τινος est aliquid percipere auribus. Unde in veteri ecclesia nomen Catechumenorum ortum est. Quamvis enim οἱ Κατηχυμενοι à τοις 'Ακροωμενοις subinde distinguantur, saepissime tamen quoque dicuntur *audientes*, id quod innumeris Veterum scriptorum locis comprobari posset, si id nunc ageretur. Unum alterumve tantum nunc adducam. Isidorus Orig. L. VII. c. 4. *Catechumenus dictus, pro eo quod adhuc doctrinam fidei AUDIT, nam κατηχυμενος Graece AUDITOR dicitur.* Quae verba paene eadem habet Rabanus Maurus de instit. Cleric. L. I. c. 26. August. de verbis Dom. serm. 46. *Qui autem inter*

ter eos Catechumeni *vel* Audientes *vocantur*, *potuerunt esse* Audientes, *nunquid & intelligentes*. Et paulo post. *Tu autem* Catechumenus *diceris* AUDIENS *& surdus*. Et Cyprianus L. III. ep. 17. & 22. Optatum scribit a se constitutum Doctorem AUDIENTIUM. i. e. Catechumenorum. Sed haec in re nota plus satis. Vides κατηχεισθαι esse *audire*. Latine omnium optime vocis vim exprimit το *Circumsonare*, qua utitur Cic. de off. in procemio L. III. *Conducere arbitror talibus vocibus aureis tuas undique* circumsonare, *nec eas, si fieri posset quidquam aliud* AUDIRE. Aut potius *circumsonari*, quae vox apud Ovid. in trist. L. V. el. 3. vs. 11. occurrit.

Nam procul a patria Geticis circumsoner *armis*.

Circumsonari armis Graecè phrasi Lucae diceres κατηχεισθαι περι των οπλων. Rectissime itaque observat Cl. Heumannus ex phrasi, qua usus est Evangelista, non sequi eum Christianorum sacris fuisse imbutum, sed eorum tantum rumorem ad ejus aures pervenisse.

§. 12. Illa autem (ζ) conjectura nostra de hoc Theophilo non parum inde videtur contrahere roboris, quod pleraque, quae Lucas adtulit reliquis sacris scriptoribus intacta, vel *Sacerdotes*, vel res in *Templo* gestas respiciant. Huc pertinent, quae statim in ipso limine de Zacharia sacerdote ex tribu Abia, ejusque uxore Elisabetha, rebusque quae in

Kk 5 ipso

ipſo templo contigerunt, de Chriſti in illo oblatione, de decantatis à Simeone juxta & Anna in templo hymnis ac vaticiniis, de Chriſto duodecenni in eodem inter doctores conſidente, omniumque cum admiratione verba faciente capitibus I. & II. narrantur. Ut nunc reliqua taceam; Sane, haec omnia ad illum, qui Sacerdotis maximi munere functus erat, ſcripta videntur ut, cum ei minime omnium ignota eſſe poſſent, revocarentur in memoriam, quò de veritate religionis Chriſtianae vel perſuaderetur fortius vel in ea confirmaretur amplius. Eum in finem quoque diceres monitum eſſe, cum ſe accingeret Evangeliſta ad recenſendam hiſtoriam Chriſti, ejusque prodromi Johannis, ea facta eſſe ἐπ Α'ρχιερεων Αννα και Καϊαφα, *Sacerdotibus ſummis Hanna & Caipha* Luc. III: 3. quorum ille Theophili pater, hic ejus affinis erat. Porro cum Chriſtus praedicit inſtantes paſſiones ſuas, ſolus Lucas annotat, earum auctores fore τυς Αρχιερεις Lur. IX: 22. Nemo eſt, qui de obſidione Hieroſolymae futura Chriſti praedictionem ſecundum omnes circumſtantias tam accurate enarravit, quam Lucas. XIX: 41. 42. 43. XXI: 6. 7. Et quae ejus generis plura ſunt; Cujus rei rationes non melius perſpexeris, quam ſi Theophilo noſtro, των ἀρχιερεων quondam Principi, templique praefecto hunc librum inſcriptum memineris.

§. 13.

§. 13. Porro si Actus Apostolicos contuleris, videbis non solum, ea quae publice in templo Hierosolymitano contigere, plene narrari, sed & toties illorum Ἀρχιερέων mentionem fieri, qui Theophilum nostrum propinqua cognatione adtingebant, eosque auctores supplicii Christo irrogati, molestiarumque Apostolis inflictarum considerari. Ita ut ad illius quasi conscientiam rerum harum omnium provocetur. Quae totum librum perlustranti obvia erunt & expedita. Haec omnia apud animum meum perpendens, vero mihi fit simile *Theophilum*, ex sacerdotali ortum genere, illum esse, ad quem divinus scriptor Evangelium suum allegavit. Saltim, nunquam Theophilus alius a quoquam est indicatus, in quem omnia accuratius quadrent, quam quadrant in hunc, quem produximus. Si quis tamen sit, qui putet sibi causas esse, cur nobis pollicem nequeat premere, is sciat, nos non alio loco haec à quoquam velle haberi, quam quo conjecturae probabiliores habendae sunt. Tantum abest, ut cum aliquo velimus super hoc negotio altercari.

§. 14. Sub finem §. 7. Cl. Heumannus, minus recte τὸ κράτιστος a Vulgato interprete, atque aliis eum secutis, redditum esse *Optimus* monet, cum potius vox ea vertenda sit *excellentissimus*. At Vulgati partes olim Pricaeus & nuper admodum erudite, ut

ſolet, tuendas ſuſcepit Frater meus Jacobus HASAEUS, in diſſertatione, quae antecedenti faſciculo ſeptimum locum occupat, ubi oſtendit titulum *optimi* non ſolum datum illuſtribus dignitate viris, apud Romanos quoque, ſed & ab his demum morem hunc loquendi derivatum eſſe ad Graecos. Digna ſunt omnino, quae ibi adtulit, ut cum his conferas. Et ſine viris quibuscunque virtute eximiis, maxime tamen in honoribus ac dignitate poſitis hoc ἀξίωμα *optimi* inpoſitum cùm innumera veterum ſcriptorum loca tum veteres inſcriptiones ſatis docent. Ita illo inſigniuntur apud Gruterum p. 444. n. 2. *Cn.* GAJUS PUDENS *Senator*, & p. 445. n. 5. C. OPPIUS, multis dignitatibus aliis illuſtris, *omnibusque officiis in caliga functus* dicitur *optimus digniſſimusque.*

§. 15. Provinciarum inprimis Praefecti & Praeſides ita audiunt. Sic JVLIVS *praetor & Curator civitatis Interamnatium*, *Proconſul provinciae Achajae* caetera, PRAESES OPTIMVS apud Gruterum p. 422. num. 7. & T. CLAVDIVS CANDIDVS, Coſ. XV. vir *S. f. leg. Augg. Pr. Pr. provinc. h. c. & in ea terra marique dux*, caetera. p. 389. num. 2. & M. NONIVS M. F. Coſ. XV. vir *ſacris fac. leg. Aug. leg. Aug. Pr. Pr. prov. Pannoniae inferioris* ut & T. VARIVS *Clemens*, *proconſul provinciarum Belgicae*, *& utriusque Germaniae*, *Raetiae*, *Mauretaniae*, *Luſitaniae*, *Ciliciae*, & quae ſequuntur, iſto titulo

OPTI-

OPTIMORUM PRAESIDUM superbiunt. Sic Aemilianus Strabo, vir consularis & Asiae Proconsul ab Apulejo Flor. L. III. p. m. 236. *Vir inter* OPTIMOS *clarissimus, & inter clarissimos* OPTIMUS dicitur. Ex qua observatione patet, quo jure olim vel Lysias vel Tertullus Felicem, vel Paulus Festum, utrosque Ἡγεμόνας sive *Praesides* Act. XXIII: 26. XXIV: 3. & XXVI: 27. Κράτιστους sive *optimos* appellaverint. De his autem epithetis prae aliis digna sunt, ut conferantur, quae Johannes PRICAEUS in notis cum ad Luc. I: 4. tum ad Act. XXIII. 26. adduxit.

§. 16. Alias, quod obiter observo, titulum *optimi* singularem ob virtutem singularibus Viris à Romanis datum accepimus. Ita auctor libri de Viris illustribus cap. 44. & 46. Publico Scipioni Nasicae id contigisse testatur. Ex Imperatoribus autem a S. P. Q. R. id concessum primo omnium Trajano auctores sunt Plinius in Paneg. & Dio in ejus vita. Unde ille toties in inscriptionibus tam lapidum, quam nummorum dicitur PRINCEPS OPTIMUS. Vide Gruterum pag. 190. n. 7. p. 246. n. 8. & 9. p. 247. n. 3. Omnesque paene nummorum, qui Trajani imaginem ostentant, descriptores. Et quidem fere solus; cum enim reliqui dicantur aliquando *principes optimi, maximi, optimi & fortissimi, optimi & providentissimi* & quae hujus generis plura sunt, vix alium tamen deprehendo *optimum* κατ' ἐξοχὴν dici, nisi hunc

hunc & Aurelianum in inſcriptione apud Grut. p. 276. n. 7. Idem tamen encomium M. Antonino Philoſopho & Alexandro Severo tributum eſſe, a Julio Capitolino & Lampridio annotatum me legiſſe memini, quamquam ipſa loca nunc invenire non liceat.

§. 17. Ex quibus omnibus cum quidem conſtet, optimi ſive Κρατιϛυ nomen Viris principibus atq; in ſumma dignitate conſtitutis datum eſſe, ita, num, quod Theophilus κρατιϛος dicatur, honoribusque eminuerit, inde liquido ſequatur, eum fuiſſe ethnicum, atque à religione Chriſtiana alienum, quod inde elicere ſibi poſſe eruditiſſimus Heumannus §. 9. putabat, de eo quidem putem dubitari poſſe; quod complures fuere viri κρατιϛοι, eo tempore, & tamen Chriſtiani. Quid enim? Anne vel ante illam aetatem, qua ſcribebat Lucas, SERGIVS PAVLVS, & ſummo ortus genere, (erat enim ex ſplendidiſſima & primaria Romanorum familia natus) & ampliſſima dignitate fulgens, (nimirum conſtitutus ἀνθυπατος Cypri, i. e. Praetor vel Proconſul,) deſiderio cognoſcendi veritatem Chriſtianam tactus, & , miniſterio Pauli ad eam amplectendam traductus fuit? ipſo haec narrante Luca noſtro actorum Apoſtolicorum C. XIII: 7-12. Et quis neſcit ἐν ὅλῳ πραιτωρίῳ *Caeſaris*, *vincula Pauli*, Lucae comitis, *fuiſſe illuſtria facta*, & ſanctos numeratos fuiſſe inter illos, qui ex της Καισαρος

οἰκιας

οἰκίας erant, teſtante Paulo Phil. I: 13. 14. & IV: 22. Ne nunc de Torpete, *Evellio, Poppaea Sabbina, Epaphrodito, Pudente, Pudentiana, aliisque*, quos ad familiam pertinuiſſe Neronis Chriſtoque dediſſe nomen martyrologia veterum teſtantur, loquar. Flavium Clementem, neceſſitudine junctum tum imperanti Veſpaſianorum familiae, Domitiani in Conſulatu collegam, ejusque uxorem Flaviam Domitillam, & neptem ejusdem nominis, ut & *M. Anicium Glabrionem*, Virum conſularem, a Domitiano capite multatos & Chriſtiani & gentiles memoriae prodiderunt. Meretur ſane de his, aliisque hujus Ordinis Viris, feminisque conferri elegantiſſima & luculenta celeberrimi ſacrorum Antiſtitis Halenſis J. Michaelis HEINECCII, de *Miniſtris Caeſarum gentilium Chriſtianis, eorumque in eccleſiam meritis* diſſertatio, quæ ante hos octo annos Halae Venedorum edita eſt. Tertulliani ſane aevo complures Viros κρεῖττους inter Chriſtianos nomina ſua profeſſos eſſe ex ejus verbis colligimus, quae leguntur in Apolog. c. XXXVII. *Heſterni ſumus, & veſtra omnia implevimus urbes, inſulas, caſtella, municipia, conciliabula, caſtra ipſa, tribus, decurias,* PALATIUM, SENATUM, *forum, ſola vobis relinquimus templa*, ut &, quando Scapulam, Proconſulem Africae, hoc argumento a caede Chriſtianorum avertere conatur, *quod verendum ſit, ne ſi ſaevire pergat, inter Chriſtianos repertu-*

rus

rus sit SVI *etiam* ORDINIS VIROS, *& matronas*, & PRINCIPALES *quasque* PERSONAS, *& amicorum suorum vel propinquos vel amicos.* Cum itaque, Viri honoratissimi, splendidissimisque admoti muneribus fuere Christiani, Christianus quoq; potuit esse Theophilus κράτιστος.

§. 18. Addere nunc ἐπιμέτρου loco iis liceat non ab Heineccio solum, sed & aliis fere neglectam POMPONIAM *Graecinam*, Plantii uxorem, de qua Tacitus L. XIII. Ann. c. 32. ita loquitur. *Et Pomponia Graecina insignis femina, Plantio, qui ovans se de Britanniis retulit, nupta &* SUPERSTITIONIS EXTERNAE *rea, mariti judicio permissa. Isque prisco instituto, propinquis coram, de capite famaque conjugis cognovit, & insontem nuntiavit. Longa huic Pomponiae aetas, & continua tristitia fuit. Nam per quadraginta annos non cultu, nisi lugubri, non animo, sine moesto egit. Idque illi imperitante Claudio impune, mox ad gloriam vertit.* Hanc Christo nomen dedisse non uno argumento inducor, ut credam. *Superstitionis externae* dicitur rea. Ita autem religionem Christianam tum temporis dictam, habitamque ecquis ignorat? Discimus sane illud ex Suetonio in Ner. cap. 16. *Afflicti suppliciis* Christiani, *genus hominum superstitionis novae ac maleficae*, & nostro hoc Tacito, qui Ann. L. XV. cap. 44. ita scribit. *Auctor nominis* Christianorum *Christus, qui Tiberio imperitante, per procuratorem Pontium Pilatum*

tum supplicii affectus erat Repressaque in praesens exitiabilis superstitio *rursus erumpebat.* Idem confirmat vulgaris illa inscriptio, quae a Bar. ad Ann. 69. num. 46. & Scaligero de Emend. temp. p. 471. & Occone Inscr. Hispan. p. 26. & Grutero p. 238. n. 9. aliisque passim adducitur, reperta in Lusitania. NERONI CLAUDIO *Caesari Augusto Pontifici Maximo ob provinciam latronibus & his, qui novam Generi humano* SUPERSTITIONEM *inculcabant. purgatam.* Unde Christiani *caerimonias antiquitus institutas novitatis suae* superstitione *contaminare* dicebantur, ut apud Arnobium L. I legere est, ubi & eorum hostes conqueruntur, quod *jaceant antiquae derisui ceremoniae, & sacrorum veterrimi ritus religionum novarum* superstitionibus *occiderint.* Sicut apud Lactant. L. V. c. 2. impio cuidam Sophistae nostra religio vocatur *anilis atque impia superstitio*, & cap. 13. ab aliis *muliebris aut anilis superstitio.* Plane, ut apud Minucium Felicem p. m. 82. *vana & demens superstitio* & Plin. in πρεσβευτῶ illa ad Trajanum epistolâ in Christianorum arcanis, nihil nisi *superstitionem pravam & immodicam* se reperisse scribit. Ita Laodicus in agone S. Marcelli interrogat. *Deposuistis vanas* superstitiones, *& adoratis Deos, quos Imperatores adorant.*

§. 19. Vides itaque Christianam religionem SUPERSTITIONEM dictam, habitamque? Cum autem *externa* vocatur, nihil

ea appellatione innuitur aliud, quam eam novam esse, & heri vel nudius tertius demum natam, & *peregrinam* & ab exteris introductam. Id quod jam Athenienses exprobrabant Paulo. Δυναμεθα γνωναι, τις ἡ ΚΑΙΝΗ ἀυτη ἡ ὑπο σου λαλουμενη διδαχη; ΞΕΝΙΖΟΝΤΑ γαρ τινα εισφερεις εις τας ἀκοας ἡμων. Act. XVII: 19. 20. unde & ΞΕΝΩΝ δαιμονιων nuntium vocabant vs. 18. quemadmodum ΞΕΝΗΝ τινα και καινην θρησκειαν Christianis infideles objiciebant teste Isidoro Pelusiota L. II. epist. 46. & Licinius Deum, quem illi colebant, in oppositione Deorum suorum πατρωων ΞΕΝΟΝ appellabat apud Euseb. in vita Constant. L. II. c. 5.

§. 20. *Externa* itaque *superstitio*, cujus rea dicitur Pomponia Graecina fides fuit Christiana. Sed & reliqua, quae adduntur, videntur hanc sententiam confirmare. *Continua* enim, illa *tristitia* quam ei Tacitus adtribuit, quidni illam e sensu criminum, quibus omnes, qui ubique sunt, homines contaminati sunt, & consideratione flagitiorum, tum impune Romae grassantium, & ob interdictam publicam sacrorum professionem, & generosum deliciarum mundanarum contemtum ortam auctamque, adeoque talem, qualem Apostolus 2. Cor. VII: 10. describit λυπην κατα Θεον μετανοιαν εις σωτηριαν ἀμεταμελητον κατεργαζομενην fuisse dicamus. Cum autem ob superstitionem, i. e. pietatem Christianam capitis accusata esset, ab ipso tamen

Ta-

Tacito, ſcriptore ethnico vocatur *inſignis* femina, ob praeclaras & Chriſtiano nomine dignas virtutes, quae hoc inſigne teſtimonium vel ipſi hoſti extorſerunt.

§. 21. Hinc itaque colligimus temporibus Neronis, quibus Lucas commentarios ſuos de actis Chriſti, atque ejus Legatorum conſignavit, vixiſſe Romae feminam, ΚΡΑΤΙΣΤΗΝ, ortam Patre κρατίστῳ Pomponio Graecino, qui conſulatu functus eſt, imperitante Auguſto, & cui, ni fallor, Ovidius Elegiam nonam L. IV. quem ex Ponto miſerat, inſcripſit, nuptam quoque Viro κρατίστῳ Aulo Plauntio, Viro conſulari, exercitus Duci, & Britanniae praepoſito, ceu eum Tacitus appellat in vita Agricolae c. XIV. Ab illo, tametſi ſuperſtitionis externae i. e. Chriſtianiſmi rea erat, declaratur inſons, cum ejus permiſſa eſſet judicio. Unde & hunc non longe à regno coelorum abfuiſſe judices. Potuiſſet itaque Theophilus Chriſtianus eſſe, quamvis eſſet ἀνὴρ κράτιστος, & ſummis fulgens honoribus. J. Q. E. D.

V.

STEPHANI VITI,

In illuſtri Carolino, quod Caſſellis eſt, Theologiae naturalis & Ethices Profeſſoris,

Vita

JOHANNIS JEZLERI,

Antiſtitis & Magiſtratus Scaphuſani,

Ejusque libri de *Diuturnitate belli Euchariſtici* recenſio.

ARGUMENTUM.

Theologorum officium in curandis ſanandisque errantibus exponitur. §. 1. demonſtratur. §. 2. ſed ex quotidiana experientia oſtenditur, illos potius in omnia alia pedibus diſcedere. § 3. patere id ex bello de S. Cæna nato inter Proteſtantes. §. 4. 5. in cujus belli çauſas, qui inquiſiverint, laudantur, & in illis Ioh. *Jezlerus* §. 6. cujus exponitur vita pueri. §. 7. in Academiis degentis. §. 8. muneribus publicis ſcholaſticis, eccleſiaſticis, politicis functi. §. 9. 10. 11. 12. recenſentur liberi. §. 12. libri §. 13. elogium §. 14. Deinde libelli de *diuturnitate belli Eucha-*

charistici recensio instituitur, illiusque titulus, dedicatio, & scopus exhibentur §. 15. causæ vero cum in genere §. 16. tum in specie ζιζανια dæmonis §. 17. δικαιοκρισια θεȣ §. 18. δοκιμασια piorum. §. 19. Theologorum το ἀγαν φρονειν. §. 20. ἀπαιδευσια. §. 21. πικροκρισια. §. 22. φιλονεικια. §. 23. Impatientia. §. 24. ἀλλοτριοεπισκοπια, ἀρχαισμος male intellectus, negligentia magistratus, librorum alterius partis tantum interdictio. omissio Synodorum, injustitia in tribuendis honoribus Academicis, pactorum violatio. §. 25. ἀνθρωπαρεσκεια & denique το αὐτος ἐφα Pythagoricum. §. 26. libelli conclusio. §. 27. Eruditorum, in specie Tossani de toto hoc libello judicium. §. 28.

§. I.

AB omni mihi & ratione & humanitate alienum videtur, quod cum nemini facile vitio vertere soleamus corporis nævos atque vitia, non possimus æquo animo illos ferre, quos vel ex mentis imbecillitate, vel ex falsa persuasione errare existimamus. Ego profecto eandem fere rationem esse mentis errorum puto, quæ corporis vitiorum est: neque alio modo his mederi te posse existimo, alio istis. Intellectu cæci plerumque sumus, ut videre atque perspicere, quæ vera & falsa, bona & mala sint, nequeamus: voluntate vero claudi, ut movere se nostra mens nonpossit, quia ab omni rectitudine aberret. Quod

igitur in iis corporis vitiis, quibus humana induſtria mederi poteſt, facere prudentes Medici ſolent, id ego imitandum piis Theologis tanquam animarum Medicis omnino exiſtimo. Illi vero hominum morbis, qui immedicabiles non ſunt, arte, prudentia, humanitate, convenientibus ſuccorum herbarumq; viribus, non rixando, non calumniando, non condemnando medentur. Horum igitur eſt ex humanitatis Chriſtianæque charitatis præceptis id agere, ut prudentia ut humanitate, ut ex S. Scriptura ſanaque ratione repetitis demonſtrationibus ad conſcientiam errantes animos in veritatis viam reducant. Quod ſi quos quicquid agant eo adducere nondum potuere,ut eadem ſentirent, id quod Medici in morbis immedicabilibus facere ſolent vel ſuæ imperitiæ, vel adhibitorum remediorum imbecillitati, vel denique morbi gravitati tribuant, errantiumque ipſos potius miſereat, eos Medicorum Medico ſuis precibus commendent quam rixentur, quam calumnientur, quam illos morte dignos pronuntient.

§. 2. Quo quid quæſo nonTheologo tantum, & ſapiente viro, ſed homine etiam dignius, quid Sacræ Scripturæ, quid Chriſtianæ religionis præceptis convenientius, quid errantibus docendis, & in viam reducendis accommodatius vel eſſe vel fingi poteſt? Accedit deinde, quod quo ſapientior quisque fuerit,

erit, quoque magis in veræ pietatis ſtudio profecerit, eo plures, majoresque etiam in ſua mente errores, nævosque ſentiat. Qui illum non poſſunt non eo adducere, ut tanto facilius veniæ, pacisque locum errantibus, diſſentientibusque relinquat, quo ſæpius ipſa experientia duce didicerit, & ſe erraſſe, & veriora ſentientibus errorem temere tribuiſſe.

Qui itaque illorum Theologorum errores atque peccata (quotus enim quisque etiam Theologorum eſt, qui ſuorum errorum atque peccatorum, quæ quotidie committit, aut numerum noſſe, aut turpitudinem ſatis deteſtari poſſit) divina miſericordia digna arbitretur, qui ejusdem humanitatis, imbecillitatisque conſortibus nullum veniæ, nullum pacis atque concordiæ locum concedunt, tantum quod ea ſentiant, quæ ipſis falſa videntur, licet forte aut veriora ſint, aut ſuo argumentorum pondere non deſtituta, aut ſi tandem falſa ſint, cum ſalutis tamen in S. Scriptura traditæ fundamento non conjuncta.

§. 3. Licet itaque Theologorum eſſet præ cæteris omnibus ex ſui, Dei que cognitione, quam clariorem cæteris habere videri volunt, in eo elaborare, ut Chriſti exemplo errantes diſſentientesque docendo, demonſtrandoque ſibi & veritati reddant obnoxios: nemo tamen immitius, nemo crudelius, ſi

 ab

ab ipſo Theologorum vulgo diſceſſeris, tractare ſolet non errantes tantum in iis, quæ ipſi certo cognoverunt, ſed ipſos etiam in probabilibus tantum diſſentientes. Quæ enim controverſiæ, quæ lites vel de levioris momenti rebus vel vehementiori animorum exacerbatione, vel denique, cum majori bonorum, exiſtimationis, vitæ denique ipſius periculo agitari ſolent, ſi ab illis diſceſſeris, quos Theologi plerumque aut inter ſe, aut cum aliis excitant, ſuſtinentque? Quis ex omni ſacra hiſtoria neſcire poteſt, disſenſum ſæpe in minimis, quos motus civerit, quas lites excitarit, quæ bella, quæ mala Eccleſiæ intulerit! Minima diſſenſus ſcintilla ſæpius tanta diſſidiorum incendia ſuſcitavit, ut iis Eccleſia Dei tantum non conflagrarit. Quis ignorat, quo fervore, qua animi verborumque contentione, quibus calumniis atque criminationibus ejusmodi jurgia Theologica foveant? Quem fugit, in quæ bonorum, famæ, quid? quod ipſius etiam vitæ interdum veriora etiam ſentientes, vel parum eſt innocenter errantes cæcus & impius Theologorum Zelus præcipitarit? Quare efficimus, ut ſæpe haud temere viris ſapientibus nullum hominum genus ejusmodi λεγομένοις Theologis videatur ſuarum ſententiarum, præjudiciorum, errorumque tenacius, nullum monitoribus, melioraque docentibus aſperius, nullum magis ſuperſtitioſum, nullum quibuslibet

bet dissentientibus intractabilius, irritabilius, rixosius, implacabilius, crudelius.

§. 4. Quam hæc vera sint unius controversiæ de S. Cænæ historia optimum quemque facillime potest docere. Quis enim, nisi cui degenerum ejusmodi Theologorum & φιλονεικεια & ςομα ἐυλυτον προς λοιδοριαν cognita atque perspecta sint, existimare unquam potuisset, tantum inter eos, qui eadem mente à Pontificiis discesserunt, jurgiorum ἀσυμβατων, bellorumque ἀσπονδων nasci ex eo tantum potuisse, quod cum in reliquis omnibus, quæ ad naturam Eucharistiæ, fideique salutaris fundamentum pertinent, eadem sentirent, alii verborum institutionis, την διανοιαν sequuti solum panem atque vinum in externis symbolis, quæ & electis & reprobis communia essent, existimarent; alii contra reliquorum sacramentorum naturam τῳ ῥητῳ servientes, etiam corpus & sanguinem Christi alio quam Spirituali, quique in reliquis Sacramentis locum habet, quo tamen ipsi nescire se profitentur modo in, cum & sub pane tanquam symbolum externum esse arbitrarentur. Vere hic locus est illi Euripidis in Androm. sapientissime dicto

Σμικρας ἀπ' ἀρχης νεικος ἀνθρωποις μεγα
Γλωσσ' ἐκπορίζει. Τϗτο δ' οἱ σοφοι βροτων
'Εξευλαβϗνται, μη φιλοις φευρειν ἐριν.

A parvo initio lingua hominibus magnum jurgium" suggerit. Ab eo autem viri sapientes sibi cavent, " ne amicis suis cudant contentionem. Est itaque, " quamobrem eos omnes vehementer pudeat, qui de re tam parvi momenti, id est, de diversa unius voculæ EST explicatione, quarum neutra veræ & salutari de sacramento sententiæ usuique adversatur, utraque vero suo argumentorum pondere nititur, tantas lites, tantos tumultus, & in Dei Ecclesia, & in societate civili cum primum excitarint, tum hactenus foverint, atque aluerint. Quod qui faciunt mihi profecto magis S. Scripturæ nostræque salutis præceptis contraria & sentire, & perpetrare videntur, quam qui falsa veri specie pellecti de vero hujus vocis sensu revera errant.

§. 5. Nonne tota S. Scriptura plena exemplorum utriusque explicationis est & propriæ & tropicæ? Nonne qui την διάνοιαν sequuntur, ea tradunt, quibus omnium fidei articulorum ratio optime sibi constet? Nonne qui τὸ ῥητὸν tuentur, ea omnia negant, quæ ex illorum sententia naturæ vel divinæ, vel humanæ contraria elici posse videntur? Quis, quoad ἐκ μέρους tantum γινώσκομεν conspirantem omnium verborum Sacræ Scripturæ interpretationem unquam exspectet? *Tanta est* (Inquit divinus Augustinus epist. 137.) *Christianarum profunditas literarum, ut in eis quotidie" proficerem, si eas solas ab ineunte pueritia usque ad"*

de-

„ *decrepitam senectutem maximo otio, summo stu-*
„ *dio, meliore ingenio conarer addiscere - - Ita e-*
„ *nim* (ut alibi idem loquitur) *Spiritus S. scriptu-*
„ *ras sanctas modificavit, ut locis apertioribus fami*
„ *occurreret obscurioribus autem fastidia detergeret.*
Quid igitur iniquius, quid Theologo indignius, quam eos non ferre posse, qui in S. Scripturæ explicatione dissentiunt, cum tamen uti sapientissimus quisque est, ita in SS. literarum explicatione sæpissime se errasse, & plurima adhuc ignorare, lubentissime fateatur. Quis itaque ejusmodi Theologos, qui cum maxime etiam in Scripturæ profunditate & amplitudine percontanda atq; scrutanda deberent ἀληθευειν ἐν ἀγαπῃ καὶ μη μαχεσθαι, ἀλλ' ἡπιοι εἰναι προς παντας Christum illiusque verbum δια φθονον καὶ ἐριν κηρυσσουσιν ἀσπονδοι, διαβολοι, ἀνημεροι, ἀφιλαγαθοι, νοσουντες περι ζητησεις, καὶ λογομαχιας, ἐξ ὡν γινεται φθονοι, ἐρεις, βλασφημιαι, ὑπονοιαι πονεραι, dignos existimet, qui illustri nomine nuncupentur a Deo, cujus tanta χρηστοτης καὶ φιλανθρωπια est, ut etiam ferat ἐν πολλῃ μακροθυμια ipsa σκευη ὀργης κατηρτισμενα εἰς ἀπωλειαν, cum ipsi non tantum non ferre possent, sed etiam condemnent illos, qui ἰσοτιμον αὐτοις πιστιν λαχοντες ex imbecillitate in unius vocis explicatione, quæ alias S. Scripturæ familiaris est, errare forte tantum videntur.

§. 6. Cum igitur nemo facile ex tam levi dissensu tantum bellum inter Theologos

na-

nasci potuisse existimare posset, nisi natum illud esse tristis ipsa experientia quemlibet doceret: operam & oleum non perdere censendi sunt, qui in maximorum horum de rebus minimis motuum causas inquirunt, ut iis cognitis eo facilius consuli possit rebus Ecclesiæ adflictis. In iis primo loco censendus, qui cum viveret & eruditione, & pietate, & prudentia & modestia, & pacis Ecclesiasticæ studio veri Theologi dignitatem atque laudem sustinuit, meus ex matre abavus Joh. JEZLERUS, qui eo consilio libellum de causis diuturnitatis belli Eucharistici conscripsit, ut viam paci atque concordiæ sterneret. Itaque cum hodie non ex nostris tantum, sed ex ipsis illis etiam, qui invito Luthero, non ægre se Lutheranos dici ferunt, existant Theologi, qui cum & pia eruditione, & prudente modestia tantum alios inter capita extulerint, quantum lenta solent inter viburna cupressi, tum vero publicis scriptis in eo elaborent, ut Dei Ecclesiæ pacem, & concordiam restituant: operæ pretium putavi futurum, si præmissis quibusdam, quæ ad hujus Jezleri vitam pertinent, elegantissimum illius libellum recenserem, ex illoque ostenderem, quæ causæ bellum Eucharisticum ad nostram usque ætatem aluerint, produxerintq; ut iis perspectis, eo facilius imprudens & impium hoc bellum totum aliquando confici, componique possit.

§. 7.

§. 7. Præcipuæ vero vitæ Joh. *Jezleri* Scaphusiani, qui Theologus exstitit πολλῶν ἀντάξιος ἄλλων, circumstantiæ, quas quidem cognoscere hactenus potuimus, hæ sunt. Natus ille est Scaphusii anno 1542. patre usus Rodolpho Jezlero, lapicida, qui Rhinovio celebri in Helvetia cœnobio Scaphusium a Pontificiorum castris ad nostra transiturus rerum suarum sedem atque domicilium transtulit. Facile vero pro illorum temporum ratione ob veræ religionis studium, artisque peritiam a senatu, populoque Scaphusiensi civitatem impetravit. Obiit autem iste peste Scaphusii anno 1566. Cum vero in Johanne nostro mature satis, ut in egregiis ingeniis fieri amat, eximiæ animi dotes proderentur, auctoribus, qui tum Ecclesiæ, Scholæque Scaphusiensi præerant, cum antea opificio a tenuioris fortunæ parentibus destinaretur, literarum studio consecrabatur. Postquam igitur e ludo Germanico, ut ipse alicubi loquitur, in Latinum esset transmissus, sub Sebastiani Grubelii & Burckardi Leemanni vexillis feliciter militaverat, inque literis tantum brevi profecerat, ut jam a. 17. ætatis anno sumtibus ex publica privataque patronorum liberalitate in Academias, Scholasque exteras mitteretur, ibidemque per 10. circiter annos aleretur.

§. 8. Ipse literis Tiguro anno 1567. ad Conradum ab Ulms Ecclesiæ Scaphusiensis

An-

Antiſtitem, cujus vita in M. Adami biographia exſtat, literæ vero ineditæ Scaphuſii ſervantur, hanc peregrinationis ſuæ rationem reddit. Fui Argentinæ quadriennium & " ſemeſtre, annum non integrum Heidelber-" gæ, Marpurgi menſes decem, undecim in " Galliis Lutetiæ. Fui, inquam, in his ſcholis, " vidi non pauca, audivi etiam multa, & au-" dita exercui, quantum per ingenium, æta-" te & tempus atque locum licebat. Tiguro " anno 1567. Argentoratum iterum, & poſtea Heidelbergam rediit, ut ibi Nobilium adoleſcentum Boruſſorum ſtudiis & moribus præeſſet. Ita vero in his locis omnibus ſuam & eruditionem & vitam probavit, ut nulli non cuicunque celebre ex literis nomen erat, gratus eſſet atque jucundus. In quibus præter Toſſanum Marbachius, Victorinus Strigelius, Eraſtus, Barones Hohenſaxius & Kiglitius aliique aulici, atque conſiliarii erant, quibus omnibus ſe uſum eſſe dicit non patronis tantum, ſed etiam familiaribus. Marbachio ſe charum maxime fuiſſe adfirmat, & niſi Zwinglianiſmus obfuiſſet, ſe præceptorem futurum fuiſſe comitis Solmenſis, item Hanovienſis, & Naſſovienſis. Strigelium vocat virum omni laude cumulatiſſimum, optimum, humaniſſimum, doctiſſimum, & pacis amantiſſimum, præceptorem ſuum, fautorem, amicum ſingularem, illiusqus partes ſtrenue contra Zanchium, Olevianum aliosque

que

quetuetur. Patronos vero ſuos atque amicos ſæpe exſtitiſſe, ſibi auctores alicubi docet, ut gradum acciperet, ſumtus vero ſibi deeſſe, nec ſi pecunia ad manum eſſet, bona conſcientia auſurum fuiſſe ad honorem impendere, quod ſatius eſſet in materculæ uſus neceſſarios contribuere.

§. 9. Anno tandem 1569. cum Heidelbergæ eſſet, domum vocatus ad ſcholæ claſſem quandam inferiorem tantum abeſſe monuit, ut functionem hanc tenuem aſpernaretur, ut etiam inferiorem non eſſet recuſaturus ſuſcipere, ſi Scholarchis patroniſq; ſuis ita videretur, ſe totum illorum eſſe, licet apud exteros melior quædam arrideret fortuna. Itaque Heidelberga anno 1570. in patriam rediit, aliquot annis ſcholæ præfuit, ſacroque miniſterio perfungebatur. Hoc tempore " Daniel Toſſanus ad Conradum Ulmerum u-" num, inquit, eſt, obſervande frater, de quo" jam ſæpius ad te ſcribere propoſueram, " cum nimirum præclaræ eruditionis vir D. " Jezlerus in triviali ſchola apud vos conſe-" neſcat, qui cum magna laude vel in domo " ſapientiæ, ſi præceptores ejus domus ad ul-" teriora forte promoverentur, vel in Aca-" demia egregiam operam navare poſſet: me " jam ſæpe auctorem eſſe voluiſſe noſtris ho-" minibus ejus ad nos vocandi, ſi absque me-" morabili veſtro detrimento id fieri poſſet, " & in ſolidum ſeſe addicere vellet - - Hac "

de

„ de re quæso cum clarissimo & spectatissimo
„ viro D. Mejero Reipublicæ vestræ consule
„ colloquaris, & perficias, ut, si fieri possit
„ Jezlerus vester ex pulvere scholastico ad
„ nos pertrahatur. Idem vero Tossanus
cum postea intellexisset Scaphusienses hujus Jezleri rationem habituros ad eundem
„ Ulmerum; perplacuit, inquit, mihi vestrum
„ studium de ornando atque promovendo viro
„ certe non vulgaris eruditionis, & exquisiti
„ judicii D. Jezlero. Ex animo enim nobis,
„ crede mihi, doleret, talem virum, qui in
„ Academia nostra cum laude docere posset,
„ in illo pulvere diu jacere.

§. 10. Ab anno igitur 1576. usque ad annum 1587. Rector scholæ Scaphusiensi magna cum laude præfuit. Hoc vero tempore cum negotiorum publicorum, quæ & ad Rempublicam & Ecclesiam patriam pertinerent, & multitudine, & difficultate urgeretur, supplice libello a senatu Scaphusiensi dimissionem à labore scholastico petiit. Itaque cum Scaphusiaenses vererentur, ne tantorum virorum auctoritate alio vocaretur, ipsisque tanta viri & eruditione, & pietate, & prudentia, modestiaque carendum esset, facile petenti annuerunt; ex schola vero dimissum docendæ Theologiæ, literarumque cum exteris Theologis commercio destinarunt. Quo loco cum esset constitutus cum semper optimo cuique suas virtutes probavit, tum vero maxime

me anno 1587. & ſequentibus plurimum ſua & eruditione & induſtria ad Huberianam controverſiam & detegendam, & refutandam cum ſociis amicisque Stuckio atque Grynæo contulit, ita ut illuſtris Reipubl. Bernenſis proceres eum non præmiis tantum lautis affectum domum dimiſerint, ſed etiam de eo ſibi tanquam de fortiſſimo feliciſſimoque Athleta illius temporis fuerint gratulati.

§. 11. Scaphuſium redux cum conſiliis ſuis & laboribus diu Eccleſiæ, ſcholæque feliciter præfuiſſet, anno 1599. raro exemplo ob ſingularem prudentiam etiam res civiles tractandi Reipublicæ Scaphuſienſis gubernaculis admovebatur. Unanimi enim civium ſuorum conſenſu tribus, cujus membrum erat, præfectus conſtituebatur. Cui magiſtratui ad tempus tantum humeros ſubmiſit, brevi ad Eccleſiam rediturus. Guilielmus Stuckius ad eum anno 1599. *Plato*, inquit, *eas respublicas*, " *dixit eſſe beatas, cui philoſophi præſint, aut qua ii, qui* " *ei præſint, philoſophentur: ſic veſtram quoque Rem*- " *publicam beatam merito dixerim, cujus tu tantus* " *Theologus praees, & in qua, uti ſpero, theologi*- " *ſari non deſines.* Et Toſſanus: *Etſi Eccleſia &* " *ſchola forte ex mutatione functionis aliquid detri*- " *menti accipere videri poſſet: exiſtimo tamen, te* " *in illa ſtatione politica non minus, imo forte* " *plus Eccleſiæ & ſcholæ commodare poſſe, quam* " *antea.* " Itaque cum ſenatui populoque in hoc magiſtratu conſulendo agendoque feliciter

biennio circiter adfuisset, legatione etiam Transmontana prudentissime defunctus, Ecclesiæ ordinis Ecclesiastici precibus reddebatur. Ita enim ad eum Tossanus anno 1601.
„*Næ tu beatus es, quem jam politicus* ordo, jam
„Ecclesiasticus apud vos vindicare sibi cupit.
„Ergo non est Catholica vetus illa παροιμία;
„ὐδεὶς προφήτης δεκτὸς ἐστιν ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ.
„Tu sic gubernasti ad tempus Rempublicam, ut
„natum te esse cives tui gaudeant, sic scholæ
„& Ecclesiæ præfuisti, ut non conquieverit
„Ecclesiasticus ordo, donec ipsi restituereris.
„Et sane (meo judicio) omnino elegisti τὴν
„ἀγαθὴν μερίδα, hoc præsertim tempore, quo
„tanta est penuria Theologorum sine super-
„cilio doctorum, & scribarum doctorum in
„regno cœlorum.

§. 12. Rediit igitur ad res Theologicas & Ecclesiasticas tractandas, in quibus ita feliciter, tantaque cum laude versatus est, ut anno 1614 primum in Ecclesiastico ordine locum obtineret. Cum tamen jam tum annum vitæ 71. attigisset, & alias videatur voce usus minus jucunda, concionandi oneri non ultra, quam ipse vellet, adstringebatur. Hoc illustri difficilique munere integris viribus usque ad annum 1622. ex omnium voto functus pridie Calend. Septembreis magno bonorum omnium luctu obiit Scaphusii annos natus 79. Ex felici, quo utebatur, matrimonio nati ipsi sunt cum filius Johannes Jezlerus

&

ex hoc nepotes Stephanus, Rodolph. Jezleri, qui Theologi etiam cum essent, eruditione magis & pietate, quam nominis celebritate ad parentis avique gloriam accesserunt, tum filia nupta Joh. Conrado Kochio ipsius successori, qui synodo Dordracenæ Ecclesiæ Scaphusiensis nomine interfuit.

§. 13. Libros, quos varia eruditione ornatos edidit, ex catalogo, quem ipse non adjectis aliis circumstantiis consignavit, sequentes deprehendi

Schematismos succinctis lemmatibus universum complectentes Christianismum, desumtos ex solida Joh. Calvini de Religione Christiana institutione, quibus sublevari potest non tam memoria, quam intellectus eam legentium.

De *virtute* librum unum, uno veluti fasciculo amplectentem omnia, quæ generatim de ea passim in libris suis moralibus tradidit Aristoteles.

In librum primum offic. Cic. commentarium, artificium scriptoris potissimum demonstrantem.

Veteris Testamenti viros illustres duodecim, seu patriarcharum præcipuorum atque Prophetarum vitas.

De *vulgari sacræ Scripturæ phrasi* libros duos, quorum prior de peccato in Spiritum Sanctum, quod alias ad mortem, irremissibile vocant, tractat: posterior vero diffi-

cillimos quosque & obscurissimos utriusque instrumenti locos hactenus a multis male intellectos, & pejus adhuc interpretatos summa cum diligentia & fidelitate explicat, authore *Patricio Cokburno*, Scoto. Hactenus in Germania non visi, nunc vero opera Joh. *Jezleri* Scaphusiani denuo editi, & multis locis aucti, nec non indice locupletati.

Vocabularium Latino-Germanicum pro schola Scaphusiana.

De *fructu mortis dominicæ*. Basileæ prodiit anno 1593.

De *diuturnitate belli Eucharistici*: qui libellus Tiguri anno 1584. typis expressus est.

Contra Huberum etiam duos libellos scripsit, & de carne Christi ejusque gloria, ut etiam Eine Schrifft wegen der Prediger zu Straßburg lästern und schänden auff der Cantzel.

§. 14. Qualis vero Johannes Jezlerus, dum viveret, fuerit, & quam præclare de eo cum patria, tum vero, qui extra patriam tum temporis celebrabantur viri eruditi senserint, & ex literis patet, quæ plurimæ ad eum scriptæ sunt, atque edi aliquando, si id e re literaria futurum existimaretur, facile possent, & ex his Epitaphii, quod Scaphusii adhuc legitur, verbis cognoscere est.

„*Reverendo & doctissimo viro Domino Johanni* „*Jezlero insigni Theologo, patriæque Ecclesiæ Deca-*

„no meritiſſimo, qui ob variarum linguarum & „artium, doctrinæque cœleſtis, ſacram ſolidamque „ſcientiam inter clariſſimos orthodoxæ fidei docto„res merito numeratus Eccleſiæ ſaluti, ſcholæ & rei„publicæ commodis ſumma cum moderatione an„nos circiter LII. fideliter inſervivit, ſcripta quoque „edidit ſanctis doctrinis, piis conſiliis & conſola„tionibus refertiſſima, quibus propter multiplicem fru„ctum, pacisque Eccleſiaſticæ ſtudium magnam apud „exteros nominis gloriam acquiſivit, cujus egre„gias virtutes ac rara Dei dona, quæ in eo relu„xerunt poſteritas immortalitati jure mandabit, „ſeni emerito, Præceptori affini, contribuli, & „collegæ quondam optatiſſimo Henricus Schüartzius „V. J. D. Reipublicæ pro tempore Coſ. hoc, quod ſu„premum honoris officium habuit, memoriæ cauſa & „gratitudinis ergo P.

§. 15. Poſtquam igitur ea perſequuti ſumus, quæ de vita Joh. Jezleri cognoſcere potuimus, jam ad recenſionem libelli accedimus, cujus plenior titulus hic eſt; Johan„nis Jezleri Scaphuſiani de diuturnitate belli „Euchariſtici liber unus: in quo cauſæ notan„tur, per quas hactenus videtur ſtetiſſe, quo „minus partes litem ſuſtinentes inter ſe ſint „conciliatæ. Tiguri apud Chriſt. Froſchove„rum 1584. Titulo ſubjungitur divinum Pauli ex 2. ad Cor. cap. 13 vſ.11. præceptum. Hunc vero ſuum libellum Illuſtriſſimo Principi Joh. Caſimiro, comiti Palatino &c. adminiſtratori Electorio cum propter illius, il-

luſtriſſimique parentis virtutes, in quibus maxime laudat litis Euchariſticæ componendæ, ſedandæque tempeſtatis ſacramentariæ ſtudium: tum vero eo maxime conſilio dedicaſſe videri vult, ut Principis hujus laudatiſſimi auctoritate libellus iſte in Procerum Germaniæ manus incideret, qui perſpectis veris Euchariſtomachiæ cauſis eo felicius ſua auctoritate componere hoc bellum poſſent; utque publico Antiſtitum ſuorum nomine gratias ageret Sereniſſimo Principi, quod illius gratia atque cura Scaphuſienſium alumni Neoſtadii liberaliter inſtituerentur. Negat vero aliud ſibi toto hoc libello propoſitum eſſe, quam ut relicta cuivis de S. Cœna ſentiendi libertate, impedimenta recenſeret, per quæ ſexaginta jam tum annis ſteterit, quo minus exitiale de Euchariſtia diſſidium ſit compoſitum, atque hac ratione viam paci atque concordiæ ſterneret.

§. 16. Poſtquam itaque monuit in iis bellis, quæ ab initio repurgatæ per Germaniam Eccleſiæ geſta ſint, ſolum bellum Euchariſticum videri ἄσπονδον & ἀκατάλλακτον, & quicquid in conciliando tentari potuerit, id fruſtra hactenus omne ſummo totius Reipublicæ Chriſtianæ non tantum cum dedecore, ſed etiam detrimento, fuiſſe tentatum, neque quæ aliquando affulſerit pacis ſpem diuturnam fuiſſe, ſed quæ jam credita fuerit ad orcum detruſa, in lucem denuo revocatam eſſe ἰδεῖν: auctor diver-

diverſas hujus funeſti belli cauſas eſſe docet, aliam enim eſſe penes phraſin Scripturæ, hoc eſt, explicationem verborum Chriſti diſcordem, aliam penes communem generis humani hoſtem cacodæmonem, aliam penes juſtum vindicem Deum, aliam penes magiſtratum tum politicum tum Eccleſiaſticum, alium penes hominum vulgus, aliam penes certa quædam vitia perſonarum in Eccleſia docentium, & quidem magna ex parte, aliam communiter penes omnes. Has auctor in primariam & ſecundarias dividit. Illam diſcordi tribuit verborum Chriſti, hoc eſt corpus meum, interpretationi, eamque tradit Ludovicum Lavaterum virum antiqua fide, eruditione, & morum integritate ornatiſſimum expoſuiſſe, oſtendendo a quibus, quando, qua occaſione, quo modo, & contra quem verba inſtitutæ cænæ ſint vel hoc vel illo pacto accepta atque declarata; Has vero ſe primum tanquam primariæ cauſæ nutrices atque famulas expoſiturum. Ordine igitur illas proponit numero ſeptemdecim, de quibus ſingulis quid ſentiat auctor, paucis monebimus.

§. 17. *Primam* igitur cauſam ſecundariam ſtatuit auctor Cacodæmonis *ζιζάνια* eſſe. Satanam ab initio Evangelii ad noſtram usque ætatem ſemper id egiſſe, ut quemadmodum de aliis articulis fidei, ita quam maxime de S. Euchariſtia diſcordiarum atque diſſidiorum

lolium sereret aleretque. Quo major Ecclesiæ diligentia atque vigilantia exstiterit in reliquis hæresibus opprimendis exstirpandisq;, eo lætius videri adolevisse & diffudisse sese lolium Eucharisticum. Per singulas deinde historiæ Ecclesiasticæ periodos ostendit, nunquam non fuisse, qui vel de verborum institutionis sensu disceptarent, vel de symbolorum numero, qualitate, figura, dignitate, & honore, vel de Christo cibo cœlesti & invisibili, vel de transmutatione alterius in alterum, vel de organo & manu percipiendi utrumq;, vel de usu & fructu, vel de vasis, vel de loco, vel de tempore, vel de ætate, dignitate cœnantium, vel de ministris, vel de ritibus & cæremoniis externis. Ex his autem patere nullum esse religionis Christianæ caput, si à sacrosancta cœna discesseris, quod tam misere semper & tam fœde depravatum sit. Cacodæmonem superioribus sæculis edoctum, quantum damni Ecclesiæ Dei his dissidiis Ecclesiasticis intulerit, omnium virium contentione callide eo niti, ut bellum hoc magis magisque producatur. Licet enim hactenus plures fuerint, qui hoc bellum compositum vellent, Satanam tamen semper hucusque discessisse superiorem. Quod gravissimo Lutheri & exemplo, & testimonio confirmat. Eum enim in epistola ad Helvetios inter alia promisisse, se omnem posthac malevolentiam depositurum esse animo, atque ora-

orare magnopere, idem ut & ipſi faciant viciſſim. Paulo poſt vero ſubjungere: licet" nos ſummis viribus in id incumbamus, ſum-" mo tamen nihilominus egemus Dei & conſi-" lio & auxilio, ſiquidem noſter & commu-" nis concordiæ hoſtis Satan facile inveniet" ſuos, qui truncos & ſaxa objicient, omnem-" que lapidem movebunt &c."

§. 18. *Secundam* cauſam facit δικαιοκρισίαν θεȣ. qui qua re magnopere peccemus, ea ipſa nos puniat. Nihil fere magis profanari a nobis quam S. cœnam. Explicationis diſcrepantiam, opinionum varietatem, librorum multitudinem, nimiam doctorum auctoritatem, cæcam auditorum ignaviam efficere, ut pauci cænæ negotium ea qua deberent, ratione intelligant. Accedere deinde, quod nihil minus quam humilitati, quam contritioni, quam veræ fidei atque fiduciæ, quam novæ obedientiæ in Sacræ cænæ uſu ſtudeamus, ſed contra omni vitiorum generi ſerviamus. Ipſos paſtores eccleſiarum nullo unquam fere tempore Chriſtianæ dilectionis præcepta magis transgredi, quam iis ipſis diebus & horis, quibus celebranda cœna Domini ſit: dum enſem acutiſſimum in ſymmyſtas & fratres ſtringant, atque publice eos condemnent, qui ejusdem ſalutis ſint participes, qui communibus armis communem hoſtem oppreſſerint, qui a ſacræ ſcripturæ veſtigiis, ab analogia fidei, & ab orthodoxo patrum con-

ſenſu non diſcedant. Quod igitur de Gentilibus Paulus dixerit ἐματαιώθησαν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν, καὶ ἐσκοτίσθη ἡ ἀσύνετος αὐτῶν καρδία, quoniam γνόντες τὸν θεὸν οὐχ ὡς θεὸν ἐδόξασαν ἢ εὐχαρίστησαν. Id de nobis vere adfirmari poſſe. Deum cæcitatem cæcitate puniviſſe, & primum bellum ſubſequutis aliis Sextum jam tum bellum parari. Omnibus illis bellis pugnatum invicem eſſe irriſionibus, ſarcasmis, odiis, contemptu, obtrectationibus, calumniis, pasquillis, omnis generis injuriis, exiliis, condemnatione. Alia ex aliis naſci. Primum certamen nova peperiſſe juſto Dei judicio certamina de hypoſtatica duarum naturarum unione, de communicatione idiomatum, de Chriſti aſcenſu, ſeſſione ad dextram patris &c. Verum etiam hic eſſe nimium altercando veritatem amitti.

§. 19. *Tertia* cauſa auctori videtur eſſe δοκιμασία. Euchariſtiomachiam omni opinione plura majoraque parere mala, quibus uti mali puniantur, ita bonorum & fides, & patientia probentur. Lutherani cum Pontificiis Euchariſtiomachis, comparantur oſtenditurq; parum abeſſe, quin illi cum his ſimilia circa S. Cœnam non ſentire tantum, ſed etiam facere interdum videantur. Bellum Euchariſticum eſſe Dei examen, quo univerſo mundo declaret, quid quilibet ex doctrina Evangelii hauſerit, eſſe ventilabrum, quo triticum a paleis ſecernatur, eſſe aquam, qua tanquam

mil-

milites Gideonis ſecernantur, qui ad Chriſtianam militiam ſint idonei, eſſe denique ignem, qui aurum, argentum, & gemmas a ligno, fœno, & ſtipulis ſejungat. Probatam ſic fuiſſe Athanaſii fidem, atque conſtantem patientiam docet inſtituta comparatione inter certamen Arianum & Euchariſtomachiam. Illiusque exemplo eos omnes ſolatio erigit, quibus ex hoc certamine carceres, tormenta, exilia ſuſtinenda ſint.

§. 20. *Quartam* cauſam exiſtimat auctor eſſe docentium το ἄγαν φρονεῖν, qui argumentando longius abeant, quam oporteat, qui clariora explicent per obſcura, qui novas cudant loquendi formulas, qui effari conentur infanda. Dum per unionem perſonalem, per ſeſſionem Chriſti ad dextram patris, per eſſendi modum definitiovum præſentiam corporis Chriſti doceant. Ad Scholaſticos nos confugere, ad Scotum, ad Thomam, ad Lombardũ & alios, & ab his petere a Scriptura aliena, diſtinctiones, ſcil. definitiones eſſendiq; modos. Hanc eſſe, σοφιαν ἀνθρωπινην ἐν διδακτοις λογοις: non vero του θεου και πνευματος. Τα κυριακου δειπνου οἰκεια & propria non ἀλλοτρια ſpectanda. In propriis refert potiſſimum ipſa verba inſtitutionis, Pauli explicationem, & cognata ſacramenta cum Veteris Teſtamenti tum Novi. Eas hic phraſes adhiberi, quas nec acutiſſimi veterani, ne dum tyrones intelligant. Hac obſcuritate nodum non diſſolvi

ſolvi, ſed magis implicatum arctius conſtringi. Sentiendum hic eſſe cum ſacra Scriptura humiliter, & loquendum cum pia vetuſtate ſimpliciter omnibus novis definitionibus, diſtinctionibus, quæſtionibus & limitationibus exploſis. Phraſium obſcuritate & novitate effici, ut cum pedem unum olim diſtaremus, nunc diſtare videmur aliquot millia. Rectius primorum certaminum auctores verbis potiſſimum Chriſti nixos fuiſſe, donec diſputationis fervor aliena ſubminiſtrarit. Facere nos etiam hic, ut intelligendo nihil intelligamus.

§. 21. *Quinta* cauſa videtur ἀπαιδευσία ſive ignorantia docentium. Paulum in docente requirere ut ſit ἀντεχόμενος τοῦ πιστοῦ λόγου, ut ſit ἱκανὸς διδάξαι τοὺς ἑτέρους, ut ſit ἐπιστομίζων τοὺς ἀντιλέγοντας. Sed hæc non reperiri niſi in iis, qui majori cum contentione, quam plerumque fiat, in eo elaborent, ut prius fidei præcepta atque myſteria accuratius ipſi cognoſcant, quam alios edoceant. In ſcholis æque atque in Eccleſiis nihil fere audiri, quam Eriſtica, ex rivulis peti, quod eſſet hauriendum ex ipſis fontibus, certamina inſpici, poſtillas lectitari, compendia percurri, recentiores interpretes ad manum haberi, ſacro codice vix ſemel inſpecto; pleroſque fere prius docere, quam didicerint. Experientiam quotidiè docere, quo contentioſior atq; rixoſior quisq; ſit, eo illum etiam imperitiorem, minusque

ab

ab iis inſtructum eſſe, quæ in Theologo erudito requirantur. Verum ſacramentorum rationem cognoſci non poſſe, niſi cognoris quid homo & qualis ante converſionem, in converſione & poſt converſionē, quid ſit illud, quod juſtitiam Chriſti, remiſſionem peccatorum, reditum in gratiam cum Deo, hæreditatem denique regni cœleſtis impetret & conſequatur, deinde qualem ſe Deus nobis patefecerit. Pleroſque his nondum accurate perſpectis ſibi perſuadere, ſe tenere omnem ſacramentorum rationem, licet in his nihil clari, nihil diſtincti videant. Hinc alios parum Sacramentis tribuere, alios nimium. Philoſophorum hic & Ethnicorum ſcripta eo nomine commendat, quod & multa ipſorum ſint dona Spiritus Sancti. Recte concilium Toletanum quartum decreviſſe, ignorantiam fugiendam eſſe ſacerdotibus, ceu cunctorum errorum matrem.

§. 22. *Sextam* cauſam eſſe *πικροχολίαν* ſive Theologorum nimis acre in docendo, atque etiam in ſcribendo judicium contra illos, qui cum Chriſtum ceu unicum ſalutis fundamentum teneant, alicubi tamen errare adhuc atque cœcutire deprehendantur. Neminem purum eſſe a nævo, & ab omni immunem errore. Plerumque eum, qui unum aliquod vitium in proximo carpat, obnoxium eſſe compluribus, & quandoque decuplo gravioribus. Non eſſe, non fuiſſe, non futurum, qui

qui non in uno alterove articulo hallucinetur aut impingat. Descendendum in nos ipsos esse, & quam ab aliis vellemus nobis errantibus præstari συμπαθειαν & clementiam, eandem erga alios quoque declarandam. Ex Epist. ad Rom. cap. 14. Eleganter docet auctor, quam pacis studio moderate neque cum ἐξυθενισμῳ de illorum a nobis dissensu judicandum sit, qui idem θεμελιον habeant. Non omnes ex æquo sapere, alios aliis plura aut pauciora accepisse talenta. Omnia simul & semel uno momento non cognosci. Christum, qui vehementer errantes discipulos facile tulerit, docueritque, exemplum nobis reliquisse, quomodo rudes, tardi, stupidi tractandi sint. Sic Irenæum olim merito nimiam Victoris severitatem reprehendisse. Sic Cyprianum cum quæstio de rebaptizandis hæreticis utrinque acerrime versaretur, de hac ipsa „ dixisse, ne quid sentiamus singuli proferamus, neminem judicantes, aut a jure communionis aliquem, si diversum senserit, amoventes. Non levioris hæc fuisse momenti, quam causa Eucharistica sit. Ibi de paschate, hic de Baptismo actum. Quodsi plures ejusmodi Irenæos, Cyprianosque hodie haberemus, omnia centuplo futura pacatiora atque tranquilliora. Comparationem deinde instituit inter sententiam των ῥητιστων & των διανοηστων (per illos qui τὸ ῥητον in verbis Institutionis sequuntur intel-

telligit auctor, per hos, qui την διανοιαν, quam vocum novitatem eo excusat, quod facilius admitti posse existimet, quam nomina Lutheranorum & Zwinglianorum,) ut ostendas utrosque in fundamento de S. Cæna esse ὁμοφρονας. In omnibus enim conflatum de S. Cœna consensum esse, in uno & solo modo hærere omnem nodum, in modo, inquit, quem utraque pars confiteatur ἀρρητον, ἀλαλητον. Ῥητιστας adfirmare, se edere carnem Christi ore corporis corporaliter, contra διανοηστας ore cordis fidelis per spiritum spiritualiter. Ῥητιστας si urgeantur, adjicere naturaliter non naturaliter, corporaliter non corporaliter, physice & tamen hyperphysice, hoc nihil aliud esse quam ἀρρητως & ἀλαλητως. Utrosque modum accurate se definire posse negare, sed eos nihilominus non tantum definire, quem nesciant modum, sed etiam eos damnare, qui modum, quem damnatores definiant, nolint admittere, quod eum cum ipsis illis se nescire profiteantur. Quid igitur durius esse possit, quid amarulentius, quid crudelius, quam toties clamare διανοηστας, qui in uno hoc modo dissentiunt, nolle credere verbis Christi, Christi negare omnipotentiam, Christi pervertere testamentum, Christi cum Arianis impugnare Deitatem, Christum cum Nestorio dividere, accedere ad Mahometismum, non dignos esse hac luce, Turcis & Judæis longe esse deteriores, imo deter-

terrimos omnium, quos unquam terra sustinuerit. Joachimi Westphali esse diram & crudelem vocem, Sacramentariorum calumnias rectius sceptro majestatis civilis refutari, quam argumentis, martyres Anglos atque Gallos Diaboli esse martyres. τὺς διαιονήσας contra nunquam non τὺς ῥητισὰς in fratribus habuisse, nunquam non paci atque concordiæ, quantum quidem per adversariorum criminationes licuerit, studuisse.

§. 23. Φιλονεικία sive ardens Theologorum non tantum contendendi, sed & vincendi studium *septima* belli Eucharistici causa auctori nostro constituitur. Iracundos leniter tractatos uno atque altero interdum verbo rursus placari: contentiosos vero omnem reconciliationem respuere, quibuscunque tractentur modis, nec quiescere, donec vel optata consequantur, vel saltem videantur consecuti. Habere contendendi libidinem ista, quæ sequuntur propria, ultro in arenam descendere, quamvis non lacessitum, de rebus pugnare obviis, quibusvis, etiam non necessariis, suis inhærere, licet infirmioribus, & forte dudum refutatis, aliena etiamsi validiora sint, non modo non recipere, sed spernere insuper, & pertinaciter respuere, omnia denique in hunc finem dirigere, ut aut vincat, aut saltem vicisse videatur. Ista vero omnia in nostri sæculi, inquit, Theologis passim ita deprehendi, ut probatione non mul-

multa ſit opus. Culpam cœpti belli Carolo-ſtadio videtur tribuere, cujus fuerit potius verba verbis privatos inter parietes refutare, neque aureum illum funeſtum infelicis hujus belli ducem facile admiſſurum fuiſſe, niſi jam antea in pugnam prodire conſtituiſſet. Quodſi hic Proteſilaus non primus ſcripto pugnam cœpiſſet, negat auctor, bellum Euchariſticum unquam in eam flammam erupturum fuiſſe. Bello huic temerario temere involutos contendendi ſtudio Andabatarum more pugnare. Ex contendendi tantum ſtudio profectum quicquid belli Euchariſtici ſit, ex eo demonſtrat, quod neque diſſenſus tanti exiſtimari poſſit, ut propterea tantum bellum excitaretur, & huc usque propagaretur, neque cuique parti ſua deſint argumenta. Primarium, & proprium controverſiæ ſtatum tantum in eo eſſe, fuiſſe, & futurum inter eruditos, utrum verba inſtitutionis ſimplicia ſint, & propria, an vero modificata & inflexa quodammodo. Propria ῥητισταὶ defendere, quia Chriſtus tempore triſtiſſimo cum Apoſtolis ludere verborum tropis noluerit. Contra tropum tueri διανοησταί, quod hæc ſacramentorum ratio ſit, quod verba poculi (quod ne pervicaciſſimi quidem ῥητισταὶ negare poſſunt) per omnia ſint tropica, quod vetuſtas magna ex parte tropice acceperit, quod ex literali ſenſu multa videantur conſequi abſurda. Tantam eſſe quorundam φιλο-

νενικαν, ut fuerint, qui in angustias redacti aperte professi sint, malle se errare cum Luthero, quam cum Zwinglio recte sentire. Qui de cœna dimicent, sæpius imitari concionatores, qui sive ex inscitia, sive ex infirmitate memoriæ, sive latratu canum, sive vagabundis cogitationibus a proposito abstracti dicant, quicquid in buccam venerit pro suggestu, etiamsi ad rem nequaquam pertineant, tantum ne ex silentio habeantur indocti.

§. 24. *Octavam* causam existimat auctor esse impatientiam, qua quis nihil ferre potest eorum, quæ quacunque ratione contra se dicta aut facta esse existimat. Quod si, inquit auctor, utriusque partis inspexeris Theologos, tantam profecto in plerisq; impatientiam invenies, quantam vix in ullo hominum ordine alio. Quod ut auctor noster confirmet lepidum tradit convitiorum, quibus qui bellum huc gesserunt, tanquam telis, invicem infimæ & abjectissimæ instar plebis pugnarunt historiam atque catalogum. Cum διανοηϛαι suam sententiam exponerent ab adversaria parte nuncupatos fuisse Zwinglianos, tropistas, Svermeros, fanaticos, Enthusiastas, Aristotelicos, Kænodogmatistas. Dianoistas vero quosdam carnis affectum secutos par pari reddidisse, & ρ'ηπϛας vocasse vicissim Lutheranos, Capernaitas, metusiastas, localistas, synusiastas. Hæc cum intelligerent ρ'ηπϛαι duriora reddidisse Dianoistis, quos menda-

ces,

ces, falsarios, Sacramentiperdas, corruptores Testamenti Christi, ψυχοφαγȣς, ψυχοκτόνȣς, ruentes in tartara, ἀυτοκατακρίτȣς dixerint. Durius appellatos διακονησας etiam duriora reddidisse, & τȣς ῥήτορας vocasse Anthropophagos, sarcophagos, hæmatopotas, Thyestas, carnifices, Christicidas, ἀρτολατρας, Dei impanati cultores, Eutychianos, Svenckfeldianos, eversores complurium articulorum fidei Apostolicæ. Hæc cum viderentur ῥήτορσι asperrima, tota convitiorum plaustra in dianoistas evomuisse, dum eos convictos hæreticos, dæmoniacos, diabolis ex omni parte ante, pone, supra, infra, intus & extra obsessos, diaboli martyres, gladio potius quam verbis refellendos, abarcendos a sacris, ex Ecclesia exstirpandos funditus, fugiendos omnibus bonis, indignos pro quibus oretur Deus, ex fœderibus regum atque principum excludendos, annumerandos Anabaptistis, Nestorianis, Arianis, Turcis, & ut paucis, omnia complecterentur, omnium mortalium, quos unquam terra sustinuerit, longe deterrimos, nec non in sempiternum damnatos. Ut adeo mihi non videantur de veritate, de verbis scripturæ, de fide atque charitate sed de eo contendisse, uter alterum calumniando, conviciandoque superare posset. Pulcrum hoc quidem, & Theologis, si Diis placet, dignissimum certamen. Dolendum magnopere esse recte monet auctor; quod Christiani,

 imo

imo Christianorum duces Theologi eo usque impotentiæ & pusillanimitatis procedant, ut obvio quovis convitio tantopere commoveant, ut gentiles fuerint, qui longe æquiori animo graviores multo injurias tulerint. Christum potius imitandum, qui cum helluo, cum φιλαμαρτωλος, cum φαγος, cum οινοποτης, cum impostor, cum obsessus dæmone, cum Beelzebub, cum Samaritanus, cum Τελωνης, cum seditiosus cum contra Cæsarem, contra Mosem, contra legem, contra templum loqui & facere, cum denique blasphemus contra ipsum Deum diceretur, cum capto, cum in cruce pendenti dirosque cruciatus sustinenti illuderetur, ad quædam interdum muti instar prorsus conticuerit, ad quædam responderit, & quidem graviter, sed absque calumniis non par pari rependens, ut nos soleamus, ad alia non refutando, sed orando potius, & intercedendo: licet convicia contra Christum eo graviora, & iniquiora dicenda sint, quod nihil eorum vere dictum in dominum nostrum, in nos vero aliqua verissime dicantur. Cum nostrum esset discere a Christo, qui mitis sit, & humilis corde, cum λοιδορουμενοι non deberemus αντιλοιδορειν, memores illius μακαριοι οἱ πραεις, & ferienti dextram maxillam, etiam sinistram feriendam obvertere: nos contra percutientem repercutere, adimenti adimere, ejicientem ejicere, capientem capere, proscribentem pro-

proſcribere, excommunicantem excommunicare, ex Eccleſia exterminantem exterminare viciſſim, cum primum locorum atque temporum aliqua ſeſe nobis offerat occaſio. Similes hos Theologos hac in parte eſſe Apoſtolis, qui cum in vico quodam Samariæ tantum non ſuſciperentur, rei indignitate commoti, ſi penes ipſos fuiſſet, igne cœlitus demiſſo omnes incolas abſumſiſſent. Ultionem Deo relinquendam.

§. 24. Octo his cauſis alias adhuc ſubjungit auctor, quas vero non prorſus ejusdem ait, ponderis atque dignitatis. *Nonam* adeoq; eſſe ἀλλοτριοεπισκοπίαν, qua quidam doctores Eccleſiaſtici πολυπράγμονες, φιλότιμοι, φίλαρχοι, κενόδοξοι alienam invadant διοίκησιν conantes aut precario, aut minis, aut rationibus ſubdolis ad ſuæ doctrinæ caſtra traducere, qui fidei ſuæ commiſſi non ſint. *Decimam* vocat ἀρχαϊσμὸν, nondum ſatis intellectum, ſive dubiam in multorum animis & ancipitem patrum auctoritatem, utraque parte pro ſe ſtare hos vel illos patres ad ravim usque clamante. *Undecimam* cauſam negligentiam perhibet magiſtratus politici eſſe. Cui, cum negligentior ſit in fidei capitibus, ſacramentorumque doctrina cognoſcendis, in ejusmodi controverſiis ex ore aliorum dependendū ſit, cujusvis adeo fraudi & impoſturæ expoſito. Sententiam ſæpius dici altera parte aut prorſus nunquam, aut per calumniatores duntaxat

audita. **Nimium magiſtratum civilem laxa-** re habenas turbulentis ſcriptoribus. *Duodecima* cauſa perhibetur eſſe librorum alterius partis interdictio. Conſtantinum magnum in Synodo Nicæna ſupplices Epiſcoporum libellos, quibus lites inter ſe privatas exercuerint, benigne ſuſceptos ſimul & ſemel omnes combuſſiſſe, & hac ratione ſuſtuliſſe privata Epiſcoporum diſſidia. Quod-
„ſi, inquit auctor, pari modo de cœna ſcri-
„pti libri Vulcano immolarentur iis tantum
„exceptis, in quibus privati abeſſent affectus
„atque calumniæ, ita me Chriſtus amet, bel-
„lo ſacramentali non poſtremus incideretur
„nervus: ſiquidem conſtat, a multo maxi-
„ma parte privatum commodum atque ho-
„norem in hoc bello quæri non publicum.
Decimam tertiam cauſam judicat eſſe omiſſionem Synodorum rite convenientium. *Decimam quartam* inde arceſſit, quod cum in Academiis iis ſæpe, quos neq; eruditio neq; prudens pietas commendet, honores Academici conferantur, iſti quoniam in aliis non poſſint, in cauſa atque lite Euchariſtica zelum & eruditionem ſuam contendendo oſtentent. *Decimam quintam* adfirmat eſſe pactorum violationem. Marpurgi decretum eſſe, pacem utrinque colendam, & a contentioſis & amarulentis ſcriptis abſtinendum, ſed vix triennium hæc obſervata eſſe. Pacificationem Wittenbergicam, in qua quam animi utrinque pacati atque conjuncti fuerint

Lu-

Lutheri ad Helvetios, & Helvetiorum ad Lutherum literas ſignificare, ſequutam eſſe ſubitam præter omnem exſpectationem animorum alienationem.

§. 25. *Decimam ſextam* eſſe ἀνθρωπαρεσκείαν, quo vitio qui laborent, eos uti cuncta ita etiam ea, quæ ad ſacram cœnam ſpectant, dicere atque facere ad gratiam vel ſuperiorum, vel inferiorum, vel æqualium contra conſcientiam, idque tantum ne de ſuo dimoveantur loco, & dignitate, utque ea conſequantur, quibus exciderent, ſi libere dicerent, quæ ipſis de cauſa Eucharistica viderentur. *Decimam ſeptimam* tandem eandemque ultimam cauſam belli hujus docet eſſe illud αὐτὸς ἔφα Pythagoricum. Vulgatum hominum ita affectum eſſe, ut quos charos habeat, & miretur ob excellentiam donorum, plerumque plus illis tribuat, quam æquum & par ſit. Hinc, quicquid ab ejusmodi viris proficiſcatur, ſit licet interdum etiam minus laudandum, in cœlum laudibus efferri, & mordicus retineri atque aſſervari non ſecus, ac ſi dictum factumve ab ipſo eſſet Deo. In doctrina de cœna maximam partem ita captam atque conſtrictam eſſe auctoritate ſive Lutheri, ſive Zwinglii & Calvini, Lutheri tamen inprimis, ut ſi forte Angelus deſcenderet de cœlo, & ab eo doceret diverſum, non facile ſit inventurus fidem. De Demetrio decretum Athenis feciſſe Stratoclem παν ὅ, τι ἂν βασιλεὺς Δημήτριος κελεύσῃ τοῦτο καὶ πρὸς θεοὺς ὅσιον

καὶ πρὸς ἀνθρώπους εἶναι δίκαιον. Idem nobis statutum decretumque esse de nostræ fidei antesignanis. Si ut cœteras, ita & sacramentales lites velimus compositas ad ἄμεσα decurrendum esse, ad αὐτόπιστα, ad αὐτομολογούμενα, ad ἀναπόδεικτα sacro sanctæ Scripturæ Canonicæ & authenticæ. Quæ vero nostra sint & doctorum nostrorum placita, ea pro fœno, stramine, & stipulis habenda esse, donec ad Lydium lapidem hoc est, Prophetarum & Apostolorum Canonem revocata auro & argento corresponderint.

§. 26. Tandem libellum huncce suum auctor concludit, quæ vero melius, uberiusque hac de causa dici possint, illis relinquit, qui ipso Doctrina, ætate, rerum usu & auctoritate longe sint superiores. Se, quæ dicere potuerit, dixisse; cumque causas jam exposuerit, quæ bellum Eucharisticum foverint aluerintque, optimum quemque præclare intelligere, si bellum sacramentale ex animo & sincere velimus sublatum, in eo nobis esse elaborandum, ut enumeratas causas tollamus. Ea deinde paucis recenset, quæ singulis causis opponenda existimet. Quæ ita facile colligi ex ipsa causarum tractatione possunt, ut opus non sit, in hac ipsa remediorum recensione diutius versari. Causis his, quas ipse exposuerit tanquam famulis atque pedissequis amotis, discordem verborum Cœnæ interpretationem ceu Dominam dissidii,

dii, ſolum quoque vertere coactum iri exiſtimat. Famulis vero retentis; quæcunque pacificationis tententur remedia, fruſtra laboratum iri metuit. Optat denique Deus T. O. M. det, ut per Chriſtum acquiſitæ pacis conſortes, pacem quoque inter nos colamus terrenam, illius cœleſtis certiſſimum indicem, quo validiore cum manu, cum fuerit opus, veritatis hoſtibus poſſimus reſiſtere.

§. 27. Ex his vero, quæ hactenus recenſui, facile quemvis intelligere exiſtimo, veri nominis Theologum noſtrum auctorem exſtitiſſe, qui per totum hunc libellum conjunxerit cum vera eruditione atque pietate animum uti a partium ſtudio alienum, ita pacis atque concordiæ ſtudioſiſſimum. Licet enim præ ſe ferat, quid ipſe de Sacra Cœna ſentiat, ita tamen diverſa ſentientium vitia recenſet, ut merito ne ſuis quidem parcat, quos, licet rectius ſenſiſſe exiſtimet, in toto tamen hoc bello, nimium etiam affectibus ſuis interdum ſerviiſſe non diffiteri videtur. Quibus vere ſignificavit, quam ſibi hæ contentiones & Chriſtiana religione, & omni ratione indigniſſimæ videantur, quamque ipſe cum piis omnibus ita veritati ſtudeat, ut ex Dei præcepto, etiam amoris, pacis atque concordiæ deſiderium adjungat. Neque profecto dubitari poteſt, ſi quam æquæ pacis conditiones ſunt, quas deſcripſit, tam etiam illius conſilium omnes ſequerentur,

tur, brevi jucundiſſimam pariter atque firmiſſimam futurā pacem. Itaque quam præclare de hoc Jezleri libello, ipſoque auctore viri eruditiſſimi tum temporis ſenſerint facile ex literis perſpici poteſt, quæ MSS. adhuc extant. Nobis præ reliquis & ob auctoris celebritatem & eo potiſſimum nomine, quod & vera dicat & ab omni adulatione aliena teſtimonium doctiſſimi Danielis Toſſani „ magnopere placuit. Ita vero ille literis anno „ 1586. ad Jezlerum exaratis. *Liber tuus*, inquit, „ *de cauſis diuturnitatis controverſiæ Eucharisticæ & mihi, & moderatis omnibus imprimis placet.* „ *Sed non deſunt, quibus omnibus aliis polemicis* „ *ſcriptis acerbius eſſe tuum videatur: quia fere* „ *utramque partem accuſare videtur* ὑπερφροσύνης, „ ἀπαιδευσίας, πικροκρισίας, καὶ φιλονεικίας. *Sed* „ *ut ille ait, Jupiter ipſe ſive pluat, ſive non pluat,* „ *non omnibus placet. Libellum illum certe magni* „ *faciunt Anhaldini Theologi viri doctiſſimi. Ubi* „ *Harniſius ex nundinis reverſus fuerit, auctor ei* „ *ero, ut eum recudat. Cæterum neſcio, quid ſim* „ *ab eo impetraturus, eſt enim ſatis moroſus.*

§. 28. Sed ſunt profecto ex iis, qui Lutherum ſequi videri volunt, qui facile mihi largiantur, non eſſe majorem uti Jezlerus noſter docuerit circa S. Cœnam diſſenſum inter Proteſtantes, quam qualis eſſe inter eos ſolet, qui eundem ſcripturæ locum maximam quidem partem eodem modo, ſed in paucis quibusdam circumſtantiis diverſo, veruntamen

ita

ita explicant, ut nihil contra rationem, nihil contra reliquam Scripturam ſentiant: ſed longe majorem, & difficiliorem adhuc præter ea quæ ad unionem atque communionem duarum in una Chriſti perſona naturarum referuntur, ſententiarum diſcrepantiam de æterna prædeſtinatione, vocationisque & gratiæ divinæ ratione alios ab aliis tam longe ſejungere atque diſtrahere, quam olim Manichæi ab orthodoxis diſtincti fuerint. Verum enim vero, nihil mihi noſſe videtur, qui arbitratur, omnem illam controverſiam de naturarum unione, atque communione ex una illa de verborum inſtitutionis propria vel tropica explicatione non pendere, neq; primos fidei Lutheranæ ſtatores nobiſcum de prædeſtinationis gratiæque neceſſitate, & voluntatis noſtræ ſervitute ſenſiſſe. Sed de his alias uberius.

VI.

VI.

JO. GEORG. SCHELHORNII,

Memmingensis,

De צלצל דגים *ad Job. XL: 31.*

Dissertatio.

Συνοψις.

צלצל דגים Bocharto est telum piscatorium, nobis cymbalum, cujus sonitu nonnulli pisces delectantur. §. 1. De significatu τȣ̃ צלצל quædam. Famosior est cymbalum. צלצל Deut. XXVIII. locusta, a tinniendo juxta Raschium dicta. צלצל Rabbinis turtur, a cymbalo facto nomine. §. 2. cymbala in Phrygia Dindum, in Syria Zinzum forte a צלצל. Scriptoribus Talmudicis צלצל cymbalum. §. 3. Musica delectantur etiam bruta, ac pisces. Wolfg. Franzii & Macrobii testimonia. §. 4. Delphin φιλομȣσος. §. 5. Pisces quomodo ad auguria fuerint allecti? §. 6. Pisces voce hominum allecti. Juxta Martialem, Lucianum, Ciceronem &c. §. 7. recentiorum de piscium φιλομȣσια testimonia. §. 8. Deus negat in loco Jobi, Leviathanem hoc vel simili modo allici posse. Bruta quædam tintinnabuli sonum aversantia. Pisces tinnitu instrumentorum Musicorum terrefacti. §. 9. Caput implere cymbalo quo sensu dicatur in loco Jobi 9. 10.

§. 1.

§. 1.

DEprædicat in hoc capite Deus O. M. divinam ſuam omnipotentiam ejusque quaſi egregia ſpecimina in medium producit Behemoth & Leviathan, quorum ille animal aliquod quadrupes, hic vero grandis ſtupendusque piſcis, quicunque tandem ſit. Jobo Deus contra infirmitatem ejus ob oculos ſiſtit, recenſendo varia, præprimis autem inquirendo: התמלא בשכות עורו ובצלצל דגים ראשו: quæ verba Sam. Bochartus in Hierozoic. P. II. L. V. C. XVI. f. 773. edit. Francof. ſic reddidit: *An implebis pellem ejus miſſilibus, & caput ejus telis piſcatoriis?* Summus Vir ibi ſimul merito caſtigat Syrum Græcosque Interpretes, neque aliis interpretibus Jobi mentem ſatis hic fuiſſe perſpectam, innuit. Neſcio vero, an is ipſe acu rem tetigerit, צלצל per telum piſcatorium transferendo; hanc enim ejus vocis notionem exinde ſaltim probat, quod צלצל pro telo geminatis radicalibus alludat ad Arabicum צאלת' quod ſagittas explicent Giggeus & Golius. Tutiorem me viam ingreſſurum arbitror, ſi famoſo, & de quo nemo dubitat, צלצל צל significatu retento, Deum præter alia quærere dixerim: num poſſit Job caput Leviathanis implere cymbalo piſcium (i. e. cujus ſonitu nonnulli piſces impenſe

pense delectari soleant,) ut hoc eum alliciat atque sic irretiat?

§. 2. Non alienum ab hoc loco erit, de notione τῦ צלצל paulo plenius dicere, cum in ista exponenda mirum quantum discrepent interpretes. Comparet equidem plus simplici vice in Fœderis Antiqui Volumine, sed in singulis fere locis alium apud Commentatores varios induit significatum, nunc fiscellæ piscatoriæ, aut teli, alibi cymbali, tandem & umbræ notionem sortita. Equidem ejus πολυσημίαν non prorsus negabo: at prudentis & circumspecti interpretis esse judico, ut semper eum significatum, qui famosior & quasi primarius est, eligat, nisi forte circumstantiæ textus aperte aliud suaserint. Secus enim facienti compluries accidere mihi persuasum est, ut locis Scripturæ alienum inferat sensum, & a mente Spiritus divini aberret. Ego, quod bona cum venia aliorum dixerim. ubique fere cymbali significatum τῶ צלצל convenire puto, quæ licet non unica & constans, ut nonnullis visum fuit, at famosior ejus est notio, Nam Deut. XXVII. 42. quidem alio sensu venit, sed aliis etiam notatur punctis, adeoque non est eadem vox, quamvis R. Sal. Jarchi locustam clamosam ibi innui autumet, quæ a strepera voce sic quasi tinniens dicta sit. Quum vero צלל etiam sit obumbrare, Bocharto verisimilius videtur, hinc locustas sic appellari: quia

quia scilicet solem obumbrant. vid. Hieroz. P. II. L. IV. C. I. f 446. add. C. IV. f. 479. Turturem autem ab Hebræis צלצל nominari, tanquam a cymbalo facto nomine, quia vocem habet tinnulam & obstreperam, idem Vir laudatissimus censet l. c. L. I. C. IX. f. 55.

§. 3. Nostrum, de quo diximus, צלצל in locis 2. Sam. VI. 5. Ps. CL. 5. citra controversiam significatione cymbali gaudet, & Chaldaicum צלצלא eodem sensu venit: quin & loco vexatissimo Jes. XVIII. 1. hæc notio congruere mihi videtur, de quo alio tempore plenius disserere in hac Bibliotheca constitui. Bochartus in Epistola de quæstione, num Æneas unquam fuerit in Italia? p. 15. auguratur, cymbala in Phrygia esse nominata Dindum, ut in Syria Zinzum, quæ voces non adeo multum ab Hebraica צלצל abeunt: siquidem notum est, נ haud raro cum ל permutari, cujus exempla suggerit idem Bochartus in Geograph. S. p. 145. 572. 850. edit. Franc. Sicut & mutationem literæ צ in ד Syris ac Arabibus usitatam esse pronunciat Joh. Lightfootus in Horis Hebr. & Talm. in IV. Evang. p. 555. edit. Lips. ubi דאלמנותא a צלמין deducendum arbitratur: quanqaum de his cum nullo decertare animus sit. Scriptoribus Talmudicis צלצל est æreum instrumentum & maximi quidem soni, de quo locum notabilem ex Gemara Hierosol. adduxit H.

Relan-

Relandus Diſſert. V. de Nummis Samarit. p. 215. ſqq. Referunt nempe Judæi inter quotidiana Levitarum inſtrumenta muſica, quæ ſunt נבלים כנורות וצלצל, nablia, cytharæ & cymbalum, maximum ſonum reddidiſſe צלצל, adeoque etiam unum modo fuiſſe. Et præfectus inſtrumentis muſicis Levitarum ab hoc ſolo nomen gerebat ממונה על הצלצל præfectus cymbalo. Alia loca hunc ſignificatum probantia ex priſcis Hebræorum ſcriptis notavit Buxtorfius in Lexico Talmud. conferri quoque poteſt F. A. LAMPE Vir celeberrimus, de cymbalis veterum in addendis ad p. 238. Atque ſic nihil videtur cauſæ eſſe, quo minus & hic eam notionem utpote famoſiorem & primariam, retinere liceat, cum hac ratione ſenſus haud incommodus ex loco noſtro elici queat, quod nunc pluribus evincendum nobis erit.

§. 4. Muſicam ipſa quoque animantia bruta ſonora concentus ſui varietate non raro demulcere, haud noſtro demum tempore naturæ ſcrutatoribus innotuit, ſed & olim eruditum fuit: quod teſtimoniis quibusdam manifeſtum fiet. De cervis hoc confirmat Clemens Alex. Paedag. L.II C.IV. f. 164. τὰς μὲν ἐλάφους ταῖς συρίγξι κηλεῖσθαι παρειλήφαμεν, καὶ ἐπὶ τὰς ποδάγρας, πρὸς τῶν κυνηγῶν θηρευομέ-ἄγεσθαι τῷ μέλει. i. e. *Cervas fiſtulis demulceri accepimus & in laqueos inter venandum cantu duci a vexationibus.* Julii Solini Polyhiſt. C. XXVI. f. 156.

f. 156. edit. Vienn. 1520. ubi nonnulla de mira musicæ vi annotavit Joh. Camers. Plura de his lubens prætereo, cum nunc de piscibus saltim quæstio sit: de quibus quædam afferre animus est, loci Jobæi illustrandi gratia. De Aliosa, quæ Clupea etiam vel Trissa audit, Ælianum & alios memorare testis est Wolf. Franzius in Hist. S. animal. P. III. C. IV. quod campanis parvis, cantu & strepitu testarum advocetur & capiatur juxta lacum Mareotin. Piscatores enim in casulis suis saltare adhibitis instrumentis musicis: hunc modum saltantium æmulando Alosam per imprudentiam incidere in expansa retia. Hinc non abs re Macrobius in Somnium Scipion. L. II. C. III. *Ecquid mirum, si inter homines musicæ tanta dominatio est? cum aves quoque, ut lusciniæ & cygni aliæve id genus, cantum veluti quadam disciplina artis exerceant, nonnullæ vero vel aves vel terrenæ seu aquatiles belluæ, invitante cantu, in retia sponte decurrant, & pastoralis fistula* (aa) *pastum progressis quietem imperet gregibus?*

§. 5. De Delphine produnt historiæ naturalis scriptores, eum valde delectari musica. Atque hinc citra dubium orta est fabula de Arione, insigni cytharœdo, qui a Delphine per tumidos fluctus maris in regionem Tæna-

(*aa*) Aristides Or. XVI. in laudem Smyrnae, hanc urbem quoque commendat, ex piscium, quibus abundat copia, quos mansuetos factos ad tibiam saltare doceant. T. d. H.

rum vectus esse traditur, mulcente aures musica, & navigium sublevante. *Visum est enim*, ut Petrarchæ verbis utar, *fabulam non admitti, nisi color mendacio quæreretur: gubernaculum, malus, vela, remi deerant, pro his omnibus unius Musicæ suavitas subrogata est.* Eam ex Herodoto repetiit A. Gellius N. A. L. XVI. C. 19. Extat in illam rem elegans epigramma Bianoris L. I. Antholog. Græc. Cap. XL.

Φῶρες ὅτ' εἰνάλιοι τυρσηνίδος ἀγχόθι δίνης
Φορμικτὰν ἀκάτου θῆκαν ὑπερβύθιον.
Ἀυτίκα μιν κιθάρη λιγυηχεῖ δέξατο δελφὶν
Σύνθρονον ἐκ δὲ βυθοῦ νήχεθ' ἑλισσόμενος.
Μέχρις ἐπ' Ἰσθμὸν ἔκελσε Κορίνθιον· ἦεν θάλασσα
Ἰχθῦς ἀνθρώπων εἶχε δικαιοτέρους.

interprete Paulo Stephano:

Non longe audaces Tyrrheno a gurgite nautæ
Per vos in mediis mersus Arion aquis.
Excipit argutam citharamque & Ariona delphin:
Volvitur æquoreis inde natator aquis:
Unde Corinthiacum sospes devenit ad Isthmum.
Plus quam homines justo pisce natantur aquæ.

De hoc pisce Plutarchus in de solertia animalium, f. 984. Tom. II. Opp. *Verisimile quidem est, Deum probare studium musices in delphine: cui etiam Pindarus se comparans, incitari se, ait,* delphinis

phinis in morem, τὸν μὲν ἀκύμον⊙ ἐκ πόντε πελάγει αὐλῶν ἐκίνησεν ἐρατὸν μέλ⊙, *quem placido e mari suavis excivit tibiæ sonus.* Ne autem existimes, Delphinis φιλομεσίαν solis niti poëtarum figmentis, provoco ad nobile par naturæ curiosorum, Plinium & Casp. Schottum. Ille in Hist. nat. L. IX. C. VIII. asseverat, *Delphinem non tantum esse hominis amicum animal, verum & musica arte mulceri symphoniæ cantu, & præcipue hydrauli sono.* Ubi tandem nonnullis interjectis: *Quæ faciunt*, ait, *ut credatur, Arionem quoque cytharœdicæ artis interficere nautis in mari parantibus ad intercipiendos ejus quæstus eblanditum, ut prius caneret cythara, congregatis cantu delphinis cum se jecisset in mare, exceptum ab uno Tænarum in littus pervectum.* (*a*) Schottus vero in erudito de Magia tractatu propria experientia confirmat, Delphines illas naves, in quibus concentus instituitur musicus, adnatando comitari solere. Quod & sibi in mari Adriatico naviganti, obtigisse commemorat Jac. Locher Philomusus in epistola ad Wolfg. de Tanberg, Fulgentii Mytho-

 lo-

(*a*) Adde eandem L. XI. c. 50. ubi scribit. *Delphinum audire manifestum est, nam & cantu mulcentur, & capiuntur attoniti sono.* Praecipue Delphines esse φιλωδες και φιλαυλες *delectari cantu & tibiis* ex illa Arionis historia probat Aelianus hist. Anim. L. XII. c. 45. ubi & hymnum producit, ab Arione consecratum Neptuno, in quo Δελφινες vocantur φιλομεσοι, i. e. Musicae amantes. T. d. H.

logiis, August. Vindelic. 1521. in fol. editis, præmissa.

§. 6 Sed & alii adhuc pisces hujusce fere sunt indolis: Apud Varronem de Re Rust. L: III. C. ult. hæc verba invenies. *Sic hi loculatas habent piscinas, ubi dispares disclusos habeant pisces, quos proinde ut sacri sint ac sanctiores, quam illi in Lydia, quos sacrificanti tibi Varre ad tibicinem Græcum gregatim venisse dicebas ad extremum littus atque aram, quod eos capere auderet nemo.* Casp. Peucerus in Commentar. de præcipuis divinationum gener. ubi de ἰχθυομαντείᾳ p. m. 206. agit, hæc refert: *Non procul a Fossa Dina ad Myras* (*b*) *Lyciæ in fonte Apollinis, quem Curium appellant, pisces ter fistula evocati conveniebant, qui si diripiebant objectas escas, lætum erat consultantibus, si caudis abigebant, dirum. Hierapoli Lyciæ in lacu Veneris pisces æditorum parebant vocibus, prodibant, ac veluti sese sistebant vocati, exornabantur auro, scalpebantur adulantium manibus, & in ora biantia admittebant insertas manus:* quod ex Plinii Hist. Nat. L. XXXII. C. II. eum hausisse postmodum vidi.

§. 7. Nec Musica duntaxat, sed & ipsa hominum voce allectos fuisse pisces quosdam, posterius exemplum, Peucero memoratum, comprobat: cui nunc alia etiam jungere liceat. Mirare mecum, benevole Lector, pisces, qui Domitiano Imperatori in deliciis erant,

(*b*) Haec hausta sunt ex Ael. Hist. Anim. L. VIII. c. 5. & L. XII. c. 1. T. d. H.

erant, de quibus Martialis L. IV. Epigr. 23. ad Piſcatorem:

Bajano procul a lacu monemus,
Piſcator fuge, ne nocens recedas.
Sacris piſcibus hæ natantur undæ,
Qui norunt dominum, manumque lambunt
Illam, qua nihil eſt in orbe majus.
Quid quod nomen habent, & ad magiſtri.
Vocem quisque ſui venit citatus. (c)

cf. hic Matth. Raderi Comment. ad h. l. f. 283. qui cum varia in eam rem, præprimis

 notatu

(c) Idem Mart. L. X. ep. 30.
Piſcina Rhombum paſcit, & lupas vernas:
Natat ad Magiſtrum delicata Muraena,
Nomencalator Mugilem citat natum,
Et adeſſe juſſi prodeunt ſenes Mulli.
Adde memorabilem locum Plinii, ex L. X. c. 70. *Piſces quidem auditus nec membra habent, nec foramina. audire tamen eos palam eſt, ut patet cum plauſu congregari feros ad cibum aſſuetudine in quibusdam vivariis ſpectetur, & in piſcinis Caeſaris genera piſcium ad nomen venire, quosdamque ſingulos.* Ita Aelianus narrat Hiſt. Anim. L. XII. c. 1. in Apollinis templo apud Myrenſes in Lycia magna cura ali piſces, inter alia de iis ſcribit. Γνωριζουσι δε και την τȣ ιερεως φωνην οι ιχθυες, και ἐπακȣσαντες μεν ἐυφραινȣσι ȣτȣς δι ὁυς κεκληνται. *Piſces cognoſcunt Sacerdotis vocem, & cum acceſſerunt, exhilarant illos, per quos appellati ſunt.* Idem L. XII. c. 30. varia loca nominat, in quibus piſces manſuefacti, και υπακȣοντες τῃ κλησει, alantur. Idem argumentum tractat,

notatu dignissimũ piscis cujusdam miraculum ex Petro Martyre de Rebus Oceanicis, attulisset, exclamat: *Ite nunc Plinii, Gellii, Æliani, & de Delphinibus Jasensibus, Bajanis, Tænariis & Corinthiacis porro gloriamini.* Lucianus similiter in de Dea Syra de piscibus: οὗτοι δὲ καὶ ὀνόματα ἔχουσι, καὶ ἔρχονται, δὲ κεκλημένοι, *hi & nomina habent, atque iis vocati adveniunt.* Notandum quoque est, veterum Romanorum luxum eo processisse, ut & pisces summo studio erudiri curaverint, ut adulantium se præberent manibus. Cicero subinde in eos mores invehitur. L. II ad Atticum Epist. I. scribit: *Nostri autem principes digito se cœlum putant attingere, si mulli barbati in piscinis sint, qui ad manum accedant.* Idem in Paradoxis: *Reviviscat M. Curius, aut eorum aliquis, quorum in villa ac domo nihil splendidum, nihil ornatum fuit præter ipsos, & videat aliquem summis populi beneficiis usum barbatulos mullulos exceptantem de piscina, & pertractantem, & murenarum copia gloriantem.* Sic L. Crassi murena multorum literis celebrata est, quæ vocem domini audiens, adnatabat, escamque sibi porrectam accipiebat: hinc etiam mortem ejus indignissi-

ctat integro capite 4. libri octavi. Anonymus auctor rerum Asiaticarum memorabilium (Asiatischer denckwürdigkeiten) narrat in regione Indiae Orientalis *Kachimore* in viridario orbis Achiavel piscinam esse, in qua pisces ingentis magnitudinis annulum aureum in naso gestent cum epigraphe, accersitos autem voce cujusdam, concurrere. T. d. H.

gnissime tulit Crassus. Audi enim, quæ Macrobius hac de re narrat Saturnal. Lib. III. C. XV. *Crassus, Vir censorius, cum supra cæteros disertus haberetur, essetque inter clarissimos cives princeps, tamen murænam in piscina domus suæ mortuam, atratus tanquam filiam luxit. Neque id obscurum fuit, quippe collega Domitius in senatu hoc ei quasi deforme crimen objecit: neque id confiteri Crassus erubuit, sed ultro etiam (si diis placet) gloriatus est censor, piam affectuosamque, rem fecisse se jactans.* Nicolaus Leonicus Thomæus de Varia Historia Lib. III. Cap. LXXV. in Eloro Siciliæ fluvio, qui Eloram a se appellatam præterfluit urbem, cicurum genera piscium reperiri scribit, qui, Apollodoro teste, & inclamati accedere, & e porrigentis manu placidissime cibum capere consueverunt. Miratus igitur sum, Franciscum Petrarcham, Virum in veterum literis minime hospitem talia fugisse. Is enim Epist. Famil. Lib. III. Epist. XXIII. posteaquam de variis belluis avibusque blanditia delinitis suaviter disseruisset, *de piscibus*, ait, *nihil tale (quod meminerim) legi, nisi quod Delphines nescio qua humano generi familiaritate conjunctos ferunt.* Prioribus jam addere libet fabellam, fere dixerim anilem, quæ in libro rarissimo Conformitatum Francisci cum Christo fol. 66. fac. 2. Col. 2. memoratur. Scilicet ibi pisces concioni, ab Antonio habitæ, capitibus protensis faciles præbuisse aures, eique nutibus,

& quod mireris, clamore applausisse traduntur: ut nimirum scias, non omnes pisces voce destitui. Forte fuerunt ex numero scaphrorum & porcorum fluviatilium, quibus Aristoteles alicubi clamandi facultatem adscribit.

§. 8. Sed ut e diverticulo in viam redeamus, addenda nunc erunt & recentiorum quædam de piscium φιλομυσία testimonia. Rondeletius L. VII. c. 15. sæpe numero se in Arverniæ oppido Maringuesio ad littus fluvii obambulantem, chelyn pulsando, pisces gregatim ad ripam allectasse perhibet. Idem L. IV. de piscibus marinis C. X. scribit: *Non procul ab Ambiano in villa quadam divi Antonii trocta nutritur: quæ vocata ad cibum properat, & de manu capit. Glani & cyprini in vivario ædium nobilissimi Viri a Jarnaco, pulsato pariete ad cibum properant: id quod ipse sum expertus.* Audio in quibusdam vivariis Germaniæ inferioris tintinnabuli sonitu pisces ad cibum vocari. (*d*) In Italia prope Ferraram in Eridano flumine sitam esse insulam Erasmus Francisci in Theatro Curiositat. P. I. p. 204. narrat, in qua olim vivarium extiterit, cujus pisces sic adsueti,

(*d*) Tale quid de illo, qui in viridario Archiepiscopi Salisburgensis est, ex Ephemeridibus naturae curiosorum narrat Vir de literis & ecclesia meritissimus Ioh. Cyprianus in Comm. ad Tranc. Hist. anim. p. 1967. qui & de his rebus conferri meretur p. 1903.

ti, ut nonnisi signo prius per tintinnabula dato, ad cibum capiendum accesserint. Recordor & ipse, me aliquando cum Altorfii literis operam navarem, ex ore Theologi ejus Academiæ celeberrimi accepisse, quod B. Kortholtus Kilonii ei retulerit, in insulæ, quæ vulgo Terræ Sanctæ (Heiligenland) nomen obtinet, aliquo sacello asservari campanulam, de qua incolæ tradant, haleces, quotiescunq; ea pulsata fuerit, capita ex lacu protendisse, atque hac ratione tam celebrem arengarum capturam primo fuisse inventam.

§. 9. Jam ad locum Jobi citatum revertar. Videtur inibi Deus negare, Leviathanen hoc vel simili modo allici irretirique posse. Sunt enim nonnulla tam terrestria quam aquatilia animantia, quæ tintinnabuli aliusve instrumenti sonitum aversantur. De prioribus Strabonis verba notanda sunt L. XVI. f. 736 ubi de Troglodytis ex Artemidoro refert: ὁδοι πορεῦσι νύκτωρ ἐκ τῶν ἀῤῥένων θρεμμάτων κώδωνας ἐξάψαντες ὡς ἐξίστασθαι τὰ θηρία τῷ ψόφῳ. h. e. *Iter noctu peragunt, pecoribus masculis tintinnabula e collo suspendentes, ut feræ sonitu exterreantur.* De posterioribus in promtu est, testimonium Philostrati Senioris, qui in vita Apollonii (c)

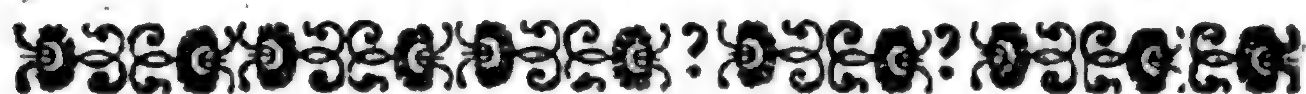
 de

(c) Verba exstant L. III. c. 57. Το δε φασιν θηριωδη την θαλατταν ἐιναι πασαν, ἀγελαζεσθαι δε ἐν ἀυτη τα κητη, τας δε ναυς, ἐρυμα τυτυ, κωδωνο-

ita Cohel. I, 8. Salomo ait : לא־תמלא אזן משמע οὐ πληρωθήσεται οὖς ἀπὸ ἀκροάσεως. Sed hinc fere enaſceretur loci Jobæi ſenſus, iſti, quem ſupra propoſuimus, e diametro contrarius, hic videlicet : Num potes caput Leviathanis implere cymbali ſono & ſatiare? Quæſtio autem affirmans negationem includit: atque ſic ingens potius Leviathanis φιλομουσία his verbis indigitaretur. Perinde enim eſſet, ac ſi Deus dixiſſet : לא־תמלא בצלצל דגים ראשו nunquam ſatiabis eum ſono cymbali. Quodſi nobis de amore Leviathanis erga Muſicam certo conſtaret, ego ſane huic expoſitioni haud refragarer. Interim tamen pro ea, quam antea attuli, noto: implere caput idem forte eſſe, ac delinire, demulcere, delectare aliquem, prout v. g. in nonnullis Scripturæ locis implere cor & animam alicujus aliqua re eſt, aliquem delectare, alicui voluptatem creare & ſic porro. Ego comma noſtrum ſic redderem Germanice. Kanſtu ihn (oder ſeinen Kopff) einnehmen mit dem Thon eines Muſicaliſchen inſtruments, wordurch ſich unterſchiedliche Fiſche ſonſten herbey locken laſſen? Cæterum lubens fateor, hæc mea ultra conjecturæ ſortem non adſcendere: & verbis Ciceronis, quibus in fine Oratoris ſui utitur, paululum immutatis diſſertatiunculam hanc obſigno. Habes meum de loco Jobæo judicium: quod aut ſequere, ſi probaveris: aut tuo ſtabis, ſi aliud quoddam eſt

tuum

tuum: in quo neque pugnabo tecum, neque hoc meum, quod proposui, unquam affirmabo esse verius, quam tuum. Potest enim non solum aliud mihi, ac tibi, sed mihi ipsi aliud alias videri.

VII.

RUARDI ANDALA h. t. Rectoris Magnifici exegesis illustrium locorum ut & duorum typorum S. Scr. Serpentis ænei, & suspensi eodem die sepeliendi. Accedit clavis Apocalyptica quatuor propositionibus comprehensa. Franeq. 1720. Tria alphabeta & 15. philyræ præter præfationem.

ARgumentum & Oeconomiam hujus libri, Celeberrimus ejus Author, multis jam scriptis meritisque in Ecclesiam Christianam famam præclaram meritus, in præfatione exhibuit, cujus hic compendium faciemus, ut quid inde sanctiorum studiorum cultores utilita-

litatis ſibi ſpondere queant, in brevi tabella conſpiciatur.

Prima diſſertatio agit de loco Ezech. XX. 25. 26. in cujus exegeſi COCCEJI, τῦ πάνυ, hypotheſin, quam facillimam & evidentiſſimam cenſet, explicat atque defendit. Præcipue in eo eſt, ut maximam difficultatem ex vſ. 26. a *tranſitu primogenitorum* petitam, tollat, quod ita exiſtimat fieri, ſi diſtinguatur inter העביר tranſire facere & העביר ליהוה ſeu *tranſire facere ad Jehovam*. Poſterius idem eſt cum τῷ *conſecrare*, *ſanctificare*, *ſeparare* ad miniſterium ſacrum, prius non item. Cum igitur prius tantum de primogenitis dicatur, hinc nihil aliud indigitari oſtendit, quam numerationem primogenitorum in deſerto factam, cum Levitæ iis ſubſtituerentur Num. III. 15. 40. Data autem occaſione, quæſtionem, an Sacerdotium etiam pertinuerit ad primogenitos, §. 32-42. ſecundum SELDENI mentem, quam etiam COCCEJI fuiſſe indicat, ita decidit, ut tum ſolennioribus, ſtatis ac imperativis unius cujusque tribus, gentis, familiæ ſacris, tum eis, quæ totius univerſitatis populi nomine obeunda erant, primogeniti adhiberentur, ita tamen, ut hi ſoli non ſacerdotes eſſent, ſed ſolum primarii ſeu eminentiores.

In ſequenti diſſertatione tractatur oraculum Jacobi Gen. XLIX. 10. in quo defenditur *Judam* hic ſtricte deſignare tribum Judæ &

שבט

שבט præcise poteſtatem Regiam. Dein adſeritur, unam periodum cum altera connexam non eſſe dividendam in duas ſeparatas 1. *ſceptrum non recedet a Juda, usque dum venerit Schilo;* 2. *Legislator non recedet e medio pedum ejus, usque dum venerit Schilo;* ſed has duas periodos conjunctim eſſe accipiendas, hac ratione, *non recedet ſceptrum a Juda & Legislator e medio pedum ejus, usquedum venerit Schilo;* ſcilicet non ambo ſimul receſſura fuiſſe, ſed ſceptro recedente, legislatorem ad ejus adventum eſſe permanſurum: quod Prophetæ parallelæ & implementum definivere. Contra quam theſin Vir quidam doctus aliquas fecerat objectiunculas, quæ in præfatione ſolvuntur.

Tertium locum occupat exercitatio de typo *ſerpentis ænei*, in qua veſtigia eorum leguntur, qui pro typo ipſius Chriſti illum habent. Hinc adſtruitur Joh. III. 14. 15. ſolam Chriſti exaltationem in cruce eſſe intelligendam, neutiquam vero etiam triumphalem in cœlo ad dextram Patris, nec & myſticam in verbo Evangelii, quæ inſinuatur Jeſ. XI. 10. Vindicatur etiam locus Col. II. 15. & oſtenditur vocem ἀπεκδυσάμενος referri debere ad Deum, non vero dici de Chriſto; uti quidam ad contextum non attendentes acceperunt: ſic & per τὰς ἀρχὰς καὶ ἐξουσίας Judaicos Principes, quos Deus ſub V. T. tanquam veſtem induerat, & tanquam ſocios adhibuerat,

rat,

rat, sed jam exuit, intelligi debere. Succedit argumentum affine de Typo suspensi eodem die sepeliendi Deut. XXI, 22. 23. ubi confutatur primo paradoxa *Georgii* MOEBII sententia, quod supplicium crucis jam olim ante tempora Christi apud Hebræos in usu fuerit. Maxime in eo versatur Cl. Auctoris diligentia, ut exponat, quo sensu *omnis suspensus*, sive sons, sive insons, *dictus maledictio*. Quam in rem ostendit hoc supplicium fuisse commonitorium de reatu & maledictione, quæ sub V. T. exstabat, & toti generi humano propter peccatum incumbebat, sed per Christi exaltationem in cruce erat tollenda; ut adeo hujus suspensi typici sepulturæ neglectus esset abnegatio fidei de Christo, qui pro suis futurus erat maledictio. Ergo suspensus erat δεῖγμα iræ & maledictionis. Ejus sepultura adumbrabat abolitionem maledictionis. *Justus maledictus* maledictionem abolet. Typica sepultura neglecta erat abnegatio spei & fœdatio terræ.

Locus Jes. XL. 6-8. ea fini est pertractatus ut obviam iretur mori eorum, qui plures & quidem diversos sensus literales, si modo veri sint, accumulant. Ita instituunt, qui in hoc dicto per *omnem carnem* non tantum *omnes homines*, & gentes, & infideles intelligunt, qui unus & verus sensus esse dicitur, sed etiam *legem præcepti carnalis*, sive præceptorum in placitis. Qua occasione plures ejus-

ejusmodi exempla refutantur. Verbi gratia, quando nomen Dei שדי a diversissimis etymis deducitur, omnesque eæ significationes Nomini huic tribuuntur: quando in orationis Dominicæ petitione prima per *nomen Dei* non tantum ipse Deus, (*a*) sed etiam omnia ejus *attri-*

(*a*) Quod primam petitionem concernit, non puto a sensu simplici & unico vocis *nomen* divortium institui, quando illa tam late extenditur, ut etiam *attributa* & *opera* Dei comprehendat. Nam attributa Dei sunt ipse Deus. Et præterea *nomen* generatim significat id, per quod res innotescit. Adeoque nomen Dei generalissime sumtum, quod hic non limitatur, includit omnia, per quæ nobis innotescit & a nobis distinguitur, quod non tantum per attributa ejus intrinseca, verum etiam per opera extrinseca fit. Accedit id omne hic per *nomen Dei* esse intelligendum, quod a nobis debet sanctificari, seu glorificari. Id autem non tantum sunt virtutes, sed etiam opera ejus. In tertia quoque petitione nihil videtur obesse, quo minus voluntatem Dei decernentem cum præcipiente conjungamus. Ea enim intelligitur voluntas, quæ fieri debet, uti fit a cœlitibus. Facimus autem voluntatem Dei non tantum quando faciendo legem ejus, sed etiam quando patiendo beneplacitum ejus implemus. Quin ipsa patientia & resignatio totalis, quæ Deo fit, Lege ejus præcipitur. Aliter se res habet in quarta petitione. Talis enim interpretatio actu ipso sensum duplicem, literalem & mysticum involvit. Duo vero priora exempla nobis non videntur diversi sensus, sed diversæ ejusdem sensus locupletissimi partes esse. Liceat hoc modeste monere, cum in ipsa hypothesi Clarissimi Auctoris sententiæ utrumque pollicem addam. F. A. L.

attributa atque *opera* intelliguntur: quando in petitione tertia duplex vocis *voluntas* notio componitur, atque ita voluntas Dei *decernens* & *præcipiens*, *occulta* & *manifesta* conjungitur: quando in petitione quarta non tantum de *pane* hujus vitæ, sed etiam *spirituali* cogitatur.

Quatuor alia ex ordine succedunt loca, quibus lux accenditur, Jud. vs. 9. per *corpus Mosis* intelliguntur corpus omnium umbrarum in Lege Mosis, vel per Mosen institutarum. Matth. V. 20. defenditur, *justitiam* solam *inhærentem* esse intelligendam. Matth. XI. 21. contra *scientiæ mediæ* defensores Remonstrantes ita vindicatur, ut doceatur 1. Deum prædixisse conversionem gentium, speciatim Tyri, per prædicationem Evangelii, variis miraculis confirmandam. 2. Deum voluisse, ut cum verbo Evangelii & miraculis conjuncta foret efficax Spiritus S. operatio. Ergo 3 si id tempus venisset & Evangelium ipsis esset prædicatum & virtutes tales inter eos factæ, Deo efficaciter per suum Spiritum cooperante *Tyrii & Sidonii resipiscentiam in sacco & cinere acturi fuissent.* Judæi vero, ob vim majorem præjudiciorum & affectuum in iis, quam in gentibus, longe validius prædicationi Evangelii restiterunt, quam gentiles restitissent. Ut illi convincerentur, non sufficiebant illæ demonstrationes & convictiones, quæ his gentibus suffecissent. Quia autem Deus ordinario non operatur, nisi per

ver

verbum, iis, qui usque adeo se obfirmant contra id verbum, denegat etiam efficacem suam operationem cum verbo conjunctam, eamque justo suo judicio subtrahit. Immiscetur huic Dissertationi digressio de *miraculis*, de quibus ostenditur 1. ea non esse contra naturam rerum extensarum. 2. Nec contra leges naturæ fixas, quæ ex ipsa corporum natura sequuntur. 3. Immo ea ne quidem fieri contra ordinem a Deo institutum convenienter legibus naturæ. Magos vero Ægyptiorum, nec non falsos Prophetas, quædam miracula fecisse, adseritur. Deinde tum de fine miraculorum, tum de notis, quibus vera miracula a falsis distinguuntur agitur. Ultimus, qui illustratur, locus est Zach. III. 9. ubi defenditur, vocem עינים non de *fontibus*, (b) sed de *oculis* esse intelligendam, & quidem de oculis septem Ecclesiarum N. T. in lapidem, tanquam objectum suum intentis.

Postremam eruditi operis partem constituit *clavis Apocalyptica*, quæ quatuor propositionibus absolvitur, quarum unaquæque singulis dissertationibus ita demonstratur, ut universa Apocalypsis secundum has propositiones

(b) Conferri possent, quæ de illustri hoc loco præcipue ad confirmandam illam explicationem τῶν עינים de fontibus, in diatribe de *Lapide fundationis* cap. IV. §. 11-24. adtulimus. T. d. H.

tiones resolvatur. En illas I. In Apocalypsi describuntur fata orbis & Ecclesiæ futura maxime a tempore adscensionis Christi Domini in cœlum, ejusque sessione ad dextram sui Patris, usque ad consummationem seculorum, sive ab initio N. T. usque ad omnium rerum finem. II. Fata orbis & Ecclesiæ, quæ incipiunt maxime ab adscensione Christi in cœlum & terminabuntur in consummatione seculorum, in Apocalypsi describuntur serie continuata, filo perpetuo & ordine concatenato, tanquam exstitura septem temporis Ecclesiæ N. T. periodis, sed inæqualis durationis. Secundum hanc propositionem septem *Epistolæ*, *Sigilla*, *Tubicinia*, *Phialæ* coordinantur. Ubi istud peculiare Authori nostro, quod etiam Phialas ab initio N. T. ad ultima tempora producat. Nam prima Phiala ei effusa est in Judaismum, secunda in Gentilismum, tertia in Arianismum, quatuor reliquæ in Antichristianismum. Cæterum Periodi septem ita ordinantur, ut prima decurrat ad persecutionem Neronianam A. 65. Altera ad Constantinum M. Tertia ad Bonifacium III. Quarta ad Wiclefum: Quinta ad Pacificationem Passaviensem: Sexta ad Antichristi abolitionem: Septima comprehensura sit vindictam de omnibus hostibus & statum Ecclesiæ ultimæ gloriosum. III. Emblemata, quæ ad describenda fata orbis & Ecclesiæ in Apocalypsi adhibentur, explicanda

sunt

ſunt ex ipſa Apocalypſi, aliisque Prophetis, prout ipſe Spiritus S. ea explicat; vel ſecundum ipſam eorum naturam & proprietates, habita ſemper ratione contextus & ſeriei rerum; nunquam autem ad propriam hypotheſin ſunt torquenda. IV. Fata Orbis & Eccleſiæ non una & continua Prophetia, ſed pluribus viſis in Apocalypſi revelantur, eorumque ſeries ſæpius ab initio repetitur, tum totalis in generalibus, tum partialis in particularibus viſis, ad ulteriorem præcedentium explicationem, quemadmodum etiam in Prophetiis T. V. fieri ſolet. In fine promittitur Commentarius in Apocalypſin Belgicus, quo Cl. Author, quicquid in hac Clave deeſſe videtur, ſupplere ſtudebit. Ex dictis facile conſtabit, quid Lector Scripturæ præſertim Propheticæ ſtudioſus ab hoc egregio labore exſpectandum habeat. Eandem in toto hoc libro, quæ in cœteris Viri Clariſſimi ſcriptis occurrit, dominari facilitatem, eundem concinnum ordinem, vix opus eſt, ut moneamus. F. A. L.

VIII.

EPISTOLA (*a*)
Johannis BUXTORFII, P.
ad Matthiam MARTINIUM.

ARGUMENTUM.

Epitome Grammaticae Ebraicae Buxtorfii. In eam notas scripsit Martinius. Uterque parat Syntaxin Ebraicam. Qua ratione Synagogam suam conscripserit Buxtorfius. Parat ille librum de causis odii & calumniis Judaeorum in Christianos. Horribile illorum secretum panditur contra Christum ex Ps. LXXX: 14. De subsidiis ad linguam Arabicam. Locus 2 Chron. XIII: 7.

Literæ tuæ, clariss. Domine, amice honorande, per studiosum Bremensem mihi redditæ, gratissimæ fuerunt. Respondissem ad eas citius, si certior occasio oblata fuisset. Quod Epitomen Grammaticæ hebrææ tibi placere scri-

(*a*) Hanc Epistolam, quam ex ipso autographo descripsi, debes, B. L. Viro clarissimo J. Mensoni ISINGIO, Historiae & eloquentiæ in Academia Groningensi Professori eximio. Is enim, cum incomparabilem thesaurum monumentorum & epistolarum maximam partem ἀνεκδότων, Virorum magnorum,

ſcribis libenter audio. Quum edere ſtatuerem, non huc usque reſpexi. Saltem tyronibus ſumma veſtigia, per quæ graderentur, oſtendere volui. Ubi ſecundò recudetur, pauculis, ſed neceſſariis ac utilibus, præceptis & obſervationibus augebo, ut mediocrem uſum quibuslibet Scholis præbere poſſit. De pleniore Grammatica & Syntaxi cogito, quam quidem majori ex parte abſolvi, ſed emittere in publicum nondum ſatis confirmatus ſum. Varia enim nunc ſunt hominum judicia. Hoc ſubit, quisquis in publicum prodit. His tamen non facilè abſterrebor, modo juventuti prodeſſe poſſim. Vidi apud Bremenſem hunc paginas pauculas tuorum Commentariorum in Epitomen meam. Dolui autem quod integra non haberet. Non poſſum non

gnorum, cui renatae literae & inſtaurata religio plurimum debent, qui ad eam ex haereditate *Altingiorum* pervenit, posſideat, noluit illi, qui multorum perverſus mos eſt, inſtar illius Draconis Herculei incubare, ſed eum mihi, aut potius publico bono, ſponte obtulit, eo fine, ut quae ex iis luce digna judicavero, depromam, tecumque communicem. Transmiſit itaque mihi ipſa Lutheri, Zvinglii, Melanchthonis, Eraſmi, ſimiliumque heroum ἀυτογραφα, quæ, ubi certus factus fuero, nondum publici juris facta eſſe, paulatim in hac Bibliothecâ leges. Tu agnoſces mecum, ut par eſt, mirificam hanc Viri humanitatem, &, ſi quid inde ad te redundabit utilitatis, id omne acceptum feres ISINGIO. T. d. H.

commendare industriam tuam in multis & utilibus rebus coacervandis, quarum cognitio jucundissima & utilissima est. In quibusdam tamen animadversionibus a te dissentio, de quibus aliâs conferam, si tibi placebit. Interea hinc dissensio erit & est citra periculum animarum nostrarum. Imo etiam citra periculum amicitiæ. Ubi tamen meliora edoctus fuero, libenter cedam ut certè quasdam notas libenter amplector. Notas in caput vel doctrinam de Accentibus videre desidero. Mihi ex omnibus Grammaticis vix ullus satisfacit. Animadverto enim eos omisisse, quæ omitti nullo modo debebant. Quæ ego notavi & observavi, videbis aliâs. Sic & Syntaxeos delineationem tuam, de qua in commentariorum tuorum initio spem facis, avidè videre desidero. Hîc, eheu quam multa apud Grammaticos desiderantur. Conatus sum ego viam dirigere in planum, & hebraismos sive Idiotismos hujus linguæ præceptorum luce & ordine ita explicare, ut linguæ elegantia & gravitas hîc demum emicare incipiat, quæ antea solis Etymologiæ præceptis obscurata fuit. Gratissimum mihi proinde esset, tuas quoque eruditas notas de omnibus his rebus cognoscere. Minimè enim dubito, quin de multis utilibus rebus me admoniture sint, quæ ad Præceptorum meorum pleniorem conformationem forent necessariæ. Si candidè communicaveris, habebis

bis me quoque candidum tuæ induſtriæ prædicatorem, & obſtringes me ad majora. Quæris præterea, quomodo Fabulas illas judaicas congeſſerim. Reſpondeo ipſos Judæos mihi ſuggeſſiſſe. Primò & principaliter oblato libro Rituum, (b) cui מִנְהָגִים nomen. Et qui hebræo germanicè editus eſt. Eum ſi cupis tibi dono mittam. Deinde intellexi totum illorum jus, civile & canonicum & quæ præterea habeat, דִינִים quaſi Aphoriſmis comprehenſum in libro, cui שֻׁלְחָן עָרוּךְ nomen. Hunc etiam opera Judæorum accepi. Poſtea Talmud ipſum & eos, quos præterea cito, aſſecuus ſum, in hos animi gratia excurri, & quicquid reperi, ad Minhagim retuli. Hinc enatus iſte labor. Sed alium librum eadem opera ante ſex annos conceptum ac prope abſolutum, adhuc ſupprimo. Is continebit Cauſſas odii Judæorum in omnes gentes ac mundi populos, omnium autem maxime in Chriſtianos: initium, progreſſum, continuationem, blaſphemias duras, convitia in Chriſtum, Chriſtianorum Magiſtratum, Chriſtianos omnes, imprecationes & illis ſimilia, non quidem illa ex ſcriptis baptizatorum Judæorum (quibus non ſemper fides habenda, ſed ex ipſiſſimis libris circumciſorum Judæorum, quantum quidem mihi videre

 con-

(b) Auctor eſt R. Iſaac Tirna, qui circa finem ſæculi XV. vixit.

contigit. Spem hujus facio in aliquo loco Scholæ Judaicæ. Placet habere exemplum? Dabo, ſed ſecretum eſſe cupio. Vidiſti aut videre potes Pſal. 80. in חֲזִיר מִיַּעַר literam ע ſuſpenſam ſupra vocem. Quæritur quare? Quidam Judæorum myſterium explicant, ut poſſunt. Ego legi in libro Cad hakkæmach, cujus R. Bechai author rationem diram. *Litera Ajin*, ſcribit, (c) *ſuſpenſa eſt: ut ſint ſic omnes credentes in Suſpenſum illum, ſc. Chriſtum.* Vis plura? Quis porcus ille de ſylva? Reſpondent, Chriſtum eſſe, qui vineam Iſraelis ſuffodit. Quorſum ergo typographi noſtri hanc ſcribendi rationem imitantur. פֶּרֶשׁ עַל פְּנֵיהֶם, ſi ſtudio facerent. Hoc unum ex ſecretis, quod paucis notum eſſe puto. Sed aliâs de his plura. Quæris quæ ſubſidia ſint ad Arabicam & alias orientales linguas diſcendas. Ego certè id ignoro: pauca enim vidi. Neque etiam valde ſollicitus fui, cum omnibus illis diſcendis mea vita ſufficiens non ſit. Arabicam magnifacio, cujus uſus ad linguam Chaldaicam & Syriacam magnus. Scribis te Poſtelli δωδεκαγλωττον fruſtra quærere. Apud me invenies ſi quæſieris. Gloſſas Latinoarabicas Scaligeri, aut ſaltem

(c) Verba Apellae in Pſ. LXXX: 14. citato libro fol. 19. col. 4. haec ſunt; הצין תלויה כי הם עובדי התלוי *Litera Ajin ſuſpenſa eſt quia illi* (Chriſtiani) *colunt ſuſpenſum.* T. d. H.

tem quarum ipſe meminit, non vidi: ſed nunc occaſio eſt ipſum Scaligerum hac de re compellandi. Scripſit enim ad me ante menſem Joſephus Scaliger literas humanitate pleniſſimas, cui his nundinis reſpondebo. Sed nunc finem ſcribendi faciam, petens ut prolixitatem hanc lance juſtitiæ ponderes, ut loquuntur Hebræi. Dominum Piſcatorem, Pinzierum, præceptores meos amantiſſimos ſaluto, Tu, ſi placet, interpres eſto. Vale vir clariſſime, & me mutuum amato. Raptim Baſileæ 4. Sept. Anno 1606.

הַצָּעִיר וְהַקָּטֹן אֹהֲבְךָ דוֹרֵשׁ בִּשְׁלוֹמְךָ

Johannes Buxtorfius.

Ex

P S.

Ex D. Piscatore, post amicam salutem quæro, de loco 2. Chron. 13. 7. Denn Rehabeam war jung: *an melius?* ein Kind *vel* kindisch/ *quo sensu sequitur*, eines blöden Hertzen. *Non amplius erat* jung/ *qui 41. annorum fuit cum regnare inciperet, ut est cap. præcedenti.* שְׁלָמָא תְנִינָא בְּלָא מַנִּינָא.

Inscriptio haec erat;

Viro Clarissimo D. Matthiæ Martinio, *inclytae scholae Herbornensis Professori, amico honorando Herbornam.*

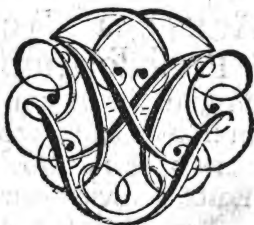
BIBLIOTHECA

Historico-Philologico-

THEOLOGICA.

Classis *Quartae*

FASCICULUS QUARTUS.

BREMÆ,

Sumptibus JOHANNIS ANDREÆ GRIMMII.

Typis HERMANNI BRAUERI, MDCCXXI.

VIRO
Amplissimo, venerando,
celeberrimoque
JOHANNI CHRISTOPHORO ISELIO,

Sublimioris scientiae in antiquissima Rauracorum Academia Doctori ac Professori publico,

Illustrium societatum regiarum, cum Inscriptionum, & politiorum literarum, quae *Lutetiae Parisiorum* floret, tum scientiarum, quae *Berolini* sedem nacta est,

MEMBRO ATQVE DECORI fulgentissimo,

Masculae in Deum pietatis, vastaeque divinarum, humanarumque scientiarum cognitionis laude perincluto,

Secun-

Secundum hunc ſupra *viceſimum*

BIBLIOTHECAE

HUJUS

FASCICULUM,

Cultus atque affectus pro-
lixiſſimi, ſinceriſſimique
praedem,

DANT, DICANT, CONSECRANT,

Atque, ut in hoc noſtro inſtituto ornando, augendo, promovendo ſtrenue velit pergere, atque ita de re ſacra, literisque nitidioribus, ut facit, mereri porro præclare,

CUM OMNIS EXOPTANDAE HOMINI PROSPERITATIS ferventiſſimo voto deprecantur

EDITORES.

Exhi-

Exhibet hic fasciculus

I.

I.

JOHANNES D' OUTREINII,

De Phrasi ὁ νικῶν

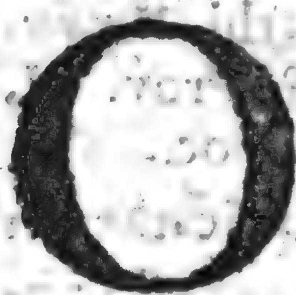
In Epilogis Epistolarum *Apocalypticarum* Diatribe.

Ad Apoc. II: 7. sqq.

SUMMARIUM.

In hac phrasi Hebraismus: Etymologia verbi *Νικάω*. Usus ejus apud LXX. Loca Heb. III: 18. Prov. VI, 25. Psal. LI, 6. Apoc. V, 5. illustrata. Apoc. XV, 2. An ὁ νικῶν sit explicandum juxta significationem τȣ̃ נצח. Quod quidem non rejicitur. Sed præfertur tamen significatus *Vincendi*. Victoria *bellum* spirituale supponit. Cum quibus hostibus Christianis decertandum habent? I. Cum *Deo* certamen habent. A. Irregeniti sed electi, & qui jam de peccatis suis convicti pœnitentiam agere incipiunt.

Quando Deus ab iis se quasi *vinci* patitur. B. Fideles regeniti. Adversus quos nonnunquam Deus hostilem in modum incurrit, cum quo certat anima fidelis, & a qua se *vinci* patitur. II. Alii hostes spirituales. (Gen. III, 15. Fundamentum hujus belli.) A. Satanas, & Semen ejus. Quibus opponuntur Mulier & Semen hujus. Diabolus quæ moliatur adversus Electos & fideles. Quando hi ipsum *Vincunt*. B. Diabolo accedunt. 1. *Mundus*. 1. Joh. 11, 15. 16. Ex quo lux infertur loco Ezech. XXIV, 21. 2. Homines improbi. 3. *Caro*. Quæ locum habet a. in intellectu. b. In voluntate, c. in affectibus. 4. MORS. II. De certamine contra hostes. Ubi A. Quinam milites spirituales sunt. B. Quis Imperator. C. Officia militaria. *D*. Armatura spiritualis. Hinc patet, quid sit *certare* & *vincere*. I. *Deum*, antea infensum, sibi conciliare. II. Alios hostes, superare, ac sibi subigere. A. Satanam, B. Mundum. C. Homines noxios vel infensos. *D*. Carnem propriam. E. Ipsam mortem. Citatur *Arrovvsmith*, de iis quæ ad *victoriam* sacram pertinent. 1. Apparatus ad victoriam, preces ardentissimæ. 2. Auctor victoriae sacræ, *Deus* & Christus. 3. Adminicula victoriæ. 4. Επινίκια. 5. Præmia Victoriæ. 6. Triumphus cœlestis.

O νικῶν. *Vincens*. In hac phrasi Hebraismum esse recte notavit *Grotius*: ὁ νικῶν, ποιήσω αὐτὸν (*vincens, faciam eum*) pro quo Græci dixerunt τὸν νικῶντα ποιήσω: *Vincentem* „*faciam*. Nam *Nominativus* vel *accusativus* in „oratione (per Hebraismum) nonnunquam „ponitur *absolute*, ut vim integri membri in sen-

„ſententia abſolvat, ac de illo certum quid „poſtea prædicetur. Inquit *Job. Olearius*; *de Hebraiſmis biblicis N. T. differens.* Atque exemplorum loco adducit Apoc. III: 12. 21. Matth. XII: 36. XXI: 42. Act. 7: 40. X: 36. Confer. Pſal. XI: 4. XVIII: 31. CIV: 17. Eccleſ. II: 14. Hoſ. XIII: 7. Nah. I: 3. Qui plura deſiderat & luculentiora, conſulat *Johannis Vorſtii* philologiam ſacram, ſeu *de Hebraiſmis N. T.* Cap. XI. pag. 292. ſqq. Quamquam eam locutionem ab *Ebræis* in Novum Teſtamentum transſumtam negat *Johannes Ericus Oſtermannus*, ſed negationis ſuæ nullam adfert rationem. *Polit. Philolog.* §. *XXI.* In Faſce *Crenii* p. 495. ſed progrediamur ad vocem ipſam: Ο Νικῶν. De Origine vocis Νίκη ſic ſcribit *Etymologus*: Νίκη, ἡ παρὰ τῇ ἐνὶ δοτικὴν καὶ τὸ ἵκω τὸ παραγίνομαι, γίνεται ἐνιίκη καὶ κράσει τῶν β. ιι εἰς ἓν μακρὸν νίκη ἀποβολῇ τοῦ ε. Id eſt: Νίκη *componitur ex dativo* ἐνὶ *&* *verbo* ἵκω, *quod notat ACCEDERE, ASSEQUI. Inde enim conflatur* ἐνιίκη. *Contractis vero duobis ii in unum longum, exoritur* νίκη, *abjecto* ε. *Quod initio dictionis ſæpius fieri aſſolet.* ἡ παρὰ τῇ ἐνὶ δοτικὴν καὶ τὸ εἴκω, τὸ ὑποχωρῶ, γίνεται ἐνιείκη, καὶ κατὰ ἀποβολὴν τῶν δύο εε, καὶ κράσει τῶν δύο ιι, γίνεται νίκη, οἱονεὶ ἡ ἐνὶ ὑποχωροῦσα. Id eſt: *Vel ex dativo* ἐνὶ *&* *verbo* εἴκω, *recedo, fit* ἐνιείκη *&* *per abjectionem duorum* εε *&* *contractionem duorum* ιι *fit* νίκη id eſt, *victoria utpote in qua unus alteri cedit.*

Septuaginta Interpretes *tribus* tantum, quod sciam, vicibus hoc verbo in codice suo utuntur. Nimirum Hab. III: 18. ubi voces למנצח בנגינותי *Magistro Symphoniæ in fidibus meis*, sic vertunt: τȣ̃ νικῆσαι ἐν τῇ ᾠδῇ ἀυτȣ̃. *Ad vincendum* (sive *ut vincam*) *in cantico ejus*. Videntur legisse לנצח quæ vox alibi etiam occurrit & per νίκην *Victoriam* transfertur. Sic enim legitur 1. Chron. XXIX: 11. *Tua est*, o *Domine*, *Gloria* & VICTORIA. Sed præsertim notandum, eam in *Musicis* quoque adhiberi. Nam 1. Chron. XV: 19-21. *tria* commemorantur Instrumentorum genera, quibus Levitæ in Templo usi sunt 1. מצלתים להשמיע *Cymbala, quibus clare crepitaverunt*. 2. נבלים על עלמות *Nabla super Alamoth*. 3. כנורות על השמינית לנצח *Cithara super octavam, ad* SUPERANDUM seu *vincendum* scil: alios, vocis „ altitudine & contentione, quâ aliis fuerunt „ superiores & excellentiores & aliorum ceu „ victores extiterunt, quemadmodum verosi„mile est, postea quoque fuisse tria harmo„niarum genera, *Lydium*, *Jonicum* *Doricum*, „quorum *aliud* quoque *alio* fortius. adde „2. Chron. 34: 12. *Zacharias* & *Mesullam* de „filiis Kahathitarum ad *urgendum* seu *supe„randum*, scilicet voce vehementiore & con„centu Musico fortiore, quo cæteros vince„bant: inquit *Forsterus* in lexico. Unde „lux affunditur versioni τῶν LXX. loci Habacuci, modo allegati.

Se-

Secundus locus, ubi vocem νικᾶν usurpant iidem, est Prov. VI: 25. אל תחמד *Ne desideres pulchritudinem ejus in corde tuo.* Quod LXX. ita transferunt: μή σε νικήσῃ κάλλους ἐπιθυμία: *Ne te* Vincat *pulchritudinis ejus desiderium.* Ubi magis *paraphrastas* egisse videntur, quam *interpretes.*

Verum, quod præsertim, intendebam; τὸ νικᾶν etiam a LXX. senibus usurpatur pro Hebræo זכה *Mundum esse* vel *haberi.* Notabilis locus est Psal. LI: 6. *Ut justificeris quando loqueris &* MUNDUS SIS (תזכה) *quando Judicas.* LXX. καὶ νικήσῃς ἐν τῷ κρίνεσθαί σε *Et* VINCAS *quando Iudicas.* Alibi το זכה vertunt per ἀποκαθαρίζειν expurgare Job. 25:4. δικαιοῦν *Justificare.* Mich. 6: 11. κατορθοῦν *rectum facere, corrigere* Ps. 119: 9. Verum ad locum Psal. LI: 6. quod attinet, Apostolus Paulus eum allegat Rom. III: 4. ex versione τῶν LXX. modo memorata. *Et ut* VINCAS *quando Judicas.* Etenim, qui in Judicio *purus* apparet, is quasi *vincit.* Interim ex usu illo verbi νικᾶν pro זכה apud LXX. eadem vox in N. T. *novam* significationem videtur accepisse, quam non agnoscunt Græci scriptores profani; Vide Schindleri lexic. pentag. in זכה notat enim non tantum *purum esse* vel *haberi*, etiam *dignum esse* vel *declarari*; præsertim cum *absolute* ponitur. Egregius in hanc rem locus occurrit Apoc. V. 5. *Ecce* VICIT (ἐνίκησε) *Leo ille de tribu Juda, stirps Davidis,* ἀνοῖξαι τὸ

βιβλιον, *ut aperiat librum & solvat septem ejus sigilla.* Hic multa interpretes de *victoria* Christi, a Diabolo cæterisque hostibus reportata. Verum vehementer dubito, an isthæc hoc loco ad rhombum faciant. Simplicius mihi quidem videtur, quod in adversariis meis „notatum reperio: ἐνίκησεν. *Hebraismus* vel „*Syriasmus.* Vox זכה occurrit Psal. 51,6. Ubi „LXX. vertunt νικᾶν. Adeo ut זכה & νι„κάω conveniant. זכה autem notat *purum* „vel etiam *dignum esse* vel *haberi.* Ergo ἐνίκη„σεν, hoc loco, nihil aliud est, quam, quod „Leo ille de tribu Juda *dignus*, vel *purus*, vel „*justus* habitus fuerit, ut aperiret librum ob„signatum. *Belgice: De Leeuw, uit de stamme Juda, is daar toe weerdig,* (ofte *geregtigd*) *erkent en verklaart.* Idem enim est cum eo, quod dictum erat vs. 2. *Quis* DIGNUS *est aperire librum hunc?* & vs. 4. *Fiebam igitur, quod nemo* DIGNUS INVENTUS *esset, qui aperiret librum istum.* Cum vero unus ex Senioribus respondet: *Ne fleto: ecce Leo ille ex tribu Juda* VICIT, *ut aperiret librum istum,* quid hoc aliud vult, quam quod Leo ille ex tribu Juda *dignus, inventus & declaratus* sit præstando illi operi?

Ad Apoc. XV: 2. Notatum quoque offendo in adversariis meis, ad voces καὶ τοὺς νικῶντας ἐκ θηρίου καὶ ἐκ τῆς εἰκόνος, καὶ ἐκ τοῦ χαράγματος αὐτοῦ, καὶ ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ: Νι„κάω & זכה conveniunt. Vide ad Cap. V, 5.

5. נכה autem notat *purum esse*. Hine τοὺς νικῶντας hic vertendum puto *intaminatos*, vel " *puros a Bestia illa &c.* Belgice: *Die onbesmet* " *waren van het Beest en van syn beeld en van syn merckteeken, en van het getal synes naams.* Conf. Cap. XIV: 4. An hæc aliunde *hauserim*, an vero ipsemet *observaverim*, nunc quidem me latet. Forsan ansam cogitandi dedit Cl. *Fullerus in Miscell. S.* L. I. c. 7. Ubi hanc significationem verbi νικᾶν ex Hebraismo vel Syriasmo paucis attingit. Verum, quod hinc *explicari* vel *illustrari* possit locus modo allegatus, Apoc. V: 5. penes nullum hactenus reperire potui. Quod vero attinet Apoc. XV: 2. malim isthic retinere vulgarem significationem *vincendi*; sive *victoriam reportandi a Bestia*. Nisi forte non sit phrasis satis Græca, νικᾶν ἔκ τινος; & alienum videatur, quod dicerentur fideles *victoriam* reportasse *ab* IMAGINE *bestiæ*, & CHARACTERE *ejus* & NUMERO *nominis ejus*.

Verum, ut ad locum nostrum revertar, memini aliquando me dubium hæsisse, an non in Epistolis hisce Apocalypticis in verbo νικᾶν eadem illa significatio obtinere deberet, quam habet verbum Hebræum vel Syriacum זכה. Nempe, *qui se purum* & intaminatum *servaverit ab inquinationibus mundi*, *ab hæresibus*, *a Spirituali scortatione &c.* Vel, *qui dignus erit repertus*, per fidem nempe in Christum, & pietatem infucatam (sine ullo tamen bono-

rum operum merito *ex congruo* vel *ex condigno*) *dabo illi comedere de arbore vitæ*, &c. *Is non lædetur de morte secunda. Dabo illi edere de manna abscondito.* Et sic porro.

Quod confirmationem non vulgarem accipit ex collatione capitis III. commatum 4. 5. ubi dicit Filius Dei ad Ecclesiam *Sardensem: Habes aliquot nomina, quæ non inquinaverunt vestimenta sua, ideoque incedent mecum albati:* Ὅτι ἄξιοί εἰσιν, *Quoniam* DIGNI *sunt.* Post quod sequitur immediate: Ὁ Νικῶν. *Qui* VICERIT, *amicietur vestimentis albis.* Ubi fere identificantur phrases *non inquinare vestimenta sua & dignum esse, ac vincere.* Illis enim qui *non inquinaverunt vestimenta sua*, qui *digni sunt*, & *qui vincunt*, promittitur *ambulatio cum filio Dei in vestimentis albis.*

Verum tamen, quoniam hæ Epistolæ Spectant ecclesiam in terris *militantem*, & in iisdem non semel de *hostibus* sermo est, cum quibus *conflictandum* esset ecclesiis, & passim alluditur *ad certamina* & *præmia* certaminum Græcorum, magis inclinat animus, ut verbum νικάω in vulgari significatione *Vincendi* sumere malim. De omni genere *Victoriæ*, ab hoste vel adversario reportatæ, passim hæc vox usurpatur. *Vincit* enim, qui hostem prælio cædit; qui urbem obsessam expugnat; *Vincere* dicebantur *Athletæ, pugiles, cursores*, qui in certaminibus Græcorum superiores erant. De Severo *Herodianus*: (Lib. III: 9.)

III: 9.) νικᾶν πάντοτε ἐν ταῖς μάχαις εἰθισμένος. *Vincere assuetus in præliis omnibus.* De Atheniensibus, licet delicatiores essent, ait *Aelianus*, (varior. lib. IV: 22.) ὅτι τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην ἐνίκησαν. Alibi vero (IV: 15.) de Strabone testatur, *quod in olympiis una die ἐνίκησεν* VICERIT *luctam & pancratium.* (Lib. X: 19.) De Eurydamante, *quod pugilatu* VICTORIAM *adeptus est.* (lib. II: 8.) De *Exæneto*, quod ἐνίκα στάδιον. *Vicerit Stadio.* (VIII: 14.) De *Philippo*, quod νίκῃ ἐνίκησε *prælio victos fudit Athenienses.* Quæ eum in finem notare operæ duxi pretium, quia Christianorum certamina spiritualia comparantur partim quidem *bello*, quod adversus *hostes* geritur; partim etiam *certaminibus* Græcorum, *luctæ*, *pugilatui*, *pancratio*, *Stadio* &c.

De quovis *homine* asseverat Jobus, eum *Militiam habere in terris.* Cap. VII: 1. Verum id de homine *fideli* præsertim dici potest. Hinc idem Jobus dies *vitæ suæ dies certaminis sui* nuncupat Cap. XIV: 14. quamvis alii interpretes vocem צבא pro *tempore definito*, istis in locis, accipiant. In Novo autem Testamento nihil familiarius est, quam quod *certamen & pugna* fidelibus in hac vita tribuantur. Dicuntur enim ἀγωνίζεσθαι εἰσελθεῖν διὰ τῆς στενῆς πύλης. Luc. XIII: 24. Ἀγωνίζεσθαι ἐν ταῖς προσευχαῖς. Col. IV: 12. Rom. XV: 30. Ἀγωνίζεσθαι τὸν καλὸν ἀγῶνα 1. Tim. VI: 12. 2. Tim. IV: 7. Ἀνταγωνίζεσθαι πρὸς τὴν ἁμαρτίαν

Qq 5 Heb.

Heb. XIII: 4. Ἐπαγωνίζεσθαι τῇ πίστει. *Decertare pro fide* Judæ vs. 3. Quin & στρατεύεσθαι τὴν καλὴν στρατείαν. 1. Tim I: 18. συναθλεῖν τῇ πίστει τοῦ εὐαγγελίου Phil. I, 27. IV, 3. Atque Eph. VI, 12. fidelibus πάλην luctam tribuit Apostolus, non equidem adversus *carnem & sanguinem*, sed adversus *imperia*, *potestates*, *mundi Dominos*, *Tenebrarum hujus mundi*, & *spirituales nequitias in supercœlestibus*. Quæ omnia de Evangelii *Ministris* signate affirmari queunt. Illi enim στρατιῶται & συστρατιῶται diserte nuncupantur Phil. 2, 25. Philem. vs. 2.

Ut autem hac occasione de hoc negotio paulo agamus fusius; 1. Considerandi sunt *hostes*, quibus cum Christianis res est, cum in *genere* tum in *specie*. 2. Quodnam *certamen* adversus illos instituant. & 3. Quando *victores* evadant; atque adeo quid sit τὸ νικᾶν *Vincere*, in spirituali certamine.

Primum quod attinet, heic quoque, ut in omnibus a Jove principium. Deus enim est *hostis* hominum irregenitorum. Quin & sæpenumero se *hostem* sistit hominibus sibi dilectis. Certe cum Deo plus quam unico sensu *certandum* est fidelibus, dum in hac palæstra versantur.

I. Deus, inquam, *hostis* est hominum *irregenitorum*. Peccatum enim non tantum hominem a Deo ejusque communione ac favore alienavit & ipsum reddidit ὑστερημένον τῆς δόξης τοῦ θεοῦ *destitutum gloriâ Dei*, Verum etiam Deum homini infensum atque ho-

stem

ſtem reddidit. Inſignis eſt locus Lev. XXVI: 23. 24. *Si ambulabitis ex adverſo mihi, utique etiam ambulabo ego ex adverſo vobis, & percutiam vos ſeptuplo propter peccata veſtra;* Hinc Saulem ſic alloquutus eſt fictitius ille vel perſonatus Samuel: *Quare conſulis me, cùm Jehova receſſerit a Te & ſit INIMICUS tuus?* 1. Sam. 28: 16. Etenim Deus *cum pio pium ſe præſtat, cum viro integro ſe præſtat integrum, cum puro purum ſe præbet, ſed cum diſtento ſe præbet LUCTATOREM.* Ut ait Pſaltes Pſal. XVIII: 26. 27. *Homo* etiam peccator, in ſtatu naturali, infenſiſſimus *Dei hoſtis* atque inimicus eſt. Hinc Paulus ait, nos naturâ eſſe ἐχθροὺς τοῦ θεοῦ, *hoſtes Dei.* Rom. V: 10. Et Φρόνημα τῆς σαρκὸς ἔχθρα εἰς Θεόν. τῷ γὰρ νόμῳ τοῦ Θεοῦ οὐκ ὑποτάσσεται. *Senſum carnis inimicitiam eſſe adverſus Deum. Legi enim Dei non ſubjicitur.* Rom. VIII: 7. De Gentilibus teſtatur Col. I: 21. Eos fuiſſe non tantum ἀπηλλοτριωμένους, abalienatos verum etiam ἐχθροὺς τῇ διανοίᾳ ἐν τοῖς ἔργοις πονηροῖς, *hoſtes, mente operibus malis intenta.* Quod de omnibus etiam hominibus irregenitis dici poteſt, ut qui *natura ſunt* τέκνα ὀργῆς *filii iræ.* Eph. 2, 3. Et de omnibus in univerſũ hominibus carnalibus & mundana ſapientibus, pronunciat Jacobus Cap. IV: 4. *Adulteri & adulteræ, neſcitis amicitiam mundi INIMICITIAM eſſe cum Deo? Quicunque ergo voluerit amicus eſſe mundi, inimicus Dei conſtituitur.* Miſerrima certe conditio peccatoris!

ris! *Quis enim unquam se hostem Deo sistere ausus est, & prospere ipsi cessit?* Job. IX. *Ultor enim est Jehova & excandescens: ultor est Jehova in hostes suos & asservat iram in inimicos suos.* Nah. I: 2.

Et tamen, quod mirabile dictu, a peccatoribus electis se *vinci* patitur Deus. Filius enim Dei in se *suscepit* & *tulit* omnem iræ divinæ excandescentiam adversus peccatum; quo factum, ut per merita sua quasi *vicerit* Dei *Justitiam* vindicatricem & Deum hominibus, in peculium sibi datis, conciliaverit. Illud tamen non impedit, quo minus ipsi quoque electi nascantur *filii iræ* & tales esse perseverent quamdiu in statu irregenito. Verum cum tempus gratiæ exhibendæ huic vel illi electo advenerit, hunc fere in modum se *vinci* & ab homine sibi conciliari patitur Deus. Primo per verbū legis & Evangelii convincit hominem de peccato; Conscientiam, hactenus forte induratam, vel certe carnaliter tranquillam, excitat; quæ hominem incredibili angore sauciat & cruciat. Atque ita *hostis* instar in peccatorem Deus irruit & telis suis ipsum petit. Verum, quando homo *Christum*, ejusque merita, sufficientiam promptitudinem ad salvandos peccatores attente considerat; & per fidem se ad Christum recipit, ejusque amplectitur justitiam, & fides ea comites habet veram pænitentiam, conversionem a peccatis sinceram, & preces ardentissimas, tum

vero

vero *vim infert* Deo, tum Deus se peccatori *conciliari* & se ab ipso *vinci* patitur. Eleganter hoc exprimitur apud Esaiam vatem: Cap. XXVII: 4. 5. *Excandescentia non est mihi.* (inquit Jehova) *Quis enim me ut sentem & veprem poneret in prælio, ut ingrediens succenderem eum? Aut apprehenderet arcem meam, & pacem faceret mecum; Imo pacem faciet mecum.* Etenim cum peccator fide amplectitur justitiam Christi, tum vero Deus arma sua mortifera adversus peccatorem deponit, & *ira* ejus convertitur in *amorem*; *Inimicitia* in *amicitiam*; *bellum* in *pacem* exoptatissimam. *Justificati enim per fidem, PACEM habemus cum Deo, per Dominum nostrum Christum Jesum.* Rom. V: 1. Atque hæc est *prima* (ut sic loquar) *victoria*, quam a Deo ipso reportat homo peccator per veram *pœnitentiam*, *fidem*, & *resipiscentiam* haud fucatam. Confer sis ea quæ fusius diximus in commentario nostro vernaculo ad Luc. XVI: 16. §. 435.

Verum postquam homo electus jam pervenit ad statum *Gratiæ*, nec non *pacis* & *amicitiæ* cum Deo; nonnunquam usu venit, ut *hostilem* in modum Deus agat cum electis suis & in ipsos etiam incurrat: quando nimirum ob ipsorum pcecata, vel ob alias rationes, sibi cognitas, faciem suam ab ipsis occultat; atque ipsis, non *favoris*, sed *iræ*, non *amoris* sed *odii*, experimenta persentiscere facit, Judicia immittendo sive spiritualia (ut sunt an-

gores

gores conſcientiæ & *derelictiones* ut vocantur *ſpirituales*, tam quoad *conſolationem* quam quoad *ſanctificationem*) ſive corporalia (ut ſunt bella, ſtrages, fames, peſtis & cætera de genere hoc quam plurima.) Exemplum luculentiſſimum habemus in Jobo, quem Deus percuſſerat in facultatibus, in liberis, in uxore, in corpore, imo in anima ipſa. Quapropter in ejusmodi lamentationes erumpit: *Ultinam accurate ponderetur ægritudo mea, & caſum meum infelicem in bilance conferrent ſimul! -- Nam tela omnipotentis apud me ſunt: terrores Dei ſtructa acie oppugnant me.* Cap. VI: 3. 4. Et Capite ſequenti: vſ. 12--18. Quod tandem concludit hiſce verbis: *peccavi tibi* (hoc equidem fateor) *ſed quid faciam Tibi, o cuſtos* (& obſervator) *hominum? quare me poſuiſti tibi in ſcopum* (in offendiculum in occurſum ut *hoſtis* inſtar, in me incurras) *adeo ut ipſe mihi ſim oneri?* vſ. 20. Conf. Job. 16: 14. Eundem fere in modum queritur David vel quisquis loquens introducitur, Pſalmo 38: 2. 3. 4. *Domine, ne in furore tuo me coarguas me & ne in ardore tuo caſtiges me. Nam tela tua defixa ſunt in me, & deſcendit in me manus tua* &c. De populo Iſraelitico in deſertis refert Eſaias vates: *Ipſis rebellantibus & dolore afficientibus ſpiritum ſanctitatis ejus, mutabatur ipſis in inimicum & ipſe repugnavit eis.* Cap LXIII: 10. Eidem populo interminatur Deus Jer. XXX: 14. *Se plaga inimici ipſum percuſſurum, caſtigatione hoſtis*

stis crudelis : *Propterea quod multa erat iniquitas illorum & numerosa peccata ejus.* Qualem sortem expertam se esse conqueritur Ecclesia Israelitica in Captivitate Babylonica : Thren. II : 4. 5. *Quomodo Jehova adducit arcum suum velut inimicus, constitutus dextera sua velut hostis, ut interficiat omnes desiderabiles oculo. --- Quomodo Jehova similis est inimico, absorbet Israelem, absorbet Israelem, absorbet omnia palatia ejus, perdit omnes munitiones ejus; & plurimum adfert in filia Judæ doloris & mæstitiæ.*

In hoc statu cum versatur pia anima, vel populus Dei, denuo in *certamen* cum Deo sese committit, quando peccata sua agnoscit & confitetur, quando se humiliat sub manu Dei fortis; quando parrhesiâ fidei erga deum utitur, iram Dei ardentissimis precibus deprecatur, calidis votis ipsum quasi fatigat, donec tandem Deum pœniteat servorum suorum; donec ponat iracundiæ suæ arma ac tela, & denuo in gratiam cum populo suo redeat; atque ita a fidelibus suis quasi *vinci* se patitur. Exemplum talis *victoriæ*, a Jehova reportatæ, insigne habemus in *Jacobo* patriarcha. De quo non *Moses* tantum testatur quod *luctatus fuerit cum Angelo Jehova*, & dixerit, *non dimittam te, nisi benedixeris mihi.* Quare & nomen ISRAELIS obtinuit, ut *qui se valentem gesserit erga Deum.* Gen. 32. Verum & *Hoseas* propheta istius victoriæ meminit. Cap. XII, 4. *In viribus suis, tanquam Dux exercitus*

cer-

certavit cum Deo. Imo certavit cum Angelo & obtinuit: Ploravit & supplicavit ei. Quid? quando populus Iſraëliticus Deum graviſſime offenderat per fœdam illam μοσχολατρέιαν & ipſe, *hoſtis inſtar*, univerſum populum delere decreverat; Dicens ad Moſen : *Vidi populum iſtum quod dura cervice eſt. Nunc igitur, ſine me, ut accenſa ira conſumam eos: efficiam vero te in gentem magnam.* Quid tum ad hæc Moſes? Nonne *adverſus* Jehovam pro populo *certavit*, confitendo gravem ipſius culpam, ſed tamen iram Dei deprecando; & nunquid inſignem ab ipſo Jehova *Victoriam* reportavit? Exod. XXXII, 9-14. Et *Jobus* ipſe; nunquid in arenam cum Deo deſcendit, confitendo quidem ſuam indignitatem & peccata, ſed provocando ad Angelum fœderis, quem *Goëlem* ſuum agnoſcebat, teſtando fidei ſui ſinceritatem & πληροφορίαν, Deum invocando, ut teſtem integritatis ſuæ; & iram Dei ardentiſſime deprecando. Et quis fuit *exitus* ejus certaminis? Certe *victor* evaſit Homo pientiſſimus. Tulit enim non tantum a Deo ipſo publicam cauſæ ſuæ juſtificationem, ſed & *reſtitutionem* in integrum, quin etiam duplo Majores benedictiones, quam antea in ſtatu feliciore poſſederat. Hinc fideles dicuntur precibus ſuis, pœnitentiâ & parrheſiâ fidei in Deum *vim facere & irruere*; Imo ipſum quaſi *vincere & expugnare*, quando nimirum a ſe iram Dei amoliuntur & votorum ſuorum compotes evadunt,

dunt. Vide Job. XXI, 15. Jer. VII, 16. Psal. 34, 6. Ezech. 32, 30. Hoc pacto igitur per veram pœnitentiam per ingenuam peccatorum confessionem, per fidei parrhesiam, ac preces ardentissimas de *Deo ipso victoriam reportant* vere fideles; ut nimirum iram suam ab ipsis amoliatur & ipsos benedictionibus suis abunde cumulet non ausim quidem pro certo affirmare, respicere Epistolas Apocalypticas. Verum nec prægnantes video id negandi rationes. Phrasis enim ὁ νικῶν *absolute* & sine ulla restrictione posita, sensu latissimo sumenda videtur.

II. Interim fateor *alios hostes* potissimum designari, cum quibus certandum habet Ecclesia & singuli fideles. Primordia hujus militiæ spiritualis cernere est in primo vaticinio Gen. III: 15. *Inimicitiam ponam*, inquit Deus ad serpentem, *inter Te & Mulierem, inter semen tuum & semen ejus. Hic tibi conteret caput, tu autem ei conteres calcaneum.* „Ecce Jehovani fecialem! Ecce positam inimicitiam;" in cujus exercitio fundatur hoc quicquid est" *militiæ* & spiritualis *certaminis*! Ecce primævam belli istius denuntiationem, quod ab incunabulis mundi gestum est, etiamnum geritur deinceps ad finem usque seculi, inter" Christum cum suis ab una parte & diabolum ex altera cum suis asseclis. Ut verbis" emphaticis utar *Johannis Arrowsmith, in tacticis sacris* l. 1. Cap. 1. §. 5.

Primus ergo & primarius adversarius est *serpens*. Id est *Draco ille magnus serpens ille antiquus, qui vocatur Diabolus & Satanas, qui seducit totum terrarum orbem* uti seduxit primævos parentes nostros. Apoc. XII: 9.

Cum *serpente* etiam memoratur *semen ejus*. Per quod designantur, cum angeli mali seu Cacodæmones, principis tenebrarum asseclæ & subditi; tum etiam homines infideles ac reprobi, quod pluribus exequi supervacaneum foret. Videsis Joh. 8: 44. Matth. XIII: 38. 1. Joh. III: 8. 10.

Huic serpenti & semini ejus opponuntur *Mulier*, nempe *Eva*, πρωτομήτηρ nostra, seu mater omnium viventium, cum *semine ejus*, quod duplex est, sed arctissime tamen unitum, *Christus* nimirum & *Ecclesia*, seu singuli fideles. *Hostes* enim *cum agno pugnant & agnus vincet eos: quoniam Dominus Dominorum est & Rex Regum*: neque Agnus tantum, sed *& qui cum eo sunt, vocati & electi & fideles*. Apoc. XVII: 14. Non est nobis in præsentia animus, universum hoc *protevangelion*, pluribus excutere: Satis sit, inde nobis constare, *Diabolum*, cum cæteris spiritibus malis, internecinum odium & bellum ἄσπονδον gerere adversus filios Dei electos & vere credentes. Adeo ut ipsis Satanas omni modo nocere conetur; & si pote, cum sanctificationem, tum glorificationem fidelium impedire ac facere ut excidant ex Dei amicitia & spe vitæ æter-

æternæ. *Adversarius* enim *vester Diabolus*, inquit Petrus, *tanquam leo rugiens obambulat, quærens quem devoret*. 1. Pet V: 8. *Hostis* est, inquam, qui suas habet μεθοδείας & *stratagemata*. Eph. VI: 11. Convertit enim quandoque se ipsum in *angelum lucis*, ut ita personatus facilius incautos decipiat. 2. Cor. XI: 14. Longum esset, omnia recensere, quæ inimicus hic electorum hominum in ipsorum damnum ac detrimentum patrare dicitur. Vocat ipsum sacra scriptura *Tentatorem*; nec immerito; quia non tantum Christum servatorem variis tentationibus adortus est, verum etiam idem conatur adversus *fideles*. 1. Cor. VII: 5. Christus ipsum asseverat quandoque *tollere sermonem Evangelii ex corde hominum*, ne, quum crediderint, salvi fiant. Luc. VIII: 12. Quin & ipsum *Petrum*, aliosque Discipulos, *appetiit ventilare sicut triticum*. Luc. XXII: 31. Et *Paulo* insigni illi Apostolo, datus fuit surculus carni infixus, nempe *Angelus Satanæ, qui ipsum colaphis excepit*. 2. Cor. XII: 7.

Contra hunc adversarium *certant* fideles & victores evadunt, quando *Diabolo locum non cedunt*. Eph. IV: 27. Quando *resistunt Diabolo, ita ut fugiat ab ipsis* Jac. IV: 7. *Cum sibi cavent, ne occupentur a Satana*. 2. Cor. 2: 10. Quando *corroborantur in Domino & forti ipsius robore. Induentes universam armaturam Dei, ut stare possint adversus insidias Diaboli, & omnibus confectis, consistere*. Eph. VI: 10. 11. 14. Quod fit, quando

quis proficit in solida veritatis cognitione; quando fides ipsius magis magisque in Christo radicatur; quando peccata, ceu opera Diaboli, Vatiniano odio prosequitur, neque se vinci patitur per malum, sed vincit bonitate malitiam Rom. XII: 21. Tales Johannes nobis exhibet 1. Ep. II: 13. 14. *Scribo vobis, adolescentes, quoniam Malum illum VICISTIS. -- Scripsi vobis adolescentes, quia FORTES estis & verbum Dei habitat in vobis, & Malum illum VICISTIS.*

Verum habet hic hostis primarius suas etiam catervas, atq; asseclas sive turmas, quæ ipsi subordinatæ, hostilem in modū, electos fideles invadunt, sive aperto marte, sive per cuniculos & insidias. Qui hostes ad tres quatuorve classes referri possunt, nimirum 1. *Mundus*. 2. *homines* improbi fidelibus Ecclesiæ noxii vel infensi. 3 *Caro* propria cuique adjacens. & 4. denique *mors* ipsa, quæ est hostis ultimus.

1. Per *mundum* partim intelligi possunt homines mundani, partim universitas rerum subordinatarum, nec non *concupiscentiæ* pravæ, quæ passim in mundo obtinent & quæ erga res hujus mundi versantur. Nos heic loci *distinguimus* inter *mundum* & *homines mundanos*, hosque ad peculiarem classem referimus: adeoque *mundum* sensu sumimus posteriori, quo sensu & Jacobus intellexisse videtur, cum obtestatur amatores hujus *mundi*. *Adulteri & adulteræ, an nescitis amicitiam mundi inimicitiam*

esse

esse adversus Deum? Quicunque ergo voluerit amicus esse mundi, inimicus Dei constituitur. Jac. IV: 4. Johannes certe Apostolus distincte enumerat concupiscentias pravas, quæ passim in *mundo* dominantur, & erga res hujus mundi versantur. *Ne diligite MUNDUM*, inquit, *neque ea, quæ IN MUNDO sunt. Si quis diligit mundum, non est charitas patris in eo. Quoniam quicquid est in mundo, cupiditas carnis, & libido oculorum & fastus vitæ, non est ex patre, sed ex mundo.* 1. Joh. II: 15. 16. Memini, in familiari colloquio ante multos annos, Virum Amplissimum *Johannem Steengrachtium*, Collegio Archithalassico Zelandiæ a Secretis, Virum, inquam, tam solide *Theologum*, quam sagacem *politicum*, cum hoc loco Johannis collatum voluisse alterum Prophetæ *Ezechielis* Cap. XXIV: 21. Ubi de *templo* Hierosolymitano mentio est: quod tribus hisce epithetis insignitur 1. גאון עזכם *superbiam potentiæ* seu *fortitudinis vestræ* id est, de quo superbitis, sive in quo vobis nimium placetis. Quod respondet τῇ ἀλαζονείᾳ τοῦ βίου 2. מחמד עיניכם, *desiderium oculorum vestrorum*. Quod convenit: cum τῇ ἐπιθυμίᾳ τῶν ὀφθαλμῶν. Templum enim non tantum *magnificum* erat, sed & *ditissimum* & *opulentiæ Judaicæ* publicum ac sumptuosissimum monumentum. Præterquam quod in ipso Templo ejusque cultu *avaritiam* quoque sectabantur cum Sacerdotes ac Levitæ, tum ipse populus, Deum spoliantes in deci-

mis & oblationibus. Mal.III.8. 3 תחתל נפשכם
Et animorum delicias. Quod conveniret cum τῇ ἐπιθυμίᾳ τῆς σαρκός. In templo enim genio etiam indulgebant Judæi, sacerdotes præcipue & Levitæ. Quin & ἀσελγείαις ac impudicitiis inquinatum sæpissime fuisse illud Dei sanctuarium, ex ipso Ezechielis volumine abunde patet. Adeo ut circa *nimium* illud *templum* gens Judaica trino concupiscentiæ pravæ genere peccaret. 1. *fastu* ac *superbia*. 2. *Avaritia* & φιλαργυρίᾳ sive *ostentatione opulentiæ*. 3. *Luxuria* & concupiscentia carnis. Verum hoc ἐν παρόδῳ.

Quomodo autem *mundus*, tribus hisce concupiscentiæ pravæ generibus signate hominem adoriatur, atque a Dei & virtutis amore abducere conetur & sibi subjectum tenere vel habere non est hujus loci fusius explicare. Videsis *Arrousmith Tactic. Sacr. p.m.* 49-52.

2. *Secundum* genus adversariorum sunt *homines mali* (qui alioqui etiam sub *mundi* notione non semel comprehenduntur 1.Joh. V: 19. Hi autem diversi sunt generis sive *hæretici*, qui credentes a veritate ad errores fundamentales seducere satagunt; sive *persecutores*, qui religionis causâ probris, contumeliis, vel etiam omnis generis tormentis, morte denique ipsa, fideles cruciant, ut a veritatis confessione absterreant vel constantes plectant. Sive *homines improbi*, qui seducere conantur ad omnis generis peccata, & vitia

tia. Quæ omnia fusius exequi non permittit scopus quem nobis proposuimus. Hi scilicet *semen serpentis* sunt, inter quod & *semen electum* ac fidele *mulieris*, jam inde a promulgato πρωτευαγγελίῳ bellum ἄσπονδον flagravit. Quamvis diversi illi hostes diversis etiam modis Ecclesiam & singulos electos adoriantur & variis armis ac telis petant: Ipsi quoque fideles variis modis singulis hostibus resistant & per Dei gratiam superent & vincant.

3. Tertias obtinet *Caro* propria, singulis fidelibus adjacens; Hostis eo periculosior, quo Intimior; sicut dissidia domestica iis quæ foris sunt, molestiora; & bella civilia atque intestina exteris graviora & magis nocentia solent esse Reipublicæ. De hoc hoste Paulus agit Rom. VII, 23. Gal. V, 24. Petrus. 1. Pet. 2, 11. & Jacobus IV, 1.

Hæc vero *caro*, sive perversitas, inimicitiam gerens adversus Deum & spiritum ejus, partim consistit in *intellectu*, partim in *voluntate*, ac partim in *affectibus* & *appetitu sensitivo*. In *intellectu* sese ostendit *sapientia carnis* Rom. VIII, 6. Quæ consistit in curiositate nimia ea perscrutandi, quæ Deus revelavit. Col. 2, 18. Ac renuit se dictamini divino subjicere & captivum ducere intellectum suum sub Evangelio Christi, In *Voluntate* est concupiscentia prava, quæ bellum gerit adversus spiritum. Gal. V, 17. Tandem in *affectibus* & *appetitu sensitivo*, quæ magnam partem ex corporis tempe-

ramento ortum habent, eſt pronitas ad varias paſſiones & perturbationes animi; ad iracundiam, odium, invidiam, luxuriam, amorem illicitum; & quæ *Cætera de genere hoc (adeo ſunt multa) loquacem Delaſſare Valent Fabium.*

4. Quartum vero & extremum locum obtinet *Mors*; quæ *Ultimus* appellatur *hoſtis* a Divo Apoſtolo 1. Cor. XV, 26. Mors vero duplici modo ut *hoſtis* conſiderari poteſt. Partim, quia bonis hiſce terrenis hominem *ſpoliat*, ſicuti hoſtes ſolent. Partim, quia terrorem incutit. Unde *rex terrorum* appellatur. Job. XVIII, 14. Non tantum reſpectu *impiorum*, quibus Mors Januam aperit ad æterna ſupplicia: Sed etiam reſpectu *fidelium*; quatenus abhorret natura tum a corruptione corporis, tum a diſſolutione mentis, quæ vulgo graviſſimos dolores comites vel præambulones habere ſolent. Videſis exemplum Ezechiæ Jeſ. 38, 1. 2. & quod Petro prædixit Chriſtus. Joh. XXI, 18. Atque hæc de hoſtibus ſpiritualibus dicta ſufficiant. In quibus non diſſimulo me quadantenus veſtigia preſſiſſe Viri Doctiſſimi *Johannis Arrow Smith.* in *tacticis ſacris.*

Ad ſecundum penſi noſtri partem ut progrediamur, nempe ut ipſam *pugnam* & *certamen* ſpirituale contra ſingulos hoſce hoſtes ob oculos ponamus; Velim repetere lectorem ex eodem Authore:

1. Qui-

1. Quinam ut *milites spirituales* nobis obversari queant, quibus adversus hostes hosce, vel *omnes* vel *aliquos*, certamen est ineundum? Illi autem sunt 1. *homines* professione Christiani, vel saltem in Christianismo viventes, qui objectum sunt praeconii Evangelici: praecipue tamen *fideles* ac *Regeniti*. 2. Signato autem Ecclesiae ac Verbi Divini *Ministri*. Vide *Arrow Smith*. l. c. L. I. c. V. §. 1-3. Et Tractatum meum vernaculum *S. Electorum Biblicor.* p. 70, 71.

2. *Imperator* ac Dux militiae hujus spiritualis est Christus JEsus. Uti fuse ostendimus loco citato p. 39. 67. Quem jure merito hunc titulum gerere scite ostendit scriptor modo laudatus; quia Ecclesiae suae ea semper praestitit omnia & semper praestiturus est, quae bonus imperator exercitui. Nempe 1. *Arma* spiritualia. 2. *Stipendia*. 3. *Commeatum*. 4. *Exemplum*. 5. *Auxilium*. Quae omnia extendere nihil est necesse, cum apud ipsum legi queant.

3. Quoad *officia militum* Spiritualium sub tanto Duce bellum gerentium; ea in sequentes Classes redigit Author. 1. *Hoc agere*. Id est, diligenter militiae Spirituali incumbere, neque aliis se negotiis nimium immiscere. 2. *Imperatori morem gerere*. Vide *Selecta* nostra *Biblica* (*Bibelsche keurstoffen*) p. 86. 3. *In Acie ordinem servare*. 4. *Extra pugnam etiam mili-*

taribus exercitiis vacare. 5. Denique, *in pugna* ipsa *fortitur dimicare.*

4. Verum nullus Christianus prospero cum successu pugnam spiritualem dimicabit, nisi *armis* idoneis & *panoplia Christiana* sit instructus. Quam scite & eleganter describit Apostolus Eph. VI. De qua Vide brevem sciagraphiam in tractatu nostro vernaculo modo allegato. Et, quem serius inspexi, Authorem sæpius laudatum. Lib. I. c. VI. & Lib. II: Cap. I. III. IV. V. VI. VII. VIII. IX. X.

Hisce prælibatis, facile constat, quid sit spiritualiter *dimicare* adversus omnes hostes illos in superioribus recensitos. Nimirum, quando quis, per Dei gratiam, corroboratur quoad interiorem hominem, ut ea sumat arma, quæ adversus singulos hosce hostes idonea sunt, iisque recte ac prudenter utatur: partim adversus illos se *defendendo*; partim illos ipsos *invadendo*, vincendo & superando. Quod ultimum ac præcipuum erat nostræ tractationis Caput; secundum ordinem nobis præscriptum. Lubet enim, de *certamine* ac *victoria* junctim disserere: Ne crebra repetitione lectoribus nauseam crem.

I. *Deum* quod attinet, quomodo *adversus ipsum*, vel potius *cum ipso* salutariter certent homines electi, isque se ab ipsis *vinci* patiatur, supra abunde diximus. Quæ heic repetere ni-

nihil attinet. Vide etiam tractatum meum vernaculum. In Judæ vſ. 3. §. 26.

II. Pergimus ad *alios hoſtes*, & quidem A. Adverſus *Satanam* & Cacodæmones quando ac quomodo *pugnent* fideles, partim etiam diximus. Adde quæ habet *Arrow Smith*; de *Artibus* ac *ſtratagematis Diaboli reſiſtendis* atque *eludendis. Lib. I. c. VI.* §. 3-- & *lib. II. c. VIII. De extinguendis ignitis Diaboli telis.* Conſule etiam *Homiliam* noſtram *Vernaculam* in *Judæ* vſ. 3. §. 23. 25.

B. *Mundum* quod attinet, atque ea, quae *in mundo* ſunt, nimirum *concupiſcentia carnis*, *libido oculorum* & *faſtus vitæ.* Contra hæc *pugnat* homo fidelis, quando non amplius *amat* ea, quæ in mundo ſunt; quando per fidem cor ipſius purificatur a perverſo mundi amore. Quoniam *quidquid natum eſt ex Deo, vincit mundum: & hæc eſt victoria, quæ vincit mundum, nempe fides noſtra. Quis eſt, qui vincit mundum, niſi qui credit Jeſum eſſe filium Dei. Inquit* beatus Johannes Ep. I: c. v. 4. 5. Is mundo bellum infert, eumque vincit, cui *illuxit gratia Dei ſalutifera, ipſumque erudiit ut abnegata omni impietate & mundanis cupiditatibus, temperanter, juſte ac pie Vivat in præſenti ſeculo. Expectans beatam illam ſpem & illuſtrem adventum Gloriæ Magni illius Dei ac ſervatoris noſtri, Jeſu Chriſti. Qui ſemet ipſum tradidit pro nobis, ut redimeret nos ab omni iniquitate & purificaret ſibi populum peculiarem, ſtudioſum bonorum operum.* Juxta

Pau-

Paulinum illud, in Ep. ad Tit. c. II, 11-14. Verbo, vincitur ac superatur *concupiscentia carnis* per *temperantiæ*, *castitatis* & *continentiæ* studium; *libido oculorum*, per Ἀυτάρκειαν ac liberalitatem; & *fastus vitæ* per *modestiam* ac veram *humilitatem*, si verbo venia sit.

C. Contra homines vero mundanos hæreticos, persecutores, seductores, quomodo *certent* fideles, cum *defensive*, tum *offensive*, eosque *superant* ac *victoriam* ab iis reportent, diximus in homilia Belgica ad Judæ vs. 3. p. 193. 196.

D. Nec non contra *se ipsos* ac propriam carnem. Ibid. p. 195. 197.

E. Tandem *morti* ipsi bellum inferunt fideles, eamque *vincunt*. 1. Cum, ex contemplatione bonorum spiritualium quæ jam possident, & cœlestis hæreditatis spe, post hanc vitam adeundæ, parum curant res hujus mundi mortemque quasi provocare audent, ut eas sibi eripiat, quo bonum aliquod longe præstantius adipiscantur. 2. Cum adversus *terrores mortis*, cum violentæ tum naturalis, per Dei gratiam se consolantur, eosque flocci pendunt ac superant, quin mortem ut gratum amplectuntur beneficium, respectu animæ post mortem glorificandæ; cum spe certa, mortem ipsam corporis tandem etiam *absorptam* iri ad *victoriam*. 1. Cor. XV.

Qui plura de *victoria spirituali* desiderat, consulere velim Tractatum non semel laudatum

tum *Johannis Arrow-Smith.* lib. III. exhibens.

I. Apparatum ad victoriam per *alloquia sacra*, id est, per *preces ardentissimas* ad *Deum.* Juxta Apostolicum illud Eph. VI: 18. Ubi panopliæ Christianæ immediate subjungit hoc monitum: *Cum omni prece & supplicatione, precantes omni tempore per spiritum, & illi invigilantes cum omni perseverantia & supplicatione pro omnibus sanctis.* Quem locum insignem toto hoc capite explicatū videbit Lector.

II. Authorem victoriæ spiritualis: Qui *Deus* est: Et præsertim *Imperator* hujus militiæ *Christus Jesus*, per spiritum sanctum. Illi enim victoriam omnem acceptam referunt fideles. Rom. VIII, 37. 1. Cor. XV, 57. Vide Authorem l. III. c. 2. §. 1-3.

III. Adminicula Victoriæ Spiritualis tria præsertim memorat Author

A. *Sobrietatem.* §. 4.
B. *Vigilantiam.* §. 5.
C. *Fidem.* §. 6.

IV. Explicat ἐπινίκια quædam Apostolica Cap. III. & quidem

A. Rom. VIII, 35. 37.
B. 1. Cor. XV: 55--57.
C. 2. Tim. IV, 6-8.

V. Præmia Victoriæ partim in hac vita partim conceduntur in futura. Ad quæ repræsentanda Author Clarissimus tria loca ex Epistolis Apocalypticis explicat, nimirum Cap. II, 6. II, 17. III, 5. lib. III. c. 2. §. 7--

Tan-

Tandem

VI. Triumphi cœlestis *sciagraphiam* exhibet Cap. IV.

Atque hæc paulo fusius exequi volupe fuit; ut non tantum hunc locum verum etiam alia, quæ de certamine & victoria spirituali agunt, illustrata darem & integræ militiæ spiritualis ideam ob oculos ponerem. Si vero quæras, quænam victoria in hisce Epistolis signate indigitetur & a quibus hostibus? Respondeo, nihil quidem obstare, quo minus sensu laxiore hanc victoriam sumamus. Speciatim tamen designari constantiam in fide ac professione veritatis, adversus hæreticos singulis temporibus exorituros; patientiam adversus tribulationes & persecutiones; denique constantiam in bonis operibus & vera pietate, adversus seductores. Quos omnes, qui vera in Christum fide, & perseverantia ad mortem usque vincit & superat, illi promittuntur hæc præmia, quæ in Epilogis Epistolarum Apocalypticarum recensentur.

II.

Bernh. Pet. KARLII, P. E. Diatribe,

De MIRACULO SOLIS *vel* UMBRÆ, *decem lineis, per gradus, quos jam descenderat in Sciaterico Ahasi, retrogressi*, quô Ezechiæ, lethaliter decumbenti, promissa sanitatis restitutio, vitæque in annos XV. prorogatio, confirmata legitur 2. Reg. XX. 2. Paral. XXXII. & Esa. XXXVIII. cum Mantissa, de miraculo SOLIS & LUNAE, IOSUA consistere jussorum Ios. X.

CUm stupendum hoc (ut videri omnino debet,) *prodigium* crucem non modicam interpretibus semper fixerit, Doctissimorum quoque de illo sententiis, quantum à terra cœlum distat, a se invicem differentibus; (miraculo quippe vel in ipso *sole*, vel in solo Ahasi sciaterico, & gnomonis *umbra*, positô:) prodiit

dlit nuper, qui rem omnem, prout a divinis Scriptoribus enarratur, ſimpliciſſimè atque ſic exponere tentavit, ut omni de hujus aut iſtiusmodi miraculo cogitatione abjectâ, quicquid huic rei inſit *prodigii*, in ſolo corpore decumbentis Ezechiæ, præter omnem omnium, atque ipſiusmet etiam, ſpem ac fidem intra triduum integræ valetudini reſtituti, ut templum frequentare tunc rurſus poſſet, quæratur; neſcio an & inveniatur. Quam nunc ſententiam, omninò novam atque inauditam hactenus pauculis ad Scripturæ S. lances expendere, & cùm juſtô reperiatur levior, modeſte refellere; veram verò miraculi hujus rationem breviter, &, ſi pote, ad conſcientiam, demonſtrare, Deo juvante conabimur.

Nimirum ſupponit Vir ille doctiſſimus, I. *gradus* iſtos, Ebr. מעלות pro *ſolis* vel *umbræ* progreſſione & retrogreſſione, 2. Reg. 20:9.10. 11. memoratos, non, ſecundùm opinionem vulgarem, de gradibus lineisve *ſolarii*, ſed de gradibus e domo regia Zionis in vicinum templum Moriæ montis adſcenderetur, quos Ahas Rex fieri aut refici curaverit, eſſe accipiendos: ut in quos unicè intentum fuiſſe tum Eſaiam vatem, tum & Regem Ezechiam, multis verborum ambagibus perſuadere nititur: II. illo diei tempore, quo cum hoc ille certo de *ſigno*, valetudinis tam citò certò reddendæ, inque templum rurſus ingrediendi, ab ipſo expetitô, loquutus ſit, (quod

(quod pomeridianum fuisse colligit,) *umbram*, ex interceptis à Moria monte & templo radiis solaribus, Boream versus emissam, per *decem* jam *gradus* regii in templum ambulacri *descendisse*; idque Esaiam, ut rem certam, & certò cuivis, ipsique etiam Ezechiæ, tunc satis compertam, responsioni suæ d. v. 9. præmisisse, subjectâque mox ista interrogatione: אם ישוב עשר מעלות *redibitne* (*umbra hæc*) *per decem gradûs?* eundem *graviter affirmâsse & asseverâsse*, *Regem DIE SEQVENTI, redeunte umbrâ in eundem hunc locum*, (*circa idem hoc diei tempus*,) *adhuc superstitem fore: Ex quo ille deinde certus esse putaverit, se & TERTIO DIE salvum superfuturum, pro divino promisso*; ut quod *indubitatum regi debuerit esse signum sanitatis tertio die restituendæ.* Quam quidem sententiam suam Doctissimus Autor copiosè explicat, multisque coloribus perquàm speciosè pingit & ornat, ut veri se quadam specie commendare lectori utcunque possit: Prout ipsa ejus Dissertatio, huic *Bibliothecæ Theol.* Class. I. fascic. 6. p. 825. seqq. inserta, ostendit; ut inde multa huc transscribere, non sit necesse.

Ignoscet mihi verò Vir Doctiss. si brevi manu omnem argumentorum ipsius molem, quibus assensum nostrum expugnare, suamve nobis opinionem persuadere, tam operosè laborat, destrui posse dixero, vel etiam reipsa destructum ivero, admoto vel unico hoc arie-

te, S. dicto, ex 2 Paral. 32, 31. depromto, ubi, ad portentum hoc respiciens, divinus Scriptor testatur, illud accidisse *in terra.* Missos, enim, ait, ad Ezechiam legatos, Principes Babylonis, ad inquirendum de המופת אשר היה בארץ *portento illo, quod factum fuerat in terra*, videl. Judaica: adeoque non in corpore regis, neque etiam in cœlo, quasi sol ipse in cœlo retrocessisset: quæ aliorum etiam fuit opinio: quippe quod tunc ipsi quoque Babylonii sua in terra utique observassent, nec Hierosolymis de eo demum sciscitari necesse habuissent.

Ingenium quidem Auctoris admirabile hoc scitum ejus, ad expediendam omnem hic difficultatem, εὕρημα abundè testatur; (& facile quis cogitaret, non nisi ad magni ingenii & eruditionis haud vulgaris ostentationem quandam, hæc ita speciose proposita in medium fuisse: quod verò, quia citra impietatem fieri nequivisset, charitas suspicari prohibet:) sed ipse tamen Spiritus S. etiam de commentarii hujus falsitate nimis aperte testatur, ubi exsertè etiam, מופת *prodigium* illud fuisse, quod *in terra* Judaica tunc evenerit, memorat.

Multus quidem hic est Vir Doctiss. in causa sua oranda, ut persuadeat, hocce *prodigium* non nisi *prodigiosam* Regis Ezechiæ intra tam breve tempus restitutionem fuisse, ut is tertio jam die salvus, *sanus ac sospes evaserit*, & templum rursus ingredi potuerit, *mirabili* & in-

insperato successu, & *stupendo* præter omnem
„ opinionem fato. *Grande*, inquit porro *pro-*
„ *digium*, Regem, ex pestilentiali ulcere gra-
„ viter *decumbentem*, ultimum trahentem, Spi-
„ ritum, *Prophetæ augurio & divino oraculo subito*
„ *Servatum*. *Prodigium*, illum, qui jam jam a-
„ nimam erat exhalaturus, ex oraculo pro-
„ phetico in alterum diem servari. *Prodigi-*
„ *um*, illum, juxta præsagium divinum, tam
„ cito, tertio à morbo, tam periculoso & le-
„ thali, die, salvum evasisse & templum fre-
„ quentasse. Genuina hæc *prodigii bujus ratio*,
„ quæ in Dei singularem & admirabilem pro-
„ videntiam redeat. Dies ordinarius, umbra
„ ordinaria: In his nihil novi, nihil singula-
„ re. Præsagium Prophetæ, *res mira*, even-
„ tus exactus, *res mira*; servata in alterum di-
„ em ex Vatis verbo vita, *prodigium*: Restitu-
„ ta valetudo tertio die, *prodigium*. Hæc
„ prodigia: nihil in Sole, nihil in umbra So-
„ lis, nihil in ambulacro aut gradibus. Hæc
„ sueta, hæc ordinaria, hæc quotidiana. Sed,
„ *triduo resurgere e lecto & letbo Regem*, peste pe-
„ riturum, & pro Vatis quidem definito præ-
„ sagio, hoc demum *prodigium*. Verum, in
hoc omnem memorati *prodigii* fuisse rationem,
non verò in umbræ per decem gradus seu li-
neas in Solario reductione; id nemo credide-
rit, qui consideret, istam tam subitam Vale-
tudinis restitutionem, vitæque etiam proro-
gationem, Regi, Deum ardentissimis preci-
 bus

bus invocanti, jam ante expetitum ab ipso signum, divinitus certò fuisse promissam; ad hoc vero signum atque miraculum exhibendum, postea demum Vatem suis apud Deum precibus intercessisse. Sic enim 2. Reg. XX. postquam v. 4-8. relatum esset, Esaiam, divinitus monitum, Ezechiæ indicasse, Jehovam Deum Patris ipsius, Davidis, precibus ejus lachrimosis annuisse, ipsumque esse sanaturum ita, ut die jam tertio templum rursus frequentare posset, ac vitam ipsi in annos XV. prorogaturum; Vatemque etiam idcirco palatham ficuum (pro externo divinæ ac supernaturalis virtutis symbolo) ulceri ejus jussisse applicandam; Regem vero, quonam *signo* de tam cita ex morbo fere desperato restitutione redderetur certior? esse sciscitatum; dehinc porro v. 9. & 10. memoratur, promissum Regi a Vate signum in confirmationem, *quod Deus facturus esset*, *quæ* (videlicet, de restituendâ brevi salute) *dixisset*: id quod omnino notandum, cum & hic Regis salus, licet vel maxime etiam prodigiosa, a *signo prodigioso*, quo ipsius de ea spes roboranda esset, clarissimè distinguitur. Et postea tandem v. 11. subjicitur, Vatem divinum ob illud signum aut prodigium ad regis fidem de recuperanda tam brevi valetudine, ipsi quidem jam antè certò promissa, firmandam, (quæ adeo non ipsum illud prodigium est,) tunc demum Deo supplicasse, ut reapse illud ei præsta-

ſtaret. Quo facto Deus precibus, non jam Regis, quibus ille jam antè valetudinis redintegrationem dederat, ſed Vatis benignè annuerit.

Eſto jam ſanè prodigium, *triduo reſurgere e lecto & letho Regem, peſte periturum, & pro Vatis quidem deſinito præſagio*; nihilominus agnoſcendum hic aliud inſuper *ſignum* ac *prodigium* venit, quô Rex anxius confirmaretur in fide, quòd nimirum *Deus* certò *eſſet facturus, quæ* de ſalute Regi reddendâ *dixerat*; ut ipſe Spiritus S. d. V. 9. loquitur: de quo Vates Deum tunc precibus ſuis interpellare adhuc debuit; cùm prodigioſa illa Regis ſalus jam anteà ipſiusmet precibus a Deo eſſet impetrata. Quod jam obſervanti deinde ſubtile nimis videbitur, quod Autor *totum prodigii ſcopum*, omnemque colloquii Vatis cum Rege materiam, v. 9. ſq. hoc fuiſſe ſtatuit: Num *gradus* antè memorati, *è regia domo in Dei domum, tertio d e a Rege eſſent calcandi, at is ante morbum quotidie conſueverat*? Id quod ex eo conficere voluit, quòd Vates v. 5. inter alia dixerat, Regem Dei beneficio intra triduum ſoſpitem rurſus *in templum eſſe adſcenſurum*; quòdque Rex ipſe v. 8. quæſiverat, quonam ſigno certus eſſe poſſet, Deum ipſum eſſe ſanaturum, ſeque tam brevi *in templum adſcenſurum*? Ubi utrobique verbum עלה *adſcendit*, legitur, unde memorati v. 9. מעלות *gradus* denominantur. Unde colligit, ſignum *illo* in *loco* Vatem

 de-

designasse Regi, *de quo fuerat sermo*, videl. in *gradibus* illis, quos toto superiore sermone habuerint in oculis, tam citò neutri excidisse *gradus*, quos uterque hactenus in ore habuerit, quosque *die tertio* solennissimè pedibus sanis & expeditis essent *calcaturi*. Quæ tamen, ut quisque videt, lubrica valdè sunt, & nimis ingenium sapiunt humanum, argutiasque minime hic probandas. Ut enim taceam, nullam reverà *graduum* מעלות mentionem toto superiore sermone a v. 4. usque ad v. 8. factam fuisse, etsi de *adscendendo* in templum verba (עליתי & תעלה) ceciderint; manifestum est nimis, τὸ κελευόμενον h. l. proprie loquendo non fuisse, *Num tertio jam die Rex in templum esset adscensurus*? (quod Noster adeo vellet,) Sed, *quonam signo Rex certus esse posset, Deum reapse facturum esse, quod dixerat*; d. v. 8. nimir. de salute illi tam brevi reddendâ, vitaque in XV. annos prolonganda; v. 5. 6. *Adscensum* verò Regis *in templum*, die jam tertio futurum tantum, accessorium quid esse dictæ promissioni principali. Quod nisi esset, sed contra, quod Noster vult; Vates procul dubio non tam generatim duntaxat dixisset d. V. 9. *Hoc erit signum, quod facturus sit Deus, quod dixit*, h. e. promisit, de salute videl. & vita tua in XV. annos proroganda; sed speciatim sic utique expressisset opinatum illud κελευόμενον, quòd *tertia abhinc die templum ingressurus sis*. Quòd si quis verò dixerit, supe-

perius tamen v. 5. & 8. de ista Regis in templum adscensione inter alia etiam factam fuisse mentionem, quò Vates hic v. 9. respiciat, eamque inde mente quasi repetitam velit: Resp. Id quidem concedi; Sed tamen ita patere, non hic præcipuè ad illam in templum adscensionem, quasi ad τὸ κρινόμενον, attendi. Et, quid tum de Esaia dicemus, qui ut interpres horum optimus, in tota rei hujus gestæ narratione, (Esa. 38: 4. ss.) ne verbulo quidem de promissa illa Regi *adscensione in templum*, *intra triduum* futurâ, meminit? Quomodo igitur Vir doct. suam hujus prodigii expositionem cum ipsius Esaiæ relatione conciliabit?

Hac itaque Autoris hypothesi jam subrutâ, omnia, quæ illi superstruxit, ultro ruunt: & frustra hic, licèt perquam erudite & ingeniosè sanè, ex Pandectis Talmudicis & MAIMONIDE, post LIGTFOOTUM, de *gradibus* (מעלות) variis, ab omni urbis montisque Moriæ latere ad portas in superiori templi basi commeantibus; & speciatim de gradibus præaltis, e regia montis Zion supra vallem subjectum in templum Moriæ, montis sublimioris, a Salomone primum exstructis, 1. Par. 26, 16. 18. 2. Par. 9, 4. ab Ahaso Rege verò postea, Assyriorum metu, ne quà, Hierosolymas invadentes, per eos e templo in arcem Zion devenirent, destructis quidem primò, 2. Reg. 16: 18. sed postmodum ta-

men reſtauratis; (quod ex hoc ipſo loco conjicitur), deque domus regiæ ad boream templi verſus occidentem ſitu, (contra LUNDIUM, *Ant. jud.* P. I. c. 28.) & de *umbra*, quem mons Moria cum templo, pro Sole per auſtrum ad occaſum ſenſim commeante, verſus boream primum, deinde & verſus ortum, montique ſub- & adjecta loca, loco radiorum ſolis interceptorum, pomeridiano ac veſpertino tempore conjecit, apud Veteres Judæorum Scriptores perquam celebri; deque *platea* ibi ad borealem templi partem ſpatioſiſſima, ubi, velut in foro publico, a radiis ſolaribus pomeridianis libero, ob temperatum æſtum in umbra gratiſſima celebriores Judæorum Doctores, frequenti diſcipulorum corona circumdati, publicè docere ſint ſoliti, multa commentatur. Quæ omnia ex locupletiſſimo eruditionis penu ab Autore Cl. prolata expoſitionem ipſius novam pingunt quidem & ornant, at non demonſtrant. Quemadmodum nec illud, quod pro ſua graduum interpretatione USSERIUM allegat, *Annal.* fol. 57. & LXX. Interpretes Græcos, quaſi illi βαθμῶν & ἀναβαθμῶν vocabulis, hic adhibitis, non alios, quam *ſcalarum ab Abaſo exſtructarum gradus* intelligendos *innuant*. Id quod nunc ſuo loco relinquimus: cum contrà Chaldæo hic Paraphraſti, nec non Hieronymo, communi ſententiæ addictis, plus merito deferri, ex ſupra dictis liqueat.

Mul-

Multò minus ejus causam quicquam juvat, quod ante *Servitutem* Judæorum *Babylonicam horarum usum apud Judæos receptum fuisse, ostendi non posse*, scribit. Si enim vel maximè *non possit ostendi*, an hoc tamen evincet, re quoque ipsâ horarum tunc usum apud Judæos nondum invaluisse? Quam plurima enim, quæ satis certè in usu veteribus fuerunt, reapse fuisse, ostendi nunc non possunt; quippe deficientibus nunc requisitis ad hoc testimoniis ac monumentis. Si enim apud *Babylonios* gnomonis horarii usus obtinuit ut, a quibus & *Græcos* illum accepisse, Herodotus L. 2. c. 109. Auctor est; quidni & apud *Judæos*, Babyloniis longè viciniores idem obtinuerit? Auctoris utique fuisset, assertionem suam, de non usitatis tunc apud Ebræos horis & horariis, dare demonstratam: Quod cum non potuerit, illud probandi onus a se voluit amoliri, parti illud neganti obtrusurus potius, istâ spe fretus, *ostendi* sententiam contrariam *non posse*. Nos verò, etsi ex probatis disputandi legibus ad illud ne quidem teneamur, ostendere tamen volumus & possimus utiq; ex hac ipsa prodigii hujus historia, rectè secundùm Spiritus S. mentem intellectâ, *horarum* tunc usum apud Judæos omninò viguisse.

Unicum superest, ex quo nova Viri Doctissimi sententia falsitatis manifestæ convincitur. Ille, suæ serviens hypothesi, verba d. v. 9. II. Reg. XX. הלך הצל עשר מעלות

ita latinè transfert : *En descendit jam umbra per X. gradus*: quasi in scalis templi regiis,) *Quam* ille *rem Regi*, *tanquam apertam* , *primum* ita *in memoriam revocet*, *utpote ex quotidiano usu*, *circa meridiem*, *ad occasum solis*, *omnibus*, & *ipsi Regi*, *notam*: quasi verba nunc sequentia duntaxat, *interrogandi* sensum, hunc scilicet, habeant : אם ישוב *Redeatne* (*umbra*) *per X. gradus*? q. d. *Credisne*, *te sequenti die*, *circa idem hoc diei tempus adhuc Victurum*? Quale quid *Regi signum esse debuerit indubitatum*, *sanitatis tertio die restituendæ Vitam Regis in crastinum servatam*, *Regi signum fore* sanitatis perendie *recuperandæ*. At, communis omnium interpretum expositio dicti versus 9. *Abeatne ista umbra X. gradibus*; *an vero retrocedat X. gradibus*? confirmatur invicte ex v. seq. 10. ubi Rex Ezechias ad interrogationem istam Prophetæ respondet : נקל לצל לנטות עשר מעלות לא כי ישוב הצל אחרנית עשר מעלות *facilius est umbræ descendere X. gradibus*: *non* hoc: *sed redeat umbra iterum per X. gradus*, videl. quos jam decurrerat. Quæ responsio, extra controversiam bipartita, ad interrogationem antecedentem in continenti data, & relata, illam omnino quoque bipartitam fuisse, clarissimè indicat, eamque sic, ut ante dixi, & communiter fit, oportere transferri; non vero, cum Nostro, partem priorem, *asseverandi*, at posteriorem tantum *interrogandi* sensu esse vertendam, (dixissem penè, pervertendam,) verbaque sic

im

in ſenſum, quem ſubſequens ſtatim reſponſio reſpuit atque ipſa refutat, detorquenda.

Sed audiamus tamen, quomodo verſum hunc 10 hypotheſi ſuæ accommodare voluerit Auctor doctiſſ. Ille ibi reſponſum Ezechiæ ad Vatis interrogationem, v. 9. (prout ipſe eam ſuprà expoſuit,) ita interpretatur: „*Facile fuit umbræ*, *deſcendere* hactenus *X. gradibus*, q. d. quam facile hodie fuit, umbram „ eò usq; deſcendiſſe, ut decem illos obſcuraret „ gradus, tam facile video, me ab umbra mor- „ tis occupandum, obſcurandum: me mortis „ umbrâ hodie obruendum facilius fore, ſen- „ tio, quam vitam in craſtinum ſervaturum. „ Quem in ſenſum & reliqua verba ita expo- „nit. *Non* ſentio, *quod reverſura* ſit umbra „ denuo per X. hos pontis *gradus*, me adhuc „ ſuperſtite, quos hodie permeavit me vivo. Quæ certe quam coacta ſit interpretatio, quamque multa, ad ſenſum iſtum gignendum, textui inſerciat, monere haud opus eſt. Nec graviter adeo feret Vir doctiſſ. quod calculum ei noſtrum adjicere non poſſumus. Quare certum manet, imo certiſſimum, *prodigium* hic utique aliud fuiſſe, quam ſubitam Regis decumbentis reſtitutionem, umbræ nimirum in Solario reductionem, per divinum miraculum factam, nec inde jam porro negandam, quod Rex in Carmine ſuo Eſa. 38: 10-20. ſolam *Dei gratiam*, *qua in deſperato morbo vita ipſi ſervata ac reſtituta* erat, prædicaverit,

rit, nulla vel *Solis* vel *umbræ* injecta mentione; quasi propterea *prodigium* hic fuerit *nullum*, *nisi in sanitate tam cito a Deo restituta*, *ubi nulla spes superfuerat.* Quod profecto prorsus ἀκόλυτον est, cum, sic ratiocinando, negari quoque posset, nec *vitam Regi in XV. annos esse prolongatam*, quia nec illud ille beneficium, tam licet ingens ac grande, speciatim memorasse & αὐλολεξεὶ prædicasse ibi legitur.

Quod vero Autor Cl. demonstraturus, totam vim *signi* hic in eo fuisse positam, quod Deus regem perendie sanitati esset redditurus; *veram & genuinam signorum rationem*, dicit, postulare, *ut rebus conveniant*, *& rem omnem exacte effigient*, *seu comparationem referant cum re*, *de qua sermo est: quod sicuti signum rem designat, ita illi, qui signum dant vel accipiunt, simile etiam exemplum, seu rem simul effigiatam, comprehendant; & ut sub eventus augurio similitudo rerum sit manifesta*: si vel maxime concedam, non tamen vel sic vincet, licèt in ipsius interpretatione sola illam inter signum & rem signatam comparationem ostendi posse, putet. Ita enim instituit: Esaias, *signum valetudinis reversuræ*, „*& perendie in templum redituri Regis*, daturus, „signum promissionis, *symbolumve* aut tesseram *ab illis* sumit *gradibus*, *per quos Rex antea* „*in templum pro more conscenderat. Descendisse* „nuper per illos gradus *Regem*, lecto nunc „affixum: *Vitam Regis inclinare*, ad exitum de„scendere cœpisse. *Adscensurum* perendie

Re-

Regem per eosdem gradus: *Vitam Regis pri-* "
ſtinam eodem modo *redituram*, valetudinem- "
que incrementa ſua ſumturam. Porro *ſolem* "
illo colloquii tempore omnino *ad veſperam* "
inclinare, & ad abitum properare: *Regis vi-* "
tam ſerenam defeciſſe pene ad exitum, ad occa- "
ſum tendere, parum utique ſupereſſe, quin "
exſpiret, ad ſimilitudinem occidentis Solis. "
Aſt ut *dies redeat cras*, ita & ſanitatem Regis, "
vitam Regis, *redituram cras*. Ulterius, *umbram* "
omnes pontis regii gradus tum fermè occu- "
paſſe, ac ad ultimum ferè jam *deſcendiſſe*: Et "
valetudinem Regis morbidam, *umbræ parem*, cur- "
ſum ſuum propè confeciſſe, ac *totos vitæ gra-* "
dus occupaſſe: Mox cum Rege actum iri, ut "
umbra totum occupet locum. Aſt, ſicut "
umbra altero die iterum appareat, ita & Re- "
gem, morbo licèt affectum, cum umbra "
mortis luctantem, cras omnino ſuperfutu- "
rum:

Annon vero hæc ipſa pleraque, mutatis quidem mutandis, rectè etiam ad illam ſigni in confirmationem ſalutis, brevi reddendæ, dati, rationem, qua illud de umbra, in ſolario jam ad finem ferè progreſſa, & reductâ, explicatur, accomodari poſſunt? Hominis ſanè vita, *umbræ* comparatur rectiſſime (v. 10. c. 14:2. Cap. 5:9.) imo *umbræ horologii*. Ultimum tum vitæ tum horologii ſpatium, *hora* dicitur *ultima*. Rurſus, vita *Regis* perquam appoſitè *horologio regio* aſſimilatur. Retro-
ceſ-

cessit *umbra*, quæ cadebat *in solario Abasi*; (sic enim cum aliis non minus congruè reddemus verba Esa. 38: 8. במעלות אחז בשמש quam Cl. Autor, vocem ibi postremam, שמש *Sol* cum longius antecedente voce צל *umbra* conjungens, transfert, *Umbram cum sole in gradibus Abasi recurrere fecit*; simul tamen addens, צל בשמש esse quoque *umbram solarem*: quidni ergo & מעלות בשמש *gradus solares* S. Solarium?) retrocessit similiter vita, quæ cadebat in *Ezechia, filio Abas*. Denique, quam facile esset Deo, efficere, ut umbra, quæ complures jam gradus descenderit, aut per loca vel spatia sua iverit, retrogrediatur, seu eadem loca, quæ decurrerat, nunc retroducta denuo percurrat; ita divinæ potentiæ æquè integrum esse ac facile, efficere, ut vita Regis, jam declinans, umbra vitæ Regis, sanitate redditâ, in gradus annosve præteritos quasi referatur ac restituatur, denuò emetiendos. Parem Dei esse virtutem, quâ Regem, morbo exhaustum, umbræque similem, valetudini pristinæ restituat, ac umbram in pristinum locum solarii regii revocet & reducat. Reversuram esse umbram, reversuræ Regis vitæ imaginem &c.

Sed uti nova hæc novi Auctoris hoc de prodigio sententia admitti non potest, ita nec illa, quæ ipsum etiam Solem tunc retrogressum statuit, ullam veri habet similitudinem. Perperam enim in *cœlo* ponitur miraculum, quod

quod in *solario* tantum Ahasi fuit; solâ quippe umbrâ, tunc extraordinariâ Dei virtute per X. gradus retroductâ. Quid enim? oportuitne solem etiam retrocessisse in cœlo, quia umbra retrocessit in horologio? Potuitne Deus facere miraculum in Ahasi solario, quin violentâ admodum commotione ipsum etiam cœlum universum averterit, & retrò simul abierit generalissimus rerum ordo in toto orbe? Et enim, si ipse etiam *Sol* retroactus est, vel retroactus ille est in Zodiaco; vel, immoto illo, quem sol tunc tenebat, ellipticæ gradu, *primum*, quod vocant, *mobile* simul retrocessisse dicendum est, cumque eo omnes itidem sphæras, vel, si mavis, vortices inferiores; quo ipso tunc ipse etiam Sol simul retroit. Sive jam hoc, sive illud, dicamus, absurda dicemus. Quòd si enim Sol in Zodiaco solus retroversus statuatur, & dextante Zodiaci, eadem videlicet proportione, qua retroactus esse dicitur in horologio Ahasi; oportuit utique solem plurima Zodiaci signa quæ isto anno emensus jam fuerat, remensum, præteritos menses, imò & tempestates anni elapsas, horæ momento rediisse. Id quod horrendum confusionis & absurditatis foret monstrum.

At, si quis omnes cœli sphæras s. vortices retro abiisse dicat, ut umbra in horologio retrocederet, is ipse retro abiisse dicendus est, non dicam a vero, sed ab omni veri specie.

Illud

illud enim fuiſſet univerſam interturbare naturam, prorſus diſturbare conſtitutum rerum ordinem ac ſeriem, ortusque conturbare & occaſus ſiderum, Ephemerides evertere, Canones ac tabulas Aſtronomicas, totamque confundere Aſtronomiam. Ecquis verò omni ævo tantarum turbarum, hujusque perverſionis & confuſionis omnium naturalis ordinis legum meminit? Neque enim vel accuratiſſimæ pariter ac antiquiſſimæ Obſervationes Aſtronomicæ, tum *Babyloniorum*, annos jam MDCCCCIII. ante expeditionem Alexandri M. Aſiaticam elapſos, complexæ (PORPHYRIO apud SIMPLICIUM, in L. 2. Ariſtot. de *Cœlo*, Comment. 46. p. 123. authore,) tum *Sinenſium*, annis ferè MMDCC. ante Chriſtum natum (ex MARTINII relatione, L. 1. *Hiſt. Sinicæ*, & in *Præfat.*) conſignari cœptæ, hujusmodi ἀνωμαλίας motus cœleſtis vel uno verbo meminerunt. Quemadmodum & USSERIUS l. d. fol. 58. cœleſtium corporum motum non tunc fuiſſe mutatum, per ordinarias ecclipſes lunares, ex PTOLOMÆI obſervatione, demonſtrat; etſi diem civilem aliquam habuiſſe ἀνωμαλίαν, exiſtimat. Et de Babyloniis res vel ex ipſa Scriptura S. etiam certa eſt, quippe teſtante, legationem poſteà a Rege Babyloniæ eſſe miſſam, *ad interrogandum de portento, quod in terra* Judaica *eveniſſe*, fama acceperat. Notandum, quod dicitur *in terra*, non, in

in cœlo. Nihil etenim hujusmodi in Babylonia fuerat observatum, quia sic de portento isto in Judæa sciscitari opus non habuissent. Reducendum igitur omnino miraculum est ad solum Ahasi sciatericum; quod & a Scriptura S. expresse jubemur, collatis inter se locis 2. Reg. 20: 11. & Esa. 38: 8. Ibi enim *Dominus* perhibetur *reduxisse* UMBRAM *per lineas, quibus jam descenderat in Solario Ahasi, retrorsum X. gradus:* (Ubi miraculum hoc clarissimè designatur in dicto Ahasi *solario*;) Hic vero Esaias auctor est, *retroversum esse solem X. lineis, per gradus quos decurrerat.* Quibus locis, reductio *umbræ* & regressus *Solis* unum idemque sunt; cum nec *umbra reduci* potuerit, quin Sol reverteretur, neque vicissim *sol regredi*, quin reduceretur umbra. Id quod & apud Esaiam d. l. verbis proximè antecedentibus v. 8. innuitur, ubi ait Dominus: *Ego reducam umbram linearum per quas descenderat in gradibus solaribus* (solario) *Ahasi*, vel, *in gradibus Ahasi cum sole. Sol* enim ibi non ipsam solis substantiam designat, sed lumen, quod ille in corporum superficies, quas ferit, effundit: quale & in omnia solaria effunditur, adeoque & in solarium regis tunc effundebatur. *Lineæ* porro istæ, quarum utrubique locorum fit mentio, super area solarii erant descriptæ ab umbra gnomonis vel stili, secundum artem horographicam ex ipsa sciaterici area erecti. Linearum vero istarum præcipuæ notatæ erant duodecim, vel etiam,

ut JUNIUS aliique ad h. l. obſervant, viginti minimum quatuor, (gradus enim viginti quatuor, adeoque ſingulos πρὸς τὸ ἡμιώελον ſaltem, deſcriptos fuiſſe, ex numeri denarii duplicatione videtur colligendum, quâ uſus eſſe Vates videtur, cum Regi optionem ſigni daret, v. 9. 10.) quæ totidem ſciaterici gradus, ſive horas aut potius ſemihoras, (ſi non quadrantia,) indicarent: cum interim umbra ſtili, totam illius aream ſucceſſivè percurrendo, lineas alias innumeras deſcriberet, quibus non minuta ſolum & minutula, ſed & minutiſſima graduum puncta ſignarentur. Lineæ verò iſtæ, uti dixi, promiſcuè hic *umbra* & *Sol* appellantur; quia revera ex umbra & ſole in ſolariis deſcribuntur & componuntur, ſalvis Geometrarum regulis, qui *lineas* definiunt, *puras*, nec compoſitas, *longitudines*. Neque iſtæ lineæ proprie vel *umbræ* vel *ſolis* appellatione venire poſſunt, ſed verius extremitates & diſtinctiones individuæ ſolis & umbræ, appellarentur, cum in illis ultima pars ſolis, prima ſit umbræ ;] ut & ultima pars umbræ, prima eſt ſolis. At quis unquam Mathematicus tales ſibi lineas in *cœlo* finxerit, ſi Eſaiæ verba de ſole ipſo, non vero de lumine, quod in horologium effundebatur, accipiantur? Certiſſimum itaque eſt, totum hujus miraculi, omnino quidem ſtupendi, negotium in ſola umbra, & horologii iſtius area, eſſe verſatum; cum d. 2 Reg. 20: ubi, ceu juſto loco ſuo, res omnis ex inſtituto enarratur, v. 9. 10.

10. 11. ſimpliciter ac ſemper *umbræ* tantum, non vero *ſolis*, fiat mentio, & ſpeciatim ibi v. 10. exſertè *umbram in gradibus* Deus *reduxiſſe* dicatur: cum dicendum alias fuiſſet, ipſum *ſolem* eſſe retroverſum. Et, quamvis Eſaias d. C. 38: 8. prodigium hoc ad *ſolem* præcipuè videatur referre; attamen, quod de ſole dicitur, etiam umbræ poſſe tribui, &, non ipſam ſolis ſubſtantiam, ſed ſolis tantum lumen, quatenus, alicunde interceptum, umbram in ſolario cauſabatur, intelligi, ex priori loco, & ſupra dictis omnibus, plus ſatis conſtare poteſt. Sic enim & nihil incommodi hominibus, vel per diuturniorem ſolis urentis æſtum, vel per longiorem frigidæ noctis moram, creabatur. Quin & ipſe uſus,

Quem penes arbitrium eſt, & vis & norma loquendi,

in communi ſermone ita fert, ut ſolis ſplendor, quem ille in corporis alicujus ſuperficiem fundit, *ſolis* quoque ipſius appellatione veniat. Adeo ut & *Strato* ille *Sidonius*, apud JUSTINUM, *Hiſtor.* L. 18. à regni competitoribus citra controverſiam, & tanquam ex pacto, Rex ſit ſalutatus, cum, non ſolem quidem ipſum, ſed ejus tantum fulgorem, omnium primus ſummo civitatis faſtigio, orientem contra, oſtendiſſet, ſicque, ut loquitur Autor, *ſolis ortum in occidente inveniſſet*; (quod nimirum ita inter eos convenerat, ut, qui primus ſolem vidiſſet orientem, Rex eſſet)

ceteris frustra in *ortum* intentis, ut solem ibi conspicerent orientem. Et recta igitur ratio, & probata auctoritas, una cum Spiritus S. relatione, d. 2. Reg. 20. volunt ac jubent, ut hocce miraculum in solo *Abasi* solario intelligamus, in quo decurrente, uti alias solet, sole, rectoque illius situ & immoto ejusdem stilo, nihilominus umbra, præter ordinem & naturalem effectum solis & umbræ, per miraculum, & modo nobis incognito, decem gradibus retrorsum acta fuerit. Ut adeo decipiantur, qui solem cœlumque ipsum retroactum opinantur, prodigium hoc quasi universale totius orbis, in cœlo ac sole quærentes, quod tamen particulare tantum fuit in terra eaque Judææ, ac speciatim in horologio Ahasi. Neque enim secundum ipsam vel interrogantis Esaiæ vel decumbentis & respondentis Ezechiæ mentem, de solis in cœlo, sed duntaxat de *umbræ* in solario Ahasi regressu agebatur. Ille interrogaverat, d. 2. Reg. 20: 9. *Num progredietur umbra X. gradibus? an vero regredietur X. gradibus?* Hic vero responderat: *Retrogrediatur*: v. 10: factumque adeo revera est miraculum, volente Rege, & precante Deum Vate, non in cœlo, sed in horologio. Nam additur ibi: *Et reduxit Dominus umbram in horologio Abasi.* Nec vero *per miraculum* retrogressa esset umbra in solario, si sol retrogressus esset in cœlo: quia um-

umbra in horologio motum ſolis in cœlo non per miraculum, ſed per rei naturam, ſequitur.

Unum hoc addo, *facile* aut *facilius* viſum eſſe Ezechiæ, ſi umbra in horologio X. gradibus *declinaret*: non, quod in ſe & revera facilius foret, umbram in ſolario momentô temporis X: gradibus creſcere, qui non niſi totidem horis aut ſemihoris poterant confici: Sed, quia rerum naturæ magis videretur conſentaneum umbram progredi, (quod ordinariè fit ſemper,) quam retrogradi, quod ordinarie fit nunquam, rogavit id, quod minus facile, & majus miraculum poterat videri, ut umbra X. gradibus retrorſum abiret. Non itaque illud facilius viſum eſt Regi *rem ipſam extemporali cogitatione ac reſponſione non ſatis* perpendenti, uti aliis, rem hanc ipſam extemporali forſan cogitatione non ſatis perpendentibus eſt viſum. Vid. JOH. CLERIC. ad h. l. B. MANTISSA, de Miraculo *Solis* & *Lunæ*, medio cœlo conſiſtere a Joſua juſſorum, Joſ. X: 12. 13. 14. Dubitandum non videtur, quin eadem, quâ modo de reducta Ezechiæ tempore in ſolario Ahaſi *umbra* diximus, ratione explicandum atque intelligendum quoque ſit miraculum *Solis & Lunæ, medio quaſi cœlo conſiſtentium in Gabaon*, donec Joſua Amorrhæos, quibus cum

confligebat, ad internecionem delevisset. Cum nimirum ille hostes, quorum acies Deus O. M. conturbaverat, ab excelsis Gibeon in declivia Beth horon fusos, inque vallibus nunc effugium quærentes, ad internecionem persequi atque exscindere vellet, metueret vero, ne festina nox ingruens ferro eos & ultioni subtraheret, divino percitus Zelo cœlum versus exclamabat: *O Sol, morare supra Gibeon, & tu Luna, supra vallem Ajalon! Moratique* hoc dicto dicuntur *Sol & Luna, donec ultionem sumerent Israelitæ de hostibus suis*, sicque *jusso hominis Deum paruisse. Constitit* namque *Sol*, ut divinus Scriptor ait, *in medio cœli, & non festinavit occidere spatio unius diei.* Etsi enim primum hæc legens induci facilè possit, ut dicat, ipsum *in cœlo solem reapse stetisse*, vel ita verba ista esse intelligenda; si tamen totam miraculi rationem attentius perpendat, facili deprehendet negotio, miraculum debitos intra limites continendum, *solemque*, hoc etiam loco μετωνυμικῶς, non ipsam ejus substantiam, sed lumen solum aut fulgorem, designare. Ita enim hic statuere vel ipsa illa jubent verba, quibus *sol in medio cœli* constitisse dicitur. Nam cum Josua solem juberet morari, is certè jam minabatur occasum, quod & ratio suggerit, & ipsa divini Scriptoris verba innuunt, ubi ait, solem postea ad *occasum non festinasse*, לא אץ לבוא ut ante jam fecerat. Quapropter tunc, præcise loquendo,

do, in *medio cœli*, in quo non amplius fuit, stare Sol non potuit; cum *occasus* a cœli medio toto distet quadrante. Et constat, apud Ebræos alias etiam voces *medium* denotantes, תוך & קרב sæpissimè vel nihil ei, quo cum construuntur, addere, vel saltem non præcisè *medium*, ab extremis æqualiter distans, significare. V. Lev. 16:29. Deut. 21: 12. Gen. 48:16. Jer. 23: 9. Accipiendum igitur sic illud miraculum videtur, ut, cum *Sol* quidem ipse, ejusve corpus, horizontem reverà subiret atque justo tempore occideret, nec adeò naturalis rerum ordo motusque cœlestis ordinarius cessaret aut turbaretur, (quale quid si factum tunc fuisset, Observationes cœlestes Astronomorum veterum, suprà memoratæ, quæ Josuæ ævo omnino antiquiores extiterunt, ingentis ejusmodi cœlestis motus ἀνωμαλίας utique meminissent) solis tamen, sine ipso sole, fulgor, per maximum sanè miraculum, Deique παντοκράτορος virtutem, in atmosphæra, vel illa regione vaporum, quæ urbi Gibeon cœli aërisque medio incubabat, superesset; hic verò solis fulgor Gibeon urbem & montem perpetim verberaret, ita ut radii ex isto fulgore reverberati convalles circumjacentes collustrarent, sicque Amorrhæi Josuam cum suis acerrimè illis instantem effugere atque evadere nequirent. Adde, quod Josua dixerit, *Sol, supra Gibeonem morare!* Ex quo licet colligere, Solem occiduum montem op-

positum Gibeon tunc illuminasse, adeoque non omnes horizontis plagas; quas ille certè conspexisset, si revera in medio cœli stetisset. Deus itaque in *monte Gibeon*, non in omnibus horizontis locis, stupendo utique miraculo, eundem, quô Sol occiduus in monte isto, locisque adjacentibus, rutilabat, fulgorem retinuit, vel potius, ratione atmosphæræ, &, quæ in illa fiunt, radiorum luminis refractione solis occidui species supra horizontem adhuc apparuisse & mansisse dicenda est, licet sol revera jam occidisset. Quemadmodum Batavi in extrema boreali regione, (Novam Zemblam appellant) post noctem duorum cum semisse mensium continuam, solem denuò sibi conspexisse visi sunt aliquot antè diebus, quam ille secundum leges astronomicas supra horizontem adscendere potuit, aut reapse adscendit: quoniam atmosphæra, per radiorum solarium refractionem, solis speciem, ante ipsum solem, eis tantisper præbuit conspiciendam, illisque sic solis species aliquot diebus, pro sole ipso, illuxit. De cujus phænomeni ratione PETRUS GASSENDUS videri inter alios potest, L. I. *Instit. Astronom.* c. 19. Quando jam porro dicitur, *solem* tunc *non festinasse occidere spatio unius diei*, spatium ibi diei unius non integrum, sed quasi integrum, intelligere nos oportet: Cum & in Ebræo fonte revera sit כיום תמים *quasi die integro.* Evanuit nimirum paulatim *solaris*

ris ille fulgor, qui in monte Gibeon rutilabat; & ſplendor, *lunari* ſimilis, in valle Ajalon ſolari videtur ſucceſſiſſe, donec internecione deleti hoſtes eſſent. Quo ſenſu accipiendum, credo, illud: *Luna, ſupra vallem Ajalon morare!* Sic igitur iſtic locorum *nec antea fuit, nec poſtea erit, tam longa dies*: cum *una* illa *dies quaſi duo facta ſit*: uti Eccleſiaſtic. 46: 6. dicitur.

Quanquam ſub alio cœli climate, & in *ſphæra*, quam dicunt *obliqua*, dies plurium dierum, imo ſub *ſphæra parallela*, continuum ſex menſium dari diem, certiſſimum ſit: Quare miraculum hoc ſolis a Joſua detenti, non tam *in* cœlo quam *ſub* cœlo, vel in terra, poni oportet atque intelligi: nec tamen in univerſa, ſed in ſola Gibeoniticâ: In qua certè neque antea fuit, neque poſt unquam erit, tam longa dies, ſeu tam longa lucis quaſi diurnæ uſura. Miraculum itaque, tum hic, tum & illic ſub Ezechia, ſolâ præpollentis Dei virtute factum omnino eſſe, dubitandum non eſt; etſi neutrum vero majus, aut rationi prorſus repugnans, (aliud ſanè eſt, rationem ſuperans) credi neceſſe ſit; ſed ſuos intra limites coërceri utique debeat,

Ultra quos citraque nequit conſiſtere verum:

ne, vel hâc vel illâc extravagantes, athe-
is nos & empæctis ludendos propinemus &
coderidendos. Lector benevolus de his cogitationibus judicet, & quod rectius videbitur, teneat. Conferre ceterum hoc de miraculo licebit PFEIFFERUM, *Dubb. Vex.* Cent. II. Loc. 49. CALOVIUM, Bibl. Illustr. in h. l. MELCH. LEIDEKKERUM, de *Rep. Ebr.* L. 4. C. 18. BUDDAEUM, *Hist. Eccles.* V. T. p. 228. ff. nec non, ex Judæis R. Isaacum ABARBANELEM, in pecul. *Dissert.* a Jo. BUXTORFFIO latinè redditâ, ejusque *Dissertationibus* subnexâ, num. IV.

III.

III.

Jacobi STAALKOPFFII,

Obſervatiuncula

in 1. Joh. IV. 13.

SYNOPSIS.

§. 1. Epiphanii ſimilitudo hæreticorum indolem adumbrans exponitur. §. 2. Impia Spinoſæ pietas depingitur §. 3. 4. & 5. ejusdem detorſio Scripturæ generatim notatur, & ſpeciatim Oraculi Joannei abuſus refellitur. §. 6. Formalis ratio Unionis myſticæ traditur. §. 7. Deificatio & Chriſtificatio Fanaticorum rejiciuntur. §. 8. Renovatio ſive Sanctificatio ſpeciatim ſic dicta, ceu unionis myſticæ conſequens paucis deſcribitur. §. 9. Diſcrimen inter vitam fidei & oſtenſionem hujus vitæ intercedens oſtenditur & §. denique 10. Spinozæ locum Joannis neutiquam favere, repetitur.

§. 1.

EPiphanium, priſcæ Doctorem eccleſiæ meritorum gloria inclytum, hæreticos peſtilentiſſimarum virus opinionum, undiquaque paullo liberius ſpargentes, eodemqne ſimpliciores non uno miſere turbantes modo, cum certa ſerpentum ſpecie, quæ ſepedonum ipſi venit nomine, admodum ſcite legimus contendiſſe. Hos ipſos autem ſerpentes, velleribus

ribus ovium instar equidem vestitos, nocentissimo tamen instructos esse veneno, tradit Antistes longe celeberrimus. Neque fundamento carere comparationem hancce, verum eleganter satis, cum genio, vafrisque hostium veritatis artibus, convenire, quilibet eorum, quæ in hac rerum universitate geruntur, vel aliqua saltem ratione gnarus, probe habet perspectum pariter atque exploratum. Etsi enim homines isti, innoxiam prorsus præ se videantur ferre simplicitatem, exquisitior tamen nequitiarum quibus orbi illudunt, consideratio, anguem sub herba latere docet. Quapropter dignam homine Christiano prudentiam, a Servatore nostro vehementer suis commendatam discipulis Matth. X. 16. (*a*) hic requiri nemo non videt.

§. 2. Necessaria inprimis est ista quam laudavi circumspectio, citra periculum animæ in lectione operum Spinosæ versaturo. Hic quippe Diabolicam impietatem, quam scripta ejusdem spirant, angelicis pingere verbis stre-

(*a*) Vide si placet, quæ scripsi tum in Opusculo Ratzeburgi A. 1719. in 8. sub titulo: Zufällige Gedancken/ über einige Oerter der Heil. Schrifft/ und verschiedene andere Materien edito, num. XXV. p. 54. seqq. tum etiam in Ternario Exercitationum Theologicarum Hamburgi A. 1715. in 8. typis excuso Exercit. III. de nimia Theologorum lenitate, ceu insigni peccatorum omissionis exemplo pag. 93.

ſtrenue (b) adlaboravit. De quo vel ſola epiſtola numero XXXIV. ad Guilelmum data Blyenberghium, qua ſuam egregie adniſus eſt perorare cauſſam luculentiſſimi inſtar eſſe po-

(b) Proteſtationem hanc facto plane contrariam eſſe inſpectio libri unum quemque docet. Quamvis enim ipſe Gisbertus Vöetius, magnum olim Ultrajectinæ decus Academiæ, Belgium Libertinorum omniumque Fanaticorum Africam adpellet T. I. Diſpp. Selectarum parte quarta Diſp. de Atheiſmo p. 228. magnos tamen ibidem Spinoſae tractatus theologico-politicus, non diffitente ipſo autore, Epiſtola XIX. ad Henricum ſcripta Oldenburgium, excitavit tumultus, ut vel hinc conſtet, legibus patriæ iſtam ſcriptionem neutiquam reſpondere. Neque id mirum. Execranda quippe impuriſſimarum ſemina opinionum, in opere hoc juſto liberius ſpargere eſt auſus homo profanus. Haut ſine cauſſa igitur celeberrimus Morhofius quærit: Annon tractatus Spinoſæ theologico-politicus, omnem elevat librorum ſacrorum divinam fidem? Annon miracula omnia exſibilat & explodit? T. I. Polyhiſt. L. I. Cap. VIII. §. 15. p. 79. Neque præter rem Joannes Chriſtophorus Sturmius V. CL. T. I. Phil. Electicæ Diſſert. III. num. 11. p. 162. judicat in hocce Spinoſæ libro, nedum ſcintillam quidem politicæ prudentiæ, nedum theologicæ veritatis, ſed ea principia reperiri, quæ utramque peſſundatura eſſent, ſi vires eundo adquirerent, quam certiſſime. Accedit ſententia Autoris Epiſtolæ XLVIII. inter Spinoſæ epiſtolas reperiundæ, Philoſophum noſtrum Deiſta pejorem pronunciantis & clam tectis ac fucatis argumentis merum Atheiſmum docere adſerentis. Unde quid de pietate tractatus theologico-politici ſit ſentiendam haut difficulter colligitur.

poterit testimonii. Huic si picta phalerataque addantur verba, quibus colophonem & præfationi tractatus theologico-politici, ac ipsimet pariter tractatui imponit, liquido & ad oculum patebit, virum huncce, magnam simulasse pietatem, Adserit enim, se sedulo curasse & adprime, ut quicquid scriberet, legibus patriæ, pietati, bonisque moribus omnino responderet. Eadem etiam de caussa, fronti tractatus theologico-politici sequentia ex 1. Jo. IV. 13. inscripsit verba: Per hoc cognoscimus, quod in DEO manemus, & DEUS manet in nobis, quod de spiritu suo dedit nobis.

§. 3. Ubi vero liber Benedicti de Spinoza detur, cui splendida hæcce respondeat inscriptio, me nescire ingenuus fateor. Tractatum quippe ejus theologico-politicum, in confusione mundi cum DEO, & defensione emanationis rerum omnium ex DEO, totum versari, ab eruditis & sagacibus hujus scripti lectoribus, dudum est observatum. Araneæ, ex amœnissimis etiam floribus, pestilentissimum longe venenum colligunt, & muscæ candidissima pariter lilia, suis turpiter fœdant excrementis. Idem Spinosæ, in laudandis Scripturæ locis, usu venisse, facta ad Joannis verba in fronte commentationis theologico-politicæ provocatio, clare satis testatur. Sol indurat & emollit. Nonnullas res atro, quasdam autem albo pingit colore. Ignis non-

nonsolum lucet, & calefacit, verum etiam pabulum exurit suum. Rosa nares suavissimo replet odore, & manum aculeis armata, pungit. Idem de Oraculis divinitus inspiratis, propitia veritate potest adfirmari. Alter inde odorem vitæ ad vitam, alter autem odorem mortis ad mortem haurit. Huic venenum est, quod illi pharmacum erat. Sensum sacris ex Pandectis efferenti, lux oritur salutaris. Inferentem vero in Scripturam sensum, spississimæ opprimunt tenebræ. Hic quippe eamdem in propriam detorquet perniciem 2. Petr. III. 16.

§. 4. Bene idcirco de ejusmodi Codicis sacri abusu cecinit, eximius plane, idemque modestissimus (c) Basileensium theologus (d) Sa-

(c) De insigni plane Werenfelsii modestia, dedicationes & præfationes scriptis ejusdem præmissæ, amplissimum perhibent testimonium. Eadem pariter sole meridiano clarior dispalescit ex Epigrammate ad amicos, qui ipsum versibus laudarant, dato:

Nemo fidem vestris habebit laudibus:
Hic non amicis, nec poëtis creditur.

Cognitionem sui ipsius, adeo impense a Chilone commendatam, & erudite a G. J. Vossio, Charrono, Diodoro Tuldeno, Arnoldo Geulingio, Jacobo Abbadio, Lamio, aliis, peculiaribus illustratam scriptionibus, spirant, hæ modestiæ Werenfelsii significationes. Sui ipsius enim notitia, non vanam hominum ambitionem, aut ineptam prorsus superbiam alere; sed

(*d*) Samuel Werenfelsius in fasciculo Epigrammatum (*e*) num XXX. p. 391.

Hic liber est, in quo sua quærit dogmata quisque,
Invenit & pariter dogmata quisque sua.

Spinosa etenim in Oraculo Joannis; Per hoc cognoscimus, quod in DEO manemus, & DEUS manet in nobis, quod de Spiritu suo dedit nobis, dogma suum, de Numine caussa rerum omnium immanente, quæsivit, & idem invenisse ibi, visus est sibimet. Maledicti quippe atheismi, quo infectus erat, spinæ impediverunt, quominus veram sermonis Joannei sententiam, cernere potuerit; & præjudicatæ Athei opiniones, densissimam intellectui ipsius caliginem offuderunt. Præcipua illarum caussa, voluntas Spinosæ nimium quantum corrupta fuit. Ubi tamen caus-

sed potius mentes mortalium, ad mansuetudinem morum suaviter debet flectere. Modestia hæc, singulare admodum eruditi ornamentum est, cum castam Musarum indolem, nil magis fœdet, ac tetra labe sua inficiat, quam impurissima longe factus contrectatio.

(*d*) Lege de eruditissimo hocce viro Bibliothecam hanc Class. II. Fascic. II. num. 5. p. 309. seqq.

(*e*) Integer Epigrammatum fasciculus sub finem partis secundæ dissertatiorum varii argumenti Amstelædami A. 1716. 8. typis excusæ, comparet, modestissima Autoris inscriptione, Henrico Wetstenio consecratus.

caussam præjudiciorum ejus, a subjecto & sede illorum, crediderim sedulo esse discernendam. Haut invitus enim largior, voluntatem cum judicare nequeat, neque perperam aut infirma ratione, quod in præjudicatis fit opinionibus, posse sententiam ferre, inde vero nondum sequi arbitror, voluntatem, à productione judiciorum hujusmodi infirmorum, penitus esse excludendam. In caussa siquidem voluntas esse deprehenditur, quod intellectus debitam considerationi rerum non impendat diligentiam. Adfectibus quippe seu motionibus voluntatis sturbatus homo, non potest non a recto veritatis tramite turpiter deflectere.

§. 5. Exemplo illud suo spinosissimus ostendit Spinosa. Cunctarum ex Numine, quod sibi finxit, rerum emanatio, Diva fuit, quam impotenter valde amavit ac coluit. Hanc semper in ore habuit. (*f*) Hujus colo-

(*f*) Celeberrimus quondam, in Ultrajectina Musarum sede, Philosophus, Gerardus de *Vries*, in Diatribe, de Ideis innatis, Cl. *Röellio* opposita p. 123. circa ideas mentis & materiæ Cartesianas, ceu totidem axes, universum circumagi Cartesianum & physicum & metaphysicum orbem haut abs re arbitratur. Emanationem, si orbis philosophici Spinosæ vocaverim axem, a veritate aliena immerito dixisse videor. Doctrina quippe hæc de emanatione, jure cen-

res undique petiit, & pigmenta etiam ex sacris haurire Pandectis non neglexit. Idem quod ebrio ipsi contigit. Uti enim ille, infirmissimos quandoque, ad amoliendos lapsus, arripit baculos: ita & hic, ficulneis sæpe, ad defendendam mundi ἀποθέωσιν, argumentis utitur: Colores, quibus Divam pingit suam, ætatem non ferunt, & deformitas illius, per laceras hasce vestes, transparet. Locus quippe Joanneus c. c. plane non ad institutum Spinosæ facit. Ratiocinium equidem sequens ex illo fortassis construi posset: Si homines pii manent in DEO, sequitur, quod modi Numinis sint, & ex illo emanarint. Atque verum est prius per Oraculum Joannis. Ergo etiam posterius. Atenimvero quam lubricum istud sit, quilibet probe habet perspectum, me licet tacente. Ipsa scilicet infirmitate sua corruit, & simili hac argumentatione: Si Petrus, Joannes, Paulus, manent in ædificio quodam, sequitur, quod modi illius ædificii sint, & ex eodem emanarint, felicissime potest everti.

§. 6.

censetur esse fundamentum ac anima, ab Atheo nostro, nomen indeptæ suum, rationis philosophandi. Fons est, ex quo omnes impietatis Spinosisticæ rivuli scaturiunt, & centrum in Spinosismi circulo meretur salutari. Hinc eidem ubique, impius Euclides, suo adesse voluit patrocinio.

§. 6. Oraculum ad hæc Joanneum, de mysterii (g) plena, speciatim sic dicta, unione mystica præcipit. Consistit vero hæc, mentes miserorum longissime superans mortalium, Beatissimi Numinis, cum credentibus arctissima conjunctio, in adproximatione essentiæ divinæ, ad essentiam humanam (h) Unde & unio essentiarum, non vero unio essentialis adpellatur.

(g) Omnia prorsus mysteria, eliminare conantur Rationalistæ, in quorum classem referri merentur, Latitudinarii quos Anglia educavit Theologi, satis in doctrina lati, ac in *Discursu* Anglico de Religione Friderico Spanhemio filio judice in Elencho Controversiarum p. 628. nimium rationi humanæ tribuentes, circa fidei Christianæ mysteria, aut certe mysteriis hisce tribuentes oppido parum, charitati & operibus omnia. Neque illorum catalogo eximendus erit Anonymus Grœninganus, cujus idem Spanhemius l. c. p. 665. seq. facit mentionem, cum & ille, nulla dari in Scripturis contendat mysteria. Præcipue vero Joannes Tolandus atro notandus est carbone, propter librum, de Christianismo mysterü experte, editum, meritoque suo, post Norrisium, Edvvardum & Brovvnium, in Academia Ienensi, duabus castigatum *Dissertationibus*, a CL. Lungershausen. Addatur huic, erudita non minus quam pia CL. Heckingii *Dissertatio*, de usu mysteriorum fidei practico, Ienæ olim sub moderamine celeberrimi Buddei habita.

(h) Confer Ioannis Iacobi *Quandt*, V. C. Theorema Theologicum de adproximatione Spiritus Sancti substantiali, autoresque in eadem laudatos.

§. 7. Absit igitur, ut eamdem cum ebriis atque insanientibus Fanaticis, in monstri plena Deificatione, absurdissima longe Christificatione, aut inepta abyssali cum Deo identificatione positam esse doceamus. Fluunt autem hæcce talia sententiarum portenta, ex impuris Theologiæ mysticæ lacunis. Parens monstrosi hujus fœtus est Plato, Philosophus Gentilis, Tertulliano hæreticorum quorumvis Promuscondus haut præter rem salutatus. (i)

§. 8.

(i) Platonem secutus est Clemens Alexandrinus, qui sub finem Seculi II. post Servatoris Benignissimi nativitatem floruit, & hac ipsa quoque doctrina discipulum suum Originem Adamantium imbuit, cujus de Platonismis Mensem quintum Pietisticum B. Friderici Christiani Bücheri legisse haut præter rem erit. Neque classe hac excludendus Philo Iudæus, etsi in contrarium varia adferantur a Ionsfio & Buddeo. Celeberrimus quippe Hamburgensium Polyhistor, J. A. Fabricius, Platonismum Philonis, peculiari adversus Ioannem Ionsfium Dissertatione, Lipsiæ A. 1693. edita, ostendit. Ab his propagata deinceps per alios impura hæc Theologia est ad Ioannem Taulerum, Io. Rusbrochium Io. Labadium, Antoniam Bourignoniam, Michaelem Molinosium, Cardinalem Petruccium, alios. Nostra inprimis ætate, eamdem summo cum studio excoluerunt Fenelonius, Poiretus & Arnoldus. Ceterum de Theologia mystica egregie disseruit, Vitembergensis Academiæ Præsidium, Theologus celebratissimus, Gottlieb Wernsdorfius singulari Disputatione Vitembergæ A. 1712. 4. typis excusa.

§. 8. Unionem mysticam statim sequitur, & quam proxime excipit Renovatio, quam alio nomine sanctificationem adpellare moris est, & quidem habitualem, ut ab imputata, quam fideles in justificatione nanciscuntur, distinguatur. Mediante hac Renovatione sanctum Flamen, hominis peccatoris intellectum, indies magis magisque, pellucidissimo verbi divini jubare collustrat, voluntatem corrigit, & habitationem suam successive a vitiorum sordibus purgat. Fluit hinc deinceps in Christianis γνησίως talibus, fervidissimum bona patrandi opera studium. Hæc quippe debitum status filiorum DEI sunt, quibus illi, vitam fidei, quam divina illis clementissime & liberalissime indulsit benignitas, demonstrant.

§. 9. Aliud enim est vita fidei. Aliud ostensio vitæ fidei. Prior in fiduciæ plena meriti Servatoris adprehensione consistit. Posterior autem, in adsidua & sedula bonarum effectione actionum, est sita. Pulcre hæc in prima quam scripsit epistola divus ostendit Joannes, Capite V. comm. 20 scribens: Scimus filium Dei venisse, & dedisse nobis mentem, ut cognoscamus verum illum, & simus in vero illo, in ejus filio, JEsu Christo & Cap. IV. vers 12. & 13. inquiens: Si diligamus alii alios, Deus in nobis habitat, & charitas ejus adimpleta est in nobis. Per hoc

cognoſcimus, nos in eo habitare & ipſum in nobis, quod de ſpiritu ſuo dedit nobis. Per fidem igitur ſumus in DEO, pariter & CHRISTO, quia mediante fide CHRISTUM induimus, & ope illius, dulciſſimo Salvatori noſtro, ceu viti inſerimur ſpirituali. Ex charitate vero cognoſcimus, arctiſſimam DEUM inter & nos dari unionem, quia illa proximum eſt conſequens unionis myſticæ.

§. 10. Licet ergo vi hujus conjunctionis, Supremum Numen ſit in homines & creatura rationalis viciſſim in Benigniſſimo Conditore, exinde tamen nondum ſequitur, hominem eſſe modum, adfectionem & partem rerum moderatoris omnium, cum unio hæc non naturalis aut eſſentialis, ſed ſingulariſſima potius & ſit & adpellari mereatur.

S. D. G.

IV.

IV.

Hodiernus Academiae (a) LAUSANNENSIS Status, qualis fuit A. cIↄ Iↄcc XX.

L'academie de Lauſanne eſt composeé de 7. Profeſſeurs & des 2. premiers Paſteurs de la Ville.

Les Profeſſeurs ſont

1.

MOnſ. *David* CONSTANT Profeſſ. en Theologie ; né a Lauſanne le 15. Mars 1638. Fut reçeu miniſtre du S. Evangile en 1660. & appellé peu de temps apres a l' Egliſe de Coppet par Monſ. Le Comte de Dho-

(a) Illuſtris haec ſchola a. 1537. ab illuſtribus reipublicae Bernenſis Proceribus conſtituta eſt. Abundavit magnis ſemper Viris. Vixere enim in hoc loco Petrus *Viretus*, Theodorus *Beza*, qui heic Pſalmos Davidicos numeris Gallicis adſtrinxit. Fr. *Hottomannus*, Cœlius Secundus *Curio*. Aemilius *Portus* Cretenſis, Wilhelmus *Bucanus*, Gabriel de *Petra*, Elias *Merlatus*, alii. Ante aliquot annos non parum illi deceſſit ornamenti, quando celeberrimus Barbeyracus hanc Muſarum ſedem cum incluta Groningâ commutaret. T. d. H.

na, qui en estoit alors Baron. En 1674. il fut appellé pour etre Principal de College de Lausanne.

En 1684. Il fut fait Professeur en Grec & en Morale

En 1702. Il fut fait Professeur en Theologie & Dieu luy fait la grace d'exercer encor cet employ sans incommodité, quoy qu áagé de 82. ans passés.

Ses Ouvrages Latins Imprimés sont,

Systhema Ethico Theologicum 25. disputationibus.

Lausannæ 1695. &c. in 16.

Dissertationes de uxore Lothi, Rubo Mosis & serpente æneo. 1693. 4. Lausannæ.

Transitus per mare rubrum in 4. Genevæ 1690.

Florus cum notis Philologicis & Historicis Genevæ 1684. in 12.

Cicero de officiis, senectute, amicitiâ, Paradoxa: somnium Scipionis cum notis, Genevæ 1688. in 12.

Erasmi Colloquia cum notis Geneve 1684. in 12.

Les Ouvrages François sont.

Traitté de la Providence Leyde 1679. in 12.

Abregé de Politique Cologne 1686. in 12.

Discours sur se voeu de Jephté 1700. in 8.

-- -- -- sur le figuier maudit. 1700. in 8.

-- sur

-- -- -- sur S. Paul avorton 1700. in 8.
-- -- -- sur les degrés de Gloire 1717. in 8.

Sermons sur la folie de la predication, sur l'arc en Ciel, sur le regard salutaire, sur la vocation de Moyse.

Il a encor un *Traitté de Juramentis in S. Script. memoratis*, qui est pret a mettre sous la presse.

2. M. Albert ROY Professeur en Theologie, à present Recteur de l'academie: est agé de 57. ans. Apres avoir exercé le S. Ministere pendant 15. a 16. années dans les Eglises de Burtigny & de Coppet; a esté etabli Professeur en Hebreu & en Grec lán. 1700. & Professeur en Theologie au commencement. de 1702.

Il a fait imprimer 34. Dissertations Academiques asses longues sour le tittre *d'Exercitationes Theologicæ*, & il a dessein de donner par ce moyen un systheme de Theologie instructif & dechargé de plusieurs controverses asses inutiles & des questions vaines des Scholastiques, & en meme temps déxpliquer les matieres d'une maniere simple & claire de maintenir la verité Evangelique, en se proposant toujour dáller a l'union & a la paix.

Il pense a donner dans la suite, si le Seigneur le permet, un Traitté un peu etendu *De Ministerio Evangelico*.

3. M. Jean Pierre CLERC, Professeur en Eloquence est né a Yverdun le 6. Janvier 1648. Il a exercé le ministere dans les val-

lées de Piemont & pendant 6. années dans l'Eglise de Berchier. Il fut appellé de la pour etre Principal du College & Professeur en Eloquence le 11. Aoust 1682.

Il a fait imprimer une petite Declinaison Latine pour l'usage du College & a diverses fois des vers Latins sur differents sujets.

4. M. Jean Pierre De CROUSA, Profess. en Philosophie Theoretique & en Mathematiques, agé dénviron 58. ans, a exercé le ministere dans l'Eglise de Lausanne 14. ou 15. ans & fut fait Professeur en Philosophie Theoretique au mois de Juin 1700. Environ 10. ans apres il commenca ses leçons publiques de Mathematique.

Il a fait imprimer une Centaine de Dissertations Academiques pour etre le sujet des Disputes publiques & qui roulent sur diverses matieres de Philosophie. Il a donné en François les ouvrages suivantes, *systeme de Reflexions* & ou *Nouvel Essay de Logique* Amsterdam 1712. 8. Tom. 2. dont il doit paroitre bientot une nouvelle Edition, sous le tittre de *Logique* en 4. Vol. de meme forme que les precedents.

Un Traitté sur la nature & les principes du Beau Amsterdam 1715. in 12.

Discours sur l'utilité des mathematiques & sur la methode de les etudier avec fruit, *avec un Essay d'Arithmetique* demontrée d'une maniere tres aiseé a Amsterdam 1715. in 12.

Il a aussi *examiné le Discours dún Anglois sur*

la

la liberté de penser, & ðu sous ce specieux pretexte on travailloit a renverser la Religion, le livre est imprimé Amst. 1718. 8.

Il a fait une satire de la vie humaine & a taché de mettre devant les yeux des hommes une partie de leur ridicule dans léducation de leurs enfans; dans un petit traitté qui a pour titre *nouvelles maximes pour l'Education des Enfans.*

On sait l'accueil quón afait a ce petit ouvrage dans les Pays Etrangers: Il n'a pas esté moins bien reçeu dans celuy de l'autheur, si l'on en excepte un tres petit nombre de gens, qui ont cru y trouver matiere a faire eclatter l'envie, qúils portoyeent depuis long temps à son autheur.

Il metra sous la presse cette année un *Traitté* serieux *de l'Education* ou il entrera dans de grands details, il sera environ de la grosseur de L'essay de Logique. Il preche de temps en temps & il a entrepris d'etablir demonstrativement dans divers sermons la verité de la Religion Chrestienne & de la defendre contre les objections. On en verra bientot paroitre un petit Volume. On L'a prié de donner sa Logique en Latin: Il en compose une dans cette langue, mais ce sera plutot une nouvelle composition qú une Traduction: elle pourra paroitre l'anneé 1721.

Les livres cy dessus ont tous esté imprimés a Amsterdam ches Honoré & l'Chatelain, &

La

La veuve Manet a imprimé une *Geometrie Elementaire.* Ou il s'est glissé quelques fautes, auxquelles on a supplée par un *Errata.* M. Franckius avoit fait là dessus quelques remarques, sur cesquelles L'autheur a donné ses Eclaircissemens dans le meme Journal.

L'autheur donnera encor au Public divers Traittés de Mathematique : Il en a de commencés, il en a dáchevés & entre autres un Commentaire sur l'analyse des infiniment petits publiée par le *Marquis de L'Hopital.*

En general il se plaint de là Methode des Mathematiciens qui manquent de simplicité & sur tout de clarté : il voit avec regret le peu d'affection, que les Mathematiciens & les Physiciens ont les uns pour les autres, ce qui aneantit tout leur Zele pour ces sciences. Toujours aussi prets de se critiquer & de se traverser qú eloignés de conferer paisiblement, de se preter du secours & de se communiquer leurs vuës, qúils cachent comme des secrets d'Etat & font ordinairement acheter bien cher au Public, par la peine qúil a d'entrer dans leur Laconisme Enigmatique. Il trouve que ces dispositions ne font pas seulement honte au Christianisme mais quélles deshonorent la nature humaine.

5. Mr. George *POLIER*, Professeur en Hebreu & Catechese, est né à Lausanne le 19. Decembre 1675. id fut receu ministre le 23. Decembre 1700. & etabli Professeur en Grec

& en

& en Hebreu le 17. Mars 1702. en ſuite Profeſſeur en Hebreu & Catecheſe en Septembre 1703. Il fut reçeu membre de la ſocieté Etablie en Angleterres pour la propagation de la foy le 17. Janvier 1718. Il n'a rien fait imprimer.

6. Mſ. Jean Pierre DAPPLES, Profeſſeur en Grec & en morale, & membre de l'academie des Ricovrati de Padoue, eſt né le 18. Juillet 1656. Il fut reçeu Docteur en Philoſophie & en Medecine dans L'univerſité de Padoue au mois d'Aouſt de 1675. a 28. ans il fut fait Conſeiller du Petit Conſeil de la ville de Lauſanne: & le 18. Septembre 1703. il a eſté appellé a lémploy de Profeſſeur en Grec & en morale Il ná compoſé, que des pieces fugitives dont quelques unes ſont imprimeés dans les Journaux & dans le Traitté de Mſ. Peyer de Ruminantibus animalibus.

7. Mſ. Charles Guillaume Louys de BOCHAT, Profeſſeur en Droit en & Hiſtoire agé ron 25. ans, a eſté elu Profeſſeur a la place del' l'illuſtre Mſ. Barbeyrac preſentement Profeſſeur a Groningue au mois de Juin 1718. Il a fait imprimer, ſa Harangue Inaugurale dans laquelle il prouve quil y a une Loy Naturelle. Le ſouverain luy a accordé 3. ans pour voyager.

Les deux Paſteurs de la ville membres de l'academie ſont Mſ. Gabriel BERGIER, agé d'en-

d'environ 62. ans, cy devant Professeur en Hebreu & en Catechese il a eté reçeu second Pasteur de l'Eglise de Lausannne le 9. Juin 1700. & est a present Premier Pasteur & Doyen de la V. Classe de Lausanne & Vevay. Il ná rien fait imprimer, mais il a diverses Traittés de Theologie prets a etremis sous la Presse.

8. Ms. de SAUSSURE agé dénviron 40. ans il a cy devant exercé son ministere dans les Eglises de Berne & de Lausanne, & a esté receu second Pasteur de cellecy au mois de Decembre 1713. Il ná rien fait imprimer.

Tout ce que dessus est tiré dès memoires que chaque membre de Lacademie a donné touchant ce qui le consernoit.

V.

JOHANNES DURAEI,

ad Iohannem BERGIUM

EPISTOLA (a)

nondum Edicta

Gratiam & Pacem,

Reverende admodum, Doctissimeque Vir & in Christo Frater Colende.

AGnosco Candorem Tuum in Epistola, quam 17/27. Octobris ad me Berlino scripsisti, & in ea præstitum mihi officium agnosco: gratias igitur ago R. D. T. quod liberè mecum agere volueris, & de toto negotio quid vel sen-

(a) Lectu hanc dignissimam judicamus, quod multa nos commemorabilia, quae cum personam ipsius Duraei, tum motus illos, quibus tum temporis & regimen & ecclesia Anglorũ conquassata fuere, concernunt, doceat. Debemus eam humanitati pl. R. Viri, Sachsii, qui Altenoviae in Comitatu Marcano gregem Dominicum fideliter pascit. Bergius ille, ad quem hae literae missae fuit, Vir rerum Theologicarum peritia, concordiae studio, & in rebus agendis dexteritate insignis, Theologus primum Francofurtanus ad Oderam &, deinde Regiomonti & Berolini sacrorum in Aula Brandenburgica Minister, frater fuit Con-

ſentias vel ſperes mentem tuam aperire non ſis gravatus. Ita decet Fratres, ita decet ejusdem corporis myſtici membra inter ſe verſari, præſertim in opere, quod in facie Jeſu Chriſti peragendum eſt : Nec mihi, prout res jam comparatæ ſunt, utilius quicquam accidere potuit, quam ut impedimenta, quæ huic Inſtituto objiciuntur & remoram tractationi afferre queant, detegantur; Ut ſi fieri poſſit, ſaltem apud ingenuos & cordatos legitima via, id eſt, clara veritatis manifeſtatione è medio tollantur. Nolim enim putes, me putare omnibus ſatisfieri poſſe: ſcio eſſe aliquos, quibus non ſatisfacias etiamſi ſatisfeceris; nec unquam perſuadebis ut ad hæc ſive apud ſe, ſive nobiſcum Conſilia fovenda animum adjiciant; etiamſi non iſtas ſolum, ſed omnes alias dubitandi cauſas evidentiſſime removeris. Sunt qui lucem eo magis fugiunt & in tenebras ſeſe abdunt & eo fortius oculos claudunt, quo ſplendidiores veritatis radii ſeſe iis offerunt. Et quamvis cum talibus nihil expetam mihi eſſe negotii: Si tamen in tales incidere contingat; occurſum illorum non ſoleo refugere: nam qui

radi Bergii, Theologi noſtratis pariter eximii, & triennio poſt hanc epiſtolam ſcriptam 5. Kal. Jan. a. 1659. deſiit vivere. Vide de illo Henn. *Wittenii* diarium biograph. *Becmanni* notitiam Univerſit. Francofurt. p. 133. Erdm. *Uhsenii* biogr. doct. eccleſ. ſaec. XVI. & XVII. p. 500. ſqq. T. d. H.

qui obſtinatis fruſtra impenditur conatus, fruſtra tamen a nobis non ſuſcipitur, nam exſtabit in teſtimonium adverſus illos, & quando aliis, qui malitia aut præjudiciis minus ſunt occupati, patet, fie fructu ſuo non carebit tempore præſtituto. Etenim veritas filia temporis eſt, ea creſcit & paulatim ſeſe exerit occulto velut arbor ævo, donec robur & maturitatem acquirat, quæ nullis poſtea tempeſtatibus concuti queat; ſemina ergo veritatis non ſegniter ſpiritui committenda ſunt: Quoniam metemus ex iis ſuo tempore, inquit Apoſtolus (ad Gal. 6, 8. 9.) ſi non frangamur animo, metemus (inquam) vitæ & ædificationis, quem nobis & aliis quærimus, ex ſpiritu fructum. Hac ergo ſpe nunc anſam, quam mihi dediſti, captabo & quæ ad objectas difficultates removendas reſpondenda ex vero videbuntur, graviſſimo Tuo judicio ſubmittam.

Obſervaſti, Celeberrime Vir, duum generum obſtacula, quæ partim ex Angliæ noſtræ partim ex Germaniæ veſtræ præſenti ſtatu emergunt; quæque ſpem felicis exitus in hoc conatu præcidere videntur. In Anglia mutatus Reipublicæ & Eccleſiæ ſtatus occurrit, in quo Rex capite mulctatus, Epiſcopi ab Eccleſiæ Gubernaculis remoti, Sectarum & fanaticorum quorundam profana Licentia horrorem & proteſtantibus & Pontificis incuſſit usque adeò, ut nulla ad pacis tractanda

consilia minus idonei esse videantur, quàm Angli;hinc de mea sollicitudine hoc tempore colligis, sperandum non esse eundem, quem antea mihi spondere poteram successum; quoniam scilicet non laudato ab omnibus transfugio, Regias deserui partes, & ad alias me aggregavi, quibus cum Lutherani Principes nullum sibi volent esse Commercium propter præjudicia de Regicidio & sectarum Licentia.

Hæc,Rev. Vir, præjudicia,antequam ex Anglia discederem,non ignoravi plerorumq; Exterorum animis obversari adversus institutum meum; sed tamen ab eo prosequendo nec debui nec potui ideo revocari: sciebam enim hasce objectiones scrupulum moturas nemini cordato diutius, quam audierit illa, quæ respondenda veniunt & quæ refelli à nemine possunt.

Igitur de transfugio mihi ipsi objecto agam primo loco & affirmo mihi à partibus Regiis ad aliam factionem ex rei veritate transfugium objici non posse: ajo enim me semper extra partes ex professo fuisse; & cum utraque parte in iis, quæ ad pacem faciebant & Licita erant, amicitiam coluisse; Idque fronte aperta & sine involucris. Iisdem ergo Principiis & fundamentis nititur hodie, quibus quondam suffulta fuit, mea solicitatio; nam sive rem spectes sive agendi modum, nihil in me mutatum videbis; in omnibus nostris turbis idem semperfui,qui jam

jam ſum; Circa me omnia ſurſum verſum iverunt, ego immobilis conſtiti, Regem & Epiſcopos in Anglia quondam ſpectavi, tanquam Eccleſiæ in civili ſtatu præpoſitos & primæ Tabulæ Legis Divinæ cuſtodes: hos, qui Reipublicæ jam præſunt, illorum loco conſtitutos video; Authoritatem ipſam, non homines utrobique ſpecto; Igitur officium ſubditi, quod Authoritati publicæ debebatur, illis præſtiti, his itidem præſto & quod illi ſuo loco Eccleſiæ debebant, ab illis petii, ab his itidem peto, nec quo jure, quave injuria locum ſuum occupaverint illi aut occupent hi, mihi decidendum arrogavi nec arrogo; quo animo illi erga Dei gloriam & Evangelii propagationem affecti fuerint, obſervavi & quid fecerint vidi: quo itidem animo hi ſint erga hæc vocationis ſuæ munia obſervo & quid faciant video. Extra partes ergo fui & adhuc ſum. Hinc factum quod neutrius partis Conſiliis adhibitus intimioribus, quando mea propoſui utriſque Irenica, vidi me utriusque partis Coriphæis plerumque ſuſpectum fuiſſe, & utrinque ſæpe graviter vapulare; & adhuc jam alibi vapulo & vapulabo usque donec veritati ſua lux conſtiterit remotis nebulis. Scoti initio me Cantuarienſis (Laudi ſcil.) illius ultimi Archi-Epiſcopi Clientem, hic autem Cantuarienſis, me Puritanicæ (ſic vocabatur) factionis Emiſſarium ad ſe tentandum & explorandum ſuſpica-

 ſpica-

ſpicabantur. Interea ego erga utrosque unus idemque in mea ſolicitatione idem proponebam; In converſatione eodem modo, nimirum ſine præjudicio & offendiculo me gerebam: Evangelica conſilia purè & per ſe tractabam; nec politicis partium ſtudiis illa permiſceri & ſubordinari permittebam & in ſubſequentibus Reipublicæ mutationibus ad hanc usque diem eundem Canonem ſequutus ſum: Omnibus ſc. ſine reſpectu perſonarum placere ſtudui in bonum ad omnium ædificationem ſecundum Apoſtoli præceptum ad Rom. 15, 2. In hiſce igitur hactenus nullum fuit transfugium. Sed ſi per transfugium intelligatur forte meus ab Aula Principis Auriaci (ad quam Rex me miſerat, ut eſſem filiæ ſuæ à concionibus) diſceſſus; nec illum diſceſſum mihi ullo jure quisquam objecerit tanquam transfugium: Diſceſſi enim ab Aula illa, cui amplius utilis eſſe non poteram: Cujus conſtitutio, mores, vitæque ratio illis temporibus tam ſtudiis quam ſanitati meæ penitus adverſabantur: Diſceſſi ab Aula, in qua extra partes in pace vivere non poteram; nempe alteram partem ex alterius arbitrio factioſe condemnare non volebam; diſceſſi ab Aula vocatus ad miniſterialem alibi functionem obeundam, ubi mei juris eſſe & in pace vivere poteram. Diſceſſi ab illa Aula, Rege, qui me eo miſerat, conſcio, & abitum permittente. Diſceſſi ab illa aula honori-

norificeà Principe Auriaco dimiſſus; denique diſceſſi ab aula illa, quam integro anno poſt diſceſſum, quoties Hagam ivi, familiariter per intervalla frequentavi: An hoc transfugium vocari debeat Tuum erit judicare: nec ego ullos unquam idoneos ad conſilia deſerui: ſed illos vel ſtatio ſua deſeruit, vel illi ſtationem ſuam deſeruerunt; Nec Tu, Rever. Vir ſolus aut Primus es, qui talia objicis, nec obſcurum mihi eſt, unde ad te hic ſcrupulus manaverit: Si videre cupis quid Principi cuidam & Theologo ejus Primario reſponderim ad graviorem magisque directam objectionem, inſpice haſce appoſitas chartas, notatas, ex quibus ſenſum meum de Regis Morte, perſpicies & quomodo circa illam me geſſerim, & hæc quidem hactenus de me ipſo, nunc quid de Anglia dicatur, attendamus.

Anglia (inquis) Regem, Epiſcopos & Nobiles Regi fidos ſuſtulit; hos obtentu Religionis ſuſtulit. Anglia omnibus ſectis & fanaticis profanam Licentiam & furores ſuos permittit; inde omnibus redditur exoſa, unde colligis Anglos ad pacis hæc Conſilia agitanda non eſſe idoneos. Memini hoc telum ante annum circiter ex alia depromptum pharetra ad ſufflaminandam quorundam promptitudinem ſinceram (ſed fruſtra) contortum fuiſſe, quod ergo tum reſpondi quibusdam oretenus, id jam reponam. Nimirum me in Anglia civem eſſe, me turbis mediis inter-

fuisse, me nec incuriosum in rebus observandis ibi vixisse, nec aditu ad res scrutandas præclusum fuisse; attamen me unquam existimasse vel ad me vel ad alium quenquam privatum hominem licet in ipsa Anglia natum pertinere, ut de controversia quæ inter Regem & Parlamentum agitata fuit, judicium ferret; quo scil. jure inter sese armis disceptarint suas prætensiones hinc privilegiorum, inde prærogativarum: Rege autem exarmato, postquam Senatores Parlamentarii inter sese in Comitiis luctari cœperunt, quo jure potuerit, quave necessitate adacta fuerit altera illorum pars, ut alteram à Publicis Consiliis removeret & cum Rege summo jure ageret, id est, capitis crimen illi coram summo tribunali intentaret? de hisce inquam, judicium ferre, dico me nunquam existimavisse, illud vel ad me, ad ullum privati Subsellii hominem, nequidem apud nos ipsos ortum & viventem multo minus apud exteros natum & alibi degentem pertinuisse: nimirum ut definiret, quo jure quave injuria, vel qua necessitatis lege (quæ alias omnes hominum leges antiquare solet) ista facta sint, vel pro salute publica fieri debuerint, de iis ergo judicium ego ferre non audeo, an Tu illud, Vir Celeberrime, tibi arrogare velis, non scio: Certe fori nostri non esse puto, & si forsan esse posset, judicium tamen ferre non possemus propter occultas rerum circumstantias,

quas

quas omnes nemo mortalium unus ſcire poteſt: Jam vero quis bona conſcientia Judex auſit de re controverſa in alterutram partem pronunciare; in qua fieri nullo modo poteſt, ut vel omnes facti circumſtantias certo teneat; vel omnia prætenſionum juris utriusque fundamenta liquido intelligat; Itaque coram, ſi tibi adeſſem & ſi expediret de iſtis diſſerere; id quod mihi maxime probabile videtur referre poſſem; ſed ſcripto de rebus iſtis judicium ferre, eſſet & temerarium & limites meæ vocationis transgredi: Nihil enim in Evangelico Miniſterio, ad quod vocatus ſum, mihi quoad iſta & ſimilia commiſſum eſt à Domino; Nam ſi Chriſtus ipſe uti noſti noluit judicem ſe aut arbitrum præſtare ad erciſcundam inter duos fratres familiam; Certe meum non erit ſummarum in mundo poteſtatum jura aut jurium prætenſiones armis diſceptatas, interpoſito meo judicio dividere aut definire: nec puto quemquam, qui ad animum revocat, ſe ex Domini ſui mandato res ſpirituales in ſimplicitate tractare, ſe illas ad Eccleſiæ ædificationem diſpenſare & Chriſtianorum omnium conſcientiis ad ſalutem animæ applicare debere, ad mixturam haſce politicas hujus Mundi controverſias ſuis de Verbo Dei meditationibus, aliter quam ut Regni Dei ſtatum, qui juſtitiam, pacem & gaudium in Spiritu S. complectitur (ad Rom. 14, 17.) à mundanorum Regnorum ſtatus ra-

tionibus ſeparet. Atque ideo nullum in Eccleſiis aut Rebuspl. pium ſive Theol. ſive Magiſtratum evangelicum fore ſpero, qui officium, quod communi fidelium commodo debetur, detrectabit publice præſtare; ideo quod in civili ſtatu res humanas & propter civilem ſtatum res Eccleſiæ in aliena Republica ſurſum verſum agitari & omnia perturbari animadvertat; Imo ſi Domino fidelis erit quo majores in mundo turbas videbit; eo magis pacatum reddere ſtudebit Eccleſiæ, id eſt, Domus Dei, ſtatum; ut piæ & ſimplices animæ in rerum externarum motibus & mundi ruinis, ibi pacis aſylum & perfugium, quo ſe recipiant, invenire queant, ut cum Propheta Regio exultanter dicant. Pſ. 46. *Nullam expavemus vim, quatiat licet orbem tumultus, terraque ſedibus convulſa, montium ruinis arctet aquas pelagi frementis: Inſana quamvis æquora ſæviant & vorticoſo gurgite torqueant ſpumentque Limumque & procellis terificis ſcopulos flagellent: Nam civitatem, cui Deus unice indulget, aris & propriam ſuis dicavit algenti pererrans Lympha fugax hilarat liquore: Occulta ne vis aut timor hoſticus, nobis quietem ſolicitet, Deus gentis ſuæ intentus ſolati præveniet auxiliis pericla.* Dabis ergo veniam mihi Rev. Vir, ſi ego illa, quæ in hoc negotio juris ſunt, non attingam, nec ægre feras rogo, ſi præterea putem propter rationes, quas adduxi, neque ad Eccleſias noſtras, neque ad ullas alias ſive Evangelicas ſive pontificias per-

pertinere, ut publico aliquo ſcripto ſuum hac de re judicium interponant. Si Dominus non voluit diſcipulo ſuo, quem ad Evangelium prædicandum vocaverat, permittere mortui Patris ſui ſepeliendi officium, ſed mortuis ſuorum mortuorum curam demandavit: multo minus volet Eccleſiam, id eſt, ſponſam ſuam defunctorum mundi Rectorum jura, funera, aut mortes accurare.

Veruntamen ſi de iis, quæ facti ſunt atque ita manifeſta ut negari non poſſint debito modo & fine legitimo inquiratur, ut quid veri rumoribꝰ paſſim ſparſis ſubſit; intelligatur, ad acta publica, quæ partim latina partim anglica Lingua extant, recurrendum erit: ex iis verarum in ſtatu civili actarum ſeries patefaciet, quibus gradibus ad tantam mutationem deventum ſit. Sed ſi de perturbato Eccleſiæ ſtatu quæratur unde ille extiterit, id intelligi non poterit, niſi perturbati ſtatus civilis cauſas ad minimum generales reſpicias. Revoca igitur ad animum hæc pauca.

(1.) Leges in pace factas inter arma ſilere. (2) Bella inteſtina inter fratres eſſe acerrima. (3.) Regem jam devictum & cuſtodiæ traditum majores utrique genti attuliſſe moleſtias quam in acie ſtantem: nam dum in pugna ſtabant, unitis animis commune periculum propulſabant: Sed capto Rege & ſublato potentiæ metu, ubi ad deliberationem de illo cuſtodi-

endo ventum eſt, omnes utriusque gentis ſtatus & conſiliorum rationes ſubito mutatæ ſunt; nec una ſolum ab altera propter ipſum diſſidere incepit, ſed utraq; intra ſeipſam progreſſu temporis in varias factiones ſciſſa fuit, quas homines utriusque partis Hiſpani, Galli, & pontificiorum atque Jeſuitarum Emiſſarii in omnibus tribus Regnis, miris & nefandis artibus & incredibili ſedulitate auxerunt. Cogita igitur jam quid in ſtatu publico oriri poſſit, in quo omnes omnium ordinum Societates inter ſeſe diſſident, omnia vi agunt; in quo authoritatis omnis & officiorum publicorum reſpectus concidit; in quo populus Libertatis avidus & armorum licentiæ aſſuetus, ſubdolis artibus incitatur in contraria ſtudia, in tumultus & furores: idque à pleriſque ſuis ductoribus tam politicis quam Eccleſiaſticis & ab exteris omnibus: In quo denique gentes duæ vel tres, legibus, moribus & ſtudiis differentes, vel de imperio vel de vita certant: Reſpice jam & perpende, an in tali hominum ſocietate civili Eccleſiæ ſua conſtare poſſit pax atque incolumitas? ſed tamen nec in mediis turbis Eccleſiæ defuit Parlamentum, nec Religioni conſervandæ Synodus Nationalis, donec omnia, quæ ſuarum erant partium perfecit. Si tamen contemplari vis & rerum à Synodo definiendarum gravitatem & à Parlamento in tali ſtatu executioni mandandarum difficultatem, facile

mira-

miraberis tantum fieri potuisse tum, quantum factum fuit, ad Ecclesiæ non modo conserva-tionem sed reformationem, nam de justa Conscientiarum libertate definienda, de recto in cultu ordine & decoro observando, de disciplinæ Ecclesiasticæ moderata authoritate sancienda; ita ut nec dominium seculare & legum civilium jurisdictionem usurpet, nec tamen scandalis erumpentibus licentiam permittat & frænum laxet, statuere, non fuit res levis momenti & perfunctoriæ deliberationis, uti optimè nosti, & in statu civili, ubi propter accusationem de usurpata in conscientias spirituali Tyrannide, deque in affectato in libera gente absoluto Dominio, omnia erant bello turbata & factionibus implicita, velle omnia subito ad exactam normam reducere & ad amussim exigere, quam hoc facto fuisset impossibile humano ingenio & viribus, tuam prudentiam latere non potest; Quicquid tamen fieri potuit per temporum injuriam, sedulo summoque studio tentatum & factum fuisse à Parlamento, etiam suis factionibus laborante, observari ab omnibus poterat: Nam senatores Parlamentarios etiam homines fuisse fatendum est, & inter tot capita, quorum æqualis erat potestas & liberum suffragii jus, in rebus ad Christi Regnum pertinentibus varios fuisse piorum hominum sensus, & longas lentasque & scrupulosas circumspectasque deliberationes, nemi-

mini mirum videbitur, qui Dominatum à quibusdam in Ecclesiam usurpatum & in cultu mutationes, ante Scotorum motus sensim in pejus introductas observaverit: Unde factum quòd, dum de minutiis omnibus exquisita scrupulositate (ut tenerioribus conscientiis satisfieret) disceptabatur, ne jugum iis imponi videretur: Omniaque in collapsa authoritate & turbato Regimine suspensa hærebant; fenestra hominibus quibusdam vertigine spirituali abreptis aperta fuerit, per quam Satanas, qui se in Angelum lucis transformare solet, introduxit non paucas Sectarum & Cætuum diversitates & cum iis scandala permulta, quæ ipsi hostes Evangelii (scil: Pontificiorum Emissarii) miro astu aliquando apud plebem ignotam ipsi excitarunt: aliquando auxerunt ab aliis excitata; Semper autem & ubique propagarunt & apud exteras gentes traduxerunt odiosissimè, ut parlamento invidiam crearent, eodem planè modo, quo Diabolus solet primo ad peccandum DEI filios tentare, & tum in peccatum prolapsos infamare & accusare ac mendaciis culpam aggravare; nam incredibile dictu est, quam absurda figmenta fuerint imposita & permista rebus pro temporum ratione tolerabilibus, vel etiam licitis piorum hominum actionibus: tam monstrosæ calumniæ de Exercitu, de Cromwello, de ejus Uxore de Ministerio &c: fuerunt per Helvetiam

am & alibi sparsæ ab hominibus haud dubie propter scelera ex Anglia profugis & stipem aut viaticum petentibus, ut cum stupore miratus sim ullos potuisse existere homines, aut tam impudentes, qui talia vellent fingere, aut tam imprudentes, ut putarent se in iis apud Viros intelligentes fidem impetrare posse: sed ita omnes per naturam facti sumus, ut citius malè quam benè de ignotis suspicemur & facilius inter notos vitia quam virtutes observemus, resque miras non illibenter audiamus: etiamsi incredibiles alioqui videantur. Sed si ex me quoque non illibenter intelligere velis meas de statu Ecclesiæ nostræ observationes, ut scias, quousque in mediis turbis sub parlamenti auspiciis tentata secundum fœderis tenorem Reformatio suos habuit progressus; dicam quam vera & indubitata esse scio ex actis publicis, quæque omnes sciunt, qui de rebus nostris aliquid scire accurate voluerunt.

Nimirũ post initium Nationale fœdus in synodo (quæ tamen ante sancitum fædus convocata fuerat) confessionẽ fidei (quæ jam apud Helvetios ex Gallico idiomate in Germanicum translata est) fuisse conscriptam: Item cultus publici Directorium, Catechesin majorem atq; minorem, Disciplinæ & Ecclesiasticæ & ordinandorũ Ministrorum Dogmata atq; Consilia à Synodo Parlamento fuisse oblata, ut ejus autoritate suis Ecclesiis proponerentur: quod quidem

dem eo usque factum ut Regiminis Ecclesiarum forma, quæ vocatur presbyterialis, parlamentari Decreto sanciretur, in quo Ministris & Senioribus permittitur, ut suos Classicales & Synodales habeant conventus, hac tamen lege, ne ullus cui persuasum adhuc non erat, Illam Ecclesiastici Regiminis formam DEI verbo convenire, ei sese submittere cogeretur. Volebant enim parlamentarii Senatores, qui se Libertatis Angliæ custodes vocabant, etiam Libertatis Christianæ, quæ cœcam obedientiam conscientiis non injungit, rationem habere, ne quod in Episcopis condemnatum fuerat, postliminio ipsi viderentur introducere, ut scil: propter minutiores in Doctrinâ opinionum, in disciplina constitutionum & in cultu rituum differentias Fratres cætera orthodoxos, pios & pacificos omni jure & Privilegio cætus in publico Religiosos habendi excluderent: atque ita sublato coactionis jugo aliquam multi quidem fuerunt & adhuc sunt, qui cœtus suos ad illam Regiminis formam non reduxerunt: verum si illorum numerus cum aliis, qui illam receperunt formam vel in totum vel ex parte conferatur, paucissimi invenientur. Affirmo igitur presbyteriales & synodales conventus in mediis motibus semper celebratos fuisse ab iis, qui vellent illos observare & manifestissimum est Ecclesiæ Anglicanæ corpus ex talibus cætibus constitui non minus

quam

quam Gallicæ atque Belgicæ corpus ex ſimilibus conſtituitur. Pontificiis autem atque Hierarchicis cœtibus, a quibus originem turbæ magna ex parte traxerant, interdicta fuit omnis Liturgici atque Papiſtici cultus exercendi publica Libertas: Reliquis denique qui congregationales vocari amant (quod Regiminis Eccleſiaſtici jura extra unius congregationis ſuæ pomæria non extendant) inter quos & rebaptizati cœtus cenſeri volunt (quorum confeſſio extat planè orthodoxa excepto capite de pædobaptiſmo) conceſſa fuit non minus quam presbyterialibus plena cultus ſui in publico excercendi libertas, nec in ullo congregationales Orthodoxi cœtus à presbyterialibus quoad jus habendi publicum Religionis Exercitium, differre videntur, niſi in eo, quod hi expreſſo Decreto parlamentari Regiminis ſui formam ſancitam habuerunt, illi tacita tantum permiſſione, quatenus cavetur ne juribus presbyteriorum concludantur, exercitium ſuum obtinuerunt. Sed quando promiſcui & inordinati quidam cœtus ſub nomine congregationalium libertate communi abutebantur ad licentiam profanas & ſeditioſas conciones habendi, aut Blaſphemias propagandi, aliaque patrandi maleficia, quæ piis meritò ſcandalum præbebant, quoties ad parlamentum querelæ de talibus cœtibus fuerunt delatæ, ſemper in eos animadverſum fuiſſe obſervavi, ita ut diſſiparentur & ali-

qua-

quando talium dissolutorum cœtuum principes & coriphæi in carcerem fuerunt conjecti, donec culpam agnoscerent, Londini plerumque major fuit horum hominum, quam alibi confluxus: sed siquid æstimare possim, dicere ausim centesimum millesimum hominem ex illo numero non fuisse; maximus tamen de paucis illis clamor & domi excitatus & apud exteros auditus fuit: partim quod proborum animi detestandis furoribus perculsi maximas de iis querelas instituerint, partim quod Reipublicæ hostes in infinitum istas querelas auxerint & odio Rectorum ipsi Regimini, totique genti paucorum intemperiem imputarint; possum autē ego de hisce magis comperta, quā plerique alii referre, quoniam per biennium integrum & ultra, quando vacuum mihi tempus erat ab aliis officiis, solitus fui omnes certo ordine cœtus heterodoxorum & inordinatorum hominum frequentare, ut spiritus omnium probarem, ut numerum illorum scirem, ut cœtus cujusque membra, mores atque consuetudines observarem; ne ex aliorum relatu & de rebus mihi non compertis temerè judicarem. Hic ergo fuit in maximis Reipubl. nostræ perturbationibus Ecclesiæ status: qualis jam sit ex modesta meorum parastatarum declaratione, quam vidisti in fasciculo Serenissimo Electori inscripto, conjecturam facere potes. Antequam ex Angliâ ultimò discessi, constitutus fuit à Domino Protectore

Sena-

Senatus Ecclesiasticus, cui Ecclesiæ reformandæ cura fuit commissa: & intelligo partim ab Amicis, partim ex publicis quibusdam documentis ab eo tempore scandala reprimi, orthodoxiam foveri, pios paulatim inter sese coalescere & heterodoxos præsertim in gravioribus fidei articulis aberrantes, aut vitæ dissolutæ reos ab officiis non solum Ecclesiasticis, sed etiam politicis removeri. Hæc habui ad ea, quæ de Ecclesia nostra objecisti dicenda, ut scrupulis, quos ex aliorum sensu te protulisse arbitror, aliqua ex parte fieret satis, saltem apud æquos & ingenuos rerum humanarum æstimatores. Sed etiamsi hæc dici non possent ad odiosas illas criminationes diluendas, quas allegasti, tamen non video, qua ratione ulli, quibus hominis Christiani officium cordi est, possint bonâ conscientiâ studium quærendæ pacis Evangelicæ nobiscum tractandum ideò declinare, quia Respub. nostra talibus incommodis fuit antehac obnoxia. Esto enim largiamur id, quod objicitur: Regicidium scil. non per tumultum sed per judicum formam à præpotente in populo factione, factum esse abhinc sexennio. Esto etiam quod sectarum eruptioni & multorum furoribus repagulum objici non potuerit ab iis, qui rebus præfuerunt: Supponamus, inquam, hæc ita sese habere quoad Anglos, quærendũ jam erit, an ideò reliquæ per Europã Ecclesiæ Evangelicæ de Consiliis mutuæ

concordiæ & ædificationis inter ſeſe ſovendis cogitare non debebunt? an ideò illi, qui in Anglia adhuc orthodoxi ſunt Theologi, nullum jus habebunt de communi Evangelicorum cauſa promovenda cum exteris conſilia communicandi? aut alios ſuo periculo monendi ut à cauſis & fomentis talium, quæ ſenſerunt, incommodorum ſibi caveant? An ideò quia in ſtatu turbato omnia ſurſum verſum apud ipſos jactata fuerunt & inuſitata quædam atque omnibus propemodum improviſa evenerunt, audiendi non ſunt, quando in tranquilliori ſtatu ſuam publico operam pro Eccleſiæ ſalute offerunt? hoſtes Eccleſiarum hoc unicè ſemper antehac egerunt, ut Anglorum conſilia diſtraherent & à curis communibus ſepararent; Amici omnes quondam graviter ea de re conqueſti ſunt & eo nomine vehementer indoluerunt: aſt jam ſi præter omnium expectationem, DEUS hoſtium conatus hac in parte reddidit irritos & quòd ipſis maximè ſemper formidandum, amicis autem cauſæ Evangelicæ maximè exoptandum fuit, effectum dedit, ut Anglia velle incipiat ſua reliquis pro cauſa communi conjungere ſtudia, an ideò hæc voluntatis propenſio in iis fovenda non eſt? quia dum ab hoſtibus perturbabantur extrema quædam inter eos præter morem acta fuerunt? Certe hoc Ithacus & velit & magno mercentur Atridæ. Sed ſupponamus aliud, nimirum paucos tantum eſſe

Or-

Orthodoxos reſpectu aliorum; hos tamen cum fratribus ſuis in exteris locis communionem Sanctorum ad communem ædificationem & veritatis cœleſtis ſive inter ſeſe conſervationem, ſive apud alios propagationem & defenſionem excolere velle? an quia tales obſidentur à multis doctrinæ Orthodoxæ hoſtibus & puri cultus, publicæque pacis turbatoribus, ideò nullum commercium cum iis habendum? putarem ego (ſi Chriſtianos nos præſtemus) eo ipſo majorem talium fratrum curam eſſe habendam.

Si Amicum haberes periculoſo obnoxium morbo, cujus paroxyſmus gravior vires omnes ejus attrivit; an ideo nolles de remedio illi procurando cogitare? Et ſi ipſe de ſua conſervatione ſolicitus conſilium expeteret à te, an nolles illud ei, ſi quod noviſſes, communicare? finge ergo gentem revera talem eſſe, qualem Angliæ hoſtes illam eſſe traduxerunt; finge tumultus non eſſe ſedatos, ſed inferiora omnia ſummis adhuc paria fieri, ab hominibus œſtro percitis zeli vertiginoſi: mihi tamen permittetur ſpero, hoc quod verum eſt profiteri; me à quibusdam ſanæ mentis hominibus veniſſe in haſce partes, ut Evangelicorum Epidemicis quibusdam morbis (nihil enim refert jam ſive apud nos ſive apud alios graſſentur) remedia quædã exquirerem apud peritos animarum medicos. Si tum illi quos hac de re convenire volo, me-

 dici

dici loco remedii, aut consilii, quod exquiro, me probris atque scommatibus excipiant, mihique objiciant furores & intemperiem illorum qui apud nos ægrotant, aut ægrotarunt, nec aliud quicquam in medium afferre velint: an putabo illos vel humanitatis vel Christianæ charitatis ullum intelligere officium? vel de conscientia sua coram Deo liberanda pro Christi Ecclesia unquam serio cogitare? Sed si hoc casu omisso, ego revera profitear & meo & parastatarum meorum nomine, nos animo benevolo & sincero erga omnes Ecclesias excitatos esse & testandæ gratitudinis nostræ (pro salute ab hostibus parta) erga Deum causa, nos velle fratribus nostris operas & consilia nostra conjungere ad communia pericula propulsanda, ad talia, quæ nobis evenerunt, mala in posterum prævenienda; ad scandala dissensionum (morbos nempe Evangelicorum Epidemicos) remediis idoneis curanda & ad omnia alia Christianæ communionis officia offerenda aliis & præstanda: si (inquam) hæc ego profitear & debito modo institutum hoc nostrum apud eos insinuo, qui commune periculum ignorare non possunt & qui officii ratione de morbis Epidemicis curandis mecum cogitationes suscipere tenentur, si tum illi, quos ita compello, me sannis, probris & calumniis excipere velint, meque audiendum non esse clament quoniam scil. re-

latum fuit ipsis, morbi Epidemici vim in Anglia nuper vehementius quam alibi exeruisse. Annon ego jure optimo existimare debeo; hosce jam multo magis, quam nostros quondam insanire? finge ergo casum ex hisce quemcunque voles; nunquam efficies, ut appareat, ullum illibata conscientia Christianum posse studium quærendæ pacis Evangelicæ nobiscum tractandum declinare.

Summa ex hisce omnibus liquet, vel rem non ita sese habere uti objicitur, vel etiamsi ita sese haberet, non tamen illam debere obicem ponere meæ negotiationi: nam si sannis & contumeliis me excepturi sunt Lutherani, nec voluerint ad animum revocare hæc indubitatæ veritatis testimonia non tamen turbabor, nec ab instituto ingenuis (si qui inter illos inveniantur) proponendo dimovebor. Et hoc facturus sum, si Deus permiserit, id est, si vitam & vires & commodum apud illos aditum largiatur: Etenim inter illos quoque experiundum erit, an aliqui sint Ecclesiæ Ministri, qui Causam Evangelicam per se spectatam & à politicis partium studiis separatam spectare, & amplecti velint propter obedientiam Deo præcipienti debitam; quisquis hoc animo hæc consilia non tractabit ex Dei verbo, nec in iis Dei mentem percipiet, nec severum Evangelii Ministrum hac in parte probabit. Videtur itaque Deus permittere hasce in opere difficultates ad probandos fi-

deles causæ servos, ut ab aliis dignoscantur, ii, qui homines magis quam Deum in officio suo præstando spectant & certe quicunque in motibus & comutationibus rerum Magnæ Britanniæ Dei manum cuncta dirigentem intueri poterit, is admirabilem consilii divini tam in misericordia quá justitia administranda perspiciet profunditatem: pauca quædam, quæ mihi notatu non indigna videntur paucis indigitabo. Primo licet observare admirandam maximorum Mundi statuum infirmitatem omniumque rerum humanarum incertitudinem & consiliorum inconstantiam: nam sub initium turbarum per Germaniæ statum, quando Ecclesiæ Evangelicæ patroni & protectores socia arma & consilia conjunxerant ad causæ communis defensionem omnes in regem Magnæ Britanniæ Jacobum oculos converterunt tanquam in summum Causæ Vindicem, omnes illum sollicitarunt, & invitarunt, ut Defensoris fidei Titulo dignum aliquid præstaret; ut haut propter causam Genero suo filiæque & nepotibus, aut propter hos causæ non deesset: quod ipsum postea apud successorem Ejus Carolum varie à variis tentatum fuit, sed quo animo uterque erga Causam fuerit & quomodo omnium spes frustraverint, notius est quam ut explicari debeat. Jam vero cum conclamatum esset & à nemine aut expectabatur aut fere expetebatur communi causæ aliquod præsidium: Ecce præter omnium hominum spem emergit

git aliquid quaſi ex pulvere, atque ex improviſo, qui potentiſſimos Evangelii hoſtes affari audeat & in ordinem redigere incipiat: Unde manifeſtiſſime colligitur non ſolũ quam in rebus humanis fluxa & caduca ſint omnia, quæ videntur & firmiſſima; ſed circa res divinas ſpes & metus mortalium juxta eſſe inanes, cum quæ nobis eligimus præſidia, plerunque à Deo rejiciantur; quæ odio & contemtui habemus, ab ipſo eligantur & in cauſæ ſuæ patrocinium adhibeantur. Hinc patet ſoli Deo tribuendam motuum noſtrorum cataſtrophen, nec humanis conſiliis, nec viribus Eccleſiam Dei protegi nec tamen præſidio inter homines neceſſario penitus deſtitutam relinqui.

Secundo ſi contemplemur ſine præjudicio, non res tantum Britannicas, ſed reliquas per Europam ſtatuum mutationes; Nihil magis obvium erit obſervatu, quam Deſertores cauſæ Evangeſicæ à DEO deſeri; aſſertores ejus ab ipſo ſuſtentari & fulciri; ſecundum illud, quod Eli dictum fuit 1, Sam. 2. honorabo (inquit Dominus) eos, qui me honorabunt, qui vero me deſpectui habebunt, vilipendentur.

Tertio patet hoſtium Eccleſiæ operoſos adverſus Evangelium conatus, tum demum nec ante peſſundari quam ſe ex voto rem perfeciſſe exiſtiment, usque adeo ut ante jam jam impendentem ſubito ruinam plerum-

 que

que triumphare incipiant, ac hostes minoris æstiment nihilo suos; secundum illud quod Jethro Mosi dixit. Exod. 18, 11. Jam, inquit, agnosco Deum omnibus Diis esse Majorem: nam in eo in quo arroganter se gesserunt factus est iis superior.

Quarto denique manifestissimum est ex iis, quæ apud nos evenerunt; Deum solere astutissimos homines suis ipsorum consiliis irretitos deprehendere & dolosos in foveam, quam innocuis effoderunt præcipites dare, unde cum Regio Propheta Ps. 9, 17. merito exclamandum est. O miranda Dei judicis æquitas, fraudis fraude sua prenditur artifex! O res pectoris altis condenda in penetralibus.

Et ne aliorsum quam ego intelligo, hanc rem trahas, dicam me ad pontificia & Hispanica adversus nos consilia alludere; nam siquid unquam de Panzano & Covæo duobus Romani Pontificis in Angliam nunciis & quid per Reginam apud nos moliti sint audivisti: Si de Laniena hybernica aliquando intellexisti, quomodo nutu atque instigatione Hispanorum suscitata primo & ab aliis deinde fota fuerit. Si de bello, quod propter Lanienam cum Hybernis gestum fuit, deque induciis in favorem carnificum à non nemine procuratis fando aliquid percepisti. Si de Scotorum & Anglorum dividiis & de rupta inter Anglos & Belgas pace, deque belli utri-

usque

usque Auctoribus & autorum consiliis & fautorum studiis vera inaudire potuisti & si hæc cum Eventibus rerum inexpectatis, quos Deus ubique produxit, conferre queas & præsentem rerum statum & exitum contempleris, incredibilem stupendæ providentiæ ductum videbis, qui divinæ sapientiæ modum, ut ille ait, longe rivosis montium fastigiis altiorem & vasti maris gurgitibus profundiorem patefaciet; Atque ex illarum verum intuitu facile intelliges permulta, quæ animum tuum confirmare poterunt adversus imperitorum hominum (qui nec respicere nec intelligere possunt Dei opera) sannas atque contumelias: nec mirabere tum forsan quare ego talibus non movear, sed potius iis confirmer in proposito, cum videam fidelitatem nostram in opere Evangelico probari hac ratione, quod etiamsi hominibus ludibrium debeamus, ut Tu Vir R. futurum existimas, velimus nihilominus in officio perdurare & eventum studii nostri Deo committere.

Atque hæc de rebus nostris (occasione tuarum ex ea parte objectionum) fusius disserui, quam initio mihi proposueram, quæ autem ex parte rerum vestrarum in Germania objiciuntur, jam non attingam: alia vice id fieri poterit, nec de Consiliis, quæ prudenter suggessisti post annumeratas difficultates, exponam hoc loco quid statuam, ne nimis longus sim, dabo tamen operam, si Dominus

permiserit ut de omnibus sensum meum percipias tempore commodo. Deus tuis in Evangelio laboribus affatim benedicat teque Ecclesiæ suæ bono diutissime incolumem conservet. Vale & in optimam partem accipe hæc, quæ optimo animo non tam Tui causa, quam ut aliis, ex quorum sensu hæc pertulisti, satisfiat, scripta sunt à

R. Dig. Tæ.

Dabam Cassellis d. 1. Januarii Ao. 1656. quem tibi auspicatum & in decursu felicissimum exopto.

Observantissimo in Christo Servo J. D.

INSCRIPTIO.

Admodum Reverendo & Doctissimo Viro Domino Johanni Bergio S.S. Theologiæ D. &c. Serenissimo Electori Brandenburgico à sacris concionibus: Domino suo Fratri in Christo plurimum honorando.

hæc ad manus proprias,

Berlinum vel alio &c.

VII.

VII.

EXCERPTA

Ex literis quibusdam Anglicis de nova *versione Arabica Novi Testamenti* in usum ecclesiarum Orientis.

A.

Ex Epistola Salomonis NEGRI, Damasco-Syri, scripta ad Membrum aliquod Societatis Londinensis de propaganda Christiana fide d. 28. Martii 1720.

ADlubuit tibi a me petere, ut cogitationes meas de necessitate & utilitate Novi Testamenti Arabici in usum Ecclesiarum orientalium tibi aperirem, & rationum mearum aliquas circa hanc caussam scripto consignarem. Qua in re ut pro virili, quantum arcti epistolæ limites permittunt, tibi gratificarer, officii mei esse putavi. Diversa sane sunt momenta, quæ necessitatem pii hujus instituti clare indicant. *Primo* defectus prelorum in oriente libros ita raros & pretiosos reddit, ut pau-

pauperes Christiani eos ære comparare nequeant, qui vix habent, unde tributa solvant & necessaria ad vitam sustentandam comparent, adeo ut paucissimis suppetat, unde emant libros ad institutionem & spirituale incrementum necessarios.

Secundo pauca exemplaria, quæ adhuc ibi exstant, sive totius Novi Testamenti, sive partes ex eo, difficulter & non nisi ingenti pretio haberi queunt. Quatuor Evangelistæ Romæ 1591. cum versione Latina interlineari impressi, sunt editio melior & correctior, sed ita rari, ut non nisi immenso sumtu vendantur. Alia editio totius sacræ scripturæ Romæ 1671. tribus voluminibus in Folio cura Congregationis de propaganda fide excusa haberi quidem potest. Verum cum versio illa a Maronitis parum in cognitione genuinæ linguæ Arabicæ versatis ex Vulgata sit adornata, ab omnibus eruditis in Oriente est rejecta: præterquam, quod hæc editio inter eos tantum sit distributa, qui Romanæ Ecclesiæ adhærent, atque Roma ad Missionarios ejus missa sit. Editio Erpeniana totius Novi Testamenti non tantum mendosa est, sed etiam suspecta, quod non ex quodam exemplari generaliter approbato exscripta sit: cumque pauca tantum exemplaria ejus impressa sint, hæc quoque rara admodum est. Pulcherrima editio Londinensis, quæ in Polyglottis extat, ob molem & extraordinarium pre-

pretium communis uſus eſſe nequit. Et licet diverſæ partes Novi Teſtamenti ſeparatim ſint impreſſæ in diverſis Europæ locis, illæ quoque exigui uſus ſunt in Oriente, non tantum, quia non completæ, ſed etiam quia pauca exempla in has regiones venerunt, exceptis iis, quæ inter Miſſionarios verſantur.

Neceſſitas & utilitas laudabilis hujus inſtituti porro apparet, quando conſideratur ipſa lingua Arabica, & quam late pateat regio, quæ illa utitur, quotque nationes per hoc medium adepturæ ſint occaſionem legendi ſcripturam ſacram, atque inde ingens animarum lucrum hauriendi.

Excellentia linguæ Arabicæ, a quacunque parte eam conſideres, manifeſta eſt. Cum enim Alcoranus in ea ſit conſignatus, in omnes ſe provincias extendit, quæ religionem Muhammedanam profitentur, quin præterea in multas ab ethnicis habitatas. Communis eſt lingua & maximæ Africæ, & magnæ Aſiæ partis; atque ubi in regionibus ſub dominio Turcarum poſitis non in uſu vulgari eſt, docetur tamen in ſcholis, & excolitur a literatis, uti Latina lingua in Europa.

Sed ut limites huic inſtituto figantur, quod maxime ſpectat pauperes Chriſtianos libris ad ædificationem animarum neceſſariis deſtitutos, indicabo tantum provincias, in quibus maximus Chriſtianorum numerus reperitur, quæ

quæ ſunt *Palæſtina*, *Syria*, *Meſopotamia*, *Arabia* & *Ægyptus*. In omnibus his regionibus numeroſi ſunt Chriſtianorum cœtus, quibus talis editio inſigne afferet commodum. *Arabes* Eccleſiæ Græcæ aſſeclæ, qui generaliter *Melchitæ* dicuntur, numero reliquos omnes vincunt, & eorum præcipua in pio hoc propoſito haberi deberet ratio. Adde *Syros* ſive *Eutychianos*, *Neſtorianos*, *Maronitas*, *Armenos*, *Coptos*, & reliquias exiguas veterum *Nazaræorum*. Omnes hæ nationes & ſectæ, licet liturgias ſuas celebrent linguis ab antiquo in eccleſiis eorum uſitatis, nihilominus, Arabicam calient, loquuntur, ſcribunt. Unde facile colliges, quanti uſus foret melior quædam Novi Teſtamenti Arabici editio, præcipue ſi juncta eſſet Pſalterio, quam avide illam recepturi ſint diverſi populi & quantus inde fructus benedicente Deo ſit exſpectandus.

Aperiundum mihi jam eſſet, quid ſentiam de modo præclarum hoc conſilium exequendi, quodnam exemplar ſequendum ſit in nova editione, qui characteres, quæ forma commodiſſima foret, &c. Verum affatim ad id temporis ſuppetet, ubi Deo placuerit Societatem ad opus hoc ſuſcipiendum permovere.

Permitte tantum, ut paucis indicem in præſentia, qua via exemplaria inter tot nationes aptiſ-

aptissime dividi queant. Me judice consultum foret ligata cum commendatitiis congruis mittere ad *Consulem* nationis Anglicæ Berœensis (*Aleppo*) quæ urbs præ reliquis ad hanc rem situ maxime commodo est, qui junctis cum Ecclesiaste suo consiliis dispartitionem Codicum curare facile poterit. Ecclesiastes ille lubentissime curam hanc in se suscipiet, muneri suo tam congruam, tam amoris plenam, totique Britannorum nationi tam gloriosam. Et cum resciverim, eum singulare in Arabica lingua plene addiscenda studium ponere, eo facilius ei aditus ad omnium Ordinum Viros sternetur. Londino igitur poterit instrui, ut commercium instituere quærat cum Patriarchis *Hierosolymitano*, *Antiocheno* & *Alexandrino*, nec non cum Patriarcha *Nestorianorum*, qui in Ninive, & *Coptorum* qui Cairi, (*Grand Cairo*) sedem habet, illis certum exemplarium numerum, habita proportione provinciarum, in quas Patriarchatus eorum se extendit, transmittat, & simul, æque ac Archiepiscopo *Aleppensi* scopum benefactorum in Anglia indicet, & distributionem Codicum commendet.

Ita difficultas maxima cessat, & si nulla major oriatur, sanctum hoc consilium tandem impletum iri spe certa teneor. &c.

B. Et

B.

Ex literis Plurimum Rev. Humfridi PRIDEAUX, Decani Norvicensis ad Reverendissimum Archiepiscopum Cantuariensem d. 20. Maji 1720.

Lingua Arabica non tantum in Arabia, sed etiam per *Mesopotamiam*, *Erac*, *Syriam*, *Palæstinam* & *Ægyptum*, quin porro in toto tractu Septentrionali *Africæ*, regnoque *Fezzano* & *Maroccano* usque ad Oceanum Atlanticum, viget. In Arabia & Septentrionali Africæ ora nulli sunt Christiani, nisi a piratis capti & in servitutem redacti, quibus Novum Testamentum Arabicum nullius erit usus, quoniam Arabicam linguam non callent.

In *Erac*, *Mesopotamia*, *Syria*, *Palæstina* & *Ægypto* adhuc reliqui sunt incolæ Christiani, divisi in sectas Nestorianorum, Eutychianorum, Monothelitarum & Melchitarum, quibus Novum Testamentum aliquod Arabicum insignem fructum afferret. Quare illius copiam iis facere opus esset amoris veri Christiani. Cum enim in illis regionibus deficiant Chalcographiæ, Codices Bibliorum, quos habent, passim sunt Manuscripti: qui cum admodum cari sint, & Christiani sub tyrannide Muhammedica paupertate obsiti eos

eos emere nequeant, plurimi Codicibus ſacris carent, neque Scripturæ quicquam norunt, niſi quod audiunt iis prælegi in publicis cœtibus.

Verſio illa Arabica Novi Teſtamenti, quæ exſtat in Polyglottis Londinenſibus aptiſſima eſt in hunc finem. An vero typi illi adhuc extent alicubi in Anglia, ignoro, de quo valde dubito. Quare requireretur, ut novi typi funderentur, novæque formæ ad eos fundendos conficerentur, quod ſumtus valde aggravabit. Si tamen opus hoc nihilominus ſuſcipietur, novique typi ſunt fundendi, cura debet adhiberi, ut nitidiſſimi formentur. Qui enim Arabica lingua in Oriente utuntur, circa literas pingendas admodum ſunt curioſi: unde illos ex libris noſtris quam maxume æſtimant, quorum typi ad meliorem Arabum ſcripturam proxime accedunt. Cumque *Pſalterium* Arabicum *Romæ* impreſſum referatur ſuper omnes impreſſos libros ab iis æſtimari, propterea literis hiſce id adjunxi, ut occaſione ſe offerente, iſtud ad uſum præſto ſit &c.

C.

Decretum de impreſſione Novi Teſtamentii & Pſalterii Arabici.

SOcietas Londinenſis de propaganda cognitione Chriſtiana perpendens neceſſitatem

& utilitatem editionis Novi Teſtamenti & libri Pſalmorum Arabici in uſum pauperum Chriſtianorum Eccleſiæ Orientalis in Palæſtina, Syria, Meſopotamia, Arabia & Ægypto ex gratitudine erga Deum ob inæſtimabilem felicitatem, qua gaudent tum Chriſtiani in Europa generatim, tum ſpeciatim populus Britannicus, Scripturam ſacram communi uſui expoſitam poſſidentes, uti & ex grata recordatione, qua obſtricti ſunt poſteritati eorum, qui per providentiam Dei inſtrumentum fuere, per quod oracula divina ad nos ſunt perlata; conſtituerunt procurare impreſſionem Novi Teſtamenti & Pſalterii Arabici, quam primum per collectas charitatis membrorum hujus collegii, aliorumque inſtituto huic faventium id licuerit, eaque fini a ſubſcriptis deſiderarunt, ut munera beneficorum hanc in rem iis oblata colligere velint. (a)

(a) Conſtitutum eſt, ſi per munificentiam eorum, qui ſumtus huic propoſito præſtabunt, licuerit, octo decemve exemplarium millia, charactere novo, chartaque nitida in forma quarta excudere.

VIII.

VIII.

GEORGII SCHAUBII,

Rotenberga - Hassi

Ad loca Jer. XVIII: 23. Job. I: 19. Rom. I: 28.

Observationes.

Jerem. XVIII. 23.

בעת אפך עשה בהם

Tempore iræ tuæ age contra eos.

VEtus Interpres transtulit: *In tempore iræ tuæ ab utere eis.* Veteres *abuti* usurpabant pro *consumere.* Uti ex Plauto ', Hortensio & Varrone Joh. Laurenbergius f. 3. *Antiquar:* consignavit. Imo Cato de re Rustica c. 76. scripsit: *Donec omnem caseum cum melle abusus fueris.* Quæ monente Cel. Diederico f. 27. Antiquar. Bibl. vera lectio est præ illa Zwingeri Donec omne, caseum cum melle abusus fueris. Hinc Cornel. à Lapide contendit suum Interpretem. i. e. Vulgatum eleganter & docte vertisse, *Abutere eis*, i. e. consume & disperde eos.

 Sed

Sed quamvis τὸ *abuti* consumendi notione in Latio venire, neutiquam inficias ire velimus, nihilominus tamen haud videmus, quo fundamento, diligens aliàs Interpres à Latina ad Hebræam linguam argumentari queat. Ambabus, quod ajunt, ulnis concedimus, ex Latinismo Hebræas interdum phrases aliquando posse illustrari, sed argumentum firmum ex illa elici, qua ratione possit, non percipimus. Saltem τὸ *abuti* nimis catachrestice de Deo dicitur

Interpretes LXX. transtulerunt: Ἐν καιρῷ θυμοῦ σοῦ πόιησον ἐν ἀυτοῖς, minus apte: Siquidem τὸ ב heic non est *in* sed *contra*. Paulo accuratius tamen legit Codex Alexandrinus: Πόιησον ἀυτοῖς, omissa particula ἐν, ubi phrasis nihilominus plenum sensum retinet. Optime itaque versio Germanica, Und handele wieder sie zur Zeith deines Zorns. Nec non Anglus: *Deale thus with them in te time of thine anger*: Particula ב in τῷ בהם adversative reddenda est, per *contra*: Qua notione occurrit Gen. XVI, 12. *Manus ejus* בבל *contra omnes*, & *manus omnium* בו *contra eum.* Exod. XIV, 15. *Nam Jehova pugnat pro eis* במצרים *contra Ægyptum.* Adde Num. XII, 1. XXI, 5. 1. Reg. II, 23. Jer. XXXI, 20. Mich. I, 2.

Dein τὸ עשה cui exacte respondet ποιεῖν simpliciter quoque usurpatur pro malo quodam afficere vel punire. Sic ad Deum effatur David Ps. XXXIX, 10. *Obmutesco, non aperio*

rio os meum quia עשית *tu fecisti*, i. e. punivisti, vel calamitatem immisisti mihi. Luth. Dann du hasts gethan. 1. Sam. VI, 6. Aruspices Philistæis ajunt, Cur cor vestrum obduraretis, quemadmodum Ægyptii & Pharao cor suum obdurarunt? Nonne dimiserunt eos ut abirent, באשר התעלל בהם *cum faceret* (sc: Deus) *contra eos*. Unde &, notante R. Keuchenio p. 76. R. D. Kimchi ad hunc locum notat, actum exitii designari, & cum eo confert Exod. X, 2. ubi Deus de seipso ait: אשר התעללתי במצרים *quæ feci in Ægypto*, & mox subdit, *& prodigia quæ posui in ipsis*, pro τῷ *in* constanter legere poteris *contra*, satis priore vice, non obstante voce synonyma על. Cæterum signa hæc nonnisi Dei flagra & Judicia fuisse constat. Idem quoque observamus ad Ezech. XXXV, 11. Ubi Deus Edomitis minatur: ועשיתי *& faciam juxta iram tuam & invidiam tuam* אשר עשיתה משנאתיך בם, *quam fecisti ex odio in ipsos*; Quale autem hoc opus futurum sit, Deus indicat his verbis: *Et innotescam ipsis, ubi indicavero te.* Hinc quod Propheta v. 11. & 15. simpliciter *facere* vocat, id v. 14. exprimit per עשות שממה *vastationem facere*, Spectat & huc, quod Ezech. XXXI, 11. Deus de Assyrio pronuntiat. Et dedisti ipsum in manus robusti Gentium, עשו יעשה לו *ut faciendo faceret ipsi*, quod Targumista recte de vindicta intelligit: Nec aberrant LXX. in versione:

Καὶ ἐπόιησε τὴν ἀπόλειαν ἀυτῦ, imo ipse Jehova mentem suam hac de re clarius exprimit, adjiciens: Propter impietatem ejus, expuli ipsum.

Sic piorum exultabunda vox est: Quid faciat mihi caro? Ps. CXIIX, 5. 6. 11. & Hebr. XIII, 6. Et, non facere quidquam alicui, pro ne tantillum quid eum lædere, Gen. XIX, 8. XXII, 12. Et pro afflictionum vel pœnarum omissione offenditur vox ista. 2. Sam. XII, 12. Ps. CXIX, 126. Esai. V, 5. Thren. I, 22. Ezech. XVI, 59. & XXXV, 15. Amos. III, 6. 7. Quorsum etiam imprecandi ista formula respicit, apud Hebræos itidem ac Germanos usitata: *Ita faciat mihi Deus, si, κ. τ. λ.*

Job. I, 19.

Καὶ ἔπεσεν ἡ οἰκία ἐπὶ τὰ παιδία.

Et cecidit Domus super pueros. Germ. Und warfs auf die Knaben. Elegantissime & solus accurate Gallus vertit. *Qui est tombée sur ces jeunes Gens.* Nam Anglus statum solum in filiis virilem respiciens vertit: And it fell upon the yong men, *viros juvenes.* Siquidem nuntius appellat filios Jobi, sub iisdem & filias comprehendens, qui simul mortuæ erant, nuntius quippe solus cladem istam effugerat, ut illam Jobod annuntiaret. Sæpis-

pissime in Scriptura sacra *filii* pro utroque sexu occurrunt, ut 1. Joh. II, 1. & v. 12. 28. III, 7. 18. Imo pro tota posteritate & prole. vid. Ps. CIII, 17. Prov. XIII, 22. Quare Homerus Iliad. γ.

Καὶ παῖδες παίδων, τοί κεν μετόπισθε γένωνται.

Quod imitatus Poeta Mantuanus canit:

Et nati natorum & qui nascuntur ab illis.

Ubi ambo utrumque prolis sexum genere masculino eleganter efferunt. Etenim, tam à Græcis, quam in Jure Romano, *pronuntiatio sermonis in masculino sexu, ad utrumque sexum plerumque porrigit.* Leg. 195. ff. de Verborum signif. & semper sexus masculinus fœmininum continet, l. 62. ff. de Legat. 3. cf. etiam l. 201. ff. de V. S. Servi appellatio ad ancillam refertur. l. 40. ead. Patroni appellatione Patrona continetur l. 52. eod. cf. quoque leges 116. 122. & 172. eod. *Pueri* vox varia significatione gaudet. Tres memorat Paulus l. 2. Epitom. vid. l. 204. ff. eod. *Pueri* (inquit) appellatio tres significationes habet: Unam cum omnes servos pueros appellaremus. Alteram cum puerum contrario nomine puellæ diceremus. Tertiam, cum ætatem puerilem demonstraremus. Quibus forsan & quartam non incongrue adjunxeris. Cum filios vel nepotes sic vocitamus.

Puerum pro ſervo accipit Varro apud Nonium: *Vix vulgus confluit non furiarum, ſed puerorum & ancillarum.* Qualis puer olim dictus *por*, unde Marcipor, Publipor &c. pro ſervis Marci Publii: Ita & ſtipatores Principum dixit Prudentius in Apoth.

Altera ſignificatio hodie quid evaluit, ſed priſcis uſitatiſſima erat. Paulus l. 2. ad Sabinum vid. ff. l. 163. §. 1. d. V. S. *Pueri appellatione etiam puella ſignificatur. Nam & fœminas puerperas appellant recentes ex partu, & Græce παιδίον communiter appellatur.* Ubi obſervandum, Latinos veteres pueram genere fœminino dixiſſe ut annotat Nonius Priſcianus l. 36. 10. 11. & l. XL. *Simul ut pueras has nocte ſuſpirare crevi* i. eſt. vidi, ex Titinnio Donatus in Andria. *Properate vivere pueræ.* Varro. Eſtque id magis viridioris ætatis nomen, quam virginitatis; Nam, ut præter alios Rittershuſius ad Oppianum monet, *puellæ* quoque dicuntur, quæ jam maritum habent imo & gravidæ ſunt, atque adeo etiam quæ pepererunt, ſicut in noſtro Jobi loco occurrit. Sic & Horat. l. III. carm. *laborantes utero puellas*, & Ovid. II. Faſtorum.

-- *Jubet viduas ceſſare puellas.*

i. e. abſtinere maritorum complexibus. Apud eundem Penelope ſe puellam vocat, quæ jam Telemachum Ulyſſi pepererat. Sed & puerum pro puella habuerunt, ut hic doet

cet ICtus, mea puer, ſancta puer, Proſerpina puer. Ut de Livio Andronico & Nævio referunt Chariſius l. 1. & Priſcianus l. 6. itaque vindicatur à calumnia Alciati, qui Latinorum neminem protuliſſe puerum fœminino genere ſcribit. Et admittunt Fornerius, alii. Conf. Alberici Gentilis Comment in ff. tit de V. S. p. 298. Porro & Græci utrumque ſexum nomine παιδίον efferebant ut citatus Donatus in Andria teſtatur. *Pueros* pro quolibet ſexu, ut Græci pueros παῖδας. Producit inter alia exempla & illud Horatii. *Dicam Alcidem pueroſque Ledæ.* Item Chariſius, *puer in fœminino ſexu, antiqui ut Græci.* Eadem voce puellam Lucretiam dicit. Ovid. l. II. Faſt. & Helenam l. II. de Art. Am.

-- *Et dixit, ſemper fac puer eſſe velis.*
Ille fidem juſſis dedit, & ſi mentiar, inquit,
Ultima qua fallam ſit nemus illa mihi.

Sed & filius ſub *pueri* nomine venit, ut cum Naſo Eleg. de morte Tibulli *Cupidinem* vocat Veneris *puerum*, quomodo etiam illud *ſancte puer* in Virg Culice capiendum, quia a Divo Julio adoptatus Octavianus, adeoque & ipſe Sanctus. Puer etiam dictus Imperator Romanus ad diſcrimen Romani avi, teſte Zonara. Ita quoque Ovid. l. 2. de Ponto Eleg. ad Auguſt. 8.

-- *Parce puer ſecli decus admirabile noſtri,*

 cum

eum ante dixisset *Parce Vir.* Sic & intelligenda lex XII. Sabb. SI PARENTES PUER VERBERIT. AST OLLE PLORARINT. PARENTES. PUER. DIVIS. PARENTUM SACER EST.

Rom. I, 28.

Παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ θεὸς εἰς ἀδόκιμον νοῦν.

Prægnantissimæ emphaseos sunt hæc verba, omnino nostra qualicunque consideratione digna. Ut autem prætereamus emphasin vocis ἔχειν, in hoc versu præcedentis, quæ sæpius *quærendi*, quandoque etiam *retinendi* significationem implicat, dispiciamus nunc verba ἀδόκιμον νοῦν. Erasmus illa vertit: Tradidit eos Deus in mentem, quæ propter scelera *omnibus displiceat.* Melius Beza: in mentem *omnis judicii expertem.* Cui consentit Gallus, en un jugement depourveu de tout jugement. A quibus paulo discedit Belga in eenen verkeerden Sinn. Et Germ. In ein verkehrten Sinn; significantius tamẽ Cl. Horchius & Piscator. In einen unachtsamen Sinn/ cum quo facit Cl. Coccejus, vertens, *nihil pensi habentem.*

Τὸ ἀδόκιμον voc. *μέσον* est, quod passive & active sumitur. Potest active capi ut sit ἐν ᾧ οὐκ ἔστι δοκιμασία, in quo non est ullius boni probatio, quo sensu occurrit 2. Cor. XIII, 5.6. Tim. II, 3.8. recte monente Coccejo. Neq; tamen significationem passivam respuit, ut sit

νοῦς

νῦς ἀδόκιμος mens reproba, vel non proba, despicabilis vel rejicienda, ut est Hebr. XII, 17. Cui respondet Hebr. נמאס *contemtus*. Ps. XV, 4. ubi LXX. habent ἐξουδενῶται. Sed Jer. VI, 30. vertunt ἀργύριον ἀποδεδοκιμασμένον καλέσατε αὐτὺς, ὅτι ἀπεδοκίμασεν αὐτὺς Κύριος. In hunc sensum textum explicat Continuator Keuchenii, in h. l. Et sane nonnihil roboris ex hisce accederet sententiæ Cl. Hombergii Parerg. S. in h. l. qui cum eodem defendit versionem Erasmi, Nam & quod Aristot. ἀδόκιμον νομίσμα nummus adulterinus, ὁ δεδοκισμένος apud Platonem quoque est in pretio habitus, ut proin ἀδόκιμος sit, qui nullam meretur laudem πονηρὸς ἀπόβλητος, ἄχρηστος, si modo nexus aliam, eandemque commodiorem interpretationem non suppeditaret: Nec minus docte notat laudatus Homberg. elegantem illam antithesin, qua ludere videtur Apost. inter voces ἐδοκίμασεν & ἀδόκιμον, qualis quoque conspicitur apud LXX. in Jerem. loc. cit. Porro tamen animadvertendum, τὸ ἀδόκιμον inhonestatis notione venire Tit. I, 16. πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἀδόκιμος, *inidoneus ad omne opus bonum*.

Quando itaque, ut etiam decet, ultimam cum prima significatione conjungamus, sensus erit prægnantissimus. Merito ergo Galli & Bezæ versionem reliquis omnibus præferimus. Nexus talem necessario flagitat. Gentiles nolebant Deum ἔχειν *retinere in notitia*, ergo

go Deus justa vindicta inidoneitatem notitiæ, i. e. judicium auferebat, juxta illud: Per quod quis peccat, per idem punitur & idem. Gentes callum quasi huic notitiæ & sensui obduxerant, ut vix sustinerent, eam conservare, vel ultra in ea progredi, quapropter illis totam veluti mentem auferebat, dum nimirum luce sapientiæ divina illos amplius non ambiebat, & collustrare desinebat, quo factum ut tenebrarum abysso quasi inclusi, divinos radios aspicere non quirent. Ἀπηλγηκότες redditi, non poterant non ex uno vitio in alterum prolabi, & belluino quasi impetu in libidinem irruere, ut adeo facerent τὰ μὴ καθήκοντα, quæ non decebant, vel minus conveniebant suis officiis: Cicero officium vertendum censet L. XVI. ad Attic. ep. 14. *Mihi non est dubium, quin quod Græci* καθῆκον, *nos officium.* Adde Budæum, Comment. Ling. Græc. p. 288.

Verbum νοῦς, ut sæpe alias, sic & hoc loco pro toto animo & judicio venit. Sapientissime autem Deus illos in eo punivit, quo peccarunt. Agnoverunt hoc & οἱ ἀλλόφυλοι. Lectu sane dignissima sunt verba Lycurgi in Orat. contra Leocratem. p. 53.

Ὅταν γὰρ ὀργὴ δαιμόνων βλάπτῃ τινά,
Τοῦτ' αὐτὸ πρῶτον ἐξαφαιρεῖται φρενῶν
Τὸν νοῦν τὸν ἐσθλόν, εἰς δὲ τὴν χείρω τρέπει
Γνώμην, ἵν' εἰδῇ μηδὲν ὧν ἁμαρτάνει.

Quæ

Quæ verba melius, quam Phil. Melanchton ita vertit Theophilus Alethæus personatus Joh. Kochius.

Quod si enim ira Deorum lædit aliquem,
Eo ipso primum aufert mentium
Sensum bonum & in pejorem vertit
Animum, ut sentiat nihil eorum quæ peccat.

Παρέδωκεν itaq; Deus Gentes εἰς σκληροκαρδίαν, in sensum ἀδόκιμον. Cum emphasis intensissima lateat in voce παραδίδοναι, valde miror interpretes, quod scio, omnes sicco pede illam transiisse. Doctissime tamen observat & Wilh. Momma, literatus infelix, melioreque sorte dignissimus, Comment. ad h. l. τὸ παραδίδοναι vocabulum esse forense, atque illos *tradi* dici, qui accusantur, qui rei sunt ac habentur. Sic notione *tradendi* Judici aut tortori venit Act. III, 17. Matth. XVIII, 34. cui sententiæ suum addit calculum Cornel. Adami Exerc. Exeg. p. 694. Chrysostomus interpretatur εἴασιν εἶναι, *sivit esse*, nec abludit Theodoretus. T. III. ad h. l. τὸ παρέδωκεν ἀντί τυ συνεχώρησε τέθεικε &c. quæ approbat Quistorpius in h. l. Certum quid est, talem permissionem aut desertionem, omnino aliud non efficere, quam ut peccator sibi soli relictus, in omnem nequitiam & insanos errores irruere debeat; Verum enim vero, sensus heic multo prægnantior est, quam ut hisce ei satisfieri queat.

Tu-

Tutissimum igitur erit si *τὸ παραδίδοναι* reddamus per *concludere*, sensus est: *Ita conclusit eos Deus in mentem omnis judicii expertem.* Particula *εἰς* hanc explicationem non respuit nec fastidit, ut ex exemplis afferendis patebit. Nec quoque phrasi talis versio insolens est. Nam apud Matth. IV, 12. legitur: Ἀκούσας δὲ ὁ Ἰησοῦς, ὅτι Ἰωάννης παρεδόθη &c. quem tamen sc. Johannem carceri inclusum fuisse, constabit ex Lucæ collatione. De Paulo Act. VIII, 3. dicitur: *παρεδίδου εἰς φυλακήν*, quo cum conferas Act. XXII, 4. carceri *tradidisse* pro inclusisse, quod ipsemet expressis verbis fatetur. Act. XXVI, 10. Καὶ πολλοὺς τῶν ἁγίων ἐγὼ φυλακαῖς κατέκλεισα. Ps. XXXI, 9. David scribit: Et non הסגרתני *tradidisti me in manum inimici*, LXX. Seniores vertunt *καὶ οὐ συνέκλεισάς με εἰς χεῖρας ἐχθροῦ.* Amos. I, 6. ubi iterum est verbum להסגיר, *οἱ ό* habent *συγκλεῖσαι εἰς τὴν Ἰδουμαίαν*: Hinc Deut. XXIII, 15. quod Deus præcipit, לא הסגיר non trades servum Domino suo. Hi iterum transferunt, *καὶ παραδώσεις παῖδα τῷ κυρίῳ αὐτοῦ*; verum Josuæ XX, 5. ubi legitur, *non* יסגירו *tradent homicidam in manum ejus*, sc. Vindicis sanguinis, LXX. habent: *καὶ οὐ συγκλείσουσι τὸν φονεύσοντα ἐν χειρὶ αὐτοῦ.* Ps. LXXVIII. bis occurrit verbum ויסגיר nempe vs. 48. & 62. Priore loco LXX. habent, *καὶ παρέδωκεν ἐν χαλάζῃ τὰ κτήνη αὐτῶν*, posteriore vero legunt: *καὶ συνέκλεισεν εἰς ῥομφαίαν τὸν λαὸν αὐτοῦ* &c. Ex qua vocum permutatione

tione apud Seniores clarissime constare arbitramur, illis easdem pro una eademque haberi, & pro circumstantiarum ratione usurpari. Adde his colophonis vice 2. Pet. II, 4.

Quapropter non videmus, quid obstet, quominus huic phrasi illam significationem applicemus. Sensus enim est plenissimus, nam cum Deus videbat, Gentes tenuem illam notitiam de existentia divina negligere, spernere, & pedibus quasi conculcare, neque juxta exiguæ hujus notitiæ normam incedere, nec ampliorem ad adipiscendam laborare, conclusit illos justissimâ vindictâ, in mentem insanam omnisque judicii expertem, adeo ut ne quidem ad minimum bonum cognoscendum essent idonei. Qualem talionis pœnam vide sis Act. VII, 42.

IX.

IX.

JACOBI HASAEI

Obſervatio Geographico-Critica, qua *MACEDONICAM CIVITATEM* & *ALEXANDRIAM MAGNAM*,

In quarum altera *Arabs*, altera *Syrus Graecique* interpretes D. *Lucam* Evangelium conſignaſſe ſcribunt,

Eandem civitatem eſſe, & quidem

AEGYPTIACAM ALEXANDRIAM oſtenditur.

ARGUMENTUM.

Producitur ἐναντιοφανὲς quod eſt inter *Arabem* ac *Syrum* ceteroſque interpretes, & via *conciliationis* oſtenditur. §. 1. *origo*, qui factum ut res *Aegyptiae* vocatae ſint nominibus *Macedoniae*. §. 2. Hinc (I) evincitur *Aegyptum* ejusque *civitates*, variaque quae ad eam ſpectant, inſignita eſſe vocibus quae *Macedoniam* alias indigitant, ut aequipollentibus. Sic dictam (a) PELLAEAM, & res *Aegyptias Pellaeas*, regnum Aegypti *Pellaeum*, *Reges Pellaei*, *Canopus Pellaeus*. Lucanus paſſim & Virgilius illuſtrati. §. 3. Eadem

Eadem (b) LAGEA dicta a *Lagidis* Aegypti regibus, satrapibus origine *Macedonicis*. §. 4. Quæ & ipsa nomina *Macedonicæ* significationis data esse (II) urbi *Alexandriae* præcipue rebusque *Alexandrinis* evincitur, dictam illam (a) *Pellaeam*, ejusque regiam *Pellaeam arcem* & *aulam*, & *domum* §. 5. atque (b) *classem Alexandrinam* vocatam (b) *Lageam*, regiamque Alexandriae *Lagi regiam* & *Moenia*. §. 6. Nec minus Alexandriam eapropter dictam (c) EMATHIAM voce alias *Macedoniae* propria. §. 7. Porro (III) & ipsum τὸ ῥητὸν MACEDONICUM passim usurpasse veteres de rebus *Alexandrinis* ostenditur, atque adeo (a) *classem Alexandrinam* vocatam *Macedonicum commeatum*. Symmacho lux. §. 8. Tum (b) *Cives* incolasque hujus urbis dictos *Macedonicos* & *Macedonas*, & (c) *reges* aeque *Macedonicos* §. 9. Denique (IV) ipsam *Alexandriam* vocatam esse OPPIDUM MACEDONICUM ex illustri loco apud Dionysium Perieg:ten evincitur. §. 10. MAGNAM VERO ALEXANDRIAM non esse *Troada* Sed ipsam hanc *Aegyptiacam* adversus S. *Petitum* aliosque ostenditur. Alexandriae Troados cognomina. §. 11. Alexandria *Aegypti* fuit urbs *maxima* & hinc per excellentiam dicta *Alexandria*. §. 12. *Magnaque* hinc adepta titulum ex popp. Orient. Stylo. §. 13. nec desunt quae ad interpretum horum sententiae *verosimilitudinem* faciunt comprobandam. §. 14.

§. 1.

GRæci, qui quondam N. T. Codices enarrarunt ad calcem Evangelii Lucæ memorant, ipsum illud concinnasse in urbe Ἀλεξανδρείᾳ ALEXANDRIA. Ut vero scias quam velint *Alexandriam*, addunt μεγάλης *magnae*

epitheton, uti Codex Bodlejanus. Τὸ κατὰ Λουκᾶν ἐγράφθη ἑλληνιστὶ εἰς ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΝ τὴν ΜΕΓΑΛΗΝ. Et Parisiensis alter. Εὐαγγέλιον κατὰ Λουκᾶν ἐγράφη ἑλληνιστὶ εἰς ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΝ τὴν ΜΕΓΑΛΗΝ. Quibus adstipulatur interpres *Syrus* in ipso Evangelii exordio hæc commonefaciens. *Evangelium Lucæ Evangelistæ quod protulit & Evangelizavit in ALEXANDRIA* רבתא MAGNA. Eruditos etsi discordes esse vel scias, vel dein erudiaris, de quanam *Alexandria* loquantur hi peregrini homines, utrum illam *Aegypti* an vero *Troados* nuncupatam velint: tanti tamen id negotii haud esse fateberis, quo eos fœdera jungere jubeas, ac si cum his eandem enitaris in amicitiam cogere interpretem *Arabum* qui in fine versionis Lucam id scripsisse Evangelii memorat *in civitate* MACEDONICA? Hoc enim nodo solvendo eruditi impares variâ plane difficultate se vident circummunitos. Adeo ut his controversis rebus facile applices illud Flacci,

TRES mihi convivæ prope dissentire videntur
Poscentes vario multum diversa palato.

Et principio quidem nimis Catholicam hanc apud Arabem culpant locutionem, quod multæ cum variæque fuerint *Macedoniæ* civitates, aeque ac quæ *Alexandriensium* nomen tulerunt, nimis dubium hic sermonem esse, quo exinde certam urbem, in qua Exangelista

ſta ſcribendo Evangelio operam navavit, colligas. Dein vero maximum cenſent eſſe ἐναντίον inter utriusque partis ſcriptores, dum Arabem terræ *Macedonicæ* credunt indicare *civitatem*, longiſſimo ſane tractu a *Magna Alexandria*, quam *Aegypti* eſſe cenſemus, ſejunctam. Ita enim doctiſſ. *Ludov. de Dieu*, quo ejus ſolum utamur teſtimonio ad Lucæ XXIV: 49. loquitur. *Addo hic Coronidis loco Syrum & Arabem teſtari Lucam Evangelium ſuum ſcripſiſſe Græce, Syrus porro ait ſcriptum eſſe* ALEXANDRIÆ MAGNÆ. *Arabs vero in* CIVITATE MACEDONICA. *Quæ*, addit, MULTUM DIFFERUNT. *Illa enim* AEGYPTI, *hæc* GRAECIAE *urbs fuit*. Verum neutiquam quidem adeo, ut quidem prima fronte videtur, hos adverſa fronte pugnare, conjicio. Neque enim vaga adeo compellatione uſum eſſe putarem, Arabem qua ex ſexcentis urbibus optionem concederet, ſed eundem urbem quandam *certam* & a ceteris *Macedonicæ civitatis* titulo diſcrepantem innuere. Aeque enim *Macedonicæ civitatis* ac *Alexandriæ magnae* urbi *Aegyptiorum Alexandrinae* nomen quondam datum fuiſſe declarabo, adeoque has haud *ſitu* ſed *nomine* dumtaxat differre civitates. Quam proinde conjecturam, quo hi ſcriptores amice in gratiam redeant, magnumque illud ἐναντιοφανὲς tollatur, brevibus exponamus.

§. 2. Revocabis idcirco in memoriam, Lector, & principe quidem loco Magnum *Alexandrum* regem *Macedonum* hujus civitatis autorem esse conditoremque. Tum (2) Alexandro mortuo, à Ptolemæis, æque *Macedonibus* origine, administratum esse *Aegypti* dein longissimo tempore regnum: plurimasque, (3) ut sub peregrinis regibus fieri solet ex *Macedonia* traductas esse in *Aegyptum* colonias. De quibus singulis tam luculenta complura que apud veteres extant Historicos documenta, ut in historiis tiro nullus hæc exploratissima non habeat. His animadversis facile tibi ratio constabit, cur quidem nomen MACEDONICUM sæpissime datum AEGYPTI tum *regioni* tum *incolis*, tum & *civitatibus* reperiamus. Inde enim (*a*) *Aegyptum* ejusque civitates non modo, sed & (*b*) ipsam *Alexandriam* vocatas esse epithetis quæ *Macedoniæ* alias propriæ sunt: Tum quoque (c) ipsum *Macedonicum* nomen concessum esse *urbi* huic *rebusque* Alexandrinis: Præcipue vero eandem (*d*) & nonnunquam *Macedonicæ civitatis* titulo notatam esse operæ pretium dubio procul in hac caussa erit, ut clarissimis omnique solutis dubio evincamus testimoniis.

§. 3. *Epithetis* (I) propriis alias *Macedoniæ* non modo, sed & qui pro ipsa ponuntur *Macedonia*, ut *ἰσοδυναμοῦντα*, ornari *Aegyptum* resque Aegyptiacas, ostendet (A) nomen PEL-

PELLAEUM. Cui enim non dictus Hylas? a *Pella* celebri oppido *Macedoniæ*, omne *Macedonicum* vocari *Pellaeum*, uti cum Alexandrum *Macedoniæ* regem *Pellæum juvenem* vocat Juvenalis Sat. X, v. 168. eundemque *Pellæum ductorem* Lucanus L. III, v. 233. uti & *Philippum* patrem ejus pariter *Pellæum Philippum* hoc est *Macedonicum* idem L. X: v. 20. Eodem autem æque nomine venire *Aegyptum* videas & res *Aegyptiacas* ut *Pellaeæ* hoc est *Macedonicæ* compellentur. Clariſſime hoc evincet egregius apud Lucanum locus L. V, Pharſal. v. 58. ſqq. quo *Aegyptium regnum* vocat PELLAEUM *diadema* memorata de cauſa quod *Aegypti* reges *Macedonicæ* fuerint originis. Ita quippe Ptolemæum alloquitur,

Et tibi non fidae gentis digniſſima regno
Fortunae, PTOLEMAEE pudor, crimenque deorum,
Cingere PELLAEO preſſos DIADEMATE crines
Permiſſum eſt, &c.

Locum hunc egregium explicuit in modum *Joh. Bapt. Pius* in annot. prioribus ad varios autores Cap. 106, quæ in Theſaur. Critico J. Gruteri apparent, unde verba hæc, ut T. I. p. 509. leguntur, depromimus. *Sunt*, inquit, *qui* Pellæum diadema *exponunt* MACEDONICUM, *&* *conſequenter* AEGYPTIUM *quoniam* Alexandria *vertex regni memorat Alexan-*

 drum

drum (Macedonem) *conditorem architecto Dinocrate. Ego occultiorem historiam signari crediderim*, AEGYPTIUM *regnum* PELLÆUM *vocari hac ratione quod a rebus* (legendum *regibus*) MACEDONICIS *posteriores* PTOLEMAEI *originem ducant. - - - Quo pacto demum acciderit ut reges* AEGYPTI *nati sint ex* MACEDONICIS *docet Pausanias in Atticæ descriptione. Jam Macedonum opinio est, Ptolemæum Philippi Amyntæ filium fuisse, & ad* LAGUM *patrem per vulgi errorem deferri.* Hæc ille. Verum nec minus magnopere hæc ex aliis ejusdem poëtæ locis elucidari possunt, ubi parem reperire locutionem fas est; Sicuti cum *Aegyptiorum* militum *ensem* vocat *gladium* PELLAEUM L. IX. v. 1073. maxime vero cum eundem Ptolemæum *Aegypti* regem adpellat *regem* PELLAEUM hoc est *Macedonicum*, ibidem v. 1016.

> *Rex tibi* PELLAEUS, inquit, *terræ pelagique labores Donat*, &c.

Quæ dein, ut scias eum de *Aegyptiacis* loqui rebus v. 1022. sq. explicat

> *Accipe* REGNA PHARI, *nullo quæsita cruore*,
> *Accipe* NILIACI *jus gurgitis*, &c.

Pariter *Canopum* celebre oppidum fuisse *Aegypti* novimus, quod cum nec a *Macedonibus* conditum quidem sit, sed *Spartanis* Canobo regis Menelai autore, historia teste: inde, cum eandem civitatem *Pellæam* vocari notamus, manifestius hinc cernimus *Aegyptium* quie-

quicquid erat, *Macedonico* nomine insigniri. Ita autem Virgilius L. IV: Georg. v. 287. agens de *Aegypto*.

> *Et qua* PELLAEI *gens fortunata* CANOPI
> *Accolit effuso stagnantem flumine* NILUM
> *Et circum pictis vehitur sua rura phaselis.*

Quod ideo testimonium adscripsimus, ne putes Lucano tantum modo id privum esse genus loquendi. Addes & Silium Italicum qui Ptolemæi regnum Aegyptium vocat *sceptra Pellæa* L. XI.

> *Hic* PELLAEA *virum Ptolemæi* SCEPTRA, *vehentum*
> *Eripuere minis* - -

Quantumvis enim hic de regno ejusdem Ptolemæi Cyrenaico loqui poëtam ex antecedentibus colligas: tamen nomen hoc spectat proprie Alexandrinum seu *Aegyptium* imperium, & Dausquejo, eruditissimo interprete, notante.

§. 4. Pari ratione, cum Ptolemæi, reges *Aegypti*, originis quidem *Macedonicæ*, Ptolemæo *Lagi* nomen *Lagidarum* acceperint, ut Historiæ docent, vetusque Juven. Scholiastes ad Sat: VI: v. 83. notat: inde & notabis omnes (B) res *Aegyptiacas* nomen accepisse *Lagearum* quod eapropter æque altero *Macedonicarum* æquipollet. Sic *classem Alexandrinam* seu *Aegyptiam*, quæ frumentum Romam

deportabat, vocari *Lageam ratim* videmus à Silio Italico L. X: v. 322.

Sic LAGEA RATIS *vasto velut insula Ponto*
Conspecta illi sit scopulis -- -- --

Atque *Aegyptia* pubes apud eundem *Lagea juventus* L. X: v. 394.

-- -- *Praestet* LAGEA *Juventus*
Hoc Regi: Romana sibi -- --

Pariterque ut *Aegyptium regnum* ab eodem *Pellæum* vocari vidimus, sic & eidem audit LAGEUM L. X: v. 4. unde & *Nilus* fluvius *Aegypti* nobilissimus LAGEUS exinde dicitur L. I: v. 684.

§. 5. Ne vero, hæc quidem variis *Aegypti* negotiis accommodari nomina *Macedonica*, ab ALEXANDRINA autem *civitate*, de qua nobis heic loci princeps sermo est, exulare forsan credat quispiam: age & hæc ipsa epitheta (II) *huic* urbi nec minus data esse & concessa annotemus. Sic *Alexandriæ* quæ fuit *arx regia*, imo ipsam civitatem dici (a) PELLAEAM *scias*. *Pellæas arces* vocari certe a Lucano L. IX. v. 153. haud est cur dubites.

Non ego, inquit, PELLAEAS ARCES *adytisque retectum*
Corpus ALEXANDRI *pigra Mareotide mergam*,

Alexandri quippe M. Manes in hac urbe conditi fuere, historiis luculenter hac in re testibus. Consule & Eustathium ad Dionys.

Pe-

Perieg. v. 254. Expende & hæc ejusdem Lucani L. X: v. 509.

Tunc claustrum pelagi cœpit PHARON. *Insula quondam*
In medio stetit illa mari, sub tempore vatis
Proteos : at nunc est PELLAEIS *proxima* MURIS.

Pharon quippe fuisse vicinam urbi *Alexandriæ* docebunt abunde Geographi, unde per *Pellæos muros* hanc ipsam civitatem indigitari, neminem ulla dubitatione ancipitem hæsiturum confidimus. Apud eundem & hæc de Cajo Julio Cæsare *Alexandriæ* apud Cleopatram Reginam commorante legimus L. X: v. 55.

- - PELLAEA *tutus in* AULA
Caesar erat - - -

Erat enim *aula* regum Aegypti *Macedonicorum* in urbe *Alexandria*, unde & eadem hinc PELLAEA *domus* audit eidem L. VIII: v. 475.

§. 6. Aeque pariter (b) inde nomen LAGEAE inter sua nominat Alexandria eadem ex ratione Marcellus Sidetes de classe *Alexandrina*.

Et quicquid confert medicis LAGEA *cataplus.*

Cataplus quippe *Lagea* frumentaria est classis *Alexandrina*, quemadmodum vel solam vocem *Cataplus* pro eadem per excellentiam sumi in diss. de Navib. Alex. Cap. IV: §. 4. indicavi. Sic eandem & LAGEAM *ratim* vocari a Silio Italico §. 4. hujus diss. vidimus. Nam

& Alexandriam hinc *Lagi regiam* aliquoties idem appellat Lucanus L. X: v. 527.

- - - *non ipse Tyrannus*
Sufficit in pœnas, non omnis REGIA LAGI.

Et L. V: v. 62.

Atque utinam in populos donata est REGIA LAGI,

Sic & *moenia Lagi*, quod ipsum cum *macedonica civitate* pari significatione ambulat, Juvenalis Sat. VI. v. 83.

Nupta senatori comitata est Hippia Ludium
Ad PHARON *&* NILUM *famosaque* MOENIA LAGI.

Ubi hæc veteris Scholiastis annotatione non indigna: *Moenia Lagi*, inquit, ALEXANDRIAM *dicit, quam* LAGUS (Ptolemæus) *tenuit. Ptolemæus cognominatus* Lagus, *atque deinceps ceteri reges* Lagi *sunt appellati.* De quo *Lagi* nomine & *Lagorum* plura Joh: Britannicus in notis ad Juvenalem protulit, & Salmas. Exercit. in Solin. p. 443.

§. 7. Eandem Alexandriam inde quoque dici (c) EMATHIAM commemorabile est. *Emathia* quippe fuit *Macedoniæ* regio, unde & ejus regni epitheton, vicinorumque dioeceseon. Imo nomen omnium Macedoniæ regionum *antiquissimum*, hoc Eustathius ad Dion: Perieg. v. 254. notat. Interea tamen loci & *Alexandriam* vocat eodem jure Lucanus *Emathia tecta* L. X. Pharf. v. 58. agens de Cleopatra, quæ sese

In-

Intulit EMATHIIS *ignaro Caeſare* TE-
CTIS.

Quo nomine *Alexandrinam* civitatem denotari nec *Hugoni Grotio* obſcurum fuit, ut notatum reperi in annotatiunculis quibus tenebricoſo paſſim huic ſcriptori facem accendit. Utrum igitur *Emathia tecta* ſeu *macedonicam civitatem* dixiſſet poëta, ſi leges verſus juſſiſſent, perinde fuiſſet.

§. 8. Sed & (III) id evictum dabimus ipſum τὸ ῥητὸν MACEDONICUM paſſim uſurpaſſe veteres de rebus ALEXANDRINIS civitateque *Alexandrina*, quo *Alexandrinum* pariter ac *Macedonicum* veteribus fuiſſe Synonyma pervideas. Inde enim eſt (a) quod Symmachus ALEXANDRINAM *claſſem* frumentariam ſæpius vocet *commeatum* MACEDONICUM, veluti L. III: Epiſt. 82. *Verſus eſt ex inopia in gaudium publicus metus, poſtquam venerabilis Pater Patriæ* MACEDONICIS COMMEATIBUS *Africæ damna penſavit.* Et Epiſt. 55. *Hinc* (ex agro & villa mea) *lubens video quid frugis indies accedat, quid Romanis horreis* MACEDONICUS *adjiciat* COMMEATUS. Nam nomen *commeatus*, uti & aliis Claſſibus, ita maxime *frumentariae Alexandrinorum* datum eſſe, docui in diſſert. de Nav. Alexandr. Cap. II: §. 5. Nunquam vero accidit ut *Macedonia* impleverit horrea *Romana*, ad ſedandam populi famem, frumento; Præter Siciliam enim tum *Aegyptus* tum *Africa* fuere populi Ro-

Romani horrea. Hinc Symmachus ait, quod AFRICÆ *damna* (ea fruges mittere negligente) *commeatibus* MACEDONICIS *pensata sint*, hoc est *Aegyptiis*, qui *Alexandriae*, urbe Aegypti principe collecta, coadunata classe *Puteolos* mittebantur. Vide citatæ dissert. Cap. IV. Confer autem cum Symmacho Claudianum de Bello Gildon. v. 56. qui, si *Aegyptus* frumentum negasset, illud contra *Africanis* esse pensatum messibus asserit.

- -- MEMPHIS (Aegyptus) *si forte negasset*
Pensabam PHARIUM GAETULIS *messibus* ANNUM.

Audiendus enim minime & Lipsius qui ex priore loco Symmachi colligi posse existimat & ex *Macedonia* Romam frumentarias naves advenisse, qua de re ne γρῦ quidem apud scriptores reperimus. Sed dudum huno docti viri errorem me correxisse memini cum in diss. de Nav. Alex. Cap. II. §. 5. tum in alia quæ extat in Tom. XII. Histor: Crit. Reip. litt. sect. III.

§. 9. His addes (b) & *cives* incolasque *Alexandrinæ* civitatis gavisos esse sæpenumero MACEDONICORUM nominibus. De Judæis *Alexandriæ* incolis annotat Josephus L. II: contra Apion. p. 1063. Edit. Lips. quod eis non solum Magnus Alexander in hac urbe sua locum commorandi concesserit, iisque auxerit privilegiis ut fruerentur ἴσης παρὰ τοῖς ΜΑΚΕΔΟΣΙ τιμῆς, *iisdem cum* MACEDONI-

NIBUS (coloniæ illius novæ autoribus) *honoribus: Sed & quod* μέχρι νῦν ἡ φυλὴ τὴν προσηγορίαν εἶχε ΜΑΚΕΔΟΝΕΣ: *inde ab Alexandri* M. *ætate ad sua tempora eorum societas* (quæ *Alexandriæ* est) *nomen habeat* MACEDONUM. Eundem Josephum L. II. Antiq. Jud. Cap. 2. Judæis Alexandrinis permisisse Alexandrum M. se χρηματίζειν ΜΑΚΕΔΟΝΕΣ *vocare* MACEDONAS *observat* Js. Vossius Variar. observ. Cap. X. p. 48. Verum cum ibi hæc scripta haud repererim, oportet quo alio apud eundem legantur loco mihi non obvio. Contulisse vero juvabit quæ de *Judæorum* antiquitate ab ipsis urbis *Alexandrinæ incunabulis*, paribusque cum ceteris Alexandrinis seu coloniis Græcis *Macedonicis* eo traductis, privilegiis se compertum habere Claudius Rom. Imp. testatur in Edicto, quod apud Josephum legimus L. XIX: Orig. Jud. Cap. 4.

Adde vero quæ idem Vossius (c) illic ex Pausania notavit de *regibus Aegyptiacis* æque hinc MACEDONICIS vocatis, qui magni Alexandri vices exceperunt.

§. 10. Verum, ne quispiam dubitandi supersit locus *Alexandriam* veteres vocasse nonnunquam *Macedonicam civitatem*, adeoque & ab *Arabe* eandem heic insignitam videri, adest (IV) illustrissimus apud Dionysium Periegeten locus v. 254. ubi eadem apertissime Μακηδόνιον πτολίεθρον vocatur.

Τῆς

Τῆς πρὸς μὲν ζεφύροιο ΜΑΚΗΔΟΝΙΟΝ ΠΤΟΛΙΕΘΡΟΝ.

Ad hujus (lacus Serbonii) *Zephirum est* MACEDONICUM OPPIDUM.

Elegantiſſimum hoc teſtimonium quondam me fugit cum hoc ſuper negotio de Arabis interpretis mente, ſententiæ meæ ſummam litteris mandabam, quam in Tom. XII. Hiſtor. Crit. Reip. litt. ſect. III. leges. Sed editor politiſſimi hujus libelli *Samuel Maſſo*, vir exquiſitiſſimæ in Sacra Critica variisque eruditionis partibus doctrinæ, eundem meos ad uſus notavit in additionibus ad hunc Tomum pag. 469. quo nomine, ut par eſt, amiciſſimo mihi viro, plurimas gratias refero. Neque enim dubitandi ſupereſt locus quin magnopere ſententiam noſtram illuſtratum eat. Quemadmodum enim rerum ſeries ſuadet (quod de *Aegypto* Geographo ſermo ſit) intelligendam eſſe Μακηδονίου πτολιέθρου nomine ALEXANDRIAM; ita & elegantiſſimas Euſtathii in hunc ſcriptorem notas id obſervaſſe pervideas. Τὸ ΜΑΚΗΔΟΝΙΟΝ πτολίεθρον, ait, ἤγουν ἡ τοῦ ΜΑΚΕΔΟΝΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ὁμώνυμος πόλις κ. τ. λ. MACEDONICUM OPPIDUM *eſt urbs quæ ab* ALEXANDRO MACEDONE *nomen habet* &c. At hanc aliam haud eſſe, quam *Aegypti* Alexandriam, ut rerum ſeries jubet nos credere, ſic & ex iis apparet quæ dein

dein differit Euſtathius, pergens. Ὅρα δὲ ὅτι περιέφρασε ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΝ οὐκ αὐτὸ τοῦτο εἰπὼν ὅπερ καλεῖται, ἀλλὰ Μακηδόνιον ὀνομάσας πτολίεθρον ὡς ἂν εἰς μνήμην ἱστορίας ἀγάγη τὸν ἀκροατήν. h. e. *Vide autem quomodo periphraſi utens* ALEXANDRIAM *haud conſueto illo nomine* (quo κατ' ἐξοχὴν *Aegypti* illa vocatur) *appellat*, *ſed* Macedonium *vocat* oppidum, ut *Lectorem in rerum geſtarum memoriam introducat*: Nimirum conditæ a *Macedone* Alexandro urbis, ejus ſepulturæ, dein & regum *Macedonicorum*, &c. Pari proinde gaudet periphraſi dictio interpretis Arabi qua hæc Periegetis Dionyſii ῥῆσις, quibus & ſimilis eſt alia Ovidii qua hanc civitatem *urbem* dicit *Alexandri* æque periphraſtice L. I: Triſt. Eleg. II: v. 79. memorans ſe ideo ab Auguſto in exilium mitti

Non ut ALEXANDRI *claram delatus in* URBEM
Delitias videat, NILE *jocoſe*, *tuas*.

Atque hæc de Arabi interpretis *Macedonica civitate*.

§. 11. Nunc & alterum τῶν ἐναντιοφανῶν expediamus, numque & *Alexandria*, quam Syrus ceterique Græci memorant, ipſa hæc *Aegyptia* ſit, ſeu *Macedonica civitas* Arabo memorata, diſpiciamus. Dignus & ipſe vindice nodus, quoniam TROADENSEM hic innui *Alexandriam* ſententia eruditiſſimorum hominum haud caret Autoritatibus. Legimus enim

nim, hæc ſcripta à longe Celeberrimo ſummæque eruditionis *Joh. Alb. Fabricio* Bibl. Græc. L. IV. Cap. V: §. 4. p. 134. *Alexandriæ Evangelium protuliſſe Lucam Syrus interpres annotavit.* ALEXANDRIAM *intellige* TROADIS (*vide Sam. Petiti, Varias Lect. L. I. Cap. 12.*) *ubi Pauli ſe factum comitem teſtatur Lucas Act. XVI:* 11. Vellem ut Petiti liber mihi ad manus eſſet quo videre poſſim quibus argumentis ſententiam hanc adſtruxerit. Sed quantum conjectura adſequi poſſum tanti non erunt, quo id perſuadere nobis facile poſſent, intelligendam hic eſſe Alexandriam *Troados*. Quippe (a) ſi vel ſolius apud Syrum extaret *Alexandriæ* nomen haud addito epitheto רבתא *magnae*, facile intellexiſſes *Aegyptiacam* indigitari, utpote quam per excellentiam ita vocari apud ſcriptores §. 12. cauſam commemorabimus. *Troadenſem* enim, tametſi egregia ſane urbs fuit, haud quaquam nomine unico *Alexandriae* gaviſam eſſe unquam memini, quippe quæ ad diſcrepantiam ceterarum ejus nominis urbium perpetuo certis circumſcribitur nominibus: Vel enim (1) nude *Troada* appellant veteres, ut in SS. litt. Actor. XVI: 11. XXII: 6. 2. Cor. II: 12, 2. Tim. IV: 13. & in Digeſtis. *l.* 7. *l.* 8. *ff. de Cenſib.* aut (2) *Alexandriam Troados* addito principe nomine. Vide Plinium Hiſt. Nat. L. V: Cap. 30. quem titulum potiſſimum nummos exhibere docuit Cellarius P. II. Ant. Geogr. p. 55. & in diff. de Amoen.

Amoen. Histor. & Geogr. in Itin. Pauli aliaque veterum loca quæ Spanhemius ad Callim. H. in Cerer. p. 742. protulit. Alias & sæpius (3) titulo Col. AUGTROAD. vel COL. ALEX. AUG. in nummis venit, sed additis semper his appellationibus, ut ibidem loci docet Spanhemius: Præter hæc tamen solemniora etiam (4) nomen occurrit *Antoninianæ*, ceu in nummo apud Spanhemium de usu & Præst. numism. p. 776. Edit. secund. nec non & (4) ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ ΣΚΑΜΑΝΔΡΟΥ, quod propter *Scamandrum* fluvium *situm* nacta sit. Quo rarissimo titulo occurrit in elegantissimo nummo quem illustris *Cuperus* exhibet in Monum. Antiq. p. 210. cujus fide hac in re nitor atque explicatione.

§. XII. Quicquid autem horum sit, Alexandriam Troados (b) unquam MAGNAE superbiisse nomine, ullo posse quempiam comprobare veteri documento valde incredulus sum. Nam haud solum Alexandriæ mentionem facit Syrus interpres, sed præcipue & δεικτικῶς certam innuit cui רבתא MAGNAE nomen ex veterum stylo aptum est, ut & Græci Αλεξανδρειας ΜΕΓΑΛΗΣ. *Magnam* autem (c) *Alexandriam* eam esse, qua *Aegyptus* quondam nobilis fuit, & quidem heic loci notari versio nos docebit *Persica*, quam Græcis & Syro haud adversam esse putamus, utpote quam & ex *Syriaca* translatam esse plurimi censent. Ea habet ut in Polyglottis Waltoni extat.

tat. *Evangelium Lucæ, quod lingua Graeca*, ÆGYPTIACA *in* ALEXANDRIA *scripsit*. Et recte quidem sive ille Græcum interpres seu Syrum textum transtulerit, *magnam Alexandriam* nomine *Aegyptiacae* venire censuit. Inter ceteras enim hujus nominis urbes & *magnitudine*, & rerum gestarum gloria magnopere caput extulit, ita ut, cum omnium princeps esset, καὶ ἐξοχὴν dicta sit, πόλις, ut Athenæ ἄςυ & Roma *urbs*. Erat enim ΜΕΓΙΣΤΗ μετὰ τὴν ΡΩΜΗΝ πόλις, MAXIMA *urbs post Romam* Josepho teste L. IV. de Bello Jud. Cap. ult. Quinimo eandem hinc dici ΡΩΜΗΝ Αἰγύπτε in nummo Antonii triumviri nonnullis ostendere annisus est Patinus in Hist. Imp. Num. p. 21. quod insigni ornamento esset, quemadmodum ita & Constantinopolin Justiniani ævo *Romam* vocatam esse nos Pandectæ juris docent in confirmationibus Digestorum & Codicis, quæ extant Cod. L. I. Tit. 17. At cum hæc nota satis res sit, conferantur modo quæ de hujus *magnitudine* civitatis atque excellentia monuere cum Is. Vossius Var. observ. Cap. X. tum Freinshemius ad Curtii L. IV: Cap. VIII: §. 1-6. collato Plinio L. V. Hist. N. c. 10. & Josepho L. II: de Bello Jud. c. 28. Atque inde eadem & solo *Alexandriae* nomine millies usu venit in scriptis veterum: velut apud Josephum Ant. J. L. XVIII. Cap. 1. Plin. L. V: c. 10. Strabonem L. XVII: p. 547. Ammian. Marcellin. L. XXII: c. 41. Horatium

L. IV:

L. IV: od: XIV: v. 35. Philonem in Flaccum p. 1028. Sueton. Vespas. Cap. 5. Neron. cap. 20. Plinium Procem. Hist. Nat. L. XIX. & L. VI: c. 23. aliosque in locis innumeris. Rectissime hinc illustriss. Spanhemius ad Callim. H. in Cerer. v. 135. alium errorem Isaaci Vossii, priori quem Petitus commisit fere parem, corrigit, quod nummum solo ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΝ insignitum nomine addito epitheto nullo, de *Troadensi* acceperit *Alexandria*, cum ex ipso nomine hoc, *Aegyptiam* indicari scire satis potuerit, utpote quo illa per excellentiam salutatur, de quo nummo & Patinum adeas Hist. Imp. Numism. p. 273.

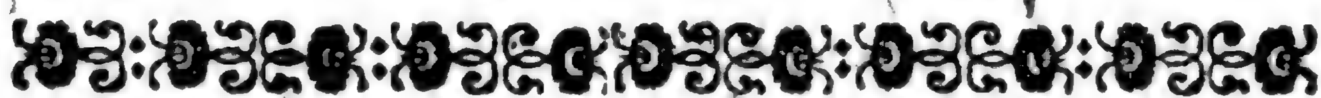
§. XIII. Si vero in *originem* inquiras tituli *Magnae* Alexandriæ, censeo non usque adeo ob discrepantiam a ceteris hujus nominis urbibus id datum esse huic civitati, seu ea propter quod plures fuerint Alexandriæ: Sed potissimum quod stylo populis *orientalibus* (Aegyptus enim æque ad *orientem* spectabat) familiari, urbes civium numero & ædificiorum multitudine amplitudineque spatii insignes, nomine *magnarum* decoraverint, tametsi alias ejusdem nominis urbes orbis terrarum saltem eo tempore ignoraverit. Sic *Sidon* dicitur צידן רבה *Zidon rabba* plane ut a *Syro* Alexandria nostra רבתא *rabatta* seu *Magna* uti & Græca versio habet Σιδὼν ἡ μεγάλη. Josuæ. XI: 13. hoc est, ampla, dives, potens, & nobilis. Et Babylon Dan. IV: 27. בבל רבתא *Babel*

 rab-

rabbeta i. e. magna quæ ſane & maxima urbium erat. Hieroſolyma vocatur μεγίςη Appiano in Syriacis p. 191. Conſtantinopolis קוסמנרינה רבתא *Conſtantinopolis* MAGNA apud Rabbi Eliam orientalem occurrit Conſilior. Cap. 57. & 58. Et quis neſcit Romam toties גרולא & רבתא ſeu *magnam* vocari ab orientalibus? Hinc & vetus Carthago a Plinio L. V: Hiſt. Nat. c. 4. nomen *magnæ* accepit ab *amplitudine* ejus, non ad diſtinctionem ab alia Carthagine in Hiſpania ejusdem colonia. Pari jure & *Nilum* aliquoties vocari נחל גרול *fluvium magnum* ſeu *Nilum magnum* (eſt enim nomen ipſum *Nili* νεῖλυ a נחל) in Sacris litteris meminimus, qui & inde μεγάλυ ποταμῦ nomine venit apud Ptolemæum L. IV. Cap. 5. qui *maximus* fluvius erat, non quo ab aliis Nilis diſcerneretur.

§. 14. Et hæc quidem ſunt quæ ad horum interpretum veterum mentem pernoſcendam aperte, quamque illi civitatem, in qua Lucas Evangelium ſcripſerit, innuant, ne hos adverſis pugnare aciebus eruditi deinceps ut olim exiſtiment, perſpiciendum, adducere in præſenti adlubuit. Quæ vero ad eorundem ſententiæ faciunt *comprobandam verosimilitudinem* (certi enim in his tenebris veteris ævi nihil dicere habemus) DEO fortunante ſequenti Faſciculo tradituri ſumus, ubi nos illuſtraturos uberius ſperamus veteris Lexicographi Syriaci teſtimonium, *Theophilum* cui Lucas

eas Evangelium inscripsit fuisse ALEXANDRINUM tradentis, quod Celeberrimus *Heumannus* in diss: de *Theophilo*, hac ipsa in Bibliotheca impressa nupero Fasciculo, citat §. 5. p. 491. nosque quondam ad harum facere nonnihil illustrationem rerum existimavimus.

X.

Das Gericht des Allerhöchsten ꝛc.

Id est

Judicium Altissimi in terrorem & abolitionem Regnorum mundi hujus animalium ac solamen firmamentumque Ecclesiæ Dei gerendum nec non gloriosum Messiæ Regnum in fine dierum pleno splendore erigendum, quod Danieli in Visione c. VII. monstratum est; addita exegesi quorundam selectorum Scripturæ sacræ locorum, Authore

 JO-

JOANNE DANIELE MANN, Ecclesiæ Reformatæ Clivensis Pastore, Susati. 1720. 4. Partes duæ, quarum prima habet pag. 128. secunda pagg. 229.

EXhibetur hic fasciculus materiarum Theologicarum & maximam partem Propheticarum, quæ & ponderatu sunt dignissimæ & diligentiæ Admodum Reverendi Authoris specimen egregium exhibent. Visum Danielis hoc ordine pertractatur, ut primo singulorum verborum, phrasium, emblematum emphasis perspicue doceatur, dein implementum indicetur, ex quo hypothesin Cl. Authoris paucis communicare juvabit. Rejiciuntur & refutantur in antecessum sententiæ aliorum Interpretum, qui aut de IV. Monarchiis, aut de solo tempore N. T. hanc Prophetiam explicarunt. Noster *Leonem* habet pro emblemate Regni Medo-Persici, sub Cyri Imperio. *Alæ* hujus Leonis duo Regna Medorum & Persarum exprimunt: *Cor humanum* ei datum, agnitionem Dei Israëlis, qua permotus Judæis libertatem reddidit. *Ursum* confert cum *Xerxe*. In *Pardo* invenit Regnum Macedonicum ab Alexandro M. erectum. *Quartum animal* ei est Imperium Romanum. *Cornu* illud *parvum* designat

signat Regnum Ottomannicum, cujus finis incidet in Regnum Sanctorum adhuc erigendum.

Textus reliqui, quos methodo grata & facili pertractat Author, hi sunt. I. 1. Petr. II. 9. II. Zach. I, 1. III. Jes. LII. 8. 9. 10. ubi in demonstratione nexus problema proponitur, annon caput Jesaiæ LII. a commate secundo possit haberi pro compendio vaticinii prolixioris, quod a cap. LIII. usque ad finem capitis LX. decurrit, & ita quidem, ut in capite textuali septuplex Ecclesiæ sors brevissimis thesibus dein latius exponendis proponatur. Secundum hanc hypothesin cum vs. 2-6. confertur Caput LIII. cum vs. 7. Caput LIV. cum vs. 8. 9. 10. Caput LV. LVI. cum vs. 11. 12. Cap. LVII. cum vs. 13. 14. Cap. LVIII. LIX. cum vs. 15. Cap. LX. IV. Sequitur Psalm. LXXXIX. 10. 11. ubi per *Rahab* intelligitur Ægyptus, quia nempe ריב apud Arabes *pyrum* designat; cujus figuram Ægyptus inferior refert, unde Metropolis Ægypti inferioris dicebatur *Athribis*, id est, *cor pyri*. V. Jes. LXIII. 1-6. in quo loco hypothesis eorum eligitur, qui non de Passionibus Messiæ, sed de Vindicta ejus ultimis diebus exercenda Prophetam agere censent. Sententia eorum his argumentis corroboratur 1.) quia nexus id requirit, tum capitis antecedentis, quod in temporibus ultimis finit, cum v. 7. statim sequentis, a quo Propheta ultimam Judæorum

rum conversionem describere pergit. 2.) Quia Messias hic consideratur non tanquam patiens, sed agens, non calcatus sed calcans incolas Edomi & Bozræ. 3.) Quia vindemiæ symbolum indicat hic respici non initium sed finem anni acceptationis. 4.) Quia congestio botrorum in torcular, ejusque calcatio est pictura judicii discretivi bonorum a malis. 5.) Accedit parallelia locorum Gen. XLIX, 11. Apoc. XIX, 11-16. VI. Ultimus locus, qui explanatur est Hos. XIV. 6. 7. In his omnibus Rev. Author hieroglyphica sacra haut pauca eleganter explanat, talesque eruditionis suæ stricturas dat, ut dubitandum non sit, si ei placuerit, cujus spem quandam in præfatione excitat, commentarios in quosdam sacri Codicis libros pro suggestus explicatos publici juris facere, illum operam suam ad ædificationem Ecclesiæ impensam plane non lusurum esse.

XI.

XI.

THEODORI HASAEI,

De Phrasi Ebraeorum,

TEGERE PEDES,

Observatio,

qua probatur illa eos denotare

Dormitionem.

SUMMARIUM.

Phrasis hæc notare vulgo creditur *dejectionem alvi* §. 1. De *Somno* tamen capienda est. Dicendorum summa §. 2. Illam enim interpretationem ferre (A) *potest*. §. 3. Quod ostenditur a ritu veterum, qui dormientes tegebant pedes *stragulis* §. 4. מרגלות. Ruth. III: 5. §. 5. Et (B) *debet*. Quod docent circumstantiae historiae Eglonis Judicum III: 24. §. 6. 7. 8. Et Davidis & Saulis 1. *Sam.* XXIV: 3. §. 9. Neque haec (C) prorsus ignota fuit veteribus. *Josepho*, *Syro*, *Arabi*, *Chrysostomo*. §. 10. *Sulpitio* Severo. Notatur Possinus. §. 11. Ex recentioribus anonymo Anglo §. 12. Τῶν LXX. versio adducitur, examinatur, Ἀνασκευάσασθαι. Παρασκευάσασθαι. §. 13. Σκεῦος pro re turpi. Παρασκευῶν. Vulgata Strabonis lectio contra Casaubonum defenditur §. 14. Epigramma de *Pachomio*. §. 15.

§. 1.

NOtus omnibus est ille apud Ebræos tritus loquendi modus, סך רגלים, *Tegere pedes*, qui bis in sacris paginis, nimirum Jud. III: 24. & 1. Sam. XXIV: 3. occurrit. Valde tritum est, eum vulgo per εὐφημισμὸν, quem Judæi dicunt לשון כבוד explicari de κοιλιολυσίᾳ, sive ea per alvi, sive vesicae dejectionem fiat. Id quidem a magistris recutitae gentis fit, quantum scio, omnibus, qui videntur ducem secuti Jonathanem Targumistam, qui in loco illo Judicum habet עביד הוא ית צרכיה, & in altero Samuelis למעיר צרכיה, quasi dicas *necessitatem facere*, quæ locutio apud Anglos & Germanos nostros, illi enim dicunt *te do theirneeds*, hi autem, seine Nothdurfft verrichten / etiamnum superat. Horum vestigia, ut solet alias, pressit Hieronymus, vel quisquis vulgatae versionis auctor est. Illum autem reliqui interpretes Christiani facto veluti agmine sectantur, ut nullum paene sciam recentiorum, qui exposuerit aliter. Imo Johanni DALLAEO, viro sane magno, & splendidissimo cœtus nostri ornamento, tam insolita atque ἀπροσδιόνυσος visa est Johannis Chrysostomi explicatio, qui de capto somno fuerat phrasin interpretatus, ut Patrum errores recensiturus, hunc quoque tamquam insigniorem & exempli loco reliquis adjunxerit in doctissimo de

usu

uſu Patrum ſcripto, libri nimirum ſecundi capite tertio.

§. 2. Verum enimvero, quomodocunque etiam ſe res habeat, jam diu eſt, quod de illa phraſi cogitanti intenſius, viſa illa eſt mihi non id ſignificare, quod vulgo ſignificare putant, ſed Ebraeis nihil eſſe *aliud, quam ſomni captandi gratia ſe conferre cubitum.* Quam opinionem, ne olim aliquis inter graviſſimos errores recenſeat, oſtendam *primum* illius rationem, *deinde* vix aliam locis ſcripturae, in quibus legitur, convenire, *denique* non ita eſſe peregrinam, ut ab omnibus vel veterum vel novorum deſtituatur auctoritatibus.

§. 3. Quamquam enim (A) prima fronte *ſomno* cum *pedum tegumento* parum intercedere familiaritatis videri poſſet, non minor tamen hæc, quam illa ἀναλογία eſt, quam illi, qui de exoneratione ventris cogitant, inter hanc & pedum tegmen adeſſe deprehendunt. Hi enim petitam locutionem hanc volunt, a more loquendi Hebræis, praeſertim in ſacris monementis uſitato, quo factû aliquod ab actione quadam, quae cum illa conjuncta eſt neceſſariò, denominant, atque ita, cum qui operantur naturae ſolent inferiora corporis membra, quae Apoſtolus ἀτιμώτερα καὶ ἀσχήμονα nuncupat 1. Cor. XII: 23. veſtibus, quibus orientales populi longis utebantur, contegere, hinc illos dictos eſſe *pedes tegere* opinantur. At ſimilem plane in modum ſe

res

res habet, cum illis, qui fruendae quietis cauſa in lectis cubant.

§. 4. Nimirum cum veteres plerumque nudatis incederent pedibus, aut tantum eorum inferiores partes ſoleis eſſent munitae, illi, qui ad carpendum ſomnum ſe in lectum conjiciebant, id potiſſimum curabant, ut pedes ſtragulis (*a*) quae Graeci περιςρωματα vel περιπετασματα vocant vel etiam veſtibus (*b*) tecti, ut ab injuria aeris, & frigore, quo nihil illis magis eſt noxium, tuti atque immunes praeſtarentur. Praeterea, ut Græcis & Romanis, ita & Judaeis illarum veſtium uſus, quas *femoralia*, & *tibialia, vel braccas* hodie vocamus, plane erat ignotus. De qua re conſule ante omnes Iſaacum *Caſaubonum* ad Suet. Aug. c. 82. Hinc cum illae partes, quae honeſte non nominantur, facile adſtantium oculis paterent, hinc curandum erat ſollicite illis, qui in mollibus toris decumbebant, ut illae vel veſte

(*a*) De veterum ſtragulis injectis vide Alſtorphium de lectis Vett. c. 8. & 15. Raderum ad Mart. L. II. ep. 14. Marcellum Donatum in dilucid. Auct. ad Liv. p. 74. 75. Nicol. de ſubſtr. & oppign. veſt. c. IX. §. 4. Grapaldum in Onom. L. II. p. 280. Salmaſ. ad Vopiſc. p. 398. Meurſ. de luxu Rom. c. 10.

(*b*) Veſtes injectas lectis docet elegans locus Ovid. L. VIII. Metam. vſ. 655. ſqq.

-- In medio torus eſt de mollibus ulvis
Impoſitus lecto, ſponda pedibusque ſalignis
VESTIBUS hunc velant, quas non niſi tempore feſto
Sternere conſuerant --

veste vel stragulis obtegerentur. Cum autem τα αἰδοια Hebræi ἐυφημκντες appellant (c) *pedes*; vides, qua ratione, qui dormitum iverant, ad somnum præcipue meridianum carpendum, dici potuerint *texisse pedes*.

§. 5. Ejuscemodi autem pedum stragulas dormientibus in gente Judaica jam ab antiquissimis temporibus fuisse in usu, discimus ex historia Ruthae c. III: vs. 5. 7. 8. 14. ubi mentionem fieri vidimus τῶ מרגלות, i. e. pedum tegumentis. Ut enim à ראש *caput*, fit מראשות, pulvinaria, quae capiti supponuntur, ita à רגל *pes* fit מרגלית, quasi *pedalia* diceres vel *pedanea*, i. e. stragula, quæ injiciuntur dormientium pedibus.

§. 6. *Posse itaque* phrasin nostram eam, quam dedimus, explicationem pati ex dictis constat, sed & vix aliam locum habere (B) in utroque illo, in quo legitur, loco totius narrationis circumstantiae docent. Quod enim attinet historiam Eglonis, Moabitarum Regis, quae in libro Judicum recensetur, ille, postquam in cœnaculo aestivo (בעלה המקרה, ταμειῳ τῳ θερινῳ, ut habent LXX. ἐν δοματιῳ δεξιως προς θερ☉ ἐχοντι, ut vertit Josephus vel in בת קיצא Domo aestatis, ut explicat Targumista, i. e. *Coenaculo facto cum multis fene-*

(c) Vide de hac phrasi *Gatak*. in Cinno L. II. c. 3. Drus. in quaes. per Epp. & in L. Judicum. *Sanctium* ad Es. c. VI, 2. ut & in h. l. Samuelis. Fess. in advers. L. II. c. 6. int.

fenestris, per quas ingredi possit ventus לקרר *ad refrigendum, ubi commorari solent tempore aestivo*, ut explicat Kimchius, Lutherus haud male vertit Sommerlaube) Ehudem ad se ablegatum, solum omnibus remotis arbitris, haud dubie in throno regio, quod diserte testatur Josephus ut causam dicentem audiret, excepisset, ab eo gladio in ventrem adacto trucidatur. Hic perpetrato facinore actutum aufugit, erumpit, evadit, fores claudit, pessulumque obdit ostio. Satellites regii clausas fores deprehendunt, diuque nequidquam Domini sui adventum praestolantes tandem inquiunt, מסיך הוא את-רגליו *Tegit ille pedes suos.*

§. 7. Putabimusne haec verba de alvi intelligenda dejectione? Quomodo itaque cœnaculum regium captando refrigerio destinatum cum fœtenti conveniet latrina? Qua ratione thronus regius & talis fœdus secessus in una sede morabuntur? Ecquis in locis ejusmodi Reges populorum legatos admittere, audientiamque illis facere, quod Eglon Ehudi tum fecit, sibi persuadeat? Neque tam diu in tali sede moras trahere solent homines, Regesve, ut in illam suspicionem devenire potuissent satellites Regis, Regem, cujus reditum adeo longum exspectaverant, turpi illi operi tanto temporis intervallo vacare.

§. 8. Quae omnia, ut nos impediunt, quo minus illam phrasin ita, ut vulgo fit, interprete-

temur, ita ex adverso, si de *dormitione* intelligas, conveniunt omnia apprime, plenoque fluunt alveo. Sollemne enim valde fuit temporibus omnibus, quod nostra, qua vivimus, aetate passim fieri scimus, praesertim in plagis Eois, ut, tempore praecipue aestivo,

Flammiferis tellus radiis cum exusta dehiscit,
Candentique globo medius coquit aethera fervor,

a meridie sublatis mensis homines modico somno corpus lassum reficiant. Quamquam enim multi cum Simeone apud Plautum (Mostell. Act. III. sc. 2.) *non bonum judicent homini somnum de prandio*, sunt tamen longe plurimi, qui cum Fundanio apud Varr. de re rust. L. I. c. 2. *æstivo die, si non diffindant insititio somno meridie, vivere non possint.* Possem hæc nube testimoniorum firmare, si in re notissima vellem operam abuti. Huic autem rei certa conclavia erant destinata, cujus generis illud quoque fuisse, in quo Eglon Ehudi Judaeorum nuntio fandi dedit copiam, ex ipsa illius denominatione patet. In eo haud dubie pro more suo meridiari Regem suspicati sunt ejus satellites. Cum autem solito diutius frustra egredientem exspectarent, mirantur primo tam alto somno sepultum herũ tandem, cum nescio quid mali praesagiret animus,

mus, apertis foribus tristi ac inopino spectaculo externantur.

§. 9. Neque alia ratio est alterius narrationis, quae apud Samuelem occurrit de Davide, fugiente Saulem, comitatum exercitu ter mille virorum, qui secesserat in speluncam ad TEGENDUM PEDES. In hoc antro cum ipse cum copiis suis armatis delitesceret, reperit ille hostem hunc suum, miraturque eum ex improviso sibi in manus esse traditum. Parcit tamen illi cum ad arbitrium suum eo uti posset, amputataque tantum illo non sentiente vestis lacinia, frustraque ad vindictam tam insperatâ atque commoda occasione oblatâ impellentibus, quibus stipatus erat, sociis, dimittit incolumem, postquam hostilem ejus atque iniquum animum ei exprobravisset. Has circumstantias, quisquis apud animum suum perpenderit, animadvertet illico, Saulem non eo tantum fine subiisse specum, ut pareret necessitati. Tum enim utique vigilasset. At vigilare non potuit, cum isthaec, quae narrata sunt, fierent à Davide. Quomodo enim fieri potuit, ut cum tot armati, erant autem sexcenti milites, Davidis comites in antro illo laterent, repente omnes obmutescerent nullo vel levi edito strepitu vel susurro, ex quo homines in eo absconditos esse, Rex animadverteret? Quomodo porro tam suspensis gradibus incedere potuit David, ad eum propius appropinquare, apprehendere

dere pænulam ejusq; fimbria praescissa retrogradi, sermones, qui commatibus 7. & 8. describuntur, cum Comitibus suis caedere, & de iis, quae cum Saule agenda essent, deliberationem instituere, quomodo, inquam, haec omnia fieri potuere vivo, vidente, vigilante, neque tamen quidquam horum sentiente Saule? Heic cum multis Interpretibus misere se torquentibus sine causa ad miracula confugere, & Sauli eo temporis momento vel ἀορασίαν seu cœcitatem inflictam, vel surditatem inductam, vel miram Davidi pedum levitatem concessam velle comminisci, id vero nodum secare, non solvere, & tantum non desperatae causae indicium est. Istae autem difficultates, quae vulgarem sententiam comitantur, evanescunt prorsus, si nostram sequare, & si de somno phrasin interpretere, & facile cognosces, ut Saul specum illam inierit, meridiatum videlicet pro illius regionis consuetudine, & qua ratione David, quae de illo narrantur, non animadvertente Saule potuerit efficere, intelliges, quod nempe itinere fessum, — aestuque gravatum

— Sole carens antrum tenuit, pressitque jacentem,
Dulcis & alta quies somno vinoque sepultum.

Quali postea altera vice deprehenso in deserto Siph rursus pepercit David, id quod capite XXIV. enarratur.

§. 10. Quae cum ita sint, mirum profe-

 eo

cto foret, si nemo ante me de tali interpretatione unquam cogitasset, Sed bonum factum est, & hic nihil a me dici, quod non dictum sit prius. Josephus quidem, cum historiam illam, quae apud Samuelem exstat, recenset Ant. J. L. VI. c. 13. Saulem quidem describit *pedes tegentem* ἐπειγομενον ἐπι των κατα φυσιν. Alio enim codice oportet usum fuisse Theodoretum, qui eum in quæst. in L. I. Reg. 56. scribit phrasin hanc adhibuisse. τας φυσικας κενωσεις ποιησασθαι. Quando tamen idem nobilissimus rerum Judaicarum scriptor L. V. cap. 8. quae de Eglone in libro Judicum recensentur, commemorat, comma 24. capitis XXIV. ita transfert. οἱ τε θεραποντες ἠρεμων ΕΙΣ ΥΠΝΟΝ ΤΕΤΡΑΦΘΑΙ νομιζοντες τον βασιλεα, quae ita vertit Ruffinus, *Ministri vero quiescebant, credentes Regem IN SOPOREM CONVERSUM.* Hujus vestigiis insistunt & SYRUS & ARABS quorum uterque vertit *dormivit* vel *jacuit*. Johannes quoq; *Chrysostomus* ea ratione explicuit, saltim in illo Samuelis loco. Exstant enim ejus tres Orationes de illa Davidis Sauli parcentis historia, quas primus edidit, Latineque loquentes fecit Erasmus. In hac versione, quae hujus operum volumine VIII. exstat, neque enim nunc Graeca ad manus sunt, cum ipsa historia ex sacro codice narratur, phrasis, ut vulgo fit, per exonerationem alvi explicatur, ipsum tamen aurei oris Doctorem de *somno* intellexisse, ex his quae sequuntur, verbis elucescit. *Hanc historiam in*

suo

ſuo quisque corde ſibi depingat, proponens ſibi ſpeluncam illam, illam Chlamydem, ipſum Saulem intus DORMIENTEM, SOMNOQUE perinde ut Catena VINCTUM, David imminentem DORMIENTI; Et deinde; *Atque illi quidem accuſabant, accuſabatur autem Saul DORMIENS.* Et paulo poſt; *Ubi nunc ille furor, ubi inſidiae? perierunt exigui SOMNI incurſu. Conſpiciebat illum DORMIENTEM.* Et iterum; *Sed quomodo potuit Saul harum rerum eſſe teſtis, qui cum haec fierent DORMIEBAT, neque verba audivit, neque Davidem vidit praeſentem.*

§. 11. Chryſoſtomo aliquantum junior Sulpitius Severus hiſt. ſacrae L. I. c. 63. ita hiſtoriam illam παραφράζει. *Erat in deſerto ſpelunca, vaſto receſſu patens. In hujus interiora David ſe conjecerat. Saul neſciens in primo ſpeluncae aditu, reficiendi corporis gratia ſucceſſerat, ibique SOMNO CAPTUS REQUIESCEBAT.* Recte, belle, σοφῶς! Carolus *Sgonius* putat haec de ſomno a Sulpitio adjecta eſſe ἀπὸ γραφῆς, non cogitans Ebraeam phraſin obſcuriorem bene ita ab eo eſſe interpretatam. Petrus *Poſſinus*, ſocietatis Ignatianae Theologus eruditus, non intelligens locutionem illam de ſomno capi poſſe, putat Sulpitium per dormitionem longe quid aliud intendiſſe. Ita enim in ſpicilegio Evangelico c. 27. *Severus*, ait, *Sulpitius ad aliud genus turpitudinis velandum iſto* (*ſomni*) *vocabulo uſus eſt, dum in hiſtoria referens, quod legitur L. I. Reg.* c. 24. Ingreſſum Saulem in ſpeluncam

 ad

ad purgandum ventrem, *scribit in ea spelunca dormivisse Saulem; honeste videlicet exprimens rem dictu subturpem.* At quis unquam audivit, *Dormire* bonis auctoribus idem esse, quod *exonerare alvum*? Scio quidem dormire vel cubare cum aliqua, in sacris pro consuetudine muliebri vel conjugali vel illicita, ita ut nunc fit apud Germanos nostros multoties sumi, de quo εὐσχηματισμῷ vide *Fesselii* Advers. S. L. II. c. 19. verum *somno captum requiescere* rem subturpem, atque obscoenam significare, id neque apud sacros scriptores neq; τοὺς ἀλλοφύλους me legisse memini. Unde tuto colligas, Sulpitium in eadem sententia, quam defendimus, quoque fuisse.

§. 12. Ex recentioribus neminem scio, qui in similes cogitationes inciderit. Videntur enim omnes nimia auctoritate, Judaeorum, & versionis Vulgatae, & τῶν ἑβδομήκοντα abrepti rem non satis accurato examini subjecisse. Deprehendi tamen nuper aliud agens scriptorem anonymum Anglum cujus *Annott. in V. Testamentum & in epist. ad Ephesios* e bibliotheca *Johannis*, Archiepiscopi Eboracensis in lucem Londini in forma, quam vocant, octavam erutae, opera D. *Scattergoodi* & ante decennium curante Jacobo *Rhenferdio* Franequerae recusae exstant, plane meeum facere. Ita enim ille pag. 286. PEDES TEGIT; hoc est, *somnum capit, stragula tectus pedali, ut derepente noluerint infestiores esse. Vulgo interpretantur* alvum purgasse, *coactius.*

actius. Vestis stragula pedalis dicitur Ruth. III: 7. Et deinceps pag. 344. AD TEGENDUM PEDES. *Junius reddit ad alvum purgandam. Verum nisi somnum Saul captasset, motus in spelunca sensisset militares.* Haec ille.

§. 13. In versione των ό in codice Alexandrino, quem Aldina & Complutensis editiones secutae sunt, legitur in loco illo Judicum; Μήποτε πρὸς δίφρους κάθηται ἐν τῇ ἀποχωρήσει τοῦ κοιτῶνος. Sed hoc glossema esse, quod in textum irrepit, recte observat eruditissimus Clericus. In Romano Codice est, Ἀποκενοῖ τοὺς πόδας αὐτοῦ. In loco Samuelis apud Theodoretum quidem legitur ἀνασκευάσασθαι, quod eodem teste Aquila transtulit ἀποκενῶσαι & Zonaras Ann. T. I. p. m. 45. εἰς ἀπόπατον. At nunc in nostris codicibus legitur παρασκευάσασθαι. Quod moneo non quod inde meae sententiae putem aliquid accedere posse praesidii, sed quo illius loci, qui in mendo cubare videtur, medicinam tentem. Quo enim sensu Saul dici possit ingressus specum παρασκευάσασθαι, ut se *praeparet* vel *accingeret*, quae illius vocis significatio est, videtur in obscuro esse. Henricus Stephanus in thesauro haec habet. Παρασκευάζεσθαι *pro Ventrem purgare vulg. lex. ex L. I. Reg. c. 24. sed vide, ne reponendum sit* ἀποσκευάζεσθαι. Ex quo constat Viro huic Graece doctissimo suboluisse mendam, neque ullum ei vel apud septuaginta, vel alios scriptores locum occurrisse, in qua

illa significatione veniret. Ἀποσκευάσασθαι apud Pollucem quidem L. V. c. 14. cum ἀποπατῆσαι & χέσαι, quod est ventrem deponere permutatur, & τὸ ἀποσκευαζόμενον apud eundem ibidem τοῦ ἀνθρώπου κόπρος, σκῶρ explicatur, sicut & Herodiano, ἀποσκευάσασθαι τὰ ἐνοχλοῦντα simili significatu venit. Sic ἀποσκευὴ est latrina. Verum illa vocis notatio saltim apud Alexandrinos non occurrit. Quid si itaque vel unica literulâ mutatâ υ nimirum in π legeremus παρασκεπάσασθαι vel παρασκεπάζεσθαι, *ad tegendum*, sc. pedes? Sic enim ipsam phrasin, quae in Ebraico est, ad verbum retinuissent.

§. 14. Dubito tamen an quidquam heic corrigendum. Quem enim habere sensum potest τὸ ἀποσκευάσασθαι, illum non magnopere refugit τὸ παρασκευάσασθαι. Praepositiones enim ejusmodi verbis praefixae apud Graecos saepissime permutantur. Actio autem illa, quam indigitamus hoc vocabulo commode significari potuit, cum σκεῦος saepissime pro illis vasis sumitur, in quae sordes humanae egeruntur, quod vel ex Rom. IX: 21. & 2. Tim. II. 21. colligas. Immo σκεῦος aliquando sumitur pro re sordida, instar stercoris, in fimetum projicienda; Vide loca, quae in hanc rem ex Epicteto adduxit Cl. *Raphelius* in Annot. ad N. T. ex Polybio & Arriano collectis p. 327. Praeterea non tam insolens illius vocis usus est, ut putas. Strabo L. XIV. p.m.

646. enim vocem παρασκευων vel pro σκυβάλοις, vel pro loco, in quo illa ejiciuntur, usurpavit. Scio quidem magnum Casaubonum illam voluisse eliminare, & in illius locum substituere ἀποσκευων, sed num hujus correctionis, nullius codicis auctoritate suffultae, es fuerint sufficientes causae, dispiciant alii.

§. 15. Ego hoc schediasma claudam epigrammate, quod his diebus excidit, in lepidam, quae ubique circumfertur, historiam quæ cum nostra phrasi, quam discussimus, aliquid habet adfinitatis. Si fortassis taedium, quod ex minus gratae ῥήσεως examine contraxisti, quodammodo tibi, B. L. possimus abstergere.

Epigramma de *Pachomio.*

PACHOMIUS *gravidam cum solveret anxius alvum,*
Cantat, & innocuas fundit ad astra preces.
Accessisse ferunt atratis Daemona pennis,
Talibus & dictis exagitasse Virum;
Tene preces pudet in turpi dixisse latrina;
Foetentique melos concinuisse loco?
Respondit que SENEX; habeat mea carmina coelum,
Cetera, quæ promo, sint tua; CUIQUE SUUM!

XII.

Vita
JOH. CHRISTOPHORI PFAFFII, (a)
Theologi Tubingensis.

JOH. CHRISTOPHORO PFAFFIO, nascendi initium fuit Pfullingæ in Ducatu Würtembergico Anno cIɔIɔcLI. D. XXIIX. Maji, ubi Vir R. JO. GU-

(a) Excerpta haec sunt ex programmate, quo Viri hujus celeberrimi funus a Rectore Universitatis Tubingensis publice indictum est. Lubentissime illius memoriam conservare voluimus. Si enim vel nullis aliis meritis illustris fuisset, multum tamen ei deberet ecclesia, quod ex eo genitus sit Christophorus Matthæus PFAFFIUS, ἀνὴρ πολλῶν ἀντάξιος ἄλλων, Patris sui collega & successor, qui non solum praeclarissimis scriptis sibi orbem literatum, qua patet, devinxit, sed & controversias, quae ecclesias Evangelicas eheu! tam diu discerpunt, sepositis praejudicatis opinionibus, rarissimo sane & optimo exemplo, examinare, ac minuere, quam augere atque exasperare maluit. Generosis ejus conatibus, ut adspiret, eosque quam primum fortunet, ringentibus frustra Principis tenebrarum & discordiae satellitibus, Patrem misericordiarum flexis genubus oramus. T. d. H.

GUILIELMUS PFAFFIUS Ecclesiæ illius tunc Pastor, postea vero etiam Pastor & Superintendens Gœppingensis, ex ANNA CATHARINA, ESLINGERIA, quæ Viro DN. JOANNI ZELLERO, Abbati Mulifontano ac Superintendenti Generali postremum mum nupserat, ex voto suscepit. In Scholis Cœnobiisque Hirsaugiensi & Bebenhusano rite præparatus in Stipendio dein Theologico, quum academica luce dignissimus habitus esset, varia indolis eximiæ ac diligentiæ rarioris specimina edidit, ita ut A. cIↄIↄCLXXIII. quum summos in Philosophia honores capesseret, secundum inter suos locum obtineret & postea quoque in Repetentium Collegium cooptaretur. Publicas eo tempore disputationes tres defendit; unam quidem contra Atheos, Præside B. D. Wagnero, Universitatis Cancellario, alteram suo marte elaboratam sub moderamine B. D. Osiandri, pariter Cancellarii, cui titulus Theologiæ Paulinæ præfixus est, tertiam denique, quæ Inauguralis secunda fuit B. D. Mülleri, ejusdem postea Cancellarii, tunc vero Ecclesiæ nostratis ad D. Georg. Pastoris, de Invocatione Sanctorum. A. cIↄIↄCLXXXIII. Ecclesiæ Uracensi Diaconus datus est, & post biennium A. cIↄIↄCLXXXV. ad Ecclesiam Stuttgardianam, in qua vicarias quoque antehac operas præstiterat, revocatus, ibidem ad annum usque

cIↄIↄCXCVII.

cIɔIɔcxcvii. ſubſtitit. De hinc A. cIɔIɔcxcviii. medio effectum eſt, ut, inde devocatus non tantum Extr. Theologiæ ſed & Philoſophiæ Primæ ac Rationalis Profeſſor Ordinarius crearetur, & in Academia Tubingenſi atque Eccleſia ea iniret munera, quæ tot meritis ornavit. Tum vero porro A. cIɔIɔcxcix. ſub finem illa Profeſſio Theologica, quæ olim conjunctum habuit Concionatoris Veſpertini munus cum Superintendentis in Illuſtri Stipendio Theologico dignitate, illi concredita fuit eodemque anno Doctoris etiam Theologi honores collati ſunt. Non multo poſt autem, anno cIɔIɔccv. Ordinaria Profeſſio cum Paſtoris Eccleſiæ functione illi demandata eſt. Mox etiam A. cIɔIɔccvii. ſecundum in Ordine Venerandorum Theologorum locum nactus & Eccleſiæ Decanus & Illuſtris Stipendii Theologici Superattendens factus eſt. Erat autem Vir expertæ dexteritatis, fidei ac conſtantiæ, ita quidem, ut, quum vix corporis animique vires amplius ſufficerent, ſermones tamen ſacros ad populum habere non neglexerit. Ætatem ferent, quæ poſteritati elucubravit, ſcripta & Diſſertationes Academicæ, inter quas eminent illæ, quæ in Matthæum Evangeliſtam ſcriptæ editæque ſunt; quanquam poſtremam ob invaleſcentem morbum publico conflictui ſubmittere non valuit. Exſtant præterea annotationes in Synopſin in-

insignis quondam Theologi Tubingensis, Theodori Thummii: tum Sylloge Controversiarum denuo tritiorum, nec non Dogmata Protestantium ex Jure Canonico depromta, cum Supplementis ad Dorschæi, Theologi olim Argentoratensis atque Rostochiensis postea celeberrimi Commentarium in Epistolam ad Ebræos. Tandem vero, quod dolendum, operi egregio, in quo Pontificios e Tomis Conciliorum antiquorum confutaturus erat, im̃ortuus est, & in scriniis quoq; adhuc latet Commentarius manuscriptus in Propheticos Veteris Noviq; Testamenti libros, magna cum eruditione, judicio atque perspicuitate conscriptus. Inter hæc autem, matrimonii ineundi consilium cepit, & DN. ANNAM MARIAM, e domo Summe R. Viri, B. MATTHÆI AULBERI, Consiliarii Wirtembergici, & Abbatis Murrhardensis, atque in Delectu Ordinum Provincialium majori Assessoris, in suam duxit A. cIↄIↄcxxcIV. D. IX, Septembris; ex eaque suscepit liberos septem: e quibus tres Parentem optimum jam antecessere ad superos. Filia vero natu maxima, ANNA MARIA. DN. JOANNI GRAVIO, Serenissimi Wirtembergiæ Ducis Consiliario ac Summi Dicasterii Assessori meritissimo nupta, jam A. cIↄIↄccx. decessit, ex quâ & unica neptis MARIA REGINA superest. Filius unicus, DN. CHRISTOPHORUS MATTHÆUS PFAFFIUS, SS. Th. D. ac Pr. Publ. Ord.

lon-

longe celeberrimus, multis maximisque in rem Sacram atque Literariam meritis non in ſua ſolum Academia, ſed & toto literato Orbe inclareſcit. Reliquæ filiæ tres ſunt: etiamnum ſuperſtites DN. JOANNA, a Viro CL. JOANNE CHRISTIANO KLEMMIO, Philoſophiæ Profeſſore Extraordinario, in torum aſcita: CHRISTINA ELISABETHA, DN. JO. THEODOSIO WOLFFIO, J. U. Lic. & Summi Provocationum Tribunalis heic Tubingæ Advocato, matrimonio juncta: & DN. JULIANA DOROTHEA. Ceterum valetudine per omnem fere vitam integra firmaque uſus eſt B. Vir: Superiore autem anno in febrim incidit, quæ, quum ſæpius & quinquies quidem recurriſſet, vires ejus valde fregit atque imminuit, & præcipue, ex quo nuper admodum grave animi deliquium acceſſit, continuaque fieri febris cœpit, fortiſſima quævis medicamenta eluſit. Neque tamen ideo rationis integræ uſus animique præſentia, &, quod potiſſimum, pietas Eum deſtituit. Quin converſus ad Deum divinisque myſteriis expiatus & ſolatii ac fidei plenus magno animo ſuis ultimum dixit vale, & ad beatum ex hac mortalitate exitum ſe comparavit, qui tandem nuperiore VI. die menſis Febr. a. 1720. ſine quidem ullo gravi dolore ſecutus eſt, quum hora XI. antemeridiana Servatori ſuo animam jam antea ipſi conſecratam pie placideque reddidit.

BIBLIOTHECA
Historico-Philologico-
THEOLOGICA.
Classis *Quartae*
FASCICULUS QUINTUS.

BREMÆ,

Sumptibus JOHANNIS ANDREÆ GRIMMII.

Typis HERMANNI BRAUERI, MDCCXXI.

VIRO
Amplissimo, excellentissimo eruditissimoque
JOHANNI
CHRISTIANO
KIRCHMEIERO,
Theologo in Academia Heidelbergensi vetustissima celebratissimi nominis,
CONSILIARIO ECCLESIASTICO Archipalatino,
& ad D. Petri oraculorum divinorum Interpreti praestantissimo,
Viro pietatis in Deum haud tralatitiae, juxta & doctrinae laude,
Multisque in ecclesiam emendatam difficillimis potissimum his temporibus, meritis valde insigni,

Ter-

Tertium hunc ſupra *viceſimum*
HUJUS
BIBLIOTHECAE
FASCICULUM,

Tamquam haut fucatae amicitiae atque obſervantiae ſuae

Τεκμηριον atque interpretem transmittunt,

UT HOS INCREMENTO SACRAE cognitionis

Conſecratos labores, ſibi jubeat eſſe quam commendatiſſimos,

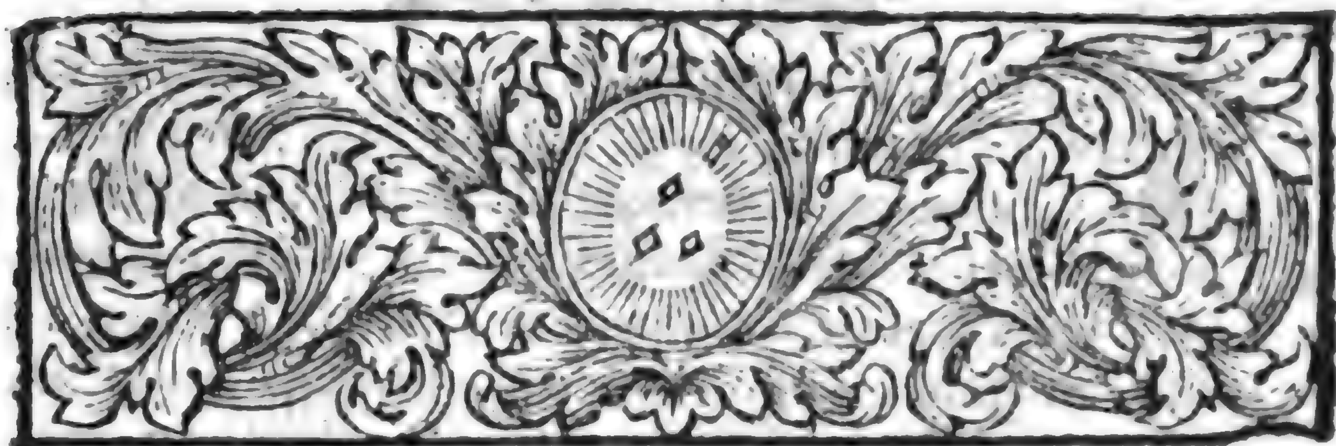
Pulcherrimique, quo floret, ingenii foetibus adaugeat, maximopere optantes

EDITORES.

Le-

Leges in hoc Fasciculo

I. Joh.

I.

JOH. GEORGII SCHELHORNII,

Annotationes ad quædam Novi Fœderis loca.

ARGUMENTUM.

2. Cor. III. 6. γράμμα non litera, ſed immediate lex reddendum. Nam & Græcis Scriptoribus quandoque legem ſcriptam denotat: Iſocrati, Libanio, Ariſtophani. §. 1. Eph. IV. 13. μέτρον ἡλικίας, menſura ætatis: apud Plutarchum, μέτρον βιότης menſura vitæ apud Lucianum. Locus Heliodori de diſcrimine ætatis, γυνὴ τελέια quo ſenſu dicatur? §. 2. 1. Pet. I. 9. Σωτηρία ψυχῶν videtur metonymice deſignare ipſum Chriſtum, Salutis noſtræ autorem. Contextus huic ſententiæ favet. Hoc ſenſu Romanis Dea, quæ ſaluti tuendæ & recuperandæ præerat Salus, Græcis Σωτηρία dicta. Alia conjectura de hoc loco. §. 3. 1. Cor. XIII. 12. de cognitione Dei, quæ in hanc vitam cadit, Plutarchi locus inſignis, ejusdem verba de notitia Dei exacta & perfecta poſt hanc vitam. §. 4. ad Matth. XXI. 41. de phraſi, κακοὺς κακῶς ἀπολέσει αὐ-

αὐτοὺς, quædam exempla ex profanis autoribus afferuntur. §. 5. Hebr. VII. 3. Melchisedecus ἀπάτωρ, ἀμήτωρ, quia nec Pater, nec Mater illius in Scriptura indicantur. Similis locus Comici. Homines ignotis parentibus orti Romanis novi dicti & a se orti, Calasiridis apud Heliodorum παῖδες ἀμήτορες, quo sensu? Minerva ἀμήτωρ. Bacchus διμάτωρ, viperarum catuli ἀμήτορης, Deus ex responso Apollinis ἀμήτωρ. Inter gentiles multi ἀπάτορες. §. 6. Matth. VI. 28. 29. Julianus pauperrimum τοῦ κρίνου γυμνότερον dixit. §. 7.

§. I.

AMbabus manibus amplector probatissimorum interpretum sententiam, qui 2. Cor. III. 6. verbis τὸ γράμμα ἀποκτείνει de lege divina sermonem esse, ejusque variis effectibus asserunt, ut occidere dicatur, dum e. g. peccatorum gravitatem & multitudinem manifestat, certissimam condemnationem indicit, & ultimos conscientiæ angores ac terrores procurat, peccatorem denique, nisi Christum respiciat, ad desperationem adigit, & s. p. At vocem γράμμα non literam hic, sed immediate legem denotare simul contendo. Quid enim opus, ut multis ambagibus demonstres, quare lex hic vocetur litera, si ipsi Scriptores Græci purissimi vocabulo γράμμα legis significatum nonnunquam tribuerunt. Exemplis hoc ostendam paucis, sed sat luculentis. Provoco nimirum ad Isocratem, Græcorum facile disertissimum, in

Areo-

Areopag. p. 288. edit. Wolf. ὐδὲν κωλύειν, ὁμοίως ἅπαντας εἶναι τὺς ἕλληνας, ἕνεκά γε τῦ ῥᾴδιον εἶναι τὰ γράμματα λαβεῖν παρ' ἀλλήλων i. e. *nihil prohibere, quominus omnes Græci æquales essent: cum proclive sit, leges alios ab aliis exscriptas mutuari* & iterum: δεῖ τὺς εὖ πολιτευομένυς ὐ τὰς στοὰς ἐμπιμπλάναι γραμμάτων, ἀλλ' ἐν ταῖς ψυχαῖς ἔχειν τὸ δίκαιον. *Decet prudentes magistratus, non porticus implere legibus, sed efficere, ut cives animis insitum habeant Justitiæ studium.* Libanio in Parentali in Julianum Imp. C. XLVI. p. 231. J. A. Fabricii Bibl. Gr. Volum. VII. γράμματα sunt decreta & edicta: Καὶ τύτυς οἱ κομίζοντες τὺς νόμυς καὶ πολλὰ ἕτερα γράμματα, τὰ μὲν ὐ χείρω, τὰ δὲ καὶ βελτίω, τοσῦτον ἀπεῖχον τῦ μισθὸν ἐπὶ τύτοις αἰτεῖν, ὥσθ' ἑκόντων διδόντων ὐ προσίεντο. Godofr. Oleario interprete: *Tales autem leges, immo & alia edicta, vel non minus, vel etiam longe magis proficua quicunque ad civitates perferebant, adeo mercedem navatæ in perferendo operæ non exigebant, ut ultro etiam oblatam non admiserint.* Ita Aristophanes in Concionatr. v. 1042.

Αὕτη σὺ ποῖ παραβᾶσα τὸν δε τὸν νόμον
Ἕλκεις, παρ' ἐμοὶ τῶν γραμμάτων εἰρηκότων
Πρότερον καθεύδειν αὐτόν;

Heus heus tu! quonam ipsum trahis contra legem,
Scilicet qua cautum est, ut is juxta me
Prius dormiat?

in quem locum Tanaqu. Faber. γράμματα ex Aristotele & aliis sunt leges scriptæ quid sint autem proprie, olim explicaverat Hesychius, sed hodie locus ille mutilus est.. Supplet eum Faber, ut nunc sic sibi constet: γράμματα τὰ γεγραμμένα καὶ συλλαβαὶ καὶ τὰ ζωγραφήματα, καὶ τὰ ἐν ταῖς δικαστικαῖς ψήφοις τυπώματα, καὶ ἀπογραφαί· Loca Aristotelis nonnulla, ad quæ laudatus Faber respicit, notavit Vir κριτικώτατος Joh. Clericus in Nov. Test. Hammondi ad Matth. V. 17. quanquam illa eo fine citaverit, ut ostenderet, γράμμα dici simplicissimum legis sensum, quem Grammaticum seu literalem vulgo vocamus, qua ratione ritus externi innumeri lege sanciantur; πνεῦμα vero animum legislatoris, sub symbolicis illis præceptis latentem: de quo alii viderint. Ego mihi persuadeo, ex iis locis Aristotelis clarissime elucescere id, quod dixi, nempe γράμματα Græcis interdum denotare leges scriptas: quamvis non sine causa hoc potissimum nomine Apostolum fuisse usum, facile cuivis largiar. Unum adhuc moneo: cum γράμμα aliquando sit lex, hinc γραμματεὺς subinde Legisperitum, Jurisconsultum, Cancellarium, γραμματεῖον vero & γραμματίδιον legum tabulas designare. Νόμον crebro idem esse ac jus non scriptum, idque universe approbatum & gentium nationumque cultiorum consensione roboratum, alii jam observarunt.

§. 2.

§. 2. Eph. IV. 13. B. Lutherus μέτρον ἡλικίας cum Vulgata reddidit mensuram ætatis: alii malunt staturæ, inter quos Lamb. Bos in Exercitat. Philol. & versio Tigurina, ein vollkommen Mann werden/ der da seye in der Maß der völligen Gliedmaß Christi. Quamcunque elegeris interpretationem, sensus enascetur haud incommodus. Prior firmatur testimonio Plutarchi de Consolat. & Apollon. f. 113. T. II. Opp. εἰ δὴ ὁ τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων χρόνος εἰκοσαετὴς ἦν, τὸν πεντεκαιδεκαέτη ἀπογενόμενον, ἐνομίζομεν ἂν μηκέτι ἄωρον τελευτᾶν, ἀλλ' ἤδη μέτρον ἡλικίας ἔχοντα ἱκανόν. *Porro si ætas hominis spatio XX. annorum determinaretur, natum annos XV. putaremus jam non immatura morte decedere, sed ad justæ ætatis mensuram progressum.* Sic Timolaus apud Lucianum in Navigio: *Atque hæc omnia habeam, non in breve tempus ac statim moriturus,* μηδὲ κατὰ μέτρον ζῶν τῆς ἀνθρωπίνης βιοτῆς *neque etiam ad mensuram humanæ vitæ vivens, sed annos mille, subinde juvenis ex juvene renascens, vivendo exigam.* De differentia ætatis peregregie Heliodorus L. VII. C. VIII. Æthiopic. differit, qui locus, etsi paululum prolixior, ob elegantiam adscribi meretur: ἐξεχύθη γοῦν πᾶσα (πόλις) διὰ πυλῶν, καὶ τὸ προκείμενον πεδίον ἐπλήρου διὰ πάσης ἡλικίας. Τοῦ μὲν ἐφηβεύοντος τῆς πόλεος, καὶ εἰς ἄνδρας ἄρτι παραλλάττοντος, τῷ Θεαγένει προτρέχοντος τῷ δὲ Θυάμιδι ΤΗΣ ΑΚΜΑΖΟΥΣΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ, καὶ τοὺς ἄνδρας ὁλοκλήρως πληρούσης, καί τι καὶ ἀναγνωρίζειν τὸν Θυάμιν.

μιν ἐχούσης. Τὸ δὲ παρθενεῦον τοῦ ἄστεος, καὶ νυμφῶνας ἤδη φανταζόμενον τὴν Χαρίκλειαν περιεῖπε· πρεσβυτικὸν δὲ καὶ ἱερὸν ἅπαν γένος ἐδορυφόρει τὸν Καλάσιριν. *Effuſa namq; fuerat per portas, patentem campum frequentia cujuslibet ætatis impleverat: parte civitatis pubere, & virilem ætatem tum primum attingente, accurrente ad Theagenem ad Thyamidem vero florentis ætatis & exacta maturitate viros conſtituentis atque etiam per ætatem Thyamim cognoſcentis. Porro virginea urbis portio de ſponſo jam cogitans ad Charicleam adhæreſcebat. Senile autem & ſacrum genus totum ſtipabat Calaſiridem.* Ἄνδρα πλεῖον dici Græcis, qui juſtam jam ætatis & virium menſuram complevit, ab aliis ad h. l. ſufficienter eſt demonſtratum: hoc igitur tantum adjicio, iisdem mulieres viro maturas, & perfectæ ætatis nominari conſueſſe πλείας γυναῖκας, quo titulo præſertim eæ fuerunt inſignitæ, quæ jam matrimonii vinculo ſociatæ viris erant, ætate florentes. Sic celebratur. Ἥρα πλεία in Pauſaniæ Arcadicis f. 253. ubi traditur, in priſca Stymphalo Temanum Junoni tria fana cum Deæ cognominibus totidem dedicaſſe. Puellam enim, dum Virgo eſſet: Jovi vero nuptam πλείαν ſeu adultam: divortio ab eo facto, cum ſtymphalum ſe recepiſſet, viduam appellaſſe, Cf. ejuſdem Bœotica. f. 283.

§. 3. 1. Pet. I. 9. fideles dicuntur reportaſſe τὸ τέλος τῆς πίστεως, σωτηρίαν ψυχῶν. Conjecturam ad te fero de hujus loci ſenſu: in quo

omnes

omnes fere, quos vidi, interpretes consentiunt, ut per σωτηρίαν ψυχῶν *salutem æternam* notari asserant: sed fateor, mihi, totam orationis seriem consideranti, videri illud dubium. Paucis dicam, quid sentiam: quamvis mihi perinde fuerit, sive id tuo calculo approbaveris, sive obelo confoderis. Scilicet Σωτηρία ψυχῶν videtur hic esse ipse Christus per metonymian effectus, qui ponitur pro causa efficiente, cujus plura exempla subministrat Glassius in Philol. S. p. 1448. Illum hoc sensu jam Simeon τὸ σωτήριον τοῦ θεοῦ Luc. II. 30. nominavit. Paulo autem absque tropo & plenius Hebr. V. 9. αἴτιος σωτηρίας αἰωνίου & Cap. II. 10. Ἀρχηγὸς τῆς σωτηρίας dicitur. Christus τὸ τέλος πίστεως, fidei finis & scopus, in quem veteris Test. fidelium spes omnis ac desiderium ardens collimavit. Hunc jam obtinuerunt novi fœderis cives, cum de priscis fidelibus contra Gentium Doctor illustris scribere necessum habuerit: οὐκ ἐκομίσαντο τὴν ἐπαγγελίαν Hebr. XI. 39. Cui verbo in nostro textu eundem significatum tribuimus. Non temere & inconsulto in hanc sententiam incidimus, nec novaturiendi animo, sed ipso contextu permoti, qui nostram hanc interpretationem fulcire videtur. Præterquam enim quod Petrus in præsenti, non in futuro loquatur, ubi temporum enallage sine necessitate haud fingenda, quia non librum Propheticum præ manibus habemus:

mus: versus 10. & sqq. nobis suffragantur. Si enim de salute æterna sermo esset, sane & prisci fideles ejus participes compotesque dicerentur: nam tantum abest, ut inde exclusi sint, ut potius & nos confidamus, eadem, qua ipsi, ratione beatitudinem consequi. Verisimilius igitur est, eorum desiderium, quo adventui Messiæ inhiabant, indigitari, de quo sexcenta vestigia in V. T. comparent. Sic v. g. scrutabatur & anxie desiderabat eum Jacobus moribundus Genes. XLIX. 18. לישועתך קויתי יהוה quod LXX. Seniores reddiderunt, τὴν σωτηρίαν περιμένων Κυρίου, per quam Σωτηρίαν multi commentatorum fontem salutis nostræ Christum, quem ardenter sitiebat pius Patriarcha, intelligunt. Σωτηρίαν & Σωτήριον LXX. Interpretibus idem esse multis locis comprobare possem, sed sufficit unus cum l. c. collatus, nimirum Ps. XIV. 7. Τίς δώσει ἐκ Σιὼν τὸ σωτήριον τοῦ Ἰσραήλ, ubi in fontibus Hebraicis eadem vox ישועה, quæ Gen. XLIX. extat, reperitur. Quid multa? Petrus v. 11. expresse dicit, Prophetas scrutatos esse tempora Messiæ, quod ab iis factum est vel vaticinando de illius adventu, vel flagranti desiderio felicia aureaque ista secula, quibus serpentis infernalis contritor appariturus esset, exoptando, vel denique illius temporis momenta & præcipuas circumstantias digito velut intento monstrando. Noli autem arbitrari, hanc quam diximus, me-

metonymiam esse N. T. tantum stylo congruam, adeoque forte Hebraismum sapere: nam quid aliud est, cum ipse Romanæ eloquentiæ parens Clodios, Catilinas, Antonios, Reip. pestes, nec non Messenii apud Ælianum p. m. 798. Epicuræos λυμεῶνας τῶν νέων vocitant, sive eos, qui præcipui autores erant pestis & interitus Reip. juvenumque? Non opus est, ut in re minime dubia exempla cumulem: unum saltem noto. Hoc sensu Romanis Dea, quæ Saluti tuendæ & recuperandæ præerat, SALUS dicta est, quam Græci Σωτηρίαν appellare solebant. Sic Cicero in Orat. pro Fontejo: *Salus ipsa virorum fortium innocentiam tueri non potest.* Ita & Plautus Captiv. III. 3. 14. *Neque jam salus servare, si vult, me potest, nec copia est.* Ex quo deinde Terentius Adelph. IV. 7. 43. fere eadem habet. E Græcis Pausanias in Achaicis f. 22. memorat templum & signum e lapide, quod Σωτηρίας sive Salutis nuncupatur. cf. f. 231. Sic a Græcis quoque culta fuit Ὑγεία, quæ sanitatem sartam tectamque conservare credebatur. Extat in eam hymnus apud Orpheum, nec non Ariphronis Pæan, quem servavit Athenæus in calce Libri XV. Deipnosoph. Hæc non ideo adduximus, ac si testudinem pegaso, rem nihili optimo Salutis nostræ fonti, conferre animus esset, sed eo duntaxat fine, ut perspicias, non adeo etiam apud exteros insolentem esse eam loquendi rationem, qua

Petrum l. c. usum fuisse conjecimus. Si hæc sententia tibi displicuerit, forte per Σωτηρίαν τῶν ψυχῶν intelligi posset benedictum redemtionis opus, quo Salus nostra nobis restituta est: quodque jam perfectum & comsummatum esse, Novi Test. fideles gaudere poterant. Cæterum per me quivis suo abundet sensu.

§. 4. Præclare S. Paulus 1. Cor. XIII. 12. disputat de cognitione Dei, quæ in hanc vitam cadit, & valde imperfecta obscuraque est: eidem vero subjungit illustrem & plenariam Numinis intuitionem, quæ fidelibus continget in vita æterna. Non abs re fuerit, hic notasse insignia verba Plutarchi, quæ in eadem materia adhibet Libro de Iside & Osiride f. 382. T. II: Opp. postquam de symbolis cum Ægyptiorum tum Pythagoræorum aliorumque, quibus Deum quodammodo delineabant, nonnulla disseruisset: εἴπερ οὖν οἱ δοκιμώτατοι τῶν φιλοσόφων, οὐδὲ ἐν ἀψύχοις καὶ ἀσωμάτοις πράγμασιν αἴνιγμα τοῦ θείου κατιδόντες ἠξίουν ἀμελεῖν οὐδὲν οὐδὲ ἀτιμάζειν, ἔτι μᾶλλον οἴομαι τὰς ἐν αἰσθανομέναις καὶ ψυχὴν ἐχούσαις καὶ πάθος καὶ ἦθος φύσεσιν ἰδιότητας κατὰ τὸ ἦθος. Ἀγαπητέον οὖν οὐ ταῦτα τιμῶντας, ἀλλὰ διὰ τούτων τὸ θεῖον, ὡς ἐναργεστέρων ἐσόπτρων καὶ φύσει γεγονότων, ὡς ὄργανον ἢ τέχνην ἀεὶ τοῦ πάντα κοσμοῦντος θεοῦ νομίζειν καλῶς. Vel ut transtulit Xylander: *proinde cum philosophorum probatissimi conspectam* ALIQUAM OCCULTAM DEI IMAGINEM *ne in anima-*

qui-

quidem corporisque expertibus rebus neglexerint, aut contemnendam senserint: multo, nisi fallor, pluris faciendæ sunt, quæ in sensilibus animatisve proprietates eo pertinent, eorumque affectionibus & moribus. At enim probandi sunt, non qui isthæc, sed qui per hæc numen venerantur: istaque recte habentur pro SPECULIS *clarioribus & a natura suppeditatis, tanquam instrumenta & artificia Dei universa ornantis.* En tibi αἰνίγματα καὶ ἔσοπτρα θεότητος in rebus inanimatis (symbolis scil. variis &c.) & sensilibus! Omnes omnium rerum perfectiones testimonium perhibent de absolutissima Dei creatoris & consummata perfectione. *Cœli enarrant gloriam Dei, & opera manuum ejus annunciat firmamentum.* Pſ. XIX. 2. Hinc iterum Plutarchus ad principem indoctum f. 781. de Deo scribit, quod solem in cœlo pulcherrimum sui documentum composuerit, *in quo* δι' ἐσόπτρου εἴδωλον ἀναφαίνεται τοῖς ἐκεῖνον ἐνορᾶν δι' αὐτοῦ δυνατοῖς, *tanquam speculo gnaris se cernendum præbet.* Sed quantumvis omnia sint illustria majestatis divinæ monumenta: attamen nondum sufficiunt nobis ad plenariam Numinis infiniti cognitionem: sunt saltim ænigmata καὶ ἔσοπτρα divinitatis, quam per ea ἐκ μέρους duntaxat & obscuriuscule in hac vita agnoscimus: futuri demum seculi erit, Deum contueri ipsum, καθώς ἐστι. 1. Joh. III, 2. πρόσωπον πρὸς πρόσωπον. Hujusmodi ænigmata complectitur Arbor Cabbalistica, quæ sub involucris obscuris multa de

de Deo ejusque attributis tradit. Poſt hanc vitam retecta facie ſe nobis contemplandum ſiſtet ſupremum Numen: cujus rei etiam gentiles aliqualem habuere notitiam. Audi, ſi lubet, rurſus Plutarchum in libello de Iſ. & Oſir. pag. cit. & ſq. ἀνθρώπων δὲ ψυχαῖς ἐνταυθοῖ μὲν ὑπὸ σωμάτων καὶ παθῶν περιεχομέναις οὐκ ἔστι μετουσία τοῦ θεοῦ κ. τ. ε. *Hominum autem animæ, quamdiu hic a corporibus & adfectionibus continentur, nihil habent cum Deo conſortii, niſi quatenus Philoſophiæ adjumento veluti per ſomnium intelligentia eum attingunt. At poſtquam ſolutæ migraverunt in purum, & viſui atque perpeſſionibus non obnoxium: ibi tum earum ipſe Deus ductor eſt, ab ipſo pendentium, ſpectantiumque absque ulla ſatietate & deſiderantium ineffabilem hominibus pulchritudinem.* Sunt certe, ſi ſano accipias ſenſu, verba omni auro cariora, cujusmodi pluribus paſſim utitur Plutarchus, multijugæ ſcientiæ vir, qui theſauros, non libros nobis reliquiſſe merito cenſetur. Unum ſolummodo adhuc ex eo delibare placet: in παραμυθητικῷ πρὸς Ἀπολλώνιον f. 108. T. II. ἀλλὰ τῷ ὄντι ἡμῖν δέδεικται, ὅτι εἰ μέλλομέν ποτε καθαρῶς τι εἴσεσθαι, ἀπαλλακτέον αὐτοῦ καὶ αὐτῇ τῇ ψυχῇ θεατέον αὐτὰ τὰ πράγματα. κ. τ. λ. *Itaque revera demonſtrat* (Plato) *quodſi aliquando volumus pure aliquid cognoſcere, corpus exuendum ſit, ipſoque per ſe animo res intuendæ; ita demum conſequemur, quam expetimus, & cujus amatores nos eſſe profitemur, ſapientiam. Eam autem ratio docet, non viventibus, ſed mor-*

mortuis nobis adfuturam. Si enim fieri non potest, ut corpore præditi quicquam sincere cognoscamus, alterum horum sit necesse est, ut aut nunquam aut mortui scientiæ fiamus compotes. Tunc enim ipse secum erit animus a corpore separatus, non ante & paucis interjectis: *tum demum* (postquam nos Deus exsolverit) *puri & stultitia corporea exonerati cum Diis erimus, omnia nobis ipsis sincera cernentes, scilicet ipsam veritatem. Nefas enim est, purum ab impuro contingi.* Recte equidem, si quid judico. Profitetur enim hic Plato clarissime, cognitionem divini Numinis post mortem fore demum nobis perfectam. Sed hoc ejus mentem fugit, quod nec corpora beatorum, in judicii die resuscitata, ac cœlestibus donis aucta impeditura sint illustrem hanc notitiam & intuitionem Dei, cujus nos certiores reddunt divinæ litteræ.

§. 5. Notum est, priscis frequentem fuisse imprecationem hanc: male pereas, ὡς ὄλοιτο παγκάκως, Dii te male perdant, & sic porro. Novimus quoque genus juris jurandi, apud Aristophanem præprimis creberrime obvium: ἀπολοίμην κάκιστα, quod Plauto Terentioque est: male, pessime peream. Nec insolens erat convitii formula, ὦ κάκιστ' ἀπολούμενε, pessime, perdite. Pariter tritum fuit veteribus, de interitu facinorosorum dicere, quod male perierint: quin justitiæ divinæ id omnino convenire illis persuasum erat. Sic Herodianus

L. I.

L. I. C. IX. v. 16. de Perennio: ἐχῆν τὸν περέννιον σὺν τοῖς παισὶ διολέσθαι κακῶς, *æquum erat, ut Perennius una cum filiis male periret.* Ita & Matth. XXI, 41. prædicatur Nemesis divina contra pessimos vinitores, qui pro merito suo pessime perdendi erant. Scilicet κακοὺς κακῶς perire æquum & justum fuit. Elegantissima autem est Matthæi locutio, & purissimis quoque Græciæ Scriptoribus usitata. Dederunt ejus exempla quædam Viri Doctissimi, Hombergius, Majus & Raphelius: sed nec nos ἀσύμβολοι ab hoc loco recedemus, ut eo illustrior evadat Matthæi elegantia ac venustas. Demosthenes Orat. adversus Midiam f. 413, εἶτα θαυμάζεις, εἰ κακὸς κακῶς ἀπωλῇ; Et miraris, te, malus cum sis, male periturum? Idem adversus Zenothemid. f. 575. ἐκεῖνος μὲν οὗτος, ὥσπερ ἦν ἄξιος, κακὸς κακῶς ἀπώλετο, ἃ τοὺς ἄλλους ἐπεβούλευσε ποιῆσαι ταῦτα παθὼν αὐτός. *Ille igitur sic, uti merebatur, malus male periit: suis ipse insidiis, quas in alios instruxerat, captus atque oppressus.* Plutarchus Lib. Amat. f. 768. T. II. Ἀπόλοιο τοίνυν κακὸς κακῶς. Euripides in Hecub. v. 844.

Ἐσθλοῦ γὰρ ἀνδρὸς τῇ δίκῃ θ' ὑπηρετεῖν,
Καὶ τοὺς κακοὺς δρᾶν πανταχοῦ κακῶς ἀεί.

Boni enim viri est justitiae servire,
Et malos punire ubique semper.

Idem alibi: κακὸν γὰρ ἄνδρα χρὴ κακῶς πάσχειν ἀεί. Sophocles in Ajace v. 1248.

Κα-

Κακὸς κακῶς ἄθαπτος ἐκπέσοι χθονός.
Malus male insepultus excidat terra.

Idem in Philoctete:

Ἔα κακῶς αὐτοὺς ἀπόλλυσθαι κακούς.
Sine sceleratos illos male perire.

Euripides iterum in Trojad.

Ἐλθοῦσα δ' Ἄργος, ὥσπερ ἀξία, κακῶς
Κακὴ θανεῖται.
Ubi venerit Argos, ut digna est, male
Mala morietur.

Idem in Medea:

Σὺ δ', ὥσπερ εἰκὸς, κατθανῇ κακὸς κακῶς.

Aristophanes in equitibus:

οὐδὲ μουσικὴν ἐπίσταμαι
Πλὴν γραμμάτων, καὶ ταῦτα μὲν κακῶς κακά.
Neque musicam doctus scio, sed literas tantum, atque eas malas male.

Idem ib. mox ab initio:

Ἰατταταιὰξ τῶν κακῶν. Ἰατταταί.
Κακῶς Παφλαγόνα τὸν νεώνητον κακὸν.
Αὐταῖσι βουλαῖς ἀπολέσειαν οἱ θεοί.
Heu mala & calamitates! Dii male perdant,
Hunc sceleratum Paphlagonem recenter emtum.

Diphilus apud Clementem Alex. Stromat. L. V. f. 606.

Εἰ δέ τις πράττει κακῶς
Κακὸς πεφυκὼς, τὸν χρόνον κερδαινέτω,
χρόνῳ γὰρ οὗτος ὕστερον δώσει δίκην.
Si quis interim scelus

Pa-

Patrat ſceleſtus, ponat in lucro moram,
Namque ille tandem maximam poenam dabit.

In inſcriptione veteri apud Schurzfleiſchium, in Actis Literariis p. 73. ex mente Gruteri:

Τίς μυ τὴν Σειρῆνα κακῶς κακὸς ἥρπασε δαίμων.

Theognides in Sentent. v. 279.

Εἰκὸς τὸν κακὸν ἄνδρα κακῶς τὰ δίκαια νομίζειν.

Veriſimile eſt, malum virum male jura adminiſtrare.

Incerti epigramma in Timonem τὸν μισάνθρωπον, Anthol. Gr. L-III. C. VII.

Ἐνθά δ' ἀποῤῥήξας ψυχὴν βαρυδαίμονα κεῖμαι,
Ὄνομα δ' ὐ πεύσηθε κακοὶ δὲ κακῶς ἀπόλοισθε.

Interprete Joh. Sleidano:

Hic recubans abrupta anima infelice quieſco,
Nomen ne quæras: mala peſtis perde ſceleſtos.

Adde etiam Suidam in: κακὸς κακῶς ἀπώλοιτο. Plautus in Rudent. A. II. S. III. v. 7.

Trach. *Quid agis tu hic?* Ampeliſc. *aetatem haud mala male.* Id. in Caſina:

Mala, malæ male monſtrant. & paſſim alibi.

§. 6. Hebr. VII, 3. Melchiſedecus nominatur ἀπάτωρ, ἀμήτωρ, ἀγενεαλόγητος. Plurimi commentatorum eum ſic dici exiſtimant, quod illius nec pater, nec mater, nec genus in

in Scriptura indicentur. Loca quædam ex profanis autoribus, huic gemina, dederunt Clericus, Grotius & Alex. Morus; ex quibus elegantissimum esse judico Senecæ Epist. 108. *Duorum Romanorum Regum alter Patrem non habet* (ἀπάτωρ) *alter Matrem* (ἀμήτωρ) quod Seneca explicans, de Servii matre, ait, dubitari, Anci patrem nullum dici. Addo verba Comici, a Cicerone L. II. de Oratore p. 132. edit. Aldinæ allegata:

St, tacete, quid hoc clamoris est? quibus nec pater, nec mater sit,
Tanta confidentia estis, auferte istam enim superbiam.

Sic homines ignotis parentibus natos, & *novos* & à se ortos appellare solebant Romani. Ipse Cicero de se Orat. pro Cn. Plancio: *idem virtutis cursus ad gloriam: hoc facilior fortasse, quod ego huc A ME ORTUS, & per me nixus, adscendi: istius egregia virtus adjuvabitur commendatione majorum.* Ælianus V. H. L. XII. C. XLIII. Ὑπερβόλυ δὲ καὶ Κλεοφῶντος, καὶ Δημάδυ, καὶ τοι προςατῶν γενομένων τῦ δήμυ τῶν Ἀθηναίων, ὐδεὶς ἂν εἴποι ῥαδίως τὺς πατέρας. *Hyperboli vero, Cleophontis & Demadæ, tametsi principes in Atheniensium Rep. extiterint, tamen eorum parentes difficulter quis retulerit.* Istiusmodi homines proverbiali locutione commode dixeris *terræ filios*; sic enim olim obscuro ignotoque genere prognatos fuisse vocitatos, parœmiographi plenius edocent. Juvenalis eos fraterculos gi-

gigantis appellat, de quo videndus eſt Angelus Politianus in Miſcellaneis Cap. XVIII. pag. m. 26. ſqq. Noti quoque ſunt αὐτόχθονες, qui nullis parentibus, ſed ex ſolo natos ſe jactabant. Immo non homines tantum, ſed & res, quarum obſcura & incognita erat origo, οὐρανοπετεῖς & διοπετεῖς nominabantur. Vide Suidam in Διοπετές. Senſu non facile alias obvio Calaſiris apud Heliodorum Æthiop. L. II. C. 23. Theagenem & Charicleam liberos ſuos ἀμήτορας nuncupat, quorum revera pater non erat, ſed amore ſaltim: παῖδες ἀμήτορες ἐμοὶ γεγονότες. τύχη γάρ μοι θεοὶ τούτους ἀνέδειξαν, καὶ ἀπέτεκον αἱ ψυχῆς ὠδῖνες, καὶ φύσις ἡ διάθεσις ἐπ' αὐτοὺς ἐνομίσθη, καὶ πατέρα με ἀπὸ ταύτης ἐκεῖνοι καὶ ἐνόμισαν, καὶ ὠνόμασαν. *Liberi, qui mihi absque matre nati ſunt. Caſu enim meos filios Dii eos deſignarunt, & ediderunt animi dolores, & conſtitutio animi erga illos a me pro natura habita eſt: ex qua illi me quoque patrem & putarunt eſſe & nominarunt.* Reipſa autem Minerva ἀμήτωρ erat, ſi fabula vera, utpote ex Jovis cerebro nata, niſi Jovem & matrem & patrem ejus extitiſſe velis. Ἀμήτορα eam vocat Julianus Orat. VII. f. 230. Ὁ πατὴρ δὲ ὁ Ζεὺς ἐκέλευσε καὶ τὴν Ἀθηνᾶν τὴν ἀμήτορα, τὴν παρθένον, ἅμα τῷ ἡλίῳ τὸ παιδάριον ἐκτρέφειν. Imo quod mireris, Bacchus διμάτωρ, bimater fuit, quo nomine eum præter alios inſigniit Orpheus in hymno Λυσίου Ληναίου. Galeno Lib. ad Piſonem de Theriaca viperarum pulli ἀμήτορες naſci dicun-

cuntur. Fabulantur enim quidam veteres, viperam, cum mari copulatur, caput ejus suo ori inserere, ac abrodere in Veneris conflictu præ nimia dulcedine: fracta deinde matris alvo egredi catulos, moræ impatientes.

οἱ δὲ πατρὸς λώβην μετεκίαθον αὐτίκα πότμον
πεινόμενοι ἔχιες ἐπὶ διὰ μητρὸς ἀεικὴν
γαστέρ' ἀναβρώσαντες ἀμήτορες ἐξεγένοντο.

mox damna parentis
Extincti fera progenies ulciscitur, alvo
Materna abrosa, & catuli sine matre oriuntur.

Apud Lactantium, Institut. divin. L. I. C. VII. extat carmen Apollinis, respondentis quærenti cuidam, quid esset Deus? ubi inter alia ita insit:

Αὐτοφυής, ἀδίδακτος, ἀμήτωρ, ἀστυφέλικτος.

Ex sese constans, sine matre, a nemine doctus, Immotus &c. Quantus vero inter gentiles est numerus eorum, qui ἀπάτορες extiterunt, sive incerto parente geniti, & ex illicito concubitu procreati, qualem etiam Melchisedecum fuisse falso finxerunt Judæi quidam, si Epiphanio & Chrysostomo fides habenda (cf. Suiceri Thesaur. Ecclesiast. P. II. f. 340.) Sæpenumero illi ethnici spurii se, dum verum patrem ignorabant, Deorum quorundam filios mentiti sunt. Forsitan & compluries

 con-

contigit, ut Sacerdotes aliique nebulones Jovis, Mercurii & cæterorum Deastrorum personas induerint, ac his larvis comti formosis mulierculis imposuerint. Liceat hic κατ' ἐπιτομὴν tradere, quæ Æschines, magnus orator, hanc in rem refert in Epist. X. haud illepida. Nempe cum Ilii versaretur, inciderat dies, qua plerique periclitantur conjugia filiarum, quas lex & ætas nubere sinit. Moris autem fuerat in Trojana terra, nupturas virgines ad Scamandrum ire, ex eoque lotas verba hæc tanquam sacrum quiddam recitare: λάβε μου σκάμανδρε παρθενίαν, cape meam Scamander virginitatem. Inter alias itaque virgo quædam nomine Callirrhoe, procera & illustri patre nata, ad fluvium venit lavandi gratia. Cimon autem, Æschinis socius, occuluit se in frutice Scamandri, atque arundinibus coronavit. Cum igitur lavaretur virgo, & de more verba illa pronunciaret, prosiliens e fruticibus Scamander Cimon: libenter, inquit, accipio & sumo Callirrhoen Scamander, & multa in te conferam beneficia. His dictis abripuit puellam, & se occultavit. Narrat ibi etiam Æschines ex ore Cimonis bina adhuc istiusmodi exempla. Ταῦτα δ' ἐν παρόδῳ εἰρήσθω.

§. 7. Ἐπιμέτρου instar hæc paucula sunto. Matth VI: 28. 29. Christus ad discipulos ait: καταμάθετε τὰ κρίνα τοῦ ἀγροῦ· οὐδὲ Σολομὼν ἐν πά-

πάσῃ τῇ δόξῃ αὐτοῦ περιεβάλετο ὡς ἓν τούτων. Aliter Julianus Apostata, qui pauperimum τοῦ κρίνου γυμνότερον dixit. Orat. VI. adversus Cynicos f. 181. *Memini, me certos quosdam homines videre, qui se in morbis ipsis delicatius curarent, quam in sanitate: quamvis tum alioqui splendidissime viverent. Quamobrem dixi aliquando sodalibus quibusdam meis, satius illis videri servis esse quam dominis,* καὶ πένεσθαι τοῦ κρίνου γυμνοτέροις οὖσιν, ἢ πλουτεῖν, ὥσπερ νῦν. Dionysius Petavius in notis ad h. l. f. 92. *Proverbium est*, inquit, *hactenus, quod equidem noverim, a Parœmiographis omissum.* Eodem pertinet, quod κρίνον de πτωχῷ dici refert Hesychius & Suidas. Quanquam aliter in Evangelio veritas ipsa: quæ lilia sic vestita esse dicit, ut ne Salomon quidem ita coopertus fuerit. Hæc jam sufficiant.

II.

YVONIS GAUKES, M. D.

Dissertatio Physico-Geometrico-Theologica de DILUVIO.

ARGUMENTUM.

1. Principia. 2. Tres sunt regiones telluris; 3. cujus figura Physice rotunda capacitasque demonstratur; ut & 4 capacitas oceani universi, & 5 planitie telluris ac altitudine montis altissimi comprehensa. 6 Quatuor minimum oceani universi requiruntur ad universam tellurem supra montes altissimos aquis suis inundandam, 7 quæ provenerunt ex imbre mediantibus vaporibus aquosis, nebulis, & nubibus. 8 Aquis nubium vel cataractarum cœli apertarum arca è terra elevata est, 9 quantitate quadam ab imbre allatis. 10 Imber non factus est per ignem telluris centralem, nec per radios solares, sed per miraculum, 11 quo nubes non factæ sunt ex aliis partibus telluris, nec è nihilo. 12 Imbris aquis accesserunt aquæ ex abysso magna, 13 quæ est oceanus inferior, 14 cui sunt fontes, 15 per quos ex illa aquæ vi affluxerunt in maria, 16 non per ignem centralem, 17 nec per terrarum pressionem in superficiem aquarum abyssi factam, 18 sed per miraculum. 19. Aquæ sursum elevatæ sunt, non per lapsum terræ superioris in inferiorem, 20 unde Cel. Bur-

Burnettius erravit. 21 Quatuor fuerunt aquarum accretionis gradus, 22 quæ universam tellurem 15 cubitis supra montes altissimos operuerunt per miraculum, 23 aere loca in abysso ab aquis derelicta occupante. 24 Omnis caro expiravit, 25 & vento aereque premente aquæ quieverunt, quæ postquam 26 obstructi sunt fontes abyssi, 27 ac cataractæ cœli, 28 recesserunt in abyssum aerem dispellentes, 29 initio celerrimo, sed deinde 30 lento refluxu.

(1) *Principia.*

Postulata.

1. DEus est ens simplex.

2. Quælibet res operatur convenienter suæ naturæ.

3. Quod per se manifestum est, demonstratione non eget.

4. Quicquid in Divina scriptura extat, id verissimum est.

Assumptiones.

1. Tellus olim fuit sidus lucidum instar solis, sed eo multo minus, è materia primi elementi vel igne æthereo I. (vide *fig. apud Cartesium, art. 3. p. 4. Pr. Ph.*) constans; & circa se habens magnum vorticem, in cujus centro consisteret. Præterea e particulis ignisætherei crassioribus & irregularibus mutua adhæsione in materiam tertii elementi vel crassissimam conversis primo maculæ circa illud sidus, uti circa solem etiamnunc, generatæ sunt & dissolutæ. Deinde particulæ ex hac ma-

macularum dissolutione remanentes composuerunt ætherem huic sideri circumdatum. Tum ex hoc æthere admodum aucto maculæ densiores circa hoc sidus ortæ sunt, quarum multæ sibi mutuo incumbentes, & corpus M constituentes (vide *fig. apud Cart. art. 32. p. 4. Pr: Ph.*) illud contexerint totum, atque obtenebrarint. Tandem id jam obtenebratum cum toto æthere, qui *Chaos* A (vide *fig: ibidem*) est, circumdato delapsum est in vorticem majorem, in cujus centro nunc sol existit. Hoc autem delapsum sidus terra vel *tellus* appellatur. Omnia hæc à *Cartesio Pr. Ph. p. 3. ab art. 87. ad art. 120.* demonstrata sunt.

2. E *chao* formata sunt tria vulgaria elementa, primo *aer* B, & *terra* C; deinde inter hæc duo *aqua* D, (vid. *suprad. fig. art.* 32.) Particulæ aquæ D non nisi longæ erant, in aquosas & salinas mutatæ: ergo hæc est origo *oceani*. Tum hæc tria singula elementa facta sunt duplicia, unde primo *terra* est *inferior* O, & *superior* E (vid. *fig. art.* 40.) & deinde *aqua* vel *oceanus inferior* D. D. & *superior* 2. D. 3. 8. & 7. 6. X. (vid. *fig. art.* 42.) Hic uterque oceanus (quæ *maria universalia* sunt) Lapsum terræ superioris E in inferiorem O, ob fissuras calore solis in illa contractas, factus est.

Eadem opera facta sunt *maria particularia*, & *montes*: nec non *planities*. Hæc autem omnia

omnia Demonstravit *Cartesius ab art. 32. ad art. 45. p. 4. Pr: Ph.*

3. *Quicquid vera sensuum experientia constat, id verum est.* Hoc est 1. *Lemma Diss. n. de mirac.*

4. *Quicquid rationi consentaneum est, est pro vero habendum; & contra.* Hoc est 1. *Coroll. ejusdem Lemm.*

5. *Proportio peripheriæ ad diametrum est, ut 22 ad 7.*

6. *Superficies oceani superioris præter propter æqualis est superficiei terræ superioris.*

7. *Altitudo montis altissimi est unum milliare Germanicum.*

8. *Per particularem naturæ legem levia sursum feruntur.* Hanc legem demonstratam videsis *Diss. n. de Mirac. 11. Theor.*

9. *Per particularem naturæ legem gravia deorsum cadunt.* Hæc lex demonstrata est *Diss. n. de Mirac. 12. Theor.*

10. *Non datur vacuum.*

11. *Non datur penetratio dimensionum.*

12. *Omnis motus naturalis fit per propulsionem.*

13. *In omni motu integer circulus corporum movetur.*

14. *Aer pressionem habet versus telluris centrum.*

15. *Sol ex igne æthereo constans circa axem suum movetur.*

(2) 1. *Theorema.*

Prima regio telluris est ignis centralis.

Explic. Cartesius Pr. Ph. p. 4. *art.* 3. terram vel tellurem in tres regiones distinxit, quarum *Prima* erat intima, materiam primi elementi vel ignem æthereum continens I. *Secunda* Primam circumambiens erat corpus opacum & densum M, *ibidem art.* 4. Et *tertia* apud eum erat *chaos* A, *ibidem art.* 5.

Demonstratio.

Quia tellus olim fuit sidus lucidum instar solis ex igne æthereo constans, quod multis maculis densioribus sibi mutuo incumbentibus circumdaretur (1 *Assumpt.*) ideo manifestum est in telluris centro esse ignem æthereum, & primam ejus regionem esse ignem centralem. Q. E. D.

1. *Scholion.*

Hæc demonstratio etiam confirmatur ingenti calore in locis montosis montibusque, quem in metallifodinis fossores sentiunt sic, ut vel acerbissimis frigoribus in eas nudo corpore subintrare cogantur. Item montibus ardentibus, ut Ætna, Vesuvio, &c. Nec non levitate telluris, unde propinqua soli existit. Nam planetæ quo solidiores, adeoque graviores sunt, eo longius à sole distant (*art.* 147. *p.* 3. *Pr: Ph. Cart.*) & cometa ob soliditatem suam adhuc majorem in vortice nostro non manet, sed ex eo in alios transit. (*art.* 119. *p.* 3. *Pr. Ph:*) 2. *Scho-*

2. *Scholion.*

Quoniam autem Ariſtotelici originem telluris è ſidere lucido ignorant, vel ſaltem non admittunt; eamque in mundi medio univerſi, atque adeo graviſſimam ſupponunt, non demonſtrant: ideo illi tellurem in ſuo ipſius centro denſiſſimam eſſe opinantur quæ opinio omni ratione deſtituta eſt.

3. *Scholion.*

Imo invenias, qui abyſſum aquarum usque ad telluris centrum eſſe protenſam putant, propterea quod alioquin tantam aquarum copiam invenire nequeunt, quibus tota terra ſupra montes altiſſimos operta fuerit:

2. *Theorema.*

Secunda regio telluris eſt corpus opacum & denſum.

1. *Explic. Corpus opacum* appellatur, quod ob poros ſuos curvos reflectit radios luminares, vel globulos cœleſtes ſecundum lineam rectam preſſos.

2. *Explic. Corpus denſum* dicitur, quod anguſtos poros habet.

Demonſtratio.

Cum ſecunda telluris regio vel hoc corpus M è multis maculis ſibi mutuo incumbentibus ſit conflatum (1. *Aſſumpt.*) ideo palam eſt, hoc corpus poros habere curvos, radios luminares reflectere, adeoque opacum eſſe. Q. E. D.

Por-

Porro, quia maculæ, è quibus hoc corpus conflatum est, densiores sunt (1. *Assumpt.*) adeoque poros angustos habet: idcirco patet, hoc corpus etiam densum esse. Q. E. D.

Corollarium.

Ex hoc & præced: theor. fluit, abyssum aquarum non ad telluris centrum esse protensam.

Scholion.

Hoc corpus M est ejusdem naturæ cum maculis solis, præterquam quod hæ maculæ multo sunt tenuiores atque rariores. Et quia hæ maculæ nihilominus transitum luminis vel radiorum luminarium impediunt, ideo id multo magis hoc corpus facit. Unde liquet, hoc corpus poros habere multo angustiores quam maculæ solis habent.

3. *Theorema.*

Ad secundam regionem telluris nemo vivus accedere potest.

Demonstratio.

Quum terra superior E, & inferior O, nimis crassæ sint, si ad hominum vires comparentur; & priusquam ad hanc regionem perveniunt fossores, in locis montosis ab intolerabili calore impediantur, & in aliis locis obruantur aquis subterraneis, uti hæc omnia vera sensuum experientia constant (3. *Assumpt.*) ideo in propatulo est, neminem vivum ad hanc regionem accedere posse Q. E. D.

1. *Scho-*

1. *Scholion.*

Tertiam telluris regionem, quæ *Cartesio* dicitur *chaos*, ego intelligo eam, quæ composita est è terra superiore & inferiore cum aqua superiore & inferiore è chao formatis (2. *Assumpt.*) unde commode vocari potest *regio telluris terraquea.*

2. *Scholion.*

Ut in terræ superioris superficie vivunt homines ac animalia, plantæque nascuntur; ita in aqua superiore reperiuntur pisces, non in inferiore, utpote ad quam aer, sine quo vivere non possunt, accedere nequit.

(3) 4. *Theorema.*

Tellus est physice rotunda

Demonstratio.

Vera visus experientia (3. *Assumpt.*) constat, lunam in lunaribus eclipsibus hoc diutius in umbra à tellure projecta commorari, quo eam magis perigea transit; & contra lunam eo brevius in ea commorari, quo magis apogea. Hinc patet, istam umbram eo acutiorem esse, quo distantia lunæ à tellure longior est. Et quoniam vera quoque visus experientia docet, globum opacum à globo lucido majori collustratum umbram conicam projicere; ac tellus opaca est, solque globus lucidus tellure multo major: ideo manifestum est, tellurem esse rotundam nempe *physice* vel non perfecte. Q. E. D.

1. *Scho-*

1. *Scholion.*

Hæc figura telluris rotunda etiam confirmatur variis phænomenis & rationibus, ut, quod ſtellæ orientaliores prius, occidentaliores ſerius oriuntur & occidunt; quod calculo inveniri poſſunt certa tempora, quibus eclipſes apparent; quod tellus circumnavigari poteſt, velut à nonnullis factum eſt; quod quindecim horis verſus ſeptentrionem profecti polum ſeptentrionalem uno gradu altiorem comperiunt, &c.

2. *Scholion.*

Tellurem verò non *mathematice* vel perfecte rotundam, ſed circa polos pauliſper depreſſam eſſe, pendulum horologii docet. Nam compertum eſt, pendulum juxta æquatorem 2 lineis, vel $\frac{1}{6}$ digiti (nempe, quia hic radius à ſuperficie telluris ad centrum longior eſt, quam *Pariſiis*) brevius quam Pariſiis, ut iſochronum ſit, vel ut minuta ſecunda utrobique ſimilia indicet, requiri. Imo quod certius experimentum eſt, *Caſſinus* meridianum per Galliam ad montes Pyrenæos verſus auſtrum menſurando comperit ſpatia inter circulos parallelos verſus æquatorem paulatim longiora. Quin *Newtonus* pendulorum ope invenit diametrum æquatoris axin telluris $31\frac{7}{12}$ milliaribus Gallicis excedere.

1. *Problema.*

Menſuras à nobis in hac Diſſertatione uſurpatas explicare. Re-

Resolutio.

Milliare Germanicum continet 4 Italica; unum milliare Italicum 1000 passus, Anglicum 1091, & Gallicum 2400; unus passus 5 pedes; unus pes 10 digitos; unus digitus 10 lineas. At pes Rhinlandicus constat è 12 digitis; & unus digitus e 12 lineis. Præterea *cubitus*, cujus in Divina scriptura fit mentio habetur vel *communis*, vel *sacer*, (nam *geometricus* non fuit) quorum *ille* mensura sit ædificiorum publicorum 1 $\frac{1}{2}$ pedem vel 6 palmas habens; & *sacer* ædificiorum sacrorum 5 palmas complectens. Sed quælibet palma 4 digitis transversis æquatur. Q. E. E.

2. *Problema.*

Invenire telluris peripheriam.

Resolutio.

1. Ab austro ad septentrionem sub meridiano 15 milliaria Germanica progrediatur aliquis. Quo facto, polum septentrionalem uno gradu altiorem reperiet; & contra. Hinc constat, unum gradum in cœlo respondere 15 milliaribus Germanicis in tellure.

Scholion.

Juxta 2 *Scholion* 4 *Theorematis*, milliaria supradicta, quo quis propius accedit ad polum borealem, eo paulatim breviora esse oportet. Sed hæc differentia, quia respectu magnitudinis universæ telluris parvi momen-

ti

ti est, vulgo non in considerationem venit.

2. Ista 15 milliaria, Germanica in 360 gradus, è quibus circulus maximus constat, ducat; factum exhibebit 5400 milliaria Germanica.

```
    360
     15
  -----
   1800
    36
  -----
   5400
```

Milliaria Germanica, quæ peripheria telluris est. Q. E. D.

3. *Problema.*

Invenire telluris diametrum.

Resolutio.

Quia ut peripheria, ad diametrum est ut 22 ad 7 (5. *Assumpt.*) ideo per regulam auream procedendum, ut 22 ad 7, ita peripheria telluris 5400 milliaria Germanica (2 *Probl.*) ad diametrum telluris 1719 milliaria Germanica quam proxime.

Schoon.

Pro quibus 1719. milliaribus, quo numerus sit rotundior, adeoque calculus pro superficie & soliditate telluris invenienda reliquus facilior, vulgo 1720 milliaria sumuntur.

```
                        2
                      1548
22 : 7 : 5400         37800 (1719.
            7         22222   vel
         -----         222
         37800
                                    1720
```

1720 milliaria Germanica, quæ diameter telluris est. Q. E. J.

5. Problema.

Invenire telluris superficiem.

Resolutio.

Ducatur peripheria telluris, 5400 milliaria Germanica (2 *Probl.*) in diametrum telluris, 1720 milliaria Germanica (3 *Probl.*) prodibit superficies telluris, 9288000 milliaria Germanica quadrata.

1720
5400
―――
688000
860
―――
9288000 milliaria Germanica quadrata, quæ superficies telluris est. Q. E. J.

5. Problema.

Invenire telluris soliditatem vel capacitatem.

Resolutio.

Tertia pars telluris superficiei (4 *Probl.*) vel 3096000 milliaria Germanica quadrata, ducatur in dimidiam diametrum telluris (3 Probl.) vel 860 milliaria Germanica: factum dabit 2662560000 milliaria Germanica cubica pro soliditate vel capacitate telluris.

3096000
860
―――
185760000
24768
―――
2662560000 Milliaria Germa-

nica cubica, quæ capacitatem telluris constituunt. Q. E. J.

(4) 6. *Problema.*

Invenire capacitatem oceani universi.

1. *Scholion.*

Ex descriptione Globi intellectualis Cap. 8. *Verulamii* non instrenui rerum naturalium indagatoris liceat mihi supponere *terræ superioris* E (vide 2 *Assumpt.*) crassitiem ad minimum esse duorum milliarium Anglicorum. Et quia nulla ratio est, cur terra superior crassior aut tenuior sit, quam *inferior* O, ideo utramque præter propter ejusdem esse crassitiei putamus. Sed quare non aqua vel universus oceanus, id est, *oceanus superior* & *inferior* eandem crassitiem vel profunditatem; nempe duorum milliarium Anglicorum haberet? Et quid obstat, quo minus liceat & secundæ regioni vel corpori M crassitiem eandem vel duorum milliarium Anglicorum tribuere? Porro quoniam milliaria Anglica Italicis majora sunt (1. Probl.) patet è suprapositis, *terram superiorem* & *oceanum simul sumpta* poni licere 4. milliaria Italica vel unum Germanicum crassa.

2. *Scholion.*

Cl. Burnettius suppósuit oceanum superiorem ubique $\frac{1}{4}$ partem milliaris Italici, vel 250 passus profundum. Et quidni etiam $\frac{1}{2}$ partem mil-

milliaris Italici profunditatem oceani ponere licet? Quando quidem inveni, qui oceano ubique profunditatem integri milliaris Italici adſcripſerit.

Reſolutio.

1. Subtrahe utrinque unum, adeoque in totum 2 milliaria Germanica vel craſſitiem terræ ſuperioris & oceani (*1. Schol. in fine*) à diametro telluris, 1720 milliaribus Germanicis (*3. Probl.*)

2. Beneficio hujus diametri, quæ habet 1718 milliaria Germanica, quære peripheriam hoc pacto, ut 7 ad 22, ita 1718. ad peripheriam, 5399 milliaria Germanica.

3. Hanc peripheriam in illam diametrum multiplicando inveni ſuperficiem, 9275482 milliaria Germanica quadrata.

4. Tertiam partem hujus ſuperficiei, 3091827 milliaria Germanica quadrata, in dimidiam diametrum 859 milliaria Germanica multiplicando, capacitas, videlicet 2655879393 milliaria Germanica cubica, invenitur.

5. Hanc capacitatem ſubtrahe à ſoliditate telluris, id eſt, 2662560000 milliaribus Germanicis cubicis, & habebis capacitatem terræ ſuperioris & oceani, id eſt, 6680907 milliaria Germanica cubica.

6. Hujus capacitatis dimidia pars eſt oceani capacitas.

1. 1720
2
1718 Diameter.

2. 7 : 22 :: 1718
22
3436
3436
37796

2663
37796 (5399 peri-
7777 pheria.

3. 5399
1718
43192
5399
37793
5399
9275482 superficies.

4. 3091827
859
27826443
15459135
24734616
2655879393 capacitas.

5. 2662560000
2655879393
6680607 milliaria.

Ger-

Germanica cubica.

1

6. ~~6680607~~

~~2222222~~ (3340303 milliaria Germanica cubica oceani capacitatem universi adæquantia. Q. E. J.

1. *Corollarium.*

Hinc sequitur, capacitatem terræ superioris etiam comprehendere 3340303 milliaria Germanica cubica.

Scholion.

Hoc quodam̃odo confirmatur eo, quod superficies oceani superioris præter propter æqualis est superficiei terræ superioris (*6. Assumpt.*)

2. *Corollarium.*

Hinc rursus fluit, oceanum inferiorem & superiorem esse præter propter ejusdem capacitatis, nempe, 1670151 milliarium Germanicorum cubicorum, quæ est dimidia capacitas universi oceani.

(5) 7. *Problema.*

Invenire capacitatem planitie telluris universæ, & altitudine montis altissimi comprehensam.

Resolutio.

1. Addantur duo milliaria Germanica (quia mons altissimus unum milliare Germanicum altus habetur (*7. Assumpt.*) diametro telluris 1720 milliaribus Germanicis.

2. Beneficio hujus diametri vel 1722 milli-

liarium Germanicorum inveniatur peripheria per regulam auream hoc modo, ut 7 ad 22, ita 1722 ad peripheriam 5412 milliaria Germanica.

3. Hanc peripheriam in illam diametrum ducendo inveniatur superficies, 9319464 milliaria Germanica quadrata.

4. Tertiam partem hujus superficiei vel 3106488 milliaria Germanica quadrata in dimidiam diametrũ vel 861 milliaria Germanica ducendo inveniatur Capacitas vel 2674686168 milliaria Germanica cubica.

5. Ab hac capacitate subtrahe capacitatem vel soliditatem telluris, id est, 2662560000 milliaria Germanica cubica; & restabit capacitas quæsita.

1.
```
        1720
           2
        ----
        1722  Diameter.
```

2.
```
  7:22:: 1722        37884(5412
            22       7777  peripheria.
         -----
          3444
         3444
         -----
         37884
```

3. 5412
1722

10824
10824
37884
5412

9319464 Superficies.

4. 3106488
861

3106488
18638928
24851904

2674686168 Capacitas.

5. 2674686168
2662560000

12126168 milliaria

Germanica cubica, quæ capacitatem inter planitiem universæ telluris, & altitudinem montis altissimi conficiunt. Q. E. J.

(6) 8. *Problema.*

Invenire quot oceani universi requirantur ad implendam capacitatem planitie telluris universæ, & altitudine montis altissimi comprehensam.

Resolutio.

Divide capacitatem planitie telluris universæ, & altitudine montis altissimi comprehensam, id est, 12126168. milliaria Germanica cubica

bica (7 *Probl.* §. 5.,) per capacitatem universi oceani, id est, 3340303. milliaria Germanica (6 *Probl.* §. 6. :) & quotus dabit 4 oceanos universos proxime.

1212616,68 (4 oceani universi pro-
3340303
xime. Q. E. J.

1. *Corollarium.*

Hinc sequitur, octo oceanos universos fuisse necessarios, si oceanus haberet profunditatem unius milliaris Italici, *Sedecim*, *si quidem* profunditas oceani sit ½ pars milliaris Italici. Atque triginta duos, si juxta *Cl. Burnettii* mentem profunditas sit ¼ milliaris Italici (Conf. 2. *Schol.* 6. (*Probl.*)

2. *Corollarium.*

Hinc etiam promanat præterea adhuc pluribus oceanis opus fuisse, si capacitas inter planitiem universæ telluris, & 15 cubitos supra altitudinem montis altissimi esset replenda.

(7) 5. *Theorema.*

Diluvium incepit ab imbre.

Demonstratio.

Diluvium incepisse ab imbre, patet (4 *postul.*) ex *Gen.* 7: 4. *Die*, *pluam super terram.*

Scholion.

Ego מַמְטִיר *pluens* ero vel pluam. Hanc autem pluviam fuisse densam, id est, *imbrem*, vernacule, *een plasregen*, manifestum est ex eo, quod vox גֶּשֶׁם ! quæ *imbrem* significat, *Gen.*

Gen. 7: 12. & 8: 2. reperitur. Is etiam magis ſcopo Dei irati conveniebat, quam ſimplex pluvia.

6. *Theorema.*

Imber provenit è nubibus.

Demonſtratio.

Quoniam vera ſenſuum experientia conſtat (3 *aſſumpt.*), imbrem è nubibus provenire (nam imbrem nunquam de cœlo, quam cum nubibus craſſis obductum eſt, decidere experimur;) ideo verum eſt, imbrem è nubibus provenire. Q. E. D.

Scholion.

Ut autem modum cognoſcamus, quo imber in diluvio è nubibus provenerit, demonſtrare oportebit, (1) vapores aquoſos calore ex aqua fieri, (2) eos elevari in aerem; (3) elevatos nebulam conſtituere; (4) nebulam in altum ſublatam conſtituere nubem; (5) nubem vel humilius, vel altius in aere hærere; & (6) nubem ubicunque hærentem producere imbrem.

7. *Theorema.*

Vapores aquoſi calore ex aqua fiunt.

Demonſtratio.

Vapores aquoſos calore ex aqua fieri, vera ſenſuum experientia conſtat (3 *aſſumpt.*:) nam quotidie experimur, cum olla aquam habens ſuper ignem impoſita eſt, ignis calore vapores elevari. Etiam ex aqua deſtillationi commiſſa ignis ſubjecti calore vapores

in alembicum vitreum aſcendere videmus. Q. E. D.

8. *Theorema.*

Vapores aquoſi calore elevantur in aerem.

Demonſtratio.

1. *Hypoth. Aliæ particulæ aquæ aliis ſunt ſubtiliores & leviores.* Hoc palam eſt ex eo, quod dum aqua igni admota eſt, aliæ particulæ celerius, aliæ tardius avolant.

2. *Hypoth. Particulæ aquoſæ ſunt leves & lubricæ* anguillarum exiguarum inſtar: hoc liquet ideo quia vapores facile ex aqua, etiam marina vel ſalſa; & è corporibus aqua madentibus elabuntur.

3. *Hypoth. Particulæ* (vel potius moleculæ) *ſalinæ particulis aquoſis graviores*: hoc in propatulo eſt, eo quod dum aqua marina deſtillatur, vapores aquoſi tantum in alembicum aſcendunt, relictis in fundo cucurbitæ moleculis ſalinis.

4. *Hypoth. Aer calore rareſit*: quia nempe ejus moleculæ utpote è particulis aquoſis & ramoſis maximam partem conſtantes, calore motæ ſeſe latius inſtar tenuium funiculorum celeriter agitatorum extendunt:

Igitur quia particulæ aquæ ſubtiliores ſunt, (1. *Hypoth.*) & per particularem naturæ legem ſurſum feruntur (8. *Aſſumpt.*:) ideo hæ ob ſuam lævitatem & lubricitatem (2. *Hypoth.*) ex aliis extricatæ, poris aeris calore rarefacti (4. *Hypoth.*) excipiuntur, adeoque in aerem ele-

elevantur, moleculis ſalinis, ſi aqua ſalſa ſit, ob ſuam gravitatem (3. *Hypoth.* infra relictis. Q. E. D.

Scholion.

Sunt qui putant, particulas aquoſas calore adeo expandi, ut diameter earum vel decies major ſit, ac proinde moles earum vel millies major, quam antea. Hinc fieret, ut particulæ aquoſæ de gravitate cum aere convenirent (quum proportio gravitatis aquæ ad aeris ſit ut 1000 ad 10,) ac idcirco in altum aſcenderent, quemadmodum globus vitreus concavus in aquam demerſus adſcendere conſpicitur. Sed ſingulas particulas aquoſas ita expandi ipſarum natura prohibet. Guttulam autem ex plurimis compoſitam in vaporem tantopere expandi poſſe minime inficias imus.

9. *Theorema.*

Vapores ex univerſo telluris ambitu elevantur.

Demonſtratio.

Quoniam vera ſenſuum experientia conſtat, (3 *aſſumpt.*) oceanum ſuperiorem univerſam tellurem ambire, licet iſthmis interpoſitis disruptus ſit, ut in 4 ampliſſima maria, Atlanticum, Pacificum, Hyperboreum, & Auſtrale ſit diviſus; & inſuper ubique in 4 mundi partibus, Europa, Aſia, Africa, & America, fluvios magnos reperiri ex oceano tum ſuperiore, tum inferiore oriundos: ideo manifeſtum eſt vapores, qui ex aqua fiunt

fiunt (7 *Theor.* ex universo telluris ambitu elevari. Q. E. D.

10. *Theorema.*

Vapores aquosi elevati nebulam constituunt.

Demonstratio.

Vapores aquosos in aerem elevatos nebulam constituere, vera sensuum experientia constat (3 *Assumpt.*,) quippe quæ docet, illos vapores ex aqua per foramen in crusta glaciali factum, ut & ex aliis aquis in aerem elevatos nebulam creare. Idem hoc experimentum testatur: cum vase vitreo amplo aqua fervente instructo, & sub campana collocato, aliqua pars aeris è campana per antliam Pneumaticam extrahitur, vapores ex ea aqua in aerem reliquum calefactum sursum latos nebulam producere cernimus, rursus evanescentem, cum aer extractus recipitur, & universus frigore condensatur. Q. E. D.

11. *Theorema.*

Nebula in altum sublata constituit nubem.

Demonstratio.

Observatum est, eos, qui ad pedem montium altissimorum in Hungaria & alibi consistebant, nubem in summo istorum montium vidisse versantem: & cum in hoc summum ascendendo pervenissent, offendisse nebulam. Imo contra in summo montium altissimorum consistentes viderunt infra se nubem, quam esse nebulam comperiebant, cum eo descendendo pervenissent. Unde ve-

vera ſenſuum experientia conſtat (3 *Aſſumpt.*) nebulam in altum ſublatam fuiſſe nubem. Q. E. D.

12. *Theorema.*

Nubes vel humilius, vel altius in aere, ob æquilibrium cum eo, hæret.

Demonſtratio.

Hypoth. Corpus aliquod in fluido ibi hæret, ubi cum eo in æquilibrio conſtitutum eſt. Ratio petenda eſt ab utriusque æquali gravitate, qua unum non magis quam alterum ad centrum gravium vel telluris deſcendit. Hoc confirmatur experimento capto de aqua & argento vivo vaſe aliquod contentis; & fruſto ferri, quod in hoc fluidum conjicitur: nam ferrum deſcendet per aquam ſupernatantem in argentum vivum; & ex hoc rurſus aſcendet in aquam. Hoc toties fiet, donec tandem in æquilibrio inter aquam & argentum vivum hærebit.

Igitur juxta hanc *hypotheſin* nubes vel humilius, vel altius ibi in aere hæret, ubi cum eo in æquilibrio conſtituitur. Q. E. D.

13. *Theorema.*

Nubes ubicunque hærens frigore producit imbrem.

Demonſtratio.

Hypoth. Vapores aquoſi in guttas aquoſas frigore condenſantur. Hoc manifeſtum eſt è deſtillatione aquarum ſimplicium: nam ubi vapores aſcenderint in alembicum, ibi frigore

cir-

circumambiente in guttas aquoſas condenſantur, in recipiens delabentes.

Igitur quoniam gravia per particularem naturæ legem deorſum cadunt (9 *Aſſumpt.*;) & vapores aquoſi (qui nebulam, ut ſnebula nubem conſtituunt 10. 11. *Theor.*,) in aere juxta *hypotheſin* frigore in guttas aquoſas ipſo aere graviores *Schol.* 8. *Theor.* condenſantur: ideo ob æquilibrium cum aere ſublatum (12 *Theor.*) gravitate ſua deorſum cadunt, proindeque nubes ex iis conflata imbrem producit. Q. E. D.

Corollarium.

Hinc ſequitur, quod, quo frigus in aere majus eſt, eo vapores magis in guttas aquoſas coeunt, & imber major excitatur, cum eo, ne frigus tantum ſit, ut guttæ aquoſæ in grandinem concreſcant.

Scholion.

At heic animadvertendum eſt, quoniam imber pluvia denſa eſt, imbrem naſci è nube denſa, nubem denſam è nebula denſa, & nebulam denſam è vaporibus aquoſis denſis.

14. *Theorema*

Nubes producit imbrem etiam copia vaporum aquoſorum.

Demonſtratio.

Quoniam vapores aquoſi calore in aerem elevantur (8 *Theor.*;) vapores elevati nebulam conſtituunt (10 *Theor.*;) nebula nubē (11 *Theor.*;) vapores aquoſi copia ſua in guttas aquoſas ipſo

ipso aere graviores, *Schol.* 8 *Theor.* coeunt, ut per se manifestum est (3 *Postul.*;) & vera sensuum experientia constat (3 *Assumpt.*) nubem etiam imbrem producere, cœlo calido existente: ideo palam est, nubem quoque imbrem producere vaporum aquosorum copia. Q. E. D.

Corollarium.

Hinc sequitur, quo calor in aere major est, eo copiosiores vapores aquosos in guttas aquosas elevatas coire, & imbrem concitari majorem modo ne calor tantus sit, ut ipsos vapores aquosos dispellat, (quemadmodum halitum oris aquosum calore æstatis dispelli, & ob hoc ipsum non conspici novimus) & in guttas aquosas coire non sinat.

(8) 15. *Theorema.*

Cataractæ cœli significant nubes cœli.

Demonstratio.

Hoc patet ex (4 *Postul.*) 2. *Reg.* 7:2. En si Dominus faceret אֲרֻבּוֹת בַּשָּׁמַיִם *cataractas in cœlo. Jes.* 24:18. quoniam אֲרֻבּוֹת מִמָּרוֹם *cataractæ de excelso* apertæ sunt. *Maleach.* 3:10. Si nunc aperuero vobis אֲרֻבּוֹת הַשָּׁמַיִם *cataractas cœli.*

Scholion.

Nubes cœli vocantur metaphoricè *cataractæ cœli*; quia, quemadmodum cataractæ aquas cohibent, & earum progressum impediunt; ita nubes in æquilibrio cum aere hærentes (12. *Theor.*

Theor.) aquas ſuas continent, & earum lapſum impediunt.

16. *Theorema.*

Cataractæ cœli apertæ ſunt, id eſt, *produxerunt imbrem.*

Explic. Cataractas cœli aperiri mihi notare videtur *producere imbrem*, ſcilicet, per metonymiam antecedentis pro ſequente: nam ante nubes aperiantur neceſſe eſt, quam producunt imbrem. Sed quid τὸ *aperire* ſignificet, per ſe manifeſtum eſt, adeoque non opus habet explicatione (3 *Poſtul.*)

Demonſtratio.

Cataractas cœli produxiſſe imbrem ex (4. *Poſtul.*) *Gen.* 7: 11. Cataractæ cœli *apertæ ſunt*; atque demonſtratum eſt 13. & 14. *Theor.*)

17. *Theorema.*

Imber duravit 40. dies naturales.

Demonſtratio.

Hoc in propatulo eſt ex (4. *Poſtul.*) *Gen.* 7: 4. *Ego pluam ſuper terram 40. dies, & quadraginta noctes. Item* vſ. 12. & 17. Q. E. D.

18. *Theorema.*

Hoc imbre aquis auctis arca ſupra tellurem elevata eſt.

18. *Demonſtratio.*

Hoc palam eſt ex (4 *Poſtul.*) *Gen.* 7: 17. *Et aquæ ſunt auctæ, ſuſtuleruntque arcam*, (quæ) *& elevata eſt ſupra terram.* Q. E. D.

1. *Scholion.*

Heic animadverti convenit, his verbis non indi-

indicari, quantitatem aquarum in tellure existentem, additis ex imbre aquis fuisse auctas, propterea quod ipsæ imbris aquæ prius ex aquis telluris fuerint enatæ 7 *Theor.* & *seq.* sed aquas initio ex imbre delapso natas additis ex imbre continuato aquis incrementum cepisse ita, ut area supra tellurem elevata ne quidem in ejus vel summa ædificia impegerit.

Corollarium.

Hinc sequitur aquarum incrementum sane magnum fuisse, eo quod arca, quæ omnium animalium genere onerata altitudinem 30. cubitorum habuerit *Gen.* 6:15. inferiore sui parte minimum 22 cubitis vel partibus altitudinis in aquam subsederit.

2. *Scholion.*

In hoc imbre determinatio motus guttarum deorsum cadentium, & vaporum aquosorum sursum latorum non fuit contraria, qua guttæ cadentes vaporum ascensum impedirent: quandoquidem eodem momento, quo guttæ descenderunt, vapores per eorum interstitia ascenderunt, similiter ac in arenario, dum arenulæ è vase superiore in inferius descendunt, aer per earum interstitia è vase inferiore in superius ascendit.

19. *Theorema.*

Imber circa universum telluris ambitum fuit.

Demonstratio.

Hoc manifestum est ex (4 *Postul.* *Gen.* 7:19. Opertique sunt omnes alti montes, qui sunt

תַּחַת כָּל-הַשָּׁמָיִם *sub universo cœlo. Gen.* 7 : 21. 22. 23. Et expiravit כָּל-בָּשָׂר *omnis caro, quæ* reptabat ſuper terram &c. Nimirum ; quia vapores aquoſi ex univerſo telluris ambitu elevati ſunt. 9 *Theor.*

Corollarium.

Hinc ſequitur imbrem non in habitabilem duntaxat telluris partem irruiſſe, ut Vir quidam celeberrimus contendit.

(9) 9. *Problema.*

Invenire quantum aquæ imber in diluvio attulerit 40. diebus naturalibus.

Reſolutio.

Merſennus obſervavit, vas cubicum æneum horæ dimidio ab imbre ſesquipollicem aquæ accepiſſe, & quia ſpatium 40. dierum naturalium habet 1920. ſemihoras, ideo iſthoc ſpatio 2880. pollices vel digiti, id eſt, 288 pedes vel 192. cubiti aquæ ceciderunt, (1 *Probl.*) Q. E. J.

Corollarium.

Hinc ſequitur, quam facile aquæ ex imbre 40 dierum naturalium ſpatio augeri potuerint, ut arca ſupra tellurem elevata periculum non incurrerit, ne in ſumma ædificia impingeret, ac impingendo læderetur.

Sboiion.

Magis, quod ad minimum 192 cubiti aquæ ex iſthoc imbre in tellurem delapſi ſint : nam veriſimile eſt, tantum guttarum aquoſarum per imbrem cecidiſſe , quantum vaporum, aquo-

aquosorum per interstitia guttarum non contiguarum ampla ascendisse potuerit.

(10) 20. *Theorema.*

Imber pro causa efficiente non habuit ignem centralem telluris.

Demonstratio.

1. *Hypoth. Ignis centralis in orbem rapitur.* Nimirum quia tellus fuit sidus lucidum instar solis (1 *Assumpt.*;) & ignis solaris circa axem in orbem rapitur (5 *Assumpt.*:) ideo & ignis centralis telluris etiam in orbem rapiatur necesse est.

2. *Hypoth. Motu circulari vorticis majoris, in cujus medio sol est, globuli cœlestes à sole recedere conantur.* Demonstrationem vide apud *Cart. art. 60. p. 3. pr. ph.*

3. *Hypoth. Hi globuli feruntur ad centrum telluris.* Hoc patet ex aeris pressione versus centrum telluris (14 *Assumpt.*)

Igitur quia ignis centralis telluris in orbem rapitur (1 *Hypoth.*,) ejus particulæ in ipsum ignem, non in corpus M determinantur, uti per se manifestum est (3 *Postul.*) Et si quædam earum à centro sui motus recedere conantur, tamen per poros corporis densi M, & terræ inferioris O, quibus arcte inclusus est, foras commeare nequeunt, propterea quod à globulis cœlestibus à sole recedentibus (2 *Hypoth.*) & ad telluris centrum latis (3 *Hypoth.*) repelluntur. Hinc ignis centralis telluris non tantum calorem oceano superiori & fluviis impertiri

potuit, ut ex iis vapores aquosi (7 *Theor.*,) unde nebula, nubes, & imber (10. 11. 13. 14. *Theor.* elevarentur Unde patet, imbrem pro causa efficiente non habuisse ignem centralem telluris. Q. E. D.

Corollarium.

Hinc sequitur ratio, cur hic horrendus ignis centralis, cujus diameter sit 1716. milliarium germanicorum (4 *Probl. coll. cum* 1. *Schol.* 5. *Probl.*,) non sensibilem calorem terræ superiori, in qua nos degimus, impertiatur; multo minus, cur corpus M, & utramq; terram, superiorem nempe, & inferiorem non comburat, & in vitrum convertat, quemadmodum fieri videmus, cum corpora combustibilia & terrea in foco vitrorum causticorum valentissimi generis habentur.

1. *Scholion.*

Supradictum etiam confirmatur eo quod ignis vase undique clauso inclusus nullam vim urendi exerat, sed extinguatur.

2. *Scholion.*

Hunc ignem telluris centralem die novissimo transiturum in gehennam, in qua reprobi quoad corpus æternum cruciatum sint subituri, mihi persuasum habeo.

3. *Scholion.*

Huic autem igni non adversatur, quod pondus grave funi adnexum, & in mare Hispanicum demissum, ad fundum pertingere nequeat: quandoquidem pondus illud non recta linea ad centrum telluris tendit, sed ab ocea-

oceano inferiori in itinere versus latera abripitur. Nam oceanum inferiorem vel subterraneum, adeoque & oceanum superiorem juxta fundum habere motum progressivum, abunde patet ex mari mediterraneo, quod aquas à fluviis Europæ & Asiæ maximis, imo ipso mari Hispanico per fretum Herculeum receptas, quasi devorat, sic ut nunquam supra littora exundare deprehendatur. Idem dictum puta de mari Caspio, cum ex plurimis aliis, tum maxime ex Volga jugiter magnam aquarum copiam accipiente.

21. *Theorema.*

Imber pro causa efficiente radios solares non habuit.

Demonstratio.

Quoniam e nubibus imber nascitur (13. 14. *Theor.*;) & in imbre cœlum crassis nubibus obductum est, teste vera visus experientia, (3. *Assumpt.*:) ideo in hoc imbre cœlum nubibus crassis obductum fuit, quæ transitum radiorum solarium impediverunt, qui proinde caussa efficiens vaporum aquosorum (7 *Theor.*) nebularum (10 *Theor.*) & nubium (11 *Theor.*,) adeoque ipsius imbris esse non potuerunt. Q. E. D.

Scholion.

Heic animadverti convenit, vapores aquosos non solum calore à radiis solaribus multum ignis ætherei habentibus in aquis excitato in altum elevari, sicuti 8. *Theor.* demonstratum est; verum etiam ab ipsis radiis sola-

ribus in altum pelli. Hoc enim liquet eo, quod amianthus, qui leviſſimus eſt, carboni impoſitus, & foco vitri cauſtici admotus movetur & propellitur. Idem intelligendum eſt de una extremitate lateris chalybeji ſubtiliſſimi, cujus altera extremitas ligno cuidam infixa ſit. Sic etiam fere pluviam ſequi radios ſolares inſolito modo urentes comperimus.

22. *Theorema.*

Imber per miraculum à Deo factus eſt.

Demonſtratio.

Quoniam cauſa efficiens imbris non fuit ignis centralis (*20. Theor.*) nec radii ſolares (*21. Theor.*) nec alia cauſa huicce imbri circa univerſam tellurem excitando apta nata nobis occurrit, jure merito colligimus, per miraculum vapores aquoſos ex aquis in univerſo telluris ambitu ſitis fuiſſe elevatos, qui nubes craſſas, unde hic imber circa univerſam tellurem ortus fuerit, produxerint. Q. E. D.

Scholion.

Fuit autem hoc miraculum præter primam naturæ corporeæ legem univerſalem, in quo ſine cauſa externa, per omnipotentem Dei voluntatem particulæ aquoſæ ex aquis motis ſurſum in vapores elevatæ fuerunt, nubes craſſas conſtituentes. Vide *Diſſ. n. de mirac. 6. Theor. coll. cum 20. Theor.* Quod genus miraculorum pertinet ad tertiam claſſem, in cujus

jus miraculis motus transit in motum. Vide 30. *Theor.1. Argum. Exempla tertiæ classis.*

(11) *23. Theorema.*

Nubes non factæ fuerunt per miraculum ex aliis partibus telluris.

Demonstratio.

QuiaDeus est ens simplex (1 *Postul.*) & quælibet res operatur convenienter naturæ suæ (2 *Postul.*) ideo Deus agit modo simplici. Hinc fluit, quod nubes, unde hic imber, non factæ fuerint ex aliis partibus telluris, ex: gr. è corporibus terreis, vel aliis in ipsa tellure, aliisve planetis situm habentibus, & in aerem aut telluris atmosphæram translatis; nec non, in nubes transformatis: & deinde eidem loco formæque pristinæ restitutis. Tum enim Deus non simplici, sed vel quadruplici modo egisset. Q. E. D.

24. Theorema.

Nubes non è nihilo fuerunt creatæ.

Demonstratio.

Quoniam non datur vacuum (10 *Assumpt.*) & vacuum requiritur, quod nubes è nihilo creatas recipiat, ut per se manifestum est, (3 *Postul.*) ideo si Deus nubes è nihilo creasset, primo corpora, quibus locis nubes fuissent futuræ, annihilasse oportuit; deinde nubes è nihilo creasse; tum easdem, diluvio cessante in nihilum redegisse; & tandem corpora annihilata restituisse: quæ quadruplex actio

 est,

eſt; adeoque ſimplicitati Dei (*1 Poſtul.*) ejusque ſimplici actioni (*2 Poſtul.*) repugnat. Unde manifeſtum eſt, Deum nubes non è nihilo creaſſe. Q. E. D.

1. Scholion.

Adhæc quum *corpora annihilanda* & *nubes* non eandem *materiæ* & *motus* quantitatem habeant, quantitas utriusque in mundo quoque mutata fuiſſet, id quod ſaniori phyſicæ adverſatur: nam ea docet, tum motus, tum materiæ quantitatem in mundo ſemper eandem manere.

2. Scholion.

Siquidem nunquam ad miraculum; & omnipotentiam divinam confugiendum cenſeo, niſi cum clare percipimus, effectum aliquod præter leges naturæ & humanam fieri; & non è cauſis naturalibus effici poſſe, verum omnipotentiam divinam, qua fiat, habere neceſſariam.

(12) *25. Theorema.*

Imbrem excepit aqua ex abyſſo magna.

Demonſtratio.

Quia primum de ſolo imbre mentio facta eſt *Gen.* 7: 4. *Ego pluam ſuper terram* (Conf. *Schol. 5 Theor.*) & deinde de imbre ſimul ac de aqua ex abyſſo magna, v. 11. *Rupti ſunt omnes fontes abyſſi magnæ, & cataractæ cœli apertæ ſunt; atque* rationi quoque conſentaneum eſt, (*4 Aſſumpt.*) imbrem præceſſiſſe, & aquam ex abyſſo

abyſſo magna ſecutam eſſe: ideo judicandum puto, quod aqua ex abyſſo magna exceperit imbrem. Q. E. D.

Scholion.

Illud autem rationi conſentaneum eſſe, patet (1) quia, ſi prius aquæ è fontibus abyſſi erupiſſent, quam arca aquæ imbri debitæ innataſſet, periculum fuiſſet, ne ab aquis è fontibus abyſſi irruentibus ſubverteretur, quum, mare caſpium, mediterraneũ, & pontus euxinus haud longe à montibus Ararat abeſſent. (2) Niſi terræ & fluvii aqua pluviali vel ad 192 cubitos (9 *Probl.*) opertæ fuiſſent, plantæ in illis, & piſces in his, aquis marinis emortui fuiſſent: quod non veriſimile mihi videtur.

(13) *26. Theorema,*

Oceanus inferior eſt abyſſus magna.

Demonſtratio.

Oceanum inferiorem vel ſub terris ſitum aut ſubterraneum dari, patet ex 2. *Aſſumpt.* Et quia *abyſſus* ſignificat ingentem telluris profunditatem, è qua maria particularia, fluvii & fontes promanant (4 *Poſtul.*) *Gen.* 49, 25. Benedictionibus תְּהוֹם רֹבֶצֶת תָּחַת *abyſſi jacentis infra*: ideo palam eſt abyſſum eſſe oceanum inferiorem. Eſt magna, utpote capiens 1670151 milliaria Germanica cubica (2 *Coroll.* 6 *Probl.* Q. E. D.

Scholion.

Oceanum inferiorem vel abyſſum magnam

dari, confirmatur etiam eo, quod fossores alte in terris non montosis fodientes aquis obruuntur; quod è puteis longissime à maribus alte qua venæ aquarum sunt fossis aqua copiose propullulat; quod fontes profundi longissime quoque à maribus dissiti, qui multum aquæ egerunt, & ad pedem montium reperti magnos fluvios pariunt, suapte sponte è terrarum venis ruptis nascuntur.

(14) 27. *Theorema.*

Fontes abyssi magnæ sunt aperturæ angustæ, per quas abyssus aquam suam in oceanum superiorem transmittit.

Demonstratio.

Rationi consentaneum est (4 *Assumpt.*) cum terra superior in inferiorem delaberetur (2 *Assumpt.*) multa superioris fragmenta sic fuisse disposita, ut in latus reclinata inferiori incumberent, & angustas aperturas relinquerent, quæ aquam ex abysso magna in oceanum superiorem transmitterent. Hæ verò angustæ aperturæ abyssi magnæ fontes sunt, per quos aquam suam in oceanum superiorem transmittit, Q. E. D.

Scholion.

Quia dubio procul multi hujusmodi fontes abyssi sunt facti, ideo abysso non aqua sed aquæ tribuuntur, similiter ac etiam imbris non aqua sed aquæ fuerunt, (1 *Schol.* 18 *Theor.*) Imo quoniam oceanus tam superior, quam inferior

rior vel abyſſus aquam ſuam diluvio ſuppeditavit, ideo & aquæ oceani fuerunt. Hinc patet, cur in Divina ſcriptura *aquarum* in numero duali mentio habita fuerit, nempe, quoniam una aqua fuit imbris, & altera oceani. Item, quia una aqua fuit oceani ſuperioris, & altera inferioris.

28. *Theorema.*

Abyſſus quoque per fontes ſuos alios communionem habet cum maribus particularibus.

Demonſtratio.

Quia mare mediterraneum & Caſpium magnam aquarum copiam recipiunt ſic, ut nunquam ſupra litora ſua exundare deprehendantur (3 *Schol.* (20 *Theor.*) ideo manifeſtum eſſe puto, illa aquas ſuas oceano inferiori vel abyſſo tradere, quæ proinde per alios ſuos fontes cum iſtis maribus particularibus communionem habet. Q. E. D.

(15) 29. *Theorema.*

Per fontes abyſſi magnæ aquæ vi affluxerunt in maria.

Demonſtratio.

Quia omnes fontes abyſſi magnæ נִבְקְעוּ *fiſſi* vel *rupti ſunt Gen.* 7: 11. & vera ſenſuum experientia conſtat (3 *Aſſumpt.*) anguſtas aggerum aperturas vi affluentium aquarum rumpi & ampliari poſſe; ideo rationi conſentaneum eſt, (4 *Aſſumpt.*) anguſtas aperturas vel fontes abyſſi magnæ vi aquarum ex ea affluentium fuiſſe ampliatos: Per quos idcirco aquæ in maria, ſive univerſale vel oceanum ſuperiorem,

rem, ſive particularia, ut mediterraneum, Caſpium, &c. vi affluxerunt. Q. E. D.

(16) 30. *Theorema.*

Aquæ ex abyſſo per fontes in maria affluxerunt, non per ignem centralem modo rarefactionis.

Demonſtratio.

Aquas in abyſſo per ignem centralem rarefactas fuiſſe & ob hoc ipſum ex ea per fontes in maria affluxiſſe à vero abſonum eſt, propterea quod non tantum calorem ab iſto igne accipiunt, ut rarefiant, veluti ex demonſtratione 20 Theorematis liquet. Q. E. D.

1. *Corollarium.*

Hinc ſequitur, aquas ex abyſſo per fontes in maria multo minus affluxiſſe *modo ebullitionis* igni centrali debitæ, quo ebullientes ex abyſſo effluxiſſent.

2. *Corollarium.*

Ut etiam inde ſequatur, non *aerem ſubterraneum ab igne centrali rarefactum* aquas ex abyſſo per fontes in maria propuliſſe.

1. *Scholion.*

Magis hoc dicas, quod non detur aer ſubterraneus: nam aer inferior F lapſu terræ ſuperioris E inferiorem O ſurſum in aerem ſuperiorem latus fuerit neceſſe eſt. Vide *utramque fig. art. 42. p. 4. Pr. Ph. Cart.*

2. *Scholion.*

Si ponamus, poros ſecundæ regionis vel corporis M, & terræ inferioris O per miraculum fuiſſe dilatatos, quo aliquid ignis centralis

lis ſurſum transmitterent; & diluvio ceſſante rurſus per miraculum clauſos, Deus duplici actione egiſſet, quod ejus ſimplicitati, ſimplicique actioni repugnat.

(17) 31. *Theorema.*

Aquæ ex abyſſo affluxerunt, non per terrarum preſſionem in ſuperficiem aquarum abyſſi factam.

Demonſtratio.

Quia Deus eſt ens ſimplex (1 *Poſtul.*) & convenienter naturæ ſuæ, id eſt, ſimplici actione agit (2 *Poſtul.*) ideo Deus omnipotente ſua voluntate non depreſſit terras in ſuperficiem aquarum abyſſi, quo ipſæ ex abyſſo per fontes in maria affluerent; nec poſtea, diluvio deſinente, easdem terras priori loco reſtituit: hoc enim pacto duplici actione egiſſet. Q. E. D.

1. *Scholion.*

Eodem modo demonſtrari poteſt, *ſuperficiem oceani ſuperioris per omnipotentem Dei voluntatem non preſſionem eſſe paſſam*, qua ejus aqua ſurſum elevaretur, quandoquidem eadem voluntas primo aquam oceani ſuperioris depreſſiſſet; & tum eandem elevatam circa altiſſimos montes ſurſum determinaſſet: quæ duplex actio eſt.

2. *Scholion.*

Eadem etiam ratione demonſtrari poteſt, *Deum non per aerem preſſiſſe ſuperficiem oceani ſuperioris*, quia tum etiam duplici actione egiſſet, & aerem vehementius, quam naturaliter

fit

fit (14 *Assumpt.*) deorsum premendo; & aquam oceani superioris elevatam circa montes determinando.

3. Scholion.

Ut omittam, quacunque oceani superioris pressione concessâ, id verius fieret, ut ejus aqua deorsum pressa abyssi fontes clauderet, vel certè aquas ex abysso affluentes repelleret, sicque inundationi obsisteret.

(18) *32. Theorema.*

Aquæ ex abysso magna per fontes in maria vi affluxerunt per miraculum.

Demonstratio.

Quum aquæ ex abysso magna per fontes in maria vi affluxerint non per ignem centralem (30 *Theor.*) nec per terrarum pressionem *Theor.*) & nullam aliam causam naturalem huic rei aptam natam inveniamus: illud per omnipotentem Dei voluntatem, adeoque per miraculum factum esse jure merito colligimus. Ergo aquæ ex abysso magna per fontes in maria vi affluxerunt per miraculum. Q. E. D.

Scholion.

Hoc autem miraculum mihi factum videtur præter primam legem universalem (*6 Theor. Diss. n.*) atque ad miracula tertiæ classis spectare, in quibus *motus* transit in *motum*. Vide 1. *Argumentum: exempla tertiæ classis 30 Theor. Diss. n.*

33 *Theorema.*

Aquæ per aquas abyssi magnæ vi affluentes è maribus sursum elevatæ sunt.

Demonstratio.

Quum aquæ sursum elevatæ sint (4 *Postul.*) Gen. 7. 20; & omnis motus naturalis fiat per propulsionem (12 *Assumpt.*) non possumus non judicare, aquas ex abysso magna vi affluentes per fontes in maria (29 *Theor.*) aquas ex his, id est, ex oceano superiore, & maribus particularibus, ut mediterraneo, Caspio, &c. propulisse, adeoque sursum elevasse. Q. E. D.

(19) 34. *Theorema.*

Aquæ non ex oceano sursum per lapsum terræ superioris in inferiorem elevatæ sunt.

Demonstratio.

Aquas per lapsum terræ superioris E in inferiorem O ex intermedio oceano D (Vide 2 *Assumpt.*) sursum fuisse elevatas, nequaquam rationi consentaneum est (4 *Assumpt.*) Nam is lapsus vel *subito*, vel *paulatim* factus fuisset. Non *prius*, quia (1) lenta aquarum accretio, scilicet 150 dierum in Scriptura *Gen.* 7: 24. memorata, huic lapsui subitaneo adversatur. (2) Arca undis aquarum instar montium in eam irruentibus subversa fuisset. (3) Aquæ præcise per montium superficiem ascendisse non potuissent: siquidem earum moles non tanta erat, ut undiquaque tellurem supra altissimos mon-

montes operirent (8 *Probl.*) Nec *posterius*, quoniam (1) præcise tanta aquarum moles ascendisset, quanta esset fragmentorum soliditas; adeoque nequaquam montibus altissimis contegendis circa universam tellurem sufficiens. (2) Aquæ versus latera cursum suscepissent, non sursum per superficiem montium elevatæ fuissent. Ergo aquæ non ex oceano sursum per lapsum terræ superioris in inferiorem elevatæ sunt. Q. E. D.

1. *Scholion.*

Hoc autem modo aquas ex oceano non fuisse elevatas, luculenter etiam patet eo, quod tum initio mundi, quo lapsus ille terræ superioris factus fuit, diluvium incidisset, id quod palam sacris literis repugnat.

(20) *Corollarium.*

Ex hoc theoremate fluit, sententiam *Cl. Burnettii* de inundatione rationi esse contrariam.

2. *Scholion.*

Sententia vero hujus Viri præclari universa huc redit,

(1) Tellurem in principio ovalem, & intra corticem terreum æqualem aquarum abyssum inclusam habentem fuisse creatam: quam formam tellus usque ad diluvium servasset.

(2) Lapsu corticis terrei ob fissuras radiis solaribus debitas tempore demum diluvii facto montes & maria fuisse facta: quorum hæc

hæc per universæ telluris planitiem diffluendo, & per montes vel altissimos ascendendo, inundationem concitassent.

3. *Scholion.*

Sed ne referam, hujusmodi formam telluris creandi modum non solide demonstratum: ipsa *forma rationi* contraria est; & *generatio* montium mariumque tandem in ipso diluvio facta *Scripturæ*.

Ipsa *forma* repugnat *rationi*, eo quod pisces quinto die creati *Gen.* 1: 20. 21. in aquis telluris cortice inclusis, excluso aere, non vivere potuissent: nam apertura circa polos telluris non recte demonstrari potest; & si possit, aqua ibidem ob frigus acerbissimum in corticem glacialem crassam transiisse debuisset.

Et *generatio* montium & marium tandem diluvii tempore facta, *scripturæ* contraria est: nam ex *Prov.* 8. 23. 24. 25. patet, aquarum abyssos & montes in principio generationis fuisse facta, nempe tertio die *Gen.* 1. 9. 10. Præterea unde *æs* & *ferrum* ante diluvium *Gen.* 2. 22. nisi è montibus? quos una cum aquis natos liquet ex *Ps.* 104. 6--9.

(21) 35. *Theorema.*

Accretio aquarum in diluvio duravit 150 diebus.

Demonstratio.

Hoc manifestum est ex sacra scriptura (4. *Postul.*) nam diluvium cœpit die decimo se-

ptimo mensis secundi *Gen.* 7. 11. & duravit usque ad diem decimum septimum mensis septimi *Gen.* 8. 4. atque adeo in totum quinque menses, id est, cum singuli menses contineant, 30 dies, 150 dies. *Gen.* 7. 24; & 8. 3. Q. E. D.

Scholion.

Vidimus 9 *Probl.* aquam ex imbre 40 dierum naturalium 192 cubitis tellurem operuisse. Et huic aquæ aquam ex abysso magna accessisse 25 *Theor.* Jam videbimus, quomodo utraque aqua vel aquæ supra montes altissimos elevatæ fuerint, præsertim cum plures quam 4 oceani requirantur ad implendam capacitatem planitie telluris universæ, & 15 cubitis supra altissimos montes comprehensam. 1. 2. *Coroll.* 8. *Probl.*

36. Theorema.

Quatuor aquarum accretionis gradus fuerunt.

Demonstratio.

Hæc demonstratio perspicua est ex (4. *Postul.*) Divina scriptura: nam *primus* gradus habetur *Gen.* 7. 17. quo arca רָמָה *elevata est* supra terram. *Secundus.* v. 18. quo aquæ invalescentes מְאֹד *vehementer* auctæ sunt. *Tertius* v. 19. quo aquæ מְאֹד מְאֹד *vehementissime* invalescentes montes altissimos operuerunt. Et *quartus* v. 20. quo aquæ 15 cubitis supra altissimos montes invaluerunt. Q. E. D.

1. *Scho-*

1. *Scholion.*

Sunt, qui putant, tres duntaxat esse gradus, judicantes quartum pertinere ad secundum, ita ut aquæ secundo gradu 15 cubitis accrevissent. Verum hoc si ita esset, quartus gradus immediate, non mediante tertio secundum excepisset. Præterea accentus : *silluc*, nota puncti., tam tertium & quartum gradum interjacet, quam secundum & tertium; nec non primum & secundum. Tandem ne de gloria quicquam divina derogemus, opera, Dei haud nimis magnifica statuere licet, modo ne revelationi divinæ, rationi, & veræ experientiæ repugnent. Atqui non repugnat revelationi Divinæ, aquas 15 cubitis supra altissimos montes elevatas fuisse. Nam extat v. 20. Sursum invaluerunt aquæ, וַיְכֻסּוּ *cum* vel postquam *operti fuerunt* montes illi. Hoc enim sensu locis plurimis sumitur ו *vau*, ut *Gen.* 2. 2., וַיְכַל *cum* vel postquam (autem) *perfecisset* Deus. *Gen.* 16. 4. וַתֵּרֶא *cum* vel postquam *vidisset* &c.

2. *Scholion.*

At illi Viri quartum gradum ad secundum mihi retulisse videntur, adeoque statuisse, montes altissimos solummodo aquis opertos fuisse, & non 15 cubitis supra eos elevatas, ne difficultate premerentur ostendendi, quo pacto aquarum quantitas, quæ in tellure reperientur, tanto spatio implendo sufficeret.

3. *Scholion.*

Quod attinet ad altiſſimos montes: Europa, Aſia, Africa, & America, plurimos montes diverſæ magnitudinis habent, quorum *Pica* in inſula *Teneriffa* altiſſimus nimirum milliare Germanicum altus habetur. Sed montium Ararat altitudo unius milliaris Gallici, teſte *Merſenno*, reperitur.

(22) *Corollarium.*

E ſuprapoſitis igitur promanat, aquas univerſam tellurem vel 15 cubitis ſupra altiſſimos montes operuiſſe.

37. *Theorema.*

Aquæ univerſam tellurem 15 cubitis ſupra altiſſimos montes operuerunt per miraculum.

Demonſtratio.

Cum plures quam 4 oceani requirantur ad implendam capacitatem planitie telluris univerſæ, & 15 cubitis ſupra montes altiſſimos comprehenſam (8 *Probl.* 1. 2. *Coroll.*) ideo multo minus poteſt unus oceanus ſupradictam capacitatem replere, ut per ſe manifeſtum eſt (3 *Poſtul.*) Igitur ut iſta capacitas aquis repleatur, ipſæ ex imbre natæ (9 *Probl.*) & ex oceano ſuperiori maribusque particularibus ſurſum elevatæ (33 *Theor.*) ſupra univerſam tellurem verſus omnes montes, & quidem 15 cubitis ſupra altiſſimos determinentur neceſſe eſt. Quod quia rationi conſentaneum eſt (4 *Aſ-*

(4 *Assumpt.*) per omnipotentem Dei voluntatem ſolam adeoque per miraculum fieri poſſe, colligi oportet, aquas univerſam tellurem 15 cubitis ſupra altiſſimos montes operuiſſe per miraculum. Q. E. D.

1 Scholion.

Hoc autem miraculum mihi factum videtur præter ſecundam legem particularem (12 *Theor. Diſſ. n.*) nam aqua gravis eſt (*Scholion.* 8 *Theor.*) & tamen heic ſurſum fertur. Vide 30 *Theorema*: 5 *Argumentum. Diſſ. n.*

2 Scholion.

Nam quidni Deus per miraculum haſce aquas præciſe circa & ſupra omnes montes determinaſſet, ac aquas maris rubri Iſraelitis per illud transeuntibus in ſimilitudinem muri coegerit *Exod.* 14: 22 ? vel ac aquas Jordanis conſiſtentes in acervum conſurgere fecerit, *Joſ* 3:16 ?

1. Corollarium.

In hoc igitur diluvii miraculo tantum facta eſt determinatio aquarum circa & ſupra montes omnes etiam altiſſimos.

2. Corollarium.

Hinc ſequitur unum oceanum plus ſatis fuiſſe ad univerſam tellurem vel 15 cubitis ſupra altiſſimos montes contegendam. Et quidni unus oceanus pluribus telluribus hoc modo inundandis ſuffeciſſet?

3. Scholion.

Huc, huc, inquam, athees, & hoc mira-

culum, ut & duo priora 22. & 32. Theor. proposita, diligenter cum animo tuo volve, & desine in posterum verum Deum miraculorum authorem in dubium revocare; & de sacræ scripturæ Divina authoritate dubitare.

4. *Scholion.*

Consului quendam eruditum Judæum in civitate nostra de magnitudine cubitorum quosnam in dimetienda altitudine supra dictarum aquarum intelligendos existimaret. Is mihi asseruit ex Judæorum eruditissimorum sententia quamlibet palmam esse spatium ab extensi transversim pollicis extremitate ad exteriorem palmæ manus protensum, adeoque plus minus dimidium pedem adæquare, cujusmodi sex palmæ (vide 1. *Probl.*) vel 3. pedes conficerent cubitum quemlibet hic intelligendum.

5. *Scholion.*

Considerans vero opera Divina haud nimis magnifica statui licere, (1. *Schol. 36. Theor.*;) & suprapostita ratione facile demonstrari posse, quomodo 15. hujusmodi cubitis supra altissimos montes universam tellurem operire potuerint aquæ, nulla mihi suppetit difficultas hujusmodi cubitos in hac aquarum altitudine determinanda intelligendi.

(23) 38. *Theorema.*

Aer loca in abysso magna ab aquis derelicta occupavit.

De-

Demonstratio,

Cum in omni motu integer circulus corporum moveatur (13. *Assumpt.*;) aquæ ex abysso affluxerint (29 *Theor.*;) & hæ affluentes aquas e maribus sursum adeoq; in aerem contiguum elevarint (33 *Theor.*.) adeo palam est aerem loca ab aquis in abysso magna derelicta occupasse. Q.E.D.

(24) 39. *Theorema.*

Omnis caro expiravit.

Demonstratio.

Quoniam aquæ vel 15. cubitis supra altissimos montes universam tellurem operuerunt (37 *Theor.*) ideo necesse fuit, ut omnis caro viva vel vitam animalem habens expirarit, *Gen.* 7: 21. 22. 23. Q. E. D.

Scholion.

Hinc מַבּוּל *diluvium* à rad. נָבֵל *marcescere* derivatur: quod proprie quidem de plantis dicitur, sed metaphorice quoque de omni carne viva, quæ cum expiravit instar plantarum marcescere & corrumpi deprehenditur.

(25) 39. *Theorema.*

Ventus è naturali causa obortus est.

Demonstratio.

Quia rationi consentaneum est (4 *Assumpt.*) ventum à naturali causa proficisci posse, ideo mihi statuendum videtur, Deum ventum transire super terram fecisse *Gen.* 8: 1. non per miraculum, sed hunc ventum, è natura-

turali causa obortum fuisse. (Conf. 2 *Schol.* 24 *Theor.*) Q.E.D.

Corollarium.

Ergo Deus res naturales ita præordinavit, ut tum præcise temporis ventus è causa naturali oriretur.

40. *Theorema.*

Per ventum & aerem prementem aquæ quieverunt.

Explic. Ventus est aer versus aliquam lineam motus.

Demonstratio.

Quia non datur penetratio dimensionum (11 *Assumpt.*,) ideo ventus obortus (39 *Theor.*,) & aer premens (14 *Assumpt.*) non in aquas elevatas & 15. cubitis supra altissimos montes circa universam tellurem determinatas (37. *Theor.*) ingressi sunt, sed eas deorsum versus abyssum magnam pepulerunt: unde aquæ וַיָּשֹׁכּוּ & *quieverunt*, *Gen.* 8: 1. Q. E. D.

Scholion.

Etenim quamvis vox שָׁכַךְ etiam *subsedit*, *recessit* significat, tamen eam significationem hoc loco locum non habere credo, propterea quod tandem *Gen.* 8: 3. de aquarum *recessu* habetur sermo. Ergo vox illa hoc loco mihi *quiescere* significare videtur: nam prius quieverunt aquæ quam recesserunt: similiter ac in æstu maris aquarum refluxum sequi quietem experimur.

(26) 41. *Theorema.*

A vento & aere premente obstructi sunt fontes abyssi.

Demonstratio.

Quoniam aquæ ex abysso affluentes ejus fontes ruperunt & ampliarunt (29 *Theor.*;) & per ventum & aerem prementem aquæ quieverunt. (40 *Theor.*:) ideo manifestum est, easdem aquas à vento & aere premente fuisse suppressas ita, ut amplius affluere desiverint. Hæc aquarum suppressio mihi illa fontum obstructio esse videtur, quam legimus *Gen.* 8:2. וַיִּסָּכְרוּ *& obstructi sunt* fontes. Q. E. D.

Scholion,

Si namque fontes ipsi verè fuissent obstructi, aquæ per eos in abyssum refluere non potuissent.

(27) 42. *Theorema.*

A miraculi cessatione cataractæ cœli sunt obstructi.

Demonstratio.

Quoniam imber à Deo per miraculum factus est (22 *Theor.*,) ideo hoc miraculo cessante, ipsum imbrem cessasse per se manifestum est (3 *Postul.*). Hæc autem imbris cessatio mihi illa cataractarum cœli obstructio fuisse videtur, quam etiam ibidem *Gen.* 8:2. legimus: *& obstructæ sunt cataractæ cœli.* Q. E. D.

Corollarium.

Hinc sequitur modus, quo *imber de cœlo cohibi-*

bibitus fuerit, ibidem etiam *Gen.* 8: 2. videlicet, obstructione cataractarum cœli.

(28) 43. *Theorema.*

Aquæ per ventum & aerem prementem recesserunt in abyssum.

Quoniam per ventum & aerem prementem aquæ quieverunt (40 *Theor.*;) & aquæ teste sacra scriptura (4 *Postul.*) *Gen.* 8: 3. *recesserunt* aut *redierunt*: ideo rationi consentaneum est (4 *Assumpt.*,) eundem ventum ac aeris pressionem continuasse, & per eadem aquas in abyssum recessisse. Q. E. D.

44. *Theorema.*

Aquæ in abyssum recedendo, aerem inde dispulerunt.

Demonstratio.

Vidimus 38 *Theor.* aerem loca in abysso ab aquis derelicta occupasse. At quoniam aquæ in abyssum recesserunt (43 *Theor.*,) aerem, quippe qui minus restitit, quam aqua impulit, (*Shol.* 8 *Theor.*,) inde rursus dispulisse foras debuerunt. Q. E. D.

(29) 45. *Theorema.*

Aquæ initio celerrime in abyssum recesserunt.

Demon-

Demonſtratio.

Aquas initio celerrime in abyſſum receſſiſſe, ex (4 *Poſtul.*) *Gen.* 8: 3. 4. manifeſtum eſt: ſiquidem ibi videre eſt, eodem ultimo die 150. dierum, quo diluvium deſiit, arcam reſediſſe ſuper montes Ararat. Ergo hoc uno die deſcenderunt aquæ a 15 cubitis ſupra altiſſimos montes, ad quam altitudinem aquæ fuerunt elevatæ (37 *Theor.*,) usque ad 22 cubitos ſupra montes Ararat, quibus arca inferiori ſua parte in aquam ſubſedit, *Coroll.* 18. *Theor.* Unde conſtat aquas initio celerrime in abyſſum receſſiſſe. Hujus autem rei ratio eſt, quod aer initio rarus aquis in abyſſum recedentibus non multum reſiſtere potuit.

Scholion.

Hunc autem celerrimum aquarum in abyſſum receſſum Divina ſcriptura indicare videtur, cum *Gen.* 8: 3. הָלוֹךְ וָשׁוֹב *eundo & redeundo*, duo verba ejusdem hoc loco ſignificationis (etenim notant motum aquarum eundem verſus eadem loca priſtina) adhibet: magis quod horum poſterius וַיָּשֻׁבוּ & *redierunt* aquæ de terra, etiam initio hujus verſus habetur.

Corollarium.

Hinc ſequitur aquas neceſſario imminutas fuiſſe, *Gen.* 8: 3. וַיַּחְסְרוּ & *imminutæ ſunt* aquæ: etenim cum verbum חָסֵר de rebus uſurpatur, ſignificat *imminuit.*

(30) 46. *Theorema.*

Terræ superficies 163. diebus siccata fuit.

Demonstratio.

Ab initio recessus aquarum id est, à die decimo septimo septimi mensis *Gen.* 8: 4. usque ad primum diem anni sequentis *Gen.* 8: 13. quo die aquæ siccatæ fuerunt, transacti sunt 5. menses & 13. dies, vel 163. dies. Unde patet, terræ superficiem 163. diebus fuisse siccatam. Q. E. D.

Corollarium.

Hinc fluit, aquas non tam celeriter, ut initio, in abyssum recessisse, sed perquam tarde, & lento refluxu, nimirum, quandoquidem nunc aer in abysso reliquis ab aquis in eam redeuntibus fuit condensatus, unde iis nunc vehementius restitit, & ob hoc ipsum tam cito dispelli non potuit. Conf. 44. & 45. *Theor.*

III.

III.

CASPARIS MAURITII, (a)

S. T. D, & verbi divini Miniſtri In eccleſia *Hamburgenſi* De CONFESSIONE & ABSOLUTIONE PRIVATA

THESES

Ut ſequentia accurate examinanda proponerem, effecere graviſſimi Angores Conſcientiæ, quos ut notum eſt ſingulari Dei beneficio ſuſtinui, cum me Satanas ob peccata in

(a) Fuit ille primum Conrector Scholae Bordesholmenſis in Cimbria, deinde Logicae & poſtea Theologiae Profeſſor, & Superintendens Roſtochienſis. Ab anno 1662. Hamburgi in aede D. Jacobi Evangelium docuit ad annum usque 1675. in quo die XIV. Apr. aetatis ſexageſimo diem ſuum obiit. Paucis ante mortem menſibus has theſes transmiſit Gregorio MICHAELIS, Generali Superintendenti Comitatus Oldenburgenſis, cujus in *Gaffarelli curioſitates inauditas* notae exſtant. Erat autem hic affinis Mauritii, qui ejus ſororem *Catharinam*, Chriſtiani *Michaelis*, Superintendentis & ſacerdotis in aede D. Iacobi Roſtochienſi, filiam in matrimonio habuit. Exem-

in officio commissa, & profanationem nomini divinis gloriosi & tremendi, adoriretur, eaque in immensum exaggeraret, ut de solatio valde sollicitus essem. Nullum a tentatis Solatium idoneum superest, nisi ex verbo Dei depromptum. Hic est gladius Spiritus, quotandem funiculus tentationum, Dei gratia dissecari, & solvi Satanæ nodi atque rumpi possunt. Sic *Asperitas tentationis fit origo Luminis*. Itaque consultum duxi & necessarium, pro gloria Dei & liberanda conscientia mea de *Absolutione Sacerdotali*, hodie apud nos usitata sequentia subjicere. Quæ ut ab animo vacuo amarulentia & perturbatione, fastu & malevolentia, odio & invidia, omnique maligno affectu, cujus causas procul habeo, solo studio, leniter & modeste, ex pio affectu verum scrutandi, proficiscuntur: ita eadem sinceritate ut accipiantur, & sine omni acriori contentione, a qua Ecclesia abhorret 1. Cor. 11, 16. firmis argumentis, non impetu, sed Christiana modestia res tractetur, amicè contendo. Sic enim in rebus inveteratis, quæ subito revelli non possunt, fieri par & æquum est.

§. 1.

plar, quod forte fortunâ in manus incidit meas, fideliter ex autographo descriptum fuit. Quamquam plurima sint ad manus, quae ad haec confirmanda vel illustranda possent afferri, consulto tamen nihil volui mutare, nihil addere, totum hoc scriptum cordatioribus Theologis serio expendendum relinquens. T. d. H.

§. 1. Non agam fusius de Clavibus Ecclesiæ commissis, hæc enim res in nostris Ecclesiis nullam habet controversiam. In Ecclesia Corinthiaca Paulum communicaturis injunxisse, ut se probarent ipsi, manifestum est. Nihil in omnibus Epistolis Apostolicis de privata reperitur absolutione. In Ecclesia Corinthiaca potestas clavium exercebatur, non ab uno, sed ὑπὸ τῶν πλειόνων à pluribus delectis, ut manifestum est ex 2. Cor. 2, 6. sq. Cf. 1. Cor. 5. 11. 13. c. 7. 9. Nimirum si quis graviter deliquisset, & postea resipuisset, clavem absolutionis non unus, neque soli Sacerdotes, sed iis adjuncti Seniores expediebant, de quibus agit Paulus 1. Tim. 4, 14. 17. quos alibi vocat προϊσταμένους, προεστῶτας, κυβερνήσεις. *Regentes Censores* & Ecclesiæ *Præsides*, Rom. 12, 7. 8. 1. Cor. 12, 28. 1. Tim. 5, 17. v. Act. 15, 6. 23. ubi habes Apostolos Seniores & Fratres, & c. 20, 17. 28. ubi in una Ecclesia plures habes Episcopos, nempe Episcopum ejusque Collegas, in Regimine Ecclesiastico ex ministris verbi & Laicis electos. Cf. Phil. 5, 17. 2. Thess. 3, 14.

§. 2. Sec. II. Seniorum mentionem facit Tertullianus cujus in Apol. c. 39. hæc sunt verba: *Coimus in Cœtum & Congregationem* &c. *disciplinam præceptorum inculcationibus densamus, ibidem etiam exhortationes castigationes & censura divina: nam & judicatur magno cum pondere, ut apud certos de conspectu Dei, summumque futuri judi-*

judicii tempus judicium est, si quis ita deliquerit, ut à communicatione Orationis & conventus, & omnis sancti commercii relegetur. Præsident probati quique Seniores, honorem istum non pretio, sed testimonio adepti. Hæc Tertull. qui de Pœnit. c. 9. *Sub pœnitentia positos, presbyteris advolvi charis Dei adgeniculari, omnibus fratribus legationes deprecationes suæ injungere ipsum pœnitente, cum se ad genua fratrum protendit Christum contrectare* ſcribit. Quæ ut melius intelligantur, eos, qui in ſcelus prolapſi ſpiritualibus vinculis ligati erant, certo diſciplinæ ordine fuiſſe ſubjectos. Concil. Ancyr. Sec. IV. habitum c. 4. Lapſos inter audientes, uno anno conſtitui, ſuccumbere v. tribus annis, & in oratione communicare biennio, & tunc ad perfectionis gratiam pervenire, h. e. ad communionem admitti debere decrevit. Nempe diſtincti erant gradus pœnitentium. Alii erant lugentes qui cum luctu extra Eccleſiam & cum lacrymis ſtabant; Alii audientes qui intra porticum templi ſtantes, lectioni Prophetarum & Apoſtolorum intereſſe poterant; Alii ſubſtrati qui intra templi ſepta poſt ſuggeſtum inter Catechumenos ſtabant, & cum Catechumenis dimittebantur ante Liturgiam: Alii ſubſiſtentes qui intererant Liturgiæ, ſed nondum communicabant, alii qui expleto pœnitentiæ ſuæ tempore admittebantur ad S. Synaxin v. Supplem. Chamieri L. 5. c. 3. n. 8.

§. 3.

§. 3. Sec. III. vixit Origenes, qui Seniores vocat βυλὴν & βυλευτὰς ἐκκλησίας Senatum sive Senatores Ecclesiæ Dei Lib. 3, c. Celsum, simulque eorum officium describit. *Eos*, inquit, *qui recte vivere volunt introducunt, privatim eorum qui nuper cœperunt & admissi sunt, nec adhuc Symbolum, quod ipsos purgatos designet sumserunt, agmen instruunt. Aliud vero eorum, qui se pro virili præparant, nec aliud quidquam, quod Christianis placeat volunt, à quibus quidam constituti sunt, qui de accedentium vita & moribus inquirunt, ut eos qui vetita admittunt, à communi conventu arceant.* Eodem Sec. floruit Cyprianus, qui Epist. 6. scribit. *A primordio Episcopatus mei statui, nil sine consilio vestro, & sine consensu plebis meæ privata sententia gerere*, Id. Epist. 9. *pœnitentes justo tempore, & secundum disciplinae exomologesin venire, & per manus impositionem Episcopi & Cleri Jus communicationis accipere* docet. Et Epist. 10. reprehendit eos qui contra Evangelii Legem, ante actam pœnitentiam ante exomologesin sive confessionem publicam gravissimi & extremi delicti factam, ante manuum ab Episcopo & Clero in pœnitentiam impositionem, offerunt lapsis pacem & Euchariſtiam dant. Ne quis autem putet semper fuisse requisitam præsentiam Episcopi & Cleri, notanda sunt verba Cypr. Epist. 12. ubi agit de moribundis, qui tempus pœnitentiæ destinatum implere volentes non poterant, morte præventi. *Si presbyter repertus non fuerit, &*

urgere exitus cœperit, apud Diaconum quoque delicti sui exomologesin ponunt, ut manu eis in pœnitentiam imposita, veniant ad Dominum cum Pace. Ep. 27. Omnem actum Ecclesiæ per Præpositos gubernari scribit, Et Ep. 28. dicit. *Negotia Ecclesiæ tractanda esse, & limandam plenius rationem non tantum cum Collegis, sed & cum plebe universa, expensa enim moderatione libranda & pronuntianda res est, quæ in posterum circa Ministros Ecclesiæ constituat Exemplum*; Et Ep. 55. provocat ad Ecclesiæ Catholicæ dignitatem & plebis intus positæ fidelem & incorruptam Majestatem & Sacerdotalem quoque auctoritatem & potestatem. *Nihil in tribus prioribus Seculis legimus de privata absolutione.* Nemo fuit qui confidentes privatim & promiscuè absolveret. Nemo dixit, Ego te absolvo. In Cypriani Epistolis est una Firmiliani Episcopi Cæsariensis in Cappadocia cujus, verba lectu digna, *non quasi à nobis* inquit, *remissionem peccatorum consequantur, sed ut per nos ad intelligentiam delictorum suorum convertantur.* Nempe illi, qui publicis Censuris propter gravia delicta erant ligati, ab iis qui ligaverant, expleto pœnitentiæ tempore solvebantur, & ad Eucharistiæ participationem admittebantur conversi.

§. 4. Hactenus de Ecclesia sub Magistratibus Ethnicis. Alia rerum facies sub Magistratibus Christianis, cessante persecutione, eaque, ut fit, deterior. Seniores paulatim

ex Laicis ſublatos, queritur Ambroſius ſive is ſit Hilar. Diaconus in locum Pauli 1. Tim. 5. 14. 17. Verba ejus ſunt. *Et Synagoga & poſtea Eccleſia Seniores habuit, quorum ſine Conſilio nihil agebatur in Eccleſia, quod, qua negligentia obſoleverit, neſcio forte Doctorum deſidia, aut magis Superbia, dum ſoli aliquid volunt videri.* Eodem Matth. XVIII: 17. Sec. quo vixit Ambroſ. nempe IV. Floruit etiam Hieron. cujus verba in locum, *Die Eccleſiæ*, ſic ſonant. *Iſtum locum Presbyteri, & Epiſcopi intelligentes, aliquid ſibi de Phariſæorum aſſumunt Supercilio, ut vel damnent innocentes, vel ſolvere ſe noxios arbitrentur. Legimus etiam Levit. de Leproſis, ubi jubentur, ut oſtendant ſe Sacerdotibus quomodo Leproſus ibi immundus vel mundus ſit, ſic ligat vel ſolvit Epiſcopus vel Presbyter.* Hic juvat audire verba Eccleſiaſticæ ordinationis Hamburgenſis, dieweil man ſpüret ein bußfertiges Hertz/ den Glauben an Chriſtum und einen guten Vorſatz / daß ſie ſich nach Gotts Wort wollen beſſern / und Chriſtlich leben/ haben auch den rechten Verſtand vom Heil. Abendmahl ſoll man ſie abſolviren. Nempe qui tali propoſito & vita oſtendunt ſe pœnitentes, abſolvendi ſunt.

§. 5. Sec. IV. & V. vixit Chryſoſtomus cujus verba allegantur in Aug. Conf. p. 27. 28. *Non tibi dico, ut te prodas in publicum, neque apud alios te accuſes, ſed obedire te volo, Prophetæ dicenti; Revela ante Dominum viam tuam, Et tua confitere peccata apud Deum verum Judicem*

eum oratione, delicta tua pronuntia non lingua, sed conscientiæ tuæ memoria. Additur in A. C. Glossam de pœnitentia fateri, *Humani Juris esse Confessionem.* Idem Chrysostomus explicans verba Christi dic Ecclesiæ interpretatur, ἤγ' ἐςι τοῖς προεστδρεύουσι h. e. Assessoribus Concilii. Quamquam Euthymius & Trapezontius προεστδρεύουσι s. præsidentibus dicendum esse censuerint. Quomodo ergo Theophy lactus de προέδροις τῆς ἐκκλησίας h. e. de Ecclesiæ Præpositis, verba Christi accipit ; Hic notandum in Ecclesia Constantinopolitana *Pœnitentiarium* fuisse, qui tamen abrogatus postea est, ob causam quæ legitur apud Socrat. L. 8. H. E. c. 19. & Sozom. L. 7. 14. quorum uterque Sec. V. vixit: *Pænitentiarii*, qui tantum unus erat in Eccl. Constant. cujus alias erant Presbyt. 60. *munus erat audire Confessionem Criminum & peccatorum gravium, ad quae tum temporis erat adstricta Confessio.* Sed hæc Confessio una cum Pœnitentiariis in omnibus Ecclesiis Orientalibus obsolevit & contra in Latina Ecclesia sic crevit Confessio, ut omnibus Sacerdotibus potestas audiendi Confessiones daretur, sic tamen, ne Diœceses & Parochiæ confunderentur. Memorabile est in Ecclesia Constantinopolitana usitatum fuisse, ut in S. Synaxi Diaconi subinde clamarent, *Alii alios noscite.* Ein jeder habe acht auff seinen Nachbaren / h. e. in præsentes studiose inquirite, & si quem nostis Judaizantem, hæreticum, blasphe-

phemum fornicantem, implacabilem, notum tacite. vide Chryſ. T. I. Pariſ. p. 392. Cf. p. 248. 287. 473. Auguſt. qui Sec. V. floruit. Serm. 64. de Verbis Domini, ſic compellat communicaturos. *Cogitantes ergo gradus veſtros, & ſervantes profeſſionem veſtram, accedite ad Carnem & ſanguinem Domini. Qui ſe ſcit aliter eſſe, non accedat, compungimini magis Sermone meo, Quicunque impudici eſtis corrigite vos dum vivitis. Ego enim verbum Dei loqui poſſum, impudicos autem & in nequitia perſeverantes de Judicio Dei & damnatione liberare non poſſum.* Hinc apparet nullam tunc temporis fuiſſe privatam Confeſſionem & abſolutionem. Nullus eſt uſus clavis ſolventis, niſi præceſſerit ligans, Paulus primò ligat inceſtuoſum, poſtea ſolvit v. Matth. 16. 19. 18. ubi ſolventem præcedit clavis ligans. Qui non ſunt ab Eccleſiæ clavibus ligati, ab Eccleſiæ cenſuris non ſolvuntur; Aſſonat totius Eccleſiæ primitivæ praxis. Cæterum quo pacto reconciliati ſint lapſi, & ligati ſoluti, docere nos poteſt Greg. I. Lib. 12. Ep. 32. *Peccatores precibus Sacerdotum Eccleſiæ Catholicæ reconciliantur;* Ubi duo notanda! peccatorem pœnitentem reconciliari Eccleſiæ, & hanc reconciliationem fieri Sacerdotum precibus, non *vero poteſtate judiciaria.*

§. 6. Fulgentio qui vixit Sec. VI. Hugo Menardus Benedictinus, qui edidit librum de Sacramentis Gregorii, hanc formulam tribuit. *Miſereatur tui omnipotens Deus, & donet*

Iii 3 *tibi*

tibi veram indulgentiam de peccatis tuis, & ulciſcatur te de omnibus inimicis tuis inviſibilibus, donet tibi Deus conſilium in iſto Seculo & perducat Te feliciter ad Vitam æternam.

§. 7. Veroſimile eſt etiam prioribus Sec. abſolutionem etiam verbis precativis expeditam fuiſſe, id quod manuum impoſitio uſitata probat, quid eſt impoſitio manuum, niſi Oratio ſuper hominē, inquit Auguſt. de unico bapt. L. 3. c. 30. Talis formula eſt illa quoque quam Menardus in libro quodam repertam eſſe dicit, quæ ſupra §. 6. citatur.

§. 8. Rabanus Maurus, qui vixit Sec. IX. Confeſſionis meminit, ſed ſpontaneæ L. 2. de Inſtit. Cler. c. 30. *Quorum peccata in publico ſunt, in publico debet eſſe pœnitentia, quorum peccata occulta & ſpontanea Confeſſione ſoli tamen Presbytero vel Epiſcopo ab eis fuerint revelata, eorum occulta debet eſſe pœnitentia ne infirmi in Eccleſia ſcandalizentur, videntes eorum pœnas, quorum penitus ignorant cauſas.* Vide Concil. hoc Sec. celebrata, Arelatenſe IV. c. 26. ut qui publico crimine convicti ſunt rei, publice judicentur & publicam pænitentiam agant. Vide Concil. Wormat. can. 25. & Concil. Tribrienſ. Sec. X. celebrati c. 55. ſqq. Praxin Sec. IX. deſcribunt Ordo Romanus & Alcuinus de divinis officiis Cap. de Jejun. Ubi id obſervatu dignum, non aliam fuiſſe abſolutionem, quam precativam. In Ordine Romano edito Pariſ. anno 1627. plures ejusmodi pre-

precativæ formulæ recitantur. In Biblioth. Patrum habemus Officium Rom. quale usitatum erat tempore Caroli M. & Ludov. Pii, ubi formula non judiciaria sed precativa occurrit his verbis. *Deus dimittat tibi omnia peccata tua, & te liberet ab omni malo.*

§. 9. In Græca Ecclesia non sunt usi formula judicativa. *Ego te absolvo*, sed precativo, ut ex Euchologio Græcorum Paris. impresso 1647. & edito à Jaç. *Goar*, Lectore Theol. patet. Neque Æthiopicæ Ecclesiæ utuntur alia formula Absolutionis, quàm precativa, ut liquet ex Hist. Æthiop. edita per Jesuitas Paris. 1628.

§. 10. Aliam formulam absolutionis Menardus memorat, quam dicit esse repertam, in sepulcro cujusdam Eliæ mortui a. 1071. in Gallia *Dominus Deus omnipotens, qui potestatem dedit S. Apostolis suis ligandi & solvendi, ipse Te dignetur absolvere, frater Elia, à cunctis peccatis tuis, & quantum fragilitati meæ permittitur, sis absolutus ante faciem illius, qui vivit & regnat in Secula Seculorum.* Nempe hoc tempore Sec XII. mediæ cujusdam formulæ, quæ deprecativa & indicativa simul est, usus invaluit, ut testatur Joh. Morinus, Congreg. Orat. Domini J. C. Presbyter, Scriptor Pontificius, editis Exercitationibus biblicis celebris. Verba ejus Lib. 8. de Pænitentia c. 10. notabilia sunt. Nihil animadvertes quam deprecativũ, sive reconciliationem publicam spectes sive privatam & oc-

 cul-

cultam, sive sanis præstitam, sive infirmis & moribundis, animamque exhalaturis. Cum autem quotquot sunt libri rituales, Sacramentaria, Pontificalia, Pænitentialia, ante annum 1700. scripta, nullas alias formulas quam deprecativas nobis exhibent, dici posse nullo modo videtur, alias in praxi fuisse.

§. 11. Petrus Lombardus Episc. Parisiens. qui vixit Sec. XII. & prolixe de Pænitentia scripsit, nihil habet de absolutione in forma judicativa, Ego te, absolvo, & verbis Hieron. de Sacerd. Levit. super §. 4. allegatis rem totam illustrat. Idem sentiunt Alex. Alensis, Bonavent. Biel, Occam, aliique, quos magno numero citat Vasques in 3. Parte Thom. Q. 84. art. 13. p. 11. qui negarunt Sacerdotes esse Judices, Gratianus Dist. I. Lib. de Pænit. sic scribit. *Non ergo in Confessione peccatorum remittitur quod jam remissum esse probatur. Fit itaque Confessio ad ostensionem pænitentiæ non ad impetrationem veniæ. Et sicut Circumcisio data est Abrahæ in signum justitiæ, non in causam Justificationis, sic Confessio Sacerdoti offertur in signum veniæ acceptæ, non in causam remissionis accipiendæ.* Modo dicebamus de forma absolutionis judicativa; Talis est illa formula, quæ legitur in Libro cui Tit. Status & ritus Ecclesiæ Græcæ, Græcè descripti à Christ. Angelo Græco, Latinè autem versi à Georg. Felahvio p. 37. *Ex ea potestate quam Christus Apostolis suis concessit dicens. Quæcunque solveritis in terra & in cœlis soluta erunt,*

&

& quam ab Apostolis Episcopi acceperunt, quam ego ab Episcopis nactus sum auctoritatem, absolveris, & criminum reus pronunciaris à Patre filio & Spiritu S. & inter justos cernes sortem & hæreditatem tuam. Posthæc imposita in confitentis caput manu, consuetam aliquam precationem recitat; Consistens vel humi vel alio aliquo in templo loco, nummis aliquot ut Sacerdos se. pro ipso preces fundat, relictis, abit. Sic via sensim munita ad Indulgentias papales, quarum Simulacrum (einen Schein der Ablaß-krämerey) apud nos remansisse nonnulli ægre ferunt. Et hoc nomine telis linguarum expositum esse Ministerium diffiteri non possumus. Cæterum perinde esse videtur, si quis nummum illum (Beichtpfenning) in loco Confessionis accipiat, sive domi suæ. Utrobique enim respectum obtinet ad communicatam absolutionem, si dantis intentionem consideremus.

§. 12. Tandem Sec. XIII. in Concil. Lateranensi A. 1215. celebrato, potestas Ministrorum judicativa Christiano orbi obtrusa & cum multi contradicerent, Formula judicativa in Concil. Trident. confirmata est, exclusis formulis precativis, veteri Ecclesiæ, ut ipsi testantur Papistæ, quorum verba modo allegabamus, unicè usitatis; Sic habent verba Conc. Trid. Sess. XIV. c. 6. p. m. in Caranza Sum. Concil. 730. *Quamvis absolutio Sacerdotis alieni beneficii sit despensatio tamen non est solum*

nudum ministerium vel annuntiandi Evangelium vel remissa esse peccata declarandi. (quod tamen Hurt. & Lombardus aliique numero plurimi dicunt) *sed ad instar actus judicialis quo ab ipso (Sacerdote) velut judice sententia pronunciatur*, Cf. c. 11. Ante hoc tribunal, tanquam reus sisti voluit, ut per Sacerdotum sententiam possint liberari. Et Can. IX. de Pænit. in Caranza p. m. 737. *Si quis dixerit absolutionem Sacramentalem Sacerdotis non esse actum judicialem, sed nudum ministerium pronuntiandi & declarandi remissa esse peccata, confitenti modo tantum credat se esse absolutum, Anathema sit.* Hinc in Concil. Later. c. 21. Sacerdotibus injungitur, *ut sint discreti & cauti, diligenter inquirentes & peccatoris circumstantias & peccati, per quas prudenter intelligant, quale confitenti consilium debeant exhibere, & cujusmodi remedium adhibere, diversis experimentis utendo ad sanandum ægrotum &c.* & in Concil. Trid. Sess. 14. c. 5. Ex his colligitur oportere pænitentes omnia peccata mortalia, quorum post diligentem sui discussionem, conscientiam habent, in confessione recenseri, etiamsi occultissima illa sint, & tantum adversus duo ultima Decalogi præcepta commissa, quæ nonnunquam animum gravius sauciant, & periculosiora sunt, iis quæ manifesto admittuntur. Colligitur præterea etiam, eas circumstantias in Confessione explicandas esse, quæ speciem peccati mutant, quod sine illis peccata ipsa neque à pænitentibus integrè ex-

exponantur, nec Judicibus innotescant, & fieri nequeat, ut de gravitate criminum recte censere possint, & pœnam, quam oportet, pro illis pœnitentibus imponere. Quæ profecto enumeratio impossibilis est, & vera carnificina conscientiarum, quicquid oggan-niant Tridentini Can. 19.

§. 13. Operæ pretium est cognoscere quis & qualis hoc tempore fuerit Papa R. Apotacticus & Apostaticus verius, quam Apostolicus, ut Genebrardus alicubi loquitur. Innocentius erat III. celebris infinitis calamitatibus, quibus obruit Germaniam, adversus Philippum Imperatorem Bertholdum, Zaringiæ Ducem, & Ottonem Saxonem, denique Fridericum Siciliæ Regem accendendo, qua occasione tantas corrasit divitias, ut recte Abbas Ursperg. exclamet; *Gaude mater nostra Roma, quoniam aperiuntur cataractæ thesaurorum in terra, ut ad Te confluant rivi nummorum in magna copia. Lætare super iniquitate filiorum hominum, quoniam in recompensationem tantorum malorum datur tibi pretium; Jucundare super adjutrice tua Discordia, quia erupit de puteo infernalis abyssi, ut accumulentur tibi multa pecuniarum præmia. Habes quod semper sitiisti, decanta canticum, quia per malitiam hominum, non per tuam Religionem orbem vicisti.* Hæc ille. Idem Innocent. Regem Angliæ Johan. excommunicavit, quod intrusum Archi-Episcopum Cantuariensem recipere nollet, neque prius absolvit, quam Rex perpetuo tributo promisso, se illius beneficiarium agnosceret.

fceret. Idem ille Crucem adverfus Albigenfes prædicari juffit, fed cum magna cruce fignatorum militum copia coiret, centum eorum millia cæfa funt. In Concilio Lateranenfi, de quo dictum eft Transfubftantiationem ftabilivit, & ftatuit, ut Principes, qui in exterminandis hæreticis, quos ipfe hæreticos declaraffet, negligentiores forent, excommunicati dominium in Vafallos & fubditos amitterent. Hoc Pontifice dominante, Dominicus inftituit preces Rofarii five Pfalterium B. Virginis, in qua illa colitur, falutatione Angelica centies & quinquagefies repetita, & oratione Dominica ad quamlibet decimam cum certis meditationibus vitæ J. C. compofita. De obitu ejus & apparitione poft mortem videatur Spondanus.

§. 14. Unum hic probe notandum, quod Spiritum Vertiginis, quo aguntur Papiftæ, manifefte arguit. Contendunt in abfolutione Sacerdotali utendum forma Judicativa, Ego te abfolvo,& tamen ipfi in ultimo Sacramento fuæ extremæ unctionis, antiquam formulam precativam retinent,Remittat tibi Deus quicquid deliquifti per oculos.Hic profecto, Judiciaria poteftas obtineret, imprimis definitiva opus effet, pro efficaciori moribundorum folatio.

§. 15. Thom. Aquinas, qui hoc Sec. XIII. vixit in Opufculo c. 2. objicienti, Magiftrum Sententiarum (Lombardum) non pofuiffe formu-

mulam judicativam, nec aliquem Sanctorum Legi, hac forma usum esse, respondet, quod nec Magister formam posuerit, nec legatur de alia forma, qua aliquis Sanctorum sit usus, nec legatur quod aliquis istam formam negaverit, legatur autem quod Christus dixerit. Quibuscunque remiseritis peccata &c. Sed alia forma, nempe precativa usos esse veteres, ipsis Papistarum Morini & Menardi verbis, jam evictum dedimus. Ad locum Joh. 20. quid attinet, non dicam, hoc postremum solis dictum videri Apostolis, qui immediatum Spiritus S. afflatum, de quo præcedit, acceperunt, & extraordinariè multa fecerunt, ut patet ex Act. 5. & 1. Cor. 5. &c. Luth. Tom. I. Jen. p. 509. In diesem Spruch ist nichts von der heimlichē Beicht. Quod si hic ageretur de privata absolutione, id sine dubio primitiva Ecclesia vidisset, & praxi sua corroborasset. Et quis credat hodiernos Simoniacos, qui per se, & per alios currunt, Spiritus S. afflatu gaudere. Interim posito hæc verba ad Confessionem, & absolutionem privatam applicari posse, manifestum est ea non posse separari à præcedentibus. Sic ut misit me Pater, ego mitto vos. Filium autem Pater misit, ut peccatores ad pænitentiam vocaret, & verè pænitentibus remitteret peccata Matth. 9: 13. nempe absolvendi, quos Spiritus S. in verbo jubet absolvere

vere, hoc eſt verè pænitentes, Cf. Auguſt. verba §. 5. allegata. Quomodo apud Lucam c. 24: 47. ubi eadem, quæ à Johan. deſcribitur apparitio enarratur, pænitentia & remiſſio peccatorum conjunguntur, zu predigen Busse und Vergebung der Sünden. Commiſſio Apoſtolis & nobis data non eſt abſoluta, ſed limitata ad verè pænitentes, quos vix alius, quã Deus novit. Hinc illa; Si credideris Rom. 10: 9. Si credis toto corde Act. 12: 37. Fatentur id Papiſtæ; quos inter Forerus Antiquit. Papat. contra Molin. Part. 3 pag. 688. provocat ad conſuetudinem judicum hujus mundi, in quorum ſententia ſemper ineſt conditio ſive expreſſa ſive tacita, quandoquidem omnis Judex vel abſolvit, vel condemnat, ſecundum allegata & probata: Allegant dictum Cypriani Ep. 52. Si nos aliquis pænitentiæ ſimulatione deluſerit, Deus qui non deridetur, & qui Cor hominis intuetur de hic quæ nos minus perſpeximus, judicet, & Servorum ſententiam Dominus emendet. Sed magna eſt ſententia inter Judices hujus mundi, & inter miniſtros verbi, ut quivis videt. Cyprianum quod attinet notum eſt ejus tempore nullam fuiſſe in uſu privatam abſolutionem, ſed publicam in qua non agebatur de remiſſione peccati coram Dei tribunali, ſed de remiſſione pœnæ Eccleſiaſticæ, per quam pænitens impleto pœnitentiæ tempore, reconciliabatur Eccleſiæ. *Neque enim* ut Cyprianus ait, *præ-*

præjudicamus Domino judicaturo, quo minus si pœnitentiam plenam & justam peccatoris invenerit, tunc ratum faciat quid à nobis hic fuerit statutum. Interim nullus Apostolorum, nemo Apostolicorum virorum, nemo Presbyterorum & Episcoporum primis 12. Sec. post C. N. legitur hac usus formula, *Ego te absolvo.* Dicit l. c. Forerus una cum precativa formula, etiam fuisse adhibitam judicativam. Sed nihil probat.

§. 16. Retinuit quidem Lutherus, retinuimus nos formulam illam, sed non sensu Papistico, neque enim nos Judices sumus, neque Beichtstuhl/ Richterstuhl/ ut sunare videtur sicut aliæ voces Rahtsstuel/ Schöpffenstuel/ sed tantum ministri & dispensatores alieni beneficii; In nonnullis Ecclesiis nostratibus viget absolutio publica, salva Ecclesiarum pace. Idem enim Evangelium, & ejusdem efficaciæ est sive in genere multis, sive privatim vel uni vel paucis annuntietur, ut recte censet Chemnit. Exam. Conc. Trid. p. 373. Consentimus omnes potestatem clavium non esse datam ad exploranda peccata occulta, sed ad corrigenda manifesta, vide Apol. A. C. Retinuimus in absolutione impositionem manuum (cujus tamen in absolvendis pænitentibus nullum in S. litteris exstat testimonium, nulla fit mentio, testibus Papistis præcipuis, Justiniano & Salmerone apud Chamierum Panstrat. Cathol. T. IV. c. 15. sub fin.)

fin.) ceremoniam Veteribus in benedictione & precibus usitatam. Man soll/ inquit Luth. in Catech. nur denen die Sünde vergeben/ die in warhafftiger Busse die Sünde kennen/ und mit demüthigen glaubigen Hertzen durch Christum Gnade und Trost begehren wie der HErr Christus auff Erden gethan hat ꝛc. ubi notandum id quod extra omnem controversiam positum est, veritatem pænitentiæ, non aliter agnosci, quam ex emendatione vitæ, wenn einer einen andern Sinn anleget / und nicht in Sünden lebet wie vorhin/ Cf. Luth. T. 5. Jen. Germ. p. 217. sqq. ubi pluscula notatu digna occurrunt; Et hoc nos probemus & probe examinemus ipsi.

§. 17. Quo pacto in Ecclesiis Hamburgensibus vigore ordinationis Eccles. absolutio confessis peccata sua communicare debeat ex alleg. §. 4. Verbis constat. Quibus adde sqq. die Capellanen sollen Beicht hören / und in der Beicht auch nach gelegener Nothdurfft/ Christlich und fleißig unterrichten / zum gottsfürchtigen Leben einen jeden in seiner Vocation ermahnen/ und fleißig fragen ob sie auch ihren Catechismum gelernet haben/ und ob sie in ihren Befehl gottsfürchtig/ und rechtschaffen leben/ und nach Gottes Gebothen sich halten. An autem id hodie fiat, quod fieri jubet nostra ordinatio, vel fieri possit in tanta hominum, non dicam colluvie, sed multitudine & frequentia communicantium, ubi omnes & singuli à tribus Col-

Collegis uno die Sabbathi explorari debent, ubi 300.& amplius nonnunquam 400.imo 500. (Feria I. Paſchal. in æde Jacobi an. 74. fuere 500.) paucis horis abſolvuntur, inter quos multi ſæpe de facie ignoti, quorum vita non ſatis cognita eſt, expendendum conſcientiis rectè formatis relinquo. Celeberrimus Sarcerius non niſi ſedecim una vice potuit abſolvere. Secundum Aug. Conf. abſolvendæ ſunt perterrefactæ conſcientiæ die erſchrockene Gewiſſen/quo tendunt verba Cantici.

Du ſolt glauben und nicht wancken/
Daß es ſey eine Speiſe der Krancken/
Denen ihr Hertz von Sünden ſchwer/
Und für Angſt iſt betrübet ſehr.

Solche groſſe Gnad und Barmhertzigkeit/
Sucht ein Hertz in groſſer Arbeit/
Iſt dir wohl/ſo bleib davon/
Daß du nicht kriegeſt böſen Lohn.

Nempe Paſtoris eſt, ſi quam ovem noverit ægrotam ſive confractam, ut eam ſanet, applicato privatim miniſterio verbi, & Sacramentorum, ut loquitur Chemn. l. c. Neque enim abſolutio in nuda declaratione & annunciatione remiſſionis peccatorum conſiſtit; Neque ſufficit ſi dicas. Ex verbis eſſe judicandos confitentes & abſolventes. Hoc enim nec verbo Dei nec ordinationi Eccleſiaſticæ conſentaneum eſt. So man ſpüret/

inquit hæc, nicht so man sagt. Non enim ex flore judicanda arbor sed ex fructu; Non omnes qui dicunt Domine &c. Non si leprosus diceret se mundum esse, judicabitur ideo mundus, sed si signa indubia apparerent. Unum hic locum Pauli considerandum propono 1. Tim. 6: 9. Notum est plerosque doctos & indoctos, hodie divitias anxie quærere idque cum detrimento proximi, & sibi eo ipso laqueos damnabiles induere, qui quomodo absolvi à Sacerdote possint, ego non video. Summa. Opus operatum hic utramque facit paginam. Die meisten gehen zum Nachtmahl aus Gewohnheit / ne videantur athei.

§. 18. Hic jam quæritur: an in hac senecta mundi, & veluti fæce, ubi amor mundi & nummorum, cum vitiis inde pullulantibus injustitia, immisericordia, insatiabilitate, item luxus, Atheismus Ps. 10: 4. profanatio Sabbathi, contemtus verbi, φιλαυτια & amor sui, studium compotandi, animus irreconciliabilis, lubido temere & falso jurandi, judicandi alios &c. in immensum creverunt, ubi pauci se judicant & probant ipsi, ubi piis multi permixti refractarii, litium Satores & Sartores, ubi insignis, inaudita, & prope inexpugnabilis regnat inscitia nonnullorum, secundum veterem versiculum.

Hansellus quicquid teneris non discit in annis,

Hans

Hans nunquam discet, semper ineptus
erit.

ad omnes & singulos dici, salva conscientia, salva veritate verbi Dei, & ordinationis Ecclesiasticæ possit. Ego te absolvo. Neque est, quod quis dicat, ostende mihi amatores mundi irreconciliabiles &c. & eos non absolvam. Scripturæ enim clamanti plerosque incedere per latam viam, & piis atque vere pænitentibus permixtos esse plurimos hypocritas, omnino fides habenda est. O du schmaler Weg des Creutzes/ Armuth / Niedrigkeit / Schmach/ Creutz und Todt/ wie bist du so wenig bekannt/ wie wenig sind/die dich finden/ da doch unser HErr Christus diesen Weg gangen ist in seine Herrlichkeit/un̄ die gantze Welt gehet dagegen den breiten Weg des Reichthums/ der Wollust/ der Ehre und fällt in die Hölle hinein. Hæc sunt verba Joh. Arndii in libello precum, quæ nemo negabit esse vera.

§. 19. Ego de eo persuasus ex verbo Dei, ob hanc quoque causam vocationem Hamburgensem divinitus sine meo cursu & ambitu, quod notum est, oblatam amplexus sum. Sed & quotidie gravissima mea peccata absolutione confitentium promiscua, Rostochii commissa, gemitibus non fictis confiteor, quod minister Dei cum sim, Domini mei mandato jubentis vere pænitentibus Luc. 24: 47. veniam annuntiari sæpe contravenerim.

Solum enim Deum cum ſit καρδιογνώϛης judicio veritatis dicere poſſe. Ego te abſolvo, omnes mecum pii & Dei timentes fatebuntur. Ipſius cauſæ cognitio penes JeſumC.eſt qui etiam Judicium fert de homine, inquit Carpz. 868 Hoc certiſſimum eſt in primitiva Eccleſia 12. primorum ſeculorum neminem auſum fuiſſe ultra formulam precativam & optativam aſcendere. Solum Deum remittere peccata omnes Veteres agnoſcunt Iren. L. 5. c. 7. Cypr. de Lapſis §. 14. Clem. Alex. Pædag. c. 8. Hilar. Can. 8. Comment. in Mat. Ambroſ. Ep. 76. & L. 3. de Sp. S. c. 19. Chryſ. Hom. 17. in Ep. ad Cor. Auguſt. Hom. 23. &c. Fuiſſet olim res inaudita ſi Epiſcopus vel Presbyter dixiſſet pænitenti peccatori. Ego te abſolvo. Primus Papa miniſter Satanæ, non erubuit inſolenti formula judicativa, Dei regalia invadere, & miniſtris verbi onus importabile Matth. 23: 4. imponere, & quod in notoriis & gravibus peccatis toti Presbyterio ſive Collegio & ex Paſtoribus, & ex Senioribus populi conſtanti, ſecundum inſtitutionem Apoſtolicam & praxin totius Eccleſiæ primitivæ competebat, id per ingentem ſtultitiam & confuſionem ſoli ordini Eccleſiaſtico, & ſingulis parochis attribuere. Alle die Worte von Binden und Löſſen/Geſetz und Evang. dringen nicht weiter/ denn zum öffentlichen Binden und Löſſen/ welches itzt der Bann heiſſet/ inquit Luth. Tom. I. Jen. p. 510.

§. 20.

§. 20. Ad quæstionem supra positam planum & apertum Dei verbum requiro, quod conscientiis satisfacere possit. Nam in acerrimo tentationum conflictu, nihil nos erigere potest præter Dei verbum, quod anxie & cupide quæritur, & tandem per Dei gratiam invenitur, ut docet experientia. Circumspiciamus ergo & videamus, quo Dei verbo subnixi, amatorum hujus Sec. absolutionem justificare & defendere queamus. Omnes quidem invitantur ad Epulas cœlestes, sed non omnes vocationi parent, & venientes non omnes Deo placent. Id quod ex Parab. Matth. 20. & Luc. 14 manifestum est. Multi contemtores, plurimi amatores hujus mundi, multi hypocritæ, qui non absolvuntur, sed ligantur divina sententia. Quibus qua veritate & conscientia dici potest. Ego te absolvo, non video. Quicquid hic dixeris, nisi verbum Dei clarum proposueris, semper clamabit tentatus intolerabilem & horrendam esse nominis Domini, tremendi & Sacrosancti prophanationem. Es fehlet ihnen an einem daß sie noch nicht wissen / wie schwer es sey für GOtt zu stehen ohne Gotts Wort. Scribit Philip. in controversia Sacrament. Nempe solvendi non sunt, quos Dei verbum ligat. Sumus enim Ministri verbi, secundum verbum agere tenemur, non contra verbum.

§. 21. Crediderim Principes & Status Imperii divinitus excitatos, cum Doctrinam à

fermento Papiſtico Dei beneficio repurgatam amplecterentur, de Ceremoniis non ita ſollicitos fuiſſe. Neque forte conſultum duxerunt in tanto adverſariorum fremitu, qui poſt B. Lutheri obitum in apertum erupit bellum, ut nova Ceremoniarum mutatione, animi magis exacerbarentur, & ſic ſtudio Conciliationis, quæ ſubinde ipſo Luthero vivente tentabatur, major animorum divulſio ſuccederet. Joachimus Brandeb. Elector, qui Religionis erat Proteſtantium, à fœdere autem abſtinebat, plusculum retinuit ceremoniarum (Papiſticarum) & offenſionibus mederi ſtudebat teſte Sleidano L. 12. p. 335. Notabilia ſunt verba Proteſtantium in Reſponſione data legatis Cæſaris L. 12: p. 358. Ubi Concordiæ ſe eſſe cupidos dicunt, & ſiquidem Adverſarii præcipua dogmata recipiant, de rebus mediis non admodum fore contentioſos demonſtrant. Res medias vocant Ordinationem, Jurisdictionem, Vocationem &c. Maluiſſent quidem noſtri à Ceremoniis Papiſticis abſtinere, puram enim doctrinam actio ſincera comitari debet ut loquitur alicubi B. Luth. Sed cum id ſine graviori offenſione & turba fieri non poſſet, abſtinuerunt conſulto novis mutationibus Ceremoniarum, quas Religionis adjutrices & pediſſequas vocat Franciſ. I. Rex Galliæ ap. Sleid. L. 9. Adde quod nollent eſſe noſtri, verè pœnitentes & pii,

pii, deterioris conditionis, quam fuissent sub Papatu, & absolutionem desiderarent non in forma precativa, sed in forma usitata, ut certi redderentur confitentes de obtenta remissione peccatorum. Nam propter absolutionem retentam esse Confessionem, nemo in nostris Ecclesiis inficias ibit. Ego ut verè piis & pœnitentibus, absolutionem impertiendam esse, iisque salutari efficacia, & ingenti solatio annuntiationem veniæ Luc. 24. 47. applicari credo, sive id publicè fiat sive privatim, ita omnibus promiscuè qui formulam aliquam Confessionis pro more recepto & ex Consuetudine recitant, de quorum pœnitentia & fide vel nihil, vel non satis constat, communicandam esse absolutionem nego, & non ego tantum, verum etiam Aug. Conf. & Ordinatio nostra Eccles. cum Luth. v. §. 16. negant.

Quæres quo pacto piis consuli debeat, & anxiis conscientiis? Resp. Vere pii habent Spiritum S. inhabitantem, qui testimonium dat Spiritui nostro nos esse filios Dei Rom. 8. Atque per verbum publicè & privatim annunciatum Rom. 10.9. Si credideris &c. Luc. 24. 47. Matth. 18, 19. item qui fœdus gratiæ nobiscum in baptismo initum ad quod semper patet regressus, secundum illa kehre wieder/ kehre wieder du abtrünnige ꝛc. Jer. 3. & sanguinem fœderis quem in Sacramento bibimus,

mus, ad remissionem peccatorum obsignandam, nos certos reddit de gratia divina. Tres enim sunt qui testantur in terris, Spiritus per verbum, aqua baptismatis & sanguis N. T. 1. Joh. 5. Cæterum de gratiosa Spiritus S. inhabitatione nos certos reddit studium precum & novæ vitæ. Juvat hic legere verba Balduini L. 1. Cas. Consc. c. 12. §. ult. Qui Deum timet, verbum ejus amat, diligenter orat, proximo libenter inservit, damna ejus præcavet, à peccatis se custodit, & de Lege peccati in membris suis conqueritur, & quod non in omnibus perfecte mandata Dei observare potest, dolet, pro viribus Deo inservire nititur, & ut Deus suæ imbecillitati succurrat precatur, præterita peccata confitetur, & in nomine Jesu remissionem peccatorum petit, & se quotidie sanguine Christi per fidem purgat, is non habet cur de bona conscientia dubitet. Hæc enim omnia sunt opera Spiritus S. qui in animam malignam non ingreditur, nec habitat in corpore peccatis polluto Sap. 1, 4.

§. 22. Non ignoro B. Luth. valde prædicare utilitatem Confessionis & absolutionis privatæ, neque mihi ignota sunt verba Chemnitii. Ipse agnosco in verè pœnitentibus hæc locum habere, si ministro noti tales verè pœnitentes essent, & esse possent. Sed an omnibus in usitata forma absolutio im-

impertiri possit, & debeat de eo Quæstio est. Nota sunt verba Chrysost. Hom. 24. In Act. Apostolicis. Quot putatis in Civitate nostra esse qui serventur? molestum quidem est, quid dicturus sum, dicam tamen non in tot millibus centesimum inveniri qui servetur. Sed etiam de illis dubito &c. Luth. T. 7. p. 434. In seiner Vermahnung zum Gebeth schreibet/ daß der grosse GOtt Mammon durchaus regiere in allen Ständen/ bey hohen und niedrigen gelahrten und ungelahrten. Quis hæc Plutonis mancipia absolvere potest?

§. 23. Hic quæritur, siquidem ritus ille Confessionum audiendarum, & explorationis privatæ omnium & singulorum in Ecclesia Hamburgensi populosissima & tanto concursu profitentium retineri, salva ordinatione Ecclesiastica, & bona Conscientia potest, annon satius sit uti formula absolutionis precativa, vel aliqua illarum, quæ supra recitatæ sunt, vel illa quam ipse Deus nobis commendat. Num. 17, 24-27. ubi notanda ultima verba daß ich die Kinder Israel segne/ & niti promisso Christi Matth. 19, 19-20. Luc. 24, 47. Nullum enim dubium est, Christum in medio piorum cætu esse, adeoque ubicunque apud Pastorem pium anima pœnitens per Confessionem Deo placentem onus deponit, Christum ipsum præsentem absolvere, & pacem

cem veniamque & remissionem peccatorum omnium præconis verbis annunciatam applicare Spiritus Sancti testimonio, & in corde confirmare. Joh. 20, 19. 26. Sed quid si impius & hypocrita sit confitens? Dicendum hic valere quod Servator Discipulis inculcat, Matth. 10, 13. 14. & Luc. 10, 5. Wo ihr in ein Haus gehet/ wünschet den Einwohnern Friede/ so daselbst ein Kind des Friedens seyn wird/ so wird euer Friede auff ihn beruhen/ wo aber nicht / so wird sich euer Friede wieder zu euch wenden/ h. e. Es wird seyn als wenn ihr den Wunsch ihm nicht gegeben hättet. Inquiunt Jenenses.

§. 24. Nihil hic definio, sed omnia Ecclesiæ & rectè, sentientium judicio submitto. Dominus nos dirigat in viam Pacis.

IV.

IV.

Johannis Casparis MER-CKEN,

V. D. M.

COGITATIONUM sacrarum specimen.

A.

Christus nunquam legitur ægrotasse.

§. 1.

CHristus licet fratribus quoad omnia excepto peccato assimilatus sit, & in specie morbos nostros ipse in se suscepisse ac tulisse dicatur haud tamen legimus eum ægrum fuisse, vel ullo unquam morbo laborasse & prout scriptura non prodit, ita verosimile est factum non esse.

§. 2. Quæritur an Causa subsit? imo vero subesse putem & quidem non Unam.

1. Ne præsumtio esset aut vel levissima præsumptionis species locum habere posset eum ex aliqua in victu & potu intemperantia aut affectuum turbido motu eundem sibi

bi attraxiſſe, hæc enim præter aërem potiſſimæ morborum cauſæ phyſicæ ac naturales eſſe ſolent.

2. Morbus ſubinde morbidam indicat naturam ac temperiem, ex qua morbus ipſe, ut ſpuma ex undoſo mari generatur, quæ morbida natura emblema peccati originalis eſt, prout morbi ipſi emblemata peccatorum actualium exiſtunt, Ut itaque teſtatum fieret, Chriſtum neq; ex peccato originali neq; actuali participare neque labis aut reatus Adamici conſortem eſſe, ſanitas corporis ſanitati ac integritati mentis teſtimonium perhibere debuit.

3. Potiſſima autem ratio in lege ſacrificiorum latet, ex qua conſtat non tantum animalia impura ſed & ægra vel quo demum cunque morbo aut vitio laborarent ab altari fuiſſe excluſa Num. XXII. vſ. 20. Deut. XV. vſ. 21. XVII. vſ. 1. Chriſtus ut erat verum ſacrificium omniumque ſacrificiorum corpus, ita & ipſe ab omnibus imperfectionibus tam phyſicis quam moralibus in conformitate typorum ſuorum debebat eſſe liber ac immunis, ſcilicet ut non tantum hoc in caſu inter typum ac Antitypum ſimilitudo intercederet, ſed & ipſe hoſtia Deo tam ſecundum legem ceremonialem quam moralem grata eſſet, ab omnibus quippe defectibus legalibus immunis.

§. 3. Quæ rationes, licet non apodicticæ ſint

sint, probabiles tamen sunt. Christũ ex hypothesi nostra nunquam ægrotasse, neq; in genere morborum nobis assimilatum esse, nam sane si in eo nobis assimilatus esset, silentio supprimi non debuisset, sed conveniens füisset ut quoddam ejus saltem exstitisset vestigium ex quo verosimiliter colligi potuisset, cum autem illud factum non sit. Evangelistarum silentium loco argumenti propemodum est, illud factum etiam non esse.

§.4. Imò vero necessitas suberat, ut de hocce genere passionis informaremur, quia ejus notitia vel maxime pertinebat ad nos, siquidem omnes ejus passiones tam corporis quam animæ Relativæ sunt ad nos & quatenus Relativæ hinc & satisfactoriæ & quia satisfactoriæ hinc & meritoriæ: si autem hisce morbis ut corporis παθήμασιν inest satisfactio & per consequens meritum, quomodo quæso absque notitia illud solatio cedere potest? & qua ratione absque informatione historica vel dogmatica fides de eo constare posset! jam autem ne apex quidem eatenus vel in libris historicis vel dogmaticis reperitur.

§. 5. Prævalida itaque conjectura est, Christum nunquam ægrotasse, licet morbos nostros in se suscepisset atque nobis in omnibus indigentiis, infirmitatibus ac παθήμασι similis factus sit excepto peccato.

B. Chri-

B.

Christus nullo vitio corporis laboravit.

§. 6. Eædem rationes etiam evincunt, Salvatorem noſtrum nullo vitio corporis externo vel quoad ſenſus, vel quoad membra laboraſſe, ſed corpus omnibus numeris perfectum poſſediſſe; Perfectum autem corpus eſt quod quoad omnes partes eſſentiales & integrales machinam hancce conſtituentes integrum ac completum eſt; ita ut neq; ſupernumerarium, quid in eo abundet neque defectuoſum quid ei adhæreat, neque ulla diſtorſio in eo conſpiciatur, ſed ut membra omnesque ſenſus absque ulla deformatione debito modo ac in debita forma & proportione inter ſe cohæreant.

§. 7. Hancce perfectionem prout Salvatori noſtro tribuimus ob enumeratas in ſuperiori obſervatione rationes quibus eum ἄνοσον fuiſſe probavimus, ita iisdem adhuc aliam rationem ſubjungimus à ſacerdotibus typicis in V. Teſt. deſumtam. Nimirum prout Lex immolandas absque ullo vitio volebat eſſe victimas, ita ſacerdotes absque ullo defectu eſſe debebant. Synedrium enim certo loco ac tempore ſedebat & judicabat de ſacerdotibus, junioribus in ſacerdotum collegium adoptandis, an perfectiones ineſſe debitas haberent atque lætum celebrabat diem cum non inveniretur labes in ſemine Aaronis ſacerdotis, neque hæc ſynedrii obſervantia ex libero quodam placito erat, ſed

ex

ex lege Dei, quæ eatenus præscriptionem fecerat. Hæc autem lex vel maxume propter Christum, æternitatis sacerdotem erat data, atque in spiritu mysterii præsignificabat illum futurum sacerdotem non tantum sanctum, inculpatum, intaminatum & à peccatoribus separatum quoad animam, sed & nullo vitio laboraturum, quoad corpus, sive eum fore vacuum ac immunem ab omnibus defectibus tam physicis quam moralibus, tam corporis, quam animæ, tam externis, quam internis.

§. 8. Hoc argumentum à sacerdotio desumtum adhuc magis stringit, si cogitemus eum simul Israelis Medicum fuisse, qui tot humanæ miseriæ spectacula, quæ Medicorum omnium erant scandala, miraculoso modo sanavit, jam autem inconveniens fuisset, si ipse insigni aliquo membrorum aut sensuum vitio laborasset, neque tamen se ipsum sed alios curasset; potuissent enim objicere, Medice cura te ipsum ipsique exprobrari; Aliorum medicus ipse Ulceribus scatet, imo vero sacerdotes ac scribæ professi ejus hostes nulla majori cum specie miracula, ipsius ut sensuum ludibria & diaboli energemata traducere potuissent, quam hoc modo.

§. 9. Adde quod secundus Adam erat, qui à nativis omnibus defectibus tam physicis, quam moralibus debebat esse liber ac immunis, nam cum primus Adam, quum primitus ex manibus Dei egrederetur, sanam mentem in cor-

corpore ſano ac incorrupto habebat, ita conveniens erat ut ſecundus Adam, qui omnia ea, quæ primus ſua transgreſſione deformaverat priſtinæ venuſtati iterum reſtituere debebat, ipſe non deformatus, ab utero eſſet, neque vitio aliquo naturali ac ſi Naturam novercam habuiſſet laboraret, & eo quidem magis, cum partus virgineus ex obumbratione Spir. ſancti conceptus eſſet, quem oportebat eſſe venuſtiſſimum ac formoſiſſimum: Et licet de Chriſti ſtatura ac forma nihil quicquam literis proditum ſit, veroſimile tamen eſt eum non tantum nullo membrorum vitio laboraſſe, ſed & ſtaturam maſculam ac formam Filio Dei dignam habuiſſe.

C.

De varia UNCTIONE Chriſti, tum quæ facta eſt à Deo, tum quæ facta eſt ab hominibus.

§. 10. Quod hebræorum Meſſias Græcorum Chriſtus ab Unctione pariter deſcendant, atque Unctum ſignificent omnibus, qui utramque linguam vel à limine ſalutarunt, notiſſimum eſt.

Ejusdem item evidentiæ Unctionis ratio eſt, quare Jeſus Unctus vocetur, ſcilicet propter munus ſuum Mediatorium cum à Patre ordinatus ac præordinatus eſt, ut ſit Propheta Populi ſui ad illum docendum, ſacerdos ad illum

illum expiandum, atque Rex ad eundem Regendum & ab omnibus hostibus vindicandum sibique asserendum.

Id autem inter alia observari meretur, quod Unctio ejus non propria, sed metaphorica sit, spiritu quippe seu donis spiritus peracta quæ in scriptura Oleo & Unguento comparantur. Hæcce Unctio tres distinctas habet periodos.

§. II. *Prima* Periodus in æternitate sive Consilio pacis quærenda est, atque Christi designationem sive Ordinationem ad munus Mediatorium indicat, quæ tanquam causa sine qua non salutis nostræ considerari potest, de qua ipse infit, Prov. VIII. v. 23, 23. *à seculo Uncta* id est, præcognita ac præordinata *sum*.

Secunda periodus in tempore est, Partim in ejus conceptione ac nativitate, cum obumbrans Matrem spiritus partum donis suis simul implevit atque muneri suo obeundo sufficientibus instruxit, partim in baptismo quando per descendentem desuper Spiritum haut exiguum olei, hoc est, donorum ac virium accepit Auctarium. Hæc est illa Unctio de qua Es. XI. v. 2. LXI. v. 1. 2. coll. Luc. IV. v. 18.

Tertia periodus in ejus exaltatione est, cum post decertatam fortiter pugnam atque consummatum animæ laborem Sp. S. Unctus ejusque donis superfusus est. De qua Unctione Ps. XLV. v. 8. quæ oleo exultationis ob Amatam

Justitiam facta, eique cessit in laboris præmium. De qua etiam Ps. II. v. 6: & CXXXIII. v. 3. qua Unctione Deus Pater ipsum Christum ac Dominum fecit, h. e. declaravit Act. II. v. 36. X. v. 38. quo in actu Apostoli sustinuerunt partim Personam Christi, partim omnium fidelium Novi Testam. quod enim in aliquibus membris fiebat, censebatur ac si in Capite omnibusque membris factum fuisset, quamobrem etiam hocce oleum primo defluxit in Apostolos & per manum Apostolorum in alios, qui sua copia succurrerunt aliorum inopiæ. Huc præprimis respicit locus Cant. I. v. 3. & 12.

§. 12. Et hæc Unctio suas iterum habet Periodos.

Prima est in die *Pentecostes* cum per copiosam Spiritus Sancti effusionem, tanquam Rex Ecclesiæ suæ declararetur coram Judæis & Proselytis Act. II. v. 1. &c.

Secunda in die Conversionis Cornelii, cum in Gentes etiam spiritus dona descenderent atque coram gentibus demonstraretur quod esset Unctus Ecclesiæ Rex Act. X. v. 38.

Tertia Tempore Constantini Magni cum post decem gravissimas persecutiones exantlatas à Matre sua, h. e. Ecclesia ungeretur quo pertinet Cant. III. vs. 11. ubi mutata tantum phraseologia ejus Unctio coronatio vocatur, quæ duo sunt correlata atque æquivalentia, siquidem eo ipso quo coronatus etiam Unctus est.

Quar-

Quarta Temporibus ultimis, cum regno ignorantiæ, erroris, hæreſeos, ſuperſtitionis, Idololatriæ, vitiorum, & ut uno verbo dicam fraudulentiæ ac violentiæ everſo, omnes Univerſim Gentes cum Judæis ipſi nomen dabunt omnesque Reges gloriam ſuam in Eccleſiam inferent atque επινικειον Regni intonabitur ex Pſ. VIII. v. 10. & Apoc. XIX. verſ. 1. & ſqq.

Hæc eſt Unctio ejus metaphorica, qua partim declaratus eſt, partim adhuc declarabitur quod ſit Meſſias Unctus Rex Eccleſiæ ſuæ.

§. 13. Quo nomine Meſſias ſeu Chriſtus duplex myſterium continetur, tum myſterium noſtræ ſalutis tum myſterium ſacro, ſanctæ Trinitatis, ſiquidem illa nomina ſe referunt illinc quidem ad Ungentem Patrem, hinc ad Unctum filium atque ſimul ad Spiritum Sanctum, qui vicem olei præſtat, ut Baſilius ſcite obſervavit.

§. 14. Huic triplici Unctioni metaphoricæ à Patre factæ fortaſſis triplex reſpondet, quæ à matre, id eſt, Eccleſia peracta.

In hiſtoria Evangelica non legimus Chriſtum à viris Unctum, ſed à mulieribus. Verum quidem eſt, Joſephum & Nicodemum exanime Chriſti corpus aromatibus condidiſſe, ſed id non tam Unctio, quam pollinctura erat, quæ ſiccis peragebatur aromatibus, idque in corpore αψυχω. Mulieres autem pro-

ut Deus in Oeconomia ſalutis dignatus eſt, ut illis Myſterium Conceptionis ac Reſurrectionis primo omnium manifeſtaret, ita easdem elegit ut miniſterium Unctionis Chriſto viventi præſtarent.

§. 15. Quæ prærogativa ſiquidem Mulieres à viris diſtinguit illisque quodammodo præfert, non ut inſoleſcant, ſed Deum revereantur, ita in hocce Unctionis actu, ut perſonæ Publicæ ſeu Repræſentativæ ſpectandæ ſunt, Univerſam Eccleſiæ panegyrim omnesque fideles Repræſentantes. Et prout filius à Patre ad tria diſtinctim munera Unctus eſt, ita etiam ab hiſce mulieribus ipſis licet inſciis, neque tale quicquam cogitantibus.

Ad propheticum quidem per Peccatricem illam in domo Phariſæ, de qua Luc. VII. quæ Pedes ejus Unxit.

Ad ſacerdotium per Mariam in domo Lazari, de qua Joh. XII. v. 3. quæ identidem Pedes unxit.

Ad Regium ab Anonyma in domo Simonis Leproſi, quæ caput ejus unxit & quidem tam largiter, ut deflueret per totum corpus, de qua Matth. XXVI. v. 6. 7. & Marc. XIV. vſ. 3.

§. 16. Hæc obſervatio quia peregrina & longe petita cuiquam videri poſſet, ulteriorem indagationem ac demonſtrationem meretur, atque adeo probare neceſſe eſt 1. Quod tres diſtinctæ Unctiones ſint, quas adduximus

mus 2. Quod unaquæque harum unctionum ſpecificam ad unumquodque munus habeat relationem. Primum, quod attinet, Evangeliſtarum unctiones bene diſtinguendæ ſunt. Communiter quidem putatur, inquit Ferus, tantū fuiſſe unam, de qua quatuor Evangeliſtæ mentionem faciunt. Chryſoſtomus & Theophylactus ſentiunt tres Evangeliſtas Matthæum, Marcum & Lucam de una muliere loqui, Johannem autem de alia. Eadem etiam Auguſtini, Euthymii & Barradii ſententia eſt. Ambroſius hæret vixque ſe ex hoc ſcrupulo explicare poteſt, adeo ut in fine dicat. Poteſt ergo non eadem eſſe ne ſibi contrarium Evangeliſtæ dixiſſe videantur &c. Lib. VI. ſuper Lucam. Origenes hom. XXXV. ſuper Matthæum, ubi poſtquam multas Evangeliſtarum diſſonantias adduxerat concludit veriſimilius eſſe, quod non Una ſed tres fuerint Mulieres, Una de qua Matthæus & Marcus, altera de qua Lucas quam & peccatricem nominat, Tertia de qua Joannes mentionem facit, quam & Mariam ſororem Lazari nominat.

§. 17. Et ſane res obſcura eſt, inquit Ferus, certum quidem eſt quod Marcus & Matthæus de Una eademque muliere loquantur & quia unctio, cujus Joannes mentionem facit etiam Bethaniæ facta eſt & his ipſis diebus ante feſtum Paſchatis inſtante Chriſti paſſione, veriſimile eſt, quod eandem mulierem intelligat, de qua alii duo Evangeliſtæ ſcri-

 pſerunt

pſerunt, quam & proprio nomine exprimit, quod alii non fecerunt. An autem hæc Bethanienſis Maria intra paucos hos dies bis Chriſtum unxerit primo pedes ut habet Joannes, dein etiam caput ut Matthæus & Marcus teſtantur, & quod illic ſolus Judas hic autem omnes diſcipuli ſimul murmuraverint, aliorum ſit judicium. Autumat itaque unam eandemque mulierem apud tres Evangeliſtas eſſe, quicquid ſit de peccatrice illa ut ſcribit in Paſſ. pag. 11.

§. 17. Sed vero ſi circumſtantias bene expendamus atque inter ſe conferamus non poſſumus non aſſerere, quod tres diſtinctæ unctiones ſint, de quibus 4. Evang. mentionem faciunt, quanquam de mulieribus cum nullo velimus altercarier, an duæ an tres fuerint, atque adeo ut illud manifeſto conſtet, neceſſe erit unius cujusque Unctionis Circumſtantias ſpecificas expendere.

§. 18. *Primam* quod attinet de qua Luc. VII. illa ſeſe à cœteris tam clare diſtinguit, ut fere oleum perdere videremur, ſi illud operoſe probare vellemus nam I. Perſona ungens vocatur *Peccatrix*, non ſenſu communi ut nos omnes peccatores ſumus, ſed καθ' ἐξοχὴν ſecundum vim vocis quam habet in ſcriptura Evangelica 2. In *domo phariſæi* facta perhibetur, cui Chriſtus exprobravit, quod is id officii neglexerit, ut jam non dicam de Tempore, cum peracta ſit ſecundo Muneris ſui

anno

anno, quæ specificæ temporis ac personarum circumstantiæ satis indicant hanc unctionem à cœteris distinctam esse.

§. 19. Secundo plane verisimile est quod etiam distincta unctio fuerit, de qua Johannes ab ea, cujus Matthæus & Marcus mentionem faciunt, quod identidem ex comparatione personarum, loci, temporis aliarumque circumstantiarum haut obscure patet. Illa enim unctio, de qua Joannes mentionem facit, facta est in domo Lazari, de qua duo alii Evang. in domo Simonis Leprosi; hæc biduo, illa sextiduo ante pascha, ibi tantum ungebantur Pedes; heic caput, fracto insuper vasculo; super illa tantum murmuravit Judas, de hac autem conquesti sunt omnes discipuli, quæ omnia satis indicant, unctionem, de qua Joannes ab illa de qua Matthæus & Marcus mentionem faciunt, fuisse distinctam, quanquam ut supra diximus ratione Unctricis nulli litem movere velimus, forte enim eadem mulier fuit, quæ Christum Bethaniæ bis unxit; fortassis etiam duæ; quis dicet?

§. 20. Præmissa Unctionum distinctione jam probandum est, Unamquamque harum Unctionum specificam ad hæc tria munera habuisse relationem, primam quidem ad munus ejus Profeticum, secundam ad sacerdotale, tertiam ad Regium hoc opus, hic labor erit, sed faciamus periculum.

Primam quod attinet Unctionem, de qua Lucas, mentionem facit, ad munus Christi *Profeticum* referimus. Facta enim est cum adhuc in medio cursu muneris sui Profetici esset occupatus, de qua ut nobis quadantenus constaret in pedibus facta est; Pedes autem in scriptura sacra ad Profeticum munus respectum habent atque sub iis obitio muneris exprimitur Es. LII. v. 7. Nahum I. v. 15. Matth. X. v. 14. Act. XIII. v. 51. Rom. X. v. 15. cum itaque de Messia prædictum esset, quod non fixo loco sessurus sed in Medio populi sui ambulaturus foret Lev. XXVI. v. 12. ad muneris sui officia obeunda atque pedes ambulationis Instrumenta sint, hinc percommode ipsi pedes Ungebantur ad alacritatem & sedulitatem suam in functione muneris subindicandam. Potissima autem ratio in ipsius historiæ visceribus latet, partim in Pharisæi Murmure v. 39. cum apud se diceret, *si hic profeta esset sciret utique quæ & qualis sit mulier quæ tangit ipsum* partim in sequentibus, nam postquam Evang. hancce Unctionem Cap. VII. narraverat Capite VIII. protinus subjicit & *factum est deinceps & ipse iter faciebat per singulas Civitates & Castella prædicans & annuntians Regnum Dei & duodecim cum illo.*

§. 21. *Secunda* ad Munus ejus *sacerdotale* fuit eaque facta est sexto ante Passionem die in domo Lazari, quod αβοηθητον significat, quales omnes peccatores propter reatum & corrupti-

ptionem ſunt, quorum ille ut *vir ſigni* typum ac Perſonam in hoc actu ſuſtinuit, atque hæc Unctio identidem in pedibus facta perhibetur, & ſpecificam ad munus ejus *ſacerdotale* relationem habuiſſe opinamur divina præſcriptione in inaugurandis ſacerdotibus nixi. Nimirum cum Deus Aaronem ad ſacerdotium eveheret, jubebat Moſi ut *Pollicem dextri ejus Pedis* inungeret ſanguine mactati arietis Ex. XXIX. v. 20. Lev. VIII. v. 23. 24. Sed dices, hoc leve argumentum eſt, nam & dicitur ibidem, quod dextram ejus auriculam pollicemque manus dextræ inungere deberet; fateor, ſed id nihil præjudicat; ſufficiat mihi illius unctionis tantum quoddam veſtigium indicaſſe, quæ in omnibus convenire haut debebat, eo quod Chriſtus ſacerdos fuit ſecundum alium, quam Aaronis Ordinem.

§. 22. *Tertia* ad munus *Regium* fuit duobus ante Mortem diebus facta in domo *Simonis*, qui vivum ejus bonitatis ac potentiæ erat ſpectaculum; ſed non in pedibus, verum in capite, idque tam largiter, ut ipſum vaſculum ſub effundendo fractum ſit, quam licet Chriſtus ad ſuam ſepulturá referat, non obſtat tamen quo minus ad *Regium* ejus munus referri poſſit; nam cum ſepeliebatur & hicce Unctionis Actus reiterabatur in corpore ejus, anima modo erat in gloria oleoque exultationis perfundebatur, atque thronum quaſi præoccupabat, in quem humanitas ſuo tempore fo-

 ret

ret evehenda ac ſublimanda, atque adeo quod in una natura factum eſt, in tota perſona factum eſſe cenſendum eſt. Quamobrem etiam divina providentia cavit, ne unctio Mulierum ſuccederet, ſiquidem jam alia unctio reſtabat propediem peragenda, quum longe excellentiori modo ungendus eſſet Spiritu ſancto.

§. 23. Hæ ungentes Mulieres ut perſonæ publicæ conſiderandæ ſunt totum Electorum Cœtum repræſentantes, ita quidem ut ſi tres fuiſſe ſtatuamus, prima fideles ex Judæis, ſecunda fideles ex Proſelytis, tertia fideles ex Gentilibus repræſentarint, ſin autem tantum duas, ut una, repræſentamen fidelium ex Judæis, ad quos proſelyti referuntur, altera fidelium ex Gentilibus ſuſtinuerit.

§. 24. Nec peregrinum eſt per mulierem univerſam fidelium panegyrim adumbrari, nihil enim in ſcriptura frequentius. Vide Eſ. XXVI. v. 17. LIV. v. 1. Joh. XVI. v. 21. Apoc. XII. v. 1. 2. XIX. v. 7. XXI. v. 9.

Sed nec impedit unctionis actus, quod is per Mulieres peractus ſit, ſiquidem per viros, ne muneri præjudicium fieret, fieri debebat, nam de Matre Chriſti h. e. Eccleſia dicitur, quod ipſum coronaverit Cant. III. v. 11. quare etiam dici non poſſet, quod Unxerit illum?

§. 25. Hæc ſunt emblematica ac myſtica, quæ Ratione Evangelicarum Unctionum B. L.

com-

communicare voluimus, ſin autem ea alicui minus placeant, ei hæcce tropologica eorum loco ſubminiſtramus, quæ reliquit nobis Johannes *Ferus*, Cœnobii Franciſcanorum olim Guardianus & in Cathedrali Templo Moguntiæ Concionator, in aureo ſuo de paſſione Chriſti libello pag. 15. 16. 17.

§. 26. Deinde & hæc hiſtoria totum ſtatum Eccleſiæ adumbrat; Simon enim Leproſus, in cujus domo hæc facta ſunt, quique audiens vel obediens interpretatur, Judaicum populum ſignificat, qui primo verbum Dei audivit, ei enim commiſſa ſunt eloquia Dei, habuit idem populus cum adhuc ſanus eſſet, egregiam domum, in qua Deus libenter habitabat, congregationem ſcilicet fidelium tunc enim Deus in Juda notus erat; Leproſus autem factus propter incredulitatem ſuam, Judaicus populus ipſe è domo illa ejectus fuit, ſed domus ipſa manſit, imo major effecta eſt; ex ſynagoga enim Judæorum facta eſt Univerſalis Eccleſia Credentium.

§. 27. In hac domo ſunt tria hominum genera; aliqui è morte peccatorum reſurgunt, & convertuntur, hi ſignantur per Lazarum, alii in Laboribus vivunt propter externa, quæ tamen ipſa ad gloriam Dei ordinant, hi per Martham ſignantur, aliqui tantum Deo & ſpiritualibus vacant; hi ſunt Maria.

Imo quilibet Chriſtianus has tres perſonas gerere & in ſe habere debet; *primo* ſit Lazarus à pec-

à peccatis resurgendo & fugiendo, *Secundo* sit Martha in bonis se occupando. *Tertio* sit Maria in Ungendo Christum.

§. 28. Unguentum, quo Christus Ungi debet & vult primo fides est, non tamen quæcunque sed quæ optima est, nempe Christiana, debet autem & fides ex nardo confici h. e. debet habere fervorem, ut scilicet per Charitatem operetur, non sit adulterata per admixtionem errorum, sit plena, libram scilicet habens, ne in aliquo Articulo dubitet. Ungere autem Christo debemus caput, & pedes, id est, credere in divinitatem & humanitatem, hæc sunt, quæ Christo exhibere debemus in persona propria, cœterum nondum totum Christum honorasti, nam habet & Mysticum corpus, Ecclesiam scilicet, in qua ipse est caput, pedes autem omnes, qui in ipsum credunt.

Unguentum autem quo corpus Ungi debet est, charitas, de Corde bono & fide non fucata. Unge igitur & caput & pedes h. e. dilige Deum & proximum. Ex quibus B. L. decerpere potest, quæ lubet & quæ placent.

D.

Tria Christi Munera in Uno subjecto repræsentata.

§. 29. Pontifex Maximus, prout sanctissima in to-

toto populo erat Persona, ita ut Vir typi ac umbræ considerandus, qui unus & solus tria Messiæ munera in Pontificali ornatu præostendit.

Pectorale, quod ex XII. Lapillis pretiosis nominibus XII. tribuum radiantibus constabat, quodque super pectus gestabat & alias Urim ac Thummim vocabatur, per quod Deum in rebus arduis ac difficillimis interrogabat, emblema muneris Christi PROFETICI erat atque in sensu mystico denotabat eum magnum illum profetam fore, quem Deus Deut. XVIII. v. 15. & 18. excitandum prædixerat, in quem & Thummim Urim esset derivandum Deut. XXXIII. v. 8.

Pallium superhumerale quod in scapulis mediante sardonyche utrimque conjungebatur & cui identidem XII. Tribuum nomina insculpta erant quæque ea propter in humeris portare dicebatur, emblema muneris ejus SACERDOTALIS erat, vi cujus Israelitas tanquam alis aquilinis *à diebus seculi portaverat* Es. LXIV. v. 9. & Universim omnia portat Heb. I. v. 3.

Cidaris, seu potius lamina vel bractea aurea in fronte ejus cui sanctitas Jehovæ incisa erat, atque in lege *Corona* dicitur Exod. cxxxxiv. v. 30. emblema erat muneris ejus Regii in ipsum post animæ laborem solenni modo conferendi, quando super Zionem Montem sanctitatis foret Ungendus Psal. II. v. 6.

Ita

Ita Unus & ſolus Aaron tria Meſſiæ munera in Pontificali ſuo Ornatu præmonſtravit, typum gerens benedicti noſtri ſervatoris JEſu, qui prout fuit verus Meſſias toties totiesque promiſſus, ita etiam Unus & ſolus tria hæcce Auguſtiſſima munera ſuſtinet.

§. 30. Eſt enim *profeta* Populi ſui & talem ſe docendo & miracula faciendo & Sacramenta inſtituendo demonſtravit, ſi modo ſacramentorum inſtitutio ad Munus ejus Profeticum ſit Referenda.

Eſt etiam *ſacerdos* Populi ſui & talem ſe demonſtravit, cum ſe ipſum in hoſtiam fragrantiſſimæ fragrantiæ obtulit Epheſ. V. v. 2. atque etiamnum pro illis intercedit Rom. VIII. v. 34.

Eſt etiam *Rex* Populi ſui, & talem ſe demonſtravit, cum ſpiritum ſanctum emiſit atque donis ejus Eccleſiam implevit Pſ. LXVIII. v. 19. cum ſceptrum ex Zione emiſit atque ſibi Eccleſiam ex Gentilibus ac Judæis collegit Pſ. CX. v. 2. & in medio hoſtium regnat regnabitque tam diu usque dum laborioſo Regno Mediatorio peracto regnum Patri tradet, ut Deus ſit omnia in omnibus. 1. Cor. XV. v. 27. 28.

V.

V.

Epiſtolarum ineditarum vel à M. LUTHERO, vel ad LUTHERUM ſcriptarum

ΔΕΚΑΣ.

A.

JACOBI MEIERI, (*a*) Coſ. Baſileenſis Epiſtola ad LUTHERUM.

Dolet tam parum ſe poſſe conferre ad promotionem Evangelii, & literarum. Necesſitas concordiae eccleſiarum evangelicarum. Ejus quaedam impedimenta. Precibus Lutheri ſe commendat enixe.

GNade und Friede von GOtt dem Vatter durch unſern HErrn JEſum Chriſtum, wünſche ich euch, Ehrwürdiger, Hochgelahrter Herr und Vatter; Eueren Brieff an mich

(*a*) Hic Iacobus MEIER, dictus zum Hirtzen ab a. 1530. conſulatum geſſit in Rauracorum regia. Epitaphium ejus in templo Baſileenſi majori hoc legitur. D. *Jacobum MEIERUM, hujus urbis inclutae Conſulem prudentiſſimum conſultisſimumq; pietatis ſanae cultorem, ac promotorem primarium, omnis honestatis, quod in ipſo fuit, inſtauratorem diligentisſimum lapis ſub-*

mich, hab ich als für ein köstlich Kleinot behalten zu mir zum Trost, und zu einer Ermahnung, mich darnach zu richten, wie mich die frommen und hochgelahrten *Doctor Capito* und Herr *Martin* Butzer bey euch dargeben haben; wolte GOtt, daß ich ein solcher wäre, ja ich wolte mich gerne von meinem HErren Christo mit weniger benügen lassen; Aber leider zu Forderung des Evangeliums und der Künsten, dieweil der Widerstand (wie euwer vätterlichen Lieb mehr dan ich erfahren) vast groß ist, werd ich offt schwach und hinlässig, und besorge, wo mich GOtt nicht besunderlich erhielte, (welches Beystand ich wol befinde) und ich von anderen, als etwa auch führnehmlich von diesen zweyen theuren Männern *Capito* und *Butzer*, ernstlich getrieben würde, daß ich noch unfleissiger wäre, wie wol

subjectus contegit. Commemoratu dignum est, cum ejus exuviae, postquam a. 1541. peste exstinctus esset, ad latus Ioh. Oecolampadii & Simonis Grynaei, magnorum virorum, conditae sint, tribus illis saxis, sub quibus jacent, haec inscripta legi.

So ehr / gut / kunst / hulffend in Noth /
Wär keiner von diesen dreyen tod.

Elogium hoc ei deberi, vel ipsa haec epistola te docet affatim, quam à Cl. *Isingio* (Vide supra p. 598.) mihi communicatam, ex ipso autographo à me, sicut & sequentes maximam partem, descriptam, tibi nunc exhibeo. T. d. H.

wol ich von meinen Herren über alles Zeitliche begehre fortzufahren, und nur mein ausgebetenes Pfund wol anzulegen.

Die Einigkeit der Kilchen ist uns hochnöthig. *Dan wir eine vereinigte Kilchen haben müssen, oder aber wir werden das Evangelium gar verlieren*, und zu keiner beständigen Haushaltung kommen mögen. Doch hat uns jetzt durch euch der liebe GOtt, solche Mittel fürgestellet, dass kein Gottesfürchtiger, der aus seinem Wort eine rechte Erkäntniss hat, weiters Bedencken tragen, und einiges Missverstandes oder Aberglaubens besorgen mag. Darum hertzlieber Herr und Vatter, hab ich nach mein klein Vermögen möglichen Fleiss ankehrt, dass unsere Eidgnossische Kilchen, einfältig, und ohn Beding mit warhafftigem Hertzen in die Artickel bewilligten, wie meine Herren ein ehrsahmer Rath hie zu Basel vor dieser Zeit, willig und entschlossen sind, und aber der Sachen zu gut bis anher vertzögert haben, wiewol unsere Predicanten bescheidet worden, dass sie der Concordie gemäss predigen, und die gegen Zeugniss verwerffen solten, das sie ohn das geneigt, treulich und willig thun. Wir wissen auch nicht anders, dan das fast wenig fürnehme Predicanten sind bey anderen Obrigkeiten, die nicht ein

 wohl-

wohlgefallen ob der Concordie (b) und den Artickeln haben, deshalb, ob GOtt will, nicht viel Hindernüssen bringen sollen, obschon nicht alle Oberkeiten bey uns oberländische Kirchen, mit ausgedrucketen worten, noch zur Zeit, darinnen bewilligen. Es müsse seine Zeit auch haben, und durch die Prediger anderer stetten auch getrieben werden, als sie auch treulich thun werden, wie sie sich willig und geneigt erzeigt haben, dagegen aber viel Hinderniss fürfällt, der zeitlichen Regierung halber, als nemlich vom Hertzogthumb Saphoy; So muss man mit viel Kilchhörigen handeln, und viel Kopff vor wol berichtet werden, ehe dan ein beständige Concordi mag beschlossen werden; welches Zeit bedarff. Doch wird GOtt uns zum Frieden und etwan zum vollkomnem End helffen, dazu ich neben meinen Herren und Obern keinen fleiss sparen will, sintemahl uns täglich unter Augen läufft, der verderbliche Schad, so von dem Zanck erwachsen, und noch zuvor ist. Verhoff unser gütiger und barmhertziger Vatter im Himmel, werde seine Gnad verleihen, und uns zu glücklichem Ende helffen, wo wir ihn darumb ernstlich anruffen, an welchem aber bey mir nicht geringer Mangel ist, derohalben meine

(b) Intelligit illos concordiae articulos, qui Wittenbergae a. 1536. cusi sunt, de qua re ad hunc annum consule Hospinianum.

ne gar fleissige Bitte an euer Erwürde ist, für mich als euer Kind zu beten, auff dass ich in meinem schweren Ampt meinem HErren Christo getreu erfunden werde. Dan warlich ich getröst mich euers Gebäts gegen dem Allmächtigen zu geniessen, auff dass wie er mir und anderen die Erkäntnüss seines Sohns durch euch mitgetheilet, dass er also uns werde durch euer täglich Fürbitte erhalten und fortführen. Bisher hab ich verzogen zu schreiben, dieweil mit andern Kilchen noch nicht gehandelt war. Dass aber nun beschehen, soviel auff diese Zeit hat seyn mögen, meiner Hoffnung nicht gar ohne Frucht. Hiemit sey ewere Liebe dem Allmächtigen befohlen, welchen wir auch treulich mit unserer Gemeine für eure Erwürde bitten wollen. Geben zu Basel, den 7. Oct. a. MD XXXVI.

B.

M. LUTHERI (*a*) ad præcedentem Epistolam responsio.

Lutheri votum pro concordia ecclesiastica. Ejus quædam media. Moderationem in suggestibus commendat Theologis. Dolet se affligi calculo.

GNad und Fried in Christo. Ehrbar, fürsichtiger, lieber Herr und Freund. Ich ha-

(*a*) Has quoque literas, ex illo exemplo, quod hic Me-

habe euere Schrifft samt anderen, auch der Aidgenossen beygesandte Schrifft, alles empfangen und vernommen, habe auch fast frölich und gern euern Fleiss und Ernst, das Euangelium Christi zu fordern vermerckt, GOtt der Allmächtige gebe hinfort mehr und weiter Gnade, damit wir allesamt in rechter lauter Einigkeit und gewisser einträchtiger Lehre und Meynung zusammen stimmen, wie S. Paulus sagt, dass wir alle sollen mit einerley Hertzen und einerley Mund preisen, GOtt den Vatter unsers HErren JEsu Christi, dazu einander vergeben und NB. VERTRAGEN, wie GOtt der Vatter uns vergibt und vertragt in Christo JEsu.

Nun

Megalander manu sua consignaverat, primum vulgo. Idque eo lubentius, quod ex iis discas, qua ratione tam diu concordiae Ecclesiarum Evangelicarum optatum opus, quod nostris rursus diebus nonnulli, quibus cor de meliore luto fictum est, moliuntur, sibi cordi voluerit esse D. Lutherus, & quam longe abfuerit ab illorum moribus, qui tum demum se partibus suis rite defunctos esse arbitrantur, si vel scriptis suis, non atramento, sed felle Draconum, & sanguine exaratis viperino, in nonnullis a se dissentientes acerbissime, atque amarissime insectari, vel Cathedras concionatorias, quas ambones vocant, tanquam theatra, in quibus virus suum ac malesanos affectus explicent, stentoreis clamoribus implere, & inter imperitam plebem discordiae funestissima semina spargere possint. Degeneres sane magistri sui discipulos, atque indignos, quo tantum se efferunt, γνησιως Lutheranorum nomine! *Sed dabit Deus his quoque finem.* T. d. H.

Nun ist es nicht wunder, nachdem wir im Fleische noch leben, dass vielleicht beydes, bey den unsern so wol als bey den eueren, welche Argwohn möchten hafften; Sintemahl wir über dieser Sachen nicht schertzs oder schimpffs-weise, sondern mit Ernst aneinander gesetzt und getroffen haben, als die über keinem Spiel, noch leichtfertiger Sachen zu thun und uneins gewest sind. Das hierinnen noth sey wird neben Christlicher Liebe Pflicht, der Streiche und Schmertzen zu vergessen, und so viel desto ernstlicher wiederum zur Einigkeit zu trachten, es sey mit Gedult, Sänfte, gutem Gespräch, und womit es seyn kan und geschehen mag, sonderlichen aber mit hertzlichem Gebet, zu GOtt dem lieben Vatter, der aller Einigkeit, Trosts und liebe Vatter ist. Derhalben ich wiederum aufs (*b*) hertzlichste bitte,

(*b*) Conferri cum his merentur, quae Lutherus eodem hoc licet moriente anno, super hoc negotio ad Helvetios scripsit. *Amanter itaque M. V. rogo, serio dent operam, quo tam apud vos, quam apud vestros, VOCIFERATORES ILLI, QUI ADVERSUS HANC NOSTRAM CONCORDIAM DEBACCHANTUR, à suis clamoribus abstineant, populumque simpliciter doceant, & hoc totum concordiae negotium illis curandum relinquant, qui ad hoc vocati & idonei sunt; neque illud impediant; ut & nos vicissim tam in scriptis, quam CONCIONIBUS tranquillitati & moderationi omni operam dabimus, & ab ejusmodi CLAMORIBUS adversus vestros temperabimus, ne ullam im-*

te, wollet bey den eurigen treulich anhalten, und helffen, daſs ſie alleſamt wolten helffen die Sachen ſtillen, glympffen und zum beſten foddern. Es ſoll an uns auch nicht mangeln, und wir thun auch weidlich dazu, laſſen uns nicht bewegen allerley Schrifft und Rede, und *iſt auff unſer NB. Kantzel und unter dem Volck alles gar ſtill*, allein daſs die euren nicht die ruhende Vögel ſcheuchen, ſondern auch zum Friede mit uns treulich helffen. Die Sache wird ſich nicht in uns ſchicken, ſondern wir müſſen uns in der Sache ſchicken. So wird GOtt, der ſolches anfähet, auch dabey ſeyn, und gnädiglich volfüren. Hiemit GOtt befohlen. Amen. Grüſſet mir Eur. *Joachim Vadian* und *D. Wolff Capito*. Ich habe itzt nicht können allen ſchreiben. (c) Dan ich heute den gantzen Tag an dem leidigen Calculo liege; ein unnützer Menſch. Sonnabends nach Valentini. 1537.

Martinus Luther. D.

Inſcriptio hæc erat.
Dem Ehrbahren fürſichtigen Herren Jacob Meyer, Bürgermeiſter der Stadt Baſel, meinen lieben Herren und groſsgünſtigen Freund.

; *impediendae concordiae occaſionem praebeamus; quam & nos ex animo videre cupimus, ejusque promotionem Domino vovimus.* Nam NB. CERTE SATIS ABUN-

C.

Martini LUTHERI Epiſtola ad Wolffgangum Fabricium CAPITONEM.

Valde indigne fert rumorem, de ſua cum Theologis Argentinenſibus diſcordia. Teſtatur ſibi placere nuptias ſacerdotum & monachorum. Conſilium de abjiciendo cucullo exponit. Aegre fert epiſtolas ſuas vulgari.

GRatiam & pacem in Domino, niſi tam conſtanter tu Bucerusque tecum, optime Fabrici, aſſereres eſſe aliquot, qui jactent veſtra ſtudia a nobis damnari, planeque nos diſſentire, paratus eram hæc tribuere ſuſpicionis imbecillitati ob diuturnum noſtrum ſilentium, cum idem referri à fratribus illis ad nos profectis, vix ante triduum, cum acciperem has veſtras literas, audire.m Et quamvis ſic in vobis Chriſtus regnet, & nihil vobis ſit timendum jacturæ ſive diſſentiamus, ſive damnemus nos veſtra, tamen nihil mihi moleſtius eſt, quam hoc audire ſic jactari diſcordiam noſtram, cum ſit ſumma con-

BUNDE FUIT HACTENUS CLAMORUM & digladiationum, ſi iis aliquid promoveri debuiſſet. Haec Lutherus. T. d. H.

(c) Ex his verbis colligo hanc eam eſſe epiſtolam, cujus Hoſpinianus meminit Hiſt. Sacr. T. II. pag. 156. b.

concordia & unitas ſpiritus ſincera atque perfecta. Quia ego ſoleo diſſimulare & celare, quantum poſſum, ubi aliqui noſtrum vere diſſentiunt a nobis (quales multos jam agitat, neſcio quis ſpiritus) quanto minus mihi hoc ſcandalum & injuriæ genus in Chriſtianam concordiam, & ſpiritualem pacem ferendum eſt. Quare niſi eſſem nimis occupatus, non dimitterem, quin publico ſcripto teſtarer & illorum ſuſurronum mendacium, & noſtrum candidum conſortium in re Chriſtiana. Mirifice placent nuptiæ ſacerdotum & monachorum & monialium apud vos. Placet appellatio maritorum adverſus Satanæ Epiſcopum. Placent vocati ad parochias. Quid dicam? nihil dein audivi, quo non gauderem maxime in vobis. Tantum pergite & proſpere procedite, ut & vos doceat mirabilia dextera veſtra, & populi ſub vos cadant in corde inimicorum Regis. Quin ego jam ſatis arbitror his annis indultum infirmis. Deinceps, quia indurantur de die in diem, liberrime omnia ſunt agenda & dicenda. Nam & ego incipiam tandem cucullum (a) abjicere, quem ad ſuſtentationem infirmorum & ad ludibrium Papæ hactenus retinui.

Si-

(a) Implevit hoc promiſſum ſuum Lutherus, utpote, qui 5. circiter menſibus poſtea d. 9. Oct. cucullo exuto, veſte, quali concionatores utuntur, indutus inceſſit, poſtquam e coenobio ſuo jam omnes fratres, præter Priorem diſceſſerant. T. d. H.

Sinamus mortuos ſepelire mortuos ſuos, cæci ſunt, & duces cæcorum. Puto autem vaniſſimum hunc diſcordiæ noſtræ rumorem ex epiſtola illa ad te mea toties jam excuſa, & nunc etiam vernaculo ornata, natum eſſe, quæ res me pæne deterret à ſcribendis epiſtolis, cum videam ſic eas rapi me invito ad præla, cum inter amicos multa liceat, & oporteat liberius ſcribere, quam expediat in vulgus ſpargi. Eras autem & tu tum alius vir, & aulæ ſervus, Nunc autem Chriſti libertus & ſervus Evangelii, totus meus, & ego totus tuus. Saluta mihi in Chriſto M. Bucerum cum uxorcula & prole & omnes illos maritos novos, præſertim Hedionem. Salutat eccleſiam veſtram noſtra eccleſia. Gratia vobiſcum. Wittembergæ. 1524. die Urbani.

Martinus Luther.

Excuſa me, quod Bucero & aliis non reſpondi. Scribam alias liberior & majore ocio.

D.

Ejusdem ad *Eundem* epiſtola, qua de DECIMIS agit.

GRatia & pax in Domino. Submonuit me Philippus noſter, mi Fabrici, ut de *Decimis* meam ſententiam tibi aperirem,

cum vulgus isthic audiatur recusare velle. Mihi sane decimæ videntur esse omnium longe justissimæ, ut quæ divinis testimoniis & ab origine mundi pene fuerint, tum etiam æquissimæ, ut quæ tantum crescant ac decrescant, quantum fert terra de benedictione Domini. Quare omnibus modis agendum est, ut Decimæ maneant salvæ, ut sit quod Magistratibus & Principibus pendatur. Hoc agant potius qui contra decimas pugnant, ut census redempticii & alia id genus gravamina, qui orbem exagitant aboleantur. Atque utinam omnibus aliis censibus aboletis, non solum Decimæ, imo Nonæ, aut octavæ maneant. Quin Aegyptiis quinta data, tamen vivebant. Nos nec Decimis vivere possumus, tantum sæviunt alii census & gravamina. Sic sentio, & te oro, ut juves alios idem sentire, ne vulgo permittatur licentia talis. Saluta omnes & orate pro me. Vittenbergæ Fer. 4. post Barnabæ a. 1524.

E.

Ejusdem ad eundem & Collegas Epistola.

Lutherus Capitoni, Hedioni, Bucero, S. in Christo.

MItto ad vos Charissimi viri nostram exhortationem ad Senatum & invitus mit-

mitto. Scio enim illam indignissimam, quæ a vobis legatur. Sed quia vos putatis & nostras quoque nugas esse aliquid, malui vobis gerere morem, quam peccare contra charitatem. De eruditione, sicut videtis, nihil possumus polliceri: At de constantia, quæ ad fidei confessionem attinet, Christo duce, nihil non pollicemur vobis. Rogo itaque vehementer vobis etiam atque etiam persuadeatis, nos tres officio nostro defuturos nunquam. Bene valete, & pro ecclesia nostra orate. Cæterum omnia recte habent. Evangelion audietis ex D. Sturmio, quem fortassis intra horam Salutabo. Francoforti 1. Jan. Lecta exhortatione curate ut supprimatur.

Vester Servus M. L.

F.

M. Lutheri epistola ad Casparum (a) quendam.

Dehortatur Schvvenckfeldium à Schvvermeris. Adhortatur ad patientiam. Consilium dat, quomodo se gerere debeat, quando publicus Dei cultus interdictus est. Baptizare licet in domibus. Sententia Lutheri de Baptismo Pontificiorum.

GNade und Fried in Christo. Hüth euch, hüth

(a) Non dubito, quin hic sit notus ille Caspar Schvvenckfeldius, Lutheri primum amicus deinde adversarius.

hüth euch, mein L. Caspar, vor den Schwermern, das ihr ihrer gar müssig gehet ihres Amts, wie ihr selbst anzeigt, auff das ihr nicht theilhafftig werdet ihrer Plagen. GOtt hat schon zweymahl gestrafft. Erstlich unter dem Müntzer. Jetzt unter dem Zwinglin. Ich besorg Augspurg werde schwer ihren Theil auch haben, könt ihr nicht anderst, so thut wie die Juden zu Babell gefangen, welche auch musten ohne Tempel, ohne Gottesdienst, ohne Brauch ihres Mosis, allein sich am Wort benügen lassen 70 Jahr lang. Dan es ist noch nicht zu rathen, dass ihr soltet ein eigenes in Winckeln anfangen; Erduldet solche Anfechtung, und tröstet euch dieweil mit lesen und lehren des H. Worts, und wünschen und bethen, wie Daniel zu Babel gegen Hierusalem betbet. Also auch ihr begehrend das Sacrament mit Seufftzen, bis GOtt darinnen sehe. Mit der Taufe hats nicht so gross Mangel, hat man doch wol unter dem Bapstum in Häusseren taufft, darumb kont ihr daselbst noch wol tauffen und beten, wie in der Kirchen. Eben so kont ihr Ehe einsegnen in Häussern, wie man sie doch sonsten vertruet, und wan es sonst nicht anderst sin kunt, und ein Rath solches tauffen verböth, so wolt ich ehe von Papisten nehmen, mit bedingen, dass wir ihre (b) Tauff wol recht hiel-

(b) Exinde colligas, quaenam Lutheri sententia fuerit

hielten, aber nicht ihren Glauben und Lehre in andern Stücken. Die Schwermer haben kein Tauff, noch Sacrament. So viel jetzt in Eyl, dan ich über die Massen beladen bin. Hiemit GOtt befohlen. Amen. Jan. 3.

D. Mart. Luther.

G.

M. *Lutheri* Epiſtola ad Mart. BUCERUM.

Comitatur his literis ſuam ad Helvetios miſſam epiſtolam. *De* valetudine ſua conqueritur. Sententia de confeſſione Helvetica, & Tetrapolitana. Bugenhagii ſucceſſus in promovendo Evangelio in Dania.

GRatiam & Pacem in Chriſto. Reſpondi tandem mi Bucere, Helvetiorum literis, quas Smalkaldi reddidiſti. Excuſabis moram meam, ut qui ſcias mihi cadaveri præter morbos & ſenectutem per ſe pigro & frigido impoſitas eſſe curas eccleſiæ noſtræ, & cauſas multas cum moleſtisſimas tum odibiles, ut non dicam odioſas. Exemplar autem mitto ad te, ut clavum habeas iſtius navis gubernandæ. Nam in te rurſus

re-

rit, de illa controverſia, quae de pontificiorum baptismo nuper in illuſtri quadam aulâ inter celeberrimos Theologos agitari coepta eſt. T. d. H.

rejeci omnia & in Capitonem, cum non esset alia ratio, tam amice & suaviter scribendi, dum vos ipsi duo mihi argumentum difficile fecistis; significantes quam sint isthic adhuc aliquot Concordiæ iniqui, in quorum manus vel notitiam has meas venturas esse suspicandum omnino fuit sed tu omnia facies pro dono Dei tibi dato. Ego certe simpliciter & candide scripsi. Latinam Helvetiorum confessionem paulo minus probo, quam Germanicam civitatum præsertim in Sacramento altaris. Cætera satis placent pro hoc tempore. Saluta mihi reverendum D. D. Capitonem & omnes vestros. Non possum singulis respondere. Pomeranus adhuc est in Dania, & prosperat omnia, quæ facit, Dominus per eum. Regem coronavit & Reginam, quasi verus Episcopus. Scholam instituit &c. Vale in Domino. Ipso die S. Nicolai anno Domini. 1537.

T. Martinus Luther.

H.

Martini Lutheri Epistola ad W. Fabr. *Capitonem* ex autographo.

Hortatur ad obeundum fideliter munus Pastoris. Status miser ecclesiae Argentinensis.

S.

S. Quod mihi nuper ſcripſeris nondum teneo, quia uxor nondum venit ad nos, quæ tuas accepit ab Argentina, ſed ut ſpero propediem aderit. Oro Deum ut bene valeas, & munus tuum diligenter obeas. Quid non eſt curſitare, monere, ſollicitare omnem lapidem, & doctius & ſpiritualiter, hoc eſt, γραφικῶς omnia interpretari & docere, omnibus benefacere; Sed id potiſſimum puto, ut ipſe paſtorem præbeas prudentem & artificioſum, non in tua eccleſia ſolum, ſed in ipſis paſtoribus, quos doceas, ducas, incites, corrigas, & ipſe in omnibus prudenter & patienter pergas. Nec id ſolum, ut vulgo paſſim ſolent magnificis & grandibus verbis, ſed Argentinæ, qua in urbe mirum eſt, quam ferveant & langueant omnia, quam omnia ſint corrupta & vitiata cum cauda, tum capite. Ubi maxime opus eſt vigilantia, prudentia, conſtantia, ſinceritate. Verum ſcio, noſti melius hæc omnia, & facis, quam quiſpiam tibi poſſit perſcribere. Perge ergo in Domino & fortiter & ἀναλύπτως. Precor ut certiorem me facias, ſi quid peccet meus Martinus, (*a*) ut obſiſtere poſſim & ipſi. Deinde oro ut ſine tædio facias id, quod ſumma cura & humanitate ſoles erga omnes, mihi autem plus, quam dici poſſit. Si quid certi habes ex comitiis item cognoſcere cupio, quæ

(*a*) Credo innuere Martinum Bucerum.

quæ ſcribant in officina Wendelini. Non poſſum aliud ſcribere ad ea, quæ nuper ſcripſiſti, quia nunquam legi. Oro parochiam cures, & ut cepi male, tu melius pergas. Et ſi non hoc modo, alium quærito. Qualiter apud vos peſtis ſæviat, ſcire deſidero, & quomodo ſe habeat Comes meus; dicitur laborare vehementer. Saluto te & domum & eccleſiam & omnes in domino, & quando Bucerus ſit affuturus ſignifica. Vale. Te DEus augeat & ſervet; & tuum ſtudium & noſtram curam provehat animarum, 20. Julii (*b*) anno 41. Wolffachii.

Tuus Martinus. (*c*)

I.

W. Fabritii CAPITONIS ad M. LUTHERUM epiſtola. (*a*)

Judicium Eraſmi de libro indulgentiarum Lutheri. Monet Lutherum, ut cauſam ſuam agat moderatius. Pericula, quibus expoſitus eſt, recenſet. Apoſtolorum in cauſa ſua tuenda prudentia. Liber Sylveſtri Prieratis contra Lutherum. Quomodo illi reſpondendum. Melanchthonis laus. Egrani liber. De eo Eraſmi judicium. Eccius ſcripſit contra Caroloſtadium.

S. Proximis tuæ charitati ex Argentina reſpon-

(*b*) Eodem anno 1541. Capito d. 4. Oct. peſte obiit.

(*c*) Non auſim afferere hunc eſſe Lutherum, licet exemplar, ex quo deſcripſi, id innuat.

(*a*) Pars hujus epiſtolæ valde commemorabilis in Scult. Ann. pag. 32. legitur, & a Seckendorffio laudatur. L. I. p. 176.

ſpondi, ſimul addens de te judicium Eraſmi, quam videlicet honorifice, quam candide tuam Veniarum iſtam diſputationem miratur. Interea temporis vidi concionem tuam de pœnitentia & alteram de condonationibus. Utramque contra receptos hujus ætatis mores apertis ſignis militantem. Obſtupui de amici ſalute anxius, qui denſis hoſtium turmis ita nudum objicis latus, quamvis inſtructiſſimus videre armis veritatis. Tu tamen longe aliis, male metuo, impugnaberis, & periculum eſt, ne vi res geratur. Quod ſi ex fide conſulenti aures dare dignaris, expertus moneo, Sertorii cauſam amplecteris. Crede mihi carptim facies, quod viribus ne labefactare quidem potuiſſes. Arcem, ut vides, undique munitam occupant. Triplici vallo ſepti velut extra tela, quod dicitur, ſtertunt; auctoritate Pontificia, hoc eſt, univerſalis eccleſiæ, potentia Tyrannorum, & omnium Scholarum pertinaci conſenſu. Profecto triplicem hunc Cacodæmonis funem craſſiſſimum, haud facile unquam rumpes. Opus eſt Alexandro quodam ceu Gordia vincula gladio confidenter diſſolvente. Ingenio, aut ratione fieri, difficultas eſt. Piorum ſimplicitas a nutu & renutu pendet fictitiæ eccleſiæ. Argutioribus animum tyrannis adimit. Porro qui omnibus majorem Sanctimoniam, peritiamque Chriſti venditamus Theologi ſupercilio noſtro committimus

 Chri-

Chriſtum, religionis omnes invehimus ſordes, prætextuque pietatis noſtrum probe diſpendium curamus. Proinde ne in irritum conatus iſte egregius vergat, obtexas oro, quemlibet fucum, quo hamum queas inſigere citius Lectori, quam ſibi putet inſidias fieri.

Sic Apoſtoli nihil ſubito, nihil ſic aperte urgebant. Ubique decorem & humanitatem cuſtodierunt. Per quos enim Paulus ingreditur cuniculos in epiſtola ad Romanos, quid non facit, quo gratiam apud eos tueatur? ſimulat, diſſimulat, inducit, educit, oſtendit procul divitem ſupellectilem, continuo celat, prorſusque ſic ſermonem librat, ne vel odium vel faſtidium ſuboriatur. Ejus ingenii exemplis Acta Apoſtolorum redundant. Sic D. Paulus in tumultu ſimilis tergiverſanti reſpondet; Non dicit, nihil loquor contra legem, ſed de reſurrectione judicor, interea reddens de obſervata lege rationem mira dicendi prudentia. Siquidem obliquo ductu magnæ res ſecure conficiuntur. Quam vellem ſemper aliquam feneſtram ſervares, quo effugias, vel diſputatione vexatus. His diebus a Rhoma libellum Sylveſtri de Pryoratis accepi, quem ſatis inepte in tuas venias edidit. Cui ſi reſpondendum, prudenti velim id fieret oratione, atque veram Chriſti ex Evangeliis imaginem præbeas. Natam & auctam religionem, conſuetudinem priſcorum, rationem indurati erroris, & variata Pontificum,

cum, adeoque Conciliorum decreta narres expressa notatione, ut Oratio fidem sibi sensibus confirmet quasi hausta ex fonte veritatis. Deinde singula deliramenta risu eleves frequentius, quam serio conatu. Sedulo à Pontifice lædendo abstineas, quin omnem detorqueas invidiam in illum tamquam impudenter adulantem, tamquam attingentem indigna Pontificiæ dignitatis ventris causa; Te apertis obsistere Sycophantiis, ansam mali præcidere conantem, passim ut tulerit facultas inter agendum respondendi, ad ictus attendas ut nequeant in cassum referire. En quorsum æstu Amicitiæ rapior, mei oblitus, qui tibi ceu Præceptor leges præscribo. Sed condona id, quidquid est, omnimode dete sollicito. Habes non unum Theseum, Andr. Carolstadium, Gregorium (b) Spalatinum, Johannem (c) Egranum; & Phil. Melanchthonem, miraculum ingeniorum, quibus si communicaveris consilia, nihil vellicandum aut infirmum evulgabis. Quorsum igitur mea verbositas, nisi ut effectum sincerum erga te sufficiat contestari. Egrani libellum Erasmus mire probat, quam nervose agit, se statim expedit, arguit clare. Voluit ut Basileæ nunc denuo edatur, quem tamen sine stomacho hic primum impressum nunquam legis-

(b) Voluit scribere Georgium.

(c) Intelligit Johannem Sylvium Egranum, pastorem Zvickaviensem.

gisset. Joh. Eccius in Andr. Carolstadium scripsit. Non æquis judicibus disputabitis, quantum potes annitere, in tuto nos loces. Rescribo Eccio multa libertate per privatam Epistolam. Hunc enim diem ob nundinas cum nocte scribendis literis largior, utinam tam utilibus quam cupiam ex animo optimum quemque salutare meis verbis, tanquam nominatim jussus esse. Vale Basileæ II. Non. Sept. A. M. D. XVIII.

T. quem nosti.

K.

EJUSDEM ad EUNDEM epistola.

Eccii Epistola Theologi Colonienses. Status causæ Lutheri illius temporis. Diversa hominum de eo judicia. Dialogus in Hochstratanum, Hieronymus Aleander & Eccius perstricti. Murneri libri contra Lutherum-Moderationem commendat. Res Evangelii non armis tractanda est. Timet de meliori Reformationis successu. Commendat pacis studium.

S. Comminatus es, ut audio per amicos sæpe numero, at malum incrudescit indies, tota vis mali rupto ulcere aliorsum erumpet. Res agitur aliena quadam violentia, sed humana partim est, nihil mirum, siquid humani spiritus habet, cujus Comes erit, qualis humana comitatur. Eccius triumphantem epistolam

epistolam Coloniam scripsit, qua jactat, quantum Lypsiæ successerit, Christi negotium, sic enim vocat suas sycophantias. Infestius nihil vidi, quam illic sophistæ sunt barbari, stulti, ἄθεοι, ἄμυσοι, sine literis, sine gratiis, sine fide, imo prorsus expertes humani ingenii. Classicum dedisti tuba toties, & Hutterus nobiscum cecinit Bellicum, mox armis periclitaturus. Tibi, opinor, isthic tuta præsidia, nec nostrum ver perfugia destituent. Adversarii fortissimis munimentis & castris & vallo septi, pecuniis armis, satellitio amplissimo freti. Stat à parte tua populi quædam consensio. Non minima vero facit cum Rhomanistis, Hui, clamant, quæ hæc rerum deformitas a priscis decreta in dubium vocare impune privatum homuncionem! Vicissim saniores, quanta impietas dogmata Christi exstinguere humanis decretis: Quorsum hæc? nimirum huc, quod omnia dissideant gravissimo tumultu, qui, quorsum vergat, incertum. Sunt, qui verentur, ne ista turbâ omnis imago pietatis obliteretur. Nam tua forte sinistre, ut fit, accipiunt. Lusit quidam Coloniæ dialogum quendam in Hochstratum, perstrinxit Eccium & Aleandrum incendiarium librorum, & me quoque non nihil adspersit, forte non admodum volentem, certe dissimulantem. Eccius Coloniam rescripsit furias. Aleander tacite decoquit indignitatem, pronunci-

 ans

ans jocos non ſatis ſalſos, idcirco notatus eſt acri epiſtola, carmine non omnino peſſimo, deinde altero quodam doctiore & multum fellis habente. Me infenſe obſervat hominem, ut ſcis, pacis & tranquillitatis obſervantiſſimum. Exuſſit enim Coloniæ libros tuos magno ſucceſſu, ſed me abſente infeliciſſime tentatur, multo infelicius conſummatur. Exſibilatur a populo, ceu Judæus, qui prætextu relligionis ſit Moſis gloriam illuſtraturus, quaſi parum Chriſtianus ſit, qui ex Judæis eſt Chriſtianus hac tempeſtate. At populus diverſificatur. Ignominia combuſtionis multos abſterret, rurſum multos exacuit in odium Romanenſium. Thomas Murnar 2. libellos vernacula lingua edidit inde, ſed locis hæret omnibus, valde tamen populariter, hoc eſt, ex ſtomacho Romanenſium ſuorum; nigræ famæ eſt, ſed exercitæ linguæ, & qui multum currere ſoleat extra viam, quod vulgus inſipidum & obſcurum non animadvertit. Video futurum, quod ſemper timui, ingenium tyrannicum, caput fore negotii, & omnia illos acturos vafre per cuniculos præterituros, ſupra hominem ex Adamo genitum, citra leges conſiſtere. Olfacias, quæ reticeo, revoca mentem ad priora tempora, & perpende, quod cruenta bella excitarit cruenta Tyrannis. Cupio refloreſcere Chriſtum, armis an patientia refloreſcat, compertum habes. Nata eſt religio; aucta eſt, fir-

firmata est, ab innocentibus, ab imbellibus, tolerantia gladios furiosis e manibus excusserunt inermes. Quæ vero gens ab hoplomachis cruentis candidam religionem susceperit, non observavi. Quamquam haud ignorem veterem legem, cui nos videmur persimillimi, assertam esse manu sæpius. Et a nostris tentatum interdum, non dico, quam feliciter, neque quam pie, quia interim decrevit res nostra. Idcirco vehementer deterres deditos tibi significantia præsidiorum & armorum, etiamsi intelligam forte rationem consilii tui. Quæ apud me prope alia est. *Nam quod alte hæret non semel evellitur, sensim est & subinde labefactandum, ut tandem sequatur trahentis manum.* Nunc vero rebus semel commotis, quæ facies rerum, qui motus, quot incertos æstus, nemo non videt, nisi qui non viderit naturam perturbatæ multitudinis. Quare nullam video superesse spem salutis, nisi quieto animo, liberi morbis terris, utrinque coieritis & alteri alteris quippiam concesserint. Si malum fuit commovendum, nunc iterum sedandum esse arbitror. Novare omnia in novam faciem agnus ille potest; nos vero turbare omnia facile possumus, non autem in nobis situm videtur placare turbata, quod humiliter ut dixi divino afflatu conandum, id efficiet, si visum, forte Christus; id ipsum videt, quod nos vix cogitatione apprehenderimus. Inge-

 nue

nue fateor tibi, Frater Chariſſime, quod ſemper magis ac magis de negotio addubito; neque id injuria. Perſpicuum enim eſt ex uſu rerum, quam facili momento, vulgus vertatur, modo velit optime, mox peſſime. Non dico negotium Chriſti intermitterdum, ſed condonandum craſſiori plebi multa. Sunt, quæ dicis, quædam neceſſaria Chriſtiano, ſunt quæ nominatim ignorata ex prioribus ſuapte ſponte intelligerentur. Quarum rerum notitiam recentem tenes, utpote inſtructiſſimus ſacris & pro Caſtris quotidie propugnans cum hoſtibus. Repone animum in cogitationem noſtræ imbecillitatis, lacte paſtos inidoneos non cibo ſolidiore; ne exſtinguas nimia ſedulitate plebejam devotionem, ne prædica per contentionem, ſed per charitatem verbum Chriſti. Omnia hæc quam ſtulta ſint ſcripta cognoſces a (*a*) Cœna, cupiente videlicet optima Luthero & optante pacem, conanteque rem ad concordiam pro viribus perducere, neque dubito, quin idem tibi ſit animus, quem permittere hactenus noluerunt adverſarii, quorum finis interitus, ſiquidem ex contentione natis, ſi quidem conflatis ex fucis, Sycophantiis, impoſturis. Orandum eſt, ut ſit pax in diebus noſtris, per Jeſum Chriſtum, in cujus nomine perpetuo va-

(*a*) Ita ſcriptum erat in Apographo. Sed puto ſcribendum eſſe *Capitone.*

valeas, Christianissimum pectus, & cor meum. Mogunt. prid. Non. Dec. *Anni* XX.

T. Capito.

L.

EIUSDEM ad EUNDEM (*a*) epistola.

Lutherum ad moderationem compellit. Exemplum Christi ob oculos ponit. Suadet, ut sepositis affectibus agat. Neque se induci patiatur, ut liberius æquo Magnatum vitia taxet.

S. Persuasum est vulgo præsertim ab initio causæ tuæ, quod incitatus amore pietatis, ad eam arenam, in qua nunc insistis, concesseris. Neque quidquam est plausibilius, quam

(*a*) Ut scopum ac sensum hujus & sequentis epistolæ cognoscas, consule Scult. Ann. Dec. I. pag. 96. sqq. Seckend. L. I. p. 175. sqq. I. H. Maji hist. Reform. p. 74. sqq. Literæ Lutheri ad Albertum, Cardinalem, Archiepiscopum Moguntinum & Magdeburgicum leguntur in Opp. Luth. Jen. Germ. T. I. p. 556. Wittenb. Lat. T. II. n. 12. Aldenb. T. I. fol. 925. sq. Hujus autem ad Lutherum lenissima responsio apparet in Jen. Germ. T. I. p. 557. Opp. Witt. Lat. T. II. n. 13. Aldenb. T. I. p. 927. sq. & L. II. Epist. p. 37. sq. Scripta autem illa fuerat ex consilio & stylo Capitonis, qui ejus a consiliis & concionibus erat. Quid autem Lutherus & Electori & Capitoni regesserit anno sequenti 1522. d. 17. Jan. operæ pretium est, ut cognoscas ex ejus epistola, quæ L. II. Epist. p. 36. sqq. &

quam videri agere citra humanum affectum, a quo Christi placita longe lateque dissident. Verum indies pugna magis atque magis incrudescit, & videris, quod pace tua dixerim, impotentius agere, velut oblitus officii & professionis. Qua ratione multi a te desciscere fatentur etiam amicissimi. Et haud paulo iniquiores Rom. Ad hæc increbuit fama, jam nunc meditari te & in hoc totum incumbere, ut nominatim magnatum ecclesiasticorum vitia notes, quod profecto facies sine exemplo, nisi velis veterem imitari comœdiam, quam licentiosissimus ferre non potuit, sicut in Eupoli submerso, adeoque in ipso Aristophane videre est. Christus mansuetus inclamat Pharisæos, quorum nomina etiamnum latent, Paulus incestuosum ejecit, & pœnitentem ac emendatum restituit, suppresso nomine, quia nec per se infamiam quærit spiritus Christi, qui lenis est & paratior ad injuriam ferendum, quam irrogandum. Omitto, quod tragica vanitate, multa præter verum effingere cogeris. Nescit enim vel spiritus hominis quæ sunt in homine, & tu secretorum nostrorum, qui forte te ignoras, vis conscium reddere universum

& Germanice versa T. I. Aldenb. fol. 927. & Scult. p. 112. reperitur. Mira prorsus in toto hoc negotio magnanimitas Lutheri elucet, & tantum non Θειον aliquid in ejus conatibus fuisse vel ex his apparet. T. d. H.

ſum orbem. Neque evidens, niſi quod teſtibus fide dignis conſtat, ne prætextu Chriſti, mundi leges tibi præſidio compares, & aſſeveres licere affirmare, quod in luce hominum exſiſtit. Eſt enim, quatenus Chriſtiana modeſtia diſſimulat, ut maxime apertum ſit, quod es exprobraturus. Cæterum, ne quid te celem, permoveare ne quid affectui indulgeas contra meum Principem, nam ſi humanitus agere inſtituis, & pergis inſervire aliorum affectibus, experieris forte & nos homines eſſe, quod tibi ſerio dictum puta, qui noſti quam leniter hactenus adverſum te conati ſimus, & certe ego nunquam tibi obſui. Oro itaque ne des occaſionem, nec in neceſſitatem inducas puſillos, ut animum exaſperent &c.

M.

W. F. *Capitonis* epiſtola (*a*) ad *Melanchthonem.*

Laudat prudentiam Melanchtnonis. Quomodo Albertus Card. duriores ad ſe Lutheri literas acceperit. Ejus in Lutherum, ejusque cauſam favor. Defendit eum a criminationibus. Ad modeſtiam & pacem hortatur. Laudat Melanchthonem.

Mirari ſatis nequeo prudentiam tuam, qui tam circumſpectas ad me dederis, nihil potuiſ-

(*a*) Eſt hæc epiſtola fere ejusdem cum antecedente argu-

potuisses commodius. Doctissimi Lutheri ad se scriptas Princeps legit, atque relegit placidissime nec aliud respondit etiam primo calore, quam acrem illam castigationem se non meritum, quando me authore cum Luthero hactenus clam fecisset, illique vires atque authoritatem confirmasset. Tum monachos minoritas arcendo a petulantia, incessendi istum, tum edicta Cæsaris multis nominibus provocatus ex proposito intermittendo, neque se esse, qui Evangelium contemnat, quin religiose veneretur & colat, & sacris concionibus cupidius me operam det. Atqui rescripsit opinor ex animi tui sententia. Tuum erit, mi Philippe, curare, ne subolescentem Spiritum exstinguatis lacessendo; amantem pacis & otii liberalis. Nam si temere rixam moveritis, suboriturum video gravissimum incendium, quo eruditi etiam committantur, quos nulla munerum pollicitatio hactenus potuit committere, & in vos recidet suspicio, tanquam magis libidine, & impatientia animi, quam impatienti charitate acue-

gumenti. Patet exinde, quo animo erga causam Lutheri fuerit Albertus Elector. Meminit hujus Scultetus in Ann. Dec. I. p. 98. Epistolam Melanchthonis, ad quam Capito his respondet, quam Seckendorffius *notabilem* appellat, in ejus Epistol. Volumine non exstantem, ex ipso autographo, quod manibus teneo, jam descripseram, tecum ut communem facerem, sed deinde deprehendi jam integram a Sculteto p. 96. Ann. vulgatam esse. T. d. H.

acueritis ſtilum in tantum Principem defe- rentem veſtro gregi rara quadam humanitate. Sunt alioquin Principes Adulteri, Scortatores, Luſores, & in voluptates ſumptoſiſſimas propenſi, ſunt epiſcopi bellatores, & prophanis prophaniores, quibus nemo obgannit, & hic etiam omni ſtilo & linguis debet eſſe objectus, qui ſi peccat, magis peccat amore religionis & ſtudio ad verum cultum, quam malitia, in quem prodegit opes plusquam principales parituras aliis in cædibus & ſanguine humano fundendo. Adde quod rem propius agnoſcens ad legenda ſacra, ad audiendas evangelicas conciones, ad primas Epiſcopi partes fungendas ſe deſtinavit, nam dicendi Evangelii animum pridem inſumſit, hactenus tamen deterritus eſt, ne conaretur, liberali pudore, & reverentia Eccleſiaſticæ majeſtatis, quam vere expendit viribus ſuis ſuperiorem. Hæc neſcio, quid aliud cogitans ſcribo, ne, quod metuam, me deſideraturum veſtram modeſtiam, ſed ut ſimpliciter & candide meam vobis ſententiam aperiam, quia videtis Lutherum non ſolum non contemtum, ſed illi habitum honorem, tanquam Evangeliſtæ, ulnis reprehenſionem ambabus, quod ajunt, amplectimur. Jonæ heri varia communicavi, quem ſimul oravi tecum, vel ob communem fidei profeſſionem caveat, ne ipſi nobis autores internecionis ſimus, & ne, quod ajunt, noſtra ipſi vineta demetamus. Offendemus ali-

qui

qui, haud dubie Chriſtum, modeſtiæ & pacis exemplum. Principis itaque reſponſum habes humanum, & prope ſupplex, quod is ſua manu nemine præeunte conſcripſit, mox a lectis literis, Lutheri nimirum, ſe illis fratri ſuo increpanti tragicum quid ſubmittens. Vale, mi Philippe, gemma noſtri ſeculi, & perge fidem, ut ſoles aſſerere, quo officio totum orbem, quam late pateat, in te obſervandum impelles, præterquam, quod divinitus inde præmium ampliſſimum feres Vale. Hallæ 21. Decemb. 1521.

Viſum fuerat his addere aliam Lutheri epiſtolam, quam a. 1529. Marpurgo ad uxorem ſcripſerat, valde notabilem. Sed deprehendi eam jam à celeberrimo Miegio in Monumentis literariis Palatinis P. II. pag. 39. vulgatam. Id itaque ſolum monere liceat, hanc à me cum ipſo autographo collatam ei convenire ad amuſſim. Tantum adjiciam inſcriptionem epiſtolii, in memorato libro omiſſam.

Meinem freundlichen lieben Herren Catharina Lutherin/ *Doctorin*, Predigerin zu Wittenbergh. T. d. H.

VI.

VI.

CHRIST. AUG. HEUMANNI,

Epiſtola reſponſoria (*a*)

ad

V. CL. JOH. LAUR. MOSHEMIUM.

ETſi ſerius accepi Epiſtolam Tuam, VIR celeberrime, (faſciculum enim illum *Bibliothecæ Bremenſis*, cui eam Cal. Maj. A. 1720. ſcriptam inſerueras, poſtremo demum ejusdem anni menſe videre mihi licuit,) ea tamen tantum abeſt, ut gratiam novitatis jam exuerit, ut potius illa Tui erga me amoris declaratio publica non mediocri mihi fuerit voluptati. Nec vero propterea de Tuo amore mihi gratulabar ac gaudebam, quod is Tibi nimis honorifica de me verba expreſſerat, (hoc enim unum in literis Tuis placere mihi non poterat, obſtrepente tenuitatis meæ conſcientiâ,) ſed quod ſocium Te mihi præbere dignatus es in inveſtiganda veritate & exterminando uno alterove errore e Rep. literaria. Hoc eo magis mihi gratum erat, quod intelligebam, Te & ingenii ſingulari pollere acumine,

(*a*) V. Cl. IV. faſc. I. p. 34. ſeqq.

ne, (quod vel ex iſta epiſtola philoſophico ſane ſale abunde conſperſa elucet,) & ea eſſe animi fortitudine, ut præjudicatis haud ſuccumbas opinionibus, ſed de omnibus accurate philoſopheris, & nudam nulloque fuco illitam amplexeris veritatem. Pauci profecto ad iſtud faſtigium in ſtudio ſapientiæ pervenerunt, ſed plerique ac ii maxime, qui theologica δοκησισοφίᾳ laborant, eos, quos bene de orbe literato merendi ſtudium ſubinde compellit ad refellendos inveteratos errores, tam inhoneſtis adoriuntur armis, ut ne ſophismatibus quidem atque calumniis abſtineant. Tibi vero, VIR erudititiſſime, cum longe alia arriſerit diſceptandi ratio, non ægre in arenam Tecum deſcendo, diſceſſurus quippe non triſtis, ſive vicero, ſive victus fuero. Enimvero ſinceri veritatis cultores, ut ſola veritas triumphet, exoptant, adeoque nec ſibi ipſis, cum errant, ignoſcunt, ſed refutari a quovis errata ſua, veritatique præſtari patrocinium, & æquo animo ferunt & magnopere gaudent. Quam vero patiens honeſtæ refutationis ſim, ut & Tu, doctiſſime MOSHEMI, & boni omnes intelligerent, ſtatuebam initio nihil publicæ reſponſionis literis Tuis humaniſſimis reponere, ſed arbitrium permittere lectoribus, ut ſive meæ ſive Tuæ ſubſcriberent ſententiæ. At cum viſus ſis in literis Tuis exigere nonnullam reſponſionem, ne in Tuam humanitatem pec-

caſſe

easse dicar, paucas profero annotationes, quæ mihi semel iterumque legenti Tuam Epistolam occurrerunt. En illas!

Pag. 39. nolles, me Dissertationem meam inscripsisse *Refutationem fabulæ*. Triumphum scilicet cecinisse videri possim ante victoriam. At scias, VIR optime. hic loci *fabulam* nihil esse aliud, quam *vulgarem narrationem*, quæ æque vera ac falsa esse potest. *Fabula* enim id proprie significat, atque hoc sensu usurpatur crebro a præstantissimis scriptoribus. *Phædrus lib. II. fab. 5. v. 6.* historiam aliquam vulgo notissimam appellat *fabulam veram*. Lege, quæso, quæ hanc in rem non ita pridem annotavi ad *Quintiliani Dial. de caus. corr. eloq. cap. III. n. 1.* Cæterum etsi illo sensu, quem dixi, & quo *fabula* etiam *vera* potest esse, id nominis in titulo dissertationis meæ cepi, tamen deinceps illam de Joanne in oleum conjecto narrationem etiam arctiore sensu appellare non dubitavi *fabulam*, id est, narrationem falsam; atque hoc ipsum est, quod non satis evictum a me fuisse existimas. Nam narrationem illam esse *fabulam*, hoc est, relationem in vulgus quoque notam, nec Tu negas, nec unquam quisquam negaverit.

Pag. 49. exhibes Tuam de ista narratione sententiam. Scilicet non defendis eam pro vera certaque, sed nec eam pro explorate falsa habes, adeoque rem in medio relin-

quendam esse contendis. Ac sane sunt hujus generis plura in omni historia, de quibus neutram in partem pronuntiandum, sed vetus illud NON LIQUET usurpandum est. An hanc in classem referenda sit ista, de qua disputamus, vulgi fabula, statim videbimus.

Pag. 50. credis, me concessurum, nihil esse in ista narratione, quod a temporibus illis alienum sit. Ego vero, VIR doctissime, id neutiquam concedo. Non enim usquam legi, Domitiani ævo id genus supplicii in usu fuisse. Quod si mihi objicis, quæ *Sagittarius* affert *lib. de cruciatibus martyrum cap. X. §. 44. &* 45. respondeo, ea non solum ævo Domitiani esse juniora, verum etiam fide martyrologica niti, quæ jamdudum pari passu ambulat cum fide poëtica. Addo, a possibilitate non esse argumentandum ad probabilitatem. Licet enim illud supplicium iis temporibus fuerit usitatum, (quod tamen an demonstrari possit, dubito,) tamen haud est probabile, eam Domitiani crudelitatem Christianis mansisse incognitam. Quod si cognitum Christianis fuisset, Joannem oleo immersum esse freventi, rursus haud sane verosimile est, eos pertinaci tecturos fuisse silentio historiam memoria nunquam intermoriturâ usque adeo dignam.

Pag. 50. videris, VIR clarissime hanc mihi tribuere conclusionem: *Narratio de Joanne*

illa

illa est falsa, quia unius ea duntaxat hominis nititur testimonio. Ego vero non ita, sed hunc sum argumentatus in modum: *Hæc narratio est falsa, quia unicum illud Tertulliani testimonium falsitatis potest lucide convinci.* Sed video, Temet ipsum *p.* 52. agnoscere, priorem argumentationem non esse mihi tribuendam: atque adeo quiesco hac æquitate Tua.

Pag. 51. efficere studes, non primum id narrasse *Tertullianum*, sed eum referre traditionem vulgi. Facile hoc concedo, VIR optime. Tantum addo, particularem hanc fuisse vulgi traditionem, non universalem. Alias non provocasset *Hieronymus* ad *Tertulliani* testimonium, sed ad consensum orbis Christiani. Ac *p.* 52. ipse huc descendis, assentiens, unum esse *Tertullianum*, quem *Hieronymus* cæterique sint secuti ducem.

P. 52. scribis, *Tertulliani* testimonium a me duabus rejici de causis, primo ob ejus viri credulitatem, deinde ob aliorum ea de re silentium. Sed audi me, VIR doctissime. Prius argumentum, quod Tu primo collocas loco, mihi duntaxat secundarium est argumentum, quo utor ad expugnandum auctoritatis præjudicium. Doceo igitur, non mirum esse, falsa hic tradere *Tertullianum*, quippe qui & alias nimis facile fidem habuerit vulgi traditionibus. Sed quid plura disputem hac de re, cum ipse *p.* 55. sapienter illud argumentum missum facias, & in verum

meum argumentum omnem impetum convertas.

Itaque *p. 55.* aggrederis verum meum argumentum a ſilentio hiſtoricorum petitum. Sed nec hic mentem aſſecutus es meam. Mea enim argumentatio ita ſe habet: *Quæ narratio ſiletur ab iis, qui primo non poterant non rem habere cognitam, ſi vera eſſet; deinde, ſi cognitam habuiſſent, non fuiſſent tacituri, ea merito pro fabula habetur.* Vide ſis meum *Lutherum Apocalypticum p. 96. §. XX.* ubi eadem forma hoc argumentum repræſentavi.

Pag. 56. argumentum meum a ſilentio petitum argute invertens ita argumentaris: *Si poſteriores ſcriptores putaſſent, falſa narrari a Tertulliano, eum refutaturi erant ſaltim tribus verbis. Atqui id nemo fecit. Tacent ii,* inquis pag. 58. *qui non tacuiſſent*, ſi fabulam exiſtimaſſent. Reſpondeo, illud ævum non fuiſſe hiſtorico - criticum, quale noſtrum eſt, ſed ad fabulas propagandas, quam ejiciendas, aptius. Accedit, illa ætate partem pietatis habitam fuiſſe, conſervare fabulas ædificationi aptas, imo excogitare. Tu quidem, VIR doctiſſime, ignorare id non potes, ac ego, ſi aliunde non noſſem, ex ſolo *Dallæi de uſu Patrum* incomparabili Opere diſcere potui. Denique ſi Tuum illud argumentum eſſet ratum, vah! quanta multitudo fabularum foret retinenda, quæ repugnante nemine per plura ſæcula fuerunt bona fide creditæ! Quis fabulam de Joanna Papiſ-

Papiſſa notavit ante *Aventinum*? Quis non ſimpliciſſima credulitate amplexus eſt, quæ *Launojus* demum, *Dupinius*, *Centuriatores Magdeburgici*, aliique falſi convicerunt? Ac ipſe p.36 *Plurima*, inquis, *Patres noſtri crediderunt, quæ in lucubrationibus anicularum numero.*

Pag.58. ſub examen vocas ſilentium *Hieronymi*. Dicis eum in *Catal. ſcript. eccl.* illam narrationem fuiſſe refutaturum, ſi eam pro falſa habuiſſet. Annon, VIR optime, multo majori jure ſic ego reſpondeo: *Hieronymus* iſto loco illius hiſtoriæ mentionem feciſſet, niſi eam pro falſa habuiſſet. Quod igitur eam non commemoravit, cum commodiſſimam haberet occaſionem ejus commemorandæ, ex eo merito colligimus, *Hieronymo* eam non viſam fuiſſe veram. Quod non impugnavit eam, ideo fecit, quia illo ævo non erat moris, ea refutare, unde ſpes erat nonnihil acceſſurum eſſe vel ad pietatem plebis vel ad honorem Joannis Apoſtoli.

P.59. & 60. ideo negas, a me recte urgeri ſilentium *Irenæi*, *Euſebii*, *Origenis* & *Hippolyti*, quod nullus eorum inſtituerit perfectam deſcribere Joannis hiſtoriam. Hic pace Tua ſic reſpondeo: Quatuorviri iſti locis a me adductis aliquid narrant, quod eos ultro invitabat ad memorandum illum Joannis caſum, ſi is ipſis fuiſſet cognitus, verusque habitus. Præterea e re ipſorum erat, iſtis locis laudare Joannem. Dum igitur ta-

cent, clamare mihi videntur, se nihil tale de Joanne compertum habuisse.

Pag. 60. novum fulcrum Tuæ supponis antithesi seu potius dubitationi. Fortasse, inquis, hæc historia in libris exstitit, qui jam perierunt. Sed paucis respondeo, in deperditis illis libris exstitisse eam non posse, quia, si eam pro vera habuissent laudati viri, in superstitibus libris eam non omisissent, oblatis quippe pluribus iisque perpulchris occasionibus eam commemorandi.

Pag. 61. suspicaris, *Eusebium* ac reliquos tres modo memoratos scriptores eam tacuisse ob causam, quia non legerint *Tertullianum*, scriptorem quippe Latinum. Sed hoc facile, nisi fallor, dilui potest. Si namque ista historia esset vera, *Eusebio* cæterisque ea non fuisset cognoscenda e *Tertulliano*, sed etiam a Græcis scriptoribus decantata fuisset: idque eo magis necessarium est, quod in regione Græca lingua utenti diu vixit mortuusque est Joannes ille.

Videant jam alii, imo ipso videas, VIR Clarissime, utrum dicendum Tecum sit: *Non liquet*, an concedendum, me ad liquidum perduxisse, illam esse falsissimam fabulam. Nolo pluribus Tua morari tempora honestissimis destinata studiis, atque adeo concludo meam hanc disputationem repetitione argumenti mei. *Si*, inquam, *narratio Tertulliani esset vera*, *sequitur*, *eam notam atque decantatam fuisse*

fuisse scriptoribus ecclesiasticis. Atqui posterius est falsum. Ergo & prius.

Verum sentio, me abs Te revocari, doctissime MOSHEMI, & urgeri, ut aperiam caussas, quibus ductus rejiciam pro supposititiis *Polycarpi* & *Ignatii Epistolas* sine ulla exceptione. Vellem Tibi morem gerere, si mihi vacaret, ita, ut par est, hoc argumentum exsequi. At cum tantum otii mihi nunc relictum non sit, ut in mare hoc evehi queam, rogandus mihi es, ut ipse, si modo vacat, epistolas illas acerrimo subjicias examini, utriusque partis eruditorum rationes expendas, ac denique cum videris, utra pars præponderet, sententiam feras. Ad me quod attinet, novi quidem, me non protulisse nová opinionem, sed *Ignatii Epistolas* jamdudum pro pseudonymis habitas fuisse a *Blondello, Dallæo, Salmasio, Albertino, Centuriatoribus Magdeburgicis, Mart. Chemnitio, Josua Arndio, Larroquano, Tenzelio, Sam. Basnagio*; eandemque de *Epistola Polycarpi* sententiam tulisse *Usserium, Blondellum, Dallæum, Boeclerum*; attamen non pertraxerunt hi viri in hanc me sententiam auctoritate sua, sed tantum confirmarunt. Meæ autem rationes præcipue hæ sunt, quod in Ignatianis Epistolis omnia manifesto tendunt ad stabiliendam auctoritatem vel potius dominatum Episcoporum; quod in illis frigida ineptique tumoris

ris & affectatæ humilitatis plena sunt omnia; quod sæculum II. & III. permultos aluit homines, qui scriptis sub sanctorum virorum nomine conscribendis publicandisque orbi illuserunt turpiter. Cæteras, quibus motus sum, rationes omitto. Vide, si placet, quæ jam A. 1710. hoc de argumento disserui in *Actis Eruditorum Lipsiensibus p.* 197.

Vale VIR eruditissime, mecumque perge in hoc stadio literario strenue decurrere, non invidum, sed admiratorem atque æmulum me habiturus, si longo intervallo præcurreris. Gottingæ d. XXIV. Januar. clↃ IↃCCXXI.

VII.

VII.

CLEMENTIS VIII. Papae ad Senatum *Basiliensem* Literae.

Fistula dulce canit, volucrem dum decipit Auceps!

Dilectis nobis Consuli & Senatui Civitatis Basileæ

CLEMENS PAPA VIII.

Dilecti nobis: Salutem, & divinæ gratiæ lumen. Accepimus literas vestras, quibus à nobis diligenter petitis, ut N. N. Civem vestrum è custodia, in qua hujus Sanctæ generalis inquisitionis decreto detinebatur, educi ac emitti jubeamus, sed antequam redditæ nobis essent literæ vestræ, jam ille omni cum humanitate tractatus, & liber demissus fuerat, propterea quod Fidem Catholicam agnovit, quam hæc Sancta Romana Ecclesia omnium Ecclesiarum mater & magistra semper docuit & docet. Quin etiam se eandem fidem jampridem susceptam, constanter retenturum professus est. Utinam & vos singulari Dei beneficio agnoscatis eandem Catholicam fidem, quæ una est, non heri, aut

nudius tertius ab hominibus novitatis amatoribus excogitata, ſed à Chriſto Domino, veritatis & vitæ auctore allata, qui eam Sanctos Apoſtolos ſuos, & beatiſſimum inprimis Apoſtolorum principem Petrum docuit, cui immobilis petræ firmitatem ipſe dedit, qui portat omnia verbo virtutis ſuæ, & ſupra eandem petram, Eccleſiam ſuam ædificavit, & usque in finem ſeculorum ædificat, cui Regni cœlorum claves dedit & oves ſuas paſcendas commiſit. Petrus autem Romanæ Eccleſiæ ubi Apoſtolatus ſui Cathedram conſtituit, eandem fidem tradidit. & ſanguine profuſo glorioſo martyrio conſignavit, quam unam & antiquiſſimam fidem Romani Pontifices, ipſius beati Petri ſucceſſores, quamvis à Tyrannis & Hæreticis vehementiſſimè oppugnatam, in ſumma temporum varietate integram & inviolatam, per Dei gratiam conſervârunt, & jam tot ſæcula decurrerunt, usque ad humilitatem noſtram, qui licet meritis impares, Dei tamen diſpoſitione, in eadem Apoſtolica Petri ſede, univerſali Eccleſiæ præſidentes pretioſum ejusdem Catholicæ fidei depoſitum, Spiritu Sancto auctore, illæſum atque illibatum conſervamus.

Quam ſanè Catholicam Romanam fidem, quæ ab initio, & per omnes ætates annuntiatur univerſo mundo, avi & majores veſtri, non minus Religionis integritate & conſtantia, quam fortitudine præſtantes, ſolam rece-

pe-

perunt, ſolamque profeſſi ſunt, omnisque fortiſſima Helvetiorum Natio profitebatur, non adeo veteri, ut noſtis, memoriâ, cum terra eſſet labii unius, ſermonumque eorundem, id eſt, cum omnes unum Deum, unam Fidem, unam Catholicam & Apoſtolicam Eccleſiam Romanam, corde crederent ad Juſtitiam, & ore confiterentur ad ſalutem, à cujus Eccleſiæ firmitate, qui ſe ipſos præciderunt, quibus errorum fluctibus jactentur, quibus ventis doctrinæ veluti parvuli circumferantur, in quos denique hæreſium ſcopulos illidantur, nemo non videt, & vos facilè, ipſo rerum experimento edocti, animadvertere poteſtis, eos, qui ſemel à Veritate Catholica, & Romanæ Eccleſiæ communione diſceſſerunt, nusquam ſtabiles conſiſtere, nusquam certo in loco pedem figere, ſed ex errore in errorem præcipites ruere, ac poſtremò ad impietatem & Atheiſmum labi, & hic fructus eſt eorum, qui novam Eccleſiam, novam Fidem quærentes, nullam tandem Eccleſiam, nullam Fidem nec Deum habent, quæ eſt profunditas malorum & calamitatum omnium. Utinam hæc vos attentius conſideraretis, quæ certè, ſi animo ſedato & veritatis dignoſcendæ cupido conſiderentur, nimis manifeſta ſunt, vosque Catholicorum nepotes eſſe ad memoriam revocetis, & rejecto quovis obice, qui cœleſtis gratiæ lumen ex-

excludit, in vos ipsos reversi, dicatis cum filio illo salutariter pœnitente, surgamus & eamus ad Patrem nostrum, ad Deum non dissensionis, sed pacis, ad Dominum Patris vestri, quæ est Ecclesia Dei viventis, columna & firmamentum Veritatis, in qua sola panis vitæ reperitur, & extra quam nulla est salus, ad petram Fidei, supra quam Christus Dominus Ecclesiam suam fundavit, ad matrem vestram Romanam Ecclesiam, quæ majores vestros per Evangelium in Christo genuit, & maternæ charitatis non oblita, iterum vos intra gremium suum recipere optat ardentissimè. Nos pro nostro pastoralis officii munere, & zelo salutis animarum, & pro ea propensione, quâ erga Nationem Helveticam affecti sumus, non cessabimus orare Deum & Patrem misericordiæ, ut auferat velamen de cordibus vestris, omnesque tenebras depellat, ut unam Ecclesiam & unam Fidem Catholicam agnoscatis & profiteamini, nobisque aliquando vos, tanquam filios nostros dilectos è regione longinqua redeuntes, summo cum gaudio amplecti, & in visceribus Christi perpetuò retinere liceat. Datum Romæ apud Sanctum Petrum, sub annulo Piscatoris die 11. Aprilis, MD. XCVII. Pontificatus nostri VI.

Sylvius Antonianus.

I. HER-

BIBLIOTHECA
Historico-Philologico-
THEOLOGICA.
Classis Quartae
FASCICULUS SEXTUS.

BREMÆ,

Sumptibus JOHANNIS ANDREÆ GRIMMII.

Typis HERMANNI BRAUERI, MD CCXXI.

VIRO
Reverendo plurimum,
& clarissimo
HERMANNO
van de
WALL,
In florentissima terrarum ecclesia, quae AMSTAELODAMI Christo colligitur, mysteriorum divinorum dispensatori fidelissimo, facundissimoque,

Viro, in quo solida rerum Theologicarum scientia cum pietate mascula stabili juncta est connubio,

Quar-

Quartum hunc ſupra *viceſimum*
HUJUS
BIBLIOTHECAE
FASCICULUM,
impenſiſſimi ſtudii neque infucatae amicitiae monimentum
offerunt, atque dedicant,
UTQVE PORRO ILLAM SIBI velit eſſe de meliori nota commendatam, & quam ſæpiſſime, quam plurimis politiſſimi ingenii, quo eminet, partubus augeri atque exornari,

cum optant, tum orant
EDITORES.

Coer-

Coercet hic fasciculus

I. Her-

I.

HERMANNI REINERS, V. D. M.

Dissertatio de τοῖς τελειοις ad locum 1. Cor. II: 6. & per accessionem ad loca Eph. IV, 13. 14. Phil. III, 15. Col. I, 28. IV, 12. Heb. V. 13. 14. VI. 1. Iac. I, 4. III. 2. Matth. V, 48.

BREVIARIUM.

Τέλειον secundum Aristotelem tripliciter dicitur *quantitate*, *virtute*, & *consecutione finis*. τέλειος significat animal Staturæ adultæ, conjugatum, athletam adultæ ætatis §. 1. initiatum sacris Eleusiniis, nam Gentiles credebant communicationem mysteriorum perficere eos qui initiabantur. Item victimam integram ætate ac corpore, eximium, amplum, Athletam per-

fectum, integrum & sincerum, denique probum qui in virtute proficere studet §. 2. τέλειος bene latine redditur perfectus. Vox hæc 1. *Cor*. 11, 6. non ad res sed ad personas referenda est §. 3. Credentes sunt τέλειοι quia participes sunt perfectæ justitiæ Jesu Christi. §. 4. Item quia sunt adultæ ætatis & desponsati Christo §. 5. Inter ipsos adultos N. F. sunt gradus. Baptizati & S. Cœnæ participes dicti τέλειοι apud patres §. 6. probabile est alludere Paulum ad 1. *Cor*. 11, 6. ad Gentilium initiatos & ἐπόπτας & simul ad philosophos loquentes dictos & Judæorum גמרים. probatur per τελείους intelligi provectiores in fide & cognitione §. 7. & perfectos discipulos & auditores §. 8. Illustrantur loca *Eph*. *IV*, 15. *Phil*. *III*, 15. *Heb*. *V*, 13. 14. *VI*, 1. *Luc*. *VI*, 40. 2. *Tim*. *III*, 17. §. 9. Credentes spectantur etiam ut perfectæ victimæ. Illustrantur loca *Col*. *I*, 28. *Jac*. *I*, 4. *Matth*. *XIX*, 20. §. 10. ut eximii & perfecti Athletæ. Illustrantur loca *Phil*. *III*, 15. *Col*. *IV*, 12. *Jac*. 1, 4. Judæi & Gentiles Virtutis studiosos vocarunt perfectos Athletas §. 11. Credentes τέλειοι sunt, quia sinceri sunt. Iudæi & gentiles sinceritatem, hominis perfectionem dixerunt. Ad hanc pertinet firmum propositum omnia *Dei* mandata observandi, & executio istius propositi. Illustratur locus Iac. III, 2. §. 12. una virtus sine aliis esse non potest. Credentes tamquam τέλειοι in omnibus Dei mandatis & juribus ambulant, præsertim imitatione *Dei* respectu caritatis, benignitatis & clementiæ. Illustrantur loca 1. *Joh*. *II*, 5. *IV*. 17. 18. *Matth*. *V*, 48. Gentiles clementiam vocarunt maximam perfectionem §. 13. plenissima caritas est in nemine. Locus 1. *Cor*. XIII, 9. 12. illustratus. Consensus Judæorum & Gentilium. Orandus Deus ut ipse nobis perfectionem dare velit. §. 14.

§. 1.

§. 1.

DE τοῖς τελείοις dissertaturo initium mihi a multiplici notione τοῦ τέλειος faciendum arbitror, siquidem, ut vere σοφῶς Epictetus, ἀρχὴ παιδεύσεως ἡ τῶν ὀνομάτων ἐπίσκεψις *principium eruditionis est nominum trutinatio.* 1. τέλειος est a τέλος, notatque *perfectum* cui nihil deest, ad *finem perductum. Aristoteles Metaphys. L. V. C.* 16. docet τέλειον tripliciter dici, primo *quantitate* cum nulla pars debitæ quantitatis deest. Τέλειον λέγεται, ἓν μὲν, οὗ μὴ ἔστιν ἔξω τι λαβεῖν μηδὲ ἓν μόριον. *Perfectum dicitur uno quidem modo extra quod non est ullam accipere partem.* Secundo *virtute & excellentia* cum a nullo res in suo genere superatur. Καὶ τὸ κατ' ἀρετὴν καὶ τὸ εὖ, μὴ ἔχον ὑπερβολὴν πρὸς τι γένος, οἷον τέλειος ἰατρὸς, καὶ τέλειος αὐλητὴς, ὅταν κατὰ τὸ εἶδος τῆς οἰκείας ἀρετῆς μηδὲν ἐλλείπωσιν. οὕτω δὲ μεταφέροντες καὶ ἐπὶ τῶν κακῶν λέγομεν αὐτοὺς, συκοφάντην τέλειον, καὶ κλέπτην τέλειον. ἐπειδήπερ καὶ ἀγαθοὺς λέγομεν αὐτοὺς, οἷον κλέπτην ἀγαθὸν, καὶ συκοφάντην ἀγαθόν. καὶ ἡ ἀρετὴ τελείωσίς τις. ἕκαστον γὰρ τότε τέλειον, καὶ ἡ οὐσία πᾶσα τότε τελεία ὅταν κατὰ τὸ εἶδος τῆς οἰκείας ἀρετῆς, μηδὲν ἐλλείπει μόριον τοῦ κατὰ φύσιν μεγέθους. *Et quod secundum virtutem, & quod est ejus quod bene, non habens excessum ad genus. Ut perfectus medicus, & perfectus tibicen, cum secundum propriam virtutis speciem in nullo deficiant. Ita etiam in malis metaphorice dici-*

mus calumniatorem perfectum, & furem perfectum, quoniam etiam bonos eos appellamus : ut puta furem bonum & calumniatorem bonum. Virtus quoque quædam perfectio est. Unumquodque namque tunc perfectum est, cunctaque substantia tunc perfecta cum secundum speciem proprie virtutis nulla desit particula magnitudinis naturalis. Tertio *Consecutione finis*, cum finem qui semper est optimum quid, obtinet. Ἔτι οἷς ὑπάρχει τὸ τέλος σπουδαῖον ταῦτα λέγεται τέλεια, κατὰ γὰρ τὸ ἔχειν τέλος τέλεια *Item quibus finis studiosus est, ea perfecta dicuntur, etenim secundum quod habent finem, perfecta dicuntur.* II. Τέλειος notat maxime *animal staturæ adultæ*, seu quæ & qualis in confirmata est ætate, uti observat Celeberrimus *Perizonius in not. ad Ælianum p.* 305. Sic τέλειος usurpatur de *adulto equo* apud *Ælianum L.* VII. c. 13. & τέλειος ἱέραξ est *justæ magnitudinis & integræ ætatis accipiter* apud eundem L. II. c. 42. quomodo & τέλειαι γυναῖκες sunt *adultæ fœminæ L.* XIII. c. I. *Hesychius* τελείων ἤτοι τὴν ἡλικίαν ἢ ὁλοκλήρων ἀστνῶν. & τελειοῦσθαι dicebantur qui, ad virilem ætatem pervenerunt. *Aristoteles de Rep. L. VIII.* c. 5. *p. m. 606.* ἀλλ' ἴσως ἂν δόξειεν ἡ τῶν παίδων σπουδὴ, παιδιᾶς εἶναι χάριν ἀνδράσι γενομένοις καὶ τελειωθεῖσιν. *Sed fortasse videatur alicui puerorum studium ludi causa esse comparatum, cum ad virilem ætatem pervenerunt, & adulti perfectique fuerint.* Hinc τέλειος est *conjugatus* & τέλος *nuptiæ*. *Pollux. L. III. Segm.* 38. καὶ τέλος ὁ γάμος ἐκαλεῖτο, καὶ τέλειοι οἱ-

οἱ γεγαμηκότες, διὰ τοῦτο καὶ Ἥρα τελεία, ἡ ζυγία. ταύτῃ γὰρ τοῖς προτελείοις προυτέλουν τὰς κόρας, καὶ ἀρτέμιδι, καὶ μοίραις. *Tum etiam matrimonium* τέλος *appellabatur,* & τέλειοι *qui matrimonium inierant. Unde etiam ipsa copulatio* Ἥρα τελεία *vocatur à Junone. Hanc enim in primis illis sacrificiis virgines placabant Dianam quoque & parcas.* Vide insuper *Hesychium, Budæum C. G. l.* p. 335. *Spanhemium Obs. in hym. in Jovem* p. 24. & *hymn. in Apollinem* p. 57. Apud LXX. τελείωσις usurpatur pro כלולות *Sponsalia Jer.* II, 2. Cæterum τελέειν γάμον *conficere nuptias* legitur apud *Callimachum hymn. in Apollinem v.* 14. quem admodum τελεῖν usurpatur pro *opus Conjugii perficere* apud *Anacreontem od.* 23. Unde etiam dii qui præerant nuptiis τέλειοι dicti, sunt ut *Jupiter* ac *Juno* secundum *Plutarchum, Pollucem, Suidam Eustathium*, alios. Videatur Excellentissimus *Brissonius* de *Rit. Nup. p. m.* 44. 45. Quamquam etiam omnes majorum gentium dii τέλειοι dicti sunt, & præcipue *Jupiter* quod solo nutu omnia τελεῖν credebatur, uti observatum illustri *Spanhemio hymn. in Jovem* p. 24. & *hymn.* in *palladem* p. 642. & doctissimo *Elsnero* in *Obs. Sacr:* ad *Matth.* V. 48. Τέλειοι etim sunt *Athletæ adultæ ætatis*, qui alia quam pueri consequebantur præmia uti docet doctissimus *Lydius Agonist. Sacr. C. XXXV.*

§. 2. III. Τέλειος notat etiam *initiatum.* Unde qui Eleusiniis Sacris initiabantur, dicebantur τελεῖσθαι, τελίσκεσθαι & τελειοῦσθαι. Τελεῖν

enim idem quod μυεῖν *initiare mysteriis*, & ἀπ-τέλεςοι sunt sacris Cabirorum initiati apud *Clem. Alexandrinum protrept.* p. 12. quomodo ἀτέλεςοι sunt οἱ ἀμύητοι non *initiati* apud *Callimachum hymn.* in *Cerer.* v. 129. & *Aristotelem L.* III. c. 150. & τελεταὶ sunt, omne genus sacra maxime solennia & festiva. *Hesychius* τελεταὶ ἑορταὶ θυσίαι μυςήρια. *Suidas* τελετὴ θυσία, μυςηριώδης, ἡ μεγίςη καὶ περιωτέρα, Verbum τελειόω apud LXX. Scriptores sacros, & Ecclesiasticos significat etiam *initiare*, in sacrum ordinem cooptare *Exod.* XXIX. 9. 22. 26. 27. 29. 31. 33. 34. 35. *Lev.* VII, 37. VIII, 22. 29. 31. 33. Vide *Budæum C. G. l.* p. 325. Doctissimus *Clericus* existimat τελειοῦν significare etiam apud Gentiles *Sacris Eleusiniis initiare*, ita enim scribit ad *Heb.* VII. 11. *Ethnici putabant se a sacerdotibus suis* διὰ τῶν τελετῶν τελειωθῆναι, *sacrificiis initiari, ac consecrari numini.* Sed Vir Celeberrimus idemque doctissimus *Taco Hajo van den Honert* Academiæ Lugdunæ Batavæ splendidum decus in libro, cui titulus *Sacerdotium Christi secundum ordinem Melchizedeci* p. 191. erudite & solide, ut solet, ostendit verbum τελειοῦν nunquam in Cereris mysteriis significare *initiare*, sed semper *perficere*, ut adeo verba διὰ τῶν τελετῶν τελειωθῆναι verti debeant *mysteriis perfici.* Nimirum post κάθαρσιν & initiationem in minoribus mysteriis (ubi μύςαι arcana doctrinæ fundamenta discebant & sese ad perceptionem majorum præparabant) post quinquennale interstitium, aut mi-

minimum post annum integrum (secundum doctissimum van *Dale* diss. de *Gymnasiarch. C. II.*) ad majora δευτέρᾳ μνήσει recipiebantur & dicebantur ἐπόπται & ἔφοροι quod sacrorum secreta & ceremonias ἐποπτεύειν commissum illis fuerit. Clemens Alexandrinus *Strom. L. V. p.m.* 582. μετὰ ταῦτα δ' ἐστὶ τὰ μικρὰ μυστήρια, διδασκαλίας τινα ὑπόθεσιν ἔχοντα, καὶ προπαρασκευῆς τῶν μελλόντων. Τὰ δὲ μεγάλα περὶ τῶν συμπάντων, οὐ μανθάνειν ἔτι ὑπολείπεται, ἐποπτεύειν δὲ, καὶ περινοεῖν τὴν φύσιν, καὶ τὰ πράγματα. *Post hæc autem sunt parva mysteria, quæ habent aliquod fundamentum doctrinæ, & præparationis futurorum. In magnis autem de universis non restat amplius discere, sed contemplari & mente comprehendere, & naturam & res ipsas.* Vide *Meursium in Eleus. Sac.* & *Casaubonum* in *Athen. L. VI. C.* 15. & ad *Annal. Eccl. Bar. Exerc.* XVI. Hanc vero communicationem mysteriorum putabant Gentiles perficere eos qui initiabantur. *Maximus in Cap. I. Dionys. Areop. de cœlesti Hierarch. c.* 5. Τελετὴ λέγεται κατὰ τοὺς τῶν ἑλλήνων φιλοσόφους, ἡ μετάδοσις τῶν μυστηρίων, ὡς τε τελειοῦσα τὸν μυούμενον, καὶ τελειωτική. Τυγχάνουσα τῶν προσιόντων τοῖς τοιούτοις. τελετὴ *dicitur secundum gentiles philosophos communicatio mysteriorum, tamquam perficiens eum, qui initiatur, & perfectiva existens eorum qui ad talia accedunt.* Credebant enim recta sibi a Deabus eleusiniis consilia immitti; se iis ad virtutem esse obstrictos, se inde cum lætitia vivendi rationem accipere, atque sic vitæ hujus felicitatem pos-

possidere se optimam inde moriendi spem nancisci; cum post mortem a peccatis liberari atque absolvi debeant, se denique in inferis inter mortuos προεδρίαν habituros, immo apud Deos habitaturos in æternum, cum non initiati in cœno & luto sese volutaturi sint, ut ex variis auctoribus ostenderunt præstantissimi viri, *Meursius* in *Eleus. Sacr. C.* II. IV. XVII. XVIII. & *Gothofredus exercit.* ad *1. Tim. III*, 16. IV. Τέλειος usurpatur quoque de *victimis integris ætate ac corpore.* Hinc τέλεια ἱερὰ dicebant eximia, vel sanctiora, vel justa vel largiora & luculenta, secundum doct. *Budæum C. G. L.* p. 326. aut per excellentiam τέλεια ἱερὰ dicta fuere sacra solenni ritu facta, vel potius, quibus nihil deesset uti observat Eruditissimus *Jensius* in *ferc. Liter.* p. 27. Unde apud *Demosthenem* legitur ὀμόσαι κατ' ἱερῶν τελείων, *jurare per sacrificia* τέλεια, hoc est, ut exponitur ὁλόκληρα κατὰ τὴν ἡλικίαν, καὶ μὴ λελωβημένα *quæ integra essent ætate ac corpore, non decurtatis membris.* Apud *Homerum Iliad I.* mentio fit αἰγῶν τελείων *caprarum perfectarum.* Hesychius τελήεσσας, ἑκατόμβας τὰς ἐπιτελεστικὰς τῶν γινομένων εὐχῶν θυσίας, ἢ τῷ ἀριθμῷ πλήρεις. V. Τέλειον (notante Budæo *C. H. L* p. 326,) *pro eximio & amplo* ponitur. VI. Τέλειοι etiam dicuntur *Athletæ*, qui aut in pugili certamine, aut lucta, aut utroque simul τελείως perfecte sese exercuerant *Plato* de *Leg. L. VII. p. m.* 630. Διαφέρει δὲ πάμπολυ, μαθὼν τε μὴ μαθόντος, καὶ ὁ γυμνα-

σι-

σκίμενος τοῦ μὴ γεγυμνασμένου, καθάπερ γὰρ ὁ τελέως παγκράτιον ἠσκηκὼς, ἢ πυγμὴν, ἢ πάλην οὐκ τῶν ἀριστερῶν ἀδύνατος ἐστι μάχεσθαι. χωλαίνει δὲ καὶ ἐφέλκεται πλημμελῶν, ὁ πόταν αὐτὸν τὶς μεταβιβάζων ἐπὶ θάτερα ἀναγκάζῃ διαπονεῖν. *Differt autem multum qui didicit, ab eo qui non didicit : & exercitatus ab eo qui minime exercitatus est. Nam quemadmodum qui aut in pugili certamine aut lucta, aut utroque simul perfecte se exercuit, potis est congredi a sinistris & præsto se accommodat, quando ad partem alteram transferre cogitur. Id ipsum arbitror in armis ac cæteris rebus rectissimum esse. Quare oportet si duo quædam quis possidet, quibus se defendat, & alios cædat : ut nihil horum pro viribus otiosum inexercitatumque relinquat.* Vide *Lydium Agonist. Sacr. C. XXXV.*

VII. Τέλειος est *integer & sincerus*, absque hypocrisi, *innocens.* Hinc apud Seniores ponitur pro שלם *3. Reg. VIII, 62. XI, 4. 1. Par. XXVI,* 11. 29. תמם *Gen. VI,* 9. *Exod. XII,* 5. *Deut. XVIII,* 13. *2. Reg. XXII, 26.* Cujus radicis primam notionem esse simplicitatem oppositam duplicationi, ostendit *Clar. Goussetus*, quæ vox alias ab iisdem vertitur ἄμωμος *Ps.* XV, 2. XVIII, 24. LXIV, 5. &c. ἄκακος *Job.* VIII, 20. *Ps.* VII, 9. 26. & ἄμεμπτος *Gen.* XVII, 1. *Job.* I, 1. & תם *Cant.* V, 3. VI, 8. quod alias redditur ἄπλαστος *sine fuco aut simulatione* התמם *2. Reg.* XXII, 26. vertunt τέλειος εἰμι, *perfectus sum* & תמה *Prov. II,* 3. Τελειότης. IX. Homo τέλειος est *probus, bonus*, qui in virtute proficere studet. *Stobæus* τὸν ἀγαθὸν ἄνδρα τέλειον εἶναι λέγουσι, διὰ τὸ μηδε-

μίας ἀπολείπεσθαι ἀρετῆς *virum bonum perfectum esse dicunt, ideo quod nulla virtute caret. Epictetus Enchirid.* c. 75. ἤδη οὖν ἀξίωσον σεαυτὸν βιοῦν ὡς τέλειον καὶ προκόπτοντα. *Nunc igitur viri perfecti & proficientis vitam tibi sume.* Ad quæ ita *Simplicius p.* 324. οὐχ ὡς τέλειος ἀπειληφότα. ἐκεῖνος γὰρ οὐ δεῖται τούτων τῶν λόγων. ἀλλ' ὡς κατὰ τὸ προκόπτειν τέλειον, τῷ ἀεὶ προκόπτειν καὶ μηδαμοῦ διακόπτειν τὴν προκοπήν. *Non quod perfectionem sis assecutus (id enim sermones hujusmodi non desiderant) sed quasi ratione progressuum perfectus, qui nunquam progredi desistas, nunquam cesses aut remollescas.* τέλειος ad summam quoque animi sanctitatem significandam pertinere, probavit ex Plutarcho *Clar. Jensius* in *ferc. Liter. p.* 28.

§. 3. Atque ita τοῦ τέλειος vim & uberem notionem distincte satis explicasse me existimo. Celeberrimus *Heinsius in Exercit. Sacr.* ad *Matth. V.* scribit sibi non satisfacere eos qui in his similibusque locis *perfectionis* voce aut *perfectorum* usi sunt. Hujusmodi interpretationes & voces Catharos aliosque id genus omnes quos puritatis demum afflavit opinio, primo peperisse & confirmasse, sed recte omnino judicat magnus *Salmasius* L. II. *de fœn. Trapezit.* Catharos & Novatianos τελείου vocem non intulisse in novum testamentum, & ubicunq; τέλειος in græcis reperiatur, ibi comparere posse & *perfectum* latinorum. Antequam vero ostendamus quo sensu fideles N. T. in sub-

subjectis locis τέλειοι dicantur, supponimus vocem τέλειος in primo loco non ad res sed ad personas referendam esse, nam Apostolus σοφίαν non conjungit cum τελείοις, sed cum λαλοῦμεν, & Apostoli scopus in hoc versu non videtur esse sapientiam Evangelii describere ab aliqua conditione, hoc enim facit, v. 7. sed ostendere quibus sapiat quam prædicabat sapientia. Sunt tamen eruditissimi quidam viri ut *Bullingerus*, *Knatbbul* & *Hombergius*, qui illud ἐν τοῖς τελείοις in genere neutro accipiunt, ut σοφία ἐν τελείοις sit *perfecta* illa, *sacra* & *divina sapientia*, quoniam I. Corinthii non erant τέλειοι sed νήπιοι & σαρκικοὶ 1. *Cor. III. 1. XIII. 11. 14. 20.* neque Paulum ad alios adultos respicere. II. quia opponitur τῇ ἀνθρωπίνῃ *vs. 4.* III. Quia phrasis parallela σοφία ἐν μυστηρίῳ, est Paulo ipso explicante, *abscondita.* Sed hisce rationibus manum dare non possum. Ad primam enim respondeo cum *Augustino Epist. 59. ad Paulinum Tom. 2. Col. 301. Scripturæ mos est ita loqui de parte, tanquam de toto. Sicut Corinthios in primis suæ Epistolæ partibus ita laudat, tamquam omnes tales sint, cum essent laudabiles quidam eorum: & postea in nonnullis Epistolæ ipsius locis ita reprehendit, tamquam omnes culpabiles essent, propter quosdam qui tales erant. Istam divinam scripturarum consuetudinem per omne corpus literarum ejus creberrime sparsam, quisquis diligenter advertit, multa dissolvit quæ inter se videntur esse contraria.* Sic cum Apostolus *Heb. V.* scri-

V. ſcribit Hebræos opus habere lacte, non ſolido cibo, non loquitur de tota Hebræorum Eccleſia, ſed de magna parte, nam iis poſtea *Cap. VII.* ſolidum cibum tradit, immo & ardua myſteria propoſuerat hactenus. Ad ſecundam facilis etiam eſt reſponſio, nam σοφία hic directe non opponitur ἀνθρωπίνη, hoc enim fit vſ. 7. ἀλλὰ λαλῦμεν σοφίαν θεῦ. Sed τέλειοι *perfecti* aut *perfectiores* opponuntur *imperfectis* aut *imperfectioribus.* Quocirca ἐν τελείοις pro adjectivo non poteſt capi, quamquam alias Hebræi ſubſtantivum cum præpoſitione pro adjectivo frequenter uſurpare ſoleant.

§. 4. Videamus jam qua ratione credentes titulo τῶν τελείων ornentur. Et primo quidem τέλειοι ſunt omnes & ſinguli credentes ſub N. T. quia participes ſunt *perfectæ juſtitiæ* Jeſu Chriſti, in qua nulla pars debitæ quantitatis deeſt quæ a nulla in ſuo genere ſuperatur, & quæ finem optimum obtinet. Chriſtus enim non tantum dicere poterat ἐμὸν βρῶμα ἐςιν ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τῦ πέμψαντός με, καὶ τελειώσω ἀυτῦ τὸ ἔργον *Joh. IV. 34. V. 36.* & τῇ τρίτῃ τελειῦμαι *Luc. XIII. 32.* ſed & τὸ ἔργον ἐτελείωσα ὃ δέδωκάς μοι ἵνα ποιήσω *Joh. XVII. 4.* & τετέλεσθαι *Joh. XIX. 30.* qui proinde ut ἀρχηγὸς τῆς σωτηρίας διὰ παθημάτων τελειωθεὶς *Hebr. II. 10.* & τελειωθεὶς ἐγένετο τοῖς ὑπακύυσιν ἀυτῷ πᾶσιν αἴτιος σωτηρίας αἰωνίυ *Hebr. V. 9.* Et in illo habent credentes eam τελείωσιν quæ non erat διὰ τῆς

λευι-

λευϊτικῆς ἱερωσύνης *Heb. VII.* 11. *Lex enim* οὐδὲν ἐτελείωσε *Vs.* 19. quæ non poterat κατὰ συνείδησιν τελειῶσαι τὸν λατρεύοντα *Hebr. IX.* 9. aut τοὺς προσερχομένους τελειῶσαι, ſed Chriſtus μιᾷ προσφορᾷ τετελείωκεν εἰς τὸ διηνεκὲς τοὺς ἁγιασμένους *Hebr. X.* 14. quare lex in illo nacta eſt τέλος *Rom. X.* 4. Hinc etiam credentes dicuntur veniſſe ad πνεύματα δικαίων τετελειωμένων *Hebr. XII.* 23. quam phraſin non de hominibus juſtis in terra degentibus, ſed de fidelibus poſt hanc vitam ſuperſtitibus intelligendam eſſe erudite docet doctiſſimus *Th. Haſæus diſſ. ad Luc. XV.* §. 10. in *Bibl. Brem. Claſſ. I. faſc. II.* hinc poſſunt τελείως ἐλπίζειν ἐπὶ τὴν φερομένην χάριν ἐν ἀποκαλύψει Ἰησοῦ Χριστοῦ, 1. *Pet. I.* 13. Unde πᾶς ἄνθρωπος eſt τέλειος ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ *Col. I.* 28. ubi tamen *Clemens Alexandrinus Strom. L. V. p. m.* 577. per πάντα ἄνθρωπον intelligit non *omnem* ſed *totum hominem* πάντα ἁπλῶς ἄνθρωπον. ἐπεὶ οὐδεὶς ἂν ἦν ἄπιστος· οὐ δὲ μὲν πάντα τὸν πιστεύοντα τέλειον ἐν Χριστῷ ἀλλὰ πάντα ἄνθρωπον λέγει, ὡς εἰπεῖν ὅλον τὸν ἄνθρωπον, οἷον σώματι καὶ ψυχῇ ἡγνισμένον. *Non omnem hominum abſolute, quoniam nullus eſſet infidelis: ſed nec omnem qui credit perfectum in Chriſto: ſed omnem dicit hominem perinde ac ſi diceret, totum hominem, utpote ſanctificatum corpore & anima.* Et quod non ſit omnium cognitio probat ex *Coloſ. II.* 23. *Col. IV.* 3. 4. *Heb. V.* 11. 12. 13. præſtat tamen per πάντα ἄνθρωπον omnis generis credentem intelligere, qui omnino in Chriſto perfectus eſt quatenus juſtitiæ ejus perfectiſ-

fectissimæ aliorumque donorum spiritualium vere particeps est. Hinc Paulus *Col. II. 10.* Καὶ ἐστε ἐν αὐτῷ πεπληρωμένοι, ὅς ἐστιν ἡ κεφαλὴ πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας, quare etiam omnes credentes, in Christo sunt τετελειωμένοι *Joh. XVII: 23.*

§. 5. Hujus τελειώσεως ratione omnes credentes sunt quoque *Staturæ adultæ* in confirmata ætate, opposite ad statum infantilem patriarcharum sub promissione, & statum puerilem Ecclesiæ Judaicæ sub lege *Gal. IV.* quando in servitute elementorum mundi erat exprobratio pueritiæ, cum tota esset pædagogica quæ minutilis præceptis ac dogmatibus constabat, qualia præscribuntur puerulis. Huc trahit *Alexandrinus Clemens pædag. L. I. p. 97.* verba *Pauli 1 Cor. XIII. 11.* χάριν τοίνυν οὕτως ἐξηγήσασται τὸ, ὅτε ἤμην νήπιος, τουτέστιν, ὅτε ἤμην Ἰουδαῖος. Ἑβραῖος γὰρ ἄνωθεν ἦν, ὡς νήπιος ἐφρόνουν, ἐπειδὴ εἱπόμην τῷ νόμῳ, ἐπειδὲ γέγονε ἀνὴρ, οὐκ ἔτι τὰ τοῦ νηπίου τουτέστι τὰ τοῦ νόμου ἀλλὰ τὰ του ἀνδρὸς φρονῶ, τουτέστιν τὰ τοῦ χριστοῦ. Ου μόνον ἄνδρα ἡ γραφὴ, καθὴς προειρήκαμεν, καλεῖ. Κατήργηκα τὰ τοῦ νηπίου· ἡ δὲ ἐν χριστῷ νηπιότης, τελείωσις ἐστιν ὡς πρὸς τὸν νόμον ἐν ταῦθα γενομένοις τῇ νηπιότητι ἡμῶν συνηγορητέον. *Eleganter ergo exponi potest illud, quando eram infans: hoc est quando eram Judæus (erat enim a prima sua origine Hebræus.) Cogitabam ut infans, quoniam sequebar legem: postquam autem factus sum vir, non amplius quæ sunt infantis, hoc est quæ sunt legis, sed quæ sunt viri cogito, hoc est*

quæ

quæ sunt Christi; quem solum virum scriptura vocat, ut ante diximus: Cessare feci quæ sunt infantis. Quæ est autem in Christo infantia, est perfectio si cum lege conferatur. Quicquid sit de isthac *Clementis* sententia, certum est quod patres V. T. ὐκ ἐκομίσαντο τὴν ἐπαγγελίαν, τῦ Θεῦ περὶ ἡμῶν κρεῖττόν τι προβλεψαμένυ, ἵνα μὴ χωρὶς ἡμῶν τελειωθῶσι *Hebr. XI. 39. 40.* Ubi χωρὶς ἡμῶν idem esse mihi videtur quod χωρισθέντες ἀπ' ἡμῶν, quo sensu χωρὶς sumitur *Joh. XV. 5.* χωρὶς ἐμῦ ὐ δύνασθε ποιεῖν ὐδέν. hoc est χωρισθέντες ἀπ' ἐμῦ. & *Eph. II. 12.* χωρὶς χριςῦ est χωρισθέντες ἀπὸ τῦ χριςῦ. Placuit enim Deo demum εἰς οἰκονομίαν τῦ πληρώματος τῶν καιρῶν ἀνακεφαλαιώσασθαι τὰ πάντα ἐν τῷ χριςῷ, τά τε ἐν τοῖς ὐρανοῖς, καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς *Eph. I. 10.* Atque ita omnes Christiani sunt τέλειοι opposite ad τὺς προηλπικότας & νηπίυς V. T. quare *Chrysostomus ad 1 Cor. II. 6.* τελείυς δὲ τὺς πεπιςευκότας, καὶ γὰρ ἐκεῖνοι τέλειοι, οἱ τὰ ἀνθρώπινα εἰδότες ὅτι σφόδρα ἀσθενῆ, καὶ ὑπεριδόντες αὐτῶν, ὅτι μηδὲν αὐτοῖς σύμβαλλεται, πεπεπεισμένοι, οἷοι γεγόνασιν οἱ πιςοί. *Perfectos autem eos dicit, qui crediderunt. Illi enim sunt perfecti, qui cum norint res humanas esse valde imbecilles, & eas despexerint persuasum habent eas nihil conferre, cujusmodi sunt fideles,* & *Hieronymus. Ne putetis & nos sapientiam non habere, habemus divinam, sed vos jam tunc capere minime poteratis, quæ jam credentibus aperitur.* Hinc Apostolus vocaverat Corinthios πιςεύοντας *Cap. I. 21.* & κλητὺς *v. 24.* Et *Clemens Alexandrinus pædag. L. I. p. m. 108.* ad *Phil. III. 15.*

III. 15. hæc habet. Τελείωσιν δηλονότι λέγων τὸ ἀπολετάχθαι ταῖς ἁμαρτίαις, καὶ εἰς πίςιν τῦ μόνυ τελείυ ἀναγεγεννῆσθαι, ἐκλαθομένυς τῶν κατόπισθεν ἁμαρτιῶν. *Perfectionem scilicet dicens, renunciasse peccatis, & in fidem ejus, qui est perfectus, esse regeneratos, posteriorum peccatorum oblitos.* Et hi desponsati quoque sunt uni viro Christo *2 Cor. XI. 2.* νύμφη τῦ ἀρνίυ & ἡ γυνὴ *Apoc. XXI. 9.* Ut & adultæ ætatis athletæ, de quibus in sequentibus.

§. 6. Sed & inter ipsos *adultos* sub N. T. comparate ad νηπίυς V. T. sunt alii incipientes, alii proficientes, alii perfecti. *Stoici* in sapientiæ studio alios esse προκόπτοντας alios τελείυς tradunt qui jam inciperent & adlubescerent, quique sapientiæ se darent, hos *studiosos* & *studere* dicebant, qui autem pervenissent *doctos* & eruditos, πεπαιδευμένυς, seu παιδευθέντας. vide *Lipsium* manud. *ad Stoic. Phil. L. II. X.* verum autem sapientem vocant τέλειον, *consummatæ sapientiæ virum*, quem rarum esse inventu, immo nec inventum unquam ad eam quam exigunt normam, fatentur. Vide *Lipsium L. II. C. VIII. C. I. & IX. Pythagoras* habebat discipulos ἐσωτερικὺς qui intra sindonem, & ἐξωτερικυς qui extra illum eum audiebant, uti refert *Jamblichus de vit. Pyth. p. m. 72. & sequ.* vide etiam *Clar. Schefferum de Phil. Ital. C. XI. p. 105.* Eruditissimus *Majus obs. Sacr. L. IV. p. 17.* observat velamine interposito sermonem habere cum aliquo ejus esse, qui erudiat

diat discipulos cum doctores tum rerum dicendarum lumen non sustinentes· Et secundum aliam philosophandi formam, dicebantur Pythagoræ auditores, ἀκουσματικοὶ, quibus tradebat auditiones demonstratione aut ratione destitutas, quibus indicabant quid res sit quid sit maxime, quid faciendum sit, quid non, & μαθηματικοὶ qui non tantum τὸ ὅτι præceptorum, sed etiam τὸ διότι cognita habuerunt, de quibus *Jamblichus* de *vit. Pyth. p.* 82. & *Porphyrius de vit. Pyth. p.* 37. & *Rittershusius* not. in *Porphyrium* p. 52. Judæi distinguebant quoque inter צדיקים (a) & צדיקים גמורים, per illos intelligebant, qui diu quidem, non ita ut eos decuerat, vixerant, at sero tandem per pœnitentiam ad meliorem frugem redierant, hos autem quos putabant a justitiæ semita deflexisse, sed ei constanter atque sedulo operam dedisse. Vide *Ligtfotum Hor. Hebr. in Luc.* XV, 7. Sic Rabbi Josua Ben Levi dicitur צדיק גמור *perfecte justus* in libro כל בו *fol.* 136. ut taceam צדיקים qui omnibus scripturæ mandatis se subjiciebant, & חסידים qui plusquam scriptura exigeret præstabant. In Christianismo sunt etiam gradus cognitionis, fidei & Sanctitatis ut μικροὶ *Matth.* X, 41. *Marc.* IX, 42 *Luc* XVII, 2. ἐλάχιστοι *Matth.* XXV, 40. 45.

(a) De Δικαιοις τετελειωμενοις sive צדיקים גמורים Judaeorum, vide sis, quae a nobis disputata sunt Cl. I, fasc. II. f. 4. §. 10-19. T. d. H.

45. νήπιοι 1. *Cor.* III, 1. τεκνία & παιδία 1. *Joh.* II, 12. 13. νεανίσκοι 1. *Joh.* II, 13. & πατέρες v. 13. 14. de variis hisce gradibus videatur *Celeberrimus Vitringa typ. Theol. Pract. C. VIII. Clemens Alexandrinus* etiam tres ponit gradus. In primo illi est ὁ ἐξ ἐθνῶν ἐπιστρέφων *qui ex gentibus convertitur*, in secundo ὁ εἰς γνῶσιν ἀναβαίνων qui ad scientiam adscendit, in tertio ὁ κορυφαῖος, aut γνωστικὸς *summam obtinens scientiæ gradum. Origenes* memorat quoque τοὺς ἁπλουστέρους, τοὺς ἐπὶ πόσον ἀναβεβηκότας, τοὺς τελείους. *Simpliciores, aliquo usque provectos perfectos.* Nimirum in primitiva Ecclesia qui paganismum deserebant primo fiebant catechumeni, deinde competentes, postremo fideles & Christiani, & primo quidem per *baptismum* qui hinc apud Græcos patres dicitur τελείωσις & τέλειον, & apud eos τελειοῦσθαι est *baptizari*, τελειωθὴς *qui baptismum confert*, & τελεσθέντες *baptizati*, & μεμνημένοι hoc est *initiati*, Hinc illa usitatissima formula in mentione Sacramentorum ἴσασιν οἱ μεμνημένοι, *norunt initiati* quod dicitur, quæ formula in unius Chrysosthomi homiliis aut aliis scriptis minimum quinquaginta locis observari potest, ut notatum *Clar. Casaubono Exercit. XVI. ad Annal. Bar.* & ἀτέλεστοι sunt *non baptizati.* Latini quoque patres, dicebant *baptismi gratia perfici*, qui baptizabantur. Nimirum sicut sacerdotes Levitici per sacrificia impletionum sacerdotio initiabantur, sic Christiani in baptismo per Christi mortem tam-

quam

quam impletionis sacrificium sacerdotio initiantur spirituali *Heb. X, 14. 1. Petr. II, 9. Apoc. I, 6.* Sed quam hujus denominationis rationem dederint Patres, vide sis apud *Doct. Suicerum in Obs. Sacr. de baptismi nominibus* §. X. & *Binghamum Ant. Eccles. C. IV.* §. 2. Addo baptizatos dictos etiam μύστας & μυσταγωγήτους ab *Isidoro* & *Hesychio* opposite ad catechumenos qui dicebantur ἄμυστοι, ἀμύητοι, ἀμυσταγώγητοι. Sed & baptizati vocati sunt πιστοὶ, quare a *Chrysostomo* oratio Dominica vocatur εὐχὴ τῶν πιστῶν, unde illæ locutiones in conciliorum canonibus συνίστασθαι τοῖς πιστοῖς *cum fidelibus consistere*, συνεύχεσθαι τοῖς πιστοῖς vel μετὰ τῶν πιστῶν *cum fidelibus orare.* Nam oratio dominica a Catechumenis nondum baptizatis non recitabatur. Consulatur *Suicerus obs. Sacr. C. VI.* de *precant. Gest. p.* 159. 160. Sed & magis τελειοῦσθαι Christianos credebant patres per participationem S. Cœnæ, nam conjunctioni nostræ cum Christo, cujus instrumenta sunt verbum Dei & Sacramenta, veluti colophonem imponit participatio corporis & sanguinis Christi in cœna dominica: nullus enim restat alius modus quo in terris versantes arctius cum Christo capite nostro conjungamur, ut bene *Casaubonus ad Ann. Bar. Eccles. exerc.* 48. Hinc apud *Patres* dicitur etiam τέλειον, quare in canonibus Ancyrani legas ἐλθεῖν ἐπὶ τὸ τέλειον, τελείως δέχεσθαι, μετέχειν τοῦ τέλους, λαμβάνειν τὸ τέλειον. Vide *Casaubonum* ad *Annal. Bar. Eccles.*

 exer-

exercit, 48. & πλετὴ, πελετῶν πελὲτὴ ἱερὰ πελετὴ ἀπόῤῥητος πλετὴ Φρικωδεστάτη πελετὴ, nec non θειοτάτη καὶ ἱερὰ τελετὴ. apud *Dionysium Areopagitam*, nisi cum doctissimo Viro *Edmundo Albertino* de *Sacr. Euchar. L. II. p.* 271. statuamus *Dionysium* vocabulum τελετὴ abstracte sumere, ac per illud Christum, non Symbola Christum significantia intelligere, adeoque hæc verba, ὦ θειωτάτη καὶ ἱερὰ τελετὴ sic esse vertenda, o *divinissima & sacra perfectio*, eadem ratione qua eundem Christum in hoc libro τελείωσιν appellat. Notari etiam meretur Dionysium participationem cœnæ vocare sæpe ἐποψίαν & ἐποψίας ἑστίασιν *perfectæ contemplationis epulas*. *Pachymeres* ad *caput III.* τοῦτο ἐστι τὸ τέλειον ἐν πάσῃ ἐπιστήμῃ τὸ ἐπόπτας καὶ μετόχους τῶν θεωρημάτων γίνεσθαι, καὶ μὴ κατά τι ἐλλείπειν. &c. *Hæc est perfectio in omni scientia, evadere epoptas, & participes contemplationum, neque ulla in re imperfectum esse.* Quare *Clar. Casaubonus Exercit. XVI. ad An. Eccles. Bar.* recte observat *epoptam* esse valere: cognitione rerum divinarum & sacramentorum perceptione esse perfectum. Alias omnes credentes sub N. T. ἐπόπται facti sunt mysterii quod ὁμολογουμένως μέγα est 1. *Tim. III*, 16. siquidem hoc illis ἐγνωρίσθη, ἀπεκαλύφθη, ἐφανερώθη *Eph. III*, 5. *Col. I*, 26. & certiora habent fidei capita quam initiati in Sacris olim Eleusiniis.

§. 7. Admodum probabile mihi videtur ad Gentilium initiatos & ἐπόπτας magnorum

rum myſteriorum alludere Paulum, reſpicit enim ad gentilium myſteria v. 7. ἀλλὰ λαλοῦμεν σοφίαν θεοῦ ἐν μυστηρίῳ, τὴν ἀποκεκρυμμένην. & v. 10. loquitur de ἀποκαλύψει iſtius ſapientiæ, ἀποκαλύπτομαι vero apud Gentiles etiam de divina revelatione dicitur, apud *Jamblichum de Myſter. ſect. II. C. X. p. 54.* Sed & ſimul alludere potuit Apoſtolus ad philoſophos quosdam qui dicebantur מדברים *loquentes*, qui convenire videntur cum dialecticis cum quibus Auctor Coſri comparat תמים τὸν τέλειον *perfectum*, uti obſervat *Celeb. Vitringa L. III. obſ. Sacr. p. m.* 313. 314. qui exiſtimat quoque hanc philoſophorum ſectam forte ſequutum eſſe Apollo, & alios quosdam doctores Corinthios illum præferentes magiſtrum, quos Paulus in Epiſtola ſua carpit. Quin & forſan Apoſtolus oculos intentos habebat ad Judæorum גמורים. uti exiſtimat. *Doct. Camero prælect.* de *Eccleſia p.* 238. Sic illud גמור quod de *Esdra* dicitur *Cap.* VII, 12. reddit *Vatablus perfecto Perfectiſſimo* hoc eſt *doctiſſimo & omnibus numeris abſoluto.* Quicquid ſit per τελείους 1. *Cor.* II, 6. intelligi perfectiores & provectiores in cognitione myſteriorum divinorum & fide, clariſſimum mihi videtur. Nam 1. Apoſtolus hoſce τελείους opponit σαρκικοῖς & νηπίοις in Chriſto *1. Cor. III, 1.* Qui imperfectiores ſunt Chriſtiani oppoſite ad πνευματικούς. νήπιοι ſunt parvuli, qui inſtitui & roborari adhuc debent, & metaphorice homines indocti

cti quos *Arnobius L. I. p. 21.* vocat *parvulos*, quos *Augustinus Tom. X. serm. IX.* de verbis Domini interpretatur *insipientes*, *imprudentes*. *Cicero L. I. pro Cluent.* oratorem plane jejunum vocat *infaustissimum*. II. Accedit quod Apostolus de talibus loquatur πλείοις qui sapientiam Evangelicam quam prædicabat, quamque alii spreverant, pro summa sapientia agnoscebant, quod adultorum & perfectorum est. Ita magnus ille Religionis Christianæ restitutor *Calvinus* in h. l. *Taxat autem obiter eos quibus non sapiebat sua prædicatio, & id fieri eorum vitio significat, ac si diceret, si quibus non placet mea doctrina illi hoc judicio jam satis produnt, se depravatos esse, & vitiato sensu, quia inter homines sinceræ mentis & recti judicii pro summa sapientia semper agnoscetur, quamquam autem exposita omnibus fuit Pauli prædicatio, non tamen suo pretio semper æstimata fuit. Atque hæc ratio est cur sanos & integros judices appellet, qui doctrinam quæ mundo insipida erat, veram sapientiam pronuntient.* Et doctissimus *Beza*, *Adultis demum sapit quod annuntiamus, quod ii soli possint hoc sapientiæ genus agnoscere, quod habent cæteri pro stultitia.* Hinc provectiores hic intelligit *Augustinus cont. Pelag. L. II. Tom. 7. f. 244. Eis quippe & illud ait sapientiam loquimur inter perfectos utique perfectiores auditores volens intelligi.* Et, ne alios jam advocem, ὁμόψηφον habeo Clarissimi nominis interpretem Johannem *Coccejum*. *Sed nos*, inquit, *bene possumus intelligere provectiores*

qui

qui postquam crediderunt Deo, & ei animum suum subdiderant ad ἐπίγνωσιν τὴν κατ' εἰκόνα τȣ̃ κτίσαντος τὸν καινὸν ἄνθρωπον *profecerunt. Qui & comparate* πνευματικοὶ *vocantur.*

§. 8. Ergo τέλειοι sunt apud Paulum 1. *Cor.* II, 6. qui in cognitione sapientiæ Dei mysticæ præ aliis sunt perfecti discipuli & auditores, qui τελειωτέραν τῆς γνώσεως τὴν ἔκλαμψιν *perfectiorem scientiæ lucem*, nacti, ut cum *Justino martyre* loquar, quomodo Graeci etiam discipulos eruditione τελειωθῆναι dicunt. *Strabo* L. XIV. p. 673. testatur quod apud Tarsenses ἐπιχώριοι ȣ̓ μένȣσιν αὐτόθι, ἀλλὰ καὶ τελειȣ̃νται ἐκδημήσαντες, καὶ τελειωθέντες, ξενιτεύȣσιν ἡδέως. *Domi non desident, sed ut perfectionem consequantum peregre abeunt. Perfectique libenter in alienis versantur locis.* Τελῶ etiam notat *doctrina perficere*, quare præstantissimi viri *Heinsius* & *Hombergius* τελεῖν τὰς πόλεις *Matth.* X, 23. vertunt *doctrina perficere.* Extat quoque Philonis Judæi βίος σοφȣ̃ τȣ̃ κατὰ διδασκαλίαν τελειωθέντος *vita sapientis per doctrinam perfecti.* p. 349. Hinc Paulus de quibusdam τελείοις inter Corinthios Cap. I, 5. ὅτι ἐν παντὶ ἐπλȣτίσθητε, ἐν παντὶ λόγῳ καὶ πάσῃ γνώσει. *Clemens Epist.* 1. c. 1. τίς γὰρ παρεπιδημήσας πρὸς ὑμᾶς, τὴν πανάρετον καὶ βεβαίαν ὑμῶν πίστιν ȣ̓κ ἐδοκίμασεν; τήν τε σώφρονα καὶ ἐπιεικῆ ἐν Χριστῷ εὐσέβειαν ȣ̓κ ἐθαύμασεν, καὶ τὸ μεγαλοπρεπὲς τῆς φιλοξενίας ὑμῶν ἦθος ȣ̓κ ἐκήρυξεν, καὶ τὴν τέλειαν καὶ ἀσφαλῆ γνῶσιν ȣ̓κ ἐμακάρισεν. *Quis enim apud vos diversatus, virtute omni ple-*

plenam firmamque fidem vestram non probavit? Modestam ac decentem in Christo pietatem non est admiratus? Magnificentiam liberalitatis vestræ non prædicavit? perfectam stabilemque cognitionem non judicavit beatam. Sunt πνευματικοὶ, qui non minus *judicio* quam *ingenio* valebant (secus ac κινδυνεύει ἡ τῶν ἀνθρώπου ψυχὴ δι' εὐπορίαν τοῦ φρονεῖν, τοῦ κρίνειν ἀπορεῖν, *plerumque evenit homini*, ut quo *fœcundiore sit ingenio, eo minus valeat judicio*, ut *Maximus Tyrius* loquitur *Dissert.* XXXIV.) qui proinde πνευματικοῖς πνευματικὰ noverant συγκρίνειν, immo πάντα ἀνακρίνειν, nexum ordinemque mysticæ Dei sapientiæ probe perspicientes. Quod Karæi *sanitatem* dicerent. *Sanitas* est, ajunt, *quando rerum existentiam, ordinemque recte apprehendit.* Vide Celeb. *Triglandium Diatr. de Sect. Kar. p.* 157. Atque ita considerantur illi tanquam discipuli interioris admissionis, qui Christum summum sapientiæ doctorem detecto velamine accurate contemplantur ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ τὴν δόξαν κυρίου κατοπτριζόμενοι. 2. *Cor. III*, 18. quique sanctæ θεοπτασίῃ per fidem vivam operam dant. Sicuti Gentiles credebant spiritualem animæ partem per consecrationes theurgicas aptam fieri ad videndum Deum quare animam vocabant θεοπτικήν. Vide *Jamblichum de myst. p.* 23. & notas *doctissimi Gale.* Unde etiam Julianus Imperator à Deûm matre ἐν θεουργίᾳ τελειότητα, seu in Arcanis illis & effectricibus ceremoniis perfectionem, submisse flagitabat. *Orat* V. p. 172.

§. 9.

§. IX. Ad hunc πλειότητος modum referri etiam debet *Eph. IV. 13.* μέχρι καταντήσωμεν οἱ πάντες εἰς ἑνότητα τῆς πίστεως, καὶ τῆς ἐπιγνώσεως, εἰς ἄνδρα τέλειον, εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ, ubi ἀνὴρ τέλειος opponitur νηπίῳ *v.* 14. *Clar. Raphelius* obſervat appellationem hanc transferri ad animi habitum atque cognitionem ejusq; perfectionem tantam, quanta quidem in hac vita cadit. Et νήπιον infantem dici cui hæc omnia deſunt. Ad illuſtrationem iſtius loci non parum facere mihi videtur quod Karæi *Iſraëlitam perfectum & virum* vocant, qui decem articulis fidem habeat. Karæorum verba profert *Clar. Triglandius Diatr. de Sect. Kar. p.m.* 175. 176. *operæ pretium eſt advertere ut eum agnoſcas*, quod unusquisque qui eſt ex *ſemine Iſrael, & non credit hiſce decem articulis, vel uno excepto, non eſt in cenſu Iſraëlis, neque convenit ipſum amare, aut fratris nomine compellare; etiamſi omnia cæteroquin mandata obſervaverit, neque inter eos erit, qui in hortum Eden intrabunt, ſed vocandus eſt Epicureus. At vero ſi quis habeat iis fidem & agnoverit argumentis & demonſtrationibus, juxta ea quæ nos ordine propoſuimus, iſte eſt Iſraëlita perfectus, licet haud ex ſemine Iſraëlitico ſit oriundus, decens eſt, illum amare tamquam fratrem Iſraëlis filium, etſi transgrediatur aliqua ex parte legis mandata, violentia ſuæ cupiditatis victus, & non ex lubentia voluntatis, hic erit ex iis qui in hortum Eden recipientur hic vocandus eſt dominus veræ fidei, dignusque qui* איש *vir*

 voce-

vocetur. Confer *Buxtorfium Syn. Jud. C. I. Hottingerum Thes. Phil. p.* 13. Ergo ἀνὴρ τέλειος *est qui est* πλούσιος ἐν πίστει *Jac. II.* 5. & τῇ πίστει τεθεμελιωμένος καὶ ἑδραῖος. *Col. I.* 23. &c. Huc etiam spectat *Phil. III.* 15. nam ex connexione evidens est τελείους hic quoque esse qui doctrinam de abrogatione ceremoniarū legis, & de perfecta Christi justitia recte intelligebant. Neque dubitandum quin ad *perfectionem cognitionis* respiciat Apostolus *Hebr. V.* 13. 14. Ibi enim τέλειοι opponuntur νηπίοις, & νήπιος dicitur μετέχων γάλακτος, & ἄπειρος λόγου δικαιοσύνης, lac sunt prima Christianismi docendi initia quæ Paulus *C. V.* 12. vocavit τὰ στοιχεῖα τῆς ἀρχῆς τῶν λόγων τοῦ θεοῦ, quæ *Theophylactus* nominat τὰς πρώτας ἀρχὰς τῆς πίστεως & quæ Paulus dicit τὸν τῆς ἀρχῆς τοῦ χριστοῦ λόγον *C VI.* 1. sed τελείοις competit ἡ στερεὰ τροφή, λόγος scil. δικαιοσύνης ab elementali distinctus. *Clemens Alexandrinus Strom. L. V. p.* 570 γάλα ἡ κατήχησις, οἱονεὶ πρώτη ψυχῆς τροφή. βρῶμα δὲ ἡ ἐποπτικὴ θεωρία. σάρκες αὗται καὶ αἷμα τοῦ λόγου τουτέστι κατάληψις τῆς θείας δυνάμεως καὶ οὐσίας. *Catechesis veluti primum nutrimentum animæ, cibus autem suspiciens contemplatio, quæ sunt ipsæ carnes & sanguis verbi, hoc est comprehensio diuinæ potentiæ & essentiæ.* Sunt præterea qui διὰ τὴν ἕξιν τὰ αἰσθητήρια γεγυμνασμένα habent πρὸς διάκρισιν καλοῦ τε καὶ κακοῦ. Qui prius fractum solidum cibum acceperunt discendo, & postea apti ad eum dispescendum & distribuendum docendo (nam He-

Hebræorum prisci doctores capita doctrinæ cum cibo pane & carne compararunt quæ dispescere & distribuere secundum hanc metaphoram est docere, accipere fracta & distributa discere, (verba sunt Clarissimi Vitringæ de *Synag. Vet. p. m. 714.*) uti πέλειος apud LXX. usurpatur pro פול *erudiens, magister*, 1. *Par. XXV. 8.* Nec dubium est quin idem Apostolus ad ulteriorem progressum in rerum divinarum cognitione respiciat quando dicit *Heb. VI.* 1. ἐπὶ τὴν τελειότητα φερώμεθα opponitur enim hæc τελειότης τῷ ἰῆς ἀρχῆς τοῦ χριστοῦ λόγω, & θεμελίῳ. De hac *perfectione* loquitur Servator *Luc. VI. 40.* κατηρτισμένος δὲ πᾶς ἔσαι ὡς ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ, *sed quilibet perfectus*, aut *exercitatus* πεπαιδευμένος, *eruditus aut informatus erit ut magister suus.* Vide *Doct. Elsnerum.* Et *Paulus II. Tim. III. 17.* ἵνα ἄρτιος ἦν ὁ τοῦ θεοῦ ἄνθρωπος πρὸς πᾶν ἔργον ἐξηρτισμένος si cum *Celeb. Vitringa obsacr. L. I. C. 16.* dicamus vocabulum ἄρτιος & ἐξηρτισμένος respondere voci גמר quod docendi & discendi significatum habet, ut ἄρτιος ἐξηρτισμένος nihil aliud sit quam *bene eruditus.* Vide *etiam Cl. Bos, Exercit. phil. ad h. l.*, qui etiam existimat per πᾶσαν δόσιν ἀγαθὴν καὶ πᾶν δώρημα τέλειον *Jac. I. 17.* præcipue designare Auctorem *sapientiam Coelestem & cognitionem rerum divinarum*, quæ homines virtutibus instruit, & perfectos reddit.

§. 10. Sed & aliæ τοῦ πέλειος notiones in credentes sub N. T. quadrant. Spectari enim debent

debent ut ἱεράτευμα βασιλικὸν & ἱερεῖς τῷ θεῷ καὶ πατρὶ αὐτοῦ, qui offerunt sacrificium μῶμον ἀμέτοχον, quod non est cæcum, fractum, mutilum psora vel scabie infectum &c. egregie *Philo p.* 836. εὔλητοι γὰρ αὐτοὺς ἀναδιδάξαι διὰ συμβόλων ὁπότε προσέρχοιντο εἰς βωμοὺς, ἢ εὐξάμενοι, ἢ εὐχαριστήσαντες, μηδὲν ἀῤῥώστημα ἢ πάθος ἐπιφέρεσθαι τῇ ψυχῇ. πειρᾶσθαι δ' ὅλην δι' ὅλων ἀκηλίδωτον αὐγάζειν, ὡς ἰδόντα μὴ ἀποστραφῆναι θεόν. *Submonentur enim his symbolis, ut quoties accedunt altaria, vel nuncupaturi vota, vel reddituri, nullum vitium, nullumque morbum afferant in animo, sed conentur omnino nitidam & immaculatam in conspectum Dei producere ne visam averse tur.* Et ut tales dicuntur credentes ἄμωμοι *Eph. I.* 4. *Apoc. XIV.* 5. allusione ad sacrificia, quia additur κατενώπιον αὐτοῦ, & ἐνώπιον τοῦ θρόνου τοῦ θεοῦ uti victimam Deo oblatam, constituere eam debebat ante ostium Tabernaculi, sive in atrio *Lev.* I. 3. II. 2. & postea in atrio interiori templi, (& hoc dicebatur הקריב לפני יהוה *adducere & offerre in conspectum Dei.* Et huc etiam alludere potuit Apostolus *Col. I.* 28. ἵνα παραστήσωμεν πάντα ἄνθρωπον τέλειον ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, nam παραστῆσαι usurpatur de solenni victimarum constitutione ante faciem Dei ut *Rom.* XII. 1. Et ad hanc quoque sacrificiorum integritatem respicit forsan *Jacobus* Cap. I. 4. ἵνα ἦτε τέλειοι καὶ ὁλόκληροι: nam vox ὁλόκληροι usurpatur de *sacerdotibus* apud *Athenæum L.* VII. p. 300. & de sacrificiis apud *Pollucem L.* I. §. 1.

Clar.

Clar. Jensius in ferc. liter. p. 28. non dubitat quin Servator *Matth.* XIX. 20. respiciat eum πλειότητος modum, qui spectabatur in hostiis. Gentiles *sapientem & philosophum Dei sacerdotem* quoque dixerunt. *Stobæus tom.* I. *L.* II. *tit.* 4. §. 4. λέγουσι δὲ καὶ ἱερέα μόνον εἶναι τὸν σοφὸν, φαῦλον δὲ μηδένα. *Porphyrius de abstin. L.* II. §. 49. ὁ ὄντως φιλόσοφος τοῦ ἐπὶ πᾶσιν θεοῦ ἱερεὺς, & sacrificia in animi pietate morumque probitate sita esse censuerunt. Vide *Grotium de verit. R. Christ. L.* IV. *C.* 12. *Pfannerum Syst. Th. Gent. Pur. Cap. XV.* §. 10. Cæterum τέλειοι etiam sunt Christiani quatenus sunt *eximii* אדירים *Ps.* XVI. 2. γένος ἐκλεκτὸν, βασίλειον ἱεράτευμα, ἔθνος ἅγιον, λαὸς εἰς περιποίησιν 1. *Pet.* II. 9. &c.

§. 11. Præcipue tamen credentes considerare debemus ut τελείους *Athletas* qui nullo deficiente labore, per multas exercitationes & certamina & in iis patientiam, omnibus nervis contendunt ad metam. Hanc τελειότητα spectat Apostolus *Phil.* III. 15. ὅσοι οὖν τέλειοι τοῦτο φρονοῦμεν. Nam *vs.* 12. 13. 14. de cursu egit spirituali. *Chrysostomus* ad *h. l.* ποῖον τοῦτο τὸ ὅτι δεῖ τῶν ὄπισθεν ἐπιλανθάνεσθαι, ὥστε τελείου τὸ μὴ νομίζειν ἑαυτὸν τέλειον εἶναι. *Quid hoc est, nimirum quæ retro sunt, obliviscenda esse, ita ut perfecti hominis sit, non se existimare perfectum esse. Augustinus de perfectione justitiæ tom. VII. Quotquot perfecti sumus, id sapiamus: id est quotquot perfecte currimus, hoc sapiamus quod nondum perfecti sumus,*

sumus, *ut illic perficiamur quo perfecte adhuc currimus*, *ut cum venerit quod perfectum est*, *quod ex parte est destruatur*; *id est*, *non jam ex parte sit*, *sed ex toto* &c. vide etiam *L. II. Tom. 7. p. 244. Ambrosius superius v. 12. & 13. negat se esse perfectum. Ad comparationem autem cæterorum*, *qui res divinas negligenter curant*, *perfecti dicendi sunt*, *qui adhibita solertia perfectionis iter ambulant*. Lubet etiam adscribere, quæ *Hieronymus* habet ad *Jes. LXI. perfectos sponsi comparat pulcritudini*, *incipientes sponsæ assimulat ornatui. Perfectus erat Paulus qui quasi sponsus decoratus corona atque coronandus*, *sive ut Aquila transtulit* ἱερατευμένος στεφάνῳ *quod in lingua nostra dicitur sacerdotii portans coronam*, *loquentes in se Christi auctoritate dicebat*, *certamen bonum certavi*, *cursum consummavi*, *de cætero reposita mihi corona justitiæ. Et in alio loco. Quotquot ergo perfecti hoc sapiamus. Incipiens autem erat comparatio. Ne plenitudinis*, *quando ex persona incipientium loquebatur*, *cum essem parvulus sicut parvulus loquebar*, *sicut parvulus sapiebam*, *sicut parvulus cogitabam*. Huc quoque respexit forsan Apostolus *Col. IV. 12.* πάντοτε ἀγωνιζόμενος ὑπὲρ ὑμῶν ἐν ταῖς προσευχαῖς, ἵνα στῆτε τέλειοι &c. nam verbum στῆναι videtur desumtum esse a luctatoribus, qui nimirum stantes luctabantur, qualis lucta ὀρθοπάλη dicta. Confer. *Eph. VI. 11.* Ad Athletarum patientiam referri quoque debet quod habet *Jacobus Cap. I. 4.* Ἡ δὲ ὑπομονὴ ἔργον τέλειον ἐχέτω ἵνα ἦτε τέλειοι, καὶ ὁλόκληροι ἐν μηδενὶ λειπόμενοι. vide *Lydium Agonist.*

Sacr.

Sacr. CXXXV. Philo de migrat. Abrah. p. m. 392. Jacobum vocat ἀθλητὴν τέλειον. ἴσον τῷ γέγονάς μοι ἀθλητὴς τέλειος, καὶ βραβείων καὶ στεφάνων ἠξιώθης, ἀγωνοθετούσης ἀρετῆς, καὶ προτεινούσης ἆθλα σοι τὰ νικητήρια. Κατάλυσον δὲ ἤδη τὸ φιλόνεικον, ἵνα μὴ πάντοτε πόνῃς, ἀλλὰ καὶ τῶν πονηθέντων ἀπόνασθαι δυνηθῇς. *Acsi diceret, fuisti mihi athleta perfectus, præmia coronasque promeritus, virtute præsidente certamini, & tibi porrigente insignia victoris desine jam contendere, ne in totum defatigeris, sed possis frui actis laboribus.* Gentiles etiam viros bonos & virtutis studiosos vocabant *Athletas. Marcus Antoninus L. 1. §. 4.* memorat ἀθλητὴν ἄθλου μεγίστου τοῦ ὑπὸ μηδενὸς πάθους καταβληθῆναι, δικαιοσύνῃ βεβαμμένον εἰς βάθος, ἀσπαζόμενον ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς τὰ συμβαίνοντα καὶ ἀπονεμόμενα πάντα. *Certaminis præstantissimi, ne ab affectu scilicet ullo subvertatur, Athletam justitia penitus imbutum, ex animo omnia prorsus amplexantem, quæcunque ex lege divina illi attributa contigerunt. Andronicus XII.* post præmissa quædam, πρὸς γὰρ τὴν τελείωσιν τοῦ γυμναζομένου τὸν παιδευτὴν προσήκει τάττειν τοὺς λόγους. τελείωσις δὲ ἂν εἴη τοῦ τῆς ἀρετῆς ἀθλητοῦ, τὸ ἀγαθὸν αὐτὸν γενέσθαι, καὶ πρακτικὸν τῶν καλῶν. *Eo enim, ut perfectus in arte sua esse possit gymnasta, totam docendi rationem suam dirigere oportet eum qui docet. Illa autem erit athletæ perfectio, si bonus esse, & quæ honesta sunt agere possit.* Statuebant etiam patientiam in perferendis malis esse τελειότητα quandam, immo calami-

tati-

tatibus etiam numinis divini felicitatem provehi credebant. *M. Antoninus L. V. §. 8.* Καὶ οὕτως ἀσπάζου πᾶν τὸ γινόμενον καὶ ἀπηνέστερον δοκῇ διὰ τὸ ἐκεῖ ἄγειν, ἐπὶ τὴν τοῦ κόσμου ὑγιείαν, καὶ τὴν τοῦ διὸς εὐοδίαν καὶ εὐπραγίαν. *Eodemque modo quicquid evenerit, quamvis asperius visum fuerit, libens admittito, quandoquidem ad mundi integritatem, Jovisque prosperitatem atque felicitatem ferat.*

§. 12. Cæterum τέλειοι sunt quoque credentes quoniam non est in iis duplex & diversissimus animus (quod de *Sylla* dicitur apud *Vellejum Paterculum p. 3.*) sed simplex & candidus, quorum interius est ut exterius, osque illorum & cor æqualia, ut Rabbini loquuntur, qui ante omnia operam dant להיות לבו שוה עם פיו, *ut Cor ori ad amussim respondeat*, qui inde dicuntur καθαροὶ τῇ καρδίᾳ. ἀνυπόκριτοι, ἁπλοῖ, ἀκέραιοι &c. vide *Hombergium* & *Elsnerum* ad *Matth. X. 16. Bos Etym. Græc. p. 15.* qua ratione spectantur etiam ut δίκαιοι ἐνώπιον τοῦ θεοῦ *Luc. I. 6.* vide *Keuchenium.* Profecto *simulata sanctitas duplex est iniquitas.* Recte *Augustinus* in *Ps. LXIII. simulata æquitas non est æquitas, sed duplex iniquitas: quia & iniquitas est & simulatio.* Non mirum ergo quod veteres *simplicitatem ab initiatis in baptismo* requirebant quemadmodum *Ambrosius* alicubi dicit. *Vera enim fides ab initiatis & simplicitas requiritur. R. D. Kimchi* hominis perfectionem in cordis sinceritate ponit. Ita enim scribit in *Ps. XXIV. v. 4. Ecce in hoc versu tres hominis dispositiones*

com-

commemorat, operis scilicet, sermonis & cogitationis, in quibus tribus posita est hominis perfectio; si nempe fuerit innocens in operibus, mundus in cogitationibus cordis sui & in sermone suo fidelis. Marcus quoque *Antoninus* ἀνυποκρισίαν refert inter morum perfectionem *L. VIII. §. 69.* Τοῦτο ἔχει ἡ τελειότης τοῦ ἤθους, τὸ πᾶσαν ἡμέραν ὡς τελευταίαν διεξάγειν, καὶ μήτε σφύζειν, μήτε ναρκᾶν, μήτε ὑποκρίνεσθαι. *Hoc in se habet morum perfectio, quod diem omnem tamquam novissimum exigit, nec aut festinat, aut torpescit, aut simulate quicquam, agit.* Vide etiam L. XI. §. 13. Porro ad illam perfectionem εἰλικρινείας pertinet προθυμία firmum & constans propositum, omnia Dei præcepta observandi. Christiani sumus affectu magis, quam effectu & maxima pars Christianismi est toto pectore velle fieri Christianum. Bene *Augustinus* in 1. *Joh. tr. IV. Tota vita boni Christiani, sanctum est desiderium.* Et *Lactantius Inst. L. VI. C. 5. Virtus nostra tota posita est in voluntate faciendi.* Sed major conspicitur perfectio in sincera istius propositi *executione.* Huc spectat *Jacobi* effatum *C. III. 2.* εἴ τις ἐν λόγῳ οὐ πταίει, οὗτος τέλειος ἀνήρ. *Doctissimus Camero* observat, fuisse ἀσκητὰς in disciplina Judæorum, qui sese in virtute exercebant, & fuisse itidem quos Philo τελείους vocat, quos dicit non laborare, sed tantum conservare quæ acquisiverunt labore, nempe τελείους eos esse qui docent reapse & factis, se vere didicisse quod se didicisse profitentur, illos ergo qui eo usque in vir-

tutis documento & experimento profecerunt, ut possint linguam suam moderari eos eo ostendere se non amplius ἀσκήτας, sed πλείους esse. Verba autem *Philonis*, quos spectat *Camero*, extant Lib. *quod det. potiori insid. soleat p. m.* 169. Ubi ita ad legem illam *Levitarum Num. VIII. a quinquagesimo anno ministrare cessabit. Cæterum perfectum non jam laborare, sed quæ per exercitationem laboremque acquisivit, custodire. Absit enim ut eorum sim mediator, quæ mox servare non liceat. Ergo exercitatio mediocritas est, non perfectio. Fit enim non in perfectis quidem animis, sed tamen ad fastigium tendentibus. At custodiæ perfectum officium, memoriæ mandare, contemplativa exercitia Sanctorum, scilicet fideli custodi, pulchrum scientiæ depositum, quæ sola contemnit oblivionis casses multiplices. Itaque memorem eorum, quæ didicit, recte custodem appellat. Hic autem priusquam exercetur, alterius docentis erat discipulus. Factus autem ad custodiam idoneus, adscitus jam in docentium dignitatem ac ordinem, fratrem ad ministeria suæ doctrinæ substituit, hoc est sermonem suum enuntiativum* &c. Τελειότης ergo est linguam compescere, scire ratione tacere & loqui in tempore quod compertum habes. Pythagoras imperabat suis quinquennale silentium, ut sciret quantum possent in continentia linguæ, re omnium difficillima, ut refert *Jamblichus de vita Pyth. p.* 77. Vide *Rittershusium* not. in *Porphyr.* p. 20. Multa de tempestivo silentio tanquam virtute prima, & re sapientissima

inter

inter homines legas apud Catonem, Pindarum, Menandrum, alios. In Harpocratis imagine circa ſiniſtrum lacertum ſerpens volvitur, quo notatur prudentia in linguæ regimine conſiſtens. Vide *Clar. Lomejerum diſſ. de Harpocrate* §. 9. Stoici ad ἀπροπτωσίαν dialecticam neceſſariam eſſe ſtatuebant οὐκ ἄνευ δὲ τῆς διαλεκτικῆς θεωρίας τὸν σοφὸν ἄπτωτον ἔσεσθαι ἐν λόγῳ τό τε γὰρ ἀληθὲς καὶ τὸ ψεῦδος διαγινώσκεσθαι ἀπ᾽ αὐτῆς, καὶ τὸ πιθανὸν, τό τε, ἀμφιβόλως λεγόμενον διευκρινεῖσθαι, *absque dialecticæ ſpeculatione ſapientem in oratione ſua non futurum ſine lapſu. Quippe ex illa dignoſci verum atque falſum, probabile autem & quod ambigue dicatur, dijudicari.* ἀπροπτωσίαν autem definiunt ἐπιστήμην τοῦ ποτε δεῖ συγκατατίθεσθαι, καὶ μή. *Scientiam qua docemur quando conſentire oporteat, & quando non.* Vide *Laert. L. VII.* p. 391. & *Marc. Ant. L. III.* §. 9. *IV.* 49. *VII.* 55. Requiruntur ergo ad hanc perfectionem *concocti ſermones* ὥσπερ γὰρ τὰ πεφθέντα σιτία τὴν ἕξιν τρέφει τοῦ σώματος, οὕτω καὶ οἱ πεφθέντες λόγοι, τὴν ἕξιν τρέφουσι τῆς ψυχῆς, ἀφ᾽ ἧς λοιπὸν ὡς ἀπὸ μονίμου ῥίζης οἱ καρποφόροι λόγοι προέρχονται. *ut enim cibi concocti babitudinem corporis alunt: Sic & concocti ſermones, animi babitum nutriunt: e quo poſtea ut e ſtabili radice frugiferi ſermones effloreſcunt.* ut ſcite *Simplicius Com. in Epict. Ench. p.* 311. Cæterum obſervatione digna ſunt verba *Philonis* de *migrat. Abrab. p. m.* 399. ἡ γὰρ τελειότης δι᾽ ἀμφοῖν, ὡς ἔοικε, τοῦ γε ὑποβάλλοντος τὰ ἐνθυμήματα καθαρῶς, καὶ τοῦ διερμηνεύοντος αὐτὰ ἀπταί-

 στως.

στας. *Nam perfectio videtur ex utroque constare, inventione sincera & inoffensa elocutione.* Verba autem Jacobi dupliciter intelligi possunt, aut de eo qui in nullo unquam λόγῳ πταίει qui sit absolute perfectus, a qua perfectione procul omnes absint, aut de eo qui non πταίει ἐν λόγῳ de capitibus fidei fundamentalibus, ut v. g. de perfecta justitia J. C. ut causa meritoria justificationis nostræ, qualis comparate ad alios perfectus sit & ad quam perfectionem in hac vita perveniri possit.

§. 13. Sed una hæc virtus sine aliis non est. *Nec vera ulla virtus est si mixta virtutibus aliis non est*, ut vere *Gregorius moral. L. XXI, 1. & L. 1. C. 39. Augustinus Ep. XXIX. Qui unam habet omnes habet : & qui unam non habet nullam habet. Ambrosius* de *paradiso C. III. in quo aliqua horum principalis est virtus , in eo etiam ceteræ præsto sunt, quia ipsæ sibi sunt connexæ concretæque virtutes. Chrysippus* ajebat quoque τὰς ἀρετὰς ἀκολουθεῖν ἀλλήλαις, οὐ μόνον τῷ τὴν μίαν ἔχοντα πάσας ἔχειν. ἀλλὰ τῷ τὸν κατὰ μίαν ὁτιοῦν ἐνεργοῦντα κατὰ πάσας ἐνεργεῖν, οὔτε ἄνδρα τέλειον εἶναι, τὸν μὴ πάσας ἔχοντα τὰς ἀρετὰς, οὔτε πρᾶξιν τελείαν, ἥτις οὐ κατὰ πάσας πράττεται τὰς ἀρετάς. *Virtutes invicem comitari, non solum quod qui unam habet, omnes habeat sed quod qui secundum unam aliquid operatur, idem secundum omnes : & nec virum perfectum, qui non omnes virtutes habeat, nec actionem perfectam, quæ non fiat secundum omnes.* Vide *Lipsium man. ad Stoic. Phil. L. III. p. 757. Laërtium L. VII.*

*VII.Seg.*125. 126. Τέλειοι ergo sunt credentes, quatenus sincere πορεύονται ἐν πάσαις ταῖς ἐντολαῖς καὶ δικαιώμασι τοῦ κυρίου ἄμεμπτοι, qui ut bene perveniant, bene procedunt, qui instar πλεισιουργῶν & τελεσικῶν inter incedendum properant μακρὰ βαίνουσιν ἐπιτελοῦντες ἁγιωσύνην ἐν φόβῳ θεοῦ, nam ut recte *Simplicius* in *Epict.p.* 176. μὴ τὰ πρῶτα μόνα καὶ τὰ μέσα ἔχων, ἀλλὰ καὶ τὰ ἔσχατα. *Non prima tantum, & media, sed extrema quoque, id quod est proprium perfectionis.* Optime *Bernardus in Cant. 84. Magnum bonum quærere Deum: primum in donis, ultimum in profectibus est. Virtutum nulli accedit, cedit nulla cui accedat quam nulla præcedit? cui cedat quæ omnium magis consummatio est? Quæ enim virtus adscribi potest non quærenti Deum? aut quis terminus quærenti Deum?* Maxime vero ostendunt τέλειοι progressum in omnibus virtutibus quando fiunt μιμηταὶ τοῦ θεοῦ ὡς τέκνα ἀγαπητὰ præcipue respectu caritatis benignitatis, bonitatis & clementiæ in proximum etiam impios & inimicos. Τὸ τέλος enim τῆς παραγγελίας ἐστὶν ἀγάπη ἐκ καθαρᾶς καρδίας 1. *Tim. I,5.* Est caritas συνδεσμὸς τῆς τελειότητος *Col. III,14.* Hinc Johannes 1. *Ep.* II,5. ὃς δ' ἂν τηρῇ τὸν λόγον ἀληθῶς ἐν τούτῳ ἡ ἀγάπη θεοῦ τετελείωται, & 1. *Ep. IV.* 4. ἐὰν ἀγαπῶμεν ἀλλήλους ὁ θεὸς ἐν ἡμῖν μένει, καὶ ἡ ἀγάπη αὐτοῦ τετελειωμένη ἐστὶν ἐν ἡμῖν. In quibus locis ἀγάπη θεοῦ videtur denotare amorem Dei erga nos secundum nexum & scopum Apostoli, ut amor Dei in nobis *perficiatur, consummetur*, dum fratres amamus, per

amplissimos caritatis effectus, regenerationem puta illuminationem, justificationem, sanctificationem &c. Addit idem Apostolus 1. *Joh.* IV. 17. 18. ἐν τούτῳ τετελείωται ἡ ἀγάπη μεθ' ἡμῶν ἵνα παῤῥησίαν ἔχωμεν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως ὅτι καθὼς ἐκεῖνος ἐστι, καὶ ἡμεῖς ἐσμὲν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ. φόβος οὐκ ἔστιν ἐν τῇ ἀγάπῃ, ἀλλ' ἡ τελεία ἀγάπη ἔξω βάλλει τὸν φόβον, ὅτι ὁ φόβος κόλασιν ἔχει. ὁ δὲ φοβούμενος οὐ τετελείωται ἐν τῇ ἀγάπῃ. quibus locis non putem agi de amore Dei erga nos, ut existimat *Doctissimus Langius*, sed de amore erga proximum juxta proprium Johannis scopum, ut sensus sit amorem erga proximum in nobis *perfici* & *consummari*, cum ipso actu ostendimus nos vere proximum amare quo ipso Deo similes reddimur, siquidem ille tamquam ipsa ἀγάπη amorem suum erga nos luculentis indiciis demonstravit. Bene *Clemens Al. Strom. L. V. p.* 511. ἀγάπην οὖν ἀσκεῖν τὸν τέλειον χρὴ καθεῦδεν ἐπὶ τὴν θείαν φιλίαν σπεύδειν, δι' ἀγάπην ἐκτελοῦντα τὰς ἐντολάς, *oportet igitur qui perfectus est, caritatem exercere, & hinc ad divinam tendere amicitiam, per caritatem exequendo mandata.* Cæterum ad *perfectionem clementiæ* & *misericordiæ* hortatur Salvator *Matth. V.* 48. ἔσεσθε οὖν ὑμεῖς τέλειοι ὥσπερ ὁ πατὴρ ὑμῶν ἐν τοῖς οὐρανοῖς τέλειός ἐστι, hoc evidens enim est ex v. 44. ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν, εὐλογεῖτε τοὺς καταρωμένους ὑμᾶς, καλῶς ποιεῖτε τοὺς μισοῦντας ὑμᾶς, καὶ

προ-

προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπηρεαζόντων ὑμᾶς καὶ διωκόντων ὑμᾶς. Quare *Lucas Cap. VI.* 36. habet γίνεσθε οὖν οἰκτίρμονες, καθὼς καὶ ὁ πατὴρ ὑμῶν οἰκτίρμων ἐστί. Caritas etiam νόμος βασιλικὸς *Jac. II.* 8. dici poteſt quod animis noſtris regiam ingerat indolem, Clementia vero convenientiſſima principi & regi, quia plus habet apud illos quod ſervet, ac majore in materia apparet ut *Seneca* ait de *Clem.* Recte ergo *Clemens Alexandrinus ſtrom. L. VII. p. m.* 752. τελείως ἀφέντες τὰς ἁμαρτίας ἀμνησικακοῦντες, *perfecte peccata remittentes, & acceptæ injuriæ obliviſcentes.* Scite etiam *Ambroſius Offic. I.* 48. *infirmorum eſt, retorquere acceptam contumeliam, proficientium ſilentio perficere; perfectorum maledicentem benedicere,* Conſentit *Auguſtinus Tom. III. fol.* 38. *perfectorum eſt inimicos diligere.* Gentiles hanc quoque virtutem *maximam* vocaſſe *perfectionem* oſtendit *Doct. Elſnerus Obſ. Sacr. ad Matth. V.* 40. ex *Hierocle* & *Cicerone*, quibus addo *Pythagoram* qui dicebat δύο ταῦτα ἐκ τῶν θεῶν τοῖς ἀνθρώποις δεδόσθαι κάλλιστα, τό τε ἀληθεύειν, καὶ τὸ εὐεργετεῖν: καὶ προσετίθει, ὅτι καὶ ἔοικε τοῖς θεῶν ἔργοις ἑκάτερον *hæc duo divinitus hominibus data eſſe pulcherrima, veritatem amplecti, & aliis benefacere: & addebat utrumque cum Deorum operibus comparari poſſe,* uti *Ælianus* memoriæ prodidit *L XII. C. LIX.* Lenitatem conviciis exhibendam docuere *Epictetus Enchirid. C. LXIV.* & *Simplicius* Com. in *Epict. Ench. p.* 302. & *ſeq.*

Et amare nos debere ipſos verberantes, & bene precari ei qui injuria nos affecerit, præcipit idem *Epictetus L. III. C. 22.* & *L. I. C. 25.* Et perfectionis iſtius ſpecimina, exhibuerunt luculenta Euclides, Pericles, Cicero, P. Clodius Pulcher, aliique bene multi. Quin & ad pravorum hominum tolerantiam ſuadendam numinis divini exemplar propoſuerunt. Præclare *M. Antoninus L. VII. §. 70.* Ὁι θεοὶ ἀθάνατοι ὄντες ὀυ δυσχεραίνουσιν ὅτι ἐν τοσούτῳ αἰῶνι δεήσει αὐτοὺς πάντως ἀεὶ τοιούτων ὄντων, καὶ τοσούτων φαύλων ἀνέχεσθαι. προσέτι δὲ καὶ κήδονται αὐτῶν παντόιως. σὺ δὲ ὅσον οὐδέπω λήγειν μέλλων ἀπαυδᾷς; καὶ ταῦτα εἷς ὢν τῶν φαύλων. *Dii immortales cum ſint, non ægre ferunt tamen, quod per ævum tam immenſum ipſos oporteat omnino, tot taleſque qui ſint, improbos jugiter ſuſtinere. Immo quod amplius eſt omnimodam horum curam gerunt. Tu vero qui mox deſiturus malos tolerando defetiſceris, idque cum ex eorum ipſe ſis numero.*

§. 14. Cæterum probe tenendum illud *Auguſtini Epiſt.* 29. ad *Hieronymum. Pleniſſima caritas, quæ jam non poteſt augeri, quamdiu hic homo vivit, eſt in nemine, quamdiu autem augeri poteſt, profecto illud quod minus eſt quam debet ex vitio eſt, ex quo vitio non eſt, qui faciat bonum & non peccet.* Recte etiam *Trypho Judæus* apud *Juſt. Mart.* dial. cum eo *p.* 227. ὑμῶν δὲ καὶ τὰ ἐν τῷ λεγομένῳ ἐυαγγελίῳ παραγγέλματα θαυμα-

μαρὰ οὕτως καὶ μεγάλα ἐπίσαμαι εἶναι, ὡς ὑπολαμβάνειν μηδένα δύνασθαι φυλάξαι αὐτά. *Vestra sane quæ in Evangelio, quod dicitur, sunt præcepta, tam magna & admiranda esse novimus ut suspicio nostra sit a nemine illa servari posse.* Verissime Apostolus 1. *Cor. XIII.* 9. ἐκ μέρους hoc est κατ' ἄνθρωπον, sive ὡς ἐν ἀνθρώποις juxta illustrem *Heinsium*) γὰρ γινώσκομεν, καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν. & *v. 12.* Βλέπομεν γὰρ ἄρτι δι' ἐσόπτρου, (per *speculum* aut *speculare*, hoc est *e longinquo, imperfecte* uti *Cl. Bos* interpretatur quod enim nonnulli per ἔσοπτρον intelligunt evangelium per quod videamus in ænigmate V. T., hoc a Pauli scopo alienum videtur.) ἐν αἰνίγματι, hoc est *obscure*, τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον. hoc est *cernimus coram, clare & perfecte.* Nam ὅταν ἔλθῃ τὸ τέλειον τότε τὸ ἐκ μέρους καταργηθήσεται. Hisce similia docuerunt tum *Judæi* in *Succa fol.* 45. &c. tum *Gentiles* apud *Platonem in Phæd. p. 380.* & *Simplicium* in *Epict. ench. p. 237.* Nulla ergo datur in hac vita mysticorum quorundam ἀποθέωσις qua nostri cum Deo communio, supra eam quam fert humana natura sortem evehitur. Orandus interim Deus qui solus vere τέλειος, a quo principium, medium & finis vel summa perfectionis, ut ipse nobis dare velit tantam perfectionem quæ in nos potest cadere. Pro qua *Jamblichus Sect. X. C VIII. de myst:* votum facit. εὔχομαι δὲ οὖν τὸ λοιπὸν τοῖς θεοῖς ἐπὶ τῶν τέλει, τῶν λόγων

τῶν ἀληθῶν νοημάτων ἐμοί τε καὶ σοὶ παρέχειν τὴν φυλακὴν ἀμετάπτωτον, εἴς τε τὸν ἀΐδιον αἰῶνα δι' αἰωνίων ἀλήθειαν ἐνυπθέναι καὶ τελειοτέρων νοήσεων περὶ θεῶν χορηγεῖν, μετουσίαν. ἐν αἷς δὴ τὸ μακάριστον τέλος τῶν ἀγαθῶν ἡμῖν πρόκειται. *Quod reliquum est in calce sermonis Deos comprecor, mihi tibique dare velint, ut firmiter custodiamus, quæ vere intelligimus, insinuentque nobis per sempiterna secula veritatem, præstentque adhuc perfectiores de iis notiones, in quibus omnium bonorum beatissima possessio nobis reponitur.*

II.

C. A. HEUMANNI
Commentatio.
ad 1. Joh. III: 20.
DE
PANSOPHIA CHRISTIANA.

§. 1.

CUm omnes ad res, tum maxime ad ſtudia literarum, prudentiam eſſe adhibendam, facile intelligitur atque in confeſſo eſt apud omnes. Jam vix turpius imprudentiæ literariæ genus excogitari poteſt eâ inſcitia, qua, neglecta ſcientia principe, levioribus adhæreſcitur diſciplinis, & animi ſtudioſorum procos illos Homericos imitantium toti irretiuntur amore doctrinæ humilioris. Scilicet *unum eſt neceſſarium*, id quod pulchre ſciebat Maria illa Evangelica, perpaucos quidem certe e literatis nacta imitatores, pluribus Marthæ exemplo multa agendo nihil agentibus, ac per varias diſciplinas perque libros varios nequicquam diſcurſantibus. Cum vero periculoſiſſime hic erretur, merito & eruditi & eruditionis candidati identidem etiam atque etiam

etiam monentur, ne docta studia tractandi rationem ineant stultam, a veroque literarum scopo toto, quod ajunt, cœlo totaque via aberrent. Cæterum quodnam sit caput ac veluti prora puppisque omnis doctrinæ, & quo referri ab eruditis oporteat præcipuam curam atque industriam, si quærimus, non malum se nobis doctorem præbet poëta nescio quis, cujus notissimi sunt hi versus:

Si Christum discis, satis est, si cætera nescis:
Si Christum nescis, nihil est, si caetera discis.

Nobis vero nunc visum est multo locupletiorem sequi auctorem, *Joannem* apostolum, qui doctrinæ Christianæ scientiam non solum σοφίαν, sed plane πανσοφίαν esse habendam, luculentissimis pronuntiat verbis secundo primæ suæ epistolæ capite, & ejus quidem versu vigesimo. Quæ verba paucula quidem illa, sed sensu ponderosissima, expendere curatius libet.

§. 2. *Vos*, inquit Apostolus noster ad Christianos, *vos scitis omnia.* Facile apparet, ἐμφατικώτερα esse hæc verba, & ardentiori quodam affectu expressa. Neque enim contentus noster est dicere, Christianos scire, quantum satis ad æternam consequendam felicitatem; sed scire eos dicit omnia, nescire nihil. *Vos*, inquit, *scitis* OMNIA. Equidem nullus dubito, Apostolum respexisse inimicos re-

religionis Chriſtianæ, profiteri auſos, Chriſtianos ipſosque adeo eorum doctores eousque eſſe indoctos, ut NIHIL *plane ſcire* dicendi ſint. Ac ſane fuerunt, qui primis illis temporibus id objicerent Chriſtianis. Ipſum *Joannem* noſtrum a ſuperciliosis Judaeorum ſacerdotibus dictum fuiſſe ἄνθρωπον ἀγράμματον καὶ ἰδιώτην, relatum videmus a (a) *Luca*. Teſtis quoque *Minucius* (*b*) *Felix* eſt, Chriſtianos in univerſum omnes ab ethnicis habitos fuiſſe *ſtudiorum rudes, literarum profanos, expertes artium, indoctos, impolitos, agreſtes, ne ad civilia quidem intelligenda, nedum ad diſſerenda divina idoneos*. Ac ne neſciamus, a quibus nominatim hoc exprobratum ſit Chriſtiano nomini, *Hieronymus* (*c*) memoriæ prodidit, fuiſſe *Celſum*, *Porphyrium*, ac *Julianum*, ferociſſimos illos ἀντιχρίστους, qui *ſummæ imperitiæ ruſticæque ſimplicitatis* Chriſtianos arguerent. Quid? Ipſa *Celſi* verba, quibus illuſit Chriſtianis quaſi ſimplicisſimæ credulitatis reis, ſuperſunt in Opere (*d*) *Origenis* quo fuſe docteque *Celſi* illius adverſus religionem Chriſtianam criminationes diluit ac refellit. His igitur ſingularis cujusdam ſapientiæ opinione tumentibus pſeudophiloſophis contradicturus *Joannes*, in hæc fortiter erumpit verba: VOS, *Chriſtiani*, SCITIS OMNIA, hoc eſt *tantum abeſt*, *ut* NI-

(*a*) *Actor. IV. 13.* (*b*) *In Octavio cap. V. 4. & cap. XII. 7.* (*c*) *In prooemio ad Catal. ſcript. eccl.* (*d*) *Lib. I. adv. Celſum. p. 8. Conf. lib. VI. p. 282.*

NIHIL *sciatis*, [*quæ inimicorum vestrorum calumnia est,*] *ut potius sciatis* OMNIA: *cum contra ethnici*, *qui sibi videntur* (e) πάνσοφοι, *adeo non sint sapientes eruditique*, *ut potius* NIHIL *scire jure censeantur.*

§. 3. Nec difficile fuerit intelligere, cur Christiani ab apostolo nostro dicantur *omnia scire*, ethnici *nihil.* Nam primum quicquid est humanarum disciplinarum & artium, id sane *nihil* est ad Christianæ religionis scientiam, sique huic comparetur, verissima æstimatione pro *nihilo* ducitur. Ecquid enim, quaeso, prodest scientia omnis ævi historiarum, notitia plurimarum linguarum, peritia artium mathematicarum, poëticæ, criticæ, rhetoricæ, dialecticæ, aliarumque, investigatio naturæ rerum quarumvis, & ipso *Aristotele*, *Homero*, *Demosthene*, *Aristarcho*, *Archimede* esse superiorem; quid hoc prodest, inquam, si careas regina illa scientiarum, philosophia Christiana, qua qui instructi non sunt, quantumvis (*f*) sapere sibi aliisque videntur, ἐμωράνθησαν. Deinde Christiana religio quam sana, quam præclara tradit de DEO ejusque cultu! quam stolida e contrario & irreligiosa est tota illa ethnicorum religio! ut verissime

(e) *Certe hoc titulo Euripidem ornavit Athenæus Dipnosoph. lib. XV. ineunte p. 665. Et Quintilianus Dial. de caus. corr. eloq. XXX. 4. tribuit Ciceroni* omnium rerum scientiam, & *n. 2. ait, eundem* omnes philosophiae partes penitus hausisse.

(*f*) *Rom. I. 22.*

sime Paulus eam descripserit hisce (g) verbis: Ἐσκοτισμένοι τῇ διανοίᾳ ὄντες ἀπηλλοτριωμένοι τῆς ζωῆς τοῦ Θεοῦ, διὰ τὴν ἄγνοιαν τὴν οὖσαν ἐν αὐτοῖς. Uti autem hoc loco *Paulus* ethnicorum sacram disciplinam vocat *tenebras* & *ignorantiam*, sic alibi Christianam religionem jure meritissimo *lucem* appellat. *Eratis* (h) inquit, *olim tenebræ, nunc lux estis in Domino*, hoc est, olim NIHIL *sciebatis*, *nunc scitis* OMNIA. Quod si quis forte dicat, *philosophorum theologiam* cum (i) *Varrone* a publica religione, quam *civilem theologiam* vocat, discernens, prisci ævi philosophos præclara multa ediſſeruiſſe de DEO ejusque colendi ratione, is velim omnem omnium philosophorum deDEO rebusque divinis doctrinam contendat cum doctrina Christianorum vel catechetica: qua in re ducem haud sane imperitum se præbet *Grotius* in altero (k) *de veritate religionis Christianæ* libro, ad quem satis lucide id cognituros delegamus. Agnoscet, scio, quisquis animum huc adverterit, religionem sive Platonicam, sive Aristotelicam, sive Stoicam, sive cujuscunque philosophi, *nihil* esse, meras tenebras esse, præ illa religione, quam quilibet de vulgo Christianus hausit e limpidissimis Scripturæ sacræ fontibus. Quod cum ita sit, quis dubitet

(g) *Ephes. IV, 18.*
(h) *Eph. V, 8.*
(i) *Apud Augustinum lib. VI. de C. D. cap. 5.*
(k) *Lib. II. §. 9. usque ad §. 16.*

bitet aſſentiri *Joanni* noſtro, ethnicos *nihil* ſcire, Chriſtianos ſcire *omnia*?

§. 4. Neque vero ſoli ethnicorum philoſophi videntur ab Apoſtolo innui, ſed facile a me impetro, ut credam, reſpici ab eodem *τοὺς ἑτεροδιδασκαλοῦντας* ſui ævi cui pſeudochriſtianos: qui e ſcholis ethnicis in Chriſti caſtra transgreſſi adulterabant doctrinam apoſtolorum ſpecie doctrinæ perfectioris & eximiæ cujusdam rerum divinarum intelligentiæ: quam ob cauſam inditum eis fuit nomen *Gnoſticorum*. Video, jam *Hammondo* in ſuis ad epiſtolam *Joannis* commentariis in mentem veniſſe hæreticorum iſtorum: quem etſi non ignoro pluribus eruditis (*l*) notatum fuiſſe ob violentiorem minimeque veroſimilem plurimorum N. T. locorum ad Gnoſticos applicationem, hoc tamen, quem expendimus, loco ejus ſententiæ libens ſubſcribo, ac, Gnoſticos ſimul notari ab Apoſtolo, eo minus dubito, quod & *Tertullianus* liquido (*m*) teſtatur, Gnoſticos ipſorum *apoſtolorum ignorantiam ſugillare* conſueviſſe, & ipſe *Joannes* eorum diſertam paulo poſt (*n*) injicit mentionem, qui Chriſtianam plebem meliora ſcilicet ſe edocturos profitebantur, quam docuerint Apoſtoli. *Non eſt*, inquit, *vobis opus*, *ἵνα τις διδάσκῃ ὑμᾶς*, hoc eſt,

(*l*) *Vid. Ittigius de hæreſiarchis primitivae Eccleſiae lib. II. cap. 9. §. 6. p. 168.*

(*m*) *Lib. de praeſcript. adv. haeret. cap. 23. Vid. & c. 22.*

(*n*) *Verſu 27.*

est, ut rectissime interpretatus est Celeb. (*o*) *Langius*, *ut quisquam antichristorum istorum*, *qui sua doctrinarum* βδελύγματα *pro singularibus fidei mysteriis venditant*, *imo obtrudere volunt*, *vos*, *tanquam adhuc rudes ac ignaros*, *doceat nova dogmata*, *antea nondum a nobis Apostolis percepta*.

§. 5. Ex his, quæ dixi, elucet, propositionem apostoli, qua *Christianos omnia scire* pronuntiat, non esse, ut cum Logicis loquamur, absolutam, sed relativam. Neque enim Christiana doctrina, ut *Alstedius* (*p*) putat aliique encyclopædiæ Biblicæ (*q*) patroni, omnem

(*o*) *Comment. ad h. l. p.* 320.

(*p*) *Exstat* Joh. Henr. Alstedii Triumphus Bibliorum sacrorum, seu Encyclopædia Biblica, exhibens triumphum philosophiæ, jurisprudentiæ & medicinæ sacræ, itemque SS. Theologiæ, quatenus illarum fundamenta ex Scriptura V. & N. T. colliguntur. Francof. 1625. in 8. *Liber est parum eruditus*, *nec injuria censorio carptus dente a Baelio Dict. Hist. crit. T. I. p.* 177. *& Morhofio Polyhist. lit. lib. II. cap.* 7. §. 79. *Recte hanc e sacro codice eruendi quasuis disciplinas methodum praeter alios emunctae naris viros rejicit Verulamius lib. IX. de augm. scient. cap. I. p.* 494. *sq. & Morhofius*, *cujus haec est* ἐπίκρισις *T. II. Polyhist. lib.* 2. *cap.* 3. §. 1. Hic sancta quorundam simplicitas notanda est, qui inepta pietate ac superstitione potius, quam Ingenio ducti, omnium scientiarum principia in S. Scriptura putant esse recondita, qua opinione quidam imbuti integras Encyclopædias Biblicas nobis pepererunt.

(*q*) *Huc referendus est Aug. Pfeifferus*, Pansophiæ Mosaicæ *auctor*, *cujus hoc nomine notandi jam alibi oblata mihi fuit occasio*, *Act. Philos. T. II. p.* 25.

mnem, quae cadit in homines, ſapientiam complectitur: imo ne rerum quidem divinarum ſcientia in Chriſtianis, quoad in hac vita verſantur, ad perfectionis faſtigium pertingit, ſed vel apoſtolis maxima luce divinitus perfuſis fatendum (r) eſt: Ἐκ μέρȣς γινώσκομεν. Utroque igitur ſenſu verum eſt illud (s) *Theognidis*: Ουδεὶς ἀνθρώπων αὐτὸς ἅπαντα σοφός. Ac relativam eſſe Joannis ſententiam, ipſe nos docet ſubſequenti verſu, Chriſtianos dicens ſcire τὴν ἀλήθειαν hoc eſt, doctrinam Chriſti, qui (t) eſt ἡ ὁδὸς, καὶ ἡ ἀλήθεια, καὶ ἡ ζωή. Cum igitur apoſtolus noſter dicit, Chriſtianos omnia ſcire, ſignificat, eos ſcire omnia ad ſummam felicitatem conſequendam ſcitu neceſſaria. Quo ipſo ſenſu & Chriſtus: *Spiritus meus*, inquit *Joan. XVI.* 13. ὁδηγήσει ὑμᾶς εἰς ΠΑ͂ΣΑΝ τὴν ἀλήθειαν. Pari modo (t) alibi: *Spiritus*, inquit, *meus* ὑμᾶς διδάξει ΠΑΝΤΑ. *Paulus* item Chriſtianos ſcribit (u) ditatos eſſe ἐν πάσῃ γνώσει. Idemque precatur (x) Coloſſenſibus, ut proficiant ἐν πάσῃ σοφίᾳ καὶ (ita addit ſemetipſe interpretans,) συνέσει πνευματικῇ, & paulo poſt [y] a ſe doceri ait homines ἐν πάσῃ σοφίᾳ.

§. 6. Revertimur ad *Joannem* noſtrum, eique attendimus docenti, unde perfecta illa Chri-

(r) 1. *Corinth. XIII*, 9.
(s) *v. 898.* (t) *Joan. XIV*, 6. (t) *Joan. XIV*, 26.
(u) 1. *Corinth. I*, 5. *Conf. Phil. I*, 9. (x) *Coloſſ. I*, 9.
(y) *v.* 28. *Conf. Coloſſ. II*, 2.

Christianorum sapientia, *πανσοφία* illa, in ipsos profecta sit. *Nam*, inquit, *vos unctionem habetis* ἀπὸ τοῦ ἁγίου. Figurata hæc sunt, adeoque ex antiquitate Hebraica paucis illustranda. Scilicet sacros olim inter ritus haud postremum tenebat locum *unctio*, qua modo res, modo personæ, DEO consecrabantur (z) dedicabanturque. Quam singularis exempli ritus iste fuerit, ex eo manifestum est, quod præter regem & pontificem maximum inungi solebat (a) nemo. Ii vero hoc ritu declarabantur esse augusti ac sacrosancti, sanctissimis a DEO ministeriis præfecti, quosque adeo religiosa quadam veneratione prosequi pium, quocunque modo violare nefas foret.

(z) *Spencerus lib. III. de legibus Hebr. rit. Diss. III, cap. 6. §. 1. p. 1041. originem hujus ritus incognitam sibi esse fatetur. Ego vero, quod ad unctionem rerum attinet, non dubito, fragrantissimo illo oleo significari, rem Deo esse pergratam. Vid. Genes. VIII. 21. XXVII, 27. & ad utrumque locum Jo. Clericus; Ephes. V, 2. Phil. IV, 18. De unctione personarum, & ejus symbolico scopo, dicemus paulo post.*

(a) *Tralatitia doctorum sententia est, memorata etiam a Chrysostomo homil. 3. in 2. ad Corinth. p. 531. prophetas quoque unctione initiari consuevisse. Sed locus certe 1. Reg. XIX. 16. qui unus huic rei probandae adhibetur, id non probat, & jam Lundius* in Jüdischen Heiligth. *lib. I. cap. 28. §. 56. & Roellius Comm. in Ephes. §. 146. p. 363. sq. (ut Coccejum, Seb. Schmidium, Glassium, aliosque, prætercam,) docuerunt, id omnino falsum esse. Conf. Dachseltii de hoc argumento Disputatio, recensita in Novis lit. Hamb. A. 1709. p. 1. & 2.*

Ea unctio (ut *Cunæi* (*b*) verbis idem iterum describam,) *celsitudinem quandam divinam regibus* (& pontificibus) *majestatemque addidit, sacrosancti in terris ut essent, & commercia cum Numine haberent.* Nec vero unctio illa personarum erat simplex consecrationis ritus, sed illa olei præstantissimi suavissimeque olentis affusio tria potissimum symbolica ratione significabat. *Primo* enim symbolum id erat largissimæ veluti effusionis Spiritus S. & χαρισμάτων divinorum in eum, qui ungebatur. Interpretem hujus rei se nobis Esaias praebet: *Spiritus Domini,* (*c*) inquiens, *super me, eapropter unxit me Dominus.* Unde & relatum (*d*) legimus, simul ac Davidem unxisset Samuel propheta, statim eum factum esse plenum Spiritu sancto. *Secundo* unctio ista significabat corroborationem & virium animi confirmationem, scilicet ut unctus fortiter ac strenue sanctum officii sui munus exsequi posset ac tueri. Oleum enim viribus augendis jam olim adhibitum fuisse, vel ex illo *Ciceronis* (*e*) patet: *Vellem, non solum salutis meæ, quemadmodum medici, sed etiam, ut aliptæ,* (hoc est, unctores,) VIRIUM *& coloris rationem habere voluissent.* Unde & athletae sive luctatores

[*f*] oleo

(*b*) *Lib. I. de rep. Hebr. cap.* 14. *p.* 122.
(*c*) *Cap. LXI.* 1. *&* XLIV. 3.
(*d*) 1. *Sam.* XVI. 13.
(*e*) *Lib. I. ad Famil. epist.* 9. *p.* 116.

(f) oleo solebant perungi, partim scilicet, ut (g) fibræ redderentur molliores, partim ne transpiratione nimia ipsæ vires corporis veluti ejicerentur, sed robur conservaretur integrum & illibatum. *Tertio* denique unctio illa significabat gratiositatem, quam parit oleum illud fragrantia sua naribus jucundissimum. Adi sis *Cantic. I.* 3. & *IV*, 10. Huc respiciens *Paulus 2. Corinth. II*, 15. inquit: χριςοῦ εὐωδία ἐσμὲν τῷ Θεῷ, wir sind Gotte ein guter Geruch Christi.

(f) *Vid. Cellarii Antiquitates Medicæ cap. IV. §. 6. sqq. Ad hunc ritum athleticum, Christiani quoque sequioris aevi respexerunt, cum, illaudabili quidem Ecclesiae Mosaicae imitatione, (ut recte censet Hottingerus in Pentade p. 28. sq. Arnoldus* in der Abbildung der ersten Christen *lib. II. cap.* 14. §. 28. *p.* 322. & *Cel. Buddæus Disp. I. de ritibus Judaicis Ecclesiae Christianæ §. 8.) baptizatos unxerunt: de quo Ecclesiae junioris ritu vid. F. V. Calixtus Disp. de antiquis baptismi ritibus §. 20. Cyprianus epist. 70. p. 190:* Ungi quoque necesse est eum, qui baptizatus sit, ut accepto chrismate, id est, unctione, esse unctus Dei possit. *Quod autem dixi, unctione illa respectum fuisse ad athletas sese ungere solitos, confirmat Ambrosius (si tamen Ambrosius verus horum librorum auctor est,) lib. I. de sacramentis cap.* 2. Unctus es, *inquiens*, quasi athleta Christi, quasi luctamen sæculi hujus luctaturus. *Dionysius quoque Areopagita, auctor* ψευδώνυμος, *lib. de hierarch. eccl. cap. 2. §. 6. docet, unctionem baptizatorum significare, certandum esse Christiano tanquam fortissimo pugili. Vid. ad h. l. paraphrasis Pachymeris p.* 279.

(g) *Hasce physicas causas affert. Cl. Schulzius in Disp. de athletis veterum, Halæ A. 1717. edita. §. 77.*

§. 7. Non jam obscurum nobis esse potest, quid sibi velit *Joannes* noster, ita alloquens Christianos: *Vos habetis* τὸ χρίσμα. Innuit quippe, Christianos, tanquam *reges & sacerdotes* novi fœderis, (ita enim idem noster *Joannes* in *Apocalypsi* (h) sua Christianos appellat,) accepisse divinitus Spiritum sanctum, Spiritum illum omnis χαρίσματος, Spiritum (i) roboris ac virtutis, Spiritum gratiæ, qui absterso peccatorum foetore reddat ipsos virtute omni fragrantissimos DEOque acceptissimos. Producam illustrandæ huic rei aliquot Novi Testamenti loca. In *Actis apostolorum* (k) hæc ipsius DEI verba exhibentur: Ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα. Luculentior est locus *Actor.* X, 38. ubi *Jesus Nazarenus* legitur *unctus fuisse a DEO sancto Spiritu & virtute.* Sic & (l) *Paulus: DEUS nos unxit, hoc est, nobis dedit suum Spiritum.* Atque (m) iterum: DE-US *largissime in nos effudit Spiritum sanctum.* Quando igitur *Joannes* ait, Christianos habere τὸ χρίσμα, sive eos *unctos* esse, nihil aliud sibi vult, quam eos esse DEO consecratos, optimisque Spiritus S. donis ornatos & cumulatos, ac spirituali robore quasi indutos, virtutum DEO gratissimarum jucundissimum spirare odorem.

§. 8.

(h) *Cap. I. 6. & V.* 10.
(i) *Vid. Judic. XIV. 6. &* 19.
(k) *Act. II.* 17.
(l) 2. *Corinth. I.* 21. 22.
(m) *Tit. III.* 6.

§. 8. Cum porro addit, eos esse unctos ἀπὸ τοῦ ἁγίου, non sane Spiritum sanctum (quæ quidem *Hammondi* (*n*) est sententia,) intelligit, (quis enim dixerit, nos Spiritum sanctum accepisse a Spiritu sancto?) sed ipsum Christum, a quo Christianos accepisse unctionem, diserte v. 27. scribit, nostramque adeo interpretationem ponit extra omnem dubitationis aleam. Christus enim & *sanctus* κατ' ἐξοχὴν alibi locorum in sacro codice (*o*) vocatur, &, vt sic loquar, *Sanctus sanctorum* est, qui Spiritum sanctificationis uberrime in suos effusurum se esse pollicitus est. Is igitur Christianos unxit, suumque in eos effudit Spiritum, ut, quemadmodum ipse præcipuo merito est vocaturque ὁ χριστὸς, id est, *unctus*, sic & universi Christiani sint iidem χριστοὶ, ipsique, quippe *uncti Christi chrismate*, *recte CHRISTI dici possint*, ut *Augustini* (*p*) verba faciam mea. Concinit *Cyrillus Hierosolymitanus*, ita (*q*) Christianos affatus: *Participes ergo Christi effecti, merito CHRISTI*, hoc est, uncti, *vocamini, & DEVS dixit de vobis:* Nolite tangere *Christos* meos. *CHRISTI vero estis facti, postea-*

 quam

(*n*) *Comment. ad Act. X.* 38.

(*o*) *Luc. I.* 35. & *Act. III.* 14.

(*p*) *Lib. XVII. de C. D. cap.* 4. *extremo.*

(*q*) *Producit hunc locum Albaspinæus lib. I. obs.* 25. *p.* 116. *Alia hujus generis dicta veterum exhibet Arnoldus in* der Abbildung der ersten Christen *lib. I. cap.* 20. §. 14. & *Suicerus Thes. eccl. v.* χριστός.

quam Spiritum S. recepiſtis. Uti igitur *Lutherus* alicubi ſcripſit: *Nos Chriſtiani ſumus DOMINI & in genitivo & in nominativo*; ſic & *Chriſti* utroque caſu dici poſſumus.

§. 9. Si ergo ſimpliciſſima paraphraſi mens apoſtoli noſtri declaranda eſt, hoc dictum is vult: *Vos Chriſtiani cognita habetis omnia ad conſequendam æternam ſalutem neceſſaria, quippe Spiritum habentes ſanctum, vos omnia illa* (r) *docentem, &, quæ antea ethnicis tenebris immerſi ignorabatis, perſpicue vobis* (s) *revelantem, atque adeo homines eſtis omnium ſapientiſſimi.*

§. 10. Unum illud hic animadvertendum ſupereſt, non tribuere *Joannem* noſtrum hoc ipſo immediatas revelationes Chriſtianis promiſcue omnibus, quem in ſenſum hæc verba detorquentur a quibusdam male ſani capitis interpretibus, externum verbi miniſterium ſuperbe reſpuentibus, recteque refutatis, a Celeb. (*t*) *Langio.* Etſi enim *Spiritus ſancti unctio*, ut *Olympiodori* (*u*) verbis utar, *mentem fidelium illuminat*, tamen id non facit ἀμέσως, ſed miniſtris uſus ſuis, quos in omnem orbem dimiſit ad gentes quaſvis docendas & præparandum ſan-

(r) *Joan.* XIV. 26.
(s) 1. *Corinth. II.* 10.
(t) *Comment.* 1. *Joan. II.* 27. *p.* 317. *ſqq.*
(u) *Comm. in Eccleſiaſten cap.* 9. *Cæterum Olympiodorus in animo videtur habuiſſe illud Apoc.* III. 18. Inunge oculos tuos collyrio, ut acute cernas.

ſanctiſſimo Spiritui aditum, qui eos deinceps (*x*) gubernat, piosque motus omnes in ipſorum mentibus per doctores e S. ſcriptura eruditis excitat, in diesque plus roboris ac gratiæ ſpiritualis iis impertit. Sumus certe meritoque vocamur, quotquot Chriſtiani ſumus, (*y*) θεοδίδακτοι, at non ſumus eodem modo διδακτοὶ τοῦ Θεοῦ, quo prophetæ & apoſtoli, ſed hoc ſenſu, quod Spiritus S. per τοὺς (*z*) διδασκάλους, πρὸς τὸν καταρτισμὸν τῶν ἁγίων conſtitutos, & per τὰ ἱερὰ γράμματα nos docet ac σοφίζει [*a*] εἰς σωτηρίαν.

§. 11. Meridiani jam ſolis luce clarius eſt, ſcientiam Chriſtianam, quam e ſacris haurimus literis, eſſe veram πανσοφίαν, eamque cæteris diſciplinis ab omnibus, qui colunt literas, longiſſimo anteponendam intervallo. Caetera igitur ſtudia πάρεργον Chriſtianorum eſſe oportet, hoc τὸ ἔργον. Quare ſacra volumina nocturna diurnaque manu verſare debemus, quotquot literis navamus operam, ſive theologiæ, ſive jurisprudentiæ, ſive medicæ artis, ſive philoſophiæ, ſive philologiæ denique cultores profeſſoresque. Quicquid enim eſt præter ſacram iſtam diſciplinam diſciplinarum, vitæ hujus (quam brevis! quam miſeræ!) terminis circumſcribitur: ſola illa co-

(*x*) *Rom.* VIII. 14.
(*y*) *Joan.* VI. 45.
(*z*) *Ephes.* IV. 11. 12.
(*a*) 2. *Tim.* III. 15.

comitatur nos infinitum illud ævum ingressuros, ac, cæteris scientiis æternæ traditis oblivioni, non manet solum, verum etiam absolutissime expolitur & ad perfectionem perducitur eam, quam capit homo ἰσάγγελος. Nec vero Christiana illa πανσοφία sterilis est scientia & infructuosa ac veluti mortua. Imo lux mentis illa eadem vitæ dux est certissima. Scientia illa θεόσδοτος regit ac moderatur conscientiam, nec eruditos solum nos facit, sed etiam sanctos. *Nos*, inquit [*b*] *Cyprianus*, vir sanctissimus, *non verbis, sed factis, sumus philosophi: nec vestitu sapientiam, sed veritate praeferimus: nos non loquimur magna, sed vivimus.* Ipse *Joannes* noster nos admonet, *practicam* esse Christianam eruditionem, eo ipso, quo verba modo expensa exhibet, capite hunc scribens [*c*] in modum: Πᾶς ὁ ποιῶν [FACIENS] δικαιοσύνην ἐξ αὐτοῦ γεγέννηται. Tribus ut verbis rem omnem comprehendam, Christiani ut *sciunt* OMNIA divinitus edocti, sic & *faciunt* OMNIA divino agitati corroboratique Spiritu, dicentes cum [*d*] Paulo: ΠΑΝΤΑ ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με Χριστῷ.

(*b*) *Lib. de bono patientiae cap. 2. p. 211.*
(*c*) 1. *Joan.* II. 29.
(*d*) *Phil.* IV. 13.

III.

III.

THEODORI HASAEI,

De *Baptizatis Christum indutis* ad illustrationem loci Gal. III: 27.

EXERCITATIO.

SUMMARIUM.

Disquirendum, quo hac phrasi respexerit Apostolus. §. 1. Quid in variis de hac re conjecturis desiderandum. §. 2. Novae conjecturae proponuntur ex sacris *Isiacis* §. 3. ex more *Sophistarum* §. 4. e ritibus *sacrificantium* §. 5. *Mithriacis* §. 6. Cur eae heic locum habere nequeant ostenditur. Scripsit hanc epistolam ad *Judaeos*. §. 7. Ex eorum itaque sacris illa phrasis est illustranda. An ex inauguratione Sacerdotum? Apoc. I: 5. 6. illustratur §. 8. Vestium mutatio cum lotionibus passim conjungitur §. 9. Quid in hujus phraseos explicatione attendendum sit. Respicitur ad historiam receptionis populi in foedus, quae describitur Exodi XIX. §. 10. Ibi enim occurrit (A) *lotio*; quod probatur (a) e voce קדש, quae Judaeis est *lavare*. §. 11. & sacris scriptoribus. §. 12. uti ἁγιάζειν est purgare §. 13. (b) ex phrasi *lotionis vestium*, quae corporis baptismum innuit §. 14. (c) ex historia *Columnae* N. & I. quae aquam spargebat in populum, quod probatur ex testimonio Josephi, natura nubis, diversis scripturae locis & phrasibus. §. 15. In primis ex 1. Cor. X, 2. 3. cui nova lux adspergitur §. 16. (B) *Vestium* in-

indumentum. Quod probatur ex Josepho, Philone §. 17. ex loco Ezech. XVI, 8. §. 18. (C) *Indutio Christi*, cujus symbolum fuit nubes, quae ambiebat populum §. 19. Illa autem erat columna N. & I. §. 20. quae undiquaque populum ambiebat. Deut. XXXII, 10. 11. §. 21. Instar *tabernaculi* §. 22. Unde venit sub symbolo *vestis*. Quod probatur (α) ex Ps. CV. 39. Es. IV, 4. quid sit חפה *Chuppa*. §. 23. Ex (β) phrasi, qua illi tribuuntur *Alae*. Phrasis *Umbra alarum Domini* hinc accersenda. *Alae* notant *fimbrias* vestium. §. 25. De phrasi gemina. *Expandere super aliquam alas*. §. 26. De altera, qua baptizati se *recipere* dicebantur *sub alas Schechinae* §. 27. Locus Ezech. XVI, 7. illustratur §. 28. Ex (γ) collatione scriptorum profanorum, nubem, instar vestis describentium §. 29. Ex (δ) aquis illis, ex nube stillantibus, populumque instar vestis cingentibus. Neque (D) haec ignorare tum poterant Judaei §. 31. vel Christiani §. 32. Omnia autem (E) bene conveniunt cum scopo Apostoli. §. 33. 34. Lotio & vestium indutio ab antiquissimis temporibus fuere conjunctae. Sunt emendationis morum Symbolum. Gen. XXXV. 2. §. 35.

§. 1.

AD recte intelligendum Paulinum locum Gal. III: 27. ΟΣΟΙ ΓΑΡ ʼΕΙΣ ΧΡΙΣΤΟΝ ʼΕΒΑΠΤΙΣΘΕΤΕ ΧΡΙΣΤΟΝ ʼΕΝΕΔΥΣΑΣΘΕ, id faciet præcipue, si cui rei potissimum, cum ista scriberet, animum intenderit Apostolus, cognoverimus. Variis illud modis doctissimos Viros exercuit, quorum bene longum catalogum supra pag. 361. tum à celeberrimo D'OUTREINIO, cujus ibi exstans dissertatio huic

huic diſquiſitioni anſam praebuit, tum à me contextum vide. Cogitationes illorum ad tres fere claſſes referri poſſe deprehendo. *Prima* eſt illorum, qui iſthaec ex ritibus illuſtranda conjiciunt GENTILIUM inter quos vel religionis cauſa, vel triumphum acturi, vel juraturi Deorum ſuorum veſtes induebant. Altera CHRISTIANORUM heic ritus baptiſmales reſpici autumat, quibus ſacro lavacro tinctos candido amicire veſtimento ſolebant. Tertia denique de JUDAEIS cogitat, ſolennemq; Pontificis maximi inaugurationem quae ſub templo ſecundo ſacerdotalium veſtium induitione, quam Judaei vocabant מרובה בגרים, *multiplicationem veſtium*, abſolvebatur, innui exiſtimat.

§. 2. Habent illarum opinionum ſingulae aliquid incommodi. Vel enim de ejusmodi loquuntur ritibus, qui illis, ad quos ſcribebat Apoſtolus, *Judæis* nempe, vix erant cogniti, vel qui tum nondum uſu erant recepti, quo pertinet, quod de candidae veſtis in baptiſmo Chriſtianorum uſu adducitur, vel omnis analogia, ad unicam duntaxat rem v. gr. *veſtiariam*, refertur, cum ſaltim aliquid heic debeat afferri, quod ſimul alicujus lotionis pariter & *veſtitus* indicium habeat, vel denique nulla Paullini ſcopi, totiusque ſermonis συναφειας habetur ratio.

§. 3. Quando olim de hac re mecum meditabar, in mentem venit ſollemnis ad ſacra

Iſi-

Iſidis inaugurationis, quae & *lotione* fiebat, & *induitione*. Docet id Apulejus Metam. L. XI. *Jamque tempore id poſtulante, ſtipatum me religioſa coborte deducit ad PROXIMAS BALNEAS, & prius ſueto LAVACRO traditum PURISSIME CIRCUM RORANS ABLUIT, rurſumque ad templum reductum ante ipſa Deae veſtigia conſtituit.* Vides baptiſmum, ſed & nota veſtitum ſingularem. Ita enim deinceps pergit. *Tunc ſemotis procul profanis omnibus LINTEO undique CONTECTUM amicimine, arrepta manu ſacerdos deducit ad ipſius ſacrarii penetralia. -- -- perfectis ſolemnibus, proceſſi DUODECIM SACRATUS STOLIS habitu quidem religioſo ſatis, ſed effari de eo nullo vinculo probibeor. Namque in ipſo aedis ſacrae meditullio, ante Deae ſimulacrum conſtitutum tribunal ligneum juſſus, ſuperſtiti, byſſina quidem, ſed florida depicta VESTE CONSPICUUS. Et humeris dependebat pone tergum talorum tenus pretioſa Chlamyda, quaqua tamen viſeres, colore vario circumnotatis inſignibar animalibus, hinc Dracones Indici, inde gryphes Hyperborei, quos in ſpeciem pinnatae alitis, generat mundus alter --- hanc Olympiacam STOLAM ſacrati nuncupant -- ſic ad inſtar ſolis exornato, & in vicem ſimulacri conſtituto in adſpectum populus errabat.* Notari poſteriora haec verba velim. Deprehendis enim heic aliquem non *lotum* ſolum, & *indutum*, ſed & *habitu indutum idoli*, nempe ſolis.

§. 4. Cogitavi quoque aliquando de veterum Sophiſtarum more, qui adoleſcentem in

ſuam ſocietatem recepturi ſolenni illum pompa ad *balneum* publicũm deducebant, deinde autem *veſte* quadam ſingulari ac pallio donabant quod geſtare nemini integrum erat, niſi cui illud a ſophiſtis ſingulari privilegio permiſſum eſſet. Id quod dicebatur δεχεσθαι την τȣ τριβων☉ ἀξιαν, vel ut alii legunt ἐξȣσιαν vel λαμβανειν τον τριβωνα. Quod quibus contigiſſet illi legitimi, & ἐγγεγραμμενοι, illorumque myſteriis initiati eſſe credebantur. De quo ritu vide inprimis quae Ludovicus CRESOLLIUS in Theatro Rhetorum ex Photio, Gregorio Nazianzeno, Eunapio, Ariſtophane atque aliis adnotavit L. III. c. 6.

§. 5. Obverſati quoque animo meo ſunt mores ethnicorũ, qui ad rem ſacram faciundam vix accedebant, niſi & bene *loti aqua*, & ſplendidis ſimul *amicti veſtibus*. Herodotus de Aegyptiorum id narrat Sacerdotibus L. II. c. 37. *qui tertio quoque die non ſolum corpus radebant, ne, quando ſacris operabantur, vel pediculus aliquis, aut alia ſordes adhaereſceret, ſed & tantum lineam VESTEM GEREBANT, calceosque papyraceos, quotidie autem FRIGIDA LAVABANTUR bis ſingulis diebus, & totidem Vicibus noctu.* De eorundem Regibus refert Diodorus Siculus L. I. Bibl. Hiſt. p. m. 63. quod ubi primo mane literas miſſas accepiſſet, ἐπειτα ΛΟΥΣΑΜΕΝΟΣ και τοις της ἀρχης συσσημοις μετ' ΕΣΘΗΤΟΣ λαμπρας κοσμησας, το σωμα *poſtquam ſe deinde LAVASSET, & inſignibus imperii ut & VESTE alba*

ba ornavisset, corpus sacrificatum DIS processerit. Confer quoque Porph. de abstinentia L. IV. §. 7. Telemachi matri ita filius acclamat apud Homerum vs. 48.

ὑδρηναμένη καθαρὰ χροΐ εἵμαθ' ἑλοῦσα
Εὔχεο πᾶσι θεοῖσι.

Abluta, puris vestibus sumtis
Vota fac omnibus DIS.

Tibullus L. II. El. I: vs. 13. id innuit

Casta placent superis, PURA cum VESTE venite
Et MANIBUS PURIS sumite fontis aquam,

quem versum explicat Servius ad Aen. L. XIV. vs. 169.

-- *Puraque in veste Sacerdos,*

ubi *Impolluta*, inquit, *& pura dicitur vestis, qua festis diebus, uti consueverant sacra celebraturi. Ideo magistratus & sacrificaturi togam praetextam habent, & manus ablutas detergere lineis mantilibus curant.* Euripides in Alceste vs. 157. sqq.

-- ὕδασι ποταμίοις λευκὸν χρόα
Ἐλούσατ' ἐκ δ' ἑλοῦσα κεδρίνων δόμων
Ἐσθῆτα κόσμον τ' εὐπρεπῶς ἠσκήσατο.

-- *fluviali aqua candidum corpus*
Lavit, & accipiens ex cedrinis arcis
Vestem, & ornamenta decore se ornavit.

Sed

Sed haec in re nota, quam omnes fere, qui de veterum lotionibus & sacrificiis scripserunt, notarunt, plus satis. Sicut apud Judaeos quoque rem sacram facturos & vestium, & purgationis rationem accurate habitam fuisse, ostendi posset, si id ageretur.

§. 6. Sed & in eam cogitationem nonnunquam incidi, MITHRIACA sacra, in quibus prorsus aliquid geminum occurrit, huic locutioni potuisse occasionem praebere. Qui enim iis erant initiandi, solebant *baptizari*, juxta & indui *vestibus*. Audiamus modo Tertull. de praescr. c. 40. TINGIT ET *ipse Diabolus quosdam, utique credentes & fideles suos expositionem delictorum de LAVACRO repromittit, & sic adhuc initiat, Mithra signat illic in frontibus milites suos celebrat panis oblationem, & IMAGINEM RESURRECTIONIS inducit*; Rectius quidam codices legunt, *induit*, atque ita haec verba, nisi valde fallor, innuerent ejusmodi ritus in sacris Mithriacis adhibitos, quales in usu erant Christianis eâ tempestate, mersionem scilicet in aqua, exutionem (*a*) vestium, purarumque indutionem, quibus nimirum imago resurrectionis populo ob oculos ponebatur. Baptismi idem meminit in libro de bapt. c. 5. *Nam & sacris quibusdam per LAVACRUM initiantur Isidis alicujus, aut MITHRAE,*

 ipsos

(*a*) Utendum nobis erit his vocibus, cum commodiores non occurrant, quamvis Latinas aures minus iis esse adsuetas sciamus.

ipsos etiam Deos suos lavationibus efferunt. In iisdem autem sacris Mithriacis sacerdotes vestes certorum animalium simulacris depictas & figuratas quales descripsisse modo Apulejum audivimus, gerebant, unde videntur Coracica, Leontica, & Gryphica vocata, quod sub figuris illorum animalium corvorum, leonum Gryphum tradebantur. De quo ritu Phil. à *Turre*, Forojuliensis de *Mithra* diss. c. V. ejus monumentis veteris Antii Romae primo hujus saeculi anno editis adjectam consule.

§. 7. Cum itaque in gentium sacris ad quae alias frequens est Apostolici sermonis allusio, & *lotiones*, & *vestium* solennes ἐνδύσεις commemorentur, quibus Deorum suorum ministerio consecrabantur, putavi quondam hanc Paulinam phrasin hinc illustrari posse luce, sed accuratius subductis rationibus deprehendi non in eo subsistendum esse. Ut enim nunc alias rationes praeteream, Apostolus scribit ad Judaeos, quibus illa gentilium sacra, ad quae ἀμυήτοις vix aliquis accessus concedebatur, aut prorsus non, aut parum sane perspecta atque explorata erant. Ad illos autem dirigi sermonem & totus epistolae contextus, scopusque, quem sibi Apostolus in illa praefixerat, demonstrare nimirum, non amplius legi ceremoniali locum esse, comprobant. Et ne longius abeamus, cum in commatibus quae nostrum locum praecedunt, eos, ad quos scribit, se adjungat, eosque dicit

cit *conclusos fuisse sub lege*, & *conclusos ad futuram diem, quae erat revelanda* vs. 23. iisque *legem* fuisse *paedagogum ad Christum*, vs. 24. immo *fuisse sub paedagogo* vs 25. cum porro deinceps sequenti capite de iis testetur fuisse ὑπο ἐπιτροπȣς καὶ οἰκονομους ἄχρι της προθεσμιας τȣ πατρος, καὶ νηπιȣς ὑπο τα στοιχεια τȣ κοσμȣ δεδȣλωμενȣς, ecquis non animadvertit Judaeis haec dici, atque phrasibus Paulinis ad ea alludi, quae illi ignorare omnium poterant minime?

§. 8. Id cum perpenderem, Judaeorum considerare sacra coepi, & quid ex illis huc faciat, circumspexi. Occurrebant illico illorum Sacerdotes, qui suo initiari muneri non poterant sine LOTIONE, ex diserto Dei mandato, quod exstat Ex. XXIX: 4. Notanda sunt Josephi verba Ant. Jud. L. III. c. 9. qui scribit Mosen *mactatis animalibus adspersisse eorum sanguine Aaronem, ejusque filios eorumque vestes & purgavisse aquis fontium*, ΙΝΑ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΓΙΓΝΟΙΝΤΟ ut *fierent Dei*, sc. sacerdotes, additque *septem diebus eo modo illos & vestes illorum* curavisse. Vulgatum porro est lotioni illi accessisse singularem VESTIUM ornatum qui describitur Ex. XXV: 40-43. quem pertinuisse ad inaugurationem ex sequentis capitis commatibus 8. 9. discimus. Inprimis ex collatione Ex. XL: 12. 13. 14. 15. quem vide. Philo Judaeus inaugurationem sacerdotum a Mose factam describens in libro de ejus vita tertio; λȣει inquit, το πρωτον ἀυτȣς ὑδατι πηγης

τῷ καθαρωτάτῳ καὶ ζωτικωτάτῳ. Κἄπειτα τὰς ἱερὰς ἀναδίδωσιν ἐσθῆτας. *Primum ABLUIT eos aqua fontis purissimi, limpidissimique, deinde autem sacras iis induit VESTES.* Testantur quoque Judaei, *inaugurandum sacerdotio octo vestium species induisse, deinde exuisse, rursus ut altero die rursus indueret, eamque induitionem per septiduum continuasse*, ut patet ex Maimonide de appar. templ. c. 4. Immo sacerdotes quotidie, cum sacris operaturi ingrederentur tabernaculum sese lavisse, idque stante tabernaculo non solum manus pedesque, sed & erecto templo totum corpus (quam ablutionem vocabant חבילת כל הגוף) constans est Judæorum traditio. Praeterea in illis circumstantiis augustis illis vestibus amicti erant ex lege illa, quam Deus dedit sub comminatione poenae mortis Ex. XXVIII: 43. quas deinde rursus deponebant, singulari cistae, quarum in sanctuario erant XCVI. includendas; Neque enim illis uti, extra cultum divinum integrum erat, quod vel ex Ezech. XLIV: 19. constat. Paulus itaque sermonem suum dirigens ad Novi foederis fideles, qui toties *Sacerdotes* vocantur, & βασίλειον ἱεράτευμα, eis videri posset illud nunc in memoriam revocare voluisse, cum & *baptizatos* & *indutos* esse scribit, quemadmodum hos quoque ritus respiciens D. Johannes in Apocalypsi I: 5. 6. Cum dixisset ABLUTOS *esse sanguine Christi a peccatis*,

tis, uno halitu addit factos esse *Reges* & SACERDOTES.

§. 9. Sed & alias frequenter mutatio vestium cum purificationibus conjungebatur. Qui mundatus erat à lepra, illi omnes *vestes* erant abluendae, & ipse *aqua* toto *corpore lavandus*, ut discimus ex Lev. XIV: 8. 9. Id pariter injungitur diversis personis, quarum partes erant in combustione vaccae rufae, v. gr. illi cujus erat lignum cedrinum, hyssopum & lanam coccineam injicere vaccae, quae comburebatur, & illi, cui illa combustio erat demandata, & qui cineres vaccae colligebat, &, cujus erat adspergere inpurum, non minus, ac illi, qui adspersionis aqua tingebatur, his, inquam, omnibus ablutio corporis juxta & vestium mundatio erat demandata, quod Numerorum Caput decimum nonum nos docet. Occurrit praeterea illa phrasis passim יכבס בגריו & *lavabit vestimenta sua*, ut videre est Lev. XI: 25. 28. 40. XIV: 47. XV: 5. 6. 7. XVI: 26. 28. XVII: 15. XXII: 6. Num. VIII: 7. 21. XXXI: 24. Jam vero est pervulgata magistrorum Judaicorum opinio, illa phrasi notabilem non solum vestium exutionem, purgationem, atque induitionem, sed & eam totius corporis mundationem quae aqua fiebat, idque summa cum cura, significari. Apostolum itaque iis, qui Christo nomen dederant, excitaturum memoriam mutationis status, qua se à sordibus peccati, & mortuis operi-

bus Christi sanguine & spiritu esse purgatos, debebant declarare, diceres iis uti locutionibus, quae mutuatae erant ab illis ritibus, quibus haec olim V.T. fidelium animis repraesentata fuerunt.

§. 10. Ut tamen dicam, quod res est, non haec animo meo satisfaciunt. Si enim verba Pauli in plena collocare velis luce, tale aliquid afferendum est, in quo (A) vestigia appareant non solum alicujus *baptismi* sive lotionis, sed & ejuscemodi, quam comitabatur [B] vestium *induitio* & quidem [C] talis, in qua Christus ipse, tanquam vestis indui dici poterat, cujus [D] etiam memoria illa tempestate, qua scribebat Paulus, nondum erat obliterata, neque apud Judæos, neque apud Christianos, sed vulgari quodam ritu saepius renovabatur, cui denique, [E] cum scopo Apostoli, bene conveniat. Haec autem omnia, nisi fallor animi, occurrunt, in illustri illa populi Judaici in numerum foederatorum Dei aggregatione, quam tertio, postquam ex Aegypto exiverant, mense in deserto propter montem Sinai factam esse, Exodi cap. XIX. commemoratur, ritibusque illis, qui ex ea primum ad Judaeos, atque ab his deinceps ad Christianos derivati sunt.

§. 11. Occurrit ibi [A] *Lotio* dum Deus jubet eos *sanctificari*, Ita enim praecipit Mosi. לך אל העם ׳ וקדשתם היום ומחר *I ad populum, & sanctifica eos hodie & cras*, vs. 10. & id fa-

factum eſt; *Deſcendit enim Moſes de monte ad populum, & SANCTIFICAVIT populum, & abluerunt veſtimenta ſua* v. 5. 14. Verbo illo וקדשתם innui ablutionem docet Abeneſra ad illum locum; וטעם וקדשתם שירחצו במים *Et ſenſus eſt*; ſanctificabis eos, *ut lavent ſe aquis.* Abarbanel ad eundem locum, נכלל בקדושה ההיא מה שפירש מר'עה אל תגשו אל האשה ורחיצת הגופים ואפשר שאמר וקדשתם היום ומחר על הרחיצה שירחצו ויזבו בימים ההם כי זה יקרא קדוש כמו שאמר קידוש ידים ורגלים: *In conſecratione hac comprehenditur id quod expoſuit Moſes, Doctor noſter p. m.* verbis v. 15. *ne accedatis ad uxorem; item* LOTIO CORPORUM. -- -- *Quin & nil obſtat, quo minus dixerit* & conſecrabis eos hodie & cras de ABLUTIONE, *ut abluant ſe ac purgent iſtis diebus. Hoc enim vocatur* CONSECRATIO *quemadmodum conſecratio manuum atque pedum.* Imo vulgata eſt haec Judaeorum ſententia, uti vox קדש in iſtis circumſtantiis occurrit, ſemper innui *luſtrationem*; Vide Maimon. hilc. Biath Hammikdaſch c. 5. Cod. Joma c. III. ſect. 2. 3. 4. 6. 10. Jom Hakkippurim c. II. §. 2. Thorath cohanim ad Lev. XVI. f. 41. col. 4. Alias טבילה & קדוש ita diſtinguunt, ut illa notet totalem immerſionem, haec autem tantum ablutionem manuum ac pedum, de qua re vide Sheringamii notas ad citata Jomæ loca c. III. §. 3.

§. 12. Sanctificare autem idem fere esse ac abluere a sordibus ex stilo s. scripturae patebit, in qua קדש & טהר conjunguntur. Ita Lev. XVI: 16. *Et adsperget super illud* [altare] *ex sanguine digito suo septies*, וטהרו וקדשו *& purificabit & SANCTIFICABIT de immunditie filiorum Israelis.* Ita Es. LXVI: 17. fit mentio, των המתקדשים ומטהים *sanctificantium se & purificantium ad hortos* Ita Ex. XXIX. vs. 1. coll. cum vs. 4. קדש & רחץ במים inter se permutantur. Vide quoque Ex. XL: 12. 13. Ita quando Bathseba 2. Sam. XI: 4. dicitur מתקדשת, מטומאתה id recte plurimi interpretum explicant de lotione ab immunditia, quae per concubitum contracta erat, quasi Persii phrasi Sat. II: 16. dicere velles *purgatam flumine noctis.*

§. 13. Simili ratione in N. T. ἁγιαζειν sumitur pro καθαριζειν. Ita Paulus ait 2. Cor. VII: 1. Cum itaque tales habeamus promissiones, ΚΑΘΑΡΙΖΩΜΕΝ *nos ipsos ab omni inquinamento carnis & spiritus*, ἐπιτελουντες ΑΓΙΩΣΥΝΗΝ ἐν φοβῳ θεου. Ita Eph. V: 26. cum dictum esset Christum ecclesiam suam ἁγιαζειν, quomodo id fiat, porro explicat καθαρισας τῳ λουτρῳ του ὑδατος ἐν ῥηματι. Et cum Apostolus 1. Cor. VI: 11. dixerat ἀπελουσασθε immediate addit ἡγιασθητε. Atque inde lucem accipit locus ad Tit. III, 5. quando ibi mentio fit του λουτρου της παλιγγενεσιας. Inde ἁγιος quoque notat καθαρος. Hesychius. Ἁγιοι οἱ καθαροι και σεβασμιοι.

τιμιοι. Et LXX. pro טהור purus ponunt ἅγιος Lev. X, 14. Etymologici magni ſcriptor ἅγιος explicat non ſolum εὐκτος, τιμιος, εὐσεβης, ſed & καθαρος. Et ſi κοινον, quod reſpondet Ebraico חול, idem eſt ac ἀνιπτον, quod diſcimus ex Marc. VII, 1. ſequitur ex natura oppoſitorum ἁγιον, & קדש notare το νιπτομενον, quod *lotum* eſt.

§. 14. Quod ſi tamen in foederis illa ſanctione talem lotionem habuiſſe locum non putas poſſe colligi ex voce קדש, ſequitur tamen illud ex altera phraſi, cum additur lavandas eſſe illorum veſtes. יכבסו שמלותם, *& lavent veſtimenta* ſua. Illa autem totam corporis immerſionem lotionemque ſignificari modo §. 9. monitum a nobis eſt. Atque hoc ex collatione Lev. XV: 10. 11. 21. 22. 27. ubi veſtimentorum lotio cum corporis ablutione conjungitur, conſtare arbitror. Saltem id viſum Judaeorum Magiſtris. Docet id diſertus Maimonidis canon in Hilc. Mikvaoth. c. 1. §. 2. כל מקום שנאמר בתורה רחיצת בשו וכיבוס בגדים בן הטומאה אינו אלא טבילת כל הגוף: *Quoties cunque in lege injungitur mundatio carnis &* LOTIO VESTIUM, *ab immunditie, toties nihil aliud innuitur, quam* BAPTISMUS *totius* CORPORIS. Adjungamus ei Bechai in legem fol. 87. c. 2. מכבוס הבגדים למדנו טבילת הגוף וכן דרשו ר'זל במכילתא אין לך כבוש בגדים שלא יהא טעוך טבילה: *Lotione veſtium diſcimus baptiſmum corporis. Et hic*

 ex-

exposuerunt Magistri nostri b.m. in Mechilta, nunquam lotio vestium tibi injungitur sine obligatione ad baptismum. Vide praeterea Codicem Jevamoth f. 46. Maim.hil. Issure bia c. 13. §. 13. R. Mosen Mikkozi pr. neg. num. 115. aliosque citatos à Cl. Danzio in Diss. de bapt. pros. §. 30. & Seldeno de Syn. Vet. Ebr. L. I. c. 3.

§. 15. Quod si tamen ne ita quidem te induxero ut credas tum baptizatos fuisse Judaeos, puto tamen te mihi adstipulaturum, quando memineris Columnae, illustris illius Israelitarum, qui in deserto palabantur, comitis ac Ducis. Illa cum, ut mox videbitur, populum ab omni latere tegeret & cingeret, rore eum liquido jugiter adspergebat. Testatur id de illa Josephus Ant. Jud. L. III. c. 8. §. 5. Ἡδεῖα δὲ ἀπ' αὐτοῦ δρόσος ἔρρει; Quamvis enim non desint, qui de fide hujus scriptoris dubitent, quod nihil de ea re divinus scriptor tradiderit, non video tamen satis idoneas iis esse dubitandi causas. Erat enim nubes; nubes autem cum tota aquosa sit, non potest non stillare. Saltim Judaei, tantum inde emanasse aquarum scribunt, ut maculatae in deserto vestes iis fuerint purae candidaeque factae. Vide Jalkut Ps. XXIII: 98. col. 2. Midrash Tillim Ps. 23. Et multa sunt sacrarum literarum loca, quae id videntur innuere. Non loquar de Baptismo spiritus & ignis, qua phrasi huc respici. Matth. III: 11. nonnulli suspicati sunt. Neque id inepte;

prae-

praecipue ſi conferatur locus Eſ. IV: in quo toto capite cum omnes phraſes hanc columnam reſpiciant, ita & illa, quae commate quarto occurrit, & de *baptiſmo*, quo filia Zionis eſſet abluenda, & de *igne* ſuſcitando huc referenda eſt. Nec adducam, quam elegans tum inde exſurgat emblema & ſpiritus & doctrinae Chriſti, quae ſub Symbolo roris pluviaeque proponuntur. Deut. XXXII: 1. Pſ. LXXII: 6. CX: 3. Eſ. LV; 10. 11. atque alibi. Inſpiciamus modo Pſ. LXVIII: 8. 9. 10. ubi dicitur, *cum Deus egrederetur coram populo ſuo, cum incederet per deſertum* (inceſſit autem in deſerto ante populum ſuum in Columna illa, ſuae praeſentiae viſibili ſymbolo) *tum tremuiſſe teram, & coelos* STILLAVISSE *a facie ejus, tremuiſſe Sinai a facie ejus, Pluviam copioſam effudiſſe ſuper baereditatem ſuam, & fatigatam confirmaſſe.* Cum autem in his verſibus reſpiciatur praecipue panegyris illa populi ad radices montis Sinai, cum legem ſuam promulgaturus eſſet Dominus, tum quidem temporis ſigillatim inde patet factum eſſe, ut, ſi huc verba (*a*) Poetae transferre liceat,

— *ουρανοθεν σκοτεεν νεφ@ αμφιλλαυψη*
χρωτα δε μυδαλεον θειη, κατα θ' ειματα δευση.

Coelitus tenebroſa nubes circumtegeret,
Corpus madeſaceret, veſteſque humectaret.

Sal-

(*a*) Heſiodi in ἐργοις vss. 555. 556.

Saltim illas nubes, quae in datione legis videbantur, aquarum fuiſſe foetas ex Pſ. XVIII: 12. colligimus.

§. 16. Omnem autem dubitationem tollit Apoſtolus 1. Cor. X: 2. 3. ubi dicit Judaeorum *patres fuiſſe ſub nube, atque omnes tranſiiſſe per mare, & omnes in Moſen eſſe baptizatos & in nube, & in mari.* Non opus eſt, ut cum Viris quibusdam inſignibus à ſenſu literali abeamus nimium, & per θαλασσαν conceptaculum aquarum intelligamus, illosque ſtatuamus dici *in nube & mari baptizatos*, qui aquis pluviarum fluminumque maritimis imbuti eſſent, aut aliquam ταυτολογιαν heic admittamus, & Apoſtoli ſermonem ad Baptiſmum illum initiationis, de quo dictum eſt, referamus unicè. Quin? Oratio Apoſtoli ſine iſtis procedit egregie, ſi recte capiamus. Oſtenſurus enim Patres V. T. eorundem ſacramentorum fuiſſe participes, quibus fideles N. foederis gaudent, revocat iis in memoriam duo illa beneficia, quibus transeuntes rubrum mare, & tecti columnâ nubis, fuerant mactati. ου θελω υμας αγνοειν, Αδελφοι, ότι όι πατερες ήμων ύπο την νεφελην ήσαν, cum videlicet Nubes illa in toto itinere, praecipue autem ad montem Sinai, eos tegeret atque obumbraret, και παντες δια της θαλασσης διηλθον. Ut autem agnoſcerent, hoc beneficium, non eſſe exiguum, imo idem eſſe cum illo, quo gloriabantur Chriſtiani, aſſerit tum eſſe *baptizatos*, & quidem *bis*: ἐβαπτι-

πτισαυλο ΚΑΙ ἐν τη νεφελη ΚΑΙ ἐν τη θαλασση. Nota bis repeti & copulam και, & articulum τη, quod ſine emphaſi non factum eſt. ET *in nube*, ait, cum, videlicet, adſpergerentur (βαπτιζειν enim eſt quoque adſpergere) guttis, quae deſuper e nube illa decidebant, immo rorulenta illa nube undique cincti ac quaſi involuti eſſent.

Sed ET IN MARI, cum illud tranſeuntes medium ab utroque latere ejus fluctibus non ſolum circumdati, ſed & ab illis in ſummam altitudinem erectis quaſi cooperti eſſent, Et ſic βαπτιζειν venit, ut alias ſaepe, (*b*) notione, *cingendi*, *obruendi*, *involvendi*. Quidquid hujus rei eſt, tametſi hunc locum non ad baptiſmum illum initiationis, qui Exodi capite XIX. deſcribitur, velis referre, affatim tamen docet Iſraelitas, cum deſertum ingreſſi eſſent, & praecipue prope Sinai montem haererent, *baptizatos* fuiſſe, idque columnâ illa nubis. I. Q. E. D.

§. 17. Illi autem baptiſmo adjuncta erat (B) memorabilis veſtium ἐνδυσις. Vel ipſa veſtium lotio illam complectitur. Ut enim hae lavarentur, debuerunt exui, & deinceps rurſus ſolemni ritu indui, quo non niſi puris, mundatiſque veſtibus coram Domino apparerent legem ſuam daturo. Talmudiſtae ſexa-

(*b*) Confer ſis celeberrimi Wittenbergenſium Theologi; WERNSDORFII de *baptiſmi Chriſtianorum origine mere divina* Diſſert. p. 17.

xaginta Angelorum myriades Israelitis tum e baptismo assurgentibus & obedientiam stipulantibus vestes contulisse scribunt, finguntque. Vide Tanchuma f. 42. c. 4. circa finem. Echa Rabbathi citatum in Jalkut, & Abarben. ad Ezech. XVI: 10. Saltem Israelitas eximiis tum nitidisque amictos fuisse vestibus, vulgarem ac vetustam fuisse inter Judaeos traditionem ex verbis colligo Josephi, qui A. J. L. III. c. 4. eos, dum reditum Mosis e monte praestolarentur, & *victu sumtuosiore usos, & vestitu splendidiore una cum uxore ac liberis exornatos* fuisse, memoriae prodidit. Ut & Philonis Judaei, qui ita in libro περι των δεκα λογιων p. m. 750. populum audientem legem describit. *Adstabat populus purus a congressibus mulierum, & omnibus voluptatibus abstinens praeter cibos necessarios*, λυτροις τε και περιρραντηριοις καθηραμενος εκ τριων ημερων, ετι και τας εσθητας αποπλυναμενος εν τοις μαλιστα λευχιμων, ex quibus vides non solum per triduum fuisse LOTOS, sed & nitidissimis amicitos fuisse VESTIBUS.

§. 18. Atque haec non parum puto confirmari posse ipsis verbis DOMINI apud Ezechielem capite XVI: ubi populo Israelitico verbis gravissimis immemorem beneficiorum animum, exprobrans, post descriptionem emphaticam miserrimi illius status, in quo in Aegypto, eos invenerat, foedus cum illis pactum iis ob oculos ponit, quod sub symbolo ad-

adumbrat foederis connubialis. Ibi autem id iis potiſſimum objicit a ſe, cum impuri eſſent, eſſe LOTOS vſ. 9. *Et lavi te aquis & mundavi*, vſ. 9. & cum nudi eſſent, VESTITOS, & *veſtivi te* veſtibus *diſcoloribus*, vſ. 10. 11. 12. 13. & quae ſequuntur. Quibus quidem phraſibus quemadmodum non abnuo ſpiritualia deſignari beneficia ſpiritualem Iſraelem concernentia, ita quoque nollem abnui, propriam vocum ſignificationem non eſſe abjiciendam, nihilque hic commemorari, quod non locum habuerit circa Iſraelem veterem ſenſu proprio & literali ſimulque typus fuerit ſpiritualis alicujus beneficii, quod in fideles N. T. erat redundaturum. Ita vidimus illum *lotum* fuiſſe; Vidimus quoque ſplendidis exornatum fuiſſe *veſtibus*, cum Deus cum eo vellet icere foedus. Utrumque illi Dominus per prophetam objicit. Sed & tertium adjungit. vſ. 8. *Et expandi ſuper te alam meam*, id quod pariter juxta literam locum habuit circa Iſraelem veterem ad radices montis Sinai ſtantem. Atque hoc nunc paucis oſtendendum eſt, praeſertim cum ita ſimul quoque diſpaleſcet, qua ratione Paulus fideles non ſolum, ut *indutos* ſed & *Chriſto indutos* conſideret, id quod tertio (C) loco a nobis oſtendendum erat.

§. 19. Dominus itaque daturus legem ſub *denſae nubis* imagine apparere voluit. Id promiſerat Moſi Ex. XIX: 9. Atque id fecit, ut ex inciſo conſtat. 16. ita quidem, ut totus mons cir-

cinctus esset fumo, tanquam qui descenderet è fornace vs. 18. *& ejus ignis arderet ad coelum*, & *tenebris caligine & nube* sive ut Paulina phrasi utar ad Ebr. XII: 18. γνοφῳ, και σκοτῳ και θυελλῃ. *omnia essent operta* Deut. IV: 11. & ipse in monte ex *igne*, & NUBE & *tenebris* cum populo loqueretur Deut. V: 22. Certe, qui omnia loca, quae illam apparitionem Dei in monte Sinai memorant, consideraverit attentius, deprehendent in illa visas quidam fuisse lucidas flammas tendentes ad sidera, micantesque coruscationes sed ex atra nube spissoque fumo prorumpentes, quae totum montem longe lateque cingerent, ita ut & mons, & totus populus illa videretur nube eo opertus esse. Audiamus Josephum Ant. Jud. L. III. c. 4. Τη τριτη δε ἡμερᾳ πριν η τον ἡλιον ἀνασχειν, νεφελη ὑπερεζανε του παντος στρατοπεδου των ἑβραιων, ου προτερον τουτο ιδοντων γενομενον και το χωριον, ου τας σκηνας ἡσαν πεποιημενοι περιεγραφε. *Tertia die, antequam sol oriretur, nubes operuit cunctum Ebraeorum exercitum, qui nunquam prius tale quid viderat, & locum, ubi tabernacula sua fixerant, circumdedit.* Imprimis illa descensus Dei in montem descriptio magnificis verbis describitur Psalmo XVIII, 8-15. quibus ea, quae a nobis dicta sunt, egregie confirmantur.

§. 20. Illam autem nubem, ex qua tum Deus locutus est, nihil fuisse aliud, quam Columnam illam illustrem nubis & ignis, illud praesentiae divinae symbolum ex quo cum po-

populo loqui, atque oracula fundere consueverat, sed tum dilatatam longius, atque ambitu suo non tabernaculum solum, & Montem, sed & totius populi Israelitici castra cingentem, atque obumbrantem, ut ipsae rei gestae circumstantiae evincunt, ita hac ratione porro conficitur. Qui ex illa nube locutus est legemque promulgavit Filius Dei fuit. Hoc apud Christianos non solum in confesso est, sed & id agnoscunt Judaei, qui legis Praeconem vocant, מימרא דיי׳ & שכינתא דיי׳ Filius autem, dum in eremo erraret populus, ex illa columna, in qua habitabat, locutus est semper. Unde colligas, nubem illam, qua cum Deus Israelem in foedus suum adsciscere volebat, in monte Sinai usus est, non aliam fuisse, quam columnam nubis. I. Q. E. D. Atque id quoque non obscure colligitur ex Zach. IX, 14. ubi aperta est allusio ad sanctionem legis in Sinai factam, & non solum fulguris, sagittarum, soni buccinae, procellarum, quae memorantur Ex. XIX, 16-21. Ebr. XII, 18. 19. fit mentio, sed & apparitionis Dei, quae facta est עליהם *supra* eos. Deus itaque in nubis columna, quae supra populum extensa erat, tum apparuit.

§. 21. Neque illa solum imminebat populo superne, sed & eum, sibi quasi involutum ambiebat. Id colligere licet ex Deut. XXXII: 10. 11. *Ubi tum, cum Deus populum eum invenerat*

in terra deserti, *& in vasto ejulabili solitudinis*, *dicitur de illo* יסבבנהו יבוננהו *Circumcinxit eum*, *& erudivit eum*, quam posteriorem phrasin cum plerique interpretes de datione legis intelligant, videmus haec conjungi, ac doceri, tum, cum legem promulgaret in deserto, *circumcinxisse* populum, id quod sequenti phrasi magis illustratur, quando additur, *servasse eos instar pupillae oculorum*, qui natura palpebris suis ac superciliis, tanquam munimento, tecti ac circumdati sunt. Apertam autem hic allusionem esse ad columnam illam, in qua habitabat שכינה quae populum duceret regeretque tota orationis συναφεια & praecipuè vs. 11. & 12. abunde docent. In סדר עולם רבא cap. 5. legimus; נסעו מרפידים ובאו להן למדבר סני׳ ומצאו עלי׳ ענני׳ כבד׳ *Cum progressi sunt ex Raphidim & venerunt in desertum Sinai*, *invenerunt super se nubem gloriae.*

§. 22. Neque tum solum, quando Deus legem promulgaret, sed & alias toto fere illo tempore, quo in deserto errabat, illa columna populum instar tecti obumbrabat, & instar muri cingebat. Cum enim e monte Sinai proficiscerentur *Nubes supra eos erat interdiu*, Num. X: 34. quod LXX. vertunt. Νεφελη έγlοένε σκιαζυσα έπ' άυτοις ήμερας. Hinc considerabatur, instar tabernaculi, in quo quasi versabantur. Nihil enim frequentius Ju-

Judaei commemorant, quam nubem illam כמין סוכה *speciem habuisse tabernaculi.* Hinc quando Num. XIV, 14. dicitur nubes supra illos stetisse, Jonathan scribit nubem מטליל עליהון *tabernaculum super eos fuisse, ne ab aestu & pluvia laederentur.* Hinc Lev. XXIII, 43. ubi commemorantur סכות tabernacula in quibus Deus habitare Israelem fecerat, Onkelosus huc refert מטלת ענגין, *tabernaculum nubium.* Quemadmodum Es. IV, vs. 5. ubi aperta ad hanc nubem est allusio, ea סכה, tabernaculum vocatur. Circumdatos autem illa fuisse, id persuasum saltim erat Judaeis; Ita enim Zacharias in Pirke R. Elieseris; סובב עמוד הענן את מחנה ישראל כעיר מוקפת חומה ולא היה וגו׳ *Columna nubis circumambiebat castra Israelitarum ut murus urbem cingit. Neque potuit hostis ad eos pervenire. Sed vero, cuicunque opus erat baptismo, eum nubes conservabat etiam extra castra, quae sancta erant.* Atque inde patet, non solum Israelis castra circumquaque nube illa fuisse circumdata, sed & qui baptizabantur extra castra, illa nube fuisse cinctos. Dicunt, porro Judaei, *quum Israelitae in deserto vagarentur, septem nubes eos circumdedisse, quarum una erat supra eos, ne sol & aestus aut imber & grando eos laederet, alia infra eos, quae eos portaret, uti nutritius infantem in sinu suo; Alia praecurrebat eos itinere trium dierum &c.* Vide Targum in Cant. II, 6. & Tanchuma in Par. בשלח fol.

19. c. 4. & inprimis Joh. Jacobi *Crameri* Theol. Isr. T. II. p. 98. sqq

§. 23. Haec autem paulo latius à nobis diducta sunt, ut inde constet ratio, propter quam illa columna sub imagine proponatur *vestis*, quod scilicet populum ab omni parte instar vestimenti tegeret, cingeret, obnuberet, foveret. Fit autem illud Ps. CV, 39. *Expandit* NUBEM, למסך, *& ignem ad lucendum noctu.* Quod recte verterunt οἱ ό, Διεπέτασε Νεφέλην εἰς σκέπην. Σκέπη enim, ut omnis generis tegumentum, ita & vestem praecipue, qua corpora nostra teguntur, denotat. Ita Es. IV, 4. nubes illa dicitur חפה, Vox autem illa Chuppa ut omne genus operimenti, orta quippe à radice חפף quae Chaldaeis atque Arabibus notat *tegere, obtegere*, ita illud sigillatim tegmen significat, quo νεόγαμοι olim inter Judaeos, cum connubio stabili jungendi erant, solebant obumbrari, de quo elegans exstat dissertatio J. Benedicti *Carpzovii*, Theologi Lipsiensis. Sed & illa vestem denotabat, qua velabantur. R. Elias Levita in Thisbi cum vers. Fagii p. 119. אנחנו קוראים הבגד שפורשין על ראש החתן והכלה חופה:

Nos vestem illam, quam expandunt super caput sponsi & sponsae vocamus Chuppa.

Unde Judaei suum טלית Talles, quae vestis est, qua caput obnubunt, preces dicturi, con-

fun-

fundunt cum Chuppa; Ita legimus in libro Judaeorum rituali, מנהגים, cujus auctor R. Isaac Tirna, editionis Amstaelodamensis anni 1707 p. m. 68. a. Es thut der חתן der כלה das חלית ach auff dem Kopff / und das ist חופה. Dan חפה ist teutsch bedecken. Und Ruth saget ach zu Boas Ruth. III: 9. der נביא (Ez. XVI,8) saget ach; ואפרש כנפי עליך וג׳: Hoc itaque sensu quoque locum Esaiae interpretatos fuisse septuaginta, videtur, qui transtulere, καὶ πάσῃ τῇ δόξῃ σκεπασθήσεται.

§. 24. Porro consideratam hanc nubem esse instar *vestis*, ex illa locutione colligimus, qua illi tribuuntur *alae*. Fit illud Ex. XIX: 4. Deut. XXXII: 12. Atque hinc illuminanda sunt omnia illa loca, ubi occurrit phrasis, de *Umbra alarum Domini*. Vide Ps. XVII: 8. XXXVI: 8. LVII: 2. LXI: 5. LXIII: 8. XCI: 4. & adde Ruth. II: 12. Mal. IV: 2. ut & libro quarto Esdr. I: 30. Quamquam enim nollem ire inficias illustrari eam posse ab avibus, expansis alis suis pullos suos obumbrantibus, atque operientibus, potissimum tamen illam derivandam esse censeo ab incluta hac columna, quae id praestabat populo, quod volucres foetibus suis recens exclusis. Otium, ne id nunc latius pandam, mihi fecit celeberrimus LAMPIUS, valde meus, in dissertatione de βδελυγματι της ἐρημωσεως, quæ ultimo superioris tomi fasciculo non ultimo or-

namento est §. 22. 23. 31. quam ut consulas, B. L. tibi auctor sum.

§. 25. Videlicet, ut omnes rei extremitates passim vocantur *alae*, ita & praecipue vestium, quas limbos, fimbrias, Latini Graeci κρασπεδα vocant. Vide quae in hanc rem citato loco §. 21. adtulit venerandus LAMPIUS. Adde iis autem alia loca, v. gr. Deut. XXII. 12. ubi ארבע כנפות sunt quatuor pallii fimbriae. 1. Sam. XV: 27. XXIV: 5. Hagg. II: 13. Zach. VIII: 23. Sane vox Ebraica כנף ala, a radice כנף est, etiamnum apud Arabes usitata, quæ significat *operuit*, *cinxit*, *sepivit* tutatus est sub alis, Unde illud לא יכנף in loco vexato Es. XXX: 20. 21. Raschi explicat; לא יתכסה ממך בכנף בגדיו כלומר לא יסתיר ממך פניו: *Non abscondetur ala vestium suarum à non te, i. e. abscondet à te faciem suam.*

§. 26. Atque inde explicanda est phrasis illa, quæ occcurrit Deut. XXII: 30. & XXVII: 10. ubi גלה כנף discooperire *alam* alicujus, i. e. tollere fimbriam pallii vel vestis, qua eleganter per ἐυφημισμον significatur consuetudo maritalis. Sicut & altera pariter inde est illustranda, quæ occurrit Ruth. III: 9. *extendere super aliquam alas suas*, i. e. exteriorem vestis partem, quod scilicet apud Judaeos sponsi vestis ora expandi solebat super sponsam, in hujus subjectionis & maritalis tutelae symbolum. De quo ritu consule in primis Cl. Outhovii nostri ad librum Ruthae Commentarium, collatis iis quae

quae habet *Delrius* in Adag. V. T. ad v. 171. Illam deinde caerimoniam ad Christianorum coetus quoque derivatam fuisse notat de la Cerda in adversariis sacris c. 168. §. 9. ubi scribit; *Illâ uti ecclesiam in benedictionibus nuptialibus, imponentem laciniam pallae super humeros Viri, eandemque super caput uxoris, ut innueret, quod ambo sint sub una eademque ala matrimonii.* Eumque ritum etiamnum obtinere vulgo Bellarminus in L. de matrim c. 33. testatur. Unde etiam derivanda est ratio ritus illius, quem observant virginem divino cultui consecraturi, cui nimirum coram altare stanti velamen imponitur additis verbis Ps. XLV: 11. ut innuant, eam tum Christo connubio jungi stabili, propriamque dicari. Neque ritum illum ignoratum fuisse gentilibus ex loco patet Euripidis apud Stobaeum p. m. 440. ubi Pater gnatam suam nupturam ita alloquitur.

Ὅταν ὑπ᾽ ἀνδρὸς χλαῖναν εὐγενοῦς πέσῃς
Τὰ δ᾽ ἄλλ᾽ ἀφεῖναι μηχανήματ᾽ ἀνδράσιν.

Cum vero sub egregii viri pallium veneris
Reliqua studia viris sinito.

Atque huc quidam referunt Cant. II: 3. Joel. II: 16. & praecipue Ezech. XVI: 8.

§. 27. Cum itaque *ala* sit vestis ora, atque illi columnae *alae* tribuuntur, perspicimus eam considerari tanquam *vestem*, quâ involvebatur

tur populus Iſraeliticus. Atque inde demum intelligi poteſt illius locutionis ratio, qua utuntur Judaei, quando de proſelytis juſtitiae, atque illis, qui per baptiſmum in numerum Iſraelitarum aggregabantur, ajunt, *quod ſe receperint* ſub *Alis Schechinae*. נכנסו תחת כנפי השכינה׃. Loca, quae id docent, ex codice Jevammoth, & Maimonidis Hilchoth אסורי ביאה citata vide tomo praecedenti p. 1041. Adde iis Maimonidem Tit. מלכים c. 8. citante Seldeno de Syn. L. I. c 3. *Poſt primum concubitum, dum ipſa gentilis manebat, ſi vellet illa ſubire alas divinae Majeſtatis* (השכינה) hoc eſt, dare nomen Judaiſmo, *baptizanda ſtatim erat*, caetera. Ut & רשי In comment. ad Gen. XII: 5. ubi verba נפש אשר עשו בחרן explicat, per *animas*, שהכנישן תחת כנפי השכינה *congregatas ſub alas Schechinae* i. e. Proſelytos, ſicut Jonathan vertit נפשתא דיגיירי. Noſtris temporibus eandem locutionem apud Judaeos in uſu eſſe, patet ex epiſtolâ, quam Moſes Pardo, vero nomine Conradus Vietor,(a) quem perperam M. Eraſmum nominat Voetius Diſp. T. II. p. 98. poſtquam ad Judaeos deſciverat, Theſſalonicâ ſcripſit ad Joh. Hartmannum, Medicinae Profeſſorem in Academia Marpurgenſi, ad d. 23. Decembris a. 1614. Ibi enim, *feci*, inquit, *ad inſtar Ruth, quae laudatur in Bibliis*, & *SUB ALAS SCHADAI*

(a) Mendum typographicum eſt, dum hic in Wolffii Bibl. Rabb. p. 886. vocatur *Victor*.

DAI per fœdus circumcisionis intravi. Exhibet illam integram vir doctissimus, mihique amicissimus Joh. Jac. *Schudtius* in Comp. hist. Jud. p. 495. Videlicet, respicitur illa prima isthaec populi in fœdus divinum receptio, quae describitur Ex. XIX. & XX; ubi post lotionem sollemnem columna instar vestis, super omnes expansa, sinu suo quasi involvit. Tum *subiere alas Schechinae.* Cum autem illa lotio deinceps ansam praebuit baptismo proselytorum, quoties eo religioni Judaicae nomen daturi, tingebantur, illi *sub alas ejusdem Schechinae se recipere* dicebantur.

§. 28. Atque inde lucem mutuatur locus Ezech. XVI: 8. quem jam supra §. 18. adtigimus. Monebamus ibi omnia, quae ibi adducuntur, sensu etiam proprio locum habuisse in solenni illa fœderis inauguratione ad montem Sinai. Tum enim *Loti* sunt & ornati *vestibus*, sed & ALAM vestis suae super eos expandit Dominus, hoc est, *columnam* illam, qua tanquam pallio suos tegebat velabatque. Sed & omnes hae phrases è ritibus desumtae sunt nuptiarum. Donationem nitidarum vestium & olim habuisse locum vulgatum est. Unde toties ecclesia venit sub symbolo sponsae nitidis a sponso suo vestibus ornatae. Vide Ps. XLV. 10. Cant. IV: 1. Es. LXI: 10. Apoc. XIX: 7. XXI: 2. & 9. coll. v. 11. sqq. Antiquissimum sane hunc ritum fuisse ex historia Eleazari Rebeccae, sponsae Isaaci vestes do-

nantis Gen. XXIV: 53. colligere est: Neque ille mos etiamnum exolevit. Lotionem tum adhibitam patet vel ex Ruth. III: 3. Esth. II: 12. Superinjectionem autem vestis quoque in usu fuisse paulo ante observatum est.

§. 29. Neque mirum videri nobis debet, Nube illa Israelitas tamquam induviis amictos dici, cum illa phrasis neque sacris scriptoribus, neque τοις ἔξω sit insolita. Ita strepentes nubes dicuntur Dei *tegumentum* Job. XXXVI, 29. & mari posita ענן לבושו *nubes*, VESTIMENTUM *ejus*, & *tenebrae*, (i. e. tenebrosæ nubes) *ejus fasciae*, c. XXXVIII, 9. Sic angelum illum quem e coelo descendentem conspiciebat D. Johannes erat περιβεβλημμενος νεφελην NUBE INDUTUS, hoc est, circumfusus Apoc. X, 1. collato Ps. XCVII, 2. Eadem ratione Ps. CIV: 3. qua Deus dicitur ἀναβαλλομενος φως ὡς ἱματιον. Sic inter prophanos scriptores loquitur Virgilius Aen. I: vs. 415.

At Venus obscuro gradientes aëre sepsit
Et multo NEBULAE *circum Dea fuit* AMICTU.

& deinde vs. 520.

Dissimulant, & *NUBE cava speculantur* AMICTI.

Et Horatius od. L. I, 2. 31.
NUBE *candentes humeros* AMICTUS
Augur Apollo,

quod

quod exprimit illud Homeri Il. E. VS. 186.

-- ἀλλα τις ἀγχι
Ἑστηκ' Ἀθανατων νεφελῃ εὐλυμενος ὤμες,

Quod ita vertas. *Sed prope stabat*
Heic humeros aliquis VESTITUS NUBE
Deorum.

Similis locutio est, quae occurrit apud Hesiodum ἐν Ἐργ. καὶ ἡμ. vs. 125. ubi de Dæmonibus sive bonis Angelis, dicit eos terram perambulare, Ἠερα ἑσσαμενους, *Aere INDUTOS.* Inde D. Ambrosius à *nubibus* verbum nubere derivare voluit. Ita enim ille in exhort. ad Virg. *Nubes sunt, & graves nubes, quae nupserint. Namque a nubibus verbum nubendi tractum arbitror. Denique operiuntur, ut NUBES, CUM ACCEPERINT NUPTURAE VELAMINA.*

§. 30. Sed & ex illo aquarum imbre, (γ) ex columna illa ut supra §. 15. ostensum a nobis est, stillante, hauriri potest phraseos nostrae ratio. Qui enim aquis undequaque cinguntur, illis tanquam VESTE dicuntur amiciri. Patet id ex Ps. CIV, 6. תהום כלבוש כסיתו על־הרים יעמדו מים, *Abyssum, tanquam* VESTIMENTO, INDUISTI, *super montes stabant* AQUAE. Ita Eustathius ad Il. III. v. 57. explicaturus phrasin λαϊνον ἑσσο χιτωνα, notat id dici ἀντι τε λιθωθεινς, pro *lapidibus obruereris,* τον γαρ λιθωθεντα, addit ὥσπερ τι ιματιον ἀμπεχειν τον τε των λιθων σωρον *lapidatum, tanquam vestimento ab acervo lapidum ambiri,* parique modo dici posse, γην ἐνδυεσθαι τον ταφεντα, και ὕδωρ ἀμφιεσασθαι τον γενομενον ὁλον ἐντος αὐτε, in

indutum terra, qui sepultus est, & AQUAM INDUTUM, *qui ea totus est immersus.* Unde colligas simul Judaeos columna cinctos, ea indutos non solum posse dici, sed & ex hac observatione totam phraseos Paulinae vim paene exhauriri, quod illa in aprico collocet, qua ratione Israel sub nube versans simul aquis ejus *baptizari*, & simul iis *vestiri* potuerit. Cum autem eadem esset symbolum praesentiae divinae, & ipsius Angeli, in quo nomen Domini erat, i.e. Filii Dei, qui in illa habitare, ex illa loqui, fundere oracula, populumque regere, ducere, tueri soleret, fatentibus ipsis Judaeis, patet quoque, quomodo ipsum Filium Dei, & Schechinam induisse dici potuerint Abrahami nepotes, & quid intenderit Apostolus, quando de *lotione*, & cum illa connexa *indutione*, & quidem *Christi* loquitur, dicatque Ὅσοι εἰς χριστὸν ἐβαπτίσθητε, χριστὸν ἐνεδύσασθε.

§. 31. Voluit autem hac locutione eo uti libentius, quod (D) quo illâ respiceret, haut facile ulli vel Judaeorum vel Christianorum isto aevo poterat esse incognitum. Neque enim illustris illius pactionis foederis in Sinai deserto factae memoria ea tempestate, qua ad Galatas scribebat Paulus, ex Ebraeorum animis deleta erat. Quin illa renovabatur toties, quoties quis e gentibus in sinum ecclesiae Judaicae recipiendus esset; Adhibebatur eam in rem מלה *circumcisio* וקרבן & oblatio

latio ſive *ſacrificium*, praecipue autem טבילה, hoc eſt, BAPTISMUS, (*a*) quod hic perpetuus eſſet, atque univerſalis, cum feminae non circumciderentur, & ſacrificiis poſt templi excidium non eſſet locus. Hos autem ritus, praeſertim Proſelytorum *baptiſmum*, (*b*) ex illis

(*a*) Ejusmodi baptiſmum etiam recentioribus temporibus inter Judaeos locum habere, quando quis ad eorum ſacra, quae antea abjuraverat, revertitur, colligo ex memorabili loco, libri ſententiarum Inquiſitionis Toloſanae, quem Limborchius ſuae Inquiſitionis hiſtoriae annexum edidit. Ibi enim pag. 230. de Iohanne de Bretz, ex Judaeo ita legitur. *Poſtmodum vero reverſus eſt ad Judayſmum, fuitque rejudayſatus ſecundum modum & ritum rejudayſacionis a Judeis in talibus fieri conſuetum apud Ylerdam abraſo capite & abſciſſis capitibus unguium manuum & pedum usque ad ſanguinem, & facta IMMERSIONE CAPITIS IN AQUA currenti.* &c. T. d. H.

(*b*) Vide *Seldenum* de J.N. & G. L. II. c. 3. 4. de Synedr. L. I. c. 3. de ſucceſſ. ad leges Hebr. c. 26. Ant. van *Dalen* in hiſt. Bapt. quae ejus de Ariſtea diſſert. annexa eſt p. 337. ſqq. G. Eliez. *Edzardi* in Comm. ad Avoda ſara p. 193. 194. Ioh. *Ligtf.* ad Matth. III: 6. & in harm. Evang. ad Luc. III, 16. Opp. T. I. p. 328. ſqq. *Marsh.* in Can. Chron. Sec. IX. p. m. 200. *Witſ.* Oecon. F. L. IV. c. 16. § 3-8. Jac. *Altingii* diſp. de *proſelytis*, quae eſt ſeptima heptadis ſeptimae. Oth. Lex. Rabb. p. 65. & qui primo loco nominandus erat, P. *Zornii* de *Baptiſmo Proſelytorum Judaico, Sacramento V. T.* disquiſ. Lipſiae 1703. Praecipue egregie hæc materia excuſſa eſt a celeberrimis Viris J. A. DANZIO, & Gottl. WERNSDORFIO, Illo in Jenenſi, hoc

illis profluxisse ritibus, qui in illa foederis constitutione jussu divino Exodi XIX: 10. 14. observari debuerunt, Judaeorum constans est traditio quam multi Christianorum secuti sunt. Saltim inde dimanarunt phrases illae, quibus utebantur quando de גרי צדק Proselytis justitiae sermo esset, quos Schechina *indui*, & *sub ejus alis requiescere*, ut visum est superius, dicebant.

§. 32. Cum vero *Jesus Christus* primum novi testamenti sacramentum ordinaturus erat, eosdem illos ritus in consecratione eorum, qui suo coetui nomen daturi erant, retinere voluit, quibus Israelitae in initiatione cultus Mosaici utebantur. Erat itaque & in eorum baptismo & lotio & vestium ἐνδυσις. Quamquam enim Apostolorum aevo nondum ille viguit

hoc in Wittenbergensi Academiis SS. Literarum Doctoribus. Cum enim Danzius a. 1699. dissert. *de baptismo initiationis Ebraeos inter & gentiles*, emisisset, inque ea baptismum Proselytorum Judaicum baptismo Johannis & Christi occasionem dedisse, sibi probandum sumsisset, sententiam hanc Wernsdorfius a. 1708. in diss. qua *recentiores de Baptismate controversias* examinaverat, sibi sumserat refutandam. Atque ita data est *Illi* occasio *Antiquitatem baptismi initiationis Israelitarum vindicatam* a. 1710. conscribendi. Cui tamen *hic* eodem anno de *Baptismo Christianorum origine mere divina* disputationem opposuit. Neque dubito, quin hoc argumentum tractaverit Gabriel *Towerson* in libro de *Baptismo, gentilium, Judaeorum Christianorum* Anglice a. 1688. Londini edito. T. d. H.

viguit mos, qui ſequentibus ſaeculis invaluit, ut baptizati candida amicirentur veſte, quam integra hebdomade geſtabant, inde dicti, *Albati*, *Candidati*, cum tamen toto corpore immergerentur aquis, id fieri non potuit, niſi exutis rurſusque indutis veſtibus. Loquente itaque Apoſtolo de baptizatis in Chriſtum, eoque indutis, quid ſibi vellet, facile & Judaei & Chriſtiani potuerunt intelligere.

§. 33. Videndum denique (E) reſtat, quomodo nunc haec omnia cum totius contextus ἀλληλουχία, ſcopoque quem ſibi Apoſtolus praefixerat, conveniant. Nimirum ille non alius eſt, quam oſtendere, fideles N. T. à legis Moſaicae cum maledictione, tum obſervatione nunc eſſe liberatos, neque ejus amplius, praeceptis adſtringi. Inter alia argumentis utitur, quae petita ſunt ex comparatione ſtatus illius, in quo Patres illorum fuerant, cum eo, in quo nunc verſabantur, qui dederant nomen ſuum Chriſto. Hunc autem ab illo non parum mutatum eſſe, iis revocat in memoriam, atque ritum, quo novo initiati erant fœderi, illi opponit quo Patres eorum ſacris Moſaicis erant imbuti. *Vos*, ait *baptizati eſtis in Chriſtum*; at *majores veſtri baptizati fuerunt in Moſen.* Id enim de illis eadem hac phraſi affirmat idem 1. Cor. X: 2. qua non ſolum innuit eos miniſterio Moſis eſſe baptizatos, ſed in Moſis, tanquam μεσιτου, imo ſoſpi-

ſoſpitatoris ſui, & redemtoris ex ſervitute videlicet Aegyptiaca, communionem, eſſe receptos, ei videlicet adhaererent, illius jurarent in leges, ejus ſuſciperent doctrinam, religionemque ab eo traditam profiterentur. Baptizati autem ſunt in Moſen tum non ſolum, quando illis per maris rubri profunda eundum fuit, ſed & potiſſimum in pactione ſollenni fœderis, quam & lotione corporis & indutione veſtimentorum factam eſſe vidimus, quin & aquis illis, quae ex columna illa N. & J. ſtillabant ut oſtenſum & §. 16. *Nunc autem baptizati erant in Chriſtum*, ejus doctrinae atque praeceptis adſtipulaturi, illique, tamquam Doctori ſuo, μεσιτη, & liberatori adhaeſuri rejectâ veteri, quam ſecuti adhuc fuerant, diſciplinâ, cujus rei ſymbolum iis veſtium detractio mutatioque fuerat, ſicut olim ſimile prorſus ſignificatum fuerat ſimili ritu Patribus illorum in deſerto. Mutatam itaque nunc eſſe rerum faciem, aliam oeconomiam, aliam nunc vitam, alios poſtulare mores. Qui hactenus e gentibus proſelyti, in eccleſiam Judaicam cooptati erant per baptiſmum ſe quaſi ſacramento quodam adſtrinxiſſe legis Moſaicae obſervationi. At qui nunc in nomine Chriſti baptizati erant, Chriſti inſtitutis ſacramentum dixiſſe. Propterea non eſſe nunc locum amplius legi Moſis, quae erat *operum*, ſed illâ abrogatâ ſuſcipiendam Chriſti legem, quae eſt lex *fidei.*
Id

Id quod ſibi tota fere epiſtolâ demonſtrandum ſumſerat Apoſtolus.

§. 34. Veluti autem in illa ad montem Sinai πανηγυρει Iſrael vetus non ſolum in fœdus Dei externum receptus fuit, tanquam Dei populus, & peculium, & λαος περιεσιος παρα παντων των εθνων, και ιερατευμα βασιλειον, ſed & veris in illo fidelibus inſignia fœderis gratiae beneficia ſimul promittebantur, obſignabanturque, vel id docente Paulo citato ex 1. Cor. X. 2. 3. loco, ita baptiſmus ille, ritusque cum illo connexi, illa etiam columnae illuſtris obumbratio ac cinctura χρεσιν σημαντικην και σφραγιστικην habuere ſpiritualium novi fœderis bonorum, communionis videlicet cum Chriſto, ejusque beneficiorum, praecipue ſanctificationis, & juſtificationis, quarum illa, a peccati ſordibus, hâc autem a culpa ac reatu liberamur, quarumque utraque toties, totiesque in ſacris ſub ſymbolo veſtium venit. Cum autem tam eximia, tamque invidenda bona confirmata fuere Iſraeli veteri, in fœdus Dei tantum externum operâ Moſis recepto, quid non novi fœderis fideles, qui per baptiſmum nomen Chriſto dederunt, quique τȣ Θεȣ ſunt facti δια της πιστεως ἐν χριστῳ Ἰησȣ, quem non in typo, columna illa illuſtri, ut olim Judaei in deſerto, ſed reapſe vi fidei, qua illi uniuntur, induerunt, ſibi polliceri habent ſalutarium beneficiorum, quibus-

que non vinculis ad accuratam ejus doctrinae ac disciplinae receptionem pristino relicto cultu adstringuntur? Sed haec diducere latius, hujus loci non est.

§. 35. Coronidis tantum loco observo ritum illum, quo illi, qui relicto pristino cultu ad alia sacra transiebant. Et aquis se mundare & vestes suas mutare solebant, non heri aut nudius tertius natum, sed longe antiquissimum, & vel ipsa illa foederis sanctione, quae in eremo facta est, antiquiorem esse. Viguisse enim jam tot ante saeculis, temporibus JACOBI, clarissime patere puto ex Gen. XXXV: 2. Narratur enim Patriarcham jussu Divino profecturum Sichemo Bethelem lustrasse, primo familiam suam, illique praecepisse, ut *auferrent Deos alienos, qui erant in medio illorum*, & *mundentur*, ac *mutent vestimenta sua*. Nollem quidem cum *Ligtfooto*, quem deinde alii secuti sunt, hinc accersere originem baptismi proselytorum, constat tamen ex his emendationem religionis in domo sua suscepturum Jacobum sustulisse cultum Idolorum, ut locum faceret cultui summi Numinis, id autem ut externis etiam ritibus declararent ejus domestici, voluit primum eos *mundari*, hoc est, ut Abenesra recte interpretatur, ablui aquis, neque enim causas esse video cur haec ad internam tantum sanctificationem cum eximiis nonnullis interpretibus

tibus

tibus referamus, deinde autem etiam ut *mutarent vestimenta sua.* Ex quo recte colligas baptismum cum vestium indutione conjunctum inter antiquissimas caerimonias numerandum esse. Neque id mirum. Habet enim ille ritus aliquid cum rei natura valde analogum, cum morum, & vitae generis mutatio sordium juxta & vestium depositione, eleganter possit adumbrari. Confer Es. I: 16. & 2. Cor. VII: 1. cum Ex. XXXIII: 5. 6. & phrasibus Paullinis Rom. XIII: 14. Eph. IV: 22. 23. 24. Col. III: 8. Ebr. XII: 1. 1. Pet. II: 1. quae inde lucem mutuantur. Et haec hactenus.

IV.

JACOBI HASAEI,

de

THEOPHILO ALEXANDRINO

Cui Lucas Historiam Sacram inscripsit,

ad

Testimonii, quod hac de re apud veterem Lexicographum *Syrum* reperimus, illustrationem,

DISSERTATIONIS

ARGUMENTUM.

Proferuntur spicilegia hac dissertatione de hujus *Theophili* (1) *patria* (2) *Christianismo* (3) *origine* ex gente *Judaica* (4) titulo *κρατίστου* & *honoribus*. De (I) PATRIA nihil *certi* erui potest. *Verosimillima* tamen sententia est eum fuisse ALEXANDRINUM, haud vero *Antiochenum*. §. I. *Alexandriæ* eum vindicat (a) testimonium *Bar Bahlul*. Theophilus hic non est *Atheniensis* ille apud Tacitum, titulo *κρατίστου* respuente. §. 2. Idem testimonium explicatur §. 3. doceturque illud *probabile* reddere (*b*) veterum interpretum *persuasionem* Lucam, in *Alexandria* scripsisse Evangelium. §. 4. atque alium (*c*) Lucam propagan-

gandæ religionis causa commoratum esse in *Aegypto* atque *Alexandria* §. 5. Ulterius hoc testimonium Syri illustratur, nec sacræ historiæ adversum esse ostenditur; dum (1) eum Alexandriæ *clarissimum* perhibet, quod illustrat titulum κράτιστε Luc. I, 3. quo ob *benevolentiam* salutati viri *summi*. Athenis dicti τίμιοι. Actor. V, 34. Lux. §. 6. Præterea (I) quod eum (II) CHRISTIANUM facit Lucæ I, 4. haud repugnat. Phrasis κατηχεῖσθαι, si de *auditione* accipitur, Theophilus hæc a Luca *audivit*. §. 7. Si de *institutione* & *doctrina* fuit Lucæ *discipulus*. Κατηχεῖν pro *docere* ejus *præcipua* notio. §. 8. ratio cur Theophilum *Christianum* fuisse haud abnuamus. Tollitur objectio. Inter *Judæos* viri *principes* se *Christo* addixerunt. §. 9. Tum (3) nec abludit à vero Lucam *rogatu* Theophili consignasse Evangelium, uti nec (4) precibus aliorum *Aegyptiorum* ad id operae esse permotum. §. 10. Testimonium hoc *Syri* ab aliis viris doctis haud νοθείας accusatum §. 11. ad celeb. *Heumanni* objectiones amica responsio §. 12. *Theophilum* hunc (III) fuisse *origine* gentis JUDAEUM conjicitur, quia (a) in convertendis *Judaeis* olim *major* opera insumta (b) *ceteri* libri sacri & Epistolæ potissimum ad *Judæos* scripti, & (c) *Alexandria* abundavit olim *Judæorum* copia. (d) atque *Theophili* nomen inter *Judæos* quondam haud ignotum fuit. *Hebraea* nomina in cognata *Graeca* mutata. §. 13 Tollitur oppositio quod (IV) Κράτιστε TITULUS doceat Theophilum inter *gentes* gessisse honores *magistratus*. Et *Judaei* ubique locorum *proprios* habuere *Magistratus*, qui *Arabarchae* dicti vel *Ethnarchae*, Et talis fuit summa dignitate *Alexandriae*, & splendidissima familia. Philonis nomen *Jedidja*. §. 14. Conjectura num titulus Theophili κράτιστος ex Hebræo טובים *bonorum* illustrari possit, quo ut olim ita & hodie apud *Judaeos* salutantur *seniores* Synagogæ. Observatio hinc elucidari titulum ἀγαθοῦ *boni* quo Christus exornatur in Evangelio. §. 15.

§. 1.

DEfunctis nuperrime eo labore, quo veterum sententiæ, in *Aegyptica* urbe *Alexandria* D. *Lucam* evangelium conscripsisse, lumen inferremus, & ab anfractibus, quibus eandem circummunitam credidere plurimi, liberaremus: Disputare nunc lubet, numne & vero proximum appareat, virum illustrem THEOPHILUM ad quem Lucas hunc librum exaravit, aeque ac alterum Actorum Apostolicorum, ut videre est Evangelii Cap. I, 3. & Act. I, 1. ejusdem fuisse ALEXANDRINAE urbis incolam. Qua data porta, cum ad alia de *Theophilo* hoc commemorabilia scripto hoc notanda nos invitabit occasio; eadem opera doctissimorum mihique amicissimorum virorum laboribus, quos nuper in Fasc. III. sect. III. & IV. *Theophilo* illustrando insumserunt, aliquid accrevisse spicilegii, lector persentiscet. Adsentimur quidem celeb. *Ligtfooto* in Horis Hebraicis ad Luc. I: 3. p. 486. scribenti *nulla conjectura certum esse quis & cujas fuerit hic Theophilus.* Actum enim esse de toto hoc negotio scio, si dubitatione nulla circumseptaque quadam ancipiti cura, *certas* in hac caussa tibi ἀποδείξεις ostendi velis: Neutiquam tamen animum plane dejiciendum esse aeque crederem, si, indubiis haud superstitibus, ob prisci aevi & συγχρόνων testimoniorum caliginem, ver-

verosimilibus animum pascere volupe est, & conjecturis non usque quaque frigidis, aliquid dare loci cupimus. Inde quidem fateor, & per eandem conjectandi hariolandique licentiam in varias quaqua versum opiniones distrahi eruditos, ut in similibus fieri solet caussis: At quas harum legere licuit, partem nullo niti testimonio, sola hariolatione superstite animadvertimus, veluti quam amplexus est idem *Ligtfootus* in Harmon. IV. Evang. Sect. I. Cap. I. p. 248. Quid enim, quæso caussæ est, cur eum *Antiochinum* fuisse, (*a*) eidem

ad-

(*a*) Singulare aliquid est, & quod haud memini me alibi legisse, Theophilum hunc Antiochiae urbi nomen dedisse, si fides habenda Marino Sanuto, dicto *Torsello*, Patricio Veneto, qui circa a. 1321. scripsit, *Librum secretorum fidelium crucis super terrae sanctae recuperatione & conservatione*, quem edidit, & alteram *Gestorum Dei per Francos* partem constituit Jacobus Bongarsius. Ibi enim L. III. p. VII. c. 1. de Antiochia agens ita scribit. *In ea Petrus primus Pontifex sedit. Post quem nobilis & potentissimus* (est hic explicatio vocis κρατιϛυ) *Vir Theophilus septimus sedit, cui Lucas Evangelista indigena & Evangelium & Actus Apostolorum scribit. His Theophilus civitati nomen suum dedit, ut sicut prius a prophano Rege Antiochia sic a sancto praeside* THEOPHILIS *vocaretur.* Vides urbem Theophilis dictam à Theophilo nostro si credere fas est. Forte autem, quidquid hujus nominis est, natum ex titulo Θεοπολεως, quem datum Antiochiae disco ex Wilhelmi, Archiepiscopi Tyrensis historia belli Sacri L. IV. c. 9. Verba ipsa adscribam, quod quae de Theophilo nostro illo aevo

adstipulemur ideo quia Lucæ patria *Antiochia* perhibetur scriptis hi in patria libri videantur & illustri civi dedicati. Quasi plurimos N. T. extra patrios fines ab autoribus conscriptos nesciamus codices. Partem vero alteram testimonio haud carere cernimus, ut qui Pseudo-Clementis Recognitiones secuti L. X: c. 71. eundem, ejus auctoritate nixi, Lucæ scriptionis locum tribuunt, *Antiochiam*, sed tot fabulis inquinatas nobis propinant historiolas, ut tædeat sane quotidianarum harum annotatiuncularum. Inter hos medius ago, Theophilum fuisse *Alexandrinum* civem, ejus urbis quæ *Aegyptum* splendide ornavit quondam, omnium verosimillimam, siquidem ulla

vo (vixit autem saeculo duodecimo) fuerit opinio, inde pateat. *In hac urbe*, inquit ille, *Apostolorum princeps pontificali primus functus est dignitate, Viro venerabili* Theophilo, *qui erat in eadem civitate potentissimus* (κρατιστος) *in proprio domate basilicam dedicante. Cui Lucas ex eadem urbe trahens originem, tam Evangelium suum, quam actus scribit Apostolorum, qui etiam beato Petro septimus in ordine Pontificum, in eadem ecclesia successit. -- Haec quia nomen Christianum prima invenit & docuit, nomen ei designatum est novum, &* THEOPOLIS *est appellata, ut quae prius hominis nequam & impii nomen pertulerat, ejus qui ad fidem eam vocaverat, domicilium & civitas deinceps appellaretur. Viginti provinciæ in sua jurisdictione ejusdem* Deo amabilis (Θεοφιλυ) *civitatis dicitur habere Patriarcha.* Ceterum Torsellus secutus est Jacobum de Vitriaco, Episcopum Acconensem, & Cardinalem, seculi XII. scriptorem qui de Antiochia prorsus gemina adductis habet in hist. Hierosl. c. XXXII. T. d. H.

la verosimilis dari potest, esse sententiam judico, utpote nec veterum testimonio, nec rationibus orbam persuasoriis.

§. 2. Testem hujus caussæ in arenam producimus autorem lexici Arabico-Syriaci, cui *Bar Bahlul* nomen est, inediti quidem, at variis ob præstantiam dignitatemque, a peritissimis harum rerum hominibus, ornatum elogiis, a Celeb. Tenzelio Diss. V. Select. Exercit. §. 35. congestis. Verba exinde quæ huc spectant citat Edmundus Castellus in lexico Pentaglotto pag. 3859. THEOPHILUS, inquit, *primus credentium & Celeberrimus apud* ALEXANDRIENSES, *qui cum aliis* ÆGYPTIIS *sanctum Lucam rogarunt, ut eis scriberet* EVANGELIUM. Jam olim contigit, ut, cum partem & summam in nupero fasciculo impressæ dissertationis litteris committebamus, nonnulla ad hujus loci illustrationem annotaverimus, quae ut in Histor. Crit. Reip. Litt. T. XII. sect. III. p. 52. sq. leguntur, huc mutuo „transferimus. "Non absonum usque ad- "
„eo fore credo, si hujus autoritate scriptoris"
„eousque staremus, dum argumentis inde "
„dimoveamur fortioribus. Nimirum THE- "
„OPHILUM cui Lucas libros sacros inscri- "
„psit Luc. I, 3. Act. I: 1. fuisse *magnæ digni-* "
„*tatis* virum in urbe *Aegyptiorum* ALEXAN- "
„DRIA. Neutiquam enim fit verosimile "
„fuisse hunc Theophilum *Atheniensem* cujus "
„Tacitus II. Annal. c. 55. meminit ut *Ale-* "

 xan-

„*xander* quidem *Morus* in Not. ad N. T. p." „331. censet. Argumentis enim quibus" „Clariss. *Tenzelius* in Select. Diss. V: §. 35." „hanc confutavit sententiam addi potest," „Tacitum hic videri *obscuri* cujusdam homi-" „nis meminisse dum eum QUENDAM vo-" „cat Theophilum, cum tamen ille ad quem" „Lucas scripsit, *illustris* fuisse dignitatis vi-" „rum ex κρατίςυ titulo, quo ornatur, appa-" „reat, qui, ut ad Luc. I, 3. notat Theophy-" „lactus ἐπὶ τῶν ἀρχόντων καὶ ἡγεμόνων ἐλέγετο" „PRINCIPIBUS *viris* (seu *optimatibus*) PRO-" „VINCIARUM PRÆSIDIBUS *tribuitur*, ut" „quidem pluribus exemplis, si id nunc age-" „retur, evinci posset, ac Menagius notavit" „Amoen. Jur. Civ. Cap. 16.

§. 3. Atque hæc eo tempore ad illustrationem hujus testimonii commentati sumus. Nunc vero, cum illud paullo curatioribus perlustrare censuris orsi sumus, ad *quinque* potissimum attendere lectorem velim, quæ brevis haec verborum Syri hominis series continet. Testatur quippe (1) *Theophilum* hunc fuisse ALEXANDRIENSEM. Neque dubium est quin heic loci intelligas Alexandriam *Aegypti*, cum *Aegyptios* eidem jungat. *Theophilus*, inquit, *primus* &c. *qui cum aliis AEGYPTIIS* &c. Omnes igitur qui D. Lucam rogarunt, ut eis Evangelium scriberet cum Theo-

Theophilus, tum ceteri fuere *Aegyptii.* Dein narrat eum fuiſſe (2) in hac civitate virum *Celeberrimum* hoc eſt *nobiliſſimum*, inclutum, multæque & autoritatis & exiſtimationis. Tum (3) *primum credentium*, hoc eſt, qui, ſimulatque lumen Evangelii per Aegyptum radios ſparſit, inter *primos* doctrinæ *Chriſti* diſcipulorum *adſenſum* dedit, *credi ditque* Evangelio. Porro (4) eundem *rogaſſe Lucam ut ſcriberet Evangelium.* Denique hunc (5) non fuiſſe ſolitariam hujus operae cauſam, ſed & acceſſiſſe preces *aliorum* in hac re *Aegyptiorum. Theophilus*, ait, *qui* CUM ALIIS AEGYPTIIS *S. Lucam rogarunt* &c. Quæ proinde docent virum ſanctum Evangelium ſuum in *gratiam* tum Theophili hujus, tum aliorum Aegyptiorum conſignaſſe.

§. 4. Hæc ſingula curatius contemplans, tantum abeſt ut in iis aliquid adverſi priſcæ pervideam hiſtoriae, ut contra eisdem exinde poſſe lucis nonnihil adferri, forſitan haud vane harioler. Quocirca, cum aliis per communia ſtudia, aliorum ſcriptorum locis enucleandis vacare licet: & nobis hoc ad incudem vocare teſtimonium Syri, haud heri & nudius tertius nati, permiſſum eſto, meliorumque illuminare litterarum facibus. ALEXANDRINUM hunc (I) fuiſſe Theophilum, ſeu loco *natali* ſeu *commorationis* lege, confirmatum iri, opinor, (b) veterum quadam perſuaſione, eaque multis ſuffulta teſtibus,

ſtibus, D. Lucam Evangelium ſuum in urbe conſcripſiſſe *Alexandrina*. Produximus nuper hac ipſa in Bibliotheca Faſcic. IV. Sect. IX. hujus Claſſis §. 12. teſtem hujus traditionis *Perſam* interpretem, cum quo amicis in eadem ſtare ſententia rationibus, non modo veteres *Graecos*, & *Syrum*; verum & *Arabem*, integra illa diſſertatione data oſtendimus opera. Eandem autem ſuo adſenſu haud indignam judicarunt noſtri, quod vivimus, ævi, viri in ſacris antiquitatibus maximi. Excerpamus quæ *Joh. Erneſtum Grabium* in Spicileg. Patr. Sec. I. p. 33. commonefeciſſe legimus. *Equidem bene memini, ait, quod Hieronymus in præfatione commentariorum ſuper Matthæum teſtetur Lucam in Achajæ Bœotiæque partibus Evangelium condidiſſe. Sed præferenda videtur hac in parte, auctoritas Verſionis Syriacæ* (addo & ceterarum, quas indicavi modo) *opinioni Hieronymi, qui fortaſſis legens Lucam, poſtquam a Paulo ſejunctus fuit, in Achaja Evangelium prædicaſſe, auguratus eſt eum ibidem Evangelium ſcripſiſſe, quod tamen aliquot ante mortem annis, & proinde ALIBI potius; quam in Achaja, ubi vitam finivit, feciſſe videtur.* Quodſi proinde Lucas Evangelium *Alexandriæ* ſcripſit, quippeni & vero proximum videbitur, & in *eadem* civitate commoratum eſſe inſignem illum virum, cui Lucas libros ſuos inſcripſit, in qua ille eosdem calamo excepit. Præcipue cum hos ipſos in hujus Theophili *uſum* conſcripſerit, quo eundem

de

de doctrina Christiana gestisque Apostolorum plenius instruerent, ut ex Evangelii Actorumque constat prooemiis? Ne dicam patere ex Lucæ I:3. Lucam Theophilo *præsentem* adfuisse, & super doctrinæ Christianæ veritate plurimos cum ipso sermones coram miscuisse ut dein dilucidius explicabitur. §. 7-9. Quicquid autem hujus sit, testimonium saltem Syri Lexicographi illustrare sententiam popularis ejusdem interpretis, uti hanc vicissim ab altero lucem accipere, dudum vidit Clariss. *Tenzelius* Diss. Sel. V. p. 208. *Quæ vero de Theophilo habet* (Bar Bahlul,) *opinionem*, ait, *Syrorum in calce versionis* (imo in principio) *suæ propositam sapiunt*, *quasi Lucas Evangelium scripserit in Alexandria Magna* &c.

§. 5. Horum communibus sententiis corroborandis junge (c) constantem apud plurimos veterum persuasionem Lucam per aliquot annos in *Aegypto* nactum fuisse commorandi domicilium, adeo ut nihil absoni Syrus ceterique scribant, aut quod communi repugnet famæ, Lucam Evangelium suum in Aegypto composuisse, compositumque ad illustrem Aegyptium misisse. Lucam certe *Alexandriæ* fuisse illiusque loci Ecclesiæ præfecisse *Avilium* testantur constitutiones Apostolicæ Clementis L. VII. Cap. 46. τῆς ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΝ Ἀννιανὸς πρῶτος ἀπὸ Μάρκου τοῦ εὐαγγελιστοῦ κεχειροτόνηται; δεύτερος δὲ Αβίλιος ὑπὸ ΛΟΥΚΑ, καὶ αὐτοῦ Εὐαγγελιστοῦ. *Urbis* ALEXANDRINORUM

RUM *Annianus primus à Marco Evangelista ordinatus est, secundus vero Avillius à LUCA & ipso Evangelista.* Adde Simeonem Metaphrasten qui in vita S. Lucæ testatur p. 857. eum *totam Libyam percurrentem in* AEGYPTUM & præcipue *Thebaida pervenisse* & intra doctrinam Christi recepisse. Citavit locum, unde & priorem hausi, Cl. Grabe in spicil. Patrum Sec. I: p. 33. qui & dein addit p. 34. *Si igitur verum est, quod ex vita S. Lucæ adduxi, eum nempe Apostolo Paulo relicto, in Libyam & Aegyptum se contulisse, certe ratio temporis optime titulo versionis Syriacæ* (addo & testimonio Bar Bahlul) *congruit, ac omnino Lucas in Aegypto Evangelium una cum Actis edidisse, ac inde ad Theophilum misisse videtur.* Verum nec opus fuit quo eosdem libros Alexandriae longinquo mitteret, siquidem & ille Alexandriæ præsto fuerit.

§. 6. Dum vero Bar Bahlul (II) tradit Theophilum apud Alexandrienses suos fuisse virum *celeberrimum* seu *nobilissimum*, quid, amabo, appositum magis est titulo *κρατίστε* quo Lucas Theophilum ornat Evang. Cap. I: 3? Sane hoc solum titulo viros *summates* principisque loci honoratos esse quondam satis ostendisse Menagium antea indicavi §. 2. quibus & amplam testimoniorũ messem jungas, quam uberrima doctissimi *Heumanni* & per varias disciplinas circumlata eruditio congessit in per egregia de *Theophilo* dissertatione in tertio hujus classis Fasciculo sect. III. impressa §. 6. cujus

jus quidem tituli *causam originemque* & nuper me demonstrasse memini in hujus Biblioth fascic. secundi class. III. sect. VII. §. 11. quique factum ut ille a *Romanis* ad *Graecos* descenderit, indicasse. Minime enim concedimus Bezæ aliisque, titulum κρατίστου a κρείττων, ob *potentiam* horum virorum, descendere, sed a consuetudine Romana, qui *optimos* illustres suæ gentis viros salutabant, ut ibidem docui, pluribusque exemplis confirmatum ivit industria eruditissimi fratris mei in Sicilim. de *Theophilo* §. 14--16. Veteribus enim alii mores fuere ac nostris temporibus, qui haud a *potentia viribusque*, sed a *benevolentia studioque* erga alios illustrium virorum titulos mutuabantur. Ita & titulum *optimi*, &, qui hinc ad Græcos pervenit, κράτιστε haud *potentiam*, sed *benignitatem* morumque spectare *integritatem*, persuasum habemus. Discimus hoc à Cicerone, qui ipso Jovi titulum *optimi* datum esse propter *benignitatem* in alios observat quidem *prius* optimum quam maximum, *quia majus, certe gratius PRODESSE omnibus, quam opes maximas habere* L. II. de Nat. Deor. c. 25. Pari modo & Athenis primarium fuisse titulum summarium, non ut δυνατοὶ *potentes*, sed tantummodo τίμιοι *honorati* compellarentur Theophrastus nos docet Ethic. Charact. περὶ ἀναισχυντίας ubi vide notas Casauboni p. 220. sq. & conf. Act. V: 34. ubi de Gamaliele, Synedrii Hierosolymitani Præside dicitur, τίμιος παντὶ τῷ λαῷ *bonoratus*

tus

tus toti populo. Ipſos reges quondam Romanos haud *potentium* aut *potentiſſimorum*, ut nunc ſunt mores, ſed *clariſſimorum* exornaſſe modo elogio, abunde ex priſcis conſtat monumentis, quo ſi hodie vel plebejum quempiam magiſtellum ſalutares, quantopere frontem in rugas contraheret, omnibus nunc *ampliſſimorum* & *excellentiſſimorum* nomina ambientibus. Ohe ridiculum!

§. 7. Quod vero (III) CHRISTIANAM hujus Theophili attinet *doctrinam*, quo tertio charactere eum *Bar Bahlul* notat, dum eum Alexandriæ fuiſſe inter *primos* ſcribit *credentium*: certe Theophilum *imbutum* fuiſſe ſeu inſtructum de rebus ad Chriſtum pertinentibus, apertiſſime Lucæ nos erudiunt verba Cap. I: 4. Quantumvis enim haud doceant, eum plene habuiſſe *fidem* Evangelio J. C. hoc eſt *Chriſtianum* fuiſſe plenæ adſenſionis & perpetuæ in ſoſpitatorem noſtrum ſpei? erudiunt tamen nos, eundem, partim *plurima* ſaltem de Chriſto *inaudiviſſe* partim ab ipſo Luca hoc condito libro in ejus gratiam, accepiſſe earundem rerum ἀσφάλειαν *certitudinem* vel *coroborationem* plenioremque dignamque fide hiſtoriam. Lucas enim ſe eapropter hanc litteris commiſiſſe refert *hiſtoriam*, quo ipſe Theophilus haberet ἀσφάλειαν περὶ ὧν κατηχήθη λόγων: hoc eſt *earum hiſtoriarum quas* Lucas ipſi toties *familiari ſermone expoſuerat.* Quamquidem interpretationem hæc verba pati-

ti poſſe nemo abnuet, tametſi verbum κατηχεῖσθαι de *rebus auditione acceptis* heic capiat loci, quam græcis haud adverſam eſſe litteris profitemur, urgente hunc ſenſum verbi Salmaſio de Helleniſtica p. 103. & maxime doctiſſimo quem antea laudavi, Heumanno, cit. diſſert. §. 10. At, a quo potius cenſes Theophilum hæc fando accepiſſe, quam ab ipſo Luca? Is enim eapropter, ut ἀσφάλειαν earum rerum haberet Theophilus, his libris conſcribendis animum adplicuit. Certe cum ipſi, ut viro probe noto, Lucas Libros hos inſcripſit, videtur dubio procul cum eodem hac ipſa de re ſermocinatus eſſe frequenter. Proinde Lucas ſe ea quæ olim Theophilo coram *verbis* de Chriſto explicavit, nunc *ſcripto*, quo eadem examinaret probe rumineturq; ſedulo, ad pleniorem rebus habendam fidem, traditurum. Ita & eruditiſſimum longe Fabricium hæc accepiſſe video Biblioth. Græce L. IV. Cap. V. p. 134. ſq. unde huc quæ egregie verba Lucae παραφράζοντι, transferamus. *Lucas ait alios quidem ante ſe ſcripſiſſe de rebus Jeſu Chriſti, quorum incitatus laudatiſſimo exemplo, ipſe quoque voluerit hoc aggredi, omnibus usque a ſtirpe diligenter inquiſitis, ut Theophilus haberet SCRIPTO etiam conſignata illa quæ e LUCAE SERMONIBUS CORAM PERCEPERAT. Hic enim ſenſus verborum.* ἵνα ἐπιγνῷς κ. τ. λ.

§. 8. Minime tamen gentium neceſſe eſſe, quo eum accipiatur in modum verbum κατη-

χῆσθαι pariter viros eruditos mihi concessuros auguror, cum his munitum circumstantiis, non modo de *auditione*, verum & de *instructione imbutioneque* per *disciplinam* accipi solet. Quo ipso fas erit ut Theophilum in doctrinæ Christianae præceptis institutisque que imbibendis Lucæ fuisse *discipulum*, colligamus. Non quod ex cathedra Lucas in subselliis sedentem Theophilum, ut nunc moris est, doctoris adinstar erudierit: Sed quod, seu domi, seu foris, vel stantem sedentemve seu ambulantem cum ipso velut Christus discipulos Emauntem euntes Lucæ XXIV: 15. seqq. curruve vehentem, ut Philippus eunuchum Candaces, Actor. VIII: 28. sqq. multa de Christo narrando docendoque, ad fidem habendam Evangelio, transducere annisus fuerit. Nam id notionis in hoc verbo, quam *Erasmus* aliique sequuntur docti viri, haud destitui autoritatibus veterum credas, quarum alterum ex Porphyrio Beza citat, alterum ex Luciani Asino ad sententiæ suæ majorem persuasionem, *Erasmus* in Epistola ad *Guilielmum Budæum*, magnum illum Græcarum litterarum promum condum, quæ Lib. I. Epistolarum Erasmianarum sexto loco impressa est, deprompsit. Locus legitur Tom. II. Operum Luciani ubi magister asinum saltare aliasque artes *erudiens*, eum dicitur κατηχεῖν pag. 110. Ed. Amstel. Ait enim ipse Asinus, quod herus ipsum παρέδωκεν ἀπελευθέρῳ τινὶ τῶν ἑαυτοῦ νεανίσκων

νίσκων, καὶ εἶπε ΚΑΤΗΧΕΙΝ, ὅσα ποιῶν μάλιστα, ψυχαγωγεῖν αὐτὸν δυναίμην. *Tradidit me* (sic versio habet) *cuidam adolescenti suo liberto*, *a quo* DISCEREM (seu *qui me* DOCERET) *quæcunque ipsum delectare possent.* Ita vero ut juvenis heic loci ipsum dicitur κατηχεῖν sic asinus deinceps διδασκόμενος DISCENS. ὑπήκοον γὰρ ἑυπὺς, addit, εἰς ἅπαντα ΔΙΘΑΣΚΟΜΕΝΟΣ. Quemadmodum igitur alias διδάσκων & διδασκόμενος, *doctor* & & *discipulus*: ita hic κατηχῶν & διδασκόμενος vides opponi. Animadverto quidem non defuturos ex eruditorum ordine, qui objecerint Lucianum esse σκώπτην eo nomine *doctrinæ* Christianæ & *Catechumenis* illudetem. Eo enim Luciani testimonium pro optima vocum Græcitate allatum, respuere solent nomine. Vide *Job. Cocceji* stricturas in diss. Pfochenii de purit. styli N. T. §. 52. 65. Sed haud vidi Lucianum Christianos aliqua μιμήσει urere, nisi in dialogo de *morte Peregrini* (*Philopatrida* enim ejus opus haud agnosco) cetera ab his scommatibus sunt immunia & in primis verbum κατηχέω, cujus primaria notio est ut de *doctrina* institutioneque illud intelligas, utpote nativa indoles ex κατὰ com positi, in compositione *deorsum* notante præpositione, & ἠχέω *sono*. Qua coadunatione verborum tum *magistri* tum *discipuli* notatur habitus, quorum illo ex *superiore* docente loco, *sonus* inde ad *inferiora* audientium descendit subsellia. Ex hujus vero significationis fonte & principe omnium notione, dein genera-

liores de *perceptione auditioneque*, & quæ ceteræ sunt, velut ex scaturigine dimanant.

§.9 Et hæc quidem docent Theophilum, tametsi tum temporis quo hæc Lucas ad eum misit οὐκ ἐπίστευσε ἐξ ὅλης τῆς καρδίας ut ille Candaces Eunuchus Actor. VIII: 38. Attamen fuisse οὐ μακρὰν ἀπὸ τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ ut scriba quidam legis, de quo ipse Sospitator hoc testimonium fert Marc. XII: 34. atque ἐν ὀλίγῳ χριστιανὸν qualem se Pauli *sermonibus* factum rex Judæorum Agrippa prædicat Actor. XXVI: 28. Veruntamen, cum Theophilus præter ea quæ de Christo *sermonibus* a Luca acceperat, insuper nactus sit integris *scriptis* earundem rerum ab ipso ἀσφάλειαν Luc. I: 4. Atque hunc *finem* fuisse & *scopum* Lucæ scriptionis ipse indicet, quo Theophilus earundem rerum de Christo pleniorem adipisceretur *certitudinem*; quid contrarii erit, quæso, cur minus credamus & Lucam, benedicente divini Numinis gratia, voti sui fuisse factum compotem? eundemque S. Spiritum, cujus ductu Lucas hæc scripsit, vorticordia sua vi & mentem Theophili illuminasse, quo his scriptis perlectis, rebus illic memoratis, fidem adjunxerit. (*b*) Iis, inquam, scriptis quorum ope

(*b*) Si quis praefracte id sibi persuasum haberet, solisque hariolationibus res posset confici, fortassis *Theophilum* Lucae deprehenderet, in *Theophilo* quodam

ope tot hominum non millia, ſed myriades myriadum ad Chriſti militiæ caſtra perducti ſunt.* Cur enim Lucam hac ſpe ſua caruiſſe, & excidiſſe voto, neceſſitate urgente nulla, perſuaſum haberemus? Obſtitit, ais, *illuſtris dignitas*, quo functum Theophilum ex κρατίστω titulo colligimus, nec fieri veroſimile *excellentis* quondam muneris hominem, priſtinis derelictis ſacris, quorum illi eſſe ſolent per quam tenaciſſimi, ad novam religionem animum advertiſſe. Verum haud eſt cauſæ cur haud aeque de Theophilo credamus, quod de tot *illuſtribus* hominibus, in Chriſti caſtra translatis, ſive *Judæi* fuerint origine, ſive gentiles, multiplicibus exemplis erudimur. De *gentilibus* quidem ſplendidiſſimo in loco poſitis, nihiloque ſecius Chriſtianis factis, te condocefacient exempla quæ erudita fratris mei cura congeſſit, exercit. de *Theophilo* §. 17--20. Sin, *Judæos* deſideras, meminiſſe ju-

 va-

dam Lucae συγχρονῳ, Chriſtiano, dignitate non infimo, eccleſiae Corinthiacae Presbytero, ſi quidem genuina eſſet, de quo tamen dubito, epiſtola, quae lingua Armenorum conſcripta legitur in Hiſt. Crit. Reip. liter. T. X. p. 155. a Corinthiis ad Paulum Apoſtolum miſſa. In illa enim *Stephanus, & qui cum eo presbyteri, Nemenus, Eubulus, THEOPHILUS, & Nomeſon Paulo Fratri ſalutem* dicunt. Adduxerat jam hanc epigraphen Uſſerius in notis ad epiſt. Ignatii ad Trallianos p. 29. edit. Oxonienſis, & Amſtelodam. p. 70. niſi quod loco Eubuli, habeat *Bulvus*. T. d. H.

vabit *Nicodemi* ἄρχοντος τῶν Ἰουδαίων PRINCIPIS *Judæorum* Joh. III: 1. ſq. nec non *Joſephi* Ramathenſis βουλευτοῦ, in ipſo ſynedrio *conſiliarii*, qui & ipſe προσεδέξατο τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ Luc. XXIII: 50. atque Eunuchi illius Candaces, Reginæ Aethiopiæ Theſaurarii & δυνάστου hoc & *principis* aulæ miniſtri Actor. VIII: 27 *Judæum* enim eundem fuiſſe religione, ſaltem *proſelytum* inter *Judæos*, utut loco nativitatis Αἰθίοπα, univerſa docet cum orationis ſeries, tum maxime iter religionis cauſa ſuſceptum Hieroſolymas, & induſtria S. Codicis lectio. Primis enim ſeculis non adeo de ſecta in ſectam fiebat continuo tranſitus, nec ſtatim amplexis Chriſtianis ſacris, Judaici cœtus derelinquebantur. Sed plurimi erant, ut ita loquar, crypto-Chriſtiani, qui,cum interdiu haud auderent ob publicam religionis calumniam, Nicodemi adinſtar, *noctu* Chriſtum accedebant, Joh. III: 2.

§. 10. Nec ab re abludit (IV) Lucam hujus Theophili *rogatu* libros ſacros condidiſſe, ut hujus Syri documento porro addiſcimus. Dum enim Lucas ſe ea de cauſſa ad ſcribendos illos fuiſſe permotum monet, quo Theophilus, haud ſolum *verbo* & κατηχήσει ejus, ut toties factum, rebus de Chriſto geſtis imbueretur: verum & *ſcripto* hoc ipſo nanciſceretur rerum earundem geſtarum & quidem ἄνωθεν repetitarum, ἀσφάλειαν: omnino videtur Theophilum, virum ſagaciorem & πολιτικώ-

τα-

πατον, non continuo voluisse verbis ejus adstipulari, verum desiderasse, quo plenioribus & certioribus documentis atque ab αὐτόπταις καὶ ὑπηρέταις τοῦ λόγου haustis Luc. I, 2. historiis iisdem informaretur. Quod, cum his de rebus, ut fieri solet, sermones ambo cæderent, expetere Theophilus omnino potuit, & petiisse rerum indoles ingeniique humani mores persuadent. Conjunxisse vero (V) & *plurimos* incolas *Aegyptios* preces suas illustris Theophili monitis, quo Lucae animum expugnarent, anceps erit nemini, si & ceteri ejusdem fidei communiumque sacrorum participes, communem æque ac privam quo haberent in rebus illis percipiendis ἀσφάλειαν, desideraverint. Neque enim unius hominis curæ intenti solum fuere Christi legati, sed, ut ad omnia πρόβατα τὰ ἀπολωλότα τοῦ οἴκου Ἰσραὴλ missi a summo Doctore Matthæi X. 6. ita & integros *cœtus* erudiebant, & ad eosdem erudiendos plenius, sacras literas mittebant, ut Pauli, Petri, Jacobi, nec non omnium Apostolorum libri Epistolæque fidem faciunt. Ita vero cum humano conparatum esse ingenio novimus, ut rerum, quas percepimus, commemorabilium, ad unum omnes & *scripto* expositionem, memoriæ præsidio, concupiscamus.

§. 11. Quæ cum ita sint, nec solus ego sum qui Syri testimonium illud de Theophilo, alicujus loci, utut non summi & indubita

 ti,

ti, habendum eſſe exiſtimavi. Celeberrimus Fabricius Bibl. Gr. L. V. Cap. I. p. 94. de variis commentans Theophilis, hæc de noſtro monet. *Theophilus nobilis vel Alexandrinus, ut Syrus auctor Lexici apud Tenzelium p. 208. diſſ. ſelect. vel Antiochenus, ſi credimus ſcriptori recognitionum Clementis X, 71.* Si enim alterutri horum, cui fidem haberem, optio daretur, centies mallem adſurgere Syro huic, ea ſcribenti, quæ S. Hiſtoriæ haud repugnantia eſſe adſtruximus, quam *Voluſianis* illis, ut merito vir doctus vocat, Pſeudo-Clementis *chartis*, myriadum fabulis inquinatis. Idem vir ſummus L. IV. ejusd. Bibl. Cap. V. p. 136. citans hoc ipſum teſtimonium, nihil addit quo illud νοθείας accuſet, quantumvis Alexandri Mori ſententiam continuo ſubjungens obelo contundat quam & §. 2. cenſura notavimus. *Tenzelius* vero memorato loco rem in medio relinquens, de eadem alios judicium ferre permittit.

§. 12. Nuperrime tamen virum, undecunque doctiſſimum *Chriſt. Aug. Heumannum* in diſſ. de Theophilo §. 5. p. 491. hoc Syri hominis, teſtimonium haud magnifaciendum eſſe, ſed accenſendum fabulis potius autu maſſe reperi. Non quidem is ego ſum qui mordicus ſententiam meam tueri diſcupiam doctiſſimoque ſane homini meique amantiſſimo in hac cauſſa litterarium bellum ciere. Valeat enim teſtimonium quantum poteſt, & docto cuique videbitur. Verum cum eo fruar inge-

ge-

genio ut haud facile opinionibus fide veterum quodammodo firmatis nec *impotentia* vel *physica*, vel *morali*, vel *politica* laborantibus, bellum indicere soleam. Et ego hanc fidem habui huic Syro homini, quam bono cuique haberi testi, his ex nævis haud cognito, habere usque quaque solemus. *Unusquisque enim præsumitur bonus usque dum probetur contrarium*, ex veteri regula. Præcipue id in rebus *historicis* habeo, si contrariam rationem aliorum fide dignorum magis haud posse oppugnari video testimoniis. Causam enim expiscari haud possem cur hæc de *Theophilo* finxerit sublesta fide Bar Bahlul, in quibus nihil reperio quod dicentis studiis prodesse valeat. Potius cum tam candide agat ut Theophilum hunc illustrem, *alieno* solo vindicet, cum alias, si fingendi adfuisset lubido, potius cum Pseudo-Clemente eum suæ *Syriæ* (*Antiochia* enim *Syriæ* urbs est) addixerit, ut homines amore *patriæ* permoti, illustrissimum quemque, civem suum fuisse aliis persuadere nitantur, notumque sit de Homeri patria vel septem urbium certamen. Nescimus, fateor, qua ætate sit hic lexicographus. Tamen eum *lexicographum* esse meminisse oportet, hoc est, ex eorum genere hominem qui sua ex veterum scriptis, ætatem eorum longe antecedentium, undique corradunt. Quemadmodum Suidæ, Kimchii, aliorumque lexica ex monumentis priscæ ætatis po-

tiſſimum conſarcinata ſunt, quorum utique ſtamus judicio. Tali autem indole gaviſum eſſe noſtrum Bar Bahlul, nos docet capit. 186. catalogi Ebed JEſu ex verſione Abrah. Echellenſis. *Bar Bahlul*, ait, *compoſuit lexicon ex* MULTIS CONGESTUM LIBRIS, *& ex Jeſu Barali Medico, Marvazita, & Gabriele*, citante Tenzelio loc. cit. p. 208. Eſt quidem, æque fateor, hoc teſtimonium ἅπαξ λεγόμενον. At, ſi quævis *ſemel* dicta, ob deperditorum veterum librorum injuriam, fabulis accenſere velis, innumera quidem in ſcriptis omnium gentium, quæ alias certiſſimæ fidei ſunt, forent explodenda. Dignus dubio procul publica luce fuiſſet Bocharti liber, quem alicubi περὶ τῶν ἅπαξ λεγομένων promiſiſſe memini, quo id dediſſet operæ, ut permultas hujus indolis narrationes ab aliorum incredulitate vindicaſſet. Et, quamvis in Hiſtoria ſacra apud veteres paſſim fabulæ hæreant, tamen, cum nec omnia Cretes fingant, ut quisque falſi arguatur, merito in adfirmantem partem *fabulæ* probationem devolvimus.

§. 13. Immoremur itaque paucis etiamnum huic argumento, qualisque *Theophilus* noſter inter cives ſuos *Alexandrinos*, cum *origine* gentis, tum *dignitatis* munere, quo ipſi κράτιστε conveniat titulus, nobilis forſitan fuerit, diſpiciamus. Si expendiſti, lector, binas de *Theophilo* diſceptationes antea laudatas & huic Bibliothecæ inſertas, recordaberis alte-

rum

rum eruditiſſimorum virorum, eundem *gentilium*, alterum *Judæorum* turbæ, diſpari ſtudio, voluntate tamen pari & in litteras amore, adſcripſiſſe. Fateor non noſtrum eſſe hos inter tantas componere lites, nec me facile his permixtum velle Achivis. Attamen perpenſis utrinque rebus haud diffiteri poſſum mihi propiores vero videri eruditas Fratris mei rationes, quibus (III) JUDAICAE genti eundem annumerandum eſſe, exiſtimavit. Non deſunt quippe quibus eandem ſententiam fortius adſtructum eamus. Principio quidem (1) extra controverſiam poſitum remur Apoſtolos Chriſtique miniſtros *prima* ætate in convertendis ad Chriſti doctrinam hominibus, *magis* rationem habuiſſe *Judæorum* quam quidem gentilium multoque facilius fuiſſe *Judæos* quam gentes ad Chriſti ſacra perducere. Luculentis ſane teſtimoniis hoc argumentum expedivit doctum *Joh. Braunii* ingenium in Select. Sacr. L. I: Cap. I. quo, ſi plenam teſtium nubem deſideras, te ablegatum cupimus. Atque ita ſummus Magiſter diſcipulis juſſerat Matth. X: 56. Ἐις ὁδὸν ἐθνῶν μὴ ἀπέλθητε, πορέυετε δὲ ΜΑΛΛΟΝ πρὸς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα Ἴῦ ὄικυ ΙΣΡΑΗΛ. confer. Cap. XV: 24. & Actor. XIII, 46. quo & parabola ſpectat Matth. Cap. XXII, 2. ſqq. Dein (2) ſemper mihi fateor veroſimilem fuiſſe ſententiam eruditiſſimi *Ligtfooti*, quam in Præfatione ad horas Hebraicas in Matthæum protulit

tulit, OMNES LIBROS *N. T.* non modo *a* JUDÆIS *scriptos esse, atque* INTER, *verum* & AD JUDÆOS, *omnesque orationes in eo habitas a Judæis pariter atque AD*, & *apud* JUDÆOS. Quæ ipsa Ligtfooto haud priva est, sed adoptata quoque a maximo in his studiis curatissimique judicii *Jac. Rhenferdio* in dissertationis Primæ de *decem otiosis Synagogæ* Cap. I, §. 2. Quæ cum altera hujus argumenti edita est Franeq. A. 1687. Nec minus eadem docti *Braunii* eruditio hanc thesin pereximiis illustravit observationibus, quæ totum librum *primum* selectorum sacrorum ornant, docentibus, omnes fere Apostolorum Epistolas, *Pauli*, *Judæ*, *Petri* & *Johannis*, missas quidem ad gentes esse, maxime vero & potissimum ad *Judæos* Ἐν τῇ διασπορᾷ commorantes. Quid igitur rationis adfuturum sit, haud video, cur *Theophilum*, cui *Lucæ* libri inscripti, a ceteris faciam segregem, *gentiliumque* adscriberem natalibus. Quod ipsum, si Theophilum *Alexandrinis* civibus adnumeramus, eo minus fieri (3) oportet, ut eundem *gentibus* adjudicemus quo magis indubiis constat testimoniis, cum universam *Aegyptum*, tum maxime principem ejus urbem *Alexandriam* innumera multitudine *Judæorum*, summis privilegiis illic perfruentium, a seculis innumerabilibus ipsoque exordio civitatis abundasse. Vide hac de re passim Josephum L. II. contra Apionem p. 1063. Ed. Lipf. L. XIX. Ant. Jud. Cap. 4. L.

XX:

XX: c. 3, 5. XVIII: c. 1, 10. XIV: c. 12. & quae viri docti ad Juvenalis Sat. I: v. 130. notarunt, ut & Isaacum Vossium Var. Observ. Cap. X. p. 48. sq. Tum maxime Philonem *Judaeum*, ipsum *Alexandrinum*, cum passim in scriptis suis, tum potissimum in Libro quo *legationem* suam ad *Cajum* Imp. quam *Judaeorum Alexandrinorum* nomine obiit, data opera enarravit, cujus prope finem cum primis de *Judaeorum* in *Aegypto* & *Alexandria* agit *multitudine*. Adde inprimis quod ipse *Alexandrinus* Philo, ejus urbis faciem nobis describat quod πολλαὶ εἰσιν τῶν ΠΡΟΣΕΥΧΩΝ καθ' ἕκαστον τμῆμα τῆς πόλεως MULTAE sint PROSEUCHÆ (Judæorum) in UNAQUAQUE URBIS REGIONE, pag. 782. inter quas unam omnium excellentissimamque vocat μεγίστην καὶ περισημοτάτην p. 7.13. quam ex rabbinorum commentariis describit Celeb. Vitringa de Synag. Vet. L. I. P. I. c. 14. p. 256. conf. §. ult. hujus differt. Imo tanta *Alexandria* abundabat *Judaeorum* copia, quo illis peculiarem fuisse Synagogam, *Hierosolymis* ex Actor. VI: 9. appareat, qui inde religionis causa ad urbem principem mittebantur. Dein (4) nec nomen *Theophilorum*, Græcum licet, hac ipsa ætate atque antecedentibus fuisse *Judaeis* incognitum triplici (c) exemplo docuit cl. Frater meus

(c) *Theophili* Sacerdotis Judæorum summi quoque meminit Zonaras Ann. L. I. Coeterum, catalogo, illorum, qui hoc nomine fuere insigniti, quem nuper

meus cit. differt. §. 6. Neque enim tantummodo *Judæi* illo gaudebant ævo *Græcis Romanisque* nominibus, ut *Alexandri*, *Demetrii*, *Antipatri*, *Aquilæ*, aliaque teſtatum dabunt quæ celeb. *Braunius* L. I. Select. Sacr. §. 35. depromſit; Verum & propria *Hebraica* nomina, in ejusdem notionis *Græca* frequentiſſime commutabant, adeo ut hunc virum, quem Lucas Θεόφιλον adpellat, nativo vocatum fuiſſe ידידיה *Jedidja*, haud abnuerem, quod Ligtfooto placet in Harmonia IV. Evang. Sect. I: p. 248. Ita *Cepham* כפא dictum eſſe *Petrum* Πέτρον novimus ſeu *rupem*, ut utraque vox tam *Syra* quam *Græca* denotat. Pariter & Δορκάδα ſeu *Capream* cernimus vocari fœminam Actor. IX: 36.

per exhibui, alii addi poſſunt, qui interea temporis occurrerunt. Inter Graecos ſcriptores, qui de rebus Iudaicis aliquid memoriæ prodiderunt, primo loco *Theophilum* memorat Joſ. L. I. contra App. p. m. 1051. A Tzetze Chil. II. vſ. 88. citatur *Theophilus*, proconſul, patricius, quaeſtor & praefectus Politanus Ἐν θεμελιώσει περὶ θαλασσίας. *Theophilus* epiſcopus ſubſcripſit epiſtolae, quam patres concilii Antiocheni in cauſa Pauli Samoſatenſi ad Dionyſium epiſcopum Romanum miſerunt. Cathedram *Hierosolymitanam* obtinuit ſaeculo undecimo *Theophilus*. Inter epiſtolas Nili, Conſtantinopolitani primum Eparchae, & deinde monachi tres ſunt tribus inſcriptae *Theophilis* nimirum *Actuario*, *Cancellario*, & *monacho*. Per Mamantem & *Theophilum* presbyterum citatus olim fuit ad Synodum Conſtantinopolitanam a. 448. Eutyches. T. d. H.

36. cui inter ſuos nomen erat Syrum טביתא Ταβιθὰ ejusdem cum Græco ſignificationis. Ita &, quod obiter addo, puellam Ῥόδην dictam ſeu *roſam* Actor. XII, 13. Hebræo alias שושנה *Suſannam* vocatam, familiari inter illos, nomine, colligere fas eſt.

§. 14. Haut vellem itaque, ſi ex κρατίςυ titulo, quo olim Romani *magiſtratus* honorabantur, hanc te oppugnaturum ſententiam exiſtimes, indeq; argumentaturum neceſſe eſſe & Theophilum inter *gentes* munia *magiſtratus* exercuiſſe. Quantumvis enim (IV) κρατίςυ titulus omnibus aptus ſit *illuſtribus* viris ſeu magiſtratum gerant, ſeu ſecus: tamen demus, exinde patere Theophilum *magiſtratus* honoribus inſignem fuiſſe, ut & Celeb. Fabricius cenſet Biblioth. Gr. L. IV. c. III. p. 90. Tamen ſatis erit huic argumento eludendo apta unica hæc obſervatio. Ubicunque locorum ἐν τῇ διασπορᾷ vixere *Judæi* (qui ſane per totum orbem diſperſi erant. Vide Actor. II, 5. ſqq: atque ad hunc locum pereruditam Cl. *Biel* diſſert. Claſſ. III. Faſc. IV hujus Biblioth. ſect. III inſertam præcipue §. 5. ut & Celeb. Braunii Select. Sacr. L. I. cap. 19.) *proprios* eosdem conceſſione Romanorum habuiſſe *magiſtratus* a longiſſimis retro & dudum ante Lucæ natales temporibus, uti *Damaſci*, *Antiochiæ*, *Conſtantinopoli*, ita & ALEXANDRIAE potiſſimum pluribusque in *Aegypto* locis. Hi quidem *principes* eorum *gentis* ſeu ἐθνάρχαι, ut dicuntur, aut Ἀραβάρχαι *Arabarchæ* Græcis, Judæis

vero

vero הרבים המנהיגים *harabbim*, *hamanhigim* ſeu *ſummi gubernatores*, ex *propriis* ipſorum eligebantur tribulibus. Id plurima veterum tam *gentilium* quam *Judæorum* loca nos erudiunt, quæ ſumma collegit induſtria, mirificoque lumine illuſtravit peculiari diſſertatione de *Arabarcha* vel *Ethnarcha Judæorum* edita Franeq. 1702. magnum his ſtudiis quondam præſidium *Jacobus Rhenſerdius*. Nihil enim his *Arabarchis* Judæorum cum gentilibus magiſtratibus, quos Romani in provincias miſere, communis fuit Jurisdictionis, ſed pleni hi erant in ſuos tribules Judæos *abſolut que* plane *imperii* ſummæque autoritatis & *ſplendoris*. Et tantæ quidem in urbe *Alexandrina* ut nec principes viri inter Romanos ipſique Imperatores eorundem amicitiam ſubterfugerint, nec mulieres principes eorundem conjugiorum fœdera detrectaverint, ut abunde de his *Arabarchis Alexandrinis* nos certiores reddunt loca apud Joſephum L. XIV. Ant. Jud. c. 17. XLVIII: c. 1. 10. XIX. c. 4. XX: c. 3. 5. Cujus & *Alexandrini* Judæorum *Arabarchæ* mentio fit apud Juvenalem Sat. I: 130. ut præmiſſum *Aegyptii* nomen oſtendit eum de *Alexandrino* loqui. Idem & inter ſummos viros collocatur *præfectum Auguſtalem* & *ſacrorum theſaurorum præpoſitum* ALEXANDRINUS ARABARCHA in Juſtiniani Edicto XI: cap. 2. & 3. cum quo loco confer *l. 9. Cod. de Vectigal.* ubi *vectigalis* ARABARCHÆ *per* ÆGYPTUM meminiſſe im-

imperatorem videbis. Potuit proinde & *Theophilus* noster *Alexandrinus*, κράτιστος illic, gentis suæ gessisse *magistratum* summaque eminuisse dignitate Arabarchatus, saltem ad *nobilissimam* horum Arabarcharum pertinuisse familiam, qui nobilitate, opibus, potentia, dignitatibus, nulli nobiliorum gentilium postponendi erant. Talis erat Philo illustris ille *Judaeus*, cujus opera etiamnum terimus, quem fuisse fratrem *Alexandri* in urbe *Alexandria* Arabarchæ ditissimi testatur Josephus L. XVIII: c. 10. eundemque ut gentis suæ *nobilissimum* hinc *Judæorum* nomine ad Cajum Imp. *legatum* missum fuisse refert, atque τὰ πάντα ἔνδοξε *per omnia clarissimi*, ut Theophilum Lucas κρατίστε, titulo exornat. Equidem & ipse illo Philo inter suos gessit nomen ידידיה seu *Jedidæi* hoc est Θεοφίλε, quod ipse in *Philonis* Græcum, ex more tum temporis solemni, commutavit. Hebræo enim hoc & nativo nomine Philonem citat *Jedidæi Alexandrini R.* Azarias in Meor Enajim Cap. 32. Et tales שרים seu PRINCIPES aut *magnates* fuisse *Alexandriae*, qui in Synagoga *maxima* illic in *duplicatis* sedebant *sedilibus*, glossa agnoscit ad locum Gemaræ Hierosolymitanæ, mox seq. §. notandum.

§. 15. Dum autem in eo sum, quo hæc de Theophilo meditata chartæ committam, incidit forte fortuna alia conjectura, quæ num ad tituli ejusdem κρατίστε illustrationem aliquid

adferre momenti poſſit, alii in rebus Judaicis me peritiores dijudicent. Cum enim κρατίςϰ elogium dari Felici & Feſto *Cæſaris procuratoribus* cerno Actor. XXIII: 26. XXIV: 3. XXVI, 27. Hoc quidem nominis ex *Græcis-Romanisque* litteris elucidari optime, ut a doctiſſimis factum eſt hominibus, crederem. Verum, dum hic Lucas ipſe quondam *Judaeus* ad virum, ut ego æque exiſtimo *Judaeum* gente, hos libros ſcripſerit, & quidem qui adhuc *inter* Judæos verſabatur, viſum fuit numne potius huic titulo ex *Jure* veterum *Hebraeorum* aliquid accedere poſſet luminis, ad quod potiſſimum attendendum eſſe multo ſtudio ſacrarum N. T. dictionum ſtudioſo, me *Ligtfooti* in præf. ad Horas Hebr. in Matth. aliorumque animadverſiones, commonefecerunt. Incidit ergo *Seniores* quondam Synagogæ *Judaicae*, qui *ſeptem* numero erant, dictos eſſe טובים *Tobbim* hoc eſt *bonos*. At cum Hebræi nec comparativo gaudeant nec ſuperlativo, ſed eorum loco ut plurimum utantur poſitivo, & in honorum titulis ſua lingua perpetuo etiam in re principe poſitivo gaudeant: Hinc טוב *bonus* æque notat ἀγαθὸν ac κρείττονα & κράτιςον. Atque ita hi זקנים ſeu *ſeniores* vocantur טובים *boni* ſeu *optimi* a R. Elia Orientali in Cap. 57. Conſiliorum. Aeque & in Gallia & Metis in Lotharingia alibique locorum eos ſimpliciter hodienum vocari *Tobbim* ſeu *bonos* ex ore *Simeonis Leon* docet ce-

celeb. *Rhenferdius* diff. II. de *Decem otiosis Synagogae* §. 19. p. 242. Alias in jure Hebræorum frequenter vocantur טובי העיר BONI *civitatis*, & quoniam *feptem* numero effe folent (qui adhuc in Gallia præfto hodie eft numerus) שבעה טובי העיר *feptem* BONI *civitatis*, ut ex variis *Judaeorum* fcriptis veteribus recentioribusque luculenter docet memorato loco Rhenferdius cum in differt. I. §. 110--113. tum diff. II. §. 20. fq. adeo ut horum Seniorum titulum טבים *Tobbim* feu *bonorum*, quem ab antiquiffimis retro temporibus ad hodierna usque retinent fecula, cognofcas. Quod fi proinde & hunc Theophilum inter hos *feptem civitatis* Alexandrinæ, *bonos* numerare velles, indeque tituli κρατίϛυ, quo a Luca exornatur, petere rationem. Ea in re abfoni nihil fortaffe deprehendes, *Alexandria* tot *Judaeorum* abundante quondam *Synagogis*, ut Philo Leg. ad Cajum p. 782. fq. docet. Juvabit hanc in rem notaffe iftiusmodi זקנים *feniorum* minimum fuiffe numerum *feptuaginta* Alexandriæ, utpote cum in *maxima* Synagoga totidem in *aureis* fedilibus fediffe (ut eorum κρατίϛην dignitatem agnofcas) legamus in Gemara Talmudis Hierofolym. ad Hechalil. fol. 55. col. I. Loci, quem indicio Celeb. Vitringæ debeo, eum notantis L. I: P. I. cap. 14. p. 256. de Synag. Vet. verfionem adfcribamus, *R. Juda dicit, quicunque non vidit DUPLICATA ALEXAN-*

 DRI-

DRIAE SEDILIA (in Synagoga maxima) *is dicendus est nunquam vidisse de vita sua gloriam Israelis.* Tanto enim splendore ea eminebat, ut ex sequenti ejus patet descriptione. *Basilica fuit magna* (h. e. maxima) *atque in ea* Duplicata *fuere* sedilia, *alterum è regione alterius.* Hæc duplicata *sedilia* fuisse locum *consessus* שרים PRINCIPUM explicant, unde facile varios in hac urbe inter *Judaeos* fuisse κρατίςυς seu *magnates* agnoscis. Addunt Talmudistæ. *Septuaginta vero Cathedrae* AUREAE (קתודראות של זהב) *ibi fuere collocatae, quibus insiti erant* LAPIDES PRETIOSI, & MARGARITAE *pro* SEPTUAGINTA SENIORIBUS (שבעים זקנים) *quarum unaquaeque constitit viginti quinque myriadibus denariorum.* En hic זקנים seu *seniores*, qui alias טובים *boni* dicti, summo in honore, sellisque conspicuos regiæ pompæ proximis quo iis κραῖίςων titulum dari potuisse, haud erit cur mireris. Id si minus commode fieri posse censeas, haud dubito tamen quin hinc illustrabis optime titulum ἀγαθȣ̃ BONI quo Christum sospitatorem nostrum quendam principum Synagogæ decorasse legimus Matt. XIX: 16. 17. Marc. X:17. 18. Luc. XVIII: 18. Διδάσκαλε ΑΓΑΘΕ, ait, τί ἀγαθὸν ποιήσω ἵνα ἔχω ζωὴν αἰώνιον; *Magister BONE quid* boni *faciam ut vitae aeternae particeps fiam.* Respuens hunc titulum Christus, respondet τί με λέγεις ΑΓΑΘΟΝ; ȣ̓δεὶς ΑΓΑΘΟΣ, εἰ μὴ εἷς ὁ θεός. *Quid*

me

me BONUM vocas? nemo BONUS est, nisi Solus DEus : Videtur enim captandæ benevolentiæ causa, cum Christus se præberet doctorem populi, magister ille eundem eo salutasse titulo, qui alias presbyteris pastoribusque Synagogæ proprius erat, ut טובים BONI vocarentur. Christus autem tacito ictu & viri adulationem, & nominis illius inter *Judaeos* abusum culpans, quis proprio nomine ἀγαθȣ̃ dignus sit, exhibet indicio, adeoque sibi haud aliter ex vero illud competere, quam si illum Magister verum genuinumque DEUM agnosceret. ϗ ταῦτα μὲν δὴ ταῦτα.

V.

Nova quædam Historico-Theologico-Literaria.

LUGDUNO BATAVORUM celeberrimus Vir Sigebertus HAVERKAMPIUS ita ad me nuper scribebat. *Ego valde grandem & magnificum laborem, subire cœpi. Josephi opera, prout in Anglia impressa sunt, ad examen revoco, adhibitis praestantissimis hujus Bibliothecae Mss. ut & Cl. Cocceji conjecturis, quibus cunctis Angli caruere. Nec charta, nec characteres (qui*

novi jam funduntur) vel bilum Britannicis cedent. Sunt & viri docti, qui symbolam conferent, si & tales in Germania vestra invenientur, accepti nobis erunt. Totus jam in collatione istorum Mss. sum, neque enim operae, nisi post mensium aliquot meditationem incipere possunt, ubi vero incepere, progressus satis optatos, Deo juvante, facient. Optandum sane foret, ut hic labor feliciori successu gaudeat, quam quidem tot virorum præstantissimorum, qui in illustrando Josepho operam posuere, conatus nacti sunt. Neque dubito, quin non solum e Germania nostra, sed & ex aliis regionibus eruditi viri symbolas suas, inprimis autem, quæ passim in scriniis doctorum virorum ad Josephum observationes latent, benevole & promte sint suppeditaturi, quo tandem aliquando accurata totque expetita votis nobilissimi scriptoris editione uti fruique liceat.

TIGURI vir quidam eruditione insignis possidet *Lexicon Concordantiarum Flavianarum Græco Latinarum*, sive indicem locupletissimum in Josephum, in quo innumera ejus loca emendantur, adductis ex aliis auctoribus, quæ ad ejus illustrationem possunt facere, ut & sexcentis delineationibus veterum numismatum. Offertur hic liber bibliopolis, qui ejus editionis curam suscipere volent. Conficiet circiter modicum in forma majori volumen. Specimen aliquod operis Latinis novis literariis suis inseruit eruditissimus Krausius

ſius n. VII. p. 94. Heic celeberrimi viri Joh. Jac. Scheuchzeri commentarius Phyſico-Mathematicus in *Jobum*, cujus ſpecimen huic Bibliothecae T. II. p. 397. ſq. inſertum eſt, mordet carceres. Vir doctiſſimus Conradus Hottingerus diario ſuo literario, quod inſcripſit *Vetera & nova*, impoſuit colophonem. Vir Venerandus Joh. Jacobus *Hottingerus*, cujus frequens mentio in hac bibliotheca eſt, ad prelum paratum habet ſequens opus, cujus integrum titulum tibi exhibemus, ut faventem Lucinam quantocius experiatur, optantes. ΤΕΤΡΑΣ *diſſertationum Biblico-Chronologicarum, qua tum ex indicibus temporis adventui Meſſiæ in Prophetarum ſcriptis aſſignati, præcipue ex LXX. hebdomadibus Danielis, tum ex SS. Evangeliſtarum de JOHANNE Baptiſta & CHRISTO hiſtoria, Jeſum & in plenitudine temporis natum, & CHRISTUM eſſe adverſus Judæos demonſtratur, ſacri etiam codicis ſinceritas paſſim defenditur. Accedit* Appendix *triplex* 1. De *Samaritanis primis, eorumque in Aſſyriam deportatione*, 2. *De novis ex Aſſyria miſſis Samariae incolis*, 3. *De XII. Tribuum diſperſione. Cum indicibus neceſſariis*; Auctore Joh. Jacobo HOTTINGERO, S. Theologiae in Tigurinorum Athenaeo Profeſſore.

DANTISCO nuntiatum nuper eſt diem ſuum obiiſſe Virum doctrinâ ac pietate praeſtantem, ſcriptisq; ædificationi Chriſtianae inſervientibus inclutum, *Stephanum* WOLTERS. Nunc

brevem vitae ejus ac ingenii monimentorum ſciagraphiam tibi exhibemus. Natus eſt Hamburgi VII. Kal. Sextiles a. cIɔ Iɔcc LXV. Patre *Liberto Wolters* & Matre *Jacoba du Bois*. Studiorum tyrocinia in Schola *Bremenſi* poſuit hoſpitio uſus D. *Joh. Hipſtedii*, eloquentiæ & Hiſtoriarum Profeſſoris. Hamburgi An. 1662. Philologiæ Sacræ ſe applicuit Præceptore D. *Eſra Ezardi* S. S. Theol. Licentiato. Inde An. 1666. *Lugdunum Batavorum* profectus maxime D. *Joh. Coccejo* & D. *Abrahamo Heidano* Viris toto orbe celeberrimis formandum ſe tradidit; ibidemque luſtratis antea cœteris Fœderati Belgii Academiis An. 1670. in numerum *S. Miniſterii Candidatorum* receptus eſt. Eodem anno *Cantabrigiae* in Anglia degens lauream *Doctoratus* a Senatu Academico oblatam accepit. In Galliam translatus aliquot menſes *Salmurii*, poſtea *Genevae* commoratur, tandemque *Baſileae* ab Antiſtite D. *Luca Gernlero* Miniſterio Sacro inauguratus eſt. Inde *Heidelbergenſi* Academia luſtrata ad ſuos primum *Hamburgum*, dein *Holmiam* Suecorum ſe recepit; qua urbe tandem relicta *Gedanum* tranſiens Ao. 1674. Verbi Divini *Miniſter Extraordinarius* & poſtea 1681. *Ordinarius* ad Ædem S. Petri & Pauli *vocatus* eſt. *Uxores* tres temporis ſucceſſu duxit primam *Corneliam* celeberrimi Philologi D. *Cornelii Schrevelii*, M. D. & Rectoris Scholæ Leidenſis filiam, e qua duæ adhuc filiæ ſuperſtites ſunt. Secundam *Barbaram* *Hay-*

Hayniam nobilissimæ prosapiæ Virginem, quæ unici filii, sed præmatura morte jam exstincti parentem fecit. Tertiam ætate ingravescente sibi sociavit Virginem *Constantiam Kirschiam*. Obiit ipse 15. Aprilis anno hujus seculi 19. Ministerii 45. & ætatis suæ 74. scripta ejus exstant: 1. Krohne der Gnaden Gottes. 8. 1684. 2. Tractätlein von der Andacht Petri Jurieu, quem e Gallica in Vernaculam linguam transtulit, adjectis aliquot proprii laboris concionibus. 8. 1687. 3. Hoffarts-Greuel und Gericht. 8. 1693. 4. Kirchen und Epistel-Postil. V. Volumina 4to. 1697. &c. 5. Conciones Funebres in Collegas: D. Adrianum *Pauli* & D. Michaelem Ernestum *Rötherum*. 4to. annis 1685. 1698.

Ibi quoque ad d. XVIII. Jun. a. C. MDCCXX. ætatis LVIII. in vivis esse desiit D. Daniel PAULI, Gedanensis, & ecclesiæ Reformatæ in patria ad ædem S. Elisabethæ verbi divini Minister. Munus ejus cessit Cl. Viro Alexandro *Sostmanno*, cujus exstat eruditus *de LXX. Hebdomadibus Danielis* Commentarius editus Lugd. Bat. 1710. 4.

REGIOMONTI propediem hic liber prodibit, SEXTI EMPIRICI *Scepticorum Coryphaei, Tractatio de DECEM MODIS* Εποχης *seu de scientiis, earumque certitudine, totidemque ambigendi viis & rationibus, quam PRODROMI LOCO reliquis Sexti scriptis praemissam Notis suis cum philologicis, tum Philosophicis ex mente Renati*

des CARTES, non neglectis V. CL. Joh. Alberti FABRICII & Henr. STEPHANI Annotationibus tum illustrat, tum castigat Auctor JACOBUS THOMSON.

AMSTELÆDAMI ſub prelis ſudat Liber, cujus argumentum ex epigraphe, quam integram damus, cognoſces. תולדת עמנואל האמיתי hoc eſt *Vera Immanuelis generatio. Secundum Probetiam Jeſaiae cap. VII. v. 14. Ex qua contra Judaeos probatur, capia hic dictam, Matrem eſſe Meſſiae, ipſumque* עמנואל *Meſſiam Ieſum eſſe Nazarenum; Nec non Declaratio quaeſtionis illius: Quo tempore Chriſtus Paſcha cum Diſcipulis ſuis celebraverit: quod ex Iob. XVIII. vſ. 28. ſecundùm Ritus Eccleſiae Iudaicae, ſtatuto tempore, factum eſſe oſtenditur. Quae duo, uti & multa alia Exempla & Prophetiæ V. T. ad confirmationem Religionis Chriſtianae, ex ipſo Verbo Prophetico, & Scriptis Talmudicis, cum Veritate N. T. conferuntur, explicantur & confirmantur. A Rabbi CHRISTIANO MEYER, Iudaeo Hamburgenſi, ad Chriſtum converſo, Hebraice & Latine in 4to.*

IBIDEM ſermone vernaculo prodibit commemorabilis & diu exſpectatus Liber, cujus ἐπιγραφὴν verbis Latinis, quibus optandum eſſet ut totum ſcriptum exararetur, tecum communicamus. *LEXICON HIEROGLYPHICUM SACRO-PROFANUM, ſive Dictionarium ſacrorum & profanorum typorum & ſymbolorum, in quo Perſonae, res, tempora, loca, animalia, arbores, plantae, herbae, piſces, aves, & reliqua quae in ſacris literis & veterum ſcriptis emblematum loco fuerunt.*

fuerunt, una cum aliis impropriis & alicunde petitis dicendi modis copiose tractantur, quae ad literam spectant, diligenter enucleantur, typi explicantur, & ad Antitypum referuntur, vera significatio emblematum ostenditur, phrases allegoricae elucidantur, & nnumera loca Veteris & N. Testamenti, ex antiquitate & linguis, secundum genium parabolarum, typorum symbolorum, exponuntur & elucidantur operâ Martini KONING, V.D. Ministri Nieuportensis in Hollandia; cum fig. æneis. VI. Voluminibus formae majoris. Specimen operis egregiis præstantissimorum Virorum testimoniis munitum jam lucem adspexit. Optimo consilio nuper publice promissum est, loca auctorum sacrorum & profanorum, ex quibus testimonia depromuntur, quæ primum videbantur omittenda, indicatum iri. Intrà trium annorum spatium, inde à Kalendis Februariis hujus anni, opus hoc profligatum iri promittunt editores.

OXONII inprimuntur per *subscriptionem*, uti loquuntur typographi, Biblica Anglica JOHANNIS WICLEFI, in folio, cujus instituti hæ conditiones sunt exhibitæ: Biblia hæc esse imprimenda ex duobus curiosis Manuscriptis, Veteris Testamenti in Collegio Lincolniensi Oxonii extantis, & Novi Testamenti in Codice Roberti Keck: Collationem accuratam esse institutam cum duobus Manuscriptis vetustis, altero in collegio Johannis, quod ipsius Wiclefi manu consignatum

tum esse putatur, altero in Collegio Reginæ Oxoniensi: Porro cum melioribus Exemplaribus impressis hoc conferendum esse: Tertium Librum Esdræ, qui non nisi in una editione Oxoniensi extat, nec non Epistolam ad Laodicenses in sola editione Lambethana occurrentem, uti & Prologos quosdam Librorum, quos nonnisi quædam editio ex Collegio Reginæ exhibebat, suis locis insertum iri. Cumque hæc versio a Sede Romana ut hæretica sit condemnata,& sœpius combusta, multis in locis Versiones aliæ Pontificiæ tum Anglicæ tum Gallica Lovaniensis collatæ sunt additis observationibus. Sub textu comparebunt Annotata Wiclefi ex omnibus libris Wiclefi excerpta, & ad sua loca relata adscriptis MSS. & paginis, unde hausta sunt, non omissis observationibus & consequentiis, quibus primarii Papatus Errores refutantur. Præfigetur *Prologus sive Introductio ad Lectionem sacræ Scripturæ*, Authore *Wiclefo*, cum quatuor Manuscriptis collata: nec non dissertatio de Vita & Scriptis Wiclefi, cui annectetur Dissertatio de hac Versione, Catalogus omnium editionum, brevis notitia editionis alterius Anglicæ Wiclefianæ vetustioris, nec non accurata recensio omnium sequentium Versionum Anglicanarum ad præsens usque tempus. Frontispicium ornabit Effigies Wiclefi affabre sculpta. In fine habebitur Glossarium absolutum vocabulorum obsoletorum omni-

omnium, quod linguarum Septentrionalium Origines indagantibus non mediocri erit adjumento. Folia circiter 210. totum opus conficiet. Pretium ſubſcribentibus fixum eſt, duæ libræ Sterlingicæ cum duobus aſſibus.

DRESDAE vir ſumme venerandus Carolus Gottofredus ENGELSCHALL, ſereniſſimi Poloniæ Regis & Electoris Saxonici à concionibus aulicis conſilium cepit celeberrimi Theologi noſtratis Johannis DALLAEI opera Latina, junctim aliquot majoris formae voluminibus edendi. Hujus inſtituti rationes publico ſcripto, ſive *allocutione ad eruditos epiſtolica* edita Budiſſæ hoc anno, in qua de hoc præclaro Theologo, ejusque ſcriptis pluribus commentatus eſt, expoſuit. Cui ut faventem Lucinam apprecamur, ita monemus tantum, illi præfigendam eſſe Dallæi vitam, quam filius ejus compoſuit ſub titulo; *Abrege de la vie de Mſr.* Daille, *& le catalogue de ſes œuvres.* Adjunctus hic liber eſt duabus ejus ante obitum poſtremis concionibus, quæ prodiere Pariſ. 1670. 8.

HERSFELDIAE opus inſigne, quod jam ante complures annos Vir Cl. Joh. Chriſtophorus KALCKHOFIUS, meditatus eſt, & ad umbilicum feliciter perduxit, nunc formis exſcribetur, cujus ſumma ex hoc ejus titulo apparet. *JOH. CHRISTOPHORI KALCKHOFF, J. U. Licentiati & Sereniſſimorum Principum Haſſo-Rhenofelſenſium in Cancellariâ, quæ eſt Rotenburgi ad*

ad Fuldam, Consiliarii HASSIA LITERATA, ubi magno numero exhibentur SERENISSIMI HASSIAE PRINCIPES, AUGUSTAEque Principes doctrina & studiis literarum elegantiorum, nec non præclaris in Rempublicam literariam meritis illustres: dein Sancti olim Viri & Hassiæ Apostoli, ut & Archiepiscopi, Episcopi, Abbates &c. porro Comites, Barones & Nobiles: item Theologi, JCti, Medici ut & Philosophi, Mathematici, Historici, Oratores, Philologi, Critici, Poetæ &c. Qui vel in Hassia in lucem nati & non modò ibidem, sed & in reliquâ Germania, tam superiori quam inferiori, nec non in Italia, Gallia, Britannia, Polonia, Dania, Suecia, Hungaria, Bohemia, & alibi publicis splendidisque admoti functionibus, jam inde à S. BONIFACII in Hassiam adventu ad nostra usque tempora eruditione sua aut scriptis editis usque quaque inclaruerunt, Vel qui apud exteros quidem prognati, nostrâ tamen patrumque nostrorum memoriâ publicis in Hassiâ officiis hactenus defuncti, aut elegantiores literas professi sunt. Opus in gratiam & gloriam Hassiacae Gentis conscriptum & diu multumque desideratum.

LONDINI infelicem rursus foetum in publicum protrusit Johannes TOLANDUS sub titulo *Pantheistici*, cujus tamen perpauca tantum imprimi curavit exempla, iis solum distribuenda, quibus ejusmodi glandibus vesci volupe est. Majorem applausum merebitur, liber, quem Anglice prodituram spes est, Richardi CUMBERLANDI, episcopi, dum viveret,

veret', Peterborucensis, *Sanchoniathonis historia Phœnicum*, ex primo libro Præparationis Evangelicæ Eusebii depromta, cum continuatione ejus, è *canone Eratosthenis Cyrenaici*, quem Dicæarchus ad primam Olympiadem persecutus est, desumpta, qui autores historicis & Chronologicis observationibus illustrabuntur. Accedet præfatio,& de Auctoris vita,laudibus, & scriptis relatio opera Samuelis PAYNE, Mag. Artium, & V. D. Bernaci in provincia Northamtoniensi Ministri & episcopi Capellani. Heic loci quoque Anglicè recusa est D. CLARCKII *Doctrina scripturae de Trinitate* longe auctior, accuratior atque emendatior.

BEROLINI sub initio hujus anni Virum reverendissimum Benjaminem URSINUM, Potentissimo Borussiæ regi a sacris & concionibus aulicis, primumque in illius terris episcopum, octuagenario majorem, concessisse fatis accepimus.

BREMA decus suum haud postremum nuper ad diem IX.Kal.Februarias amisit Gerhardum a MASTRICHT, urbis Oratorem, Virum mascula dubium pietate in Deum, an varia raraque eruditione illustriorem, postquam menses quatuor post LXXXI. annos in terra vixisset. Noluit ille quidquam de vita sua vulgari, & ne quidem funus publico programmate indici. Quae tamen de ejus vita, scriptis-

ptisque mihi innotuere, faciam, ut proxime in his fasciculis legas.

ULTRAJECTO clarissimus Vir Jacobus ELSNERUS valedixit, honoribus antea doctoralibus ornatus, ut capessat provinciam docendi sacras literas in Ill. Gymnasio Lingensi, quam Cl. Ensius, qui nunc Theologiam extra ordinem in hac Academia profitetur, vacuam fecit, cujus muneris auspicia capiet oratione dicenda de *zelo veri Theologi*. *Compendium historiæ ecclesiasticæ* usibus collegiorum destinatum prelo tradidit Cl. LAMPIUS. Cl. Millius dissertationem de *Gad* & *Meni* vulgavit, qua utrumque nomen Lunam designare sibi probandum sumsit. Ad diem XVIII. Novembris anni superioris celeberrimus Vir Everhardus OTTO, non unis in rempublicá literariam meritis inclutus, Teutoburgo Clivorum huc evocatus, juris civilis & publici professionem, quam suo ad Lugdunenses abitu vacuam nuper reliquit Cl. Vitriarius, solenni ritu auspicatus est, limatissima elegantissimaque oratione impressa Typis de *Jure Imperatoris & statuum imperii circa sacra*. Nuper heic loci mortalitatem implevit vir Cl. Melchior LEYDEKKERUS cujus vitam, scriptaque Tomi III. hujus Bibliothecæ pag. 158. sqq. exhibuimus.

KILIAE Holsatorum non sine insigni Academiæ & literarũ sacrarum damno Theologus celeberrimus Albertus zum FELDE vitam cum morte commutavit, cum annum adtigisset sextum

tum supra quadragesimum. Vitam præclari hujus viri tibi Fasciculus sequens sistet. Laurentius MOSHEMIUS noster, cujus de *tempore scripti Apologetici Tertullianaei haud ita pridem disquisitio Chronologico Critica* Lugduni Batavorum, in forma 8. lucem vidit, locupletiorem mox editionem nitidissimi fœtus sui, qua vindicias Christianæ religionis contra Tolandum susceperat, cujus tibi imaginem quandam Cl. III. Fasc. V. exhibueramus, Hamburgi emittet. In hac Academia superiori anno Vir doctissimus Georg Gottlob RICHTER, Schneebergensis Misnicus, dissertationem medicam inauguralem habuit de *mirabili sanatione mulieris in ptocbodocheo Bremensi*, cujus historiam tibi Cl. I.I fasc. IV. hujus Bibliothecae dedimus. In illa historiæ circumstantias omnes primum sollerter considerat, & num aliquid heic admixtum fuerit fraudis, quam tamen prorsus abfuisse, velim sit persuasissimus, indagat. Deinde in causas rei inquirit, easque naturales esse, & validæ nimis imaginationi, de cujus vi & docte & copiose disserit, tribuendas esse probat. Gratulamur nobis nostram narrationem tam solidæ atque eleganti disquisitioni præbuisse occasionem, neque aliter de re hac eruditissimum Virum judicasse, quam judicandum esse semper credidimus. Quemadmodum in eo quoque rem acu tetigit, quod precari quidem voluerit, non ominari autem ausus fuerit mulieri perennem sanitatem,

& a periculo redeuntis mali immunem cum iisdem propemodum malis, quæ insolito illo somno profligata fuerant, denuo afflictam esse, atque etiamnum vexari, cognoverimus.

EMDAE Vir. Rev. Eilhardus Folcarthus HARCKENROTHIUS, quidquid a sacro, quod in hac urbe obeundum habet, munere vacui habet temporis, illud impendit colligendae ac conscribendae historiae ecclesiarum Reformatarum hujus urbis, ac vicinarum in Frisia Orientali. Tituli librorum, quos prelo destinat, hi erunt. I. *De moederkerck van EMDEN, bewesen en bevestigt uyt haar leven en gedrag, in de twee laatst afgeloopene euwen, zedert de hervorminge in Oostfriesland begonnen* 1519. *tot op heden*. Hic liber complectetur historiam eorum, quae post emendata in his oris sacra contigere. II. *Kerckstaat van Oostfriesland ten tyde des Pausdoms*. Haec pars recensebit ea, quae ad statum illarum ecclesiarum ante reformationem, sub Papatu pertinent. III. *Chronyck van de Oostfresche Kerckstaat beginnende bezonder van a. 1400. tot op heden*. In quo ea, quae in prioribus praetermissa erant, aut de quibus accuratior notitia ad auctorem pervenit deinceps, collocabuntur. Nos ut hi labores quamprimum absolvantur, multisque aliorum symbolis adjuventur, precamur.

BREMAE celeberrimi Theologi Johannis D'OUTREINII commentarius in Catechismum

mum Heidelbergenſem e ſermone Belgico in Germanicum idioma translatus cum notis quibusdam Cl. Viri Friderici Adolphi LAMPII lucem adſpexit. Accidit in hac editione aliquid, quod a nobis non negligendum eſſe, omnino videtur. In editione enim Amſtaelodamenſi ita legebatur. *Dog hoe kan het egter beſtaan met de vryheyd van de wilsneigingen, dat God die NB. SOUDE van euwigheid beſloten, en die van te voren geweten hebben, ende dat hy die ſelfs Soude in de Menſchen wercken?* Is vero, cui verſionis cura demandata fuerat, non tam acutis, ut par erat, utens oculis loco voculae *Soude*, i. e. ſolte/ legit *ſonde*, i. e. Sünde/ ſenſuque prorſus alieno ita vertit; Wie kan es aber mit der Freyheit der Willens-Neigungen beſtehen/ daß GOtt DJE SUNDE von Ewigkeit beſchloſſen/ und vorher gewuſt habe/ und ſelbſt in den Menſchen würcken ſolte? Haec videns, qua eſt ſagacitate, Lynceisque oculis, quando ſe emendatioris eccleſiae membris aegre facere poſſe autumat ó פלוני אלמוני, anſam inde eripuit in *Proh fidem! horribili ac ſacro libello* quem his rurſus diebus cum plurimis aliis ejusdem furfuris in publicum protruſit, toties totiesque à nobis rejectam, exploſam, damnatamque criminationem, quaſi Deum, intemeratum omnis boni fontem, *peccata efficere, eorumque auctorem eſſe,* doceremus, objiciendi. Nos hoc legentes, obſtupuimus primo, haec nobis potuiſſe exprobrari, &

ex inſpectione exemplaris Germanici vix potuiſſe refelli. Sed bonum tamen factum eſt, quod ex collatione editionis Belgicae ad primum oculi ictum patuerit, quaenam fuerit erroris ſcaturigo, eumque non Theologis noſtris, ſed tantum translatori, alii vitae generi dedito, oculisque haec tum nimis inunctis uſurpanti, characteresque literarum u & n, figura valde vicinos non probe diſtinguenti, adſcribendum eſſe Praecipue cum ex iis, quae antecedunt, & ſequuntur, praeſertim ex collatione quaeſtionis 83. & ſequentium quam clariſſime pateat, quam valde præſtantisſimus libri AUCTOR à tetra illa ſententia abhorreat. Quo autem appareat, quantae illa nobis ſit abominationi, curavit illico Venerandum Bremenſe Miniſterium, illud libri folium deleri, & cum alio, in quo Auctoris mens expreſſa eſſet accuratius, commutari. Vides in hoc exemplo, quantum ſaepe ab uno apice pendeat momenti, & qua ratione vel una literula minus recte expreſſa atrociſſimis calumniis poſſit præbere occaſionem. Rogantur autem aequi lectores, ſi in quod inciderint exemplar, in quo locus ille nondum emendatus eſt, id velint corrigere, ne quis olim inde anſam capeſſat dogma tam fœdum, quod toto deteſtamur pectore, adſcribendi eccleſiae noſtrae, eamque propterea EDZARDIZANDI, hoc eſt, calumniis, convitiis ac maledictis inceſſendi. Atque hunc in finem haec debuerunt moneri,
ne

ne quisquam existumet illius, quem nosti, hominis, causa haec scripta, aut illum a nobis aliqua responsione dignum judicari, cœpisse. Nondum in eum statum redactus est coetus noster, ut ab eo quidquam excitari posse sibi detrimenti, metuendum habeat, cujus causam oporteret esse desperatissimam, si talibus armis, quibus ille utitur, necesse haberet defendi. Pergat ille nos lacessere, atque, cum superos non possit, movere Acheronta. Non aliam ille a nobis impetrabit responsionem, quam quae illi tomi tertii hujus bibliothecae pag. 133. & 134. data est. Neque alio contra eum utemur armorum genere, quam quae sunt Christianorum, hoc est *precibus*, quibus Deum implorabimus assidue, velit pro immensa sua bonitate tam infelicis capitis misereri, eique omnia tam feliciter tamque prospere jubeat evenire, quam quidem ille nobis male discupit, quos toties, atque adeo nuper admodum *tamquam publicos Christi, & Sospitatoris nostri hostes*, horresco referens! *omnium amicitia & consuetudine indignos, & quam maxime cane pejus & angue vitandos censuit.* Quae quidem cum legimus, miramur quidem talia, vidente Magistratu, legente Christiano Ministerio, conniventibus ejusdem communionis Theologis, impune scribi, atque in vulgus spargi, idque in Germania, in qua utrique parti eadem libertas sacrorum publicis imperii decretis sancita ac stabilita est, at simul ea obversantur animo

nostro, nosque erigunt Apostoli verba, quae legimus 1 Cor. IV. 12. 13. Λοιδορούμενοι, εὐλογοῦμεν. Διωκόμενοι, ἀνεχόμεθα. Βλασφημούμενοι, παρακαλοῦμεν, ΩΣ ΠΕΡΙΚΑΘΑΡΜΑΤΑ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ ἐγενήθημεν, ΠΑΝΤΩΝ ΠΕΡΙΨΗΜΑ ἕως ἄρτι.

VI.

INDICES CLASSIS

tertiae & quartae.

A.

Index Alphabeticus, Auctorum & materiarum generalior.

NB. Numerus Romanus tomum; alter paginam tomi. L. R. notat Librum esse Recensitum; Ubi nullus numerus Romanus apparet, indicatur tomus tertius:

Observ.

(a) In illa pag. 518. legitur. *Veritates de quibus* nobis *nihil certi atque indubii divinae paginae docuerunt.* Ex his verbis mihi jam aliquoties turpem Latinae Syntaxeos ignorantiam exprobravit ὁ δεῖνα, quasi nesciverim, quem casum regat *docere*, tametsi vel centies alibi recte hoc verbum a me constructum esse potuit videre; Scio me hominem esse, nihilque a me humani alienum puto, neque de existimatione mea actum iri judico, si & tale aliquid mihi excidisset, cum vel attentissimo cuique animus saepe aliud dictet, aliud scribat calamus. Nunc tantum Orbilium meum rogatum volo, ut ea verba recte construat, cogitetque hunc esse verborum sensum. *Veritates de quibus nihil divinae paginae docuerunt nobis certi atque indubii*, hoc est, quod NOBIS CERTVM atque indubium esset. T. d. H.

Hen-

Johan-

An-

G.

UL-

So-

B.

INDEX *secundus* scriptorum veterum, *Gentilium*, *Judaicorum* & *Ecclesiasticorum*, qui in his IV. Tomis illustrantur, explicantur, notantur, emendantur, & defenduntur.

Omisimus loca quibus ex allegatione sola lux fit, cum *rerum* & *verborum* indices his quaerendis suppetias ferant.

He-

C.

Index *Tertius* vocum *Hebraicarum.*

קריאת

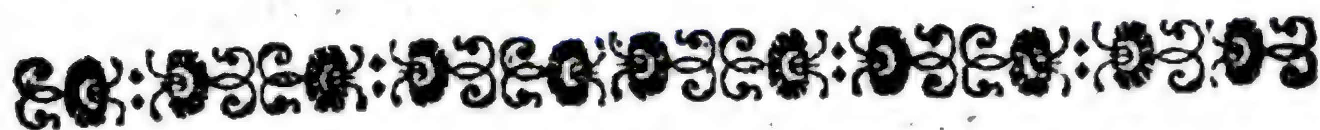
D.

Index *Quartus* Locorum ſcripturae,

Majores literae indicant ea plenius ſingularibusque diſſertationibus explicata, reliqua illuſtrata tantum atque confirmata eſſe. Ubi non adeſt numerus IV. indicantur claſſis tertiæ paginae.

LXXX,

LI,

E.

Index *quintus* vocum Græcæ & aliarum linguarum explicatarum, ut & materiarum & Virorum.

Abra-

Apo-

BE-

Di-

For-

Har-

Κυ-

pro-

Scor-

Staal-

Tri-

Un-

